

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

CODEX CUMANİCUS'TA EYLEM

**M. SELDA KARAŞLAR
06725304**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ZÜHAL ÖLMEZ**

İSTANBUL

2012

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

CODEX CUMANİCUS'TA EYLEM

M. SELDA KARAŞLAR
06725304

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 25.06.2012
Tezin Savunulduğu Tarih: 09.07.2012

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad
Tez danışmanı:	Prof. Dr. Zühal Ölmez
Jüri Üyeleri :	Prof. Dr. Mehmet Ölmez
	Prof. Dr. Hayati Develi
	Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın
	Prof. Dr. Musa Duman

İmza

İSTANBUL
TEMMUZ 2012

ÖZ

CODEX CUMANICUS'TA EYLEM

Hazırlayan **M. Selda Karaşlar**

Temmuz, 2012

Bu tez çalışmasında Türk dil ve kültür tarihinin önemli eserlerden biri olan *Codex Cumanicus*'taki eylem ve eylem yapımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Kaare Grønbech'in *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* adlı eseri esas alınmıştır. *Codex Cumanicus*'taki bütün eylemler belirlenmiş, bu eylemler kök eylemler ve türemiş eylemler olmak üzere ayrılmıştır. Kök eylemler ve türemiş eylemler anlamları, eylemle ilgili örnek sözcük ve cümlelerle birlikte aktarılmıştır. Kaare Grønbech'in sözlüğündeki sayfa numarası da eylemin yanında parantez içinde gösterilmiştir. Eylemlerin Tarihî Türk dillerindeki ve Eski Kıpçak sahasına ait sözlük ve gramerlerdeki durumu tespit edilmeye çalışılmış, bu dillerde tanıklanan eylemler, bulundukları şekillerle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Kök eylemlerde kökün durumu ile ilgili alan kaynaklarından açıklamalar yapılmış, eylemlerin etimolojik sözlüklerdeki açıklamaları aktarılmıştır. Türemiş eylemlerde, köklerinin durumu, türemiş eylemlerin gelişimi, türeme şekilleri, türeme şekillerine dair yapılan tasarılar kaynaklarla gösterilmiş; gerekli görüldüğü durumlarda farklı görüşlere de yer verilmiştir. Ayrıca türetme yapan ekler ve eklerin fonksiyonları da belirtilmiştir. Tez çalışması Kök Eylemler, Addan Eylem Türeten Ekler ve Eylemden Eylem Türeten Ekler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Tezin Giriş kısmında tezin konusu, amacı, kapsamı ve tezde izlenen yöntem ve kullanılan kaynaklar belirtilmiş, Kıpçak Tarihi ve Kıpçak Türkleri, Altın Ordu Devleti, Memlûk Devleti, *Codex Cumanicus*'un İçeriği ve Dili, *Codex Cumanicus* hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalar ile diğer Kıpçak Sözlük ve Gramerler hakkında açıklamalar yer almıştır.

Anahtar Sözcükler: *Codex Cumanicus*, kök, türemiş, eylem, etimoloji.

ABSTRACT

THE VERB IN REAL CODEXCUMANICUS

Prepared by **M. Selda Karaşlar**

July, 2012

In this thesis study the verb and making the verb that is in *Codex Cumanicus* which is one of the most important works of Turkish language and cultural history have been tried to be put forth. Kaare Grønbech's *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* were based on in this study. All the verbs taken place in *Codex Cumanicus* were specified and classified as stem and derived verbs. These verbs were conveyed with examples of words and sentences relating to their meanings. Page number of Kaare Grønbech's dictionary was also shown in the paranthesis next to the action. It was tried to be ascertained the history of verbs, the position and field of Turkish Languages and old Kipchak Turkic Language's dictionary and grammar. Also the verbs witnessed in these languages were given comparatively as they exist. In stem verbs, explanations related to source of field and verbs in etymological dictionaries were made. In derived-verbs the positions of stems, the development of derived-verbs, modes of deriving and scheme on deriving types were shown through the sources also given places to the different ideas when necessary. Moreover, suffixes that make derivations and their functions were indicated, too. The thesis study consists of three parts as stem-verbs, suffixes which derive verbs from nouns, that of verbs. In the introduction part of the thesis, subject, aim, coverage of the thesis, the methods followed, and sources used in it were stated. In addition, Kipchak history, Kipchak Turks, The Golden Horde, Mamluk Sultanate, the content and language of *Codex Cumanicus*, the study done on *Codex Cumanicus* so far and explanations of other Kipchak dictionary and grammar knowledge took place in it.

Keywords: *Codex Cumanicus*, stem, derived, verb, etymology

ÖNSÖZ

Türk dili ve kültür tarihi bakımından çok önemli eserlerden biri olan *Codex Cumanicus*, Orta Türkçe dönemi Kıpçakçasını temsil eden bir eser olmakla beraber, aynı zamanda zengin sözcük hazinesiyle Türk kültürünün belli başlı eserlerindendir.

Yaptığımız tez çalışmasında *Codex Cumanicus*'ta geçen eylemler incelenmiş, *Codex Cumanicus*'un eylem ve eylem yapımının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak ilk önce *Codex Cumanicus*'taki eylemler fişlenerek tespit edilmiştir. Bu eylemlerin tespitinde Kaare Grønbech'in *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* adlı eseri esas alınmış, gerekli görülen durumlarda eserin gerçeğinin tıpkıbasımından da yararlanılmıştır.

Tez çalışması Giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Kıpçak Tarihi ve Kıpçak Türkleri, *Codex Cumanicus*, diğer Kıpçak Sözlük ve Gramerleri hakkında bilgiler verilmiştir. Temel bölüm Kök Eylemler, Addan Eylem Türeten Ekler ve Eylemden Eylem Türeten Ekler olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümde *Codex Cumanicus*'taki eylemler madde başı ve alfabetik olarak, eylemin transkripsiyonlu ve transliterasyonlu şekilleriyle Kaare Grønbech'in sözlüğündeki sayfa numarası bir arada verilmiştir. Ayrıca eylem ve eylemin kökeni ile ilgili elde edilen bilgiler ve Tarihî Türk dillerindeki şekilleri de karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır.

Çalışmam sırasında en büyük destekçim, eşim Ahmet B. Karaşlar'a teşekkürlerimi sunuyorum. Yine bu çalışmam sırasında bilgi birikimleriyle ve ufuk açıcı görüşleriyle beni yönlendiren, tez danışmanım Prof. Dr. Zühal Ölmez ve hocam Prof. Dr. Mehmet Ölmez'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca yardımını esirgemeyen arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Akartürk Karahan'a teşekkür ederim.

İstanbul; Temmuz, 2012

M. Selda Karaşlar

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Kıpçak Tarihi ve Kıpçak Türkleri	3
1.1.1. Kıpçak Tarihi	3
1.1.2. Altın Ordu Devleti ve Kıpçak Türkleri	4
1.1.3. Memlûk Devleti ve Kıpçak Türkleri	5
1.1.4. Kıpçak Türkçesi.....	6
1.2. Codex Cumanicus	7
1.2.1. Codex Cumanicus'un İçeriği ve Önemi	7
1.2.2. Codex Cumanicus'un Dili	12
1.2.3. Codex Cumanicus Üzerine Yapılmış Bazı Çalışmalar.....	14
1.2.3.1. Türkiye Dışında Yapılmış Çalışmalar	14
1.2.3.2. Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar	17
1.3. Diğer Kıpçak Sözlük ve Gramerleri.....	18
1.3.1. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk (Kİ)	18
1.3.2. Kitāb-ı Mecmū'u Tercumān-ı Türkī ve 'Acemī ve Moğolī (TA)	20
1.3.3. Et-Tuḥfetu'z-Zekiyye Fi'l-Luġati't-Türkiyye (TZ)	21
1.3.4. Kitābu Bulġatu'l-Muṣṭak fi Luġati't-Türk ve'l-Kıfçak (BM).....	22
1.3.5. El-Kavānīnu'l-Kulliye li Żabṭi'l-Luġati't-Türkiyye (KK).....	23
1.3.6. Ed-Durretu'l-Muḍīa fi'l-Luġati't-Türkiyye (DM)	23
2. KÖK EYLEMLER.....	25
3. ADDAN EYLEM TÜRETEN EKLER	202
3.1. +A-	202
3.2. +(A)y- (< ET +(A)d-).....	214
3.3. +dA- (< +tA-).....	215
3.4. +Dur-	220
3.5. +GAR-	220

3.6. +I-	221
3.7. +(X)k-	225
3.8. +kA-	227
3.9. +kIr- /+kUr-	229
3.10. +lA-	231
3.11. +(X)msI-	268
3.12. +Xr- (+Ar-, +r-)	268
3.13. +rA- / +KrA-	271
3.14. +(X)rkA-	274
3.15. +sA-	276
3.16. +sI-	277
3.17. +sIn-	278
3.18. +s(I)rA-	280
3.19. +U-	281
4. EYLEMDEN EYLEM TÜRETEN EKLER	283
4.1. -A-	283
4.2. -AlA-	284
4.3. -Ar-	285
4.4. -(X)d-	290
4.5. -GA-	291
4.6. -(X)gsA- /-(X)vsA-	292
4.7. -GUr-	294
4.8. -GUz-	298
4.9. -I-	301
4.10. -(X)k-	302
4.11. -(X)l-	307
4.12. -lA-	332
4.13. -(X)n-	333
4.14. -r-	375
4.15. -sA-	378
4.16. -(X)ş-	379
4.17. -(X)t-	397
4.18. -ta-	421
4.19. -tUr-	422
4.20. -Ur-	442
4.21. -(X)z-	458
5. SONUÇ	460
DİZİN	462
KAYNAKÇA	474

ÖZGEÇMİŞ	487
-----------------------	-----

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
Ar.	Arapça
bkz.	bakınız
BM	<i>Kitābu Bulġatu'l-Muštāk fī Luġati't-Türk ve'l-Kıfçak</i> , Zajaczkowski.
Br.	Brahmi
c.	cilt
CC	<i>Codex Cumanicus</i> , Grønbech.
Çağ.	Çağatayca
çev.	çeviren
Çin.	Çince
Çuv.	Çuvaşça
DanKelly	<i>Maḥmūd al-Kāšyari, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Turk). I-III.</i>
DLT	<i>Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi</i> , Atalay.
DM	<i>Ed-Durretu'l-Muḍā fī'l-Luġati't-Türkiyye</i> , Toparlı.
DTO	<i>Dictionnaire turk-oriental</i> , Courteille,
DTS	<i>Drevnetyurkskiy slovar'</i> , Nadelyaev.
EAT	Eski Anadolu Türkçesi
EDAL	<i>Etymological Dictionary of the Altaic Languages</i> , Starostin.
EDPT	<i>An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish</i> , Clauson.
ÊSTYa	<i>Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazıkov I-VII</i> , Sevortyan.
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
GT	<i>Gülistân Tercümesi</i> , Karamanlıoğlu.
Hak.	Hakasça
Har.	Harezm Türkçesi
HŞ	<i>Najstarsza wersja turecka Huşrāv u Širin</i> , Zajaczkowski.
haz.	hazırlayan
İM	<i>İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn</i> , Toparlı.
Kar.	Karlukça
KB	<i>Kutadgu Bilig</i> , Arat.
KCsA	Körösi Csoma Archivum
KE	<i>Nāşırü'd-dīn bin Burhānū'd-dīn Rabġūzī: Kışaşü'l- Enbiyā</i> , Ata.
Kıp.	Kıpçakça
Kİ	<i>Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk</i> , Caferoğlu; Özyetgin.
KK	<i>El-Kavānīnu'l-Kullīye li Zabtī'l-Luġati't-Türkiyye</i> , Toparlı.

krş.	karşılaştırınız
KT	Karahanlı Türkçesi
LessingÇ	<i>Mongolian-English Dictionary (Moğolca-Türkçe Sözlük).</i>
LÇ	<i>Luğat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî</i> , Şeyh Süleyman Efendi.
Mo.	Moğolca
NF	<i>Nehcü'l-Ferâdis</i> , Ata.
OT	Orta Türkçe
OTWF	<i>Old Turkic Word Formation I-II</i> , Erdal.
Osm.	Osmanlıca
PhTF	<i>Philologiae Turcicae Fundamenta I. 1959. II 1964.</i>
s.	sayı
Seng.	<i>Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xan, Clauson.</i>
ŞTe:	<i>Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları</i> , Ölmez, Z.
TA	<i>Kitâb-ı Mecmû'u Tercumân-ı Türkî ve 'Acemî ve Moğolî</i> , Toparlı.
TDA	Türk Dilleri Araştırmaları
TDAY	Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TES	<i>Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü</i> , Eren.
TKAE	Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
TMEN	<i>Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I-IV</i> , Doerfer.
TrkmÇ	<i>Türkmençe Sözlük</i> , Tekin, T.
TTK	Türk Tarih Kurumu
TTS	<i>Tarama Sözlüğü</i> , TDK.
Tü.	Türkçe
TZ	<i>Et-Tuḥfetu'z-Zekiyye Fi'l-Luğati't-Türkiyye</i> , Atalay.
UW	<i>Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, I-VI</i> , Röhrborn.
Uyg.	Uygurca
VEWT	<i>Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen</i> , Räsänen.
WZKM	<i>Wiener Zeitschrift Kunde des Morgenlandes.</i>
yay.	yayınlayan
YTS	<i>Yeni Tarama Sözlüğü</i> . TDK.

1. GİRİŞ

Eski Kıpçak Türkçesinin önemli eserlerden biri olan *Codex Cumanicus*, sözcük hazinesiyle Türk diline ve kültürüne ışık tutmaktadır.

Eski Kıpçak sahası üzerine bugüne kadar pek çok çalışma yapılmış; ancak *Codex Cumanicus*'taki eylemler müstakil olarak incelenmemiştir. Teze konu olan eylem malzemesinin bugüne kadar işlenmemiş, ham bir malzeme olarak durması bu alandaki araştırmacılar için bir eksiklik doğurmaktadır. Bu malzemenin günümüz dil bilim metotlarına göre tarihî alanda karşılaştırmasının yapılarak ortaya konulması Türkçenin ileride yapılacak tarihsel gramerini ve etimolojik sözlüğüne malzeme oluşturacaktır. Bu çalışma ile Kıpçak Türkçesinin dil yapısı, tarihî gelişim süreci ve diğer Türklük alanlarıyla olan ilişkisini ve bunun dile yansımaları tespit etme imkânı olacaktır.

Tez çalışmasının sınırlı kapsamı içinde *Codex Cumanicus*'un sadece eylemler temelindeki söz varlığı ele alınmıştır. Bu amaçla *Codex Cumanicus*'taki eylemler tespit edilmiştir.

Öncelikle kök eylemler ve türemiş eylemler ayrılmıştır. Bu eylemler anlamları ile eylem içinde geçtiği örnek sözcük ve cümlelerle birlikte aktarılmıştır. Eylem yapımı belirlenirken Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation* adlı eseri ve Árpád Berta'nın *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch Türkischen* adlı eserindeki inceleme yöntemi esas alınmıştır. Ayrıca eylemlerin köklerindeki uzun ünlüler de gösterilmiş, bunun için Talat Tekin'in *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* adlı eseri kaynak alınmıştır.

Çalışmanın Giriş kısmında Kıpçak Tarihi ve Kıpçak Türkleri, *Codex Cumanicus*, diğer Kıpçak Sözlük ve Gramerleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezimiz temel olarak Kök Eylemler, Addan Eylem Türeten Ekler ve Eylemden Eylem Türeten Ekler olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde eylem, anlamı, açıklaması ve eylemin geçtiği örnek sözcük ve cümlelerle birlikte verilmiştir. Kök eylemler bölümünde etimolojik kaynaklarda bulunan eylem hakkındaki bilgiler

aktarılmıştır. Türemiş eylemler bölümünde eylemin kökeni ve eklerle ilgili açıklamalar alan kaynaklarına başvurularak yapılmaya çalışılmıştır. Bu üç temel bölümünde eylemlerin tarihî gelişim süreci incelenirken öncelikle Köktürk ve Uygur alanlarına ait Eski Türkçe dönemi eserleri incelenmiştir. Eski Türkçe için esas olarak Sir Gerard Clauson'un *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish*, Klaus Röhrborn'un *Uigurisches Wörterbuch*, Marcel Erdal'ın *Old Turkic Word Formation I-II.*, A. Von Gabain'in *Alttürkische Grammatik (Eski Türkçenin Grameri)* ve Talat Tekin'in *Orhon Türkçesi Grameri* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Karahanlı Türkçesi için *Divânü Lûgat-it Türk Tercümesi* ve gerekli görüldüğü durumlarda *Kutadgu Bilig*'e başvurulmuştur. Harezmi Türkçesi için *Kısâsü'l-Enbiyâ*, *Nehcü'l-Ferâdis*, *Mukaddimetü'l-Edeb*, *Hüsrev ü Şîrîn* eserlerinden, Çağatayca için *Senglah Sözlüğü*'nden ve Osmanlıca için ise *Tarama Sözlüğü*'nden yararlanılmış, eylemler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Yapılan bu karşılaştırmada malzemenin büyük ölçüde eşleşmesi dönemler arasındaki dil ve kültür geçişini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Eski Kıpçak sahası için Mısır-Suriye sahasında yazılmış sözlük ve gramer kitaplarından, *Gülistân Tercümesi* ve *İrşâdü'l-Mülûk ve's Selâtin* adlı eserlerden yararlanılmış, eylemler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Codex Cumanicus'ta yaklaşık 800 eylem bulunmaktadır. Tez çalışmasında bu eylemlerin tümü incelenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle kök eylemler madde başı olarak ele alınmış etimolojik kaynaklarla tanıklanmaya çalışılmış, eylemle ilgili gerekli bilgiler aktarılmıştır. Sonrasında türemiş eylemler madde başı olarak ele alınmış parantez içinde kök ve ek ayrımı yapılmış ve etimolojik kaynaklarda yer alan açıklamalar belirtilmiştir. Çalışmada kök ya da türemiş eylemlerden tanıklanamayan sözcükler de anlamları ve eylemle ilgili örnek sözcük ve cümleleriyle birlikte verilmiştir.

Bu çalışmamızda *Codex Cumanicus*'ta tespit ettiğimiz *hor-* 'sallanmak, yaylanmak', *hovar-* 'ölmek', *ilik-* 'alay etmek, eğlenmek', *itmele-* 'temrinler yapmak', *keger-* 'rezil olmak; (ruhen) kirlenmek', *küşen-* 'tekrarlamak', *saarla-* 'utanmak, mahcup olmak', *soğran-* 'matem tutmak', *tavus/tuvus-* 'tamamlamak, bitirmek', *taşış-* 'kızarmak, ateşlenmek', *tişsi-* 'bir şeyin tadına bakmak', *yipkir-* 'midesini bulandırmak, tiksindirmek', *yılbra-* 'bağlamak, eklemek, iliştmek' gibi eylemler

Tarihî Türk dillerinde görülmeyen ve etimolojik kaynaklarda da tanıklanamayan özgün sözcüklerdendir.

Bunun yanı sıra *Codex Cumanicus*'ta bulunan +*Dur-*, +(X)*msIn-*, +(X)*rkA-*, -*AlA-*, -*GA-*, -*gUz-*, -*lA-*, -*ta-*, -(X)*z-* gibi ekler Tarihî Türk dillerinde ve diğer Kıpçak sözlük ve gramerlerinde yaygın olarak kullanılmamıştır.

Tez çalışmamızda yazı birliğine gidilmiş ve tezde parantezli referans sistemi kullanılmış, kısaltmalar ve kaynakça buna göre düzenlenmiştir.

1.1. Kıpçak Tarihi ve Kıpçak Türkleri

1.1.1. Kıpçak Tarihi

Kıpçak adının ilk tespitini G. Ramstedt, 1909 yılında Moğolistan seyahati sırasında yapmış ve Bayan Çor (Şine Usu) taş levhasındaki ifadeyi kabul edilmiştir; ancak ilerleyen yıllarda bu okumanın yanlış olduğu tespit edilmiştir.

Kuman-Kıpçakların nasıl adlandırılması gerektiği konusunda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bizans ve Latin kaynaklarında Kuman (Comani), Rus kaynaklarında Polovets, Macar kaynaklarında ise Kun olarak tanımlanmıştır. Bu adların ortak anlamı 'sarı, sarımsı, solgun' demektir. Kıpçakların sarı saçlı olmaları sebebiyle bu ad verilmiştir. Bu Türk topluluğunu İslâm dünyası, Güney Kafkasların Hristiyan halkları, Moğollar ve Çinliler Kıpçak (Kıbçak, Kırşak) olarak kaydetmiştir. Kıpçak sözcüğünün etimolojisiyle ilgili kesin bir sonuca varılamamıştır (bkz. Arat, 1955, 713-716; Caferoğlu, 1972, 156; Argunşah, 2011, 213).

Kıpçak (Kuman) Türklerinin 9-11. yüzyılda sınırları, doğuda İrtiş ırmağından başlayarak Batı Sibirya'yı, Karadeniz'in kuzey bozkırlarını içine alan ve güneyde Kırım'dan Kuzey Kafkasya'daki Kuban ve Terek ırmaklarına kadar, kuzeyde Orta İdil sahasına kadar uzanan alanları kapsamaktaydı. Sınırları ana hatlarıyla çizilen bu geniş alanda yaşayan ve konar-göçerlik hayatının getirdiği alışkanlıkla yerleşik düzene tam olarak geçemeyen Kıpçak Türkleri tarih boyunca çeşitli sebeplere bağlı olarak birçok Türk ve yabancı kavimle ilişki içinde olmuş, yerleştikleri sahalardaki etnik unsurlarla karışarak kolonize bir toplum olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (bkz. Rásonyi, 1939, 401-422; Özyetgin, 2001, 21).

13. yüzyıl başlarında başlayan ve tüm dünyayı etkileyen Moğol hareketi Orta Asya'da Kuman-Kıpçak Türklerinin yaşadığı sahalarda büyük değişiklikler

yaratmıştır. Cengiz'in torunu Batu Han'ın 1236-1242 yılları arasında düzenlediği seferlerin sonucu, Kıpçakların daha da yayılıp dağılmasına sebep olmuş ve önemli bir kısmı din değiştirip Macaristan'a yerleşmiş ve halkıyla kaynaşmıştır. Seferler sonucunda göç eden Kıpçak Türklerinin bir kısmı Orta İdil'e Bulgar topraklarına kadar gelmiş ve buradaki İdil-Bulgar halkı ile kaynaşarak bu sahanın bütünüyle Kıpçaklaşmasında büyük rol oynamışlardır. Deşt-i Kıpçak'ta kalan Kıpçaklar Moğolların hâkimiyeti altına girmişlerdir. Her ne kadar Kıpçak Türkleri Moğolların kurduğu devletler içinde onların egemenliği altında yaşamışlarsa da Moğolları hem kültür hem de dil bakımından etkilemişlerdir. Kıpçaklar Moğolların Türkleşmesinde büyük rol oynamış ve onların kurdukları devlette hâkim güç olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (bkz. Kurat, 1972, 96-97; Karamanlıoğlu, 1994, 18; Özyetgin, 2001, 24).

Deşt-i Kıpçak topraklarında yaşayan Kıpçak Türklerinin bir bölümü zor hayat şartları sebebiyle çocuklarını para karşılığında daha iyi şartları olan ülkelere göndermeye başlamışlardır. Mısır ve Suriye'ye yerleşerek ücretli asker olan bu gençler zamanla sivrilmişler ve Memlûk (Kölemen) devletini kurmuşlardır (bkz. Togan, 1946, 159; Karamanlıoğlu, 1994, 18; Özyetgin, 2001, 24).

1.1.2. Altın Ordu Devleti ve Kıpçak Türkleri

1241 yılında Deşt-i Kıpçak sahasında kurulmuş Altın Ordu Devleti, etnik bakımdan oldukça karışık bir yapıya sahipti. İdari yönetim Moğollardan oluşmakla birlikte Moğol nüfusu sayıca azdı. Devlet çoğunluğunun büyük bir bölümünü Kıpçak Türkleri oluşturmaktaydı. Kıpçak Türklerinin Altın Ordu Devleti içinde hâkim güç olan Moğolların siyasî, sosyal ve kültürel hayatları üzerinde oldukça kuvvetli etkileri olmuş, bu sahada Moğolların Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır. Özellikle Altın Ordu hanlarından Berke Han'ın İslâmiyeti kabulünden sonra bu Türkleşme süreci hızlanmış ve Altın Ordu bir Türk-İslâm devleti hâlini almıştır. Altın Ordu devletinin başkenti Saray'ın Türkistan ile olan ticarî ve kültürel bağları neticesinde İslâmiyet, Altın Ordu sahasında kolaylıkla yayılmış ve itibar görmüştür. Berke Han zamanında devletin Büyük Cengiz birliğinden ayrılıp, bağımsız bir şekilde dünya tarihinde yerini almasından sonra Altın Ordu devleti başarılı, parlak ve medenî bir gelişme süreci içine girmiş ve bünyesine zengin Kıpçak unsurunu da katarak, devrinde dünyanın en güçlü devletlerinden biri olmuştur (bkz. Özyetgin, 2001, 24).

Timur'un Altın Ordu'ya yaptığı akınlar devleti büyük bir yıkıma uğratmıştır. Altın Ordu'nun çevresinde şekillenmeye başlayan hanlıklar da Altın Ordu Devletinin çökme sebeplerinden biridir. Bununla birlikte Cengiz Han'ın soyundan gelen prensler arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen taht kavgaları, Altın Ordu Devletinin sonu olmuştur. 1481 yılında taht mücadelesinde öldürülen son Altın Ordu Hanı Seyyid Ahmed ile devlet yıkılmıştır. Yıkılan Altın Ordu Devletinin varisleri olarak Kazan, Kırım, Astrahan, Sibirya gibi hanlıklar kurulmuştur (Özyetgin, 1996, 6).

1.1.3. Memlûk Devleti ve Kıpçak Türkleri

9. yüzyılda Abbasiler, Mısır ve Suriye'de hüküm sürerken Abbasi ordularında görev alan birçok Türk soylu askerin olduğu bilinmektedir. Bu askerler içinde en çok Kıpçak, Kanglı ve Karluk boylarının olduğu dikkati çekmektedir. Bu askerler orduda zamanla sivrilerek devlet idaresinde iyi mevkilere gelmişlerdir. Mısır ve Suriye'de Türk varlığı Abbasilerden ayrı, bağımsız bir Türk devleti kuran Tolunoğulları zamanında pekişmiştir. 1171-1252 yılları arasında Mısır'da hüküm süren Eyyubi devleti, ordusunu yabancı ve dış kaynaklardan sağlıyordu. Bu dönemde Deşt-i Kıpçak'tan, Kafkaslar'dan getirilen Kıpçak, Oğuz ve Çerkesler, Eyyubi ordusuna katılıyor ve burada eğitiliyordu. Eyyubiler döneminde bu yolla pek çok Kıpçak Türkünün asker olarak gelip yerleştiği görülmektedir. Orta Asya'dan gelen Kıpçak askerleri zamanla devlet içerisinde büyük bir güç haline gelmişler, 1250 yılında Eyyubi devletini yıkarak bağımsız Memlûk Kıpçak devletini kurmuşlardır (bkz. Tekin, Ş., 1992, 324-325; Kafesoğlu, 1997, 193; Özyetgin, 2001, 24; Clot, 2005, 22-29). Memlûklarda devlet yönetimi Kıpçak Türklerinde olmasına rağmen Türk nüfusun büyük bir bölümünü Oğuzlar (Türkmenler) meydana getirmekteydi. Kıpçak kökenli hükümdarların çoğu ana dilleri dışında bir dil bilmiyorlardı. Bu yüzden de Mısır ve Suriye'deki yöneticilerin ana dili olan Türkçe büyük bir önem kazandı. Kıpçak hükümdarlar Türkçenin geliştirilmesini ve bu dille eserler yazılmasını istiyorlardı. Bir taraftan Türkçe kitaplar yazılmasını istemişler, diğer taraftan Arapça ve Farsça eserlerin Türkçeye kazandırılması için yazarları teşvik etmişlerdir. Hatta Türkçenin diğer sahalarının birçok edebî eseri, hükümdarların kütüphaneleri için istinsah edilmiştir. Böylece Horasan, Altın Ordu, Azerbaycan, Anadolu, Suriye ve Mısır arasında canlı kültür münasebetleri kurulmuştur (Eckmann, 1996, 52).

Orta Asya'dan Memlûk sahasına olan köle ticaret yolları Altın Ordu sahası içindeki bazı şehirlerden geçmesi Memlûk sahası ile Altın ordu sahasında arasında siyasî ve

ticarî bir bağ oluşmasını sağlamıştır. 14. yüzyılda Memlûk ile Altın Ordu sahaları içinde kültürel ilişkiler başlamış; Altın Ordu'da birçok şair ve sanatçı Mısır-Suriye sahalarına gitmişlerdir. Beraberlerinde Altın Ordu'da yazılmış edebî eserleri de götürmüşler ve burada olgunlaşan Memlûk-Kıpçak edebiyatına katkı sağlamışlardır (Özyetgin, 2001, 33).

Memlûk devletinde, Türk sultanlarının başta bulunmaları ve hâkimiyetin Türklerde olması sebebiyle, Türkçeye karşı ilgi artmış ve Araplara Türkçeyi öğretmek için sözlük ve gramer kitapları hazırlanmıştır. Ayrıca başka sahalarda yazılan Türkçe eserler de itinalı bir şekilde istinsah ettirilmiş, Arapça ve Farsçadan çeşitli konularda eserler tercüme ettirilmiştir (Eckmann, 1996, 52-67).

1250 yılında Eyyubi devletini yıkarak bağımsız olan Memlûk Kıpçak devleti 1517 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş ve bu bölgedeki Kıpçak Türkçesi yerini Osmanlı Türkçesine bırakmıştır.

1.1.4. Kıpçak Türkçesi

Kıpçakların uzun müddet Türkmenlerle birlikte yaşamaları sonucunda Kıpçakça da Oğuzca ile yakın temasta bulunmuştur. Bunun sonucunda Kıpçakça metinlerin dili Türk dili sınıflamalarında kesin bir yere konulamamıştır. Genellikle kuzey grubuna giren Kıpçakça ile güney grubuna giren Oğuzca kendi özelliklerini korumakla birlikte eserlerdeki ikilikler bazı tereddütlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda *Codex Cumanicus*'u Kumanca diğer metinleri Kıpçakça diye ayırmak eğilimi olduğu gibi, Kıpçakça denilen eserlerin Kıpçak-Türkmen grubu diye adlandırıldığı da görülmektedir (Karamanlioğlu, 1994, 19).

Kâşgarlı Mahmut, *yasık* 'gedeleç' (Oğuzlar ve Kıpçaklar bilmezler); *yinçü* 'inci' (Oğuzlarla Kıpçaklar buna *cincü* derler); *yavlak* 'kötü, düşkün' (Oğuzca ve Kıpçakça) gibi daha birçok örneğinde Oğuzca ve Kıpçakçayı birlikte zikretmiştir. Bu durum XI. yüzyılda bu dillerin birbirinden pek farklı özellikler taşımadığını göstermektedir. Zamanla Oğuzlara dâhil olan Türkmenlerin güneye, Kıpçakların kuzeye göç ederek yerleşmeleri bu iki dilde farklılıklar meydana getirmiştir. Daha sonra Mısır'da bu iki Türk kavminin tekrar yaklaşması bu devir dil yadigârlarında Kıpçakça ve Türkmence sözcük ve özelliklerin kesin olarak ayırt edilmesinde bazı güçlükler ortaya çıkarmıştır (bkz. İnan, 1953, 54-58; Karamanlioğlu, 1994, 19).

Kıpçakçayı, Kumanca (CC) ve Kıpçakça diye ayırmak doğru değildir. *Codex Cumanicus* ile diğer eserler arasındaki fark sadece yer, zaman ve muhit farkıdır. Bu farklara rağmen ses ve sözcük bilgisi özellikleri bakımından önemli ayrıtlar bulunmaması bunun en açık kanıtıdır. Var olan farklar iki ayrı dil farkı değil eserlerin yazılış tarihleri, yazarlarının milliyeti, istinsah özellikleri gibi sebeplerden kaynaklanan farklardır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 20; Köprülü, 1926, 320).

Samoyloviç tasnifinde günümüz Kıpçak Türkçesini *taw-* grubu (Kıpçak, Kuzey-Batı) olarak belirlemiştir. T. Tekin tasnifinde Kıpçak Türkçesini *tawlı* grubu olarak tespit etmiş ve 13. ve 17. yüzyıllar arasındaki Kıpçak Türkçesinin Kuman diyalekti, Memlük Kıpçakçası, Ermeni Kıpçakçası olmak üzere üç diyalekti olduğunu ifade etmiş, Kuman dili ile yazılmış tek yapıtın Kıpçak hanı Özbek'in izniyle Aşağı Volga bölgesinde kendilerine tahsis edilen bir manastırda yaşayan 17 Fransiskan misyonerinin 1303-1362 yılları arasında yazdıkları Latin harfli *Codex Cumanicus* olduğunu belirtmiştir (bkz. Tekin, 1999, 41-56).

1.2. Codex Cumanicus

1.2.1. Codex Cumanicus'un İçeriği ve Önemi

Türk dili ve kültür tarihi bakımından önemli eserlerden biri olan *Codex Cumanicus* Orta Kıpçakçayı temsil eden ve zengin sözcük hazinesiyle Türk kültürünü aydınlatan belli başlı eserlerindendir. *Codex Cumanicus*'un tek yazma nüshası İtalya'da Venedik Saint Marcus Kütüphanesi'nde *Biblioteca Divi Marci-Biblioteca Nazionale di S. Marco-Biblioteca ad templum Divi Marci Venetiarum, Venezia, Mss. latini, Fondo antico, Collocazione 1597, Codex DXLIX /No 549*'da saklanmaktadır. Bu yazma nüsha 11. VII. 1303 tarihini taşıdığı halde bu tarihin, onun asıl nüshasına mı yoksa istinsah nüshasına mı ait olduğu belli değildir. Bu önemli eserin adının da anlattığı gibi çeşitli yazıların toplamı olan *Codex*'tir. *Codex Cumanicus*'a Latin alfabesiyle 'Kuman Elyazmaları' adı verilmiştir. Eser 'Kumanlara ait bilgiler kitabı' anlamına gelmektedir (bkz. Çağatay, 1944, 762; Çağatay, 1963, 111).

Venedik Katedrali Kütüphanesi'nin çok değerli eseri olan *Codex Cumanicus*'u (kısaltılmış şekli CC) şair ve kitap toplama meraklısı Petrarca, Antonius von Finale adlı birisinden almış ve 1362 yılında diğer kitaplarla birlikte Venedik Cumhuriyetine hediye etmiştir (Gabain, 1959, (1998), 67). Bu eser, zamanında Petrarca'ya ait olduğu için *Codex de Petrarque* adıyla da anılmıştır (Caferoğlu, 1972, 161).

Codex Cumanicus dil bilgisi örnekleri, Latince, Farsça ve Türkçe sözcük listeleri, Türkçe-Almanca sözlük listeleri ve Türkçe metinlerden ibarettir. Metinler Latinceden tercüme edilmiş dinî mensur metinleri, ilahileri ve bilmeceleleri içermektedir. Buna karşılık eserin yazmasına ait olmayan, sonradan eklenmiş birkaç İtalyanca metin de bulunmaktadır (Gabain, 1959 (1998), 67).

Codex Cumanicus Gotik harflerle yazılmıştır ve farklı ellerden çıkmıştır. İlk 55 yapraktaki yani ilk 110 sayfadaki Türkçenin imlâsı, geriye kalan yapraklar (56-82) veya sayfalardan (111-164) açıkça ayırt edilebilmektedir. İlk her biri kendi telaffuzlarına göre bir çeviri yazı sistemi denemiş olan İtalyanlar tarafından, diğeri ise Almanlar tarafından kaleme alınmıştır. İmlâ her iki kısımda da kendi içinde tutarlı değildir. Türkçenin bazı seslerinin misyonerlerce iyi tanınmamış olması, bu yüzden de çeşitli harflerin yaklaşık değerinde yer yer sapmalar görülmesine sebep olmuştur (Gabain, 1959 (1998), 67).

Almanca bölümün imlâsı başlangıçta misyonerlerin Türkçe bilgisinin çok az olması sebebiyle bozuktur. Buna karşılık şekilce tamamlanmış ilahiler sonradan dile hâkimiyetin elde edildiğini göstermektedir. Çünkü transkripsiyon da gittikçe düzelmiştir. İmlâ çeşitliliğinin bir sebebi de *Codex Cumanicus*'un tekdüze bir lehçeyi ihtiva etmeyiştir (Gabain, 1959 (1998), 68).

Codex Cumanicus içerik bakımından iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün ilk sayfası 11 Temmuz 1303 tarihini taşımaktadır. Üç dilden oluşan bu bölümü Latince (sözcüklerin alfabetik sırası Latinceye göre tasnif edilmiştir), Farsça ve Kumanca sözlük; ad, sıfat, eylem, zarf gibi Kumancaya ait dil bilgisi kuralları; muhtelif cinsten tek (Kumanca) sözcük yığınları örneğin dinî, ticarî (alım satıma ve bazı eşyaya ait sözcükler), ev yapısına, zanaat ve esnaflara dair sözcükler, zamana, yani ay, gün, yıl gibi sözcükleri teşkil etmektedir. Eserde Latinceden fazla İtalyanca şekiller hâkim olduğundan, İtalyanlar tarafından yazıldığı hissini bırakmıştır; bu sebepten birinci bölüme *İtalyanca Codex* adı verilmiştir (Çağatay, 1944, 761).

İtalyanca bölümü ikisi birbirinden ayrı, biri alfabetik, diğeri ise sözcüklerin anlamları grup hâlinde düzenlenmiş (tematik) sözlerden türemedir. Alfabetik şekilde düzenlenen *Codex Cumanicus*'un birinci bölümdeki sözcüklerin sayısı yaklaşık 1560 olup tıpkı ikinci sözlük kısmında olduğu gibi, sıra ile Latin, Fars dilleriyle Kıpçak Türkçesi üzerine düzenlenmiştir. *Codex Cumanicus*'un bu kısmına giren sözcükler çoğunlukla bu lehçenin dil bilgisi özelliklerini göstermek amacıyla düzenlendiği için

dil bilgisel bir özellik göstermektedir. Bu bölümdeki malzeme, Latince göz önünde tutularak tertip edilmiştir. Sözcük sıralaması A harfinden başlayarak V'ye kadar Latince'ye göre yapılmıştır. Bu türden bütün sözcüklerde olduğu gibi, genel anlamda maddî ve manevî hayat ifadelerini içerisine almaktadır. Burada eylemler, adlar, zamirler ve zarflara da yer verilmiş böylece bu sözlük bölümü ikinci bölümden tamamiyle ayrılmıştır. Sözcüklerin anlam grupları üzerine düzenlenen ikinci bölümü ise karakter itibariyle, birinci sözlük bölümünden, bir dereceye kadar farklı olup, daha fazla o devir Kıpçak Türklerinin tarihî ve ekonomik hayatını aydınlatmaktadır. *Codex Cumanicus*'un bu bölümü aslında grup halinde düzenlenmiş sözcüklerden ibarettir ve bu bölümlerdeki farklı türden sözcüklerin sayıları da farklıdır. Gruplara en az 4-5, en çok 80-90 sözcük alınmıştır. Bu kısım aşağı yukarı 1120 sözcüğü içerisine almaktadır. İlk grupta dinî terimler (*Teyri, Teyri sövmekligi, Mariam katun, frişte, yar, uçmak, tamuk, yazuk (aytmak), ulu küin, kuyaş, peygamber, sadaka vb.*), 2. grupta tabiatla ilgili terimler (*hava, salkun, su, yer, ot vb.*), 3. grupta küçük bir sözcük grubu (*kan, balham, sarı, savda*), 4. grupta zaman belirten sözcükler (*ay, küin, yıl, gece, tañda, birisi gün, tob-ay 'nisan ve ilah', karangu, bulut vb.*), 5. grupta beş duyuyu ifade eden eylemler (*körmek, eşitmek, tatmak, ıylamak, tutmak*), 6. grupta birbirine zıt kavramı ifade eden sözcükler (*düz-iğri, çıplak-elbise, tatlı-acı, birinci-ikinci, bütün-parça vb.*), 7. grupta çeşitli anlamları belirten sözcükler (*iyilik, kötülük, uzun, kısa, eski, yeni, yiğitlik, yamanlık ve ilah*), 8. grupta insanların iyi ve kötü özelliklerini tarif eden sözcükler (*eygi, yakşı, özden, güçlü, tilsiz vb.*), 9. grupta yakınlık, hısımlık derecesini belirten sözcükler, 10. grupta 85 sözcükten oluşan insan iç ve dış organlarının adları, 11. grupta eşya adları, 12. grupta ticarete ait sözcükler, ticaret eşyasını belirten Türkçe terim ve deyimler, 13. grupta kıymetli taş adları (*yakut, inçü, yalmas-elmas, zümrüt-zümrüt vb.*), 14. grupta madeni eşyalarla (*altun, gümüş, demir, bakır vb.*) bunları işlemeğe özgü aletlerin adları, 15. grupta kürkçülük ve bununla ilgili âlet adları, 16. grupta İtalyanların Karadeniz sahilinde yaptıkları kul ticaretini hatırlatan *kul* ve *kullukçu* sözcükleri, 17. grupta Türk sosyal ve kültür hayatını ifade eden sözcükler, 18. grupta meslek adları (*otacı, kasap, bıçakçı, yalçı, kobuzçu vb.*), 19. grupta dönemin terbiye ve öğrenimiyle ilgili sözcükler (*okul müdürü, okul, bank-sıra, talebe, san'at, iş, güç, işlemek vb.*), 20. grupta devlet idaresi ve teşkilatına ait bazı rütbe, unvan ve terimler (*kan-han, kan katunı, sultan, sultan katunı, beg, bey, çeri başı, elçi, yarguçı, şeriyet, bugavul, alpavut, epçi, karavaş-kün vb.*), 21. grupta Türkçe öğrenmek isteyenler için gerekli ve herkesin bilmesi gereken

sözcük listeleri, yiyecekler, eşya adları, kuşlar vb. sayılmıştır. Bu bölümün söz varlığı, devrin sosyal hayatı ve yerli Türklerin kültür seviyesi hakkında bir fikir edinilmesi bakımından oldukça önemli olduğu hâlde, Türk dilini yabancılara öğretmesi açısından çok noksan ve düzensiz sayılabilir. İstifadesi toplayıcıların şahsi görüşlerine ve pratik dil öğrenme ihtiyaçlarına göre düzenlenen eserin bu sözlük bölümü, bir dereceye kadar, gelişigüzel sıralanmış, Kıpçak Türkçesine ait sözcükler yığılmından ibaret kalmıştır. Derlenen sözcüklerin önemi üzerinde yeterli derecede durulmadığı gibi, ilmi düşünce ve inceleme süzgecinden de geçirilmemiştir. Bundan dolayı eserin bu kısmı, pratik sözlüklere göre zayıf kalmıştır (Caferoğlu, 1972, 162-173).

Almanca bölümü Kıpçakça-Almanca bir sözlükle başlar ve Kıpçakça-Latince ve Kıpçakça-Almanca sözlüklerle devam eder. Bu bölümdeki sözcükler, İtalyanca bölümünde olduğu kadar sistematik değil, dağınık bir haldedir; bununla birlikte bu bölümde de Kıpçakçanın dil bilgisi özelliklerini tespit eden özelliklere rastlanmaktadır. Bu bölümü en çok karakterize eden Hristiyan dinî metinlerle, iki dilli Latin-Kıpçak dilleriyle yazılmış parçaların ve sonunda her satır üzerine Latince tercüme yazılmış Kıpçakça metnlerinin bulunmasıdır. Ayrıca Almanca bölümü 47 bilmeceyi içine almaktadır. Bu bilmececeler diğer dil malzemelerine oranla Kıpçakçayı karakterize edebilecek daha Kıpçakça unsurları içermektedir. Bu bakımdan bu bölüm *Codex Cumanicus*'un İtalyanca bölümünden daha değerlidir. Metinler Latin harfli transkripsiyon ve noksan olan Latince tercüme ile verilmektedir. Bu bölümün karakteristik olan tarafı Farsça tercüme veya sözcüğün olmayışıdır. Farsçaya yer verilmemesinin sebebi *Codex Cumanicus*'un bu kısmını derleyenlerin Farsçaya hâkim olamamaları ya da bu dile ihtiyaç duymamalarıdır. Bu bölümdeki Latince oldukça açık olup birinci bölümde olduğu gibi İtalyanca unsurlardan uzak kalmıştır. Bilginlerce bu bölüme *Almanca Codex* denilmiştir. Almanca bölümde yer alan malzeme sırasıyla şöyledir: Sözlükler (56a-59b), ibadet esnasında kullanılan iki metin (61a), vaaz içerikli 10 tane dinî metin (61b-63b), Kıpçakçanın şekil bilgisine ait malzemeler (64a-68b), ilahiler (69a-72b), değişik ilahiler, boş sayfalar, sonda Kıpçakça-Almanca kısa sözlükler (79a-82b) (bkz. Çağatay, 1944, 761-762; Caferoğlu, 1972, 173-176).

Ayrıca *Codex Cumanicus*'un her iki sözlük bölümüne alınmış olan 2680 sözcükten yaklaşık 200'ü Fars diline ve Kumancaya tercüme edilmemiştir (Caferoğlu, 1972, 162).

Codex Cumanicus bir taraftan yabancılara Kıpçakçayı öğretmeye, diğer taraftan da Kıpçaklar arasında kendi ana dilleriyle Hristiyanlığı yaymaya mahsus, pratik bir eser olarak hazırlanmıştır. Türkçe sözcüklere ve bazen de dil bilgisi kurallarına dikkat edilmemesi birinci görüşü, Hristiyan dinine ait metinlerin Kıpçakçaya tercümesi ise ikinci görüşü desteklemektedir (Caferoğlu, 1972, 176).

İki bölümden oluşan *Codex Cumanicus*, iki ayrı defterin bir kitap halinde toplanıp birleştirilmesiyle oluşmuş gibidir. İkinci bölümde çoğunlukla Hristiyan dinine ait ilahileri içine alması dolayısıyla, bilginlere onun Alman Franziskan tarikatine mensup rahipler tarafından Kumanları Hristiyanlaştırmak için tertip edilmiş bir eser olduğu kanaatini vermiştir. W. Bang bu tezi ortaya atmıştır. W. Bang, kesin olarak belirtmemekle birlikte 1303 tarihini yaklaşık olarak eserin başlangıç tarihi kabul etmiş ve 14. yüzyılın devamında yazılmış olduğu düşüncesini belirtmek istemiştir. D. A. Rasovskiy *Codex Cumanicus*'un başında olan 11. VII. 1303 tarihinin eserin yazıldığı tarih olamayacağını ancak kopya tarihi olduğunu ifade etmektedir. Eserin pratik kullanım için meydana gelmiş bir kaynak olduğunu birkaç defa istinsah edildiğini, gerçek *Codex Cumanicus*'un üzerindeki tarihten çok daha önce XIII. yüzyıl içinde ele alınmış olması gerektiğini belirtmektedir. Rasovskiy'nin bu fikrini kuvvetlendiren nokta, *Codex Cumanicus*'un birinci bölümünün kusurlu yazılışı, yazarın Farsça ve Kumanca bilmeyen bir kimse olduğunu göstermektedir; diğer taraftan eser birden vücuda getirilmemiş, sözcüklerin yavaş yavaş toplanarak yazılmış olmasıdır; çünkü bazı yerlerde birçok Latince sözcük, Farsça ve Türkçeye (Kumancaya) tercüme edilmeden kalmaktadır. Bazen alfabe sırasının dahi bozulmuş olması, bu sözcüklerin sonradan ilave edildiği fikrini kuvvetlendirmektedir. Rasovskiy'e göre eserin birinci bölümü ne İtalyan tüccarlar tarafından ticaret ihtiyacını karşılamak için ne de Bang'ın söylediği gibi Fransızkan rahip misyonerleri tarafından Hristiyanlığı yaymak için bir manastırda meydana getirilmiştir. Eser üç dilin de yürürlükte olduğu bir yerde ve yalnız dinî maksatla değil, günlük hayatın gereği olan pratik bilgileri elde etmek için de yazılmıştır. O, bu fikrini eserde görülen sözcük hazinesi ile kanıtlamaktadır. Bu yerin Kırım'ın şimdi *eski Kırım* adını taşıyan XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başlarında *Solhat* şehri olduğunu vaktiyle

burada Altın Ordu devlet başkanının bulunduğunu belirtmiştir. Şehir coğrafi özelliklerinden dolayı ticaret merkezi olmuş, Horasanla doğrudan doğruya kervan yoluyla Türkiye'ye, Bizans'a, Suriye'ye Mısır'a ve İtalya'ya kervanların getirdiği şark mallarını göndermiştir. Bu devirde *Solhat*'ta büyük bir İtalyan kolonisi oturmuştur. Böylelikle *Codex Cumanicus*'un birinci bölümü bu şehirde oturan İtalyanların ihtiyacı için yazılmış pratik bir eserdir. Franziskan rahibi Pascal de Vittoria 1338'de Kumanlar hakkında verdiği bilgide Kumancanın bütün Orta-Asya'yı geçip Çin'e kadar anlaşılan bir dil olduğunu ve Uygur harfleriyle yazıldığını ifade etmiş ve böyle önemli bir eserin ancak bütün Türklerin anladığı bir dilde yazılabileceğini belirtmiştir (bkz. Rasovski, 1929, 193-214; Çağatay, 1944, 762-764).

1.2.2. *Codex Cumanicus*'un Dili

Codex Cumanicus'un dili, eserde 'Tatarca' ve 'Tatar til' olarak gösterilmiştir. Kıpçak sözcüğü eserde yer adı olarak geçmektedir. Latince sözlerde ise Komanca (Kumanca) olarak belirtilmiştir. Bilindiği gibi, Kuman adı bir dönem Kıpçak adı yerine kullanılmış daha sonra ise Kıpçak kullanımı yaygınlaşmıştır. Kitabın dilini değerlendirenler, eski Kıpçak İmparatorluğu topraklarında konuşulan Türk dilleriyle bugünkü Kazan Tatarcası, Kırım Tatarcası, Nogayca, Karaçayca, Kumukça ve Karayimce arasında benzerlikler kurmuşlardır (Argunşah, 2011, 224).

Eserin dili Köktürk-Uygurca gibi ölmüş eski dillerden sayılmaktadır. Bu eserin Türkçe seslerin hakkını verebilen Latin ve Gotik harfleriyle yazılmış olması dil araştırmaları bakımından önemlidir. Bu bakımdan *Codex Cumanicus*'un sözlüğünün kullanışlı bir hale gelmesi, dil araştırmaları için çok faydalıdır; onun şimdiki düzenlenişi aynı zamanda, ölü eski Türk dillerinin eksikleri için gerekli bir kaynaktır (Çağatay, 1944, 764).

Codex Cumanicus'un İtalyanca bölümü ile Almanca bölümü arasında açık imlâ farkları görülmektedir. Aynı kaleminden çıkmış görünen İtalyanca bölümün imlâsı daha düzgün ve okunaklıdır. Almanca bölüm ise tek kaleminden çıkmamış, birden çok kişinin yazdığı sayfalar birleştirilerek bir defter hâline getirilmiştir. Bu bölümde farklı kalemler farklı imlâlar denemişlerdir. İtalyanlar kendi dillerinden olan sesleri, kendi işitmelerine ve alfabelerine göre tespit ettikleri gibi, Alman rahipleri de kendi dilleriyle ortak olan seslere önem vermiş ve alfabelerinde bulunan, verilmesi

mümkün olan sesleri vermeye çalışmışlardır. Türkçede Alman dilindeki seslerin karşılığı olduğundan, Alman rahipleri Kumanca metin tespitinde daha çok başarılı olmuşlardır. Alman rahipleri tarafından ele alınmış olan Hristiyan metinler Türk dili araştırmaları için İtalyancasından daha çok değerlidir. Grønbech'in görüşüne göre, bazı Alman rahipleri parçaları, o kadar iyi tespit etmiştir ki bugünkü en iyi transkripsiyon sistemleri bile bundan daha mükemmeliyi yapamaz. Kumanca sözlük Grønbech'in esere tamamıyla hâkim olması ve modern bir dilin sözlüğü kadar itina ile çalışmış olması dolayısıyla dil bakımından bir kazançtır. Bugüne kadar belli başlı bilginler arasında münakaşalı olan ünlülerin okunuşu meselesi örneğin; $\alpha = \text{ä}$ olarak, son hecedeki a'ların ä şeklinde yanlış okunması, e, i'lerin ayırt edilememesi *Codex Cumanicus*'un dili üzerinde yanlış fikirler meydana çıkmasına sebep olmuştur (bkz. Nemeth, 1932, 57; Çağatay, 1944, 765-766). Grønbech bütün bunların üstüne bir çizgi çekmiş ve *Codex Cumanicus*'ta e'lerin bazılarının ı okunması, kalın sözcüklerde rastlanan i'lerin de ı okunması gerektiğini ve ince i ile kalın ı aynı harfle yazıldığı halde, birbirinden ufak işaretlerle ayrıldığını, bunları *Codex Cumanicus*'un asıl nüshasında görebildiğini anlatmaktadır. Harf ve okuma zorluğu olan bütün diğer seslerde de Grønbech tereddütsüz, Türkçenin genel kurallarına göre okumalar yapmıştır (Çağatay, 1944, 768).

Grønbech sözcüklerin farklı yazılışlarına dikkati çektiği gibi sözcüğün alındığı cümleyi de çoğunlukla ilave etmiştir. Üstelik sözcük İtalyanca bölümden ise onun Latinesini (İtalyanca), Almanca bölümden ise o zamanın Almancasını (Mittelhochdeutsch) vermekte ve diğer dillerde varsa onun kaynağını (örneğin Uyg. vb. sözlüklerde) bile göstermektedir. Sözlükte *Codex Cumanicus*'tan dil bilgisine ait bazı özellikler de alınmıştır. Örneğin *ol* 3. şahsın bütün tasrif şekilleri, *ne* sorğu zamiriyle yapılan birçok cümle, *kim* sorğu zamiriyle yapılan farklı cümle ve bunun muhtelif şekillerde kullanışı hatta *kim*'in ilgi zamiri yerini de tutarak yapılan *Codex Cumanicus*'un birçok cümlesi, dil bilgisi bakımından çok ilginçtir. Sentaks bakımından, cümleler (Hristiyanlığa dair Latineden) tercüme olduğundan, çoğu Türkçe kurallara uymaz, fakat sözcük hazinesinin zenginliği ve ifadenin temiz Türkçeye sadık kalması yüzünden, bozuk cümlelerde de Kumancanın doğru cümlelerini görmek güç değildir (Çağatay, 1944, 768).

Codex Cumanicus'un sözcük hazinesine bakıldığında çoğunlukla katıksız bir Türkçeye yazıldığı dikkati çekmektedir. *Codex Cumanicus*'ta yer alan alıntı

sözcüklerin bir kısmı Arapça, büyük bir kısmı ise Farsçadır. Bu yabancı sözcükler İslâmiyetle Kumancaya girmiştir. Müslüman olmuş Türklerde Arap ve Farsçanın sözcüklerin bulunması olağandır. Farsçanın Arapçaya oranla daha çok olmasının sebebi, Rasovski'nin izah ettiği gibi ticaret merkezleri ile bağlantılı olan bir yerde meydana gelmiş bir eser olmasından ileri gelebilir. Buna rağmen bu Müslüman çevre sözcüklerinin Hristiyanlıkla yani Hristiyan metinlerinde birleşmesi konusu dikkat çekici bir özelliktir. Bu Hristiyan ilahileri Müslüman olan Kuman Türkleri için mi yapılmıştır? Yoksa Müslüman olan Türklerin Hristiyanlaşması için mi yapılmıştır? Bunun cevabı ancak *Codex Cumanicus*'un çıktığı yer kesinleştikten sonra verilebilecektir (Çağatay, 1944, 768).

1.2.3. Codex Cumanicus Üzerine Yapılmış Bazı Çalışmalar

1.2.3.1. Türkiye Dışında Yapılmış Çalışmalar

Codex Cumanicus üzerine bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki 1828 yılındaki M. J. Klaproth'ın çalışmasıdır: *Vocabulaire latin, persan et coman d'après un MS. écrit en 1303, et provenant de la bibliothèque de poète Fr. Petrarcha, 'Mémoires relatifs à l'Asie' t. III.* Paris. M. J. Klaproth bu çalışmada eser hakkında bilgi vererek eseri parçalar halinde yayımlamıştır. Böylelikle eser Avrupa bilginlerinin dikkatini çekmiştir.

Sonraki yıllarda *Codex Cumanicus* unutulmuş tek tük yazılar yayınlanmıştır. Örneğin O. Blau'nun 1875'te bir denemesi bulunmaktadır: *ZDMG XXIX'de Über Volksthum und Sprache der Kumanen*, s. 575 (Kumanların dili ve halkiyatı hakkında).

Codex Cumanicus'un tam neşrini ilk defa Comes Géza Kuun 1880'de Latince olarak yayımlamıştır: *Codex Cumanicus: Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum*, Budapestini (= *Codex Cumanic*'un tam metin neşri ve inceleme).

W. Radloff 1884 ve 1885 yılları arasında *Codex Cumanicus* üzerine çalışmıştır: *Zur Sprache der Komanen, Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft I*, s. 372-382; *II*. s. 12-42.

W. Radloff 1887 yılında *Codex Cumanicus*'un Türkçe dil malzemesi üzerine çalışmıştır: *Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus*, *Mémoires de l'Académie impériale des Sciences de St. Pétersburg*, VII. Série, XXXV, no. 6. (132 s.)

P. Hunflary'nin *Der kumanische oder Petrarka-Codex u. die Kumanen* (Kumanca Petrarka Codex ve Kumanlar) ile J. Gyárfás'ın Macarca yazdığı 1887'de Budapeşte'de neşrettirdiği *A Petrarka Codex Kun neylve* gibi yazılar *Codex Cumanicus* üzerine yazılmış ilk denemelerdir.

W. Bang 1921'de eserin dili üzerine iyi bir çalışma yapmış, *Codex Cumanicus*'un karanlık birçok yerini aydınlatmıştır ve eserdeki bilmeceleeri işlemiştir: *Über die Rätsel des Codex Cumanicus*, Sitzungs b s. 334-353.

D. A. Rasovskiy'in 1929 yılında eser üzerine bir çalışması bulunmaktadır: *K voprosu o proishojdenii Codex Cumanicus*, Seminarium Kondakovianum III, Praga, s. 193-214 (*Codex Cumanicus*'un kökeni meselesi hakkında)

Tadeusz Kowalski 1929 yılında *Codex Cumanicus*'un dilini bugünkü Karayca ile karşılaştırmıştır: *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*, Krakowie (311 s.)

Danimarkalı Türkolog K. Grønbech 1936'da eserin tıpkıbasımını yayımlamıştır. Bu çalışma eserin yayılmasını sağlamıştır: *Codex Cumanicus cod. Marc. Lat. DXLIX* in Faksimile herausgegeben mit einer Einleitung I, Kopenhagen (= K. Grønbech'in bir giriş yazısıyla eserin tıpkıbasımı).

K. Grønbech 1942'de *Codex Cumanicus*'un Türkçe sözcük hazinesini toplayıp bir sözlük haline getirmiştir. Bu çalışma Almanca, kısmen Latince'dir. Böylelikle eser herkesin kullanabileceği bir hal almıştır: *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen.

Györffy György 1942'de *Codex Cumanicus*'un kökeni sorunu üzerine çalışmıştır: *Codex Cumanicus Keletkezésének Kérdéséhez*, Magyar Történettudományi Íntezet Budapest, s. 1-25.

A. Von Gabain 1959 yılında *Codex Cumanicus*'un dili üzerine kapsamlı bir çalışma yapmıştır: *Die Sprache des Codex Cumanicus, Fundamenta I*, Wiesbaden. (Türkçe çeviri: 'Codex Cumanicus'un Dili', *Tarihî Türk Şiveleri* (çev. Mehmet Akalın), s. 67-109, 1998, Ankara).

Andreas Tietze, 1966'da *Codex Cumanicus*'taki bilmeceleeri ve Türk folkloru üzerine çalışmıştır: *The Coman Riddles and Turkic Folklore*, University of California Press. XIV (116 s.)

Vladimir Drimba'nın 1968 yılında kaleme aldığı *Le sermon en vers du codex cumanicus*, *Revue Roumaine De Linguistique* Tome XIII. No 5, s. 407-412 (*Codex Cumanicus* içindeki vaazlar) adlı bir çalışması bulunmaktadır.

Vladimir Drimba'nın *Sur la datation de la première partie du codex cumanicus*, *Oriens* Vol. 27-28, s. 388-404 adlı bir çalışması daha bulunmaktadır.

Davoud Zadeh-Monchi, 1969 yılındaki *Das Persische im Codex Cumanicus*, Upsala. (219 s.) çalışmasında *Codex Cumanicus* içindeki Farsçaları tek tek işlemiştir.

A. Bodrogligeti, 1971 yılında *Codex Cumanicus* içindeki Farsça sözcükleri incelemiştir: *The Persian Vocabulary of the Codex Cumanicus*, Budapeşt (235 s.).

Vladimir Drimba 1973'te *Codex Cumanicus*'un sentaksı (söz dizimi) üzerine çalışmıştır: *Syntaxe Comane*, Bucureşti.

N. A. Baskakov'un, 1973'te yaptığı *K kritike Codex Cumanicus: (ob odnoy iz ne razgadannih zagadok)* *Hungaro-Turcica Studies 'Honour of Julius Nemeth'* s. 80-86, adlı bir çalışması bulunmaktadır.

Lajos Tardy'nin 1978 yılında Kafkas halkları ve komşuları adlı çalışması bulunmaktadır: *The Caucasian peoples and their neighbours in 1404*. *Acta Orientalia*. XXXII (1) s. 83-111.

Drüll Dagmar 1980 yılındaki çalışmasında *Codex Cumanicus*'un kökeni ve önemi üzerine bir inceleme yapmıştır: *Der Codex Cumanicus, entstehung und bedeutung*, Stuttgart (143 s.).

Louis Ligeti'nin 1981'de *Codex Cumanicus* üzerine çalışması vardır: *Prolegomena to the Codex Cumanicus*, *Acta Orientalia Academia Scientiarum* XXXV. cilt 1. sayıdan ayrı basım s. 1-54.

Mefkure Mollova'nın 1990 yılında kaleme aldığı *Codex Cumanicus, le bouddhisme et le turk oriental*, WZKM 80. band, s. 141-165 adlı çalışması bulunmaktadır.

Peter B. Golden'ın 1992 yılında *Codex Cumanicus* üzerine çalışması bulunmaktadır: *The Codex Cumanicus*, *Central Asian monuments*, edited by H. B. Paksoy, İstanbul.

Mefkure Mollova 1998'de *Les derniers problemes graphico-phonetiques turks de Codex Cumanicus*, *Orientalia suecana*, vol. xvii s. 111-130, (sesbilim-fonoloji) adlı eseriyle *Codex Cumanicus*'taki fonetik sorunlar üzerine çalışmıştır.

Vladimir Drimba'nın 2000 yılındaki çalışması *Codex Cumanicus*'un transliterasyonu, notlar ve tıpkıbasımı üzerine hazırlanmış bir eserdir: *Codex Cumanicus: Édition diplomatique avec fac-similés*, Bucarest.

Angelo Michele Piemontese 2000 yılında *Codex Cumanicus* üzerine çalışmıştır: *Un testo latino-persiano connesso al Codex Cumanicus* Acta Orientalia, Volume 53, Number 1-2, October s. 121-132 (*Codex Cumanicus* ile ilgili bir Farsça-Latince metin).

Aleksandr Garkavets'in 2004 yılında çalışması bulunmaktadır: *Codex Cumanicus: Kıpçako-Polovetskie Teksti XIII-XIV vv.*, Almatı (XIII-XIV. yy Kıpçak Metinleri).

Aleksandr Garkavets 2006'da Kıpçak Folklor malzemesini (dualar, ilahiler ve bulmacalar) işlemiştir: *Codex Cumanicus: Polovetskiye molitvi, gimni i zagadki XIII-XIV vv.*, Moskva (87 s.).

1.2.3.2. Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar

Saadet Çağatay'ın 1944 ve 1963 yıllarında *Codex Cumanicus*'la ilgili makaleleri yayınlanmıştır: *Codex Cumanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, c. II, s. 5: 759-772 ve *Codex Cumanicus, Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara: 111.

Ahmet Caferoğlu 1972 yılında *Codex Cumanicus* üzerine geniş, kapsamlı bir inceleme yapmıştır: *Türk Dili Tarihi II* İstanbul: 161-186.

Mustafa Safran 1986'da *Codex Cumanicus* üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır: *Codex Cumanicus'a Göre Kuman: Kıpçaklarda Ticari Hayat*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kemal Aytaç, 1992 yılında Grønbech'in eserini Türkçeye aktarmıştır: *Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini*.

Recep Toparlı 2003 yılında *Codex Cumanicus*'un söz varlığının da yer aldığı bir sözlük hazırlamıştır: *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, (338 s.).

Ufuk Tavkul'un 2003 yılında yayınlanmış bir çalışması bulunmaktadır: *Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi*. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 15: 45-81.

Ahmet Gökbal'ın 2005 yılında yayınlanmış makalesi bulunmaktadır: 'Codex Cumanicus' Işığında Kuman/Kıpçaklarda Aile Yapısı, Evlenme ve Düğün, Kibatek-Ydü XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni Bildiriler, KKTC: 12-20.

Merim Ryspakova 2007 yılında *Codex Cumanicus* üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır: *Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesi arasında bir karşılaştırma denemesi -ses bilgisi-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (254 s.).

Yukarıdaki çalışmalar 1800'lü yıllardan günümüze kadar uzanan belli başlı çalışmalardır. Osmanlı dönemine baktığımız zaman *Codex Cumanicus* üzerine Avrupa'da birçok deneme ve araştırma yapılmasına rağmen biz de ise çalışmalar yok denecek kadar azdır. F. Giese, İstanbul Edebiyat Fakültesi Mecmuasının 1. cildinin 3. sayısında 'Türk elsi ve tarihine dair' adlı makalesinde Almanya'da çıkmış olan Türkiyate dair üç yazıdan bahseder; bunlardan biri Marquart'ın 'Kumanların halkiyatına dair' tanınmış eseri olup, ikincisi W. Bang'ın 'Der Komanische Marienpsalter' eseridir. Bu eser kısa ve tasviri bir yazıdır. Aynı derginin 4. sayısında Necip Asım'ın dokuz sayfalık 'Kıpçak Türkçesine dair' başlıklı yazısı bulunmaktadır, N. Asım yanlış olmakla birlikte *Codex Cumanicus*'tan altı bilmeceyi okumuştur ve çözmüştür; ayrıca W. Bang'ın *Codex Cumanicus*'un 'Meryem Ana namına tehlil' adlı eserinden yedi kıta ve *Codex Cumanicus* tehlilinden kıtalar almıştır. Fuad Köprülü'nün 1921 yılında 'Türk Edebiyatı Tarihi' adlı çalışmasında *Codex Cumanic* üzerine kısa bir tahlil vardır. A. İnönü 1939'da 'Kopuz' mecmuasının 3. ve 4. sayılarında *Codex Cumanicus*'taki birkaç bilmeceyi açıklamıştır. A. İnönü bu makalelerinde bugüne kadar neşredilmiş birçok Avrupa bilginlerinin de izahlarını tahlil etmiş ve yaşayan Türk dillerinin bilmeceleriyle karşılaştırmıştır (Çağatay, 1944, 765).

1.3. Diğer Kıpçak Sözlük ve Gramerleri

1.3.1. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk (Kİ)

Memlûk Kıpçak Türkçesiyle yazılan sözlük ve gramerlerin en eskisidir. Eser 'Türklerin dilini anlama kitabı' anlamına gelmektedir. Memlûk sahasında Türk dilinin önem kazandığı bir devirde ünlü Arap filolog Ebu Hayyan tarafından Mısır-Suriye sahasında konuşulan Türk dilini incelemek amacıyla yazılmıştır. Eser 18 Aralık 1312 yılında, perşembe günü tamamlanmıştır. Ebu Hayyan'ın Mısır'da bulunduğu dönemler, Memlûklerin iktidarda olduğu yıllara rastlamaktadır. Türk

hâkimiyeti döneminde Türkçenin önemi artmış, bu durum Türkçe üzerinde yapılan çalışmaları ve bu dilin öğrenilmesine yönelik çabaları da artırmıştır. Ebu Hayyan Türkçenin önem kazandığını görünce Türkçeyi bilmeyen Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla bu eseri yazmıştır. Eser söz varlığı bakımından özgün bir malzemeye sahiptir. Ebu Hayyan eseri kendinden önce yazılmış bir kitabı esas tutarak değil, bizzat kendisinin itibar ettiği şahısların ağzından sözcük sözcük derleyerek hazırladığını söylemiştir. Ebu Hayyan eserini hazırlarken hiçbir kitabı esas tutmadığını söylemekle birlikte sözlük ve gramer içinde yer yer Türk dili üzerine yazılmış, ancak bugün elimizde bulunmayan devrin önemli kitaplarından *Kitāb-ı Beylik*'ten bahsetmiş ve bazı sözcük ve gramer yapılarının *Kitāb-ı Beylik*'te geçtiğini kaydetmiştir. Kİ'in sözlük düzeni diğer Memlûk-Kıpçak sözlüklerinden oldukça farklıdır. Ebu Hayyan Türkçe sözcüklerin kökenlerindeki bütün sesleri Arap alfabesine göre sıralamıştır. Kİ'te sözcükler sadece ilk seslere göre değil, sözcük içindeki tüm seslere göre alfabetik sıraya sokulmuştur. Eser sözlük ve gramer olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde, Arapça alfabetik sıraya göre Türkçe-Arapça sözlük yer almaktadır. Sözlükte Türkçe sözcükler madde başı alınmış, bunlara genellikle tek sözcüklük Arapça karşılıklar verilmiştir. Burada adlar ve eylemler karışık dizilmiştir. İkinci bölüm Arap dili kurallarına göre Türkçenin gramerine ayrılmıştır. Bu bölümde çok kısa olmak üzere cümleden de bahsedilmiştir. Eserin üç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ilki İstanbul'da Bayezid Devlet Kütüphanesi'nin Veliyüddin Efendi bölümünde 2896 numarada kayıtlıdır ve eserin tamamı 66 yapaktır (132 sayfa). İkincisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar kısmında 3856 numarada kayıtlıdır ve 97 yapaktır. Üçüncüsü Kahire'de Dârü'l-Kütüb Kütüphanesi'nde saklanmaktadır ve 94 sayfadır (bkz. Caferoğlu, 1972, 188; Karamanlioğlu, 1994, 23; Özyetgin, 2001, 41-52; Argunşah, 2011, 231).

Eserin ilk baskısı 1891 yılında İstanbul'da İdadi Müdürü Mustafa Bey tarafından yapılmıştır: *Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk*, İstanbul. İkinci neşri Ahmet Caferoğlu tarafından 1931 yılında yayımlanmıştır: *Abu-Hayân, Kitāb al-İdrāk li-lisān al-Atrak* İstanbul. 1936'da Veled İzbudak tarafından kitapta geçen 1359 sözün sözlüğü yapılmıştır: *El-İdrāk Haşiyesi*, İstanbul. Robert Ermes 1991 yılında doktora tezi olarak çalışmış, eserinde Arapça yazılmış dil bilgisi kurallarının Türk diline uygulanışını analiz etmeye çalışmıştır: *Arabic grammars of Turkic: the Arabic linguistic model applied to foreign languages translation of 'Abu Ḥayyān al-*

Andalusî's Kitāb al-İdrāk li-lisān al-Atrak Brill. Melek Özyetgin, Kİ üzerine bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu eser 2001 yılında yayınlanmıştır: Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada eserdeki eylemler incelenmiş; tarihî ve çağdaş Türk dilleriyle karşılaştırılmıştır: *Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk-Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Ankara, Köksav Yayınları.

1.3.2. Kitāb-ı Mecnū'u Tercumān-ı Türkî ve 'Acemî ve Moğolî (TA)

Eser Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Kısaca *Tercümān* olarak adlandırılan sözlüğün yazarı, yazıldığı yer ve tarih tam olarak bilinmemektedir. Başlangıçta eserin Memlûk sahasında yazılmış en eski sözlük olduğu ve 1245 yılında yazıldığı söylenmiştir. Ancak bu tarihin o sahada Memlûk hâkimiyetinin henüz başlamadığı bir dönemde olması ve içerdiği dil malzemesi, eserin daha geç bir dönemde yazılmış olacağı izlenimini vermekteydi. Eser Konyalı Halil bin Muhammed bin Yusuf adlı bir kişi tarafından 27 Şaban 743 (25 Ocak 1343)'te tamamlanmış veya istinsah edilmiştir. Eserin doğru yazılış tarihi Türkolog Barbara Flemming tarafından tespit edilmiştir. Flemming eserinde Kıpçakçayı 'halis Kıpçak Türkçe', 'halis Türkçe' gibi terimlerle anarak Türkmenceden ayırmıştır. Toplam 76 varak olan eser asıl iki kısımdan oluşmaktadır. 62 varak tutan birinci kısım Arapça-Türkçe, 14 varak tutan ikinci kısmı ise Moğol ve Fars dillerine ait sözcüklerden oluşmaktadır. Birinci kısımda kısa bir ses bilgisi girişinden sonra adların ve eylemlerin ayrı bölümler halinde verildiği Arapça-Kıpçakça bir sözlük ve daha sonra Kıpçakça eylem çekiminin, zamirlerin, ad çekimlerinin, edatların ve eklerin kısaca anlatıldığı gramer bahsi gelmektedir (bkz. Caferoğlu, 1972, 190; Karamanhoğlu, 1994, 22; Özyetgin, 2001, 55-56; Argunşah, 2011, 232).

Eserin tek nüshası Hollanda'da Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Eser üzerine ilk çalışma Martin Theodor Houtsma tarafından 1894 yılında yapılmıştır. Kısa bir gramer kısmı ile sözlükte yer alan Türkçe sözcüklerin Arap alfabesine göre Arap harfli yazımı ve Almanca karşılığının verildiği bir dizin ile eserin Arap harfleriyle yazılmış tıpkıbasımı verilmiştir: *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leiden.

A. K. Kurşjanov 1970 yılındaki çalışmasında *Houtsma* sözlüğünde eksik olan bazı yerleri de eklemiş ve sözlükteki sözcüklerin tarihî Kıpçak sözlüklerinde ve

eserlerindeki karşılıkları da vererek karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır: *Issledovanie po leksike starokypcaskogo piymennogo pamyatnika XIII v. Tyurskogo-arabskogo slovary*, Alma-Ata.

Recep Toparlı, M. Sadi Çögenli, Nevzat H. Yanık tarafından 2000 yılında eser metin, sözcük dizini, tıpkıbasımı ile birlikte yayımlanmıştır: *Kitāb-ı Mecmū'u Tercumān-ı Türkī ve 'Acemī ve Mōgoli*. Ankara, TDK.

1.3.3. Et-Tuḥfetu'z-Zekiyye Fi'l-Luḡati't-Türkiyye (TZ)

Memlûk Kıpçak sözlükçülüğü içinde yazılmış kapsamlı ve geniş hacimli bir eserdir. Eserin adı 'Türk dilinde temiz armağan' anlamına gelmektedir. Eserin tam olarak nerede, ne zaman ve kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Eserin Mısır sahasında yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. TZ'nin 1425 yılından önce veya bu tarihler civarında yazılmış olabileceği ihtimali söz konusudur. Eser sözlük ve gramer olmak üzere iki ana kısımdan oluşmaktadır. Eserin 39 varaklık (78 sayfa) ilk bölümü Arapça-Türkçe olarak sıralanmış bir sözlükten oluşmaktadır. Türkçe sözcüklerin sayısı 3500 dolayındadır. Bunların 977'si kök, 96'sı türemiş eylemdir. Eserde madde başı olarak *Kitābu'l-İdrāk*'in aksine Türkçe sözcükler değil, Arapça sözcükler alınmıştır. Arapça sözcüklere Türkçe karşılık verilmiştir. Bazen tek Arapça sözcüğe karşılık bu sözcüğün Türkçedeki birden çok karşılığı sinonim şekilleri sıralanmıştır. TZ'nin sözlük bölümündeki sıralamada Arap alfabe düzeni esas alınmamış, adlar önce eylemler sonra olmak üzere sözcük dizini yapılmıştır. Eserin ikinci bölümü Arap dil bilgisine göre tasnif edilmiş, Türk dil bilgisi basit ve kolay bir şekilde anlatılmıştır. Dil bilgisi kısmı işleniş bakımından *Kitābu'l-İdrāk*'e benzemektedir. Gramer kısmı sarf ve terkip hükümleri olmak üzere iki ana başlıkta işlenmiştir. Dil bilgisi kısmındaki konular zengin dil malzemesi ile çeşitli cümlelerle pekiştirilmiş, anlaşılır bir dil ve üslup takip edilmeye çalışılmıştır (bkz. Caferoğlu, 1972, 191; Karamanlioğlu, 1994, 23; Özyetgin, 2001, 57; Argunşah, 2011, 236).

Eserin tek nüshası İstanbul Veliyüddin Efendi (Bayezit Devlet) Kütüphanesi'nde 3092 numarada kayıtlıdır. Eser 91 varaktan (192 sayfa) oluşmaktadır.

Eserin ilk neşri 1945 yılında Besim Atalay tarafından yapılmıştır. Atalay eserin tamamını Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca bu neşirde, sözlükte bulunan bütün sözcüklerin bugünkü Latin alfabesi esasında gramatikal bir dizini ve eserin

tıpkıbasımı yer almaktadır: *Et-Tuḥfetu'z-Zekiyye Fi'l-Luġati't-Türkiyye*, İstanbul. TDK.

E. İ. Fazılov ve İ. M. T. Ziyayevaya tarafından Rusça bir neşri de yapılmıştır: *İzskannıy Dar Tyurkskomu Yazıku, (Grammatičeskiy Traktat XIV. veka na Arabskom yazıke)*, İzdatel'stvo 'Fan' Uzbekskey SSR, Taşkent.

1.3.4. Kitābu Bulġatu'l-Muṣṭāq fi Luġati't-Türk ve'l-Ḳıfçak (BM)

Memlûk Kıpçak sahasında sadece sözlük olarak yazılmış önemli eserlerden biridir. Eserin gramer bölümü bulunmamaktadır. Eserin istinsah ve yazılış tarihi belli olmamakla birlikte okuyucu tarafından ilk sayfaya düşülmüş 1451 tarihi eserin kesin olarak bu tarihten önce yazılmış olduğunu göstermektedir. Eserin yazıldığı sahanın Mısır mı yoksa Suriye mi olduğu konusunda da bir birlik bulunmamaktadır. Eserin yazarı Türk asıllı Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullah et-Türkî'dir. Yazar ön sözünde eserini 'Tercümān el-lugat et-Türkiya', yani 'Türk dili sözlüğünün tercümesi' olarak adlandırmıştır. Sözlükte adlar ve eylemler ayrı ayrı tasnif edilmiş; ayrıca adlarda farklı konularda oluşturulan sözcük gruplarına ayrılmış ve ad malzemesi buna göre sıralanmıştır. Eylemler ise Arapça eylemlerin alfabe sırasına göre dizilmiştir (bkz. Caferoğlu, 1972, 191; Karamanlioğlu, 1994, 24; Özyetgin, 2001, 59; Argunşah, 2011, 237).

Eserin tek nüshası Paris'te Bibliothèque Nationale Türkçe yazmalar bölümü 293 numarada kayıtlıdır.

Eser üzerinde Ananiasz Zajaczkowski çalışmış ve BM'ı iki ayrı cilt halinde yayımlamıştır. İlk olarak eserde yer alan eylemler ayrı bir kitap olarak 1954 yılında yayımlanmıştır. Bu eserde eylemler alfabetik sıraya göre verilmiştir; ayrıca eserin dizini ve tıpkıbasımı da yer almaktadır: *Slovník Arabsko-Kipczacki okresu Panstwa Mameluckiego, Bulgat al-Muṣṭaq fi Luġat at-Turk wa'l-Ḳıfçaq*, Czezc II Verba, Warszawa.

İkinci olarak 1958 yılında eserdeki adların alfabetik sıraya göre dizini ve eserin tıpkıbasımları da yayımlanmıştır: *Slownik Arabsko-Kipczacki z okresu Panstwa Mameluckiego, Bulgat al-Muṣṭaq fi Luġat at-Turk wa'l-Ḳıfçaq*, Czesc I. Nomina, Warszawa.

1.3.5. El-Kavānīnu'l-Kulliye li Żabṭi'l-Luġati't-Türkiyye (KK)

Memlûk Kıpçak sahasında Araplara Türkçenin kurallarını ve gramerlerini öğretmek için Arap filolojisi metoduyla yazılmış bir kitaptır. Eserin yazılış tarihi ve yazarı kesin olarak bilinmemekle birlikte 15. yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilmektedir. Eser kısaca *Ḳavānīn* olarak adlandırılmakta ve gramer konularını içermektedir. Üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde eylem kip ve ekleri, ikinci bölümde ad ve ada bağlı olanlar, üçüncü bölümde kısa tutulan ekler yer almaktadır. Sonrasında bir sonuç bölümü bulunmaktadır. Eserin yazarı Türk dili üzerine bir kitap hazırlanmasının kendisinden istendiğini bunun sonucu olarak bu kitabı yazdığını, kendisinin Türk olmadığını ve kitabına konu ettiği Türkçeyi çevresindekilerden duyup işittiği kadarıyla yazdığını belirtmiştir. Yazar Türkmencenin Türkçe olmadığını, bu dilde konuşmaktan kaçınmak gerektiğini ve Türkmence konuşanların hakir görüldüğünü söylemiştir (bkz. Caferoğlu, 1972, 190; Karamanlioğlu, 1994, 24; Özyetgin, 2001, 61; Argunşah, 2011, 235).

Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümünde 2659 numarada kayıtlıdır. Eser 85 varaktır (169 sayfa).

Eserin ilk neşri 1928 yılında Fuad Köprülünün ön sözü ile Kilisli Rıfat Bilge tarafından Türkiyat Enstitüsü yayınları arasında eski yazıyla yapılmıştır: *El-Kavānīnu'l-Kulliye li Żabṭi'l-Luġati't-Türkiyye*, İstanbul.

S. Telegdi, Kilisli Rıfat Bilge'nin yayını esas alarak eserin bazı gramer özelliklerinin ve dizininin Almancasını yayımlamıştır: *Ein Türkische Grammatik in arabischen Sprache aus dem XV Jhdt., Körösi Csoma-Archivum*, c. 1/3 1937: 282-329.

Recep Toparlı, Sadi Çöğenli, Nevzat H. Yanık 1999 yılında eserin çeviri, dizin ve tıpkıbasımını yapmıştır: *El-Kavānīnu'l-Kulliye li Żabṭi'l-Luġati't-Türkiyye*, Ankara, TDK.

1.3.6. Ed-Durretu'l-Muḏīa fi'l-Luġati't-Türkiyye (DM)

Memlûk Kıpçak sahasında yazılmış sözlük ve gramer kitapları içinde Türkoloji alanında en son tanınan ve bulunan sözlüktür. 'Türk dilinin parlayan incisi' anlamına gelen bu kitap, Araplara Türkçeyi öğretmek için yazılmış sözlükten ve konuşma cümlelerinden oluşmaktadır. DM'nin yazarı, yazıldığı yer ve tarihi belli değildir. Eser 24 varaktan oluşmaktadır. Eserin ilk 23 bölümünde çeşitli başlıklar

altında sözcük listeleri, 24. bölümde ise konuşma cümleleri yer almaktadır (bkz. Özyetgin, 2001, 63; Argunşah, 2011, 233).

Eserin tek nüshası İtalya'nın Floransa şehrindeki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numarada kayıtlıdır.

Eseri ilk defa 1965 yılında Polonyalı Türkolog Ananiasz Zajaczkowski 22. ve 23. bölümleri eksik olmak üzere yayımlamıştır.

Ananiasz Zajaczkowski Rocznik Orientalistyczny dergisinin XXIX/1, 1965, s. 39-98; XXIX/2, 1965, s. 67-116; XXXI/I 1968, s. 71-115; XXXII/II, 1969: 19-62 sayılarında eseri tanıtmış, eserin tıpkıbasımını ve sözlüğünü vermiş; dil özellikleri üzerinde durmuştur.

Recep Toparlı 2003 yılında eserin metnini, dizinini ve tıpkıbasımını yayımlamıştır: *Ed-Durretu'l-Muđā fi'l-Luğati't-Türkiyye*, Ankara, TDK.

2. KÖK EYLEMLER

abra-, -r (Mo.) [abra-, abrar] (Grønbech, 1942, 27)

Korumak, savunmak, ‘defendere’ 20,1–3.

abramak: ‘Savunmak’ 20, 4 şeklinde geçmektedir.

abra- ‘korumak, savunmak’ (< *abıra-* ‘korumak, savunmak, sakınmak’) eylemi geçişli bir eylemdir.

Räsänen bu eylemin Moğolca *abu-ra-* ‘korumak, savunmak, sakınmak’ eyleminden ödünçleme olduğunu ve Soyotçada *avıra-* ‘korumak, savunmak, sakınmak’; Yakutçada *abrā, abırā-* ‘korumak, savunmak, sakınmak’; Çuvaşçada *upra-* ‘korumak, savunmak, sakınmak’; Karaimcede *abra-* ‘korumak, savunmak, sakınmak’ şekillerinde olduğunu belirtmiştir (VEWT: 2b). Moğolcada *abura-* ‘korumak, kurtarmak, yardım etmek, serbest bırakmak, hayat kurtarmak, saklamak’ biçimindedir (LessingÇ I, 2003, 9b; Csáki, 2006, 24).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *abı-* ‘gizlemek, örtmek’ (Atalay III, 250) biçiminde bulunmaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

aç- [az-] (Grønbech, 1942, 27)

Acıkmak, ‘famescere’ 25, 1 şeklinde geçmektedir.

aç- ‘acıkmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aç-* ‘acıkmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 3b; EDPT: 19a; DanKelly, 1985, 3; Berta, 1996, 13). Talat Tekin *āç-* ‘acıkmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *aç-* ‘acıkmak, aç olmak’ (Tekin, 2000, 237); Eski Uyğurcada *aç-* ‘acıkmak’ (UW: 37a; Gabain, 1941 (20003), 258); DLT’te *aç-* ‘karnı acıkmak’ (Atalay I, 172; DanKelly, 1985, 3); KE’da *aç-* ‘acıkmak’ (Ata 1997, 69v10); NF’te *aç-* ‘acıkmak’ (Ata 1998, 332-10);

HŞ'de aç- 'otwierać; cdsłaniać' (Zajączkowski, 1961, 3); Osmanlıcada aç- 'acıkmak' (TTS I: 2; TTS II: 2; TTS III: 1; TTS IV: 3) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te aç- 'acıkmak' (Caferoğlu, 1931, 1; Özyetgin, 2001, 339); KK'de aç- 'acıkmak' (Toparlı, 1999, 99); GT'de aç- 'acıkmak' (Karamanlıoğlu, 1989, 195); İM'de aç- 'acıkmak' (Toparlı, 1992, 496) biçimlerinde bulunmaktadır.

aç-, -ar [az-, azar 6–7; 12 / 6–7 genellikle, aç-] (Grønbech, 1942, 27)

Açmak, 'aperire' 6–7.

ave Maria kim açtın kökni: 'Gökleri açan Meryem'e selâm' 138, 7.

uçmağ yolın bizge açtın: 'Sen bize cennetin yolunu açtın' 139, 5.

matellarnı barça açğan: 'Bütün sırları açan' 137, 22.

kertek açmáý eşikini: 'Gelin odasına kapıyı açmaz' 151, 16.

açá ber-: 'Açıvermek' 164, 10 r.

könül aç-: 'Teselli etmek' 12, 1–3.

könül açmak: 'Teselli etmek' 12, 4 şeklinde geçmektedir.

aç- 'açmak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda aç- 'açmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 18b; DanKelly, 1985, 3; OTWF II: 651; Berta, 1996, 15).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede aç- 'açmak' (Tekin, 2000, 237); Eski Uygurcada aç- 'açmak' (UW: 37b); DLT'e aç- 'açmak, aramak, fethetmek' (Atalay I, 163; DanKelly, 1985, 3); KE'da aç- 'açmak, (oruç) açmak, açıklamak' (Ata 1997, 194r2); NF'te aç- 'açmak, belli etmek, ortaya çıkarmak, fethetmek, ele geçirmek, oruç açmak, (sofra) kurmak' (Ata, 1998, 185-16); ME'de aç- 'açmak, açıklamak' (Yüce, 1993, 83); HŞ'de aç- 'otwierać, odsłaniać' (Zajączkowski, 1961, 3); Çağataycada aç- 'açmak' (Seng. 31r2, bkz. EDPT: 18b); Osmanlıcada aç- 'açmak, fethetmek, yaymak' (TTS I: 2; TTS II: 4; TTS III: 2; TTS IV: 3) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de aç- 'açmak' (Atalay, 1945, 135); Kİ'te aç- 'açmak' (Caferoğlu, 1931, 1; Özyetgin, 2001, 339); BM'te aç- 'otwierać odkryć' (Zajączkowski, 1954, 41); KK'de

aş- ‘açmak, meydana çıkarmak’ (Toparlı, 1999, 167); DM’de *aç-* ‘açmak’ (Toparlı, 2003, 72); GT’de *aç-* ‘açmak’ (Karamanloğlu, 1989, 196); İM’de *aç-* ‘neşretmek, yaymak, genişletmek, rahatlatmak, gizli bir şeyi ortaya çıkarmak, bir işe başlamak, bir yeri ele geçirmek, zaptetmek’ (Toparlı, 1992, 496) biçimlerinde bulunmaktadır.

ağ-, ağar [aH-, agar] / aķ- (Grønbech, 1942, 30-39)

Akmak, ‘manare’ 145, 9; 141, 7.

tiri bulağ andan ağar: ‘Oradan hayat kaynağı akar’ 141, 7.

ıh-, -ar [iH-ar] (Grønbech, 1942, 272)

Akıntıya gitmek, akmak

keme ıhar: ‘Gemi gider’ 160, 34 r şeklinde geçmektedir.

ağ-/aķ-/ıh- ‘akmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aķ-* ‘akmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 12b; EDPT: 77b; DanKelly, 1985, 10; Berta, 1996, 2.8).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *aķ-* ‘akmak’ (UW: 78a); DLT’te *aķ-* ‘akmak’ (Atalay I, 168; DanKelly, 1985, 10); NF’te *aķ-* ‘akmak’ (Ata 1998, 21-8); ME’de *aķ-* ‘akmak, yağma etmek’ (Yüce, 1993, 85); HŞ’de *aķ-* ‘plyrač’ (Zajaczkowski, 1961, 9); Çağataycada *aķ-* ‘akmak’ (Seng. 44r25, bkz. EDPT: 77b); Osmanlıcada *aķ-/ağ-* ‘akmak’ (TTS I: 14; TTS II: 17; TTS III: 9; TTS IV: 12) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *aķ-* ‘akmak, yağma için hücum etmek, akın yapmak’ (Caferoğlu, 1931, 4; Özyetgin, 2001, 347); TZ’de *aķ-* ‘akmak’ (Atalay, 1945, 137); GT’de *aķ-* ‘akmak’ (Karamanloğlu, 1989, 198); İM’de *aķ-* ‘akmak, akıp gitmek’ (Toparlı, 1992, 498) biçimlerinde bulunmaktadır.

al-, -ur-, -ır [al-; alur 5, 12; 21, 16; 46, 5; 48, 1 / al-; alir 140, 5] (Grønbech, 1942, 33)

Almak, evlenmek, ‘accipere’, ‘recipere’ 122, 21; 125, 30, 140, 5; 159, 6.

İktidar bildiren, yardımcı eylem (daima olumsuz olarak kullanılır).

Almak için 5, 12–14; 139, 3; 48, 1–3.

ılan alsa kensi ağız(ı)na: ‘Kendi ağzına yılan alsa’ 125, 33.

meñü sözden bilik aldı: ‘Ebedi sözün bilgi aldı’ 138, 6.

ulu sövünç alıp: ‘Çok sevinerek’ 151, 8.

teñirniñ yetesin al-: ‘Hristiyanlığa kabul edilmek, ilk defa âyine girmek; Tanrı’nın rızasını almak; Tanrı’nın yedekliğini almak’ 125, 26; 28, 33.

ten al-: ‘Vücut bulmak’ 148, 8.

öç al-: ‘Öc almak’ 142, 8.

satun al-: ‘Satın almak’ 21, 16–19.

ķayra (vb.) al-: ‘Geri kalmak’ 46, 5–8.

(Bir kadınla) evlenmek

alğanım ħalalım: ‘Helalime aldığım, (karım)’ 116, 15.

almazlık: ‘Evlenmeme’

almazlıkğa sağış etti: ‘Evlenmemeye karar verdi’ 151, 10 f.

alģuçı: ‘Alıcı, alan’

öç alģuçı: ‘Öc alıcı, alan’ 131, 7.

tıyalman yaşımnı: ‘Göz yaşlarımı tutamam’ 149, 2.

köktegi ħanlıķta baralmaz-biz teñeri ħattında: ‘Gökteki hanlıkta Tanrı önüne çıkamayız’ 123, 26.

ol ılan boyına yamanlıķ etse canına ete almaz: ‘Yılan vücuduna zarar verebilir (ama) canına veremez’ 125, 34.

köralma- (< köre-alma-): ‘Nefret etmek, görmek istememek’

köralmadım: ‘Nefret etmedim, görmek istemedim’ 164, 8 r şeklinde geçmektedir.

al- ‘almak, evlenmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **al-** ‘almak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 14; DanKelly, 1985, 7; EDPT: 124b; Berta, 1996, 2.7).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *al-* ‘almak’ (UW: 84b); DLT’te *al-* ‘almak’ (Atalay I, 168; DanKelly, 1985, 7); KE’da *al-* ‘almak, fethetmek, yeterlik bildiren yardımcı eylem’ (Ata, 1997, 15v7); NF’te *al-* ‘almak, geri almak, fethetmek, ele geçirmek, evlenmek’ (Ata, 1998, 26-10); ME’de *al-* ‘almak’ (Yüce, 1993, 85); HŞ’de *al-* ‘brać’ (Zajaczkowski, 1961, 7); Çağataycada *al-* ‘almak’ (Seng. 45v27, bkz. EDPT: 124b); Osmanlıcada *al-* ‘almak’ (TTS I: 22; TTS II: 29; TTS III: 17; TTS IV: 15) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *al-* ‘almak’ (Atalay, 1945, 137); KI’te *al-* ‘almak’ (Caferoğlu, 1931, 3;); BM’te *al-* ‘brać’ (Zajaczkowski, 1954, 42); TA’de *al-* ‘almak, tutmak’ (Toparlı, 2000, 86); KK’de *al-* ‘almak’ (Toparlı, 1999, 165); DM’de *al-* ‘almak’ (Toparlı, 2003, 70); GT’de *al-* ‘almak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 199); İM’de *al-* ‘almak’ (Toparlı, 1992, 499) biçimlerinde bulunmaktadır.

andı-, -r [andır] (Grønbech, 1942, 38)

Beklemek, gözetlemek, pusu kurmak, ‘legit’ 161, 19 1 şeklinde geçmektedir.

andı- ‘beklemek, gözetlemek, pusu kurmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aṇdı-* ‘gizlenmek, pusuda beklemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 180a; DanKelly, 1985, 9).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te eylem /η/ ile *aṇdı-* ‘yakalamak için hile yapmak, tuzak kurmak; etrafını sarmak’ (Atalay I, 311; DanKelly, 1985, 9); Çağataycada ise /n/ ile *andı-* ‘gizlice araştırma yapmak, gizlice konuşmak’ (Seng. 51r19) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ar- [ar-] (Grønbech, 1942, 39)

Yorulmak

yürüp yügrüp armayın yetmege uçmaktağı elbek mengü toyğa boluş kim baralı: ‘Yorulmadan yürüyerek, koşarak, cennetteki büyük ebedi ziyafete ulaşmak için, gidelim’ 150, 4 şeklinde geçmektedir.

ar- ‘yorulmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ar-* ‘yorulmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 22a; EDPT: 193a; DanKelly, 1985, 25; Berta, 1996, 2.9). Talat Tekin *ār-* ‘yorulmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ar-* ‘yorulmak’ (UW: 169a); DLT’te *ar-* ‘yorulmak, dermansız kalmak’ (Atalay I, 172; DanKelly, 1985, 25); KE’da *ar-* ‘yorulmak, bozulmak’ (Ata, 1997, 165v13); NF’te *ar-* ‘yorulmak’ (Ata, 1998, 160-17); ME’de *ar-* ‘yorulmak’ (Yüce, 1993, 91); HŞ’de *ar-* ‘męczyć się, być zmęczonym’ (Zajączkowski, 1961, 10); Çağataycada *ar-* ‘yorulmak’ (Seng. 33v8, bkz. EDPT: 193a); Osmanlıcada *ar-* ‘yorulmak’ (TTS I: 42; TTS II: 52; TTS III: 38; TTS IV: 41) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ar-* ‘yorulmak’ (Atalay, 1945, 141); Kİ’te *ar-* ‘yorulmak’ (Caferoğlu, 1931, 5; Özyetgin, 2001, 357); BM’te *ar-* ‘męczyć się, być zmęczonym’ (Zajączkowski, 1954, 42); GT’de *ar-* ‘yorulmak, yorgun ve bitkin düşmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 199); İM’de *ar-* ‘yorulmak’ (Toparlı, 1992, 501) biçimlerinde bulunmaktadır.

arçıla-, -r (Mo.; krş. Kalmukça arçıl-) [arčılar] (Grønbech, 1942, 40)

Tartışmayı kesmek

arçılar-men: ‘Tartışmayı keserim’ 114, 15 şeklinde geçmektedir.

arçıla- ‘tartışmayı kesmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem Moğolcada *arçıla-* ‘aramak, bakmak, dikkat etmek, göz kulak olmak’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 82a). Csáki, *arçıl-* ‘temizlemek’ maddesi altında *arçıla-* eyleminin söz etmiş bu eylemin *Codex Cumanicus*’ta bulunduğunu ve *arça* sözcüğüyle alakalı olması gerektiğini belirtmiştir (Csáki, 2006, 35).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

arḡa-, -r [arHar] (Grønbech, 1942, 40)

Acelesi olmak

arḡar: ‘Acelesi olur’ 163, 2 1 şeklinde geçmektedir.

arġa- ‘acelesi olmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem Moğolcada *argā-* ‘aldatmak, gizli düzen, oyun veya hile kullanmak; bir çıkış yolu veya çare bulmak’ biçiminde yer almaktadır (LessingÇ I, 2003, 82b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tanıklanamamıştır.

art-, -ar [art-; artar] (Grønbech, 1942, 40)

Artmak, çoğalmak, ‘superare’ 50, 13–15.

artқан: ‘Artan’ 75, 18.

artмақ: ‘Artma’ 50, 16 şeklinde geçmektedir.

art- ‘artmak, çoğalmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *art-* ‘artmak, çoğalmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 27b; EDPT: 201b; DanKelly, 1985, 13; Berta, 1996, 2.11).

Talat Tekin *ārt-* ‘yüklemek, sırtına almak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *art-* ‘artmak’ (UW: 205b); DLT’te *art-* ‘artmak’ (Atalay III, 425; DanKelly, 1985, 13); KE’da *art-* ‘artmak, çoğalmak’ (Ata, 1997, 149v6); NF’te *art-* ‘artmak, çoğalmak’ (Ata, 1998, 212-1); ME’de *art-* ‘artmak’ (Yüce, 1993, 92); Çağataycada *art-* ‘artmak’ (Seng. 35r5, bkz. EDPT: 201b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *art-* ‘artmak’ (Caferoğlu, 1931, 61; Özyetgin, 2001, 359); BM’te *art-* ‘powiększać się’ (Zajaczkowski, 1954, 42); KK’de *art-* ‘artmak’ (Toparlı, 1999, 101); GT’de *art-* ‘artmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 205); İM’de *art-* ‘artmak’ (Toparlı, 1992, 502) biçimlerinde bulunmaktadır.

as-, -ar [as-; asar] (Grønbech, 1942, 42)

Asmak, ‘pependere’ 40, 26–28 şeklinde geçmektedir.

as- ‘asmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *as-* ‘asmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 28b; EDPT: 240b; DanKelly, 1985, 13; Berta, 1996, 2.12). Talat Tekin *ās-* ‘yüklemek, sırtına almak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *as-* ‘asmak’ (UW: 224a); DLT’te *as-* ‘asmak’ (Atalay I, 173; DanKelly, 1985, 13); KE’da *as-* ‘asmak’ (Ata, 1997, 104r17); ME’de *as-* ‘asmak’ (Yüce, 1993, 93); Çağataycada *as-* ‘asmak’ (Seng. 39r17, bkz. EDPT: 240b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *as-* ‘asmak’ (Atalay, 1945, 142); KI’te *as-* ‘asmak, baş aşağı asmak’ (Caféroğlu, 1931, 6; Özyetgin, 2001, 361); TA’de *as-* ‘asmak, germek’ (Toparlı, 2000, 88); KK’de *as-* ‘asmak’ (Toparlı, 1999, 101); İM’de *as-* ‘asmak’ (Toparlı, 1992, 502) biçimlerinde bulunmaktadır.

asra-, -r [asrar] (Grønbech, 1942, 42)

Bakmak, beslemek 140, 8 şeklinde geçmektedir.

asra- ‘bakmak, beslemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem Moğolcada *asara-* ‘esirgemek, merhamet etmek, acımak, büyütme, beslemek, sevmek vb.’ şeklinde bulunmaktadır (Schönig, 2000, 65; LessingÇ I, 2003, 90a; Csáki, 2006, 34). Róna-Tas Tü. *aşa-* ve Mo. *asara-* arasında ilişki kurmuştur (Róna-Tas, 1975, 202). Róna-Tas, Çuv. *usra-* GTü. *asra-*, *asıra-* ve Mo. *asara-*: OM *as(a)ra-* ‘beslemek, himaye etmek’ → **asra-* > Çuv. *usra-* ← Mo. *asa* + *ra-* → Mançu; Tü. *aş* ‘aş, yemek’, *aşa-* ‘beslemek’ şekillerini karşılaştırmıştır (Róna-Tas, 1975, 202). Röhrborn, Moğolcadan ödünçleme olan bu sözcük için ‘beslemek’ anlamının yanında ‘idare etmek’ ve ‘korumak, himaye etmek’ anlamlarının da olduğunu ifade etmiştir (UW: 233a). EDAL’da Róna-Tas’ın bu görüşüne karşı çıkmış ve Ana Altaycada *ēs[i]* gibi bir şekil oluşturulup Mo. **asara*, Tü. **es* denklıklarından söz etmiştir (EDAL: 521-522). Mehmet Ölmez, bu görüşe karşı çıkarak Tarihî Türk dillerinde *es* şeklinin görülmediğini, bu şeklin yalnızca günümüz Türk dillerinde görüldüğünü, ayrıca Tü. *e* ve Mo. *a* denklığıyle ilgili bir örneğinin bulunmadığını belirtmiştir (Ölmez, 2007, 237-247). Ölmez’e göre: 1. Mo. *asara-* Türkçe *aş* şekline giden **asa* şekliyle asla ilişkili değildir; bunun için de Moğolcanın Türkçeden bir ödünç sözcük alırken sonuna bir ünlü eklenmesi kanıtını öne sürer; 2.

asara-'daki ek OT'deki bazı örnekler gibi eylemden eylem türeten ya da taklit yoluyla eylem türeten bir ek değildir, aksine addan eylem türeten bir ektir: *-asa + ra-* vb. Ölmez, Mo. *asara-* eyleminin 13. yüzyıldan sonra Türkçeye geri alıntılandığını belirtmiştir (Ölmez, 2007, 237-247). Günümüz Türk dillerindeki şekiller için bkz. ESTYa I: 173. Türk dillerindeki şekiller *asara-* değil *a > ı* değişimiyle daha çok *asıra-* şeklindedir.

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE'da *asra-* 'besleyip büyütme, himaye etmek' (Ata, 1997, 33v7); NF'te *asra-* 'bakmak, besleyip büyütme, himaye etmek' (Ata, 1998, 286-5); HŞ'de *asra-* 'pod, ponizej' (Zajaczkowski, 1961, 12) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *asra-* '(Trkm.) ısırmak, dişlemek?' (Atalay, 1945, 142); Kİ'te *asra-* 'korumak, saklamak' (Caferoğlu, 1931, 87; Özyetgin, 2001, 362); GT'de *asra-* 'saklamak, gizlemek' (Karamanlioğlu, 1989, 205) biçimlerinde bulunmaktadır.

aş- [az-] (Grønbech, 1942, 44)

Aşmak, geçmek 124, 10, 14 şeklinde geçmektedir.

aş- 'aşmak, geçmek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aş-* 'geçmek' şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 30a; EDPT: 255a; DanKelly, 1985, 14). Talat Tekin *āş-* 'aşmak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *aş-* 'aşmak, geçmek' (UW: 240a); DLT'te *aş-* 'aşmak, bir tepeli öbür yana geçmek' (Atalay I, 173; DanKelly, 1985, 14); KE'da *aş-* 'aşmak, çıkmak, yükselmek, artmak' (Ata, 1997, 24v14); NF'te *aş-* 'aşmak, çıkmak, geçmek, ağmak, yükselmek' (Ata, 1998, 251-16); ME'de *aş-* 'aşmak, çıkmak, geçmek' (Yüce, 1993, 93); HŞ'de *aş-* 'mijać, przechodzić (obok); przekraczać' (Zajaczkowski, 1961, 13); Çağataycada *aş-* 'aşmak, geçmek' (Seng. 40v19, bkz. EDPT: 255a); Osmanlıcada 'aşmak, çıkmak, geçmek' (TTS II: 64; TTS IV: 471) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *aş-* 'aşmak' (Atalay, 1945, 143); TA'de *aş-* 'binekle gitmek' (Toparlı, 2000, 89); GT'de *aş-* 'aşmak' (Karamanlioğlu, 1989, 206) biçimlerinde bulunmaktadır.

aya- [aya-] (Grønbech, 1942, 31)

Karşı koymak, mukavemet etmek, ‘recusare’ 162, 10 1 şeklinde geçmektedir.

aya- ‘karşı koymak, mukavemet etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aya-* ‘karşı koymak, mukavemet etmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 11a; EDPT: 267b). Clauson bu eylemin başlangıçta ‘saygı ile davranmak, korumak’ anlamında olduğunu daha sonra ‘acımak, kıymamak, bağışlamak, vermemek ya da geri almak, çekilmek gibi’ çeşitli anlamlarının oluştuğunu belirtmiştir (EDPT: 267b). Räsänen bu eylemi *aya-* ‘hürmet etmek, saygı göstermek’ olarak anlamlandırmıştır (VEWT: 11a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *aya-* ‘saymak’ (UW: 290a) ve eylemin türevi olarak *ayan-* ‘saymak, hürmet etmek’ (UW: 297b; OTWF II: 591); DLT’te *aya-* ‘lakap vermek, korumak’ (Atalay I, 271; DanKelly, 1985, 17); KB’de eylemin türevi olarak *ayama* ‘hürmet etmedi, nazik davranmadı’ (EDPT: 267b); Çağataycada *aya-* ‘reddetmek’ (Seng. 53v13, bkz. EDPT: 267b); Osmanlıcada *aya-* ‘saymak, hürmet etmek’ (TTS II: 76; TTS IV: 57) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *aya-* ‘saymak, hürmet etmek’ ve *ada-* ‘ad vermek’ (Atalay, 1945, 136-145); Kİ’te *ayan-* ‘şımartmak’ (Caferoğlu, 1931, 8; Özyetgin, 2001, 367); GT’de *aya-* ‘esirgemek, saklamak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 208) biçimlerinde bulunmaktadır.

bağ-, bağ-; bağar [bag-, bagh; bagar / bac-, bach-, baH-] (Grønbech, 1942, 47-49)

Bakmak, belli bir yöne bakmak (*krş.* kör-), ‘respicere’ 126, 4; 48, 12–14.

yoğarı bağıp: ‘Yukarı bakıp’ 122, 16.

kök arı bağıkıl: ‘Göge doğru bak’ 145 u.

yárlılárga...bağımış: ‘Fakirlere bakmış’ 137, 20.

bizge bağıp: ‘Bize bakıp’ 139, 22 şeklinde geçmektedir.

bağ-/bağ- ‘bakmak, belli bir yöne bakmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bağ-* ‘bakmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 57b; EDPT: 311a; DanKelly, 1985, 64).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *baķın-* ‘bakınmak (birine, bir şeye) bakmak’ ve *baķıt-* ‘baktırmak’ (OTWF II: 591-764); DLT’te *baķ-* ‘bakmak’ (Atalay II, 16; DanKelly, 1985, 64); KE’da *baķ-* ‘bakmak, dikkate almak; bakmak, besleyip büyütme’ (Ata, 1997, 183r21); NF’te *baķ-* ‘bakmak, görmek’ (Ata, 1998, 9-10); ME’de *baķ-* ‘bakmak’ (Yüce 1998, 97); HŞ’de *baķ-* *patrzeć, zwracać uwage, spojrzeć* (Zajaczkowski, 1961, 27); Çağataycada *baķ-* ‘bakmak’ (Seng. 125v13, krş. EDPT: 311a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *baķ-* ‘bakmak’ (Atalay, 1945, 147); KI’te *baķ-* ‘bakmak’ (Caferoğlu, 1931, 14; Özyetgin, 2001, 374); BM’te *baķ-* *patrzeć* (Zajaczkowski, 1954, 45); TA’de *baķ-* ‘bakmak’ (Toparlı, 2000, 91); KK’de *baķ-* ‘bakmak’ (Toparlı, 1999, 102); DM’de *baķ-* ‘bakmak’ (Toparlı, 2003, 73); GT’de *baķ-* ‘bakmak’ (Karamanloğlu, 1989, 213); İM’de *baķ-* ‘bakmak’ (Toparlı, 1992, 506) biçimlerinde bulunmaktadır.

bar-; baru, barur, barır [bar-; baru / bar-; barur, barır] (Grønbech, 1942, 50)

Gitmek, herhangi bir yere varmak, ‘vadere’ 123, 24, 26; 124, 7; 125, 36; 150, 5; 161, 29 r; 56, 10–12; 128, 14, 15, 17, 23.

barı (bara) yürler: ‘Varıyorlar’ 128, 23; 163, 21 r.

baruñız körgüzüñiz papazlarğa: ‘(Oraya) varınız ve papazlara gösteriniz’ 124, 1.

sen karşı bardıñ: ‘Sen onu karşıladın’ 124, 18; krş. 124, 13.

bardı ilgeri: ‘Önde gitti’ 123, 3; krş. 122, 37.

ol düşmanlar(ı)na utru bardı: ‘O düşmanlarına karşı gitti’ 126, 15.

Yerosolimğa degri bardı: ‘Kudüs’e kadar gitti’ 122, 38.

baruñız betlemğa: ‘Beytullahim’e gidiniz’ 122, 4; krş. 125, 5; 159, 5.

yolğa bardı: ‘Yola çıktı’ 124, 7.

yoldan barır-siz: ‘Yoldan gidersiniz’ 125, 36; krş. 124, 8.

kim biz ol yol-bile barsaķ: ‘...ki, biz o yoldan gitsek’ 123, 26 şeklinde geçmektedir.

bar- ‘gitmek, herhangi bir yere varmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bar-* ‘gitmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 62a; EDPT: 311a; DanKelly, 1985, 65; Berta, 1996, 2.15).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Tekin, 2000, 239); Eski Uygurcada *bar-* ‘varmak, gitmek’ (EDPT: 354a); DLT’te *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Atalay I, 26; DanKelly, 1985, 65); KE’da *bar-* ‘varmak, gitmek, ölmek’ (Ata, 1997, 41v3); NF’te *bar-* ‘varmak, erişmek, gelmek; gitmek; ölmek; evlenmek’ (Ata, 1998, 33-5); ME’de *bar-* ‘gitmek’ (Yüce, 1993, 98); HŞ’de *bar-* ‘wyruszać, iść’ (Zajaczkowski, 1961, 27); Çağataycada *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Seng. 120r2, bkz. EDPT: 311a); Osmanlıcada *var-* ‘varmak, gitmek’ (TTS I: 757; TTS II: 965; TTS III: 743; TTS IV: 817) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bar-* ‘gitmek, varmak’ (Atalay, 1945, 148); Kİ’te *bar-~var-* ‘varmak’ (Caferoğlu, 1931, 15; Özyetgin, 2001, 379); TA’de *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Toparlı, 2000, 92); KK’de *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Toparlı, 1999, 102); DM’de *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Toparlı, 2003, 74); GT’de *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 214); İM’de *bar-* ‘varmak, gitmek’ (Toparlı, 1992, 507) biçimlerinde bulunmaktadır.

bas-, -ar [bas-; bassar] (Grønbech, 1942, 51)

Basmak, ayak basmak 120, 2.

basar-men: ‘Basarım’ 114, 34 r.

ılanı basıp yançtı: ‘Yılanı basarak ezdi’ 138, 16.

tamğa bas: ‘Damga bas’ 161, 22 r şeklinde geçmektedir.

bas- ‘basmak, ayak basmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bas-* ‘basmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 64a; EDPT: 370b; DanKelly, 1985, 66; Berta, 1996, 2.16).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bas-* ‘baskın yapmak, hükmü altında tutmak’ (Tekin, 2000, 239); Eski Uygurcada *bas-* ‘basmak, baskın yapmak’ (EDPT: 370b); DLT’te *bas-* ‘basmak, üzerine çökmek, yıkmak’ (Atalay II, 10; DanKelly, 1985, 66); KE’da *bas-* ‘basmak; baskın yapmak, mağlup etmek’ (Ata, 1997, 77v4); NF’te *bas-* ‘basmak, bastırmak; saldırmak, üzerine çullanmak, yenmek, alt etmek, dögüşte galip gelmek, masaj yapmak’ (Ata, 1998, 53-3); ME’de *bas-*

‘basmak’ (Yüce, 1993, 98); HŞ’de eylemin türevi olarak *basın-* ‘dokuczać, krzywdzić (z accus.)’ (Zajączkowski, 1961, 28); Çağataycada *bas-* ‘basmak’ (Seng. 121v18, bkz. EDPT: 370b); Osmanlıcada *bas-* ‘alt etmek, yenmek; bastırmak, kapatmak; teskin etmek; üstüne oturmak, altına almak; kaplamak, bürümek; koyup bastırmak’ (TTS I: 75; TTS II: 107; TTS III: 67; TTS IV: 75) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bas-* ‘basmak’ (Atalay, 1945, 148); Kİ’te *bas-* ‘galip gelmek, yıkmak (güreşte); ayağını koymak’ (Caferoğlu, 1931, 15; Özyetgin, 2001, 381); TA’de *bas-* ‘basmak, ezmek’ (Toparlı, 2000, 92); KK’de *bas-* ‘ezmek, basmak, üzerine kapanmak’ (Toparlı, 1999, 103); GT’de *bas-* ‘basmak, baskına uğratmak, hakkından gelmek, ezmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 215); İM’de *bas-* ‘basmak, çiğnemek’ (Toparlı, 1992, 507) biçimlerinde bulunmaktadır.

bat-, -ar [bat-; batar] (Grønbech, 1942, 53)

Batmak (Güneş, Ay), ‘mergere, submergere’ 34, 28–29.

bu cahannın teğizine batmaz yıldız: ‘Bu cihanın denizine batmayan yıldız’ 139, 10 şeklinde geçmektedir.

bat- ‘batmak (Güneş, Ay)’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bat-* ‘batmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 65b; EDPT: 298a; DanKelly, 1985, 68; Berta, 1996, 2.17).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bat-* ‘batmak, kaybolmak’ (EDPT: 298a); DLT’te *bat-* ‘batmak, gözden kaybolmak’ (Atalay II, 294; DanKelly, 1985, 68); KE’da *bat-* ‘batmak’ (Ata, 1997, 69r5); NF’te *bat-* ‘batmak (Güneş için); (tere) batmak, bulanmak’ (Ata, 1998, 351-16); ME’de *bat-* ‘batmak’ (Yüce, 1993, 99); Çağataycada *bat-* ‘batmak’ (Seng. 119r28, bkz. EDPT: 298a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bat-* ‘batmak’ (Atalay, 1945, 149); Kİ’te *bat-* ‘batmak’ (Caferoğlu, 1931, 16; Özyetgin, 2001, 383); BM’te *bat-* ‘zanurzyć się w wodzie’ (Zajączkowski, 1954, 46); TA’de *bat-* ‘Ay, Güneş, yıldız batmak’ (Toparlı, 2000, 93); KK’de *bat-* ‘Güneş vs. batmak’ (Toparlı, 1999, 103); GT’de *bat-* ‘batmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 216); İM’de *bat-* ‘güneşin batması, gözden kaybolması, suya dalmak’ (Toparlı, 1992, 507) biçimlerinde bulunmaktadır.

bele-, -r [beler] (Grønbech, 1942, 55)

Belemek, kundağa sarmak

beler-men: ‘Belirim’ 162, 5 r şeklinde geçmektedir.

bele- ‘belemek, kundağa sarmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bele-* ‘bebeği kundaklamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 332b; DanKelly, 1985, 70). Talat Tekin *bēle-* ‘kundaklamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *bele-* ‘belemek, beşiğe bağlamak; bulaştırmak’ (Atalay III, 270; DanKelly, 1985, 70) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ber-, bir-, berür, berir, berü, beri [ber-; berur (13, 27; 48, 8), beru (12, 5; 17, 2; 35, 27; 41, 20; 42, 21; 45, 17; 47, 12; 52, 24; 55, 15) / bir- (126, 15), bir- (veya ber-?) 138, 12; 141, 9; 143, 5; 144, 8), ber- (142, 14), genellikle, ber-; berur (140, 8), berir (123, 33), beri (115, 8)] (Grønbech, 1942, 55-59)

Vermek, etmek, ‘dare’, ‘reddere’ 121, 18, 24; 122, 21, 30; 123, 8, 33; 126, 15; 138, 12; 140, 8; 142, 14; 149, 6; 151, 19; 163, 22 r; 17, 1–3; 111, 5; 141, 9; 143, 5; 144, 8; 140, 12.

kündeği ötmekimizni bizge bu-gün bergil: ‘Bugün bize günlük ekmeğimizi ver’ 126, 29.

kim mağa berse men-d’-ağar bereyim, kim mağa bermese men-d’-ağar bermen: ‘Kim bana verirse ben de ona veririm, kim bana vermezse ben de ona vermem’ 21, 13–14.

amanat ber-: ‘Emanet vermek, emanet etmek’ 47, 12–14.

aş ber-: ‘Hayvanlara yem vermek’ 41, 20–21.

covap ber-: ‘Cevap vermek’ 48, 8–10.

yemiş ber-: ‘Meyva vermek’ 143, 5.

yüvüt ber-: ‘Teselli etmek’ 115, 34 r.

yıkrar (yıkrar) ber-: ‘Tanımak, kabul etmek, inanmak, ıkrar etmek’ 13, 27–14, 1; 70, 21;14, 2.

keleş ber-: ‘Öğüt vermek’ 12, 5–8.

ötünçe ber-: ‘Ödünç vermek’ 35, 27–29.

karav ber-: ‘Ödüllendirmek, bir şeye karşılık olarak başka bir şey vermek’ 45, 17–20

salam ber-: ‘Selam vermek’ 52, 24–26.

tanıklık ber-: ‘Tanıklık etmek’ 132, 8 1; 42, 21; 55, 15–17.

öğünç ber-: ‘Övmek’ 141, 9.

ite ber-: ‘İtmek’ 115, 8 1.

aça ber-: ‘Açmak’ 164, 10 r şekillerinde yer almaktadır.

ber-/bir- ‘vermek, etmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bér-* ‘vermek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 70b; EDPT: 354b; DanKelly, 1985, 70; Berta, 1996, 2.18). Talat Tekin *bēr-* ‘vermek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bér-* ‘vermek’ (Tekin, 2000, 240); Eski Uygurcada *bér-* ‘vermek’ (EDPT: 354b); DLT’te *bér-* ‘vermek, gelmek’ (Atalay III, 180; DanKelly, 1985, 70); KE’da *bér-* ‘vermek; kesinlik bildiren tasvirî eylem’ (Ata, 1997, 4v20); NF’te *bér-* ‘vermek, evlendirmek, kesinlik bildiren tasvirî eylem’ (Ata, 1998, 22-6); ME’de *bér-* ‘vermek’ (Yüce, 1993, 100); HŞ’de *ber-* ‘dawać, passim. Jako czasownik pomocniczy w konjugacji peryfrastyezney oznacza szybkość czynność’ (Zajaczkowski, 1961, 31); Çağataycada *bér-* ‘vermek’ (Seng. 144r16, bkz. EDPT: 354b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ber-* ‘vermek’ (Atalay, 1945, 150); Kİ’te *bir-* ‘vermek’ (Caferoğlu, 1931, 18; Özyetgin, 2001, 393); BM’te *ber-* ‘dawać’ (Zajaczkowski, 1954, 46); TA’de *ber-* ‘vermek’ (Toparlı, 2000, 93); KK’de *bir-* ‘vermek’ (Toparlı, 1999, 104); DM’de *ber-* ‘vermek’ (Toparlı, 2003, 75); GT’de *bir-* ‘vermek’ (Karamanlioğlu, 1989, 224); İM’de *bir-* ‘vermek’ (Toparlı, 1992, 510) biçimlerinde bulunmaktadır.

aça ber- ‘açmak’ (< aç- ‘açmak’ EDPT: 18b + ber- ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi aç- ‘açmak’ eylemine ber- ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur. Buradaki -a eki birleşik eylemlerde bağlayıcı durumunda olan zarf-fiil ekidir.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *açı bér-* ‘açmak’ (Yüce, 1993, 83) şeklinde görülmektedir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

amanet ber- ‘emanet vermek, emanet etmek’ (< Ar. *emānet* ‘emniyet edilen kimseye bırakılan şey, eşyâ veya kimse’ + ber- ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi Arapça *emānet* ‘emniyet edilen kimseye bırakılan şey, eşya veya kimse’ adına Kıpçakça ber- ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *emānet bér-* ‘emanet etmek’ (Ata, 1997, 115r14) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

aş ber- ‘hayvanlara yem vermek’ (< aş ‘aş, yemek; yem, tahıl’ EDPT: 253b + ber- ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi aş ‘aş, yemek; yem, tahıl’ adına ber- ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *aş bér-* ‘aş vermek’ (Ata, 1997, 69r18) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

covap ber- ‘cevap vermek’ (< Ar. *cevāb* ‘sorulan şeye verilen karşılık (sözle, yazı ile)’ + ber- ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi Arapça *cevāb* ‘sorulan şeye verilen karşılık (sözle, yazı ile)’ adına Kıpçakça ber- ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *cevāb bér-* ‘cevap vermek’ (Ata, 1997, 20r13); NF’te *cevāb bér-* ‘cevap vermek’ (Ata, 1998, 48-1) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ite ber- ‘itmek’ (< it- ‘itmek’ EDPT: 38a + ber- ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi it- ‘itmek’ eylemine + ber- ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur. Buradaki -e eki birleşik eylemlerde bağlayıcı durumunda olan zarf-fiil ekidir.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ite bér-* ‘iti vermek’ (Atalay, 1945, 180) biçiminde bulunmaktadır.

karav ber- ‘ödüllendirmek, bir şeye karşılık olarak başka bir şey vermek’ (< *karav* ‘tazminat, ücret, ödül’ (CC, 194) + *ber-* ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi *karav* ‘tazminat, ücret, ödül’ adına *ber-* ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

keşeş ber- ‘öğüt vermek’ (< *keşeş* ‘öğüt’ EDPT: 734a + *ber-* ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi *keşeş* ‘öğüt’ adına *ber-* ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB’de *keşeş bér-* ‘öğüt vermek’ (EDPT: 734a) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ögünç ber- ‘övmek’ (< *ögün-ç* < *ögün-* ‘övmek’ EDPT: 110a + *ber-* ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi *ögünç* ‘övinç’ adına *ber-* ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

ötünçke ber- ‘ödünç vermek’ (< *ötünç+ke* < *ötünç* ‘ödünç’ EDPT: 61a + *ber-* ‘vermek, etmek’) birleşik eylemini *ötünçke* ‘ödünç’ adına *ber-* ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur. Gabain *ötünç+ke* sözcüğündeki +*ke* ekini yönelme eki olarak belirtmiş ve *ötünçke* ‘ödünç’ anlamında vermiştir (Gabain, 1959 (1998), 89).

Bu birleşik eylem Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *ötünç bér-* ‘ödünç vermek’ (Atalay I, 131; DanKelly, 1985, 50); ME *ötünç bér-* ‘ödünç vermek’ (Yüce, 1993, 168) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

salam ber- ‘selam vermek’ (< Ar. *selām* ‘selam’ + *ber-* ‘vermek, etmek’) birleşik eylemi Arapça *selām* ‘selam’ adına Kıpçakça *ber-* ‘vermek, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *selām bér-* 'selam vermek' (Ata, 1997, 209v16); NF'te *selām bér-* 'selam vermek' (Ata, 1998, 4-6) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KK'de *selām bir-* 'selam vermek' (Toparlı, 1999, 122) biçiminde bulunmaktadır.

tanuḡluḡ ber- 'tanıklık etmek' (< *tanuḡ+luḡ* 'tanıklık' < *tanuḡ* 'tanık' EDPT: 518b + *ber-* 'vermek, etmek') birleşik eylemi *tanuḡluḡ* 'tanıklık' adına *ber-* 'vermek, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *tanuḡluḡ bér-* 'tanıklık etmek' (Ata, 1997, 40r1); NF'te *tanuḡluḡ bér-* 'tanıklık etmek' (Ata, 1998, 35-11) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

yemiṣ ber- 'meyva vermek' (< *yemiṣ* 'meyva vermek' EDPT: 938b + *ber-* 'vermek, etmek') birleşik eylemi *yemiṣ* 'meyva vermek' adına *ber-* 'vermek, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yıḡrar (yıḡrar) ber- 'tanınmak, kabul etmek, inanmak, ikrar etmek' (< Ar. *yıḡrar* 'ikrar' (CC, 133) + *ber-* 'vermek, etmek') birleşik eylemi Arapça *yıḡrar* 'ikrar' adına Kıpçakça *ber-* 'vermek, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yüvüt ber- 'teselli etmek' (< *yüvüt* 'teselli' VEWT: 213b + *ber-* 'vermek, etmek') birleşik eylemi *yüvüt* 'teselli' adına *ber-* 'vermek, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

beyi-, biyi-, -r [bey-, beyi-, beyr / bi-] (Grønbech, 1942, 54-57)

Dans etmek, 'ballare', 'plaudere' 9, 12-14; 9, 12-14.

biyip: 'Dans edip' 27, 6 şeklinde geçmektedir.

beyi-/biyi- ‘dans etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bödi-* ‘dans etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 300b; DanKelly, 1985, 78).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bödi-* ‘dans etmek’ (EDPT: 300b); DLT’de *bödi-* ‘dans etmek’ (Atalay III, 259; DanKelly, 1985, 78) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de *bey-* ‘raksetmek, oynamak’ (Toparlı, 2000, 94) biçiminde bulunmaktadır.

bez-, -er [bex-; bexar] (Grønbech, 1942, 57)

Vazgeçmek, bezmek, ‘renunciare’ 45, 14–16 şeklinde yer almaktadır.

bez- ‘vazgeçmek, bezmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bez-* ‘titremek, ürpermek, usanmak, bezmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 72b; EDPT: 389b; DanKelly, 1985, 71; Berta, 1996, 2.19).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bez-* ‘titremek, ürpermek’ (EDPT: 389b); DLT’te *bez-* ‘titremek’ (Atalay II, 8; DanKelly, 1985, 71); KE’da *bez-* ‘bezemek, bıkmak, usanmak’ (Ata, 1997, 127r3); NF’te *bez-* ‘usanmak’ (Ata, 1998, 15215); HŞ’de *bez-* ‘uprzykrzyć sobie, mieć dość czegos’ (Zajaczkowski, 1961, 31) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *biz-* ‘usanmak, bıkmak’ (Caferoğlu, 1931, 17; Özyetgin, 2001, 402); İM’de *biz-* ‘bezemek, bıkmak, usanmak’ (Toparlı, 1992, 511) biçimlerinde bulunmaktadır.

bil-, -ür, -ir [bil-; bilur 49, 5 / bil-; bilir] (Grønbech, 1942, 57)

Bilmek, tanımak, anlamak, ‘scire’ 122, 20; 123, 16; 125, 32; 49, 5–6; 49, 7; 127, 33; 128, 14, 15, 17, 22; 27; 140, 3; 142, 19, 20.

yarlı miskin kişiler yakşı bitük bilmezler: ‘Zavallı, miskin kişiler kutsal kitabı bilmezler’ 117, 2.

er yazuhın bilmeyin: ‘Çiftleşmenin günahını bilmeksizin’ 145, 12.

til bilmen: ‘Dili bilmem’ 121, 22; krş. 125, 18.

ol bilmez kim tamuḥnuḡ otun aldı: ‘O, cehennemın ateşini hakettiğini bilmez’ 125, 29; krş. 124, 27; 39.

yalğız teḡrige bilip-tir-sen ḡovanmağa: ‘Yalnızca kıvanmak için Tanrıya inandın’ 140, 3.

işlerini aytá bildiḡ: ‘İşlerini anlatabildin’ 142, 20.

taḡların aytá bilip-sen: ‘Mucizelerini anlatabildin’ 143, 14.

kişi yolsuz bara-bilmez: ‘Yolsuz hiç kimse varamaz’ 123, 24.

Yönetmek

Teḡri...cinslerni bilsin: ‘Tanrı halklarını bilsin’ 147, 5 şeklinde geçmektedir.

bil- ‘bilmek, tanımak, anlamak, yönetmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bil-* ‘bilmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 75b; EDPT: 330b; DanKelly, 1985, 72; Berta, 1996, 2.20).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bil-* ‘bilmek’ (Tekin, 2000, 240); Eski Uygurcada *bil-* ‘bilmek’ (EDPT: 330b); DLT’te *bil-* ‘bilmek’ (Atalay II, 22; DanKelly, 1985, 72); KE’da *bil-* ‘bilmek, anlamak’ (Ata, 1997, 5r8); NF’te *bil-* ‘bilmek, anlamak, öğrenmek, teşhis etmek, tanımak’ (Ata, 1998, 79-7); ME’de *bil-* ‘bilmek’ (Yüce, 1993, 102); HŞ’de *bil-* ‘wiedzieć, znać, uważać’ (Zajaczkowski, 1961, 32); Çağataycada *bil-* ‘bilmek’ (Seng. 148r13, bkz. EDPT: 330b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bil-* ‘bilmek’ (Atalay, 1945, 152); KI’te *bil-* ‘bilmek’ (Caferoğlu, 1931, 18; Özyetgin, 2001, 391); BM’te *bil-* ‘wiedzieć, znać, umieć’ (Zajaczkowski, 1954, 46); TA’de *bil-* ‘bilmek’ (Toparlı, 2000, 94); KK’de *bil-* ‘bilmek’ (Toparlı, 1999, 104); DM’de *bil-* ‘bilmek’ (Toparlı, 2003, 76); GT’de *bil-* ‘bilmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 220); İM’de *bil-* ‘bilmek’ (Toparlı, 1992, 509) biçimlerinde bulunmaktadır.

biş- [bis-] (Grønbech, 1942, 60)

Pişmek, olgunlaşmak

bişmiş kerpiç: ‘Pişmiş kerpiç, tuğla’ 101, 21 şeklinde geçmektedir.

biş- ‘pişmek, olgunlaşmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *biş-* ‘pişmek, olgunlaşmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 376b; DanKelly, 1985, 74; Berta, 1996, 2.21).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *biş-* ‘kemale erişmek, pişmek’ (EDPT: 376b); DLT’te *piş-* ‘pişmek; olmak (kemale gelmek), kırmızı tulumunu olması için sallamak’ (Atalay II, 12; DanKelly, 1985, 74); KE’da *biş-* ‘pişmek’ (Ata, 1997, 14v18); NF’te *biş-* ‘pişmek’ (Ata, 1998, 108-1); ME’de *biş-* ‘olgunlaşmak, pişmek’ (Yüce, 1993, 104); HŞ’de *biş-* ‘gotować się, kipieć, dojrzewać’ (Zajaczowski, 1961, 34); Çağataycada *biş-* ‘pişmek’ (Seng. 146v24, bkz. EDPT: 376b); Osmanlıcada *biş-* ‘olgunlaşmak, pişmek’ (TTS I: 109; TTS II: 154; TTS III: 104; TTS IV: 154) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *biş-* ‘pişmek’ (Caferoğlu, 1931, 19); TA’de *biş-* ‘pişmek’ (Toparlı, 2000, 95); KK’de *biş-* ‘pişmek’ (Toparlı, 1999, 104); DM’de *biş-* ‘pişmek’ (Toparlı, 2003, 77); GT’de *biş-* ‘olgunlaşmak, pişmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 225); İM’de *biş-* ‘olgunlaşmak, pişmek’ (Toparlı, 1992, 510) biçimlerinde bulunmaktadır.

bit-, -er [bit-; biter] (Grønbech, 1942, 61)

Bitmek, büyümek, yetişmek, ‘crescere’ 139, 1; 145, 12; 143, 8

tüpden terek bitti: ‘Kökten ağaç bitti’ 147, 7.

kaçan boğdáy saçar-sen aar kıovra biter; alabota tigenek dağı kükel biter: ‘Buğday saçtığın zaman onun yerine yabancı otlar biter, Kazayağı, Dikenli çalı, Kara diken biter’ 113, 23 şeklinde geçmektedir.

bit- ‘bitmek, büyümek, yetişmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *büt-* ‘bitmek, tamamlanmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 93b; EDPT: 298b; DanKelly, 1985, 84; Berta, 1996, 2.22).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *büt-* ‘bitmek, tamamlanmak’ (EDPT: 298b); DLT’te *büt-* ‘bitmek, neşvünema, yaratılmak, doğmak’ (Atalay II, 294; DanKelly, 1985, 84); KE’da *bit-* ‘bitmek, tamamlamak’ (Ata, 1997, 204v14); NF’te *büt-* ‘büyüme, yerine yenisi gelmek’ (Ata, 1998, 66-13); HŞ’de *bit-* ‘służyć (komuś), modlić się’ (Zajaczowski, 1961, 34); Çağataycada *büt-*

‘bitki yetiřmek, bitmek’ (Seng. 128r16, bkz. EDPT: 298b); Osmanlıcada *bit-* ‘varolmak, bitmek, yaratılmak, doęmak’ (TTS I: 110; TTS II: 156; TTS III: 106; TTS IV: 116) řekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dıřındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bit-* ‘bitmek, tükenmek, bitmek, neřvünema’ (Atalay, 1945, 153); Kİ’te *bit-* ‘ot veya bitki çıkmak, büyümek’ (Caferoęlu, 1931, 19; Özyetgin, 2001, 400); BM’te *bit-* ‘skończyć się, rosnać’ (Zajaczkowski, 1954, 47); DM’de *bit-* ‘bitmek, tükenmek, sona ermek’ (Toparlı, 2003, 77); GT’de *bit-* ‘bitmek, (nebat için), yetiřmek, çıkmak’ (Karamanlıoęlu, 1989, 225); İM’de *bit-* ‘bitki bitmek, geliřmek’ (Toparlı, 1992, 510) biçimlerinde bulunmaktadır.

biyen-, -ir [bien-, byen-; bieni[r] krş. Osm. beyen- (Grønbech, 1942, 57)

Sevinmek, ‘gaudere’ 27, 2–3, 6 şeklinde geçmektedir.

biyen- ‘sevinmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *begen-* ‘beğenmek, sevinmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 68a).

Sözcük Çağataycada *begen-* ‘beğenmek’ (Seng. 147v7); Osmanlıcada *beyen-* ‘beğenmek, sevinmek’ (VEWT: 68a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *begen-* ‘beğenmek’ ve *bayan-* ‘beğenmek’ (Atalay, 1945, 149-150); Kİ’te *begen-* ‘beğenmek’ (Caferoğlu, 1931, 17; Özyetgin, 2001, 386); DM’de *begen-* ‘beğenmek’ (Toparlı, 2003, 75); GT’de *bigen-* ‘beğenmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 219) biçimlerinde bulunmaktadır.

bol-, -ur / bul- [bol-; bolur 24, 12; 42,7 / bul- (doğrusu, bol-) 121, 20; 126, 27, 28; genellikle, bol-; bolur 113, 32, 130, 6 r; boluri (doğrusu, bolur) 111, 26] (Grønbech, 1942, 63-68)

Olmak, ‘fieri’ 24,12–14; 139, 21; 140,13; 142, 15, 19; 144, 2; 157, 2; 143, 11; 144,1, 16.

bolur: ‘Olur’ 111, 26; 113, 32.

kişi bolup turur: ‘Adam olmuş’ 148, 8.

tım boldı: ‘Sakinleşti’ 55, 6.

sav bolmaz: ‘Şifa bulmaz’ 124, 37; krş. 42, 7, 8, 10; 61, 20; 70, 20; 117, 17 r, 20 r; 124, 26, 35, 36; 125, 16; 126, 7, 27; 130, 6 r.; 137, 15; 138, 2; 139, 20; 143, 12; 144, 8, 13; 145,6, 11, 13; 146, 1; 147,6; 151, 3, 6, 7, 12; 159, 3.

Yaratmak, ortaya çıkmak, eklenmek, içine girmek, olup bitmek; -e yakışmak, -e hissenine düşmek 123, 31; 125, 20; 126, 28; 145, 1, 19.

andan ulam bar barça bolğan-turur: ‘Her şey ondan yaratıldı’ 148, 6.

hanlığının uçu bolmağay: ‘Hanlığının ucu olmayacak’ 148, 13.

sağınmanız kim (ol boşak) bu cehanda bolğay, ol boşak bolğay sizge arı tirö(v)ten: ‘Günahtan kurtulmanın bu dünyada olabileceğini inanmayınız, günahtan kurtulma size ancak sonsuzlukta nasib olacak’ 121, 20–21.

aña bolğay kökdegi tügenmez tirilik: ‘Gökteki sonsuz hayat ona nasib olacak’ 125, 27; krş. 121, 13.

sağa bolsun: ‘Sahip olsun’ 29, 3; krş. 121, 12; 125, 2, 3; 145, 7; 151, 19. 145, 7; 49, 14; 113, 31; 147, 10.

bermelü-men: ‘Borçluyum’

bermelü boldum: ‘Borçlandım’ 20, 15.

aç bol- : ‘Acıkmak’ 25, 2.

bolup: ‘O olup’

bir frişte anı-bile bardı azam bolup: ‘İnsan kılığına girmiş bir melek onunla yürüdü’ 124, 7; krş.143, 22; **bol** ‘olmak’ 49, 14; **bolğul** 126, 33; **bolmağul** 132, 6, 7, 11 ff; **bolğay** 122, 4; 147, 10; **bolsa** 113, 31; **bolmasa** 59, 9; **bolğanda** 116, 5; **bolman** 124, 22?

keşke eşitmiş bolğay edim: ‘Keşke işitmiş olsaydım’ 3, 2–8.

añlamış bolğay edim: ‘Anlamış olsaydım’ 129, 22–27 r.

añlar bolsam: ‘Anlasam’ 130, 1–6 şeklinde geçmektedir.

bol-/bul- ‘olmak; yaratmak, ortaya çıkmak, eklenmek, içine girmek, olup bitmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bol-* ‘olmak, bir şey olmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 79b; EDPT: 331a; DanKelly, 1985, 76). Talat Tekin *böl-* ‘olmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bol-* ‘olmak’ (Tekin, 2000, 241); Eski Uygurcada *bol-* ‘olmak, bir şey olmak’ (EDPT: 331a); DLT’te *bol-* ‘olmak’ (Atalay I, 36; DanKelly, 1985, 76); KE’da *bol-* ‘olmak’ (Ata, 1997, 10v20); NF’te *bol-* ‘olmak’ (Ata, 1998, 15-12); ME’de *bol-* ‘olmak’ (Yüce, 1993, 105); HŞ’de *bol-* ‘być, stawać się’ (Zajaczkowski, 1961, 35); Çağataycada *bol-* ‘olmak’ (Seng, 80r15, bkz. EDPT: 331b); Osmanlıcada *ol-* ‘olmak’ (TTS I: 540; TTS II: 724; TTS III: 540; TTS IV: 604) ve *bol-* ‘olmak’ (TTS I: 113; TTS II: 159; TTS III: 108; TTS IV: 119) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bol-* ‘olmak’ (Atalay, 1945, 154); Kİ’te *bol-~ol-* ‘olmak’ (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 403); BM’te *ol-* ‘być, stać, się’ (Zajaczkowski, 1954, 63); TA’de *bol-* ‘olmak’ (Toparlı, 2000, 95); KK’de *bol-* ‘olmak’ (Toparlı, 1999, 105); DM’de *bol-* ‘olmak’ (Toparlı, 2003, 77); GT’de *bol-* ‘olmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 226); İM’de *bol-* ‘olmak’ (Toparlı, 1992, 511) biçimlerinde bulunmaktadır.

aç bol- ‘acıkmak’ (< *aç* ‘aç’ EDPT: 19a + *bol-* ‘olmak’) birleşik eylemi *aç* ‘aç’ adına *bol-* ‘olmak’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *aç bol-* ‘acıkmak’ (Ata, 1997, 89v15); NF’de *aç bol-* ‘acıkmak’ (Ata, 1998, 125-12) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu birleşik eylem tespit edilememiştir.

azam bolup ‘insan, adam olmak’ (< *azam* (< Ar. *ādem*) ‘insan, adam’ + *bol-* ‘olmak’) birleşik eylemi Arapça *azam* ‘insan, adam’ adına Kıpçakça *bol-* ‘olmak’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sağa bolsun ‘sahip olsun’ (< *sağa* ‘sahip, varlık’ (CC, 64) + *bol-* ‘olmak’) birleşik eylemi *sağa* adına *bol-* ‘olmak’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sav bolmaz ‘şifa bulmaz’ (< *sag* ‘sağ, iyi, sağlam’ EDPT: 803a + *bol-* ‘olmak’) birleşik eylemi *sav* ‘sağ, iyi, sağlam’ adına *bol-* ‘olmak’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sav bol-* ‘sağ olmak, iyi olmak’ (Atalay, 1945, 234) biçiminde bulunmaktadır.

tım boldı ‘sakinleşti’ (< *tın* ‘dinmiş, sakinleşmiş’ EDPT: 512a + *bol-* ‘olmak’) birleşik eylemi *tın* ‘dinmiş, sakinleşmiş’ adına *bol-* ‘olmak’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur. *Codex Cumanicus*’ta *tın* ‘dinmiş, sakinleşmiş’ adı *tım* şeklindedir.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

bögey- [bogey-] (Grønbech, 1942, 66)

Boyun eğmek, itaat etmek

yâqxı bögeyip barır: ‘Saygıyla gelir geçer’ 163, 21.

bögeygen: ‘İtaat eden, boyun eğen’ 117, 9 r.

bögeymek: ‘İtaat etmek’ 117, 8 r şeklinde geçmektedir.

bögey- ‘boyun eğmek, itaat etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem Moğolcada *böküy-/bökey-* ‘bükülmek, aşağıya eğilmek, eğilmek, başını eğmek, baş eğerek selâmlamak, kamburunu çıkarmak, kamburlaşmak’ şeklinde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 203b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

bögövr-; bögövrür [[b]ógóúrvr] (Grønbech, 1942, 66)

Ögürmek

bögövrür-men: ‘Ögürürüm’ 162, 22 1 şeklinde geçmektedir.

bögövr- ‘ögürmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır; krş. Moğolcada *bögelci-* ‘kusmak, çıkarmak; yeşermek, çimlenmek (tohum, vb.)’ eylemi bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 198b). Talat Tekin *bōkir-* ‘böğürmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184);

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

bulğa- [bulga-] (Grønbech, 1942, 68)

Karartmak, bulandırmak

bulğamış: ‘Bulanmış’ 77, 22 şeklinde geçmektedir.

bulğa- ‘karartmak, bulandırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bulğa-* ‘karıştırmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 88a; EDPT: 337a; DanKelly, 1985, 80; Berta, 1996, 2.25).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bulğa-* ‘ortalığı karıştırmak, düzeni bozmak’ (Tekin, 2000, 242); Eski Uygurcada *bulğa-* ‘karıştırmak’ (EDPT: 337a); DLT’te *bulğa-* ‘bulandırmak, barıştırmak, bulanıp kusayazmak, öfkeliendirmek’ (Atalay III, 291; DanKelly, 1985, 80); KE’da *bulğa-* ‘bulamak, kirliletmek, karıştırmak; bozgunculuk etmek’ (Ata, 1997, 86r5); NF’te eylemin türevi olarak *bulaş-* ‘bulaşmak, karışmak’ (Ata, 1998, 331-13); ME’de *bulğa-* ‘bulamak, bulaştırmak’ (Yüce, 1993, 108); HŞ’de *bulğa-* ‘zamaçać, zaklócać, pomieszać (szyki)’ (Zajaczkowski, 1961, 37); Çağataycada *bulğan-* ‘karıştırmak’ (Seng. 139v18, bkz. EDPT: 337a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *bulğan-* ‘(Trkm) bulanmak’ ve *bulan-* ‘bulanmak’ (Atalay, 1945, 157); KI’te *bulğa-* (Kıp.)~*bula-* ‘bulamak, sıvı bir şeyi karıştırmak’ (Caferoğlu, 1931, 22; Özyetgin, 2001, 413); BM’te *bulaş-* ‘wymieszać, mieszać’ (Zajaczkowski, 1954, 48); TA’de *bulaştır-* ‘karıştırmak, bulaştırmak’ (Toparlı, 2000, 97); İM’de *bulğa-* ‘bulamak, bulaştırmak’ (Toparlı, 1992, 512) biçimlerinde bulunmaktadır.

bur-, -ar [bur-; burar / bur-] (Grønbech, 1942, 68)

Burmak, sarmak, kıvrırmak, ‘torcere, texere’ 55, 12–13; 55, 14.

burmuş: ‘Burmuş’ 73, 29 şeklinde geçmektedir.

bur- ‘burmak, sarmak, kıvrırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bür-* ‘burmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 355a; Berta, 1996, 2.30).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *burķ-* ‘burkmak’ (OTWF II: 646); KE’da *bur(u)n-* ‘kıvrılmak, dolanmak’ (Ata, 1997, 69v13); HŞ’de *bur-* ‘kręcić, zakręcać’ (Zajaczkowski, 1961, 38); Çağataycada *bur-* ‘burmak, bükmek’ (Seng. 131v4, bkz. EDPT: 355a); Osmanlıcada *bur-* ‘burmak’ (TTS I: 126; TTS II: 180; TTS III: 118; TTS IV: 134) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bur-* ‘eğirmek’ (Atalay, 1945, 158); Kİ’te *bur-* ‘karnı ağırmak’ (Caferoğlu, 1931, 23; Özyetgin, 2001, 417); TA’de *bur-* ‘ip bükmek’ (Toparlı, 2000, 97); KK’de *bur-* ‘burmak, bükmek, kıvrırmak’ (Toparlı, 1999, 106); GT’de *bur-* ‘burmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 232) biçimlerinde bulunmaktadır.

buv-, -ar [buúar] (Grønbech, 1942, 70)

Boğmak

buvar-men: ‘Boğarım’ 162, 24 r şeklinde geçmektedir.

buv- ‘boğmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *boğ-* ‘boğmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 78a; EDPT: 311b; DanKelly, 1985, 75).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *boğ-* ‘boğmak’ (EDPT: 311b); DLT’te *boğ-* ‘boğmak’ (Atalay II, 14; DanKelly, 1985, 75); KE’da eylemin türevi olarak *boğuzla-* ‘boğazını kesmek, kesmek, öldürmek’ (Ata, 1997, 14v18); NF’te *boğ-* ‘boğmak’ (Ata, 1998, 18-6); ME’de *boğ-* ‘boğmak’ (Yüce, 1993, 105); HŞ’de *boğuzla-* ‘zarzńać, podciąć gardło’ (Zajaczkowski, 1961, 35); Çağataycada *boğ-* ‘boğmak’ (Seng. 135v20, bkz. EDPT: 311b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bo-* ‘boğmak’ ve *boğ-* ‘(Trkm) boğmak’ (Atalay, 1945, 154); Kİ’te *boğ-/bo-* ‘boğmak’ (Caferoğlu, 1931, 20; Özyetgin, 2001, 402); TA’de *boğ-* ‘boğmak’ (Toparlı, 2000, 95); KK’de

boğ- ‘boğmak’ (Toparlı, 1999, 105); İM’de *boğ-* ‘boğmak’ (Toparlı, 1992, 511) biçimlerinde bulunmaktadır.

buyur-, -ur; buyuru [buiur-, buyur-; buiura (doğrusu, buiuru) 30, 1; buyuru 41, 11 / buyiur-; buyurur. buyur- (?) 61, 12] (Grønbech, 1942, 67)

Buyurmak, emretmek, ‘inbere’, ‘precipere’ 123, 10, 19; 30, 1–3; 41, 11–13.

buyur: ‘Pekala’ 61, 12 şeklinde geçmektedir.

buyur- ‘buyurmak, emretmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *buyur-* ‘emretmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 387b; DanKelly, 1985, 82; OTWF II: 463; Berta, 1996, 2.27).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *buyruḡ* ‘emir; kumandan, bakan’ (OTWF I: 231); DLT’te *buyur-* ‘buyurmak, emretmek (Oğuzca) (Atalay III, 186; DanKelly, 1985, 82); KE’da *buyur-* ‘buyurmak, emretmek’ (Ata, 1997, 140r11); NF’te *buy(u)r-* ‘buyurmak, emretmek’ (Ata, 1998, 60-1); ME’de *buyur-* ‘buyurmak, emretmek’ (Yüce, 1993, 108); HŞ’de *buyruḡ* ‘rozkaz’ (Zajaczkowski, 1961, 37); Çağataycada *buyur-* ‘emretmek’ (Seng. 142r26, bkz. EDPT: 387b); Osmanlıcada *buyur-* ‘buyurmak’ (TTS III: 122; TTS IV: 137) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *buyur-* ‘buyurmak’ (Atalay, 1945, 159); Kİ’te *buyur-* ‘emretmek’ (Caferoğlu, 1931, 24; Özyetgin, 2001, 419); BM’te *buyur-* ‘rozkazywać’ (Zajaczkowski, 1954, 48); TA’de *buyur-* ‘buyurmak, emretmek’ (Toparlı, 2000, 98); KK’te *buyur-* ‘emretmek, buyurmak’ (Toparlı, 1999, 106); DM’de *buyruḡ* ‘emir’ (Toparlı, 2003, 79); GT’de *buyur-* ‘buyurmak, emretmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 233); İM’de *buyur-* ‘emretmek’ (Toparlı, 1992, 513) biçimlerinde bulunmaktadır.

buz-, -ar [bux-, bus-; buxar / buz-] (Grønbech, 1942, 70)

Bozmak, yok etmek, atmak, serpmek, ‘cassare, destruere’ 145, 9; 10, 18–20.

tamu tabakını buzup: ‘Cehennemin kapısını kırıp’ 144, 15.

tamuḡnı buzup: ‘Cehennemi yıkıp’ 147, 12 şeklinde geçmektedir.

buz- ‘bozmak, yok etmek, atmak, serpmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *buz-* ‘yıkmaq, tahrip etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 389b; DanKelly, 1985, 78; Berta, 1996, 2.28).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *buz-* ‘bozmak, hezimele uğratmak’ (Tekin, 2000, 242); Eski Uygurcada *buz-* ‘tahrip etmek, yıkmak’ (EDPT: 389b); DLT’te *boz-* ‘bozmak, yıkmak’ (Atalay II, 8; DanKelly, 1985, 78); KE’da *buz-* ‘bozmak, yıkmak, harap etmek’ (Ata, 1997, 63v3); NF’te *buz-* ‘bozmak, yıkmak, harap etmek, değiştirmek’ (Ata, 1998, 47-17); ME’de *boz-* ‘bozmak’ (Yüce, 1993, 107); HŞ’de *boz-* ‘psuć, rujnować, niszczyć, rozbijać’ (Zajaczkowski, 1961, 36); Çağataycada *buz-* ‘bozmak, tahrip etmek’ (Seng. 133r25, bkz. EDPT: 389b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *boz-* ‘bozmak’ (Atalay, 1945, 156); KI’te *buz-* ‘bir şeyi yağmalamak, nakzetmek’ (Caferoğlu, 1931, 21; Özyetgin, 2001, 419); BM’te *buz-* ‘zepsuć, porwać’ (Zajaczkowski, 1954, 48); TA’de *boz-* ‘altın vb. bozdurmak’ (Toparlı, 2000, 96); KK’de *boz-* ‘bozmak, telef etmek, yıkmak’ (Toparlı, 1999, 105); GT’de *buz-* ‘bozmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 233); İM’de *boz-* ‘bozmak’ (Toparlı, 1992, 511) biçimlerinde bulunmaktadır.

bük-; бүger [buger] (Grønbech, 1942, 70)

Bükmek, eğmek, katlamak

büger-men: ‘Bükerim’ 163, 11 r şeklinde geçmektedir.

bük- ‘bükmek, eğmek, katlamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bük-* ‘bükmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 324a; DanKelly, 1985, 83; Berta, 1996, 2.29).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *büg-* ‘durdurmak, hareketine mani olmak; kapanmak sed çekilmek; toplamak, bükülmek’ (Atalay II, 19; DanKelly, 1985, 83); KE’da *bük-* ‘bükmek’ (Ata, 1997, 206v18); NF’te eylemin türevi olarak *bükreert-* ‘eğmek, kamburlaştırmak’ (Ata, 1998, 275-7) ve *bükrer-* ‘eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak’ (Ata, 1998, 274-17); ME’de *büktür-* ‘bükmek, kıvrıtmak’ (Yüce, 1993, 109); HŞ’de *bik-* ‘pochylić się’ (Zajaczkowski, 1961, 32); Çağataycada *bük-* ‘bükmek, eğmek’ (Seng. 137r7, bkz. EDPT: 324a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bük-* ‘bükmek’

(Atalay, 1945, 159); Kİ'te *bük-* 'bükme' (Caferoğlu, 1931, 24; Özyetgin, 2001, 421); BM'te *bük-* 'zgiąć, zwijać, skręcać, złożyć' (Zajaczkowski, 1954, 49); TA'de *bük-* 'bükme, eğme' (Toparlı, 2000, 98); KK'de *bük-* 'bükme' (Toparlı, 1999, 106) biçimlerinde bulunmaktadır.

büsre-, büsüre-, -r [bvsrā- 131, 24, 27 r; bvsre- 139, 4; bvsvrār 161, 30 1] (Grønbech, 1942, 71)

İzin vermek, tasvip etmek, razı olmak, 'acceptare' 131, 27 r.

sen büsregeñe: 'Sen müsaade ettiğin sürece' 131, 24 r.

çın han büsrep seni sevdi: 'Gerçek hükümdar seni kabul edip sevdi' 139, 4.

Teşekkür etmek

büsürür-men: 'Teşekkür ederim' 161, 30 1 şeklinde geçmektedir.

büsre-/büsüre- 'izin vermek, tasvip etmek, razı olmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem Moğolcada *bisire-* 'inanmak, güvenmek, saygı göstermek, tapmak; pek sevip saymak, tapınmak; saygı duymak, itibar etmek' şeklinde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 170a) .

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

çağır-, [čagir-] (Grønbech, 1942, 72)

Çağırma

neçe çağırsa eşitmeñ yoh hergiz: '(Affedilmesi için Tanrı'ya) ne kadar seslense duyulmaz (duymaz)' 117, 5 şeklinde geçmektedir.

çağır- 'çağırma' eylemi geçişli bir eylemdir.

Clauson'da eylem *çağır-* 'çağırma' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 410a). Talat Tekin *çāğır-* 'çağırma' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *çağırış-* 'bir diğerine bağırma, çağırma' (OTWF II: 466); KE'da *çağır-*

‘bağırmaq’ (Ata, 1997, 141r4); NF’te *çaķır*- ‘çağırmaq, seslenmek, bağırmaq’ (Ata, 1998, 275-9); ME’de *çaķır*- ‘çağırmaq’ (Yüce, 1993, 110); HŞ’de eylemin türevi olarak *çaķırt*- ‘kazać wolać, zmusić do wclania; ogłosić’ (Zajaczkowski, 1961, 41) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *çağır*- ‘çağırmaq’ (Caferoğlu, 1931, 26; Özyetgin, 2001, 423); BM’te *çağır*- ‘krzyzeć, wolać’ (Zajaczkowski, 1954, 49); TA’de *çağır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ (Toparlı, 2000, 99); KK’de *çağır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ (Toparlı, 1999, 106); GT’de *çağır*- ‘bağırmaq, inlemek’ (Karamanlioğlu, 1989, 237); İM’de *çaķır*- ‘seslenmek, çağırmaq’ (Toparlı, 1992, 515) biçimlerinde bulunmaktadır.

çáħar- [čachar-] (Grønbech, 1942, 72)

Ötmek

tavoh çahara-dır: ‘Horoz ötüyor’ 113, 5 şeklinde geçmektedir.

çáħar- ‘ötmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çaķır*- ‘çağırmaq’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 96b; EDPT: 410a). Talat Tekin *çāķır*- ‘çağırmaq’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *çaķırış*- ‘bir diğerine bağırmaq, çağırmaq’ (OTWF II: 466); KE’da *çaķır*- ‘bağırmaq’ (Ata, 1997, 141r4); NF’te *çaķır*- ‘çağırmaq, seslenmek, bağırmaq’ (Ata, 1998, 275-9); ME’de *çaķır*- ‘çağırmaq’ (Yüce, 1993, 110); HŞ’de eylemin türevi olarak *çaķırt*- ‘kazać wolać, zmusić do wclania; ogłosić’ (Zajaczkowski, 1961, 41) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *çağır*- ‘çağırmaq’ (Caferoğlu, 1931, 26; Özyetgin, 2001, 423); BM’te *çağır*- ‘krzyzeć, wolać’ (Zajaczkowski, 1954, 49); TA’de *çağır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ (Toparlı, 2000, 99); KK’de *çağır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ (Toparlı, 1999, 106); GT’de *çağır*- ‘bağırmaq, inlemek’ (Karamanlioğlu, 1989, 237); İM’de *çaķır*- ‘seslenmek, çağırmaq’ (Toparlı, 1992, 515) biçimlerinde bulunmaktadır.

çaķ-, çah-; çağar [zac-; zagar / zah-] (Grønbech, 1942, 73)

İfira etmek, birinin gıyabında aleyhte konuşmak, ‘accusare’ 8, 11–13.

çaķmak: ‘Suçlamak’ 8, 14 şeklinde geçmektedir.

çaķ-/çaķ- ‘iftira etmek, birinin gıyabında aleyhte konuşmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **çaķ-** ‘çakmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 405b; DanKelly, 1985, 87; Berta, 1996, 2.32).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada **çaķ-** ‘çakmak, (kıvılcım çıkarmak)’ (EDPT: 405b); DLT’te **çaķ-** ‘çakmak, eriştirmek’ (Atalay II, 17; DanKelly, 1985, 87); NF’te **çaķ-** ‘gammazlık etmek’ (Ata, 1998, 67-9); ME’de **çaķ-** ‘çakmak (kıvılcım vermek)’ (Yüce, 1993, 110); HŞ’de **çaķ-** ‘bić, krzesać’ (Zajaczkowski, 1961, 41); Çağataycada **çak-** ‘iftira etmek, ısırmak, sokmak, kendini göstermek’ (Seng. 206v26, bkz. EDPT: 405b); Osmanlıcada **çaķ-** ‘iftira etmek, yaymak, açıklamak’ (TTS I: 143; TTS II: 203) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de **şak-** ‘yanıkmak’ (Atalay, 1945, 245); Kİ’te **çaķ-** ‘gammazlamak, ihbar etmek’ (Caferoğlu, 1931, 27; Özyetgin, 2001, 424); TA’de **çaķ-** ‘birini bir büyüğe şikâyet etmek’ (Toparlı, 2000, 99); KK’de **çaķ-** ‘şikâyet etmek’ (Toparlı, 1999, 106); GT’de **çaķ-** ‘ihbar etmek, ifşa etmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 237) biçimlerinde bulunmaktadır.

çal-, -ar [çal-; çalar] (Grønbech, 1942, 72)

(Müzik aleti) çalmak, ‘sonare’ 50, 1–3 şeklinde geçmektedir.

çal- ‘(müzik aleti) çalmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **çal-** ‘çalmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 417b; DanKelly, 1985, 85; Berta, 1996, 2.31).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada **çal-** ‘vurmak, yere çalmak’ (EDPT: 417b); DLT’te **çal-** ‘yere çalmak, vurmak, yenmek; söz kulağa çalmak’ (Atalay II, 24; DanKelly, 1985, 85); KE’da **çal-** ‘atmak, (yere) çalmak; (müzik aleti) çalmak; bir şeyin etkisinde, büyüünde kalmak’ (Ata, 1997, 236v19); ME’de **çal-** ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (Yüce, 1993, 110); HŞ’de **çal-** ‘uderzać, bić, rzucać; grać (na instrumencie muzycznym)’ (Zajaczkowski, 1961, 40); Çağataycada **çal-** ‘çalmak’ (Seng. 208r16, bkz. EDPT: 417b); Osmanlıcada **çal-** ‘çalmak’ (TTS I: 145; TTS II: 208; TTS III: 138; TTS IV: 154) şekillerinde yer almaktadır. *Codex*

Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *çal-* ‘def gibi müzik aletleri çalmak’ (Caferoğlu, 1931, 26; Özyetgin, 2001, 425); TA’de *çal-* ‘düdük öttürmek’ (Toparlı, 2000, 99); GT’de *çal-* ‘(bir musiki aleti) çalmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 237); İM’de *çal-* ‘herhangi bir musiki aleti çalmak’ (Toparlı, 1992, 515) biçimlerinde bulunmaktadır.

çan- [čan-] (Grønbech, 1942, 73)

(Sözlüğe girmemiş ve izah edilmemiş) 162, 8 r şeklinde geçmektedir.

Räsänen’de ad olan *çan* ‘kupa, kadeh’ sözcüğü bulunmaktadır ve Räsänen bu sözcük için uig. (Gab.) *çan* < chin. *chan* şeklinde açıklama yapmıştır (VEWT: 98b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

çayna-, -r [zayna-, ziana-; zaynar] (Grønbech, 1942, 72)

Çiğnemek, ‘masticare’ 34, 14–16 şeklinde geçmektedir.

çayna- ‘çiğnemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tespit edilememiştir.

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *çeyne-* ‘çiğnemek’ (Ata, 1997, 11v6); NF’te *çeyne-* ‘çiğnemek’ (Ata, 1998, 33-15); ME’de *çayna-* ‘kemirmek, çiğnemek’ (Yüce, 1993, 110) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *şayna-* ‘çiğnemek’ (Atalay, 1945, 246); BM’te *çeyne-* ‘zuć, przegryzać’ (Zajaczkowski, 1954, 49); TA’de *şeyne-* ‘çiğnemek’ (Toparlı, 2000, 141); GT’de *çiyne-* ‘çiğnemek’ (Karamanlioğlu, 1989, 239); İM’de *çayna-* ‘(sakız vs.) çiynek’ (Toparlı, 1992, 516) biçimlerinde bulunmaktadır.

çert-, -er [čerter] (Grønbech, 1942, 74)

Dedikodu etmek, birisi hakkında konuşmak, çamur atmak, şakırdatmak, delmek

čerter-men: ‘Dedikodu ederim’ 161, 18 1 şeklinde geçmektedir.

çert- ‘dedikodu etmek, birisi hakkında konuşmak, çamur atmak, şakırdatmak, delmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **çert-** ‘koparmak, kırılmak (telli çalgı) çalmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 428a; DanKelly, 1985, 90).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te **çert-** ‘elinden bırakmak; bir şeyin ucunu kırmak’ (Atalay III, 426; DanKelly, 1985, 90); Çağataycada **çirt-** ‘yarmak, sökülme, yırtılmak’ (Seng. 216v13, bkz. EDPT: 428a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

çık-, çığ-, çıgar [zig-; çighar / čik-, čih-] (Grønbech, 1942, 79)

Çıkmak, dışarı gitmek, ‘exire foris’ 124, 36, 37; 142, 1; 144, 2; 151, 16; 159, 4 f; 22, 7–9.

çıktılar Yerusalemdan: ‘Kudüs’ten çıktılar’ 123, 2 f.

hannıñ alamları çıkısın: ‘Hanın bayrakları çıkısın’ 147, 1 şeklinde geçmektedir.

çık-/çığ- ‘çıkma, dışarı gitme’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *taş+ık-* > **çık-** ‘çıkma’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 107a; EDPT: 405b; Berta, 1996, 2.34).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *taşık-* ‘çıkma, dağa çıkma, isyan etme’ (Tekin, 2000, 253); Eski Uygurcada *taşık-* ‘çıkma’ (EDPT: 405b, OTWF II: 496); DLT’te **çık-** ‘çıkma’ (Atalay II, 18; DanKelly, 1985, 93); DLT’te *taşık-* ‘çıkma’ (Atalay II, 116; DanKelly, 1985, 180); KE’da **çık-** ‘çıkma, ortaya çıkma, belirme’ (Ata, 1997, 4r1); NF’te **çık-** ‘çıkma, ortaya çıkma, ayrılmak, kaçma, erişme, ölmek’ (Ata, 1998, 434-15); ME’de **çık-** ‘(dışarı) çıkma, yükselme’ (Yüce, 1993, 111); Çağataycada **çık-** ‘çıkma’ (Seng. 218v29, bkz. EDPT: 405b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de **çık-** ‘çıkma’ (Atalay, 1945, 162); KI’te **çık-** ‘çıkma, doğma’ (Caféroğlu, 1931, 30; Özyetgin, 2001, 432); BM’te **çık-** ‘wychodzić, ukazywać się’ (Zajaczkowski, 1954, 50); TA’de **çık-** ‘dışarı çıkma’ (Toparlı, 2000, 100); KK’de **çık-** ‘çıkma’ (Toparlı, 1999, 107); DM’de *şıık-* ‘çıkma’ (Toparlı, 2003, 109);

GT’de *çık-* ‘çıkmaq’ (Karamanloğlu, 1989, 238); İM’de *çık-* ‘çıkmaq’ (Toparlı, 1992, 516) biçimlerinde bulunmaktadır.

çimdi-, -r [čimdir] (Grønbech, 1942, 78)

Çimdiklemek

çındır-men: ‘Çimdiklerim’ 160, 1 r şeklinde geçmektedir.

çimdi- ‘çimdiklemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çimdi-* ‘çimdiklemek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 108b; TMEN III: 1123).

Sözcük Çağataycada *çimdi-* ‘çimdiklemek’ (Seng. 220v20); Osmanlıcada eylemin başka bir biçimi olarak *çimdile-* ‘çimdiklemek’ (TTS II: 921) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *çimdile-* ‘çimdiklemek’ (Atalay, 1945, 162); Kİ’te *çimdi-* ‘çimdiklemek’ (Caferoğlu, 1931, 29); BM’te (bu eylemle aynı anlamda olan) *çemül-* ‘szczypać’ (Zajaczkowski, 1954, 49); TA’de krş. *çimdir-* ‘çimdiklemek’ (Toparlı, 2000, 101) biçimlerinde bulunmaktadır.

çırma-, -r [čirma; čirmar] (Grønbech, 1942, 79)

Sarmak, çemremek, ‘winden’ 111, 8–9.

çırmar-men: ‘Sarırm’ 111, 7 şeklinde geçmektedir.

çırma- ‘sarmak, çemremek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çerme-* ‘bükme, çevirmek, çıka gelmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 109b; EDPT: 430a).

Sözcük Çağataycada *çırma-* ‘sarmak, birleştirmek’ (Seng. 217r12, bkz. EDPT: 430a); Osmanlıcada *çerme-/çemre-* ‘çıka gelmek’ (TTS II: 217) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

çiz-, -er [čiš-; čixar] (Grønbech, 1942, 75)

Çizmek, yazmak, ‘scribere’ 50, 22–24

çizmek: ‘Yazma’ 50, 25 (50, 26) şeklinde geçmektedir.

çiz- ‘çizmek, yazmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çiz-* ‘çizmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 112b; EDPT: 432a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *çiz-* ‘çizmek’ (EDPT: 432a); NF’te *çiz-* ‘çizmek, yazmak’ (Ata, 1998, 149-9); ME’de *çiz-* ‘yazmak, çizmek’ (Yüce, 1993, 112); HŞ’de *çiz-* ‘krešlíc, rysować, malować’ (Zajaczkowski, 1961, 46); Çağataycada *sız-* ‘resim çizmek, boyamak’ (EDPT: 432a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *çiz-* ‘çizmek’ (Caferoğlu, 1931, 30; Özyetgin, 2001, 435); BM’te *çiz-* ‘pisać, krešlíc’ (Zajaczkowski, 1954, 50); TA’de *çiz-* ‘yazmak, çizmek’ (Toparlı, 2000, 100); İM’de *çiz-* ‘çizmek’ (Toparlı, 1992, 517) biçimlerinde bulunmaktadır.

çok- [čok-, čoc-] (Grønbech, 1942, 76)

Diz çökmek, çökmek

tiziñiz çöküniz: ‘Diz çökünüz’ 117, 23 r.

tizin çöküp yügüñdi: ‘Diz çöküp yığıldı, (saygıyla eğildi.)’ 122, 18 f şeklinde geçmektedir.

çok- ‘diz çökmek, çökmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çok-* ‘çökmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 413b; DanKelly, 1985, 95).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *çok-* ‘çökmek, diz çökmek’ (EDPT: 413b); DLT’te *çok-* ‘diz çökmek, dibe çökmek’ (Atalay II, 21; DanKelly, 1985, 95); KE’da *çok-* ‘çökmek, çömelmek’ (Ata, 1997, 220v21); NF’te *çok-* ‘diz çökmek, çömelmek’ (Ata, 1998, 42-16); ME’de *çok-* ‘çökmek, oturmak’ (Yüce, 1993, 112); HŞ’de *çok-* ‘klęczec; zanurzać się (w wodzie); upadać (na duchu)’ (Zajaczkowski, 1961, 44); Çağataycada *çok-* ‘çökmek’ (Seng. 214r20, bkz. EDPT: 413b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *çok-* ‘çökmek’ (Atalay, 1945, 163); Kİ’te *çok-* ‘dizi üzerine çökmek’

(Caferoğlu, 1931, 31; Özyetgin, 2001, 435); TA'de *çök-* 'çökmek, oturmak' (Toparlı, 2000, 101); KK'de *çök-* 'çökmek' (Toparlı, 1999, 107); İM'de *çök-* 'çökmek' (Toparlı, 1992, 517) biçimlerinde bulunmaktadır.

çövür-; çövürü [çouur-, çour-; çouru] (Grønbech, 1942, 76)

Çevirmek, 'voluere' 58, 4–6.

çövmek: 'Etrafında çevirme' 58, 7.

çövrme: 'Çevre, çepeçevre' 64, 4 şeklinde geçmektedir

çövür- 'çevirmek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çevür-* 'çevirmek, döndürmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 398b; DanKelly, 1985, 90; Berta, 1996, 2.33). Räsänen bu eylemi **çeb-ir-* /**çeb-ür-* 'çevirmek, döndürmek' şeklinde açmıştır (VEWT: 102a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *çebir-* 'çevirmek' (VEWT: 102a); DLT'te *çevür-* 'çevirmek, bir şeyi sol elin baş parmağı üzerinde çevirmek' (Atalay II, 82; DanKelly, 1985, 90); KE'da *çevür-* 'çevirmek' (Ata, 1997, 64r11); NF'te *çev(ü)r-/çevür-* 'çevirmek, döndürmek' (Ata, 1998, 46-7); ME'de *çevür-* 'çevirmek, değiştirmek, döndermek' (Yüce, 1993, 111); HŞ'de *çevür-* 'obracáć, odwracać (twarz): tłumaczyć, przekładać' (Zajaczkowski, 1961, 43); Çağataycada *čévür-* 'çevirmek' (Seng. 221v19, bkz. EDPT: 398b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *şövür-* 'çevirmek' (Atalay, 1945, 249); KK'de *çevir-* 'çevirmek' (Toparlı, 1999, 107); İM'de *çevür-* 'çevirmek, altüst etmek' (Toparlı, 1992, 516) biçimlerinde bulunmaktadır.

çöz- [čoz-] (Grønbech, 1942, 77)

Uzunluğunu çekmek (ertelemek)

çözgil: 'Uzunluğunu çek' 163, 15 r şeklinde geçmektedir.

çöz- 'uzunluğunu çekmek, (ertelemek)' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çöj-* 'çözmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 400a; DanKelly, 1985, 95). Erdal, Clauson'da *çöj-* şeklinin sadece DLT'te

olduğunu, Senglah ve günümüz Oğuz dillerinde *çöz-* olduğunu ve bunun şaşırtıcı olmadığını belirtmiştir (OTWF II: 658);

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *çözül-* ‘birbirinden ayırmak, çözülmek’ (OTWF II: 658); DLT’te *çöj-* ‘çekmek, uzatmak’ (Atalay II, 9; DanKelly, 1985, 95); ME’de *çöz-* ‘(saç) çözmek’ (Yüce, 1993, 112); HŞ’de *çöz-* ‘rozpuścić (włosy)’ (Zajaczkowski, 1961, 44); Çağataycada *çöz-* ‘çözmek, dağılmak, sürmek’ (Seng. 212v27, bkz. EDPT: 400a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *çöz-* ‘çözmek’ (Caferoğlu, 1931, 31; Özyetgin, 2001, 439) biçiminde bulunmaktadır.

çüçkür- [čvčkv-] (Grønbech, 1942, 77)

Hapşırmaq

çüçkürdim: ‘Hapşırdım’ 114, 11 1 şeklinde geçmektedir.

çüçkür- ‘hapşırmaq’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *çüçkür-* ‘hapşırmaq’ şeklinde bulunmaktadır ve Räsänen eylemin otü. *çüşker-*, kar.T. tel. *çüçkür-*, nog. *şüşkir-*, kzk. *tüşkir-*, kaz. *töçkör-*, bşk. *söskör-* şekillerinde olduğunu belirtmiştir (VEWT: 121b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *şüşkür-* ‘aksırmak’ (Atalay, 1945, 249); Kİ’te *çüçkür-* ‘aksırmak’ (Caferoğlu, 1931, 32; Özyetgin, 2001, 441); BM’te *tüşkür-* ‘ehrzakać, kichać’ (Zajaczkowski, 1954, 77) biçimlerinde bulunmaktadır.

çüve-, -r [čver] (Grønbech, 1942, 78)

Yere atmaq, bastırmaq

çüver-men: ‘Atarım, basarım’ 162, 15 r şeklinde geçmektedir.

çüve- ‘yere atmaq, bastırmaq’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Karamanlioğlu’nda eylem *çüve-* ‘yere çalmak’ şeklinde bulunmaktadır (Karamanlioğlu, 1994, 49).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

de- [de-] (Grønbech, 1942, 81)

Demek, söylemek; o fikirde olmak, ‘dicere’ 147, 6.

bahadur sen degelim: ‘Sen kahramansın diyelim’ 145, 17.

sen anı yibek-mü dep-tir-sen: ‘Sen onun ipek olduğunu mu düşünmüştün’ 163, 23 r.

dep-/dey-:

manır-men barçağa erkli bir ata teñrige kökni yern[i] barça körünür körünmezni yarattı dey; dağı bir beymiz Jesus Christusğa teñriniñ yalguz tuğan oulu dep: ‘Ben göğü, yeri, görüneni görünmeyeni yarattı diye, herşeye gücü yeten bir baba Tanrı’ya ve Tanrı’nın [doğan] tek oğlu efendimiz İsa’ya inanırım’ 148, 1-3; krş.148, 17.

teñri seni soyurğadı óvluma bol dep anası: ‘Oğluma (onun) annesi ol diyerek Tanrı sana inayette bulundu’ 151, 3.

teñri kim cinslerni bilsin, anlar añar kim tabunsın, tolsun daud kıpsağanı, ağaç bolğay dep sebebi: ‘Tanrı ki kullarını yönetsin, onlar ona ki tapsın, Davud’un ilahileri dolsun, haç bunun sebebi olacak’ 147, 5-6.

erkli Cristusnı öveli, kız anadan dep töredi: ‘Güçlü İsa’yı [el değmemiş] kız Ana’dan doğdu diyerek övelim’ 151, 2.

dep/dek: 132, 27 r.

yuluv dep anlarını tögüp: ‘Kurtarılmaları için (fidye olarak) bunları (su ve kan) döktü’ 147, 4.

añar ata ovul-bile bir meñüde(ş) teñri dep evünçli tabunmaķımız kerek-turur: ‘Ona (aziz ruha) dua etmeliyiz ve babası ile oğlu ebedi olan Tanrı olarak görmeliyiz’ 148. 15 şekillerinde yer almaktadır.

de- ‘demek, söylemek, o fikirde olmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *té-(dé-)* ‘demek, söylemek, konuşmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 433b; DanKelly, 1985, 183). Talat Tekin *tē-* ‘demek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *te-* ‘demek’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *te-* ‘demek, söylemek’ (EDPT: 433b); DLT’te *te-* ‘demek, söylemek’ (Atalay III, 247; DanKelly, 1985, 183); KE’da *de-* ‘demek, söylemek’ (Ata, 1997, 100r5); NF’te *te-* ‘demek, söylemek’ (Ata, 1998, 399-2); ME’de *te-* ‘demek’ (Yüce, 1993, 184); HŞ’de *te-* ‘mówic’ (Zajaczkowski, 1961, 176); Çağataycada *dé-* ‘demek, söylemek’ (Seng. 227r7, bkz. EDPT: 433b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *de-/di-* ‘demek, söylemek’ (Atalay, 1945, 164-165); Kİ’te *di-* ‘söylemek’ (Caferoğlu, 1931, 34; Özyetgin, 2001, 447); TA’de *de-* ‘demek, söylemek’ (Toparlı, 2000, 102); KK’de *de-* ‘demek’ (Toparlı, 1999, 172); GT’de *di-* ‘demek, söylemek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 243); İM’de *de-/di-/ti-* ‘demek, söylemek’ (Toparlı, 1992, 518-519) biçimlerinde bulunmaktadır.

elt-, -ür, -ir [elt-; eltur / elt-; ältir] (Grønbech, 1942, 87)

Götürmek, nakletmek, taşımak, ‘ducere’, ‘portare’ 18, 10–12; 40, 23–24.

elttiler any tört yargıcı allında: ‘Onu dört yargıç önüne göturdüler’ 126, 18.

eltir-sen haçımnı: ‘Haçımnı taşırsın’ 149, 6 şeklinde geçmektedir.

elt- ‘götürmek, nakletmek, taşımak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *élet-* ‘götürmek, taşımak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 132a; DanKelly, 1985, 22).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *élt-* ‘götürmek, iletmek, sevk etmek’ (Tekin, 2000, 243); Eski Uygurcada *élt-* ‘götürmek, iletmek, sevk etmek’ (UW: 364b); DLT’te *ilet-* ‘iletmek, götürmek’ (Atalay I, 214; DanKelly, 1985, 22); KE’da *élet-* ‘iletmek, yollamak’ (Ata, 1997, 239v8); NF’te *elt-* ‘iletmek, götürmek’ (Ata, 1998, 103-16); ME’de *elt-* ‘iletmek, götürmek’ (Yüce, 1993, 119); HŞ’de *elt-* ‘zanieść, zaprowadzić’ (Zajaczkowski, 1961, 50); Çağataycada *élt-* ‘götürmek, taşımak’ (Seng. 111r20, bkz. EDPT: 132b); Osmanlıcada *ilet-* ‘götürmek, nakletmek, taşımak’ (TTS I: 373; TTS II: 525; TTS III: 364; TTS IV: 417)

şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ilet-* ‘iletmek’ (Atalay, 1945, 177); BM’te *ilet-* (Zajaczkowski, 1954, 53); TA’de *ilt-* ‘iletmek, ulaştırmak’ (Toparlı, 2000, 109); GT’de *ilt-* ‘iletmek, götürmek, ulaştırmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 277); İM’de *ilet-* ‘götürmek, iletmek’ (Toparlı, 1992, 538) biçimlerinde bulunmaktadır.

en-, er [en-; enar / en-] (Grønbech, 1942, 88)

İnmek, ‘descendere’ 18, 7–9.

kökden enip: ‘Gökten inip’ 148, 7 şeklinde geçmektedir.

en- ‘inmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *én-* ‘inmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT 1972: 168a; DanKelly, 1985, 23; Berta, 1996, 2.38). Talat Tekin *ēn-* ‘inmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 181).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *in-* ‘inmek’ (Tekin, 2000, 245); Eski Uygurcada *én-* ‘inmek’ (EDPT: 168a); DLT’te *in-* ‘inmek’ (Atalay I, 169; DanKelly, 1985, 23); KE’da *in-* ‘inmek’ (Ata, 1997, 89v12), NF’te *én-* ‘inmek, nazil olmak’ (Ata, 1998, 392-9); ME’de *en-* ‘inmek’ (Yüce, 1993, 119); Çağataycada *en-* ‘inmek’ (Seng. 115r12, bkz. EDPT: 168a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *in-* ‘inmek’ (Caferoğlu, 1931, 39; Özyetgin, 2001, 478); BM’te *in-* ‘zejśc (w dól), opuścić się’ (Zajaczkowski, 1954, 53); TA’de *in-* ‘inmek’ (Toparlı, 2000, 109); GT’de *in-* ‘inmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 277); İM’de *in-* ‘konaklamak, eğilmek, aşağı inmek, akmak, inmek’ (Toparlı, 1992, 539) biçimlerinde bulunmaktadır.

eñ-, -er [eñ-; eñer] (Grønbech, 1942, 89)

Eğilmek, ‘sich bóygen’ 114, 34–35 1 şeklinde geçmektedir.

eñ- ‘eğilmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson madde başı olarak *eg-* ‘eğmek’ eylemini vermiş ve bu eylemin sinoniminin *eñ-* olduğunu ifade etmiştir (EDPT: 99b). Berta eylemi *eg-* (*-eñ-*) > *ey-* ‘eğmek’

şeklinde vermiştir (Berta, 1996, 2.35). Talat Tekin *ēg-* ‘eğmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *eŋ-* ‘eğmek’ ve *eŋit-* ‘eğdirmek’ (UW: 381a-386a); DLT’te *eg-* ‘eğmek’ (Atalay I, 168; DanKelly, 1985, 20); KE’da *eg-* ‘eğmek, bükmek; fikrimi değiştirmek’ (Ata, 1997, 75r16); ME’de *eg-* ‘eğmek’ (Yüce, 1993, 118); HŞ’de *ig-* ‘chylic, schylać’ (Zajaczkowski, 1961, 57); Çağataycada *ég-* ‘eğmek’ (Seng, 106v29, bkz. EDPT: 99b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün türevi olarak *egil-* ‘(Trkm) eğilmek’ (Atalay, 1945, 167); KI’te *eg-* ‘eğmek’ (Caferoğlu, 1931, 9; Özyetgin, 2001, 454); TA’de *eg-* ‘eğmek’ (Toparlı, 2000, 104); GT’de *ig-* ‘eğmek’ (Karamanhoğlu, 1989, 273) biçimlerinde bulunmaktadır.

er-, -ür/e- (Grønbech, 1942, 84-89)

erür [erur, ervr, erur (erir?)] ‘olduğu’ 137, 21; 141, 6; 142, 13; 141, 13.

barça teŋrilik us erür, barça haqıl bilik turur: ‘Tamamıyla ilahi akıldır, bütün akıl bilgidir’ 142, 13.

(er-)

erdi, edi [edi / erdi 139, 11; genellikle, edi]: ‘İdi’ 139, 11.

ol yulduz neçik bir oğlan bigev edi: ‘Yıldız, bir oğlan nasılsa onun gibi idi’ 122, 34.

bar edi: ‘Var idi’ 122, 35

kerek edi: ‘Gerek idi’ 39, 15.

teyšli edik tas bolmaqğa: ‘Sonsuz cehenneme atıldık’ 138, 2.

barça yaraydı: ‘Tamamen yaraydı’ 126,22

egen [egen]: ‘İken’

ķayda egen: ‘Nerede iken (nerede acaba)’ 161, 15 r.

ese [esa, exa / esä, esä, ese]: ‘İse’

yok ese: ‘Yok ise’ 62, 13.

yok-alay-ese: ‘Yok (= eğer) onlar gibi ise, eğer öyleyse’ 162, 2 r.

yeme-se: ‘Ve yahut’ 121, 18.

alay ese: ‘Öyle ise’ 65. 6.

ne kim ese: ‘Kim olursa olsun’ 121, 26.

kim-ese: ‘Her kim ise’ 124, 34.

erip [erip]: ‘Olup, olma’ 137, 24.

egeç [egeč, ägäč, ağaç]: ‘Her ne kadar...olmasına rağmen’ 142, 5.

men yamanlı sen ayıpsız egeç eltir-sen haçımı: ‘Ben kötü, sen günahsız olmana karşın, benim haçımı taşırsın’ 149, 6; krş. 149, 4; 5.

kötürdi kız kız egeç Emanuelni: ‘Kız Emanuel’i kızken (bir kız olmasına karşın) kaldırdı’ 151, 12.

-r edim, idim vb.

ağlar edim vb.: ‘Anlardım’ 129, 7–12; 1; krş. 1, 15–21.

esirger edim: ‘Esirgerdim’ 132, 24 r.

men söynüp aytır edim sizge teñeri sözi: ‘Size sevinerek Tanrı’nın sözünü söyledim’ 121, 22.

barırlar-idi: ‘Giderlerdi’ 124, 8.

ol aytır-idi: ‘O, söyledi’ 122, 16.

ağlamaz edim vb.: ‘Anlamaz idim’ 129, 7–12.

taşlar-idi: 122, 16.

-dım edi vb.: ‘...dım idi’

eşittim edi vb.: ‘İşittim idi’ 2, 2–7.

boldum edi : ‘Oldum idi’ 24, 14.

ölümlüñ bolduğ edi: ‘Ölecek gibi olduk’ 157, 2; krş.145, 13 f.

-muş edim vb.: ‘...mış idim’

ağlamış edim vb.: ‘Anlamış idim’ 129, 19–24 1.

(er-) -ğay edim vb.: ‘...-acak idim, -ar idim’

ağlağay edim vb.: 129, 16–21 r.

keşke eşitkey edim: ‘Keşke işitseydim.’ 2, 22–28.

bergey-idik: ‘Verecek idik’ 123, 8.

-miş bolğay edim vb.: ‘...miş olacaktım’

añlamış bolğay edim vb.: ‘Anlamış olacaktım’ 129, 22–26 r.

k(eşke) eşitmiş bolğay edim vb.: ‘Keşke işitmiş olsa idim’ 3, 2–8.

-sam edi vb.: ‘...sam edi’

añlasam edi vb.: ‘Anlasam idi vb.’ 129, 34–39 r.

bolsedi: ‘Olsa idi’ 117, 20 r.

-dım ise vb.: ‘...dım ise, ...dı isem’

añladım ese vb.: ‘Anladım ise, anladı isem’ 130, 7–12 1.

eşittim erse vb.: ‘İşittim ise, işitti isem’ 3, 26–4, 4.

neçik kim eşittim ese vb.: ‘Nasıl ki işittim ise vb.’ 3, 18–24.

Yüsüp kızınñ bollaşmışı sezdi ese saargā tüşti: ‘Yusuf, kızın gebe olduğunu fark edince utandı’ 151, 10.

boldı ese: ‘Olduysa’ 140, 13.

tinti-ese veya tint-ese: ‘Söylendiyse’ 137, 13.

-r egeç : añlar egeç: ‘Anladığında’ 130, 13 1.

-ğay egeç: -arken, -erken

tüşürgey-geç: ‘Düşürürken’ 159, 6.

er- [er-] (Grønbech, 1942, 91)

Huzur içinde hissetmek (kendini huzur içinde hissetmek)

ermeyin saa bardım: ‘Sana istemeyerek geldim’ 161, 29 r şeklinde geçmektedir.

er- ‘olmak; huzur içinde hissetmek (kendini huzur içinde hissetmek)’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda başka bir anlamda **er-** ‘olmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 193b; DanKelly, 1985, 25).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede krş. *er-/ir-* ‘olmak’ (Tekin, 2000, 243-245); Eski Uygurcada *er-* ‘olmak’ (UW: 391b); DLT’te *er-* ‘olmak, imek’ (Atalay I 164; DanKelly, 1985, 25); KE’da *er-* ‘erişmek; olmak; imek eylemi’ (Ata, 1997, 24v21); NF’te *er-* ‘olmak, imek eylemi’ (Ata, 1998, 273-5); ME’de *er-* ‘imek’ (Yüce, 1993, 120); HŞ’de *er-* ‘być, passim: erür, erdi, ersä vb.’ (Zajaczkowski, 1961, 51); Çağataycada *er-* ‘olmak’ (EDPT: 193b, bkz. EDPT: 193b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ert- [ert-] (Grønbech, 1942, 93)

Geçip gitmek, yok olmak, ‘præterire’ 144, 4 şeklinde geçmektedir.

ert- ‘geçip gitmek, yok olmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ert-* ‘geçmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 49a; EDPT: 202a; DanKelly, 1985, 26).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ert-* ‘geçmek’ (EDPT: 202a); DLT’te *ert-* ‘geçmek’ (Atalay III, 425; DanKelly, 1985, 26); Çağataycada *ert-* ‘geçmek’ (Seng. 35r5, bkz. EDPT: 202a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

esir- [äsir-] (Grønbech, 1942, 94)

Sarhoş olmak

sövmekden esirdiñ: ‘Sevmekten sarhoş oldun’ 149, 8 şeklinde geçmektedir.

esir- ‘sarhoş olmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson’da eylem *esür-* ‘sarhoş olmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 251a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *esür-* ‘sarhoş olmak, içkili olmak’ (EDPT: 251a); KB’de *esür-* ‘sarhoş olmak’ (EDPT: 251a); DLT’te eylemin türevi olarak *esürt-* ‘sarhoş olmak’ (Atalay III, 427; DanKelly, 1985, 27); KE’da *esir-/esür-* ‘sarhoş olmak, esirmek’ (Ata, 1997, 21v13); NF’te *esrü-* ‘sarhoş olmak’ (Ata, 1998, 365-2); ME’de *esrü-* ‘sarhoş olmak’ (Yüce, 1993, 121); HŞ’de

esri-/esrü- ‘upić się, być pijanym’ (Zajaczkowski, 1961, 22); Çağataycada *esri-* ‘sarhoş olmak’ (Seng. 74v7, bkz. EDPT: 251a); Osmanlıcada *esir-/esri-* ‘sarhoş olmak’ (TTS I: 279; TTS II: 401; TTS III: 267; TTS IV: 311) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *esir-* ‘sarhoş olmak’ (Atalay, 1945, 170); KI’te *esri-* ‘sarhoş olmak’ (Caferoğlu, 1931, 12; Özyetgin, 2001, 466); TA’de kökün türevi olarak *esrük* ‘sarhoş’ (Toparlı, 2000, 106); KK’de *esrik* ‘sarhoş’ (Toparlı, 1999, 108); DM’de *esir-/esür-* ‘sarhoş olmak’ (Toparlı, 2003, 83); GT’de *isrü-* ‘sarhoş olmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 279); İM’de *esrik/esrük* ‘sarhoş’ (Toparlı, 1992, 522) biçimlerinde bulunmaktadır.

eş-,er [eş-; eßer] (Grønbech, 1942, 94)

(İp) çevirmek; kürek çekmek, kollarını sıvamak, çekmek

eşer-men: ‘Sıvarım, çekerim’ 113, 26.

eştim: ‘Sıvadım, çektim’ 113, 27 şeklinde geçmektedir.

eş- ‘(İp) çevirmek, kürek çekmek, kollarını sıvamak, çekmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *eş-* ‘kazmak, çekmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 255b 3eş; DanKelly, 1985, 27).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *eş-* ‘eşmek; taşmak; -at hakkında-yorga yürümek’ (Atalay I, 166; DanKelly, 1985, 27) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

eşit-, işit-; eşitür [esit- 1– 4; 72, 24; escit- 4, 27; esitur 1– 2 / 1, 7; yzit- 4, 22; eşit- 117, 1, 3, 5. ezit- 3, 3] (Grønbech, 1942, 94-108)

İşitmek, duymak, ‘audire’ 117, 3; 121, 4, 13, 14; 125, 3, 23; 1–4; 4, 22.

menim sözüm eşitiğler: ‘Sözümü dinleyin’ 117, 1.

eşitmek: ‘İşitmek’ 72, 24.

eşitmeḡ yohḡ: ‘İşitmek yok’ 117, 5 şeklinde geçmektedir.

eşit-/işit- ‘işitmek, duymak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *eşid-* ‘işitmek, duymak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 257b; DanKelly, 1985, 28).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *eşid-* ‘işitmek’ (EDPT: 257b); DLT’te *işit-* ‘işitmek’ (Atalay I, 428; DanKelly, 1985, 28); KE’da *işit-* ‘işitmek, duymak’ (Ata, 1997, 274); NF’te *eş(i)t-* ‘işitmek, duymak’ (Ata, 1998, 69-17); ME’de *eşit-* ‘işitmek, dinlemek’ (Yüce, 1993, 121); HŞ’de *eşit-* ‘slyszeć, poslyszeć’ (Zajaczkowski, 1961, 52-61); Çağataycada *éşit-* ‘işitmek’ (Seng. 106r13, bkz. EDPT: 257b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *işit-* ‘işitmek, duymak’ (Atalay, 1945, 179); KI’te *işit-* ‘işitmek’ (Caféroğlu, 1931, 41; Özyetgin, 2001, 484); BM’te *işit-* ‘slyszeć, poslyszeć’ (Zajaczkowski, 1954, 29/53); TA’de *işit-* ‘işitmek, duymak’ (Toparlı, 2000, 110); KK’de *işit-* ‘işitmek’ (Toparlı, 1999, 110); DM’de *yeşit-* ‘işitmek’ (Toparlı, 2003, 124); GT’de *işit-* ‘işitmek, duymak’ (Karamanlioğlu, 1989, 281); İM’de *işit-* ‘işitmek, duymak’ (Toparlı, 1992, 542) biçimlerinde bulunmaktadır.

et-, -er [et-; etar / et-; eter; etir 123, 14 doğrusu, eter, krş. net-] (Grønbech, 1942, 95)

Yapmak, etmek, ‘facere’ 24, 8–10.

ol ilan boyına yamanlıḡ etse canına ete almaz: ‘Yılan vücuduna zarar verse bile, ruhuna bir şey yapamaz’ 125, 34.

bizge yaman etḡenler: ‘Bize kötülük edenler’ 126, 31.

köp taḡlar etti: ‘Birçok mucize gösterdi’ 122, 14.

kim etir (eter) benim búyruḡun (l. -m?): ‘Kim benim buyruḡumu yerine getirir’ 123, 14.

kim...anı etmese: ‘Kim... onu yapmazsa’ 125, 24.

azat etmek: ‘Azat etmek’ 7, 16–18.

berk et-: ‘Kuvvetlendirmek, sıkılaştırmak’ 24, 15.

bunyat et-: ‘Kurmak’ 26, 3–5.

bütünlük et-: ‘Yemin etmek’ 115, 4 1.

bütün et-: ‘Mükemmelleştirmek’ 151, 18.

- eygirek et-:** ‘Düzeltilmek’ 35, 11–13.
- erksiz et-:** ‘Güçsüz hale getirmek’ 141, 2 (= erksiz kıl-)
- harc et-:** ‘Harcamak, sarf etmek’ 23, 6–8.
- izan et-:** ‘Zarar vermek’ 37, 15.
- yara et-:** ‘Yaralamak, öldürmek’ 31, 4–6.
- arak et-:** ‘Serbest bırakmak’ 7, 11.
- yarıh et-:** ‘Aydınlatmak’ 30, 15.
- yázık et-:** ‘Günah işlemek’ 121, 7.
- mat et-:** 117, 10 r.
- medet et-:** ‘Çare bulmak’ 145, 14; 157, 3.
- qabul et-:** ‘Kabul etmek’ 131, 20 r.
- qamlıq et-:** ‘Kehanet etmek’ 8, 20.
- qulluq et-:** ‘Kulluk etmek’ 53, 8–10.
- rañılıq et-:** ‘Kehanet etmek’ 8, 21–23.
- sabur et-:** ‘Sabretmek’ 123, 30.
- saburluq et-:** ‘Sabretmek’ 123, 28.
- sağış et-:** ‘Anmak, hatırlamak’ 151, 11.
- satov et-:** ‘Ticaret yapmak’ 111, 25.
- taş et-:** ‘Salıvermek’ 44, 11–14.
- tamam et-:** ‘Tamamlamak’ 12, 9–11; 114, 31 r
- tesnif et-:** ‘Kaleme almak’ 131, 34 r.
- us et-:** ‘Yıkamak’ 9, 16–18.
- ziyan et-:** ‘Ziyan etmek, zarar vermek’ 37, 14–16.
- et-** ‘yapmak, etmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ét-* ‘etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 36b; DanKelly, 1985, 29). Talat Tekin *ēt-* ‘düzenlemek, tanzim ve tertip etmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ét-/it-* ‘düzenlemek, düzene sokmak, örgütlemek’ (Tekin, 2000, 244-245); Eski Uygurcada *et-* ‘etmek, yapmak’ (EDPT: 36b); DLT’te *ét-* ‘(yardımcı eylem) yapmak, etmek, eylemek; (Oğuzca) kılmak’ (Atalay I, 171; DanKelly, 1985, 29); KE’da *et-* ‘etmek, yapmak’ (Ata, 1997, 170v6); NF’te *ét-* ‘etmek’ (Ata, 1998, 285-11); ME’de *ét-* ‘etmek, yapmak’ (Yüce, 1993, 121); Çağataycada *et-* ‘etmek, yapmak’ (Seng. 93r15, bkz. EDPT: 36b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *et-* ‘etmek, eylemek’ (Atalay, 1945, 170); KI’te *it-* ‘etmek’ (Caferoğlu, 1931, 41; Özyetgin, 2001, 485); TA’de *it-* ‘yapmak, etmek (yardımcı eylem)’ (Toparlı, 2000, 110); GT’de *it-* ‘etmek yapmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 281); İM’de *it-* ‘etmek’ (Toparlı, 1992, 542) biçimlerinde bulunmaktadır.

azat etmek ‘azat etmek’ (< Far. *āzād* ‘kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden’ + *et-* (*er-*) ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Farsça *āzād* ‘kurtulmuş, serbest olan, kimsenin kölesi olmayıp istediği gibi hareket eden’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *āzād er-* ‘serbest bırakmak’ (Ata, 1997, 87v9) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de krş. *azat-* ‘azat etmek’ (Atalay, 1945, 146) biçiminde bulunmaktadır.

berk et- ‘kuvvetlendirmek, sıkılaştırmak’ (< *berk* ‘sert, katı’ EDPT: 361b + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *berk* ‘sert, katı’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden NF’te *berk er-* ‘sağlamlaştırmak’ (Ata, 1998, 111-9) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *berk it-* ‘kuvvetli bulundurmak, sağlamlaştırmak’ (Atalay, 1945, 31) biçiminde bulunmaktadır.

bunyat et- ‘kurmak’ (< Far. *bunyād* ‘yapı, bina’ VEWT: 89a + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Farsça *bunyād* ‘yapı, bina’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

bütün et- ‘mükemmelleştirmek’ (< *bütün* ‘tam, bütün’ EDPT: 306b + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *bütün* ‘tam, bütün’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinden Osmanlıcada *bütün it-* ‘bitiştirip sağlam hale getirmek, tamamlamak’ şeklinde yer almaktadır (YTS: 43). *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde de bu eyleme rastlanmamıştır.

bütünlük et- ‘yemin etmek’ (< *bütün+lük* ‘mükemmellik, eksiksizlik; doğruluk, gerçeklik’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *bütünlük* ‘mükemmellik, eksiksizlik; doğruluk, gerçeklik’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

erksiz et- (=erksiz kıl-) ‘güçsüz hale getirmek’ (< *erk+siz* ‘güçsüz, kuvvetsiz’ EDPT: 220b + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *erksiz* ‘güçsüz, kuvvetsiz’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *erksiz bol-* ‘güçsüz, yetkisiz olmak’ (Ata, 1997, 85r4); ME’de *erksiz kıl-* ‘aciz, zelil kılmak’ (Yüce, 1993, 120) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

eygirek et- ‘düzeltmek’ (< *eygi* ‘iyi’+*rek* ‘daha iyi’ (ET *edgü*) EDPT: 51b + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *eygirek* ‘daha iyi’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

harç et- ‘harcamak, sarf etmek’ (< Ar. *ḥarc* ‘sarf, gider, bir iş için kullanılan madde’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Arapça *ḥarc* ‘sarf, gider, bir iş için kullanılan madde’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

izan et- ‘zarar, ziyan etmek’ (< Far. *ziyān* ‘zarar, ziyan’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Farsça *ziyān* ‘zarar, ziyan’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da krş. *ziyān kıl-* ‘ziyan kılmak’ (Ata, 1997, 95r16); NF’te *ziyān kıl-* ‘ziyan kılmak’ (Ata, 1998, 93-5) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM’te *ziyān it-* ‘szkodzić, wyrządzać szkodę’ (Zajaczkowski, 1954, 80) biçiminde bulunmaktadır.

ķabul et- ‘kabul etmek’ (< Ar. *ķabūl* ‘alma, içeri alma’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Arapça *ķabūl* ‘alma, içeri alma’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ķabūl et-* ‘kabul etmek’ (Ata, 1997, 22r19) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ķamlıķ et- ‘kehanette bulunmak’ (< *ķamluķ* ‘kamlık, kahinlik, şamanlık’ EDPT: 962b + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *ķamluķ* ‘kamlık, kahinlik, şamanlık’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ķamlıķ kıl-* ‘kehanet etmek’ (Ata, 1997, 29-16) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır..

ķulluķ et- ‘kulluk etmek’ (< *ķulluķ* ‘kölelik’ EDPT: 620b + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *ķulluķ* ‘kölelik’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ķulluķ kıl-* ‘kulluk kılmak’ (Ata, 1997, 39v1); NF’te *ķulluķ kıl-* ‘kulluk kılmak’ (Ata, 1998, 92-15); ME’de *ķulluķ kıl-* ‘kulluk kılmak’ (Yüce, 1993, 151) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

mat et- ‘öyle etmek’ (< *mat* ‘öyle, ancılayın’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *mat* ‘öyle, ancılayın’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

medet et- ‘yardım etmek’ (< Ar. *meded* ‘yardım, imdat’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Arapça *meded* ‘yardım, imdat’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde tanıklanamamıştır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *meded eyle-* ‘yardım etmek’ (Atalay, 1945, 217) biçiminde bulunmaktadır.

rançılık et- ‘kehanette bulunmak’ (< *rançılık* ‘kehanet’ VEWT: 388a + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *rançılık* ‘kehanet’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Räsänen sözcüğü *ran-çıl-lık* < Ar. *raml*; < tü. **(ı)rim-çıl-lık*; s. 166b şeklinde belirtmiştir (VEWT: 388a)

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sabur et- ‘sabretmek’ (< Ar. *sabûr* ‘çok sabırlık’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi Arapça *sabûr* ‘çok sabırlık’ adına Kıpçakça *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *sabır et-* ‘sabretmek’ (Yüce, 1993, 170) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

saburlu et- ‘sabretmek’ (< Ar. *sabûr*+*lu* ‘sabırlık’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *sabûrlu* ‘sabırlık’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sağış et- ‘anmak, hatırlamak’ (< *sağış* ‘niyet’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *sağış* ‘niyet’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

satov et- ‘ticaret yapmak’ (< *satığ* ‘satış, ticaret’ + *et-* ‘yapmak, etmek’) birleşik eylemi *satov* ‘satış, ticaret’ adına *et-* ‘yapmak, etmek’ eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *satıġ kıl*- 'ticaret yapmak' (Ata, 1997, 164r7); ME'de *satıġ édiş*- 'ticaret etmek' ve *satıġ kıl*- 'ticaret yapmak' (Yüce, 1993, 173) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

tafş et- 'salıvermek, bırakmak, vazgeçmek' (< Ar. *tafş* + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi Arapça *tafş* adına Kıpçakça *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tamam et- 'tamamlamak' (< Ar. *tamām* 'tamam, tam, eksiksiz, tam olma' + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi Arapça *tamām* 'tamam, tam, eksiksiz, tam olma' adına Kıpçakça *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tesnif et- 'kaleme almak' (< Ar. *tasnif* 'eser ve kitap haline getirme' + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi Arapça *tasnif* 'eser ve kitap haline getirme' adına Kıpçakça *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

us et- 'yıkamak' (< *us* 'ıslak, yaş' (CC, 267) + *et-* 'yapmak, etmek') eylemi *us* 'ıslak, yaş' adına *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yara et- 'yaralamak, öldürmek' (< *yara* 'yara' + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi *yara* 'yara' adına *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yaraķ et- 'serbest bırakmak' (< *yara-ķ* 'serbest; imkan, fırsat, fayda, çare, güç' EDPT: 962a + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi *yaraķ* 'serbest, imkan, fırsat, fayda, çare, güç' adına *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *yaraḡ kıl*- 'serbest bırakmak' (Ata, 1997, 44r1) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yaruḡ et- 'aydınlatmak' (< *yaru-ḡ* 'ışık, aydınlık' EDPT: 962b + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi *yaruḡ* 'ışık, aydınlık' adına *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *yaruḡ bol*- 'aydınlanmak' (Ata, 1997, 71r6); NF'te *yaruḡ er*- 'aydınlatmak' (Ata, 1998, 338-7); ME'de *yaruḡ bol*- 'aydınlanmak' (Yüce, 1993, 204) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yazuḡ et- 'günah işlemek' (< *yazuḡ* 'günah, suç' EDPT: 985b + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi *yazuḡ* 'günah, suç' adına *et-* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *yazuk kıl*- 'günah işlemek' (Ata, 1997, 15r14); NF'te *yazuk kıl*- 'günah işlemek' (Ata, 1998, 86-11); ME'de *yazuḡ kıl*- 'günah işlemek' (Yüce, 1993, 206) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ziyan et- 'ziyan etmek, zarar vermek' (< Far. *ziyān* 'zarar, kayıp' + *et-* 'yapmak, etmek') birleşik eylemi Farsça *ziyān* 'zarar, kayıp' adına Kıpçakça *et* 'yapmak, etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde bulunamamıştır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM'te *ziyān et-* 'szkodzić, wyrządzić szkodę' (Zajaczkowski, 1954, 80) biçiminde bulunmaktadır.

net-; nedir [nedir] < ne et- (krş. et-) (Grønbech, 1942, 172)

Ne etmek

bilmezler nedirler: 'Ne yapacaklarını bilmezler' 22, 20 şeklinde geçmektedir.

net- 'ne etmek' (< *ne* 'ne, nasıl' + *et-* 'etmek') birleşik eylemi *ne* adına *et-* 'etmek' eylemi getirilerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte *ne* (EDPT: 774a) adına *et-* ‘etmek’ (EDPT: 36a) eylemi getirilerek oluşturulduğu açıktır.

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *n’it-* ‘ne etmek’ (Ata, 1997, 140r10) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

ḥor-; ḥoru [Horu] (Grønbech, 1942, 103)

Sallanmak, yaylanmak

horu-men: ‘Sallanırım’ 160, 28 1 şeklinde geçmektedir.

ḥor- ‘sallanmak, yaylanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

ḥovar- [Hoar-] (Grønbech, 1942, 103)

Ölmek = öl-, kırıl- 162, 20 r şeklinde geçmektedir.

ḥovar- ‘ölmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

ḥuv-, -ar [Hu-; Huar] (Grønbech, 1942, 104)

Av sürmek, kovalamak

ḥuvar-men, ḥu(v)dım: ‘Kovalarım, kovdum’ 114, 39–40 1 şeklinde geçmektedir.

ḥuv- ‘av sürmek, kovalamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Clauson’da eylem *ḥov-* ‘kovmak, defetmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 580b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *kovit-* ‘kovalatmak’ (OTWF II: 777); DLT’te *kov-* ‘kovmak, kovalamak, sürmek’ (Atalay II, 16; DanKelly, 1985, 144); KE’da *kov-* ‘kovmak’ (Ata, 1997, 249v6); NF’te *kav-/kav-* ‘kovmak, kovalamak, iteklemek’ (Ata, 1998, 334-11); ME’de *kov-* ‘ardından gitmek’ (Yüce, 1993, 147); HŞ’de *kov-* ‘przepędzać, odpędzać’ (Zajaczkowski, 1961, 141); Çağataycada *kav-/kavla-* ‘kovmak’ (Seng. 278r17, bkz. EDPT: 580b); Osmanlıcada *kov-/koğ-* ‘kovalamak’ (TTS I: 488; TTS II: 654; TTS III: 480; TTS IV: 544) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerinden TZ’de *kov-* ‘kovmak, kovalamak’ (Atalay, 1945, 205); KI’te *kov-* ‘izini sürmek, ısrarla takip etmek’ (Caferoğlu, 1931, 79; Özyetgin, 2001, 549); GT’de *kov-* ‘kovmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 307); İM’de *kov-* ‘kovmak’ (Toparlı, 1992, 556) biçimlerinde bulunmaktadır.

ıçkın-, -ır [jčkinir] (Grønbech, 1942, 272)

Kaçmak, sıvışmak

ıçkınır-men: ‘Kaçarm’ 162, 6 r şeklinde geçmektedir.

ıçkın- ‘kaçmak, sıvışmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ıçgın-* ‘brakmak, sıvışmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 23a; DanKelly, 1985, 32).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ıçgın-* ‘elden kaçırmak, yitirmek’ (Tekin, 2000, 244); Eski Uygurcada *ıçgın-* ‘kaybolmak, kurtulmak’ (EDPT: 23b); DLT’te *ıçgın-* ‘kaçırmak, kaybedilmek, yok edilmek; elden gitmek; yellenmek’ (Atalay I, 254; DanKelly, 1985, 32); NF’te *ıçgın-* ‘brakmak, terk etmek’ (Ata, 1998, 76-8); ME’de *ıçgın-* ‘kurtulmak, bırakıp gitmek, kaç(ır)mak’ (Yüce, 1993, 6-4); HŞ’de *ıçgın-* ‘wypuścić’ (Zajaczkowski, 1961, 194); Çağataycada *ıçgın-* ‘karıştırmak’ (Seng. 96v8, bkz. EDPT: 23a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ışan-, -ur [isan-; isanur 15, 22, 25; ysan- 70, 14 / išan-, izan-, yšan-; izzan- 15, 23–24.] krş. Kar. ışan- (Grønbech, 1942, 274)

Güvenmek, inanmak, ‘confidere’ 15, 22; 15, 23–24.

ısanmak: ‘Güvenmek, inanmak’ 15, 25; 70, 14 şeklinde geçmektedir.

ısan- ‘güvenmek, inanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ısen-* ‘güvenmek, inanmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 264a; DanKelly, 1985, 37).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *ısen-* ‘güvenmek, inanmak’ (Atalay I, 202; DanKelly, 1985, 37); Çağataycada *ısen-* ‘güvenmek’ (Seng. 105r22, bkz. EDPT: 264a); HŞ’de *ısen-* ‘ufać, mieć nadzieję, uwierzyć’ (Zajaczkowski, 1961, 206) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *ısan-* ‘tevekkül etmek’ (Atalay, 1945, 174); İM’de *ısen-* ‘dayanmak, güvenmek’ (Toparlı, 1992, 542) biçimlerinde bulunmaktadır.

ıy-, ı-; -ar [yy-; yar / ydimen (doğrusu, yyimen), ydim, ymaga 8, 4–6] (Grønbech, 1942, 272)

Göndermek, ‘mittere’, ‘admitere’ 33, 7–9; 8, 4–5 şeklinde geçmektedir.

ıy-/ı- ‘göndermek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ıd-* ‘göndermek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 164a; EDPT: 37b; DanKelly, 1985, 32). Talat Tekin *ıd-* ‘göndermek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ıd-* ‘göndermek’ (Tekin, 2000, 244); Eski Uygurcada *ıd-* ‘göndermek’ (EDPT: 37b); DLT’te *ıd-* ‘göndermek, salmak, serbest bırakmak’ (Atalay III, 438; DanKelly, 1985, 32); KE’da *ıd-* ‘göndermek’ (Ata, 1997, 95v12); NF’te *ıd-* ‘göndermek, yollamak, atmak’ (Ata, 1998, 173-15); ME’de *ıd-* ‘göndermek’ (Yüce, 1993, 127); HŞ’de *ıd-* ‘posylać, wysylać, zsylać’ (Zajaczkowski, 1961, 205); Çağataycada *ıd-* ‘göndermek’ (Seng. 347v22, bkz. EDPT: 37b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *ıy-* ‘göndermek’ (Atalay, 1945, 175); Kİ’te *ı-* ‘göndermek’ (Caferoğlu, 1931, 41; Özyetgin, 2001, 470); KK’de krş. *ber-* ile kurulmuş aynı anlama gelen *yeber-* ‘göndermek’ (Toparlı, 1999, 130); DM’de *yeber-* ‘göndermek, yollamak’ (Toparlı, 20003, 122); GT’de *ıya bir-* ‘göndermek’ (Karamanlioğlu, 1989, 271); İM’de *ıd-/ıy-* ‘göndermek’ (Toparlı, 1992, 536-543) biçimlerinde bulunmaktadır.

ıy-, -ır [jy- / ygir] (Grønbech, 1942, 273)

Kokmak

yağşı ıyır: ‘Güzel kokar’ 124, 22.

ıymış: ‘Kokmuş’ 76, 24 şeklinde geçmektedir.

ıy- ‘kokmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda krş. *yıd+ı-* ‘kokmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 886a; DanKelly, 1985, 224; OTWF II: 484).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren farklı şekillerde kokmak anlamıyla bulunmaktadır. Eski Uygurcada *yıd+ı-* ‘kokmak’ (OTWF II: 484); DLT’te *yıd+ı-* ‘kötü, fena kokmak, bozulmak’ (Atalay III, 86; DanKelly, 1985, 224); KE’da ad olarak *yıd* ‘koku’ (Ata, 1997, 227v15); NF’te türemiş olarak *yıdıg* ‘koku’ (Ata, 1998, 64-3); ME’de *yıdıg* ‘koku’ (Yüce, 1993, 208); HŞ’de *yıdıg* ‘zapach, woń’ (Zajaczkowski, 1961, 89); Çağataycada *it-* ‘koku göndermek’ (Seng. 93r16, bkz. EDPT: 886b); Osmanlıcada *yi-* ‘kokmak’ (TTS VI: 4622) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de ad olarak *yi* ‘koku’ (Atalay, 1945, 286); Kİ’te *yi-* ‘kokmak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 744); BM’te *yi-* ‘wydawać woń, śmierdzieć’ (Zajaczkowski, 1954, 57); TA’de *yi-* ‘koku’ (Toparlı, 2000, 158); İM’de *yi-* ‘koku’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

iç-, -er [yz-, yzar / iç-, yč-, içer] (Grønbech, 1942, 104)

İçmek, ‘bibere’ 149, 2; 9, 6–8; 142, 18.

içgenim: ‘İçtiğim şey’ 121, 4.

ant iç-: ‘And içmek’ 115, 4; 132, 2 1 şeklinde geçmektedir.

iç- ‘içmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *iç-* ‘içmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 19a; DanKelly, 1985, 31; Berta, 1996, 2.40).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *iç-* ‘içmek’ (EDPT: 19a); DLT’te *iç-* ‘içmek, bir şeyi içmek veya sorup içine ekmek’ (Atalay I, 164;

DanKelly, 1985, 31); KE'da *iç-* 'içmek' (Ata, 1997, 170v20); NF'te *iç-* 'içmek' (Ata, 1998, 369-10); ME'de *iç-* 'içmek' (Yüce, 1993, 128); HŞ'de *iç-* 'pić, passim' (Zajaczkowski, 1961, 56); Çağataycada *iç-* 'içmek' (Seng. 95v24, bkz. EDPT: 19a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *iç-* 'içmek' (Atalay, 1945, 175); Kİ'te *iç-* 'içmek' (Caferoğlu, 37; Özyetgin, 2001, 475); TA'de *iç-* 'içmek' (Toparlı, 2000, 108); KK'de *iç-* 'içmek' (Toparlı, 1999, 109); DM'de *iş-* 'içmek' (Toparlı, 2003, 86); GT'de *iç-* 'içmek' (Karamanlioğlu, 1989, 273); İM'de *iç-* 'içmek' (Toparlı, 1992, 536) biçimlerinde bulunmaktadır.

il-, -er [il-; iler, yler, jler] (Grønbech, 1942, 105)

Sarkmak, eğilmek, 'pependere' 40, 26–28.

iler-men: 'Sarkarım, eğilirim' 115, 19 1.

ağaç ilip-tir: 'Ağaç eğilmiştir' 116, 11 şeklinde geçmektedir.

il- 'sarkmak, eğilmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *il-* 'yakalamak, bağlamak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 125b; DanKelly, 1985, 33; Berta, 1996, 2.41). Talat Tekin *il-* 'ilmek, iliştmek' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *il-* 'bağlamak, yakalamak' (EDPT: 125b); DLT'te *il-* 'ilişmek' (Atalay I, 169; DanKelly, 1985, 33); KE'da *il-* 'ilişmek, iliştmek, bağlamak' (Ata, 1997, 249r17); ME'de *il-* 'takmak, bağlamak' (Yüce, 1993, 129); HŞ'de *il-* 'zaczeć, uwiklać, złowić (do sieci), usidlać' (Zajaczkowski, 1961, 58); Çağataycada *il-* 'tutmak, desteklemek' (Seng. 109v14, bkz. EDPT: 125b); Osmanlıcada *il-* 'tutmak, yakalamak' (TTS I: 376; TTS II: 531; TTS IV: 420) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *il-* 'ilmek, asmak' (Atalay, 1945, 176); Kİ'te *il-* 'asmak' (Caferoğlu, 1931, 38; Özyetgin, 2001, 477); GT'de *il-* 'değmek, dokunmak, ilişmek, takmak, tutmak' (Karamanlioğlu, 1989, 276) biçimlerinde bulunmaktadır.

ilik- [illic-] (Grønbech, 1942, 106)

Alay etmek, eğlenmek, 'spernere' 131, 32 r şeklinde geçmektedir.

ilik- ‘alay etmek, eğlenmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır. krş Moğolcada *ili-* ‘kucaklamak, sevmek, el ile okşamak; ovmak, ovalamak, masaj yapmak’ eylemi bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 651b)..

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

iri- [jri-] (Grønbech, 1942, 107)

Erimek

iridi: ‘Eridi’ 115, 5 m şeklinde geçmektedir.

iri- ‘erimek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *erü-* ‘erimek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 198a; DanKelly, 1985, 25; Berta, 1996, 2.42).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *ergür-* ‘eritmek, çözdürmek’ (OTWF II: 748); DLT’te *erü-* ‘erimek’ (Atalay III, 252; DanKelly, 1985, 25); KE’da *eri-* ‘erimek’ (Ata, 1997, 87v5); NF’te *eri-* ‘erimek’ (Ata, 1998, 267-11); ME’de eylemin türevi olarak *erit-* ‘erimek, eritmek’ (Yüce, 1993, 120); Çağataycada *éri-/éril-* ‘erimek’ (Seng. 97v1, bkz. EDPT: 198a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *eri-* ‘erimek’ (Atalay, 1945, 170); Kİ’te *eri-* ‘zayıflamak, erimek’ (Caferoğlu, 1931, 12; Özyetgin, 2001, 463); İM’de *eri-* ‘erimek, çözülmek’ (Toparlı, 1992, 521) biçimlerinde bulunmaktadır.

it- [it-] (Grønbech, 1942, 108)

İtmek

ite beri-men: ‘İtiveririm’ 115, 8 1 şeklinde geçmektedir.

it- ‘itmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *it-* ‘itmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 38a; DanKelly, 1985, 37).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *it-* ‘itmek’ (Atalay I, 171; DanKelly, 1985, 37); KE’da *it-* ‘düzenlemek, tertip etmek, itmek, iteklemek’ (Ata, 1997, 164v18); NF’te *it-* ‘itmek, iteklemek’ (Ata, 1998, 360-12); ME’de *it-* ‘itmek’ (Yüce, 1993, 132); Çağataycada *it-* ‘itmek’ (Seng. 93r16, bkz. EDPT: 38a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *it-* ‘itmek’ (Atalay, 1945, 180); GT’de *it-* ‘itmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 284) biçimlerinde bulunmaktadır.

itmele- [idmala-] (Grønbech, 1942, 108)

Temrinler yapmak, ‘exercere’ 131, 16 r şeklinde geçmektedir.

itmele- ‘temrinler yapmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır. Eylemi *it-mele-* şeklinde açabiliriz.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

kaç-, -ar [chaz-; chazar / kač-] (Grønbech, 1942, 188)

Kaçmak, ‘fugere’ 25, 11–13.

yoldan ıraḡ kaçtı: ‘Yoldan uzağa kaçtı’ 124, 10; krş. 124, 13, 17 şeklinde geçmektedir.

kaç- ‘kaçmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kaç-* ‘kaçmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 589b; DanKelly, 1985, 122; Berta, 1996, 2.66)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kaç-* ‘kaçmak’ (Tekin, 2000, 245); Eski Uygurcada *kaç-* ‘kaçmak’ (EDPT: 589b); DLT’te *kaç-* ‘kaçmak; gitmek’ (Atalay II, 5; DanKelly, 1985, 122); KE’da *kaç-* ‘kaçmak’ (Ata, 1997, 12v1); NF’te *kaç-* ‘kaçmak’ (Ata, 1998, 361-1); ME’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Yüce, 1993, 132); HŞ’de eylemin türevi olarak *kaçur-* ‘sklonić do ucieczki, uprowadzić, zmusić do ucieczki’ (Zajaczkowski, 1961, 127); Çağataycada *kaç-* ‘kaçmak’ (Seng. 267v5, bkz. EDPT: 590a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça

eserlerden TZ’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Atalay, 1945, 181); KI’te *kaç-* ‘kaçmak’ (Caferoğlu, 1931, 67; Özyetgin, 2001, 487); BM’te *kaç-* ‘uciekać, pędzić’ (Zajaczkowski, 1954, 65); TA’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Toparlı, 2000, 111); KK’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Toparlı, 1999, 110); DM’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Toparlı, 20003, 89); GT’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 286); İM’de *kaç-* ‘kaçmak’ (Toparlı, 1992, 544) biçimlerinde bulunmaktadır.

kada- [kada-] (Grønbech, 1942, 189)

Çivilemek, sağlamlaştırmak, raptetmek

tenin...haçka temir mığ kadadı: ‘Demir çivi vücudunu haça raptetti’ 147, 2 şeklinde geçmektedir.

kada- ‘çivilemek, sağlamlaştırmak, raptetmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kada-/kadu-* ‘delmek, bağlamak, dikmek’ şekillerinde bulunmaktadır (VEWT: 217b; EDPT: 596b; DanKelly, 1985, 123). Gabain, bu eylemin Moğolcadan alıntı olduğunu belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 77).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *kadu-* ‘seyrekçe dikmek’ (Atalay III, 260; DanKelly, 1985, 123) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

kağı-, -r [cagi-; cagir] (Grønbech, 1942, 189)

Azarlamak, kızmak, küfür etmek, ‘blasmare’ 9, 20–22; 9, 20 şeklinde geçmektedir.

kağı- ‘azarlamak, kızmak, küfür etmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kağı-* ‘kızmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 609b; TMEN III: 1400; DanKelly, 1985, 128).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kağı-* ‘kızgın olmak, kızmak, öfkelenmek’ (EDPT: 609b); DLT’te *kağı-* ‘birine kızmak, darılmak’ (Atalay III, 269; DanKelly, 1985, 128); ME’de *kağı-* ‘korkutmak’ (Yüce, 1993, 133); HŞ’de *kağı-* ‘gniewać się’ (Zajaczkowski, 1961, 131); Çağataycada *kaki-* ‘azarlamak’ (TMEN III: 1400); Osmanlıcada *kağı-* ‘öfkelenmek, kızmak’ (TTS I: 402; TTS II:

563; TTS III: 395; TTS IV: 452) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *kaḳı*- 'öfkelenmek, kızmak' (Atalay, 1945, 182); Kİ'te *kaḳı*- '(Trkm.) kızmak, öfkelenmek' (Caferoğlu, 1931, 71; Özyetgin, 2001, 489); BM'te *kaḳı*- 'rozniewać się' (Zajaczkowski, 1954, 66); KK'de *kaḳı*- 'kızdırmak' (Toparlı, 1999, 110) biçimlerinde bulunmaktadır.

ḳal-, ḥal-, -ur, -ır [ḳal-; ghal- 75, 17; kalur / kal-, cal-; calir] (Grønbech, 1942, 191)

Kalmak, geri kalmak, 'manere', 'remanere' 33, 11–13; 47, 23–25.

Yapılmamak, kalmak

ḳurban barça andan ḳaldı: 'Kurban kesme ondan kaldı' 140, 14.

ḥalḡan: 'Artık, arta kalan' 75, 17 şeklinde geçmektedir.

ḳal- 'kalmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ḳal-* 'kalmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 615b; DanKelly, 1985, 124; Berta, 1996, 2.67). Talat Tekin *ḳāl-* 'kalmak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 173).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ḳal-* 'kalmak; umutsuz durumda olmak' (Tekin, 2000, 245); Eski Uygurcada *ḳal-* 'kalmak' (EDPT: 615b); DLT'te *ḳal-* 'kalmak, bırakmak' (Atalay II, 25; DanKelly, 1985, 124); KE'da *ḳal-* 'kalmak' (Ata, 1997, 134v3); NF'te *ḳal-* 'kalmak, geride bulunmak, miras kalmak' (Ata, 1998, 237-5); ME'de *ḳal-* 'kalmak' (Yüce, 1993, 133); Çağataycada *ḳal-* 'kalmak' (Seng. 274v21, bkz. EDPT: 616a); Osmanlıcada *ḳal-* 'kalmak, bırakmak' (TTS I: 407; TTS II: 568; TTS III: 399; TTS IV: 457) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *ḳal-* 'kalmak' (Atalay, 1945, 182); Kİ'te *ḳal-* 'kalmak' (Caferoğlu, 1931, 68; Özyetgin, 2001, 490); BM'te *ḳal-* 'zostać' (Zajaczkowski, 1954, 65); TA'de *ḳal-* 'kalmak, durmak' (Toparlı, 2000, 111); KK'de *ḳal-* 'kalmak' (Toparlı, 1999, 111); GT'de *ḳal-* 'kalmak' (Karamanlioğlu, 1989, 287); İM'de *ḳal-* 'kalmak, terketmek, artmak' (Toparlı, 1992, 545) biçimlerinde bulunmaktadır.

ḳama- [kama-] (Grønbech, 1942, 191)

Kamaştırmak

ķamadı: ‘Kamaştırdı’ 115, 4 r şeklinde geçmektedir.

ķama- ‘kamaştırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķama-* ‘kamaştırmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 625b; DanKelly, 1985, 125).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *ķama-* ‘kamaşmak’ (Atalay III, 272; DanKelly, 1985, 125); NF’te eylemin türevi olarak *ķamaş-* ‘kamaşmak’ (Ata, 1998, 102-6); Osmanlıcada *ķama-* ‘kamaşmak’ (TTS I: 407; TTS IV: 457) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *ķamaş-* ‘göz kamaşmak’ (Atalay, 1945, 183); Kİ’te *ķamaş-* ‘kamaşmak’ (Caferoğlu, 1931, 68; Özyetgin, 2001, 491); GT’de *ķamaş-* ‘kamaşmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 287); İM’de *ķamaş-* ‘gözleri kamaşmak’ (Toparlı, 1992, 545) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķarġa- [karga-] (Grønbech, 1942, 194)

Lânetlemek, beddua etmek

ķarġadı: ‘Lânetledi’ 113, 24 şeklinde geçmektedir.

ķarġa- ‘lânetlemek, beddua etmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķarġa-* ‘beddua etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 655a; DanKelly, 1985, 129; OTWF II: 603).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *ķarġan-* ‘beddua etmek’ (OTWF II: 603); DLT’te *ķarġa-* ‘beddua etmek, lanet etmek, lanetlemek’ (Atalay III, 290; DanKelly, 1985, 129); KE’da *ķarġa-* ‘lanet etmek, beddua etmek’ (Ata, 1997, 18r14); NF’te *ķarġa-* ‘beddua etmek’ (Ata, 1998, 13-4); HŞ’de *ķarġa-* ‘zlorzeczyć, przeklinać’ (Zajączkowski, 1961, 133); Çaġataycada *ķarġa-* ‘beddua etmek’ (Seng. 269r7, bkz. EDPT: 655a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķarġa-* ‘ilenmek, birine kötü dilekte bulunmak’ (Atalay, 1945, 185); Kİ’te *ķarġa-* ‘(Kitāb-ı Beylik) beddua eylemek’ (Caferoğlu, 1931, 76; Özyetgin, 2001, 496); KK’de ad olarak *ķarġış* ‘beddua’ (Toparlı, 1999, 111); DM’de *ķarġışla-* ‘beddua etmek’ (Toparlı, 2003, 88) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķari- [chari- / kare-] (Grønbech, 1942, 195)

Yaşlanmak

ķaridım: ‘Yaşlandım’ 113, 25.

ķarınmaķ: ‘Yaşlanma’ 76, 13 şeklinde geçmektedir.

ķari- ‘yaşlanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķari-* ‘yaşlanmak’ şeklinde yer almaktadır (EDPT: 645b; DanKelly, 1985, 129; Berta, 1996, 2.68). Brockelmann eylemi *ķar* ‘kar’ köküne dayandırmıştır (Brockelmann, 1954, 157) Talat Tekin *ķāri-* ‘yaşlanmak, ihtiyarlamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 173).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķari-* ‘yaşlanmak’ (EDPT: 645b); DLT’de *ķari-* ‘kocalmak, yaşlanmak, kocamak’ (Atalay III, 263; DanKelly, 1985, 129); KE’da *ķari-* ‘ihtiyarlamak, yaşlanmak’ (Ata, 1997, 216v11); NF’te *ķari-* ‘yaşlanmak, ihtiyarlamak’ (Ata, 1998, 433-7); ME’de *ķari-* ‘yaşlanmak, kocamak’ (Yüce, 1993, 135); HŞ’de eylemin ettirgen türevi olarak *ķarıt-* ‘postarzac, czynić starym’ (Zajaczkowski, 1961, 134); Çağataycada *ķari-* ‘kocamak’ (Seng. 269v18, bkz. EDPT: 645b); Osmanlıcada *ķari-* ‘ihtiyarlamak, yaşlanmak’ (TTS IV: 2302) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķari-* ‘kocalmak, yaşlanmak’ (Atalay, 1945, 185); BM’ta *ķari-* ‘postarzeć się, być zaawansowanym w wieku’ (Zajaczkowski, 1954, 66); TA’da ad olarak *ķari* ‘ihtiyar’ (Toparlı, 2000, 113); KK’de *ķari* ‘yaşlı, ihtiyar’ (Toparlı, 1999, 111); GT’de *ķari-* ‘yaşlanmak, ihtiyarlamak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 288); İM’de *ķari* ‘yaşlı, ihtiyar, eş, hanım’ (Toparlı, 1992, 547) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķarma- [carma-] (Grønbech, 1942, 194)

Dokunmak, temas etmek

ķarmadım: ‘Dokundum’ 94, 28 şeklinde geçmektedir.

ķarma- ‘dokunmak, temas etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķarva-* ‘yoklamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 646a; DanKelly, 1985, 131).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *karva-* ‘yoklamak’ (EDPT: 646a); DLT’te *karva-* ‘ararken bir şeye dokunmak’ (Atalay III, 290; DanKelly, 1985, 131); HŞ’de *karba-* ‘chwytać, ucześć się’ (Zajaczkowski, 1961, 133); Çağataycada *karma-* ‘tutmak, kavramak’ (Seng. 269r19; bkz. EDPT: 646b); Osmanlıcada *karva-* ‘dokunmak, yoklamak’ (TTS I: 429; TTS II: 594; TTS III: 418; TTS IV: 479) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *karma-* ‘bir şeyin ne olduğunu bilmek için araştırmak’ (Atalay, 1945, 186) biçiminde bulunmaktadır.

kaşa-, kaşı-: kaşır [casi-; casir / kašša-; l-kaššir] (Grønbech, 1942, 195)

Ovuşturmak, kaşmak, ‘fricare’, ‘gratare’ 26, 21–22; 27, 13–15 şeklinde geçmektedir.

kaşa-/kaşı- ‘ovuşturmak, kaşmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kaşı-* ‘kaşmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 671a; DanKelly, 1985, 132; Berta, 1996, 2.69).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *kaşı-* ‘kaşmak’ (Atalay III, 261; DanKelly, 1985, 132); NF’te *kaşı-* ‘kaşmak’ (Ata, 1998, 331-1); ME’de eylemin türevi olarak *kaşın-* ‘kaşınmak’ (Yüce, 1993, 135); HŞ’de *kaşı-* ‘drapać się, czesać’ (Zajaczkowski, 1961, 135); Çağataycada *kaşı-* ‘kaşmak’ (Seng. 273v10, bkz. EDPT: 671a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kaşı-* ‘kaşmak’ (Atalay, 1945,187); KI’te *kaşı-* ‘kaşmak’ (Caferoğlu, 1931, 72; Özyetgin, 2001, 499); KK’de *kaşı-* ‘kaşmak’ (Toparlı, 1999, 111); TA’de *kaşı-* ‘tumar etmek’ (Toparlı, 2000, 113); İM’de *kaşı-* ‘kaşmak’ (Toparlı, 1992, 548) biçimlerinde bulunmaktadır.

kaşna- [kayneydir] (Grønbech, 1942, 190)

Kaynamak

sarovum kaşnáy-dır: ‘Midem yanıyor, kaynıyor’ 161, 26 l şeklinde geçmektedir.

kaşna- ‘kaynamak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķayın-/ķayna-* (< **ķay-* ‘kaynamak’) şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 678a; TMEN III: 1400; DanKelly, 1985, 134; OTWF II: 633).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķayna-* ‘kaynamak’ (EDPT: 678a); DLT’te *ķayna-* ‘kaynamak; karşı gelmek, kabulden çekinmek, sözünü reddetmek’ (Atalay II, 191; DanKelly, 1985, 134); KE’da *ķayna-* ‘kaynamak; parlamak, ışıldamak’ (Ata, 1997, 75r17); NF’te *ķayna-* ‘kaynamak, pişmek’ (Ata, 1998, 193-12); ME’de eylemin türevi olarak *ķaynat-* ‘kaynatmak’ (Yüce, 1993, 136); HŞ’de *ķayna-* ‘kipieć, wrzeć, gotować się’ (Zajaczkowski, 1961, 128); Çağataycada *ķayna-* ‘kaynamak’ (Seng. 281r6, bkz. EDPT: 678b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķayna-* ‘(tencere) kaynamak’ (Atalay, 1945, 189); KI’te *ķayna-* ‘kaynamak’ (Caferoğlu, 1931, 74; Özyetgin, 2001, 506); BM’te *ķayna-* ‘kipieć, (o wodzie)’ (Zajaczkowski, 1954, 65); İM’de *ķayna-* ‘kaynamak’ (Toparlı, 1992, 549) biçimlerinde bulunmaktadır.

keç-, -er [chez; chezar; chrar (doğrusu, chezar) 19, 17 / kečer] (Grønbech, 1942, 135)

Geçmek, ölmek, ayrılmak, gitmek, ‘transire’ 54, 22–55, 2.

kečer çaķlı yazķ: ‘Affedilir gibi günah’ 131, 11 r.

tınımdan keç-: ‘Huzursuzlanmak, şüphelenmek’ 19, 17–21 şeklinde geçmektedir.

keç- ‘geçmek, ölmek, ayrılmak, gitmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *keç-* ‘geçmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 693b; DanKelly, 1985, 99; Berta, 1996, 2.44).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keç-* ‘geçmek’ (EDPT: 693b); DLT’te *keç-* ‘geçmek; ölmek’ (Atalay II, 5; DanKelly, 1985, 99); KE’da *keç-* ‘geçmek, bağışlanmak, vazgeçmek, ölmek’ (Ata, 1997, 215r2); NF’te *keç-* ‘geçmek; yaşamak; vazgeçmek; feda etmek; ölmek’ (Ata, 1998, 118-5); ME’de *keç-* ‘(haddi) aşmak, (zaman) geçmek, ölmek, gecikmek’ (Yüce, 1993, 137); Çağataycada *kéç-* ‘geçmek’ (Seng. 312r13, bkz. EDPT: 694a); Osmanlıcada *geç-* ‘geçmek’ (TTS I: 295; TTS II: 419; TTS IV: 327) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *keş-* ‘geçmek’ (Atalay, 1945, 196);

Kİ'te *keç-* 'geçmek' (Caferoğlu, 1931, 43; Özyetgin, 2001, 509); BM'te *keç-* 'mijać, przechodzić' (Zajaczkowski, 1954, 58); TA'de *keç-* 'geçmek' (Toparlı, 2000, 115); KK'de *keç-* 'geçmek' (Toparlı, 1999, 112); GT'de *kiç-* 'geçmek' (Karamanlioğlu, 1989, 300); İM'de *kiç-* 'gelip geçmek' (Toparlı, 1992, 553) biçimlerinde bulunmaktadır.

keger- [keger-] (Grønbech, 1942, 135)

Rezil olmak; (ruhen) kirlenmek

kegerip-dir: 'Rezil olmuş' 162, 40 r şeklinde geçmektedir.

keger- 'rezil olmak; (ruhen) kirlenmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

kekir- [kekir-] (Grønbech, 1942, 136)

Geğirmek

kekirdim: 'Geğirdim' 114, 9 l şeklinde geçmektedir.

kekir- 'geğirmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklar *kekir-* 'geğirmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 712b; DanKelly, 1985, 100).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT'te *kegir-* 'geğirmek' (Atalay II, 84; DanKelly, 1985, 100); NF'te *kegir-* 'geğirmek' (Ata, 1998, 266-11); ME'de *kegir-* 'geğirmek' (Yüce, 1993, 137); Çağataycada *gégir-* 'geğirmek' (Seng. 315r22, bkz. EDPT: 712b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *keykir-* 'geğirmek' (Atalay, 1945, 197); İM'de *kegir-* 'genirmek' (Toparlı, 1992, 550) biçimlerinde bulunmaktadır.

kel-, -ür, -ir [chel-; chelur / kel-; kelir; lel- (doğrusu, kel-) 124, 10] (Grønbech, 1942, 136)

Gelmek, ‘venire’, ‘komen’ 121, 16, 17; 122, 2, 35; 123, 1; 124, 10, 11, 14, 16, 17, 23; 125, 36; 126, 13; 132, 2 r, 3 r; 148, 12; 151, 11; 159, 5; 57, 18–20; 160, 18 1.

kelir aynada: ‘Gelecek tatil gününde’ 125, 22.

kelsin senin hanlıhın: ‘Hanlığın gelsin’ 126, 27 f.

utru kel-: ‘Karşı gelmek, karşılamak’ 131, 36 r.

kim egi köñül bile bizim yıh-övge kelse: ‘Kim bizim kilisemize iyi niyetle gelse’ 121, 11.

kökden kelip: ‘Gökten gelip’ 138, 4.

kensi munda kelir-men: ‘Ben kendim gelirim’ 161, 19 r şeklinde geçmektedir.

kel- ‘gelmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kel-* ‘gelmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 715b; DanKelly, 1985, 100; Berta, 1996, 2.49).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kel-* ‘gelmek’ (Tekin, 2000, 247); Eski Uygurcada *kel-* ‘gelmek’ (EDPT: 715b); DLT’te *kel-* ‘gelmek’ (Atalay I, 26; DanKelly, 1985, 100); KE’da *kel-* ‘gelmek’ (Ata, 1997, 50v13); NF’te *kel-* ‘gelmek, meydana gelmek, zahir olmak; dönmek, dönüşmek; uygun düşmek, münasip olmak’ (Ata, 1998, 438-17); ME’de *kel-* ‘gelmek’ (Yüce, 1993, 138); HŞ’de *kel-* ‘przychodzić’ (Zajaczkowski, 1961, 93); Çağataycada *kél-* ‘gelmek’ (Seng, 315v8, bkz. EDPT: 715b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kel-* ‘gelmek’ (Atalay, 1945, 190); KI’te *kel-* ‘gelmek’ (Caféroğlu, 1931, 44; Özyetgin, 2001, 510); TA’de *kel-* ‘gelmek’ (Toparlı, 2000, 115); KK’de *kel-* ‘gelmek’ (Toparlı, 1999, 112); DM’de *kel-* ‘gelmek’ (Toparlı, 2003, 90); GT’de *kel-/kil-* ‘gelmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 292-300); İM’de *kel-/kil-* ‘gelmek’ (Toparlı, 1992, 550-554) biçimlerinde bulunmaktadır.

ker- [ker-] (Grønbech, 1942, 139)

Germek

haç üstünde kerdiler: ‘Haça gerdiler’ 126, 25.

haçça kerip öltürdiler: ‘Haça gerip öldürdüler’ 143, 10 şeklinde geçmektedir.

ker- ‘germek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ker-* ‘germek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 735b; DanKelly, 1985, 102; Berta, 1996, 2.45)

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *ker-* ‘germek; çekip uzatmak; kapatmak; (Karlukça) ürümek, havlamak’ (Atalay II, 8; DanKelly, 1985, 102); KE’da *ker-* ‘germek, örmek, kapamak’ (Ata, 1997, 113v7); ME’de eylemin türevi olarak *kerin-* ‘gerinmek, uzanmak’ (Yüce, 1993, 139) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ker-* ‘germek’ (Atalay, 1945, 195); Kİ’te *ker-* ‘germek’ (Caferoğlu, 1931, 45; Özyetgin, 2001, 514); BM’te *ker-* ‘nabrzmieć, pęcznieć’ (Zajaczkowski, 1954, 59); TA’de *ker-* ‘asmak, germek’ (Toparlı, 2000, 116); KK’de eylemin türevi olarak *kiril-* ‘gerinmek’ (Toparlı, 1999, 115); GT’de *keril-* ‘gerilmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 293) biçimlerinde bulunmaktadır.

kert-, -er [karter] (Grønbech, 1942, 140)

Kertmek, çentik açmak

karter-men: ‘Kerterim’ 164, 5 r şeklinde geçmektedir.

kert- ‘kertmek, çentik açmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kert-* ‘kertmek, çentik açmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 738b; DanKelly, 1985, 103; OTWF I: 323; Berta, 1996, 2.46). Clauson bu eylemin *ket-(ged-)* ‘kertmek, çentik açmak’ şeklinde de görüldüğünü belirtmiştir (EDPT: 700b).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *kert-* ‘kertmek (köleyi yola getirmek için söylenir)’ (Atalay III, 427; DanKelly, 1985, 103) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de krş. *kerit-* ‘kertmek’ (Atalay, 1945, 195); Kİ’te *kert-* ‘kertmek’ (Caferoğlu, 1931, 46; Özyetgin, 2001, 516); TA’de *kert-* ‘çekmek’ (Toparlı, 2000, 117) biçimlerinde bulunmaktadır.

kes- [kes-] (Grønbech, 1942, 141)

Kesmek

kişi kesmey: ‘Bir insan kesmez’ 143, 7 şeklinde geçmektedir.

kes- ‘kesmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kes-* ‘kesmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 748b; DanKelly, 1985, 103; Berta, 1996, 2.47).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kes-* ‘kesmek’ (EDPT: 748b); DLT’te *kes-* ‘kesmek’ (Atalay II, 11; DanKelly, 1985, 103); KE’da *kes-* ‘kesmek’ (Ata, 1997, 44v16); NF’te *kes-* ‘kesmek, traş etmek; terk etmek’ (Ata, 1998, 66-13); ME’de *kes-* ‘kesmek, kırmak, farz kılmak’ (Yüce, 1993, 140); HŞ’de *kes-* ‘ciać, krajać, ucinać’ (Zajaczkowski, 1961, 95); Çağataycada *kés-* ‘kesmek’ (Seng. 314r24, bkz. EDPT: 748b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kes-* ‘kesmek’ (Atalay, 1945, 196); Kİ’te *kes-* ‘kesmek’ (Caferoğlu, 1931, 46; Özyetgin, 2001, 516); BM’te *kes-* ‘ciać, krajać, obcinać (winną latorośl)’ (Zajaczkowski, 1954, 59); TA’de *kes-* ‘kesmek’ (Toparlı, 2000, 117); KK’de *kes-* ‘kesmek’ (Toparlı, 1999, 113); GT’de *kes-/kis-* ‘kesmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 293-304); İM’de *kes-* ‘kesmek’ (Toparlı, 1992, 551) biçimlerinde bulunmaktadır.

ket-, -er [chel; chelar] (Grønbech, 1942, 141)

Gitmek, ‘recedere’ 46, 17–19.

şışik ketken: ‘Daha fazla şişmeyen; katlanmış, bükülmüş’ 75, 1 şeklinde geçmektedir.

ket- ‘gitmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *két-* ‘gitmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 701a; DanKelly, 1985, 104; Berta, 1996, 2.51). Talat Tekin *kēt-* ‘gitmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *két-* ‘gitmek’ (EDPT: 701a); DLT’te *kit-* ‘gitmek; çekilmek’ (Atalay II, 296; DanKelly, 1985, 104); KE’da *kit-* ‘gitmek’ (Ata, 1997, 84v17); NF’te *két-* ‘gitmek; yok olmak’ (Ata, 1998, 356); ME’de *kit-* ‘gitmek’ (Yüce, 1993, 146); Çağataycada *két-* ‘gitmek’ (Seng. 311v2, bkz. EDPT: 701a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ket-* ‘gitmek’ (Atalay, 1945, 196); Kİ’te *kit-*

‘gitmek’ (Caferoğlu, 1931, 50; Özyetgin, 2001, 541); BM’te *ket-* ‘jechać, poruszyć się’ (Zajaczkowski, 1954, 60); TA’de *kit-* ‘gitmek’ (Toparlı, 2000, 120); KK’de *ket-* ‘gitmek’ (Toparlı, 1999, 114); DM’de *ket-* ‘gitmek’ (Toparlı, 2003, 91); GT’de *kit-* ‘gitmek’ (Karamanloğlu, 1989, 305); İM’de *ket-* ‘göçmek, yüz çevirmek, yok olmak, gitmek’ (Toparlı, 1992, 554) biçimlerinde bulunmaktadır.

key-, kiy-, -er [chey-; cheyar / key- 151, 4, 14; kij- 61, 3; kiy- 163, 24 1]
(Grønbech, 1942, 136-142)

(Elbise) giymek, ‘indure’ 30, 7–9.

etik key-: ‘Ayakkabı giymek’ 12, 25–27.

könçekünü kiygil: ‘Elbiseni giy’ 61, 3.

çüvre kiydi: ‘(Elbiseyi) ters giydi’ 163, 24 1.

etiz keydi: ‘Vücuda girdi; vücut buldu’ 151, 14; 151, 4 şeklinde geçmektedir.

key-/kiy- ‘(elbise) giymek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklar *keḏ-* ‘giymek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 700b; DanKelly, 1985, 99; Berta, 1996, 2.52).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keḏ-* ‘giymek’ (EDPT: 700b); DLT’te *keḏ-* ‘giymek’ (Atalay II, 296; DanKelly, 1985, 99); KE’da *key-* ‘giymek’ (Ata, 1997, 80v19); NF’te *keḏ-* ‘giymek, giyinmek; kuşanmak’ (Ata, 1998, 102-5); ME’de *keḏ-* ‘giymek’ (Yüce, 1993, 137); ME’de *key-* ‘giymek’ (Yüce, 1993, 140); HŞ’de *key-* ‘włożyć (na siebie), przywdziać’ (Zajaczkowski, 1961, 93); Çağataycada *key-* ‘giymek’ (Seng. 301v16, bkz. EDPT: 700b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *key-* ‘giymek’ (Atalay, 1945, 197); Kİ’te *key-* ‘giymek’ (Caferoğlu, 1931, 47; Özyetgin, 2001, 520); BM’te *key-* ‘włożyć (na siebie), ubrać się’ (Zajaczkowski, 1954, 59); TA’de *key-* ‘giymek, giyinmek’ (Toparlı, 2000, 117); KK’de *key-* ‘giymek’ (Toparlı, 1999, 114); GT’de *key-* ‘giymek’ (Karamanloğlu, 1989, 293); İM’de *key-* ‘giymek’ (Toparlı, 1992, 551) biçimlerinde bulunmaktadır.

kez-, -er [kezer-] (Grønbech, 1942, 142)

Gezmek

kezer-men: ‘Gezerim’ 160, 28 r şeklinde geçmektedir.

kez- ‘gezmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kez-* ‘gezmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 757a; DanKelly, 1985, 105; Berta, 1996, 2.48).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kez-* ‘gezmek, yürümek’ (EDPT: 757a); DLT’te *kez-* ‘gezmek, dolaşmak’ (Atalay II, 10; DanKelly, 1985, 105); KE’da *kez-* ‘gezmek’ (Ata, 1997, 141v18); NF’te *kez-* ‘gezmek, yolculuk etmek’ (Ata, 1998, 332); ME’de *kez-* ‘gezmek’ (Yüce, 1993, 140); Çağataycada *kéz-* ‘gezmek’ (Seng. 313v12, bkz. EDPT: 757a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *kez-* ‘gezmek’ (Caferoğlu, 1931, 48; Özyetgin, 2001, 521); TA’de *kez-* ‘gezmek, dolaşmak’ (Toparlı, 2000, 117); KK’de *kez-* ‘dolaşmak, gezmek’ (Toparlı, 1999, 114); DM’de *kez-* ‘gezmek, yürümek’ (Toparlı, 2003, 92); GT’de *kiz-* ‘dolaşmak, gezmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 306) biçimlerinde bulunmaktadır.

kıl- [kil-, kill-] (Grønbech, 1942, 206)

Yapmak, etmek, kılmak, ‘actitare’ 157, 4

sıy tabuḡını kılalım: ‘Tanrı’ya saygı ve sevgi gösterelim’ 145, 17.

usḡını teḡrı tamam tügel kıldı: ‘Tanrı senin aklını mükemmel kıldı’ 139, 19.

erksiz kıl-: ‘Güçsüz kılmak’ 138, 3 (= erksiz et-),

aypsız kıl-: ‘Ayıpsız (günahsız) kılmak’ 138, 3 şeklinde geçmektedir.

kıl- ‘yapmak, etmek, kılmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kıl-* ‘kılmak, yapmak, etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 616a; DanKelly, 1985, 136; Berta, 1996, 2.70).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kıl-* ‘kılmak, yapmak, etmek’ (Tekin, 2000, 247); Eski Uygurcada *kıl-* ‘kılmak, yapmak’ (EDPT: 616a); DLT’te *kıl-* ‘kılmak, yapmak, etmek, eylemek, olmak’ (Atalay II, 25; DanKelly, 1985, 136); KE’da *kıl-* ‘kılmak, etmek, yapmak’ (Ata, 1997, 4v20); NF’te *kıl-* ‘kılmak, etmek, yapmak’ (Ata, 1998, 25-11); ME’de *kıl-* ‘yapmak, kılmak’ (Yüce,

1993, 141); HŞ'de *ķıl-* ‘czynić, robić’ (Zajaczkowski, 1961, 147); Çağataycada *ķıl-* ‘etmek, yapmak’ (Seng. 297v27, bkz. EDPT: 616b); Osmanlıcada *ķıl-* ‘yapmak, kılmak’ (TTS I: 457; TTS II: 625; TTS III: 445; TTS IV: 509) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ķıl-* ‘yapmak’ (Caferoğlu, 1931, 75; Özyetgin, 2001, 523); TA’de *ķıl-* ‘kılmak (yardımcı eylem)’ (Toparlı, 2000, 118); KK’de *ķıl-* ‘namaz kılmak’ (Toparlı, 1999, 114); GT’de *ķıl-* ‘yapmak, etmek, kılmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 294); İM’de *ķıl-* ‘kılmak, yapmak’ (Toparlı, 1992, 551) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķıs-, -ar [ches-; chexar / kisar] (Grønbech, 1942, 207)

Kısmak, sıkıştırmak, ‘stringere’ 51, 24–26.

ķısar-men: ‘Kıсарım’ 115, 3 r şeklinde geçmektedir.

ķıs- ‘kısmak, sıkıştırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķıs-* ‘kısmak, sıkmak, sıkıştırmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 665b; DanKelly, 1985, 138; Berta, 1996, 2.71).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ķıs-* ‘kısmak, bastırmak, hükmü altına almak’ (Tekin, 2000, 247); Eski Uygurcada *ķıs-* ‘sıkmak, sıkıştırmak’ (EDPT: 665b); DLT’te *ķıs-* ‘kısaltmak, daha kısa yapmak, kısarak çalmak; kıstırmak’ (Atalay II, 11; DanKelly, 1985, 138); KE’de *ķıs-* ‘kısmak, kıstırmak, bastırmak, almak’ (Ata, 1997, 163v15); NF’te *ķıs-* ‘kıstırmak, sıkmak’ (Ata, 1998, 304-15); ME’de *ķıs-* ‘kısmak, çekmek’ (Yüce, 1993, 144); Çağataycada *ķıs-* ‘kısmak, kıstırmak’ (Seng. 296v24, bkz. EDPT: 666a); Osmanlıcada *ķıs-* ‘kısmak, sıkmak’ (TTS I: 462; TTS III: 450; TTS IV: 515) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķıs-* ‘kısmak’ (Atalay, 1945, 198); Kİ’te *ķıs-* ‘sıkmak, sıkıştırmak’ (Caferoğlu, 1931, 76; Özyetgin, 2001, 531) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķız-, -ar [kizar] (Grønbech, 1942, 208)

Kızmak, alevlenmek

ķızar: ‘Kızар’ 162, 16 r şeklinde geçmektedir.

ķız- ‘kızmak, alevlenmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **ķız-** ‘kızmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 269a; Berta, 1996, 2.72).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görölmektedir. Köktürkçede **ķız-** ‘kızmak, (Tekin, 2000, 247); KE’da **ķız-** ‘kızmak, ısınmak’ (Ata, 1997, 112v12); NF’te **ķız-** ‘kızmak, çok ısınmak’ (Ata, 1998, 96-15); Osmanlıcada **ķız-** ‘ısınmak, kızarmak’ (TTS IV: 2549) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te **ķız-** ‘ateşlenmek, hararetlenmek’ (Caferoğlu, 1931, 77; Özyetgin, 2001, 533); İM’de **ķız-** ‘ateşte kızdırılmak’ (Toparlı, 1992, 553) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķii- [ķii-] (Grønbech, 1942, 142)

Gidişmek, kaşınmak

ķii-dir-munda: Burada kaşınıyor’ 114, 29 1 şeklinde geçmektedir.

ķii- ‘gidişmek, kaşınmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **ķii-** ‘kaşınmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 695a; DanKelly, 1985, 105). Talat Tekin **ķii-** ‘gicimek, kaşınmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görölmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak **ķiin-** ‘kaşınmak’ (EDPT: 698a; OTWF II: 606); DLT’te **ķii-** ‘kaşınmak, gicişmek’ (Atalay III, 259; DanKelly, 1985, 105); NF’te **ķiig-** ‘kaşıntı, uyuz’ (Ata, 1998, 330-17) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de **ķii-** ‘-vücut- kızmak’ (Atalay, 1945, 201); Kİ’te **ķii-** ‘kaşınmak’ (Caferoğlu, 1931, 48; Özyetgin, 2001, 536) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķir-, -er [ķir-, kyr-, cir-; ķirer] (Grønbech, 1942, 148)

Girmek, içeri girmek

ķirdiler ol evge: ‘O eve girdiler’ 123, 5. krş. 140, 1.

bu yoluņa kim kim ķirer: ‘Senin yoluna kim girer’ 141, 15.

tuvurdaçı kız köksüne kökniñ çığı tüşüp kire tuvurmağanıı tuvurdi: ‘Tanrı’nın doğurucu bakirenin göğsüne inmesi sonucu (Meryem) onu doğurdu’ 151, 5.

ölümge kir-: ‘Ölmek’ 144, 14; 159, 4.

esime kirdi: ‘Aklıma geldi’ 162, 9 r.

yükke kir-: ‘Kefil olmak, yüklenmek’ 160, 19 1 şeklinde geçmektedir.

kir- ‘girmek, içeri girmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kir-* ‘girmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 735b; DanKelly, 1985, 106; Berta, 1996, 2.53). Talat Tekin *kīr-* ‘girmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kir-* ‘girmek, atılmak, dalmak; sığınmak, tabi olmak’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *kir-* ‘girmek’ (EDPT: 735b); DLT’te *kir-* ‘girmek’ (Atalay II, 8; DanKelly, 1985, 106); KE’da *kir-* ‘girmek’ (Ata, 1997, 111r3); NF’te *kir-* ‘girmek, katılmak, dâhil olmak’ (Ata, 1998, 37-1); ME’de *kir-* ‘girmek’ (Yüce, 1993, 145); HŞ’de *kir-* ‘wchodzić, wkraczać; wejść, wyruszyć’ (Zajaczkowski, 1961, 98); Çağataycada *kir-* ‘girmek’ (Seng. 312v17, bkz. EDPT: 736a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kir-* ‘girmek’ (Atalay, 1945, 202); KI’te *kir-* ‘girmek, dâhil olmak’ (Caferoğlu, 1931, 49; Özyetgin, 2001, 538); TA’de *kir-* ‘girmek’ (Toparlı, 2000, 119); KK’de *kir-* ‘girmek’ (Toparlı, 1999, 115); GT’de *kir-* ‘girmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 305); İM’de *kir-* ‘girmek’ (Toparlı, 1992, 554) biçimlerinde bulunmaktadır.

kişine-, kişne- [kyzine-, kişna] (Grønbech, 1942, 149)

Kişnemek 120, 35.

yılkı kişiney-dır: ‘At kişniyor’ 113, 4 şeklinde geçmektedir.

kişine-/kişne- ‘kişnemek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kişne-* ‘kişnemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 754a; DanKelly, 1985, 107).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *kişne-* ‘kişnemek’ (Atalay III, 302; DanKelly, 1985, 107); Çağataycada *kişne-* ‘kişnemek’ (Seng. 315r5,

bkz. EDPT: 755b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kişne-* ‘kişnemek’ (Atalay, 1945, 202); KI’te *kişne-* ‘kişnemek’ (Caferoğlu, 1931, 50; Özyetgin, 2001, 541); BM’te *kişne-* ‘rzyć (o koniu), wydawać rzenie’ (Zajaczkowski, 1954, 60); TA’de *kişne-* ‘kişnemek’ (Toparlı, 2000, 120) biçimlerinde bulunmaktadır.

kol-, -ar [col-, colar / col-] (Grønbech, 1942, 199)

Rica etmek, istemek, ‘petere’ 40, 15–17.

kolğıl: ‘Rica et’ 117, 15 1.

kolmak: ‘Rica etmek’ 40, 18 şeklinde geçmektedir.

kol- ‘rica etmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kol-* ‘istemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 616b; DanKelly, 1985, 141; Berta, 1996, 2.73).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kol-* ‘dilemek, istemek’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *kol-* ‘istemek’ (EDPT: 616b); DLT’te *kol-* ‘rica etmek, istemek’ (Atalay II, 25; DanKelly, 1985, 141); KE’da *kol-* ‘istemek’ (Ata, 1997, 42v4); NF’te *kol-* ‘istemek, dilemek, rica etmek, affedilmesini dileme’ (Ata, 1998, 97-14); ME’de *kol-* ‘istemek’ (Yüce, 1993, 146); Çağataycada *kol-* ‘istemek’ (Seng. 288v23, bkz. EDPT: 616b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

kon- [kon-, kon-] (Grønbech, 1942, 199)

Konmak, bırakmak

eminçe sen kondı: ‘Kendini sakinleştirdin’ 142, 6.

toğuz ay kim sende kondı: ‘Dokuz ay sende kondu (dokuz ay sen taşıdın)’ 142, 14; krş. 137, 19; 138, 3 şeklinde geçmektedir.

kon- ‘konmak, bırakmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kon-* ‘konmak, yerleşmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 632a; DanKelly, 1985, 140; Berta, 1996, 2.74).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kon-* ‘konmak, yerleşmek’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *kon-* ‘yerleşmek’ (EDPT: 632a); DLT’te *kon-* ‘konmak, bir yere konmak’ (Atalay III, 185; DanKelly, 1985, 140); KE’da *kon-* ‘konmak, bir yere konaklamak, geceleme’ (Ata, 1997, 157v3); NF’te *kon-* ‘konmak, konaklamak, ikamet etmek, yerleşmek, misafir olmak’ (Ata, 1998, 24-5); ME’de *kon-* ‘konmaklamak’ (Yüce, 1993, 147); HŞ’de *kon-* ‘spoczywać, pozostawać na nocleg, nocować’ (Zajaczkowski, 1961, 139); Çağataycada *kon-* ‘konmak, yerleşmek’ (Seng. 290v11, bkz. EDPT: 632b); Osmanlıcada *kon-* ‘konaklamak, yerleşmek’ (TTS I: 480; TTS III: 472; TTS IV: 536) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kon-* ‘çadır kurmak’ (Atalay, 1945, 204); KI’te *kon-* ‘vasıl olmak, konmak’ (Caferoğlu, 1931, 78; Özyetgin, 2001, 543); BM’te *kon-* ‘spocząć’ (Zajaczkowski, 1954, 67); TA’de *kon-* ‘konaklamak, yerleşmek’ (Toparlı, 2000, 121); GT’de *kon-* ‘konmak, mola vermek için bir yere yerleşmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 307); İM’de *kon-* ‘inmek, konaklamak’ (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

kop-, hop- [chop- / kop-, Hop-] (Grønbech, 1942, 103-200)

Çıkmak, kalkmak, yükselmek, yeniden dirilmek, ‘surgere’ 52, 19–20.

kom hoptı: ‘Dalga çıktı’ 115, 18 r.

ölümünden koptı: ‘Öldükten sonra tekrar dirildi’ 148, 10; krş. 139, 16 şeklinde geçmektedir.

kop-/hop- ‘çıkmak, kalkmak, yükselmek, yeniden dirilmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kop-* ‘kalkmak, kopmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 580a; DanKelly, 1985, 142; Berta, 1996, 2.75)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kop-* ‘havaya yükselmek’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *kop-* ‘yükselmek, uçmak’ (EDPT: 580a) ve eylemin türevi olarak *kopur-* ‘yükseltmek, kaldırmak’ (OTWF II: 717); DLT’te *kop-* ‘kopmak, gelmek; kalkmak; başlamak, çıkmak; boş kaldırmak’ (Atalay II, 4; DanKelly, 1985, 142); KE’da *kop-* ‘kalkmak, yükselmek, zuhur etmek, ortaya koymak’ (Ata, 1997, 2v10); NF’te *kop-* ‘kalkmak, ayağa kalkmak; dışarı çıkmak;

zuhur etmek; meydana gelmek, var olmak' (Ata, 1998, 243-14); ME'de *kop-* 'kalkmak, yükselmek' (Yüce, 1993, 147); HŞ'de *kop-* 'podnosić, wzejść, stanąć (na baczność)' (Zajączkowski, 1961, 137); Çağataycada *kop-* 'kopmak' (Seng. 281v18, bkz. EDPT: 580a); Osmanlıcada *kop-* 'yükselmek, zuhur etmek, ortaya koymak' (TTS I: 483; TTS II: 649; TTS III: 475; TTS IV: 539) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *kop-* 'kopmak' (Atalay, 1945, 204); Kİ'te *kop-* 'kopmak; (Kitâb-ı Beylik) yükselmek' (Caferoğlu, 1931, 79; Özyetgin, 2001, 545); BM'te *kop-* 'podnosić się' (Zajączkowski, 1954, 67); TA'de *kop-* 'toz koparmak; yerinden çıkmak' (Toparlı, 2000, 121); GT'de *kop-* 'ortaya çıkmak, yetişmek (büyümek)' (Karamanlioğlu, 1989, 307); İM'de *kop-* 'sökme, yerinden çıkarmak, öldükten sonra dirilmek' (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

köç- [kœç-] (Grønbech, 1942, 149)

Göçmek

kaçan köçti bu cahandan: 'Bu cihandan göçtüğü zaman' 142, 9 şeklinde geçmektedir.

köç- 'göçmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *köç-* 'göçmek, terk etmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 694a; DanKelly, 1985, 107; Berta, 1996, 2.54).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *köçür-* 'göç ettirmek' (OTWF II: 717); DLT'te *köç-* 'göçmek' (Atalay II, 5; DanKelly, 1985, 107); KE'da *köç-* 'göç etmek' (Ata, 1997, 16v1); NF'te *köç-* 'göçmek, göç etmek, yola koyulmak, yolculuğa devam etmek, ölmek' (Ata, 1998, 414-13); ME'de *köç-* 'göçmek' (Yüce, 1993, 148); HŞ'de *köçe-* 'przenosić się wędrować, koczować' (Zajączkowski, 1961, 100); Çağataycada *köc-* 'göçmek, göç etmek' (Seng. 303r15, bkz. EDPT: 694b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *köş-* 'göçmek' (Atalay, 1945, 209); Kİ'te *köç-* 'göçmek' (Caferoğlu, 1931, 50; Özyetgin, 2001, 552); BM'te *köç-* 'przenosić się z miejsca na miejsce, koczować' (Zajączkowski, 1954, 60); TA'de *köç-* 'göçmek' (Toparlı, 2000, 121); KK'de *köç-* 'göçmek' (Toparlı, 1999, 116);

GT’de *köç-* ‘göçmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 308); İM’de *köç-* ‘göçmek’ (Toparlı, 1992, 556) biçimlerinde bulunmaktadır.

köm-, -r [chom-; chomar] (Grønbech, 1942, 151)

Gömmek, ‘subterrare’ 53, 15–17 şeklinde geçmektedir.

köm- ‘gömmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Clauson’da eylem *köm-* ‘gömmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 721b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *köm-* ‘gömmek’ (EDPT: 721b); DLT’te *köm-* ‘gömmek’ (Atalay II, 27; DanKelly, 1985, 109); KE’da *köm-* ‘gömmek’ (Ata, 1997, 14v19); NF’te *köm-* ‘gömmek’ (Ata, 1998, 338-14); ME’de *köm-* ‘gömmek’ (Yüce, 1993, 149); Çağataycada *göm-* ‘gömmek’ (Seng. 309r4, bkz. EDPT: 721b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *köm-* ‘gömmek’ (Atalay, 1945, 207); KI’te *köm-* ‘gömmek’ (Caferoğlu, 1931, 51; Özyetgin, 2001, 554); BM’te *köm-* ‘grzebać’ (Zajaczkowski, 1954, 61); TA’de *köm-* ‘gömmek, defnetmek’ (Toparlı, 2000, 122); KK’de *köm-* ‘gömmek’ (Toparlı, 1999, 116); İM’de *köm-* ‘gömmek’ (Toparlı, 1992, 557) biçimlerinde bulunmaktadır.

kör-, (-er) [cor-, chor-; corar, chorar / kör-, cör-, kor-; korar] (Grønbech, 1942, 153)

Görmek, bakmak, ‘videre’ 56, 15–17; 138, 11; 140, 18; 143, 6, 9.

ol aytır-idi yoḡarı baḡıp: körügiz, men körer-men kim kök barčá açılıp-tur: ‘Göge doğru bakıp ve söylediler: Ben görüyorum, bakın, gök tamamen açılmış’ 122, 16.

biz anıḡ [ani doğrusu aning] yulduzun kördük (kördüḡ): ‘Biz onun yıldızını gördük’ 122, 40; krş. 123, 5; 124, 9, 12, 19; 125, 37; 144, 1; 147, 9; 151, 7, 8, 13.

körgenim: ‘Gördüğüm’ 121, 3.

ḡurbanımı yavlı körüp: ‘Kurbanının yağlı olduğunu görüp’ 138, 11; krş. 139, 8.

tüş kör-: ‘Düş görmek’ 50, 5–7.

kör alma-: ‘Görmek istememek, görememek.

kör-almadım: ‘Göremedim’ 164, 8 r.

kın kör-: ‘İşkence çekmek’ 148, 9.

körmek: ‘Görmek’ 56, 18; 72, 23; 58, 15.

köre :

aar köre: ‘Ona göre’ 131, 10 r.

atın köre: ‘Adına göre, münasip’ 139, 9.

ol ráhimiñe köre: ‘Merhametin sayesinde’ 144, 17.

teğriniñ yarıñlıķına körte: ‘Tanrı’nın ışığına göre’ 117, 21 r şeklinde geçmektedir.

kör- ‘görmek, bakmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kör-* ‘görmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 736a; DanKelly, 1985, 110; Berta, 1996, 2.57).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kör-* ‘görmek; tabi olmak’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *kör-* ‘görmek’ (EDPT: 736a); DLT’te *kör-* ‘görmek, bakmak’ (Atalay II, 8; DanKelly, 1985, 110); KE’da *kör-* ‘görmek, bakmak’ (Ata, 1997, 29v2); NF’te *kör-* ‘görmek, bakmak; maruz kalmak; sorumlu tutmak’ (Ata, 1998, 102-5); ME’de *kör-* ‘görmek, saymak’ (Yüce, 1993, 149); HŞ’de *kör-* ‘widzieć’ (Zajaczkowski, 1961, 102); Çağataycada *kör-* ‘görmek’ (Seng. 303v22, bkz. EDPT: 736b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kör-* ‘görmek’ (Atalay, 1945, 208); Kİ’te *kör-* ‘görmek’ (Caféroğlu, 1931, 52; Özyetgin, 2001, 556); BM’te *kör-* ‘widzieć’ (Zajaczkowski, 1954, 61); TA’de *kör-* ‘görmek’ (Toparlı, 2000, 123); KK’de *kör-* ‘görmek’ (Toparlı, 1999, 116); GT’de *kör-* ‘görmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 309); İM’de *kör-* ‘görmek’ (Toparlı, 1992, 558) biçimlerinde bulunmaktadır.

körle-, -r [corle-; corlar] (Grønbech, 1942, 155)

Horlamak, horuldamak, ‘snarken’ 113, 8–10 şeklinde geçmektedir.

körle- ‘horlamak, horuldamak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanımlanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *horla-* ‘horuldamak’ (Atalay, 1945, 173) biçiminde bulunmaktadır.

kuç-, -ar [cuz-; cuzar / kuč-] (Grønbech, 1942, 202)

Kucaklamak, ‘abrachiare’, ‘amplectare’ 124, 18; 7, 6–9.

öpti kuçtı: ‘Öptü kucakladı.’

ol keleppenni aştı: ‘O cüzzamlıyı öptü, kucakladı ve yoluna devam etti’ 124, 13 şeklinde geçmektedir.

kuç- ‘kucaklamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kuç-* ‘kucaklamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 590a; DanKelly, 1985, 145; Berta, 1996, 2.78). Talat Tekin *kuç-* ‘kucaklama’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kuç-* ‘kucaklamak’ (EDPT: 590a); DLT’te *koç-* ‘kucaklamak’ (Atalay II, 5; DanKelly, 1985, 145); KE’da *kuç-* ‘kucaklamak, sarılmak’ (Ata, 1997, 74r6); NF’te *kuç-* ‘kucaklamak’ (Ata, 1998, 268-7); ME’de *kuç-* ‘kucaklamak’ (Yüce, 1993, 151); HŞ’de *kuç-* ‘obejmować, ściskać’ (Zajaczkowski, 1961, 142); Çağataycada *kuc-* ‘kucaklamak’ (Seng, 283v3); Osmanlıcada *kuç-/koç-* ‘kucaklamak’ (TTS I: 473; TTS III: 473; TTS IV: 528) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *koç-* ‘kucaklamak’ (Atalay, 1945, 203); KI’te *kuç-* ‘kucaklamak’ (Caferoğlu, 1931, 78; Özyetgin, 2001, 564); BM’te *kuç-* ‘obejmować, uściskać kogo’ (Zajaczkowski, 1954, 67); TA’de *kuç-* ‘kucaklamak’ (Toparlı, 2000, 123); GT’de *kuç-* ‘kucaklamak, kuçmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 311); İM’de *kuç-* ‘kucaklamak’ (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

kur-, -ar [kurar] (Grønbech, 1942, 203)

Kurmak, düzenlemek

kurulta kurar: ‘Kurultay kurar’ 162, 36 1.

ya kurar-men: ‘Yay kurarım’ 130, 12 r; 162, 1 r şeklinde geçmektedir.

kur- ‘kurmak, düzenlemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **kur-** ‘kurmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 643a; DanKelly, 1985, 147).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada **kur-** ‘germek’ (EDPT: 643a); DLT’te **kur-** ‘kurmak, germek, toplamak; himaye etmek’ (Atalay II, 7; DanKelly, 1985, 147); KE’da **kur-** ‘kurmak, yapmak, inşa etmek’ (Ata, 1997, 239r20); NF’te **kur-** ‘kurmak; tedarik etmek, temin etmek’ (Ata, 1998, 256-7); ME’de **kur-** ‘kurmak, uydurmak; hazırlamak’ (Yüce, 1993, 152); HŞ’de **kur-** ‘zrobić, urządzić, usrawić, dźwignąć’ (Zajaczkowski, 1961, 144); Çağataycada **kur-** ‘ortaya çıkmak, kurmak, yapmak’ (Seng. 284r8, bkz. EDPT: 643b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde KI’te **kur-** ‘kurmak; yay kurmak’ (Caferoğlu, 1931, 82; Özyetgin, 2001, 567); TZ’de **kur-** ‘kurmak’ (Atalay, 1945, 211); TA’de **kur-** ‘ok atmak’ (Toparlı, 2000, 124); GT’de **kur-** ‘kurmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 312); İM’de **kur-** ‘kurmak; düzenlemek’ (Toparlı, 1992, 559) biçimlerinde bulunmaktadır.

kus-, -ar [cus-; cusar] (Grønbech, 1942, 204)

Kusmak, ‘vomescere’ 57, 16–17 şeklinde geçmektedir.

kus- ‘kusmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **kus-** ‘kusmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 666a; DanKelly, 1985, 149; Berta, 1996, 2.80).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada **kus** ‘kusmak’ (EDPT: 666a); DLT’te **kus-** ‘kusmak, boya solmak, bezikmek’ (Atalay II, 11; DanKelly, 1985, 149); NF’te **kus-** ‘kusmak’ (Ata, 1998, 295-2); ME’de **kus-** ‘kusmak’ (Yüce, 1993, 152); Çağataycada **kus-** ‘kusmak’ (Seng. 287v3, bkz. EDPT: 666a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de **kus-** ‘kusmak’ (Atalay, 1945, 212); KI’te **kus-** ‘kusmak’ (Caferoğlu, 1931, 83; Özyetgin, 2001, 569); BM’te **kus-** ‘wymiotować’ (Zajaczkowski, 1954, 67); TA’de **kus-** ‘kusmak’ (Toparlı, 2000, 125); KK’de **kus-** ‘kusmak’ (Toparlı, 1999, 117); İM’de **kus-** ‘kusmak’ (Toparlı, 1992, 560) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķutur- [kutur-] (Grønbech, 1942, 205)

Hiddetlenmek, ķıldırmaq, kudurmak

ķuturup-tur-sen: ‘Kudurmuşsun’ 160, 20 1 şeklinde geçmektedir.

ķutur- ‘hiddetlenmek, ķıldırmaq, kudurmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķutur-* ‘ķıldırmaq, hiddetlenmek’ şeklinde bulunmaktadır (TMEN III: 1439; DanKelly, 1985, 150). Clauson bu eylemin morfolojisinin anlaşılmasının güç olduğunu ancak *kutuz* sözcüğü ile aynı kökten geldiğini ifade etmiştir (EDPT: 605a). Talat Tekin *kūtru-* ‘kudurmak, azmak, aşırı olmak, zapturapt altına girmemek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķutur-* ‘sinirlenmek’ (EDPT: 605a); DLT’te *kutur-* ‘haddini aşmak, kudurmak, azmak’ (Atalay II, 75; DanKelly, 1985, 150); Çağataycada *ķutur-* ‘ķıldırmaq’ (Seng. 282r27, bkz. EDPT: 605a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķutur-* ‘kudurmak’ (Atalay, 1945, 212); TA’de *ķudurmaķ* ‘kudurmak’ (Toparlı, 2000, 125) biçimlerinde bulunmaktadır.

kül-, -er [chul-, cul-; chular] (Grønbech, 1942, 158)

Gülmek, ‘ridere’ 47, 8–10.

külmek: ‘Kahkaka, gülmek, alay etmek’ 89, 18 şeklinde geçmektedir.

ķül- ‘gülmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķül-* ‘gülmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 715b; DanKelly, 1985, 113; Berta, 1996, 2.58).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *ķül-* ‘gülmek’ (Atalay II, 26; DanKelly, 1985, 113); KE’da *ķül-* ‘gülmek’ (Ata, 1997, 51v7); NF’te *ķül-* ‘gülmek’ (Ata, 1998, 53-13); ME’de *ķül-* ‘gülmek’ (Yüce, 1993, 154); HŞ’de *ķül-* ‘śmiać się’ (Zajaczkowski, 1961, 106); Çağataycada *ķül-* ‘gülmek’ (Seng. 308r17, bkz. EDPT: 716a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *ķül-* ‘gülmek’ (Atalay, 1945, 214); Kİ’te *ķül-* ‘gülmek’ (Caferoğlu, 1931, 54; Özyetgin, 2001, 572); BM’te *ķül-* ‘śmiać się’ (Zajaczkowski,

1954, 62); TA'de *kül-* 'gülmek' (Toparlı, 2000, 126); KK'de *kül-* 'gülmek' (Toparlı, 1999: 117); DM'de *kül-* 'gülmek' (Toparlı, 2003, 97); GT'de *kül-* 'gülmek' (Karamanlıoğlu, 1989, 314); İM'de *kül-* 'gülmek' (Toparlı, 1992, 561) biçimlerinde bulunmaktadır.

kün-, -er [kvner, kuner] (Grønbech, 1942, 151-159)

İtiraf etmek, kabul etmek, 'confitere' 131, 13 r.

küner-men bir baptisma: 'Bir vaftizi kabul ederim' 148, 17 şeklinde geçmektedir.

kün-/kön- 'itiraf etmek, kabul etmek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kön-* 'kabul etmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 726a; DanKelly, 1985, 109; Berta, 1996, 2.55).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kön-* 'düzeltmek' (EDPT: 726a); DLT'te *kön-* 'düzelmek, doğrulmak; yola gelmek; inkârdan sonra ıkrar etmek; yola çıkmak; (Arguca) yanmak' (Atalay II, 30; DanKelly, 1985, 109); KE'da *kön-* 'düzelmek, doğru yola gitmek' (Ata, 1997, 125v16); ME'de *kön-* 'itiraf etmek' (Yüce, 1993, 149) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

küşen- [kušan-] (Grønbech, 1942, 160)

Tekrarlamak

küşene-dir: 'Tekrarlıyor' 162, 23 1 şeklinde geçmektedir.

küşen- 'tekrarlamak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanımlanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir

küt-, -er [kuter] (Grønbech, 1942, 160)

Gütmek, otlatmak

ķóýlar kūter: ‘Onun koyunlarını güderler’ 122, 2 şeklinde geçmektedir.

kūt- ‘gütmek, otlatmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kūd-* ‘beklemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 701a; DanKelly, 1985, 115; Berta, 1996, 2.59).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kūt-* ‘beklemek’ (EDPT: 701a); DLT’te *kūt-* ‘gütmek’ (Atalay II, 264; DanKelly, 1985, 115); KE’da *kūd-* ‘beklemek’ (Ata, 1997, 244v21); ME’de *küy-* ‘beklemek, gecikmek’ (Yüce, 1993, 154); Çağataycada *kūt-* ‘otlatmak’ (Seng. 302v13, bkz. EDPT: 701b); Osmanlıcada *gūt-* ‘dikkatini vermek’ (TTS I: 341; TTS II: 480; TTS III: 328) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *kūt-* ‘gütmek’ (Atalay, 1945, 215); KK’de *kūt-* ‘gütmek’ (Toparlı, 1999, 118) biçimlerinde bulunmaktadır.

küy-, -er [cuy-; cuyar / kvvp (kuup)] (Grønbech, 1942, 157)

Beklemek, ‘e(x)spectare’ 21, 20–22.

küyüp-turup-tır-men ölülerinin kıpmaqlıķın: ‘Ölülerin yeniden dirilmesini beklemiştim’ 148, 18 şeklinde geçmektedir.

küy- ‘beklemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kūd-* ‘beklemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 701a; DanKelly, 1985, 113; Berta, 1996, 2.60).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kūt-/kūd-* ‘beklemek’ (EDPT: 701a); DLT’te *kūd-* ‘durmak, beklemek; gözlemek, gütmek’ (Atalay III, 441; DanKelly, 1985, 113); KE’da *küy-* ‘beklemek, muhafaza etmek’ (Ata, 1997, 20v11); NF’te *küy-* ‘beklemek’ (Ata, 1998, 130-12); ME’de *küy-* ‘beklemek, gecikmek’ (Yüce, 1993, 134); HŞ’de *küy-* ‘czekać, oczekiwać, wyczekiwać’ (Zajaczkowski, 1961, 100); Çağataycada *kūt-* ‘götürmek’ (Seng. 302v13, bkz. EDPT: 701b); Osmanlıcada *güy-* ‘beklemek’ (TTS I 506; TTS II: 677; TTS III: 495; TTS IV: 561) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

mahta-, -r [maHtar] (Grønbech, 1942, 162)

Övmek, methetmek = öv- 164, 25 1 şeklinde geçmektedir.

mahta- ‘övmek, methetmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem Moğolcada *mahta-/mahta-* ‘övmek, methetmek, yüceltmek, göklere çıkarmak, lehinde konuşmak’ biçimindedir (LessingÇ I, 2003, 812b; Csáki, 2006, 143).

Sözcük Çağataycada *mahta-* ‘övmek’ (Seng. 318v4) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *mahta-* ‘övmek, öğüşlemek, methetmek’ (Atalay, 1945, 216) biçiminde bulunmaktadır.

man-, -ar [manar] (Grønbech, 1942, 162)

İçine daldırmak

manar-men: ‘Dalarım’ 162, 34, 1 şeklinde geçmektedir.

man- ‘içine daldırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *man-* ‘içine daldırmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 325a; DanKelly, 1985, 117).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *man-* ‘kuşanmak; banmak’ (Atalay II, 30; DanKelly, 1985, 117); NF’te *man-* ‘banmak, katık etmek’ (Ata, 1998, 301-4); ME’de *man-* ‘batırmak, banmak’ (Yüce, 1993, 155); Çağataycada *man-* ‘ıslatmak’ (VEWT: 325a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

maḡra- [maḡreydir] (Grønbech, 1942, 163)

Melemek

ḡoy maḡráy-dır: ‘Koyun meliyor’ 113, 2 şeklinde geçmektedir.

maḡra- ‘melemek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *maḡra-* ‘bağırarak, seslenmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 327a; EDPT: 770b; DanKelly, 1985, 117). Gabain eylemi *maḡ+ra-* ‘melemek, böğürmek’ şeklinde açmış ve eylemin ses bildiren *maḡ*’dan geldiğini belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 83).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *maŋra-* ‘bağırmaq, seslenmek’ (EDPT: 770b); DLT’te *maŋra-* ‘bağırmaq’ (Atalay III, 402; DanKelly, 1985, 117); KE’da krş. *maŋla-* ‘bağırmaq’ (Ata, 1997, 19v21); HŞ’de *maŋla-* ‘śpiewać, piąć (o kogucie)’ (Zajaczkowski, 1961, 110); Çağataycada *maŋra-* ‘melemek’ (Seng. 319r8, bkz. EDPT: 770b); Osmanlıcada *baŋla-* ‘bağırmaq, seslenmek, yakarmak’ (TTS I: 74; TTS II: 103; TTS IV: 73) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *maŋla-* ‘bağırmaq, ezan okumak’ (Atalay, 1945, 216); BM’te *baŋla-* ‘śpiewać, wolać’ (Zajaczkowski, 1954, 45); KK’de *maŋla-* ‘ezan okumak’ (Toparlı, 1999, 118) biçimlerinde bulunmaktadır.

min-, -er [min-; miner] (Grønbech, 1942, 165)

Binmek, ‘ascendere’ 5, 21.

haçça mindi: ‘Haç’a çıktı’ 138, 4; krş. 149, 8; 150, 1 şeklinde geçmektedir.

min- ‘binmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bin-* ‘binmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 348a; DanKelly, 1985, 120).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *bin-* ‘binmek’ (Tekin, 2000, 240); Eski Uygurcada *min-/mün-* ‘binmek’ (EDPT: 348a); DLT’te *mün-* ‘binmek’ (Atalay II, 30; DanKelly, 1985, 120); KE’da *min-* ‘binmek, çıkmak’ (Ata, 1997, 158r4); NF’te *min-* ‘binmek; aşmak, ağmak, çıkmak’ (Ata, 1998, 374-2); ME’de *mün-* ‘binmek’ (Yüce, 1993, 158); HŞ’de *min-* ‘dosiaď konia’ (Zajaczkowski, 1961, 111); Çağataycada *min-* ‘binmek’ (Seng. 321r14, bkz. EDPT: 348a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *min-* ‘binmek’ (Atalay, 1945, 217); Kİ’te *bin-/min-* ‘binmek, süvar olmak’ (Caferoğlu, 1931, 59; Özyetgin, 2001, 392); TA’da *min-* ‘binmek’ (Toparlı, 2000, 128); KK’de *min-* ‘binmek’ (Toparlı, 1999, 118); DM’de *min-* ‘binmek’ (Toparlı, 2003, 99); GT’de *min-* ‘binmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 325); İM’de *min-* ‘binmek’ (Toparlı, 1992, 568) biçimlerinde bulunmaktadır.

muŋra- [muŋreydir] (Grønbech, 1942, 166)

Kükremek, bağırarak, böğürmek

sır muḡráy-dır: ‘Sığır böğürüyor’ 113, 3 şeklinde geçmektedir.

muḡra- ‘kükremek, bağırarak, böğürmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *müḡre-* ‘böğürmek, melemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 770b; DanKelly, 1985, 120). Gabain eylemi *muḡ+ra-* ‘melemek, böğürmek’ şeklinde açmış ve eylemin ses bildiren *muḡ*’dan geldiğini belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 84).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *müḡre-* ‘böğürmek’ (EDPT: 770b); DLT’te *müḡre-* ‘böğürmek’ (Atalay III, 403; DanKelly, 1985, 120); Çağataycada *muḡra-* ‘kükremek, bağırarak, böğürmek’ (Seng. 320r7, bkz. EDPT: 770b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden bu eyleme rastlanmamıştır.

oḡşa-, oḡşa-, ovşa-, -r [osca-; oscar; oosamac 76, 15 / oúša-; oúšar] (Grønbech, 1942, 178-180-181)

Bir şeye uymak, benzemek

töre oḡşa-: ‘Adeti olmak, alışkın olmak’ 57, 9.

ovšar: ‘Benzer’ 162, 7 1.

zeytin ağaçğa ovşadı: ‘Zeytin ağacına benzedi’ 141, 18.

oḡşamak: ‘Benzemek’ 76, 15 şeklinde geçmektedir.

oḡşa-/oḡşa-/ovşa- ‘bir şeye uymak, benzemek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oḡşa-* ‘benzemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 97a; DanKelly, 1985, 44). Gabain eylemi Eski Türkçe **oḡuş+a-* > *oḡşa-* ‘benzemek’ > *oḡşa-/ovşa-* şeklinde belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 79).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *oḡşa-* ‘benzemek’ (EDPT: 97a); DLT’te *oḡşa-* ‘benzemek’ (Atalay I, 283; DanKelly, 1985, 44); KE’da *oḡşa-* ‘benzemek’ (Ata, 1997, 153v3); NF’te *oḡşa-* ‘benzemek’ (Ata, 1998, 303-12); ME’de *oḡşa-* ‘benzemek’ (Yüce, 1993, 161); HŞ’de *uḡşa-* ‘być podobnym, upodobniać się’ (Zajaczkowski, 1961, 195); Çağataycada *oḡşa-* ‘benzemek’ (Seng. 66r7, bkz. EDPT: 97a); Osmanlıcada *oḡşa-/oḡşa-* ‘okşamak, benzemek’ (TTS V:

2939-2940) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *oḡsa-* 'benzemek' (Atalay, 1945, 221); Kİ'te *oḡsa-* 'okşamak' (Caferoğlu, 1931, 62); KK'de *oḡsa-* 'benzemek' (Toparlı, 1999, 119); GT'de *oḡsa-* 'benzemek' (Karamanloğlu, 1989, 339); İM'de *oḡsa-* 'benzemek, andırmak' (Toparlı, 1992, 577) biçimlerinde bulunmaktadır.

oḡu-, -r [ockur] (Grønbech, 1942, 179)

Okumak

biz oḡur-biz arı steffandan kim...: 'Biz Aziz Stefan'dan okuruz ki...' 122, 13 şeklinde geçmektedir.

oḡu- 'okumak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oḡu-* 'çağırarak, okumak' şeklinde bulunmaktadır (Gabain, 1941 (2003), 288; EDPT: 79a; DanKelly, 1985, 42; OTWF II: 468; Berta, 1996, 2.61).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *oḡu-* 'çağırarak, davet etmek; ezberden okumak' (OTWF II: 468); DLT'te *oḡu-* 'okumak; çağırarak' (Atalay III, 254; DanKelly, 1985, 42); KE'da *oḡu-/u-* 'okumak; çağırarak, zikretmek' (Ata, 1997, 183r8); NF'te *oḡu-/oḡu-* 'okumak; öğrenim görmek' (Ata, 1998, 322-17); ME'de *oḡu-/oḡu-* 'okumak' (Yüce, 1993, 161); HŞ'de *oḡu-/oḡu-* 'wolać, zapraszać, wzywać; recytować, czytać' (Zajaczkowski, 1961, 118); Çağataycada *oḡu-* 'okumak, istemek' (Seng. 77r12, bkz. EDPT: 79a); Osmanlıcada *oḡu-* 'okumak, istemek' (TTS I: 538; TTS II: 723; TTS III: 537; TTS IV: 603) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *oḡu-* 'okumak' (Atalay, 1945, 221); Kİ'te *oḡu-* 'okumak' (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 582); BM'te *oḡu-* 'czytać' (Zajaczkowski, 1954, 63); TA'de *oḡu-* 'okumak' (Toparlı, 2000, 130); KK'de *oḡu-/u-* 'okumak' (Toparlı, 1999, 119); GT'de *oḡu-* 'okumak' (Karamanloğlu, 1989, 339); İM'de *oḡu-* 'okumak' (Toparlı, 1992, 578) biçimlerinde bulunmaktadır.

oltur-; olturu [oltur-; olturu / oltur-; oltur-; oltor-(?) 124, 31 f.] (Grønbech, 1942, 177)

Oturmak, 'sedere' 148, 11; 50, 9-11; 127, 30; 140, 18.

olturmasa: ‘Oturmasa’ 160, 7 1; 144, 17; 124, 31 f. ?

olturmağ: ‘Oturma’ 137, 30 şeklinde geçmektedir.

oltur- ‘oturmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *olur-* ‘oturmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 150a; DanKelly, 1985, 40). Marcel Erdal *oltur-* ‘oturmak’ eylemindeki *-tur-* ekinin ettirgenlik eki olmadığını bu eylemin Eski Türkçedeki *olor-* eylemini değişik bir şekli olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 780-550). Talat Tekin *olor-* eylemini **ol-* köküne dayandırmıştır (Tekin, 2000, 96).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede krş. *olur-* ‘oturmak; yerleşmek; (tahta) oturmak’ (Tekin, 2000, 250); Eski Uygurcada *olur-* ‘oturmak; tahta çıkmak; hüküm sürmek’ (EDPT: 150b); DLT’te *oltur-* ‘oturmak’ (Atalay I, 224; DanKelly, 1985, 40) ve *oldur-* ‘oturmak’ (Atalay III, 235; DanKelly, 1985, 40); ME’de *oltur-/oldur-* ‘oturmak’ (Yüce, 1993, 162); KE’da *oltur-* ‘oturmak’ (Ata, 1997, 89r18); NF’te *oltur-* ‘oturmak; ikamet etmek’ (Ata, 1998, 243-12); HŞ’de *oltur-* ‘siedzieć, przebywać’ (Zajaczowski, 1961, 116); Çağataycada *oltur-* ‘oturmak’ (Seng. 82v12, bkz. EDPT: 150b); Osmanlıcada *otur-* ‘oturmak’ (TTS I: 553; TTS II: 739; TTS IV: 615) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’te *oltur-* ‘oturmak’ (Atalay, 1945, 221); Kİ’te *olur-* ‘oturmak’ (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 583); BM’te *oltur-* ‘siedzieć’ (Zajaczowski, 1954, 63); TA’de *oltur-* ‘oturmak’ (Toparlı, 2000, 130); KK’de *oltur-* ‘oturmak’ (Toparlı, 1999, 119); DM’de *voltur-* ‘oturmak’ (Toparlı, 2003, 118); GT’de *oltur-* ‘oturmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 342); İM’de *oltur-* ‘oturmak’ (Toparlı, 1992, 578) biçimlerinde bulunmaktadır.

oñ-, -ar [oñ-; oñgar] (Grønbech, 1942, 177)

Sararıp solmak, ‘marcescere’ 35, 5–6.

oñar-men: ‘Sararıp solarım’ 35, 5 şeklinde geçmektedir.

oñ- ‘sararıp solmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oñ-* ‘solmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 169a; DanKelly, 1985, 41).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *oŋ-* ‘solmak’ (Atalay I, 175; DanKelly, 1985, 41) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

oz- [oz-] (Grønbech, 1942, 181)

Aşmak, öne geçmek, geride bırakmak

barçaların ozdın: ‘Hepsinin önüne geçtin’ 142, 6 şeklinde geçmektedir.

oz- ‘aşmak, öne geçmek geride bırakmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oz-* ‘aşmak, öne geçmek geride bırakmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 279b; DanKelly, 1985, 45; Berta, 1996, 2.62). Talat Tekin *ōz-* ‘kurtulmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *oz-* ‘öne geçmek, ileri gitmek; kaçmak, kurtulmak’ (Tekin, 2000, 251); Eski Uygurcada *oz-* ‘kurtulmak, kaçmak’ (EDPT: 279b); DLT’te *oz-* ‘başkasını ileri geçmek’ (Atalay I, 173; DanKelly, 1985, 45); KE’da *oz-* ‘geçmek, gitmek, ilerlemek’ (Ata, 1997, 190v8); NF’te *oz-* ‘seçmek; geçmek, aşmak’ (Ata, 1998, 95-5); ME’de *oz-* ‘geçmek, aşmak’ (Yüce, 1993, 165) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *uz-* ‘geçmek’ (Atalay, 1945, 273); Kİ’te *oz-* ‘geçmek’ (Caferoğlu, 1931, 64; Özyetgin, 2001, 591); BM’te *oz-* ‘przechodzić, przemijać’ (Zajaczkowski, 1954, 63); TA’de *oz-* ‘geçmek’ (Toparlı, 2000, 131); GT’de *oz-* ‘yetişmek, yetişip geçmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 344); İM’de *oz-* ‘geçmek, ileri geçmek’ (Toparlı, 1992, 579) biçimlerinde bulunmaktadır.

ög-, öv-; över, övger [øú- 147, 15; øú- 141, 14; 151, 1; øgdiler, øúdiler 143, 2; øgelim øwelim 145, 16; øúer 144, 10; óúer 164, 26 1; øvger 122, 8] (Grønbech, 1942, 181-185)

Övmek 145, 16; 147, 15; 151, 1.

frışteler ırlarlar övgerler teŋerni: ‘Melekler şarkı söylerler Tanrı’yı överler’ 122, 8; 141, 14; 143, 2; 144, 10 = mahta- 164, 26 1 şeklinde geçmektedir.

ög-/öv- ‘övmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ög-* ‘övmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 100a; DanKelly, 1985, 46; Berta, 1996, 2.64).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ög-* ‘övmek’ (Tekin, 2000, 251); Eski Uygurcada *ög-* ‘övmek’ (EDPT: 100a); DLT’te *ög-* ‘övmek, sena etmek’ (Atalay I, 174; DanKelly, 1985, 46); KE’da *ög-* ‘övmek’ (Ata, 1997, 159v4); NF’te *ög-* ‘övmek, medhetmek’ (Ata, 1998, 78-15); ME’de *ög-* ‘övmek’ (Yüce, 1993, 165); Çağataycada *ög-* ‘övmek’ (Seng. 78r2, bkz. EDPT: 100a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ög-* ‘methetmek’ (Caferoğlu, 1931, 65; Özyetgin, 2001, 592); GT’de *ög-* ‘övmek’ (Karamanhoğlu, 1989, 344); İM’de *ög-* ‘övmek, medhetmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

ögür- [ógur-] (Grønbech, 1942, 182)

Bağırarak, ögürmek

ögürdi: ‘Bağırdı’ 114, 23 1 şeklinde geçmektedir.

ögür- ‘bağırarak, ögürmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ögür-* ‘bağırarak, ögürmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 369b; OTWF II: 564). Talat Tekin *ōki-/ōkir-* ‘öğürmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *ögür-* ‘ağlamak’ (Yüce, 1993, 166) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

öl-, -er [ol-; olar 34, 1 / øl-] (Grønbech, 1942, 182)

Ölmek, ‘mori’ 124, 20; 139, 15; 142, 4, 7; 34, 1–2; 142, 2 = *hovar-*, *kırıl-* 162, 18 r şeklinde geçmektedir.

öl- ‘ölmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *öl-* ‘ölmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 125b; DanKelly, 1985, 47; Berta, 1996, 2.65).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *öl-* ‘ölmek’ (Tekin, 2000, 251); Eski Uygurcada *öl-* ‘ölmek’ (EDPT: 125b); DLT’te *öl-* ‘ölmek’ (Atalay I, 15; DanKelly, 1985, 47); KE’da *öl-* ‘ölmek’ (Ata, 1997, 128v9); NF’te *öl-* ‘ölmek’ (Ata, 1998, 6-5); ME’de *öl-* ‘ölmek’ (Yüce, 1993, 166); HŞ’de *öl-* ‘umierać’ (Zajaczkowski, 1961, 123); Çağataycada *öl-* ‘ölmek’ (Seng. 80r17, bkz. EDPT: 126a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *öl-* ‘ölmek’ (Atalay, 1945, 225); Kİ’te *öl-* ‘ölmek’ (Caferoğlu, 1931, 65; Özyetgin, 2001, 595); BM’te *öl-* ‘umierać’ (Zajaczkowski, 1954, 64) TA’de *öl-* ‘ölmek’ (Toparlı, 2000, 132); KK’de *öl-* ‘ölmek’ (Toparlı, 1999, 120); GT’de *öl-* ‘ölmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 344); İM’de *öl-* ‘ölmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

ölç-, ölçer [olz-; olzar] (Grønbech, 1942, 182)

Ölçmek, ‘mensurare’ 34, 20–22 şeklinde geçmektedir.

ölç- ‘ölçmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *ölç-* ‘ölçmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 371a).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da eylemin türevi olarak *ölçe-* ‘ölçmek’ (Ata, 1997, 62v5); NF’te *ölç-* ‘ölçmek, değerlendirmek’ (Ata, 1998, 374-11); Çağataycada *ölçe-* ‘ölçmek’ (VEWT: 371a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ölç-* ‘ölçmek, kile ile ölçmek’ (Atalay, 1945, 225); Kİ’te *ölçe-* ‘takdir etmek, tahmin etmek, muktedir kılmak’ (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 596); TA’de *ölç-* ‘ölçmek’ (Toparlı, 2000, 132); DM’de eylemin türevi olarak *ölşek* ‘ölçek’ (Toparlı, 2000, 101); İM’de *ölç-* ‘ölçmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

ön-, -er [øna] (Grønbech, 1942, 183)

Bir şeyden ortaya çıkmak

(arı tın) kim ata ovuldan öne durur: ‘Baba ve oğuldan ortaya çıkan (kutsal ruh)’ 148, 14 şeklinde geçmektedir.

ön- ‘bir şeyden ortaya çıkmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ün-* ‘çıkmaq, doğmaq’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 169a; DanKelly, 1985, 60).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada *ün-* ‘çıkmaq’ (EDPT: 169a); DLT’te *ön-* ‘-bitki- bitmek, yetişmek, neşvünema bulmaq; (Uygurca) gitmek (Atalay I, 169; DanKelly, 1985, 60); KE’da *ün-* ‘(bitki için) yetişmek, büyümek’ (Ata, 1997, 68r15); ME’de *ün-* ‘büyümek’ (Yüce, 1993, 197); HŞ’de *ön-* ‘rosnąć, rósć, wyrosnąć’ (Zajaczkowski, 1961, 169); Çağataycada *ün-* ‘çıkmaq, büyümek’ (Seng. 86v26, bkz. EDPT: 169b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ün-* ‘büyümek, neşvünüma bulmaq, neticelenmek’ (Caferoğlu, 1931, 65; Özyetgin, 2001, 707) biçiminde bulunmaktadır.

öp-, -er [op-; opar / øp-] (Grønbech, 1942, 183)

Öpmek, ‘obsculare’ 124, 13, 18; 126, 16; 38, 23–25.

öpmek: ‘Öpmek’ 38, 26 şeklinde geçmektedir.

öp- ‘öpmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *öp-* ‘öpmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 5a; DanKelly, 1985, 48).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *öp-* ‘öpmek’ (Atalay I, 163; DanKelly, 1985, 48); KE’da *öp-* ‘öpmek’ (Ata, 1997, 69r21); NF’te *öp-* ‘öpmek’ (Ata, 1998, 272-16); ME’de *öp-* ‘öpmek’ (Yüce, 1993, 167); HŞ’de *öp-* ‘calować’ (Zajaczkowski, 1961, 120); Çağataycada *öp-* ‘öpmek’ (Seng. 57v11, bkz. EDPT: 5a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *öp-* ‘öpmek’ (Atalay, 1945, 226); Kİ’te *öp-* ‘öpmek’ (Caferoğlu, 1931, 65; Özyetgin, 2001, 598); TA’de *öp-* ‘öpmek’ (Toparlı, 2000, 132); KK’de *öp-* ‘öpmek’ (Toparlı, 1999, 120); DM’de *öp-* ‘öpmek’ (Toparlı, 20003, 101); GT’de *öp-* ‘öpmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 345); İM’de *öp-* ‘öpmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

ös- [øs-] (Grønbech, 1942, 184)

Yetişmek, gelişmek

taş tavğa kim bitip östi: ‘Taş büyüüp dağa yetiştı’ 143, 8 şeklinde geçmektedir.

ös- ‘yetişmek, gelişmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson’da eylem *ös-* ‘büyümek, gelişmek’ şeklinde bulunmaktadır ve Clauson eylemin Moğolcadan ödünçleme olduğunu belirtmiştir (EDPT: 241a). Moğolcada *ös-* ‘büyümek, çoğalmak, artmak’ biçiminde yer almaktadır (LessingÇ II, 2003, 1005b).

Sözcük Çağataycada *ös-* ‘büyümek’ (Seng. 74v24, bkz. EDPT: 241b); Osmanlıcada *ös-* ‘büyümek’ (TTS I: 749) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ös-* ‘savurmak’ (Atalay, 1945, 227); KK’de *ös-* ‘binaya veya ağaca çıkmak, tırmanmak’ (Toparlı, 1999, 120) biçimlerinde bulunmaktadır.

öskür-; öskürü [oscur-; oscuru] (Grønbech, 1942, 184)

Öksürmek, ‘tuscire’ 55, 19–20.

öskürmek: ‘Öksürmek’ 55, 21 şeklinde geçmektedir.

öskür- ‘öksürmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *öskür-* ‘öksürmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 376a).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. ME’de *öksür-* ‘öksürmek’ (Yüce, 1993, 166); Çağataycada *öksür-* ‘öksürmek’ (VEWT: 376a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de krş. *ötkür-* ‘öksürmek’ (Atalay, 1945, 227); Kİ’te krş. *yötür-* ‘öksürmek’ (Caferoğlu, 1931, 131; Özyetgin, 2001, 749); TA’de *öksür-* ‘(Trkm) öksürmek’ (Toparlı, 2000, 132); KK’de *öksür-* ‘öksürmek’ (Toparlı, 1999, 120); İM’de *yütür-* ‘öksürmek’ (Toparlı, 1992, 624) biçimlerinde bulunmaktadır.

saç-, -ar [saç-, saz-; sa.. arz (doğrusu, saçar) / saçar] (Grønbech, 1942, 210)

(Tohum) saçmak, ekmek, ‘seminare’ 113, 23; 50, 18–20 şeklinde geçmektedir.

saç- ‘(tohum) saçmak, ekmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *saç-* ‘saçmak, ekmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 794b; DanKelly, 1985, 151; Berta, 1996, 2.81).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *saç-* ‘dağıtmak, saçmak, yaymak’ (EDPT: 794b); DLT’te *saç-* ‘saçmak’ (Atalay II, 14; DanKelly, 1985, 151); KE’da *saç-* ‘saçmak, serpmek, atmak; birbirinden uzaklaştırmak’ (Ata, 1997, 60v20); NF’te *saç-* ‘saçmak, serpmek’ (Ata, 1998, 227-7); ME’de *saç-* ‘saçmak, dağıtmak’ (Yüce, 1993, 170); HŞ’de *saç-* ‘rozrucac, rozwiewac, rozsiewac’ (Zajaczkowski, 1961, 150); Çağataycada *saç-* ‘saçmak, ekmek’ (Seng. 229r25, bkz. EDPT: 794b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *saç-* ‘saçmak’ (Caferoğlu, 1931, 84; Özyetgin, 2001, 602); BM’te *saç-* ‘siać, zasiał, rozpraszać’ (Zajaczkowski, 1954, 68); TA’de *saç-* ‘saçmak, dökmek’ (Toparlı, 2000, 134); İM’de *saç-* ‘döküp saçmak’ (Toparlı, 1992, 585) biçimlerinde bulunmaktadır.

sanç- -ar [sanç-; sanzar / sanč-] (Grønbech, 1942, 213)

Delmek, delip geçmek, ‘pungere’ 41, 23–25

sarp süñü kövüsin sançıp: ‘Sert süngü göğsünü delip’ 147, 3.

sançmak: ‘Delmek’ 41, 26 şeklinde geçmektedir.

sanç- ‘delmek, delip geçmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sanç-* ‘delmek, saplamak, sançmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 835b; DanKelly, 1985, 153; Berta, 1996, 2.82).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *sanç-* ‘mızraklamak’ (Tekin, 2000, 252); Eski Uygurcada *sanç-* ‘saplamak, vurmak, mızraklamak’ (EDPT: 835b); DLT’te *sanç-* ‘sançmak, dürtmek, sokmak; yenmek’ (Atalay III, 420; DanKelly, 1985, 153); KE’da *sanç-* ‘saplamak, vurmak, kesmek’ (Ata, 1997, 196v5); NF’te *sanç-* ‘saplamak, vurmak, yaralamak, kesmek’ (Ata, 1998, 317-14); ME’de eylemin türevi olarak *sançış-* ‘savaşmak, vuruşmak’ (Yüce, 1993, 172); Çağataycada *sanç-* ‘acımak, batırmak’ (Seng. 235v26, bkz. EDPT: 835b); HŞ’de *sanç-* ‘kluć, przekluć’ (Zajaczkowski, 1961, 152); Osmanlıcada *sanç-* ‘delmek, batırmak’ (TTS I: 598; TTS III: 791; TTS III: 596; TTS IV: 661) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sanç-* ‘sançmak’ (Atalay, 1945, 232); KI’te *sanç-* ‘sançmak, saplamak’ (Caferoğlu, 1931, 86; Özyetgin, 2001, 608); BM’te *sanç-* ‘przebić, przekluć’ (Zajaczkowski, 1954, 69); TA’de *sanç-*

‘vurmak, dürtmek’ (Toparlı, 2000, 135); KK’de *sanç-* ‘saplamak’ (Toparlı, 1999, 121); GT’de *sanç-* ‘batırmak, saplamak, geçirmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 353); İM’de *sanç-* ‘karnı yarmak, bastonla vurmak, hayvanı yürütmek için dürtmek’ (Toparlı, 1992, 587) biçimlerinde bulunmaktadır.

sandıra- [sandireydir] (Grønbech, 1942, 213)

Azmaq, kudurmak, kendinden geçmek

sandıráy-dır: ‘Kuduruyor’ 163, 25 1 şeklinde geçmektedir.

sandıra- ‘azmak, kudurmak, kendinden geçmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauser’da eylem *sandırı-/sandara-/sandura-* ‘azmak, kendinden geçmek’ şekillerinde bulunmaktadır. Clauser eylemin Moğolcadan ödünçleme olduğunu belirtmiştir (EDPT: 837a). Moğolcada *sandura-* ‘karışmak, düzensiz, karışık ve bozuk olmak; aceleci olmak, telaş içinde olmak; heyecanlı olmak; utanmış olmak; panik içinde olmak, şaşırmaq’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 1043b).

Sözcük farklı biçimleri ve türevleri ile Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te krş. *sanrı-* ‘saçmalamak’ (Atalay III, 281; DanKelly, 1985, 153); ME’de *santıra-* ‘şaşmaq, hayret etmek’ (Yüce, 1993, 172); Çağataycada *sandırağ* ‘sayıklama’ (Seng. 235v27, bkz. EDPT: 837a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

sap- [sap-] (Grønbech, 1942, 213)

Birinden ayrılmak (üstünlük sağlamak), ‘cedere’ 143, 18 şeklinde geçmektedir.

sap- ‘birinden ayrılmak (üstünlük sağlamak)’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sap-* ‘sapmak, yoldan çıkmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 784a; DanKelly, 1985, 154)..

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sap-* (?) (EDPT: 784a); DLT’te *sap-* ‘ipliğ iğneye geçirmek, saplamak; bir şeyi sarmak, cinsinden eksik kalan bir şeyi tamamlamak’ (Atalay II, 4; DanKelly, 1985, 154); ME’de *sap-* ‘takmak, sap geçirmek’ (Yüce, 1993, 172) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *sap-* ‘sapmak, yoldan çıkmak’ ve

sap- ‘havalı, kibirli yürümek’ (Caferoğlu, 1931, 86; Özyetgin, 2001, 609) biçimlerinde bulunmaktadır.

sası-, -r [sasi-, sassi-; sasir /sasse-; sassir, sasir] (Grønbech, 1942, 215)

Sasımak, çürük kokmak, fena kokmak, ‘putrescere’ 124, 5; 12, 23; 41, 9–10.

sasımış: ‘Kokmuş’ 76, 24.

kim sasır: ‘Kim kokar’ 61 u.

ol kensi yazuğından astrı yaman sasır: ‘O kendi günahından daha fena kokar’ 124, 20 şeklinde geçmektedir.

sası- ‘sasımak, çürük kokmak, fena kokmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sası-* ‘kötü kokmak, pis kokmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 855b; DanKelly, 1985, 156; Berta, 1996, 2.83).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sası-* ‘çürümek, kokmak’ (EDPT: 855b); DLT’te *sası-* ‘sasımak, kokmak’ (Atalay III, 265; DanKelly, 1985, 156); KE’da *sası-* ‘kokmak, bozulmak’ (Ata, 1997, 8r13); NF’te *sası-* ‘kötü, pis kokmak’ (Ata, 1998, 389-12); ME’de *sası-* ‘kokuşmak, bozulmak’ (Yüce, 1993, 172); HŞ’de *sası-* ‘cuchnaç, śmierdzieć’ (Zajaczkowski, 1961, 155); Çağataycada *sası-* ‘kokmak, bozulmak’ (Seng. 231r13, bkz. EDPT: 855b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te ad olarak *sası* ‘fena koku’ (Caferoğlu, 1931, 88); TZ’de *sası-* ‘sasımak, kötü kokmak’ (Atalay, 1945, 233) biçimlerinde bulunmaktadır.

sat-, -ar [sat-; satar] (Grønbech, 1942, 215)

Satmak, ‘vendere’ 56, 2–4 şeklinde geçmektedir.

sat- ‘satmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sat-* ‘satmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 798b; DanKelly, 1985, 156; Berta, 1996, 2.84).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sat-* ‘satmak’ (EDPT: 798b); DLT’te *sat-* ‘satmak’ (Atalay II, 295; DanKelly, 1985, 156); KE *sat-*

‘satmak’ (Ata, 1997, 73r5); NF *sat-* ‘satmak’ (Ata, 1998, 246-11); ME *sat-* ‘satmak’ (Yüce, 1993, 172); HŞ’de *sat-* ‘sprzedawać’ (Zajaczkowski, 1961, 155); Çağataycada *sat-* ‘satmak’ (Seng. 228v27, bkz. EDPT: 799a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sat-* ‘satmak’ (Atalay, 1945, 234); KI’te *sat-* ‘satmak’ (Caferoğlu, 1931, 88; Özyetgin, 2001, 612); BM’te *sat-* ‘sprzedawać’ (Zajaczkowski, 1954, 69); TA’de *sat-* ‘satmak’ (Toparlı, 2000, 135); KK’de *sat-* ‘satmak’ (Toparlı, 1999, 121); GT’de *sat-* ‘satmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 353); İM’de *sat-* ‘satmak’ (Toparlı, 1992, 588) biçimlerinde bulunmaktadır.

satқа- [satka-] (Grønbech, 1942, 215)

Hasta etmek? Hakaret etmek?

куйум (-n?-η) satқаdı: ‘Kuyum hakaret etti’ 163, 13 1 şeklinde geçmektedir.

satқа- ‘hasta etmek, hakaret etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *satğa-* ‘basamak, çiğnemek, ezmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 800a; DanKelly, 1985, 156).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *satğa-* ‘bulandırmak’ (EDPT: 800a); DLT’te *satğa-* ‘çiğnemek; bir yol bir yola çatılmak; uğramak; ödeşmek; karşılaştırmak’ (Atalay III, 288; DanKelly, 1985, 156) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

semir-, -ir [semirir] (Grønbech, 1942, 216)

Semirmek, yağlanmak 119, 31 şeklinde geçmektedir.

semir- ‘semirmek, yağlanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda krş. *semri-* ‘semirmek, şişmanlamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 830a; DanKelly, 1985, 158; OTWF II: 480).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. *semrit-* ‘şişmanlatmak’ (OTWF II: 480); DLT’te *semri-* ‘semirmek, yağlanmak’ (Atalay III, 281; DanKelly, 1985, 158); KE’da *semri-* ‘semirmek, yağlanmak’ (Ata, 1997,

37v15) ve *semür-* ‘semirmek’ (Ata, 1997, 249r7); NF’te *semrü-* ‘semizleşmek’ (Ata, 1998, 22-9); ME’de eylemin türevi olarak *semrit-* ‘semizleştirmek’ ve *semrüit-* ‘semizleştirmek’ (Yüce, 1993, 174); Çağataycada *semir-* ‘şişmanlamak’ (Seng. 234r19, bkz. EDPT: 830a); Osmanlıcada *semri-* ‘şişmanlamak’ (TTS I: 612; TTS II: 808; TTS III: 613; TTS IV: 675) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *semri-* ‘semirmek, yağlanmak, şişmanlamak’ (Caferoğlu, 1931, 89; Özyetgin, 2001, 617); TZ’de *semir-* ‘semirmek’ (Atalay, 1945, 235); TA’de ad olarak *semiz* ‘semiz, besili’ (Toparlı, 2000, 136); KK’de *semiz* ‘semiz’ (Toparlı, 1999, 122); DM’de *semiz* ‘semiz’ (Toparlı, 2003, 104); GT’de *semir-* ‘şişmanlamak, semirmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 355) biçimlerinde bulunmaktadır.

şeş-, -er [ses-; sesar] (Grønbech, 1942, 218)

Çözmek, bağı açmak, ‘desligare’ 19,1–3.

şeşmiş: ‘Çözmüş’ 77, 27 şeklinde geçmektedir.

şeş- ‘çözmek, bağı açmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *şeş-* ‘çözmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 857a; DanKelly, 1985, 173).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *şeş-* ‘çözmek, açmak’ (EDPT: 857a); DLT’te *şeş-* ‘çözmek’ (Atalay II, 293; DanKelly, 1985, 173); NF’te eylemin türevi olarak *şeşil-* ‘çözülme, açılma’ (Ata, 1998, 226-6); ME’de *şeş-* ‘çözmek’ (Yüce, 1993, 181); HŞ’de *şeş-* ‘rozwiązywać, rozsupłac (wężel), odwiązać’ (Zajaczkowski, 1961, 166); Çağataycada *yéş-* ‘çözmek’ (Seng. 349v11, bkz. EDPT: 857a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *şeş-* ‘çözmek’ (Atalay, 1945, 246); KI’te *şeş-* ‘çözmek’ (Caferoğlu, 1931, 96; Özyetgin, 2001, 643); BM’te eylemin türevi olarak *şeşil-* ‘rozwiązywać się, być rozwiązany’ (Zajaczkowski, 1954, 73); TA’de *şeş-* ‘çözmek’ (Toparlı, 2000, 141); KK’de *şeş-* ‘çözmek’ (Toparlı, 1999, 124); GT’de *şeş-/şiş-* ‘çözmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 364); İM’de *şiş-* ‘su vs. yükselmek, şişmek, kabarmak, çözülmek’ (Toparlı, 1992, 597) biçimlerinde bulunmaktadır.

sev-, söv-, söy-; sever, söver [sou-; souar, souuar. søu- /132, 10 1; 139, 4; sener 123, 18. soygil 123, 11; søymack 123, 13. genellikle, søú-, søv-, søw-, søn;; søwer, søuer, søer. søvp 138, 13; 139, 8; 149, 1. søäli 150, 2.] (Grønbech, 1942, 218-223-223).

Sevmek, ‘amare’ 122, 26, 28, 29; 123, 11, 15, 17, 18, 20, 21, 22; 29, 32; 132, 1 1, 10 1; 138, 13; 139, 4, 8; 149, 1; 150, 1, 2; 5, 1–9; 142, 6 = tile- 131, 22 r.

ol meni söver: ‘O, beni sever’ 123; 14.

söver kişi: ‘Seven kişi’ 98, 10.

sövme, söymek: ‘Sevme, sevmek’ 123, 13, 25; 149, 8; 5, 11 şeklinde geçmektedir.

sev-/söv-/söy- ‘sevmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda sev- ‘sevmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 784b; DanKelly, 1985, 159; Berta, 1996, 2.85).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada sev- ‘sevmek’ (EDPT: 784b); DLT’te sev- ‘sevmek’ (Atalay II, 15; DanKelly, 1985, 159); KE’da sev- ‘sevmek’ (Ata, 1997, 69r11); NF’te sev- ‘sevmek’ (Ata, 1998, 169-8); ME’de sev- ‘sevmek’ (Yüce, 1993, 174); HŞ’de eylemin türevi olarak *sevül-* ‘byc lubianym’ (Zajaczkowski, 1961, 157); Çağataycada *sév-* ‘sevmek’ (Seng. 258r23, bkz. EDPT: 784b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *söv-* ‘sevmek’ (Atalay, 1945, 241); Kİ’te sev- ‘sevmek’ (Caferoğlu, 1931, 89; Özyetgin, 2001, 618); TA’de sev- ‘sevmek’ (Toparlı, 2000, 137); KK’de sev- ‘sevmek’ (Toparlı, 1999, 122); DM’de sev- ‘sevmek’ (Toparlı, 2003, 105); GT’de sev-/siv- ‘sevmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 356-357); İM’de sev- ‘sevmek’ (Toparlı, 1992, 590) biçimlerinde bulunmaktadır.

sez-, -er [sex-, ses-; sexar / sez-] (Grønbech, 1942, 219)

Sezmek, ‘sentire’ 51, 20–21.

yüsüp kıznuñ bollaşmışı sezdi-ese: Yusuf kızın hamile olduğunu anladığında’ 151, 10.

sezmek: Sezgi, ‘sentimentum’ 51, 33 şeklinde geçmektedir.

sez- ‘sezmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *séz-* ‘algılamak, kavramak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 860b; Berta, 1996, 2.86).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün türevi olarak *sezin-* ‘sezinmek, endişelenmek, şüphelenmek’ (OTWF II: 613); DLT’te *sezik-* ‘sezmek’ (Atalay II, 117; DanKelly, 1985, 160); KE’da *sez-* ‘sezmek, anlamak, farkına varmak’ (Ata, 1997, 206r9); NF’te *sez-* ‘sezmek, sanmak, zannetmek, tahmin etmek’ (Ata, 1998, 34-12); ME’de *sez-* ‘sezmek’ (Yüce, 1993, 174); HŞ’de *sez-* ‘czuć, odczuwać, przeczować’ (Zajaczkowski, 1961, 157); Çağataycada *sez-* ‘sanmak’ (Seng. 251v24, bkz. EDPT: 861a); Osmanlıcada *sez-* ‘sezmek, bilmek, algılamak’ (TTS IV: 680) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sez-* ‘sezmek’ (Atalay, 1945, 235); KI’te *siz-* ‘sezmek’ (Caféroğlu, 1931, 90; Özyetgin, 2001, 627); KK’de *sez-* ‘sezmek, bilmek’ (Toparlı, 1999, 122) biçimlerinde bulunmaktadır.

sık-, sıh-, -ar [sech-; sechar / siHar] (Grønbech, 1942, 228-229)

Sıkmak, bastırmak, sıkıştırmak, ‘spremere’ 52, 15–17.

sıhar-men: ‘Sıkırım’ 160, 37 l şeklinde geçmektedir.

sık-/sıh- ‘sıkmak, bastırmak, sıkıştırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sık-* ‘sıkmak, sıkıştırmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 804b; DanKelly, 1985, 163).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sık-* ‘sıkmak, sıkıştırmak, baskı yapmak’ (EDPT: 804b); DLT’te *sık-* ‘sıkmak’ (Atalay II, 18; DanKelly, 1985, 163); KE’da *sık-* ‘sıkmak’ (Ata, 1997, 88r14); NF’te eylemin türevi olarak *sıktur-* ‘sıktırmak’ (Ata, 1998, 363-12); ME’de *sıktıl-* ‘sıkılmak’ (Yüce, 1993, 175); Çağataycada *sık-* ‘sıkmak’ (Seng. 254r10, bkz. EDPT: 805a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sık-* ‘solumak, bir şeyin suyunu çıkarmak üzere sıkmak’ (Atalay, 1945, 236); KI’te *sık-* ‘sıkmak’ (Caféroğlu, 1931, 91; Özyetgin, 2001, 619); KK’de *sık-* ‘sıkmak’ (Toparlı, 1999, 122); İM’de *sık-* ‘sıkmak’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

sıla-, -r [sileydir; silar] (Grønbech, 1942, 228)

Sıvazlamak, okşamak

sılar: ‘Sıvazlar’ 160, 13 r.

elim sılay-dır: ‘Elimi sıvazlıyor’ 161, 14 l şeklinde geçmektedir.

sıla- ‘sıvazlamak, okşamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *sıla-* ‘okşamak, sarmak, ovmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 416b).

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *sıla-* ‘el sürmek, sıvazlamak’ (Ata, 1997, 63r12); HŞ’de *sıla-* ‘gladzić, glaskać’ (Zajaczkowski, 1961, 164) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sıla-* ‘cılalamak’ (Atalay, 1945, 237); İM’de *sıla-* ‘meshetmek, sığamak’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

sıpa-, -r [sipar] (Grønbech, 1942, 229)

Okşamak, sevmek

sıpar: ‘Okşar’ 74, 18 şeklinde geçmektedir.

sıpa- ‘okşamak, sevmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *sıpa-* ‘okşamak’ şeklinde bulunmaktadır ve Räsänen eylemin Türk dillerindeki şekillerini belirtmiştir; kmk. *sıypa-* ‘pürüzsüz, düzgün yapmak’, blk. *sıypa-* ‘süpürmek, temizlemek’, trkm. *sīpa-*, kzk. kaz. *sıypa-* ‘okşamak’, kom. kaz. *sıpa-*, çağ. otü. tar. kzk. *sıpa-*, sag. şor. tel. *sıba-*, (tel.) ‘dövmek’, hak. sag. *sıyba-*, oir. tel. *sīma-*, leb. usw. *sība-* ‘okşamak’, soy. *sıyba-* vb. (VEWT: 415b).

Sözcük Çağataycada *sıpa-* ‘okşamak, sevmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 415b). *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

sır-; sırrı [sirri] (Grønbech, 1942, 229)

Üzerine bir şey sürmek, yağ sürmek

sırrı-men: ‘Sürerim’ 161, 10 l şeklinde geçmektedir.

sır- ‘üzerine bir şey sürmek, yağ sürmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Doerfer’de eylem ad olarak *sır* ‘cila’ şeklinde bulunmaktadır ve Doerfer bu sözcüğün Çince’den Türkçeye geçtiğini belirtmiştir (TMEN III: 1230). Moğolcada *sir* ‘vernîk, cila, lake’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1107a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sıy-, -ar [siar] (Grønbech, 1942, 228)

Uymak, yakışmak

sıyar-men: ‘Uyarım’ 163, 14 r şeklinde geçmektedir.

sıy- ‘uymak, yakışmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sıg-* ‘uymak, yakışmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 804b; Berta, 1996, 296).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sıg-* ‘uymak’ (EDPT: 804b); DLT’te *sıg-* ‘sıgmak’ (Atalay II, 15; DanKelly, 1985, 161); KE’da *sıg-* ‘sıgmak’ (Ata, 1997, 10v1); NF’te *sıg-* ‘sıgmak, içine girmek’ (Ata, 1998, 3-17); ME’de eylemin türevi olarak *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Yüce, 1993, 175); HŞ’de *sıg-* ‘wejść, wcisnąć się, dostać się (wewnatrz)’ (Zajaczkowski, 1961, 164); Çağataycada *sıg-* ‘sıgmak’ (Seng. 253r5, bkz. EDPT: 804b); Osmanlıcada *sıg-* ‘uymak, yakışmak’ (TTS II: 813; TTS IV: 681) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sıy-* ‘genişlemek’ (Atalay, 1945, 238); GT’de *sıg-* ‘sıgmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 357); İM’de *sıg-* ‘sıgmak’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

sız- [siz-] (Grønbech, 1942, 229)

Sızmak, akmak, eriyip akmak, ‘liquari’ 140, 10.

sızdı: ‘Sızdı’ 115, 4 m.

sızgan kümüş: ‘Erimiş gümüş’ 143, 4 şeklinde geçmektedir.

sız- ‘sızmak, akmak, eriyip akmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir..

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sız-* ‘sızmak, erimek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 861a; DanKelly, 1985, 164).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *sızıl-* ‘eritilmek’ (OTWF II: 673); DLT’te *sız-* ‘sızmak; erimek, güneş belirlemek; ucu görünmek; zayıflamak’ (Atalay II, 10; DanKelly, 1985, 164); KE’da *sız-* ‘sızmak, bitkin hâle düşmek’ (Ata, 1997, 100v12); NF’te *sız-* ‘sızmak, erimek’ (Ata, 1998, 234-14); ME’de *sız-* ‘sızmak’ (Yüce, 1993, 175); HŞ’de *sız-* ‘topić się, roztapiać się (o tłuszczu), być słabym; zanikać, tęsknić, pragnąć’ (Zajaczkowski, 1961, 165); Çağataycada *sız-* ‘damlamak’ (Seng. 251v24, bkz. EDPT: 861a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *sız-* ‘(kurşun vb. şey için) erimek’ (Caferoğlu, 1931, 91; Özyetgin, 2001, 623); GT’de *sız-* ‘sızmak, akmak’ (Karamanloğlu, 1989, 357) biçimlerinde bulunmaktadır.

silk-, -er [sile-; silcar] (Grønbech, 1942, 220)

Silkmek, ‘scrol(l)are’ 52, 4–6 şeklinde geçmektedir.

silk- ‘silkmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *silk-* ‘silkmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 826b; DanKelly, 1985, 162).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *silk-* ‘silkmek, sallamak’ (EDPT: 826b); DLT’te *silk-* ‘silkmek’ (Atalay III, 423; DanKelly, 1985, 162); KE’da *silk-* ‘silkmek, silkelemek, sallamak’ (Ata, 1997, 240r11); NF’te *silk-* ‘silkmek, sallamak’ (Ata, 1998, 133-14); ME’de eylemin türevi olarak *silkin-* ‘silkinmek’ (Yüce, 1993, 176); HŞ’de *silkin-* ‘trząść się, ostrząsac się’ (Zajaczkowski, 1961, 158); Çağataycada *silk-* ‘silkmek’ (Seng. 255v21, bkz. EDPT: 826b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *silk-* ‘silkmek’ (Atalay, 1945, 239); Kİ’te *silk-* ‘silkmek’ (Caferoğlu, 1931, 90; Özyetgin, 2001, 625); BM’te *silik-* ‘trząść’ (Zajaczkowski, 1954, 70); TA’de *silk-* ‘silkmek’ (Toparlı, 2000, 138); KK’de *silk-* ‘silkmek, silkinmek’ (Toparlı, 1999, 122); İM’de *silk-* ‘silkmek’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

sim-, -ir [simir] krş. Kaşg. simür-; altMo. şimi- (Grønbech, 1942, 220)

Yutmak, ‘slinden’ 162, 11 1 şeklinde geçmektedir.

sim- ‘yutmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *sim-* ‘yutmak’ şeklinde yer almaktadır (VEWT: 422a). Moğolcada *sime-* ‘ağızına su çekmek, içmek, içine çekmek; emmek; yalamak (şeker vb.)’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1100a).

Sözcük Çağataycada eylemin türevi olarak *sümür-* ‘içmek, emmek’ (Seng. 246v14); Osmanlıcada *sümür-* ‘içmek, emmek’ (VEWT: 422a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

siñ-, -er [siñ-; synger] (Grønbech, 1942, 220)

Sinmek, emilmek, massedilmek, ‘imbibi’, ‘döwen’ 140, 10; 115, 14 1 şeklinde geçmektedir.

siñ- ‘sinmek, emilmek, masedilmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *siñ-* ‘sinmek, emmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 834a; DanKelly, 1985, 162).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *siñ-* ‘bir yere sinmek, çökmek; sindirmek’ (EDPT: 833b); DLT’te *siñ-* ‘sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak, sahibine sormadan bir yere girip sinmek’ (Atalay III, 391; DanKelly, 1985, 162); KE’da *siñ-* ‘sinmek, içe işlemek’ (Ata, 1997, 16v1); NF’te *siñ-* ‘sinmek, içe işlemek’ (Ata, 1998, 389-9); ME’de *siñ-* ‘(içe) sinmek’ (Yüce, 1993, 176); Çağataycada *siñ-* ‘sinmek’ (Seng. 257r3; bkz. EDPT: 834a); Osmanlıcada *siñ-* ‘sinmek’ (TTS I: 630; TTS II: 826; TTS III: 630; TTS IV: 694) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sin-* ‘hazmolunmak’ (Atalay, 1945, 239); KI’te *siñ-* ‘gizlenmek için bir yere sinmek, yatmak’ (Caferoğlu, 1931, 90; Özyetgin, 2001, 626); GT’de *siñ-* ‘sinmek, işlemek, girmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 357) biçimlerinde bulunmaktadır.

siy-, -er [siy-; siyer / sier] (Grønbech, 1942, 219)

Siyemek, işemek, ‘orinare’ 114, 38 r (?); 39, 5–7 şeklinde geçmektedir.

siy- ‘siyemek, işemek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sid-* ‘işemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 799a; DanKelly, 1985, 160; Berta, 1996, 2.87). Talat Tekin *sād-* ‘siymek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sid-* ‘işemek’ (EDPT: 799a); DLT’te *sid-* ‘işemek, siymek’ (Atalay II, 295; DanKelly, 1985, 160); KE’da *siy-* ‘işemek’ (Ata, 1997, 39r5); ME’de eylemin türevi olarak *sidük* ‘sidik’ (Yüce, 1993, 176) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *si-* ‘işemek’ (Atalay, 1945, 238); KI’te *si-* ‘işemek’ (Caferoğlu, 1931, 89; Özyetgin, 2001, 624); BM’te *siy-* ‘moczyć się’ (Zajaczkowski, 1954, 70); TA’de *si-* ‘işemek’ (Toparlı, 2000, 137); KK’de *si-* ‘işemek’ (Toparlı, 1999, 122); İM’de *siy-* ‘işemek’ (Toparlı, 1992, 592) biçimlerinde bulunmaktadır.

soḡ-, -ar [soH-; soHar] (Grønbech, 1942, 221-222)

Sokmak

avzun artına soḡup uyur: ‘(Köpek) burnunu altına sokup uyur’ 120,13.

Vurmak, çarpmak, dövmek

soḡtı: ‘Vurdu’ 164, 31 1.

tamar soḡar: ‘Damar atar’ 115, 21 1.

soḡar-men: ‘Sokarm’ 160, 41.

Çarpmak, vurmak

soḡar-men: ‘Sokarm’ 160, 39, 40, 42 şeklinde geçmektedir.

soḡ- ‘sokmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *soḡ-* ‘sokmak, vurmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 805a; DanKelly, 1985, 165; Berta, 1996, 2.89).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *soḡ-* ‘vurmak, dövmek’ (EDPT: 805a); DLT’te *soḡ-* ‘sokmak, delmek, döğerek inceletmek, toplamak (Oğuzca) (Atalay II, 18; DanKelly, 1985, 165); KE’da *soḡ-* ‘sokmak, tılamak, takmak’ (Ata, 1997, 89v12); NF’te *soḡ-* ‘sokmak; (yılan için) sokmak’ (Ata, 1998, 68-2); ME’de *soḡ-* ‘sokmak’ (Yüce, 1993, 176); Çağataycada *soḡ-* ‘vurmak’ (Seng. 244v26, bkz. EDPT: 805a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex*

Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *soķ-* ‘sokmak’ (Atalay, 1945, 240); TA’de *soķ-* ‘bir şeyi bir yere sokmak’ (Toparlı, 2000, 138); KK’de *soķ-* ‘sokmak, içini doldurmak’ (Toparlı, 1999, 123); GT’de *soķ-* ‘sokmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 357); İM’de *soķ-* ‘sokmak, girdirmek’ (Toparlı, 1992, 592) biçimlerinde bulunmaktadır.

soĥran-, -ır [soHranir] (Grønbech, 1942, 221)

Matem tutmak

soĥranır-men: ‘Matem tutarım’ 115, 6 1 şeklinde geçmektedir.

soĥran- ‘matem tutmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de farklı bir anlamda *soĥran-* ‘homurdanmak’ (Yüce, 1993, 176); Osmanlıcada *soĥranmaķ/soĥranmaķ* ‘homurdanma, söylenme’ (YTS: 189) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

solu- [solvydir] (Grønbech, 1942, 222)

Solumak

solúy-dır-men: ‘Soluyorum’ 111, 27 şeklinde geçmektedir.

solu- ‘solumak, nefes almak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *solu-* ‘solumak, yorulmak’ (Yüce, 1993, 176) şeklinde görülmektedir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *solu-* ‘solumak’ (Atalay, 1945, 240); KI’te *solu-* ‘sık sık nefes almak’ (Caferoğlu, 1931, 92; Özyetgin, 2001, 629) biçimlerinde bulunmaktadır.

sor-, -ar [sor-; sorar / sor-] (Grønbech, 1942, 222)

Sormak, ‘interrogare’ 123, 17; 31, 1–3.

alay sordular herodes hanı: ‘Onlar Herodes hanı sordular’ 122, 39 şeklinde geçmektedir.

sor- ‘sormak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sor-* ‘sormak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 843b; DanKelly, 1985, 165). Talat Tekin *sōr-* ‘sormak, emmek, içine çekmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sor-* ‘sormak, soru sormak’ (EDPT: 843b); DLT’te *sor-* ‘sorgu sormak’ (Atalay III, 181; DanKelly, 1985, 165) KE’da *sor-* ‘sual etmek’ (Ata, 1997, 63r6); NF’te *sor-* ‘sormak’ (Ata, 1998, 298-12); ME’de *sor-* ‘sormak’ (Yüce, 1993, 177); HŞ’de *sor-* ‘pytač’ (Zajaczkowski, 1961, 159); Çağataycada *sor-* ‘sormak’ (Seng. 239v9, bkz. EDPT: 844a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sor-* ‘sormak’ (Atalay, 1945, 240); Kİ’te *sor-* ‘sormak’ (Caferoğlu, 1931, 92; Özyetgin, 2001, 629); TA’de *sor-* ‘sormak’ (Toparlı, 2000, 139); KK’de *sor-* ‘soru sormak’ (Toparlı, 1999, 123); GT’de *sor-* ‘sormak’ (Karamanlioğlu, 1989, 358); İM’de *sor-* ‘sormak, ziyaret etmek’ (Toparlı, 1992, 592) biçimlerinde bulunmaktadır.

soyurğa-, sóyurğa- (Mo.) [soyurga-; søiurga- 126, 33] (Grønbech, 1942, 221)

Lütuf bahşetmek, rahmet eylemek

teñri seni soyurğadı: ‘Tanrı sana rahmet etti’ 151, 3.

soyurğamak sóyurğamaḥ: ‘Rahmet eylemek, lütuf bahşetmek’ 126, 33; 143, 11 şeklinde geçmektedir.

soyurğa-/sóyurğa- ‘lütuf bahşetmek, rahmet eylemek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson’da eylem *tsoyurğa-* ‘bağışlamak, bahşetmek’ şeklinde bulunmaktadır. Clauson bu eylemin Çince *tz’û* ‘bağışlayan, sevecen’ sözcüğünden türemiş olabileceğini belirtmektedir (EDPT: 556a). Moğolcada *soyurğa-* ‘tenezzül etmek, lütfetmek, alçak gönüllü olmak, tevazu göstermek; esirgemek, korumak, bağışlamak, ihsan etmek’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 1123a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *soyurğa-* ‘tenezzül etmek, merhamet etmek’ (EDPT: 556a); KB’de *soyurğa-* ‘merhamet etmek’ (EDPT: 556b); KE’da *soyurğa-* ‘hediye etmek, mükâfatlandırmak’ (Ata, 1997, 96v15);

ME'de *soyurkamaq*- 'armağan verme' (Yüce, 1993, 177); HŞ'de *soyurğa-/soyurka-* 'litować się, żalować, ulaskawić' (Zajaczkowski, 1961, 158); Çağataycada *soyurğa-* 'armağan vermek' (Seng. 249r4, bkz. EDPT: 556b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *soyurğa-/soyurka-* 'bir hakani tahttan indirmek' (Atalay, 1945, 241) biçiminde bulunmaktadır.

sök-, -er [soc-; socar / søc-; sokar 10, 1–4. sök- 126, 24] (Grønbech, 1942, 223)

Sövmek, küfretmek, tan etmek, 'blasfemare' 126, 24; 10, 1–3.

sökmek: 'Küfretmek' 10, 4 şeklinde geçmektedir.

sök- 'sövmek, küfür etmek, tan etmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sög-* 'sövmek, küfür etmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 818b; DanKelly, 1985, 166; Berta, 1996, 2.90). Talat Tekin *sök-* 'sövmek, küfür etmek' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *sök-* 'sövmek' (Tekin, 2000, 252); Eski Uygurcada *sök-* 'sövmek' (EDPT: 818b); DLT'te *sök-* 'sövmek' (Atalay III, 184; DanKelly, 1985, 166); KE'da *sök-* 'sövmek, küfretmek' (Ata, 1997, 234v18); NF'te *sök-* 'sövmek, küfretmek, kötü söz söylemek' (Ata, 1998, 11-5); ME'de *sög-* 'sövmek' (Yüce, 1993, 177); HŞ'de *sök-* 'wymyślać, zlorzeczyć' (Zajaczkowski, 1961, 159); Çağataycada *sög-* 'sövmek' (Seng. 245r25, bkz. EDPT: 818b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *sök-* 'sögmek' (Atalay, 1945, 241); Kİ'te *sög-* 'kötü söz söylemek, küfretmek' (Caferoğlu, 1931, 92; Özyetgin, 2001, 632); BM'te *sök-* 'wymyślać, kłąć, besztać' (Zajaczkowski, 1954, 71); TA'de *sök-* 'sövmek, küfretmek' (Toparlı, 2000, 139); KK'de *sök-* 'sövmek' (Toparlı, 1999, 123); DM'de *sök-* 'sövmek' (Toparlı, 2003, 107); GT'de *sök-* 'sövmek, küfür etmek' (Karamanlioğlu, 1989, 358); İM'de *sök-* 'sövmek, küfür etmek' (Toparlı, 1992, 592) biçimlerinde bulunmaktadır.

sus-, -ar [susar] (Grønbech, 1942, 226)

Su çekmek, almak

susar-men: ‘Susarım’ 162, 17 r şeklinde geçmektedir.

sus- ‘su çekmek, almak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Clauson *susgaḵ* madde başı içinde *sus-* ‘kepçeyle çekmek, çıkarmak’ eylemini de incelemiştir. krş. Hakasçada *sus-*; Kırgızcada *suz-* biçimlerinde yer aldığını belirtmiştir (EDPT: 855b-856a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sür-, -er [sur-; surar / sur-] (Grønbech, 1942, 227)

Sürmek

tüşman yek sen sürgül: ‘Düşman şeytan(dır) sen sür (defet)’ 146, 2.

saban sür-: ‘Saban sürmek’ 7, 20–22 şeklinde geçmektedir.

sür- ‘sürmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sür-* ‘sürmek, kovalamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 844a; DanKelly, 1985, 171; Berta, 1996, 2.94). Talat Tekin *sūr-* ‘sürmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *sür-* ‘sürmek’ (Tekin, 2000, 252); Eski Uygurcada *sür-* ‘sürmek, kovmak’ (EDPT: 884a); DLT’te *sür-* ‘kovmak, sürmek, sürgün etmek, devam etmek’ (Atalay II, 7; DanKelly, 1985, 171); KE’da *sür-* ‘sürmek, sevk etmek, tarla sürmek’ (Ata, 1997, 2v4); ME’de *sür-* ‘sürmek, götürmek’ (Yüce, 1993, 179); HŞ’de *sür-* ‘trzeć; przepędzać, usuwać, kierować’ (Zajaczkowski, 1961, 163); Çağataycada *sür-* ‘sürmek’ (Seng. 239v11, bkz. EDPT: 844b); Osmanlıcada *sür-* ‘sürmek, zaman harcamak’ (TTS I: 657; TTS II: 857; TTS III: 651; TTS IV: 718) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sür-* ‘sürmek, canlılarda neşvünema sürmek’ (Atalay, 1945, 243); Kİ’te *sür-* ‘kovmak, taretmek, sürmek’ (Caferoğlu, 1931, 94; Özyetgin, 2001, 640); TA’de *sür-* ‘sürmek’ (Toparlı, 2000, 140); GT’de *sür-* ‘bir şeyi sürmek’ (Karamanloğlu, 1989, 362); İM’de *sür-* ‘hayvanı ardından sürmek, nakletmek, taşımak, elle dokunmak’ (Toparlı, 1992, 595) biçimlerinde bulunmaktadır.

sürt-, -er [surt-; surtar] (Grønbech, 1942, 227)

(Ovuşturmak) yağlamak, sürmek, sürtmek, ‘vugere’ 58, 17–19 şeklinde geçmektedir.

sürt- ‘(ovuşturmak) yağlamak, sürmek, sürtmek’ eylemi bulunan geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sürt-* ‘sürtmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 846b; DanKelly, 1985, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sürt-* ‘sürtmek’ (EDPT: 846b); DLT’te *sürt-* ‘sürtmek; sürmek’ (Atalay III, 427; DanKelly, 1985, 171); KE’da *sürt-* ‘sürtmek; sürmek’ (Ata, 1997, 82v12); NF’te *sürt-* ‘sürmek, sürünmek, sürtmek, bulaştırmak’ (Ata, 1998, 44-11); ME’de *sürt-* ‘sürmek, bulaştırmak’ (Yüce, 1993, 179); HŞ’de *sürt-* ‘trzeć, ocierać, tarzać’ (Zajaczkowski, 1961, 163); Çağataycada *sürt-* ‘sürtmek’ (Seng. 241r29, bkz. EDPT: 846b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *sürtü-* ‘kaşımak, sürtmek’ ve *sürüt-* ‘sürtmek’ (Atalay, 1945, 244); KI’te *sürtün-* ‘sürtünmek, yerde sürünmek’ (Caferoğlu, 1931, 95; Özyetgin, 2001, 641); İM’de *sürt-* ‘silmek, sürtmek; sürmek’ (Toparlı, 1992, 595) biçimlerinde bulunmaktadır.

süz-, -er [sux-; susar] (Grønbech, 1942, 227)

Süzmek, temizlemek, ‘culare uiaum’ 16, 1–2.

süzer-men, süzdüm: ‘Süzerim, süzdüm’ şeklinde geçmektedir.

süz- ‘süzmek, temizlemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *süz-* ‘süzmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 861a; DanKelly, 1985, 172; Berta, 1996, 2.96). Talat Tekin *süz-* ‘süzmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *süz-* ‘süzmek, arıtmak’ (EDPT: 861a); DLT’te *süz-* ‘süzmek’ (Atalay II, 9; DanKelly, 1985, 172); KE’da *süs-* ‘süzmek, ayıklamak’ (Ata, 1997, 96r20); ME’de *süz-* ‘süzmek, ayıklamak’ (Yüce, 1993, 180); HŞ’de *süz-* ‘mrużyć (oczy); oğładać się (kokietyrjnie).’ (Zajaczkowski, 1961, 163); Çağataycada *süz-* ‘arındırmak, açıklamak, süzmek’ (Seng. 242v1, bkz. EDPT: 861b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *süz-* ‘süzmek’ (Atalay, 1945,

244); Kİ'te *süz-* 'bir şeyi süzmek' (Caferoğlu, 1931, 95; Özyetgin, 2001, 642); TA'de *süz-* 'süzme, temizlemek' (Toparlı, 2000, 141); İM'de eylemin türevi olarak *süzme* 'süzülmüş' (Toparlı, 1992, 595) biçimlerinde bulunmaktadır.

şış-, -er [sis-; sisar] (Grønbech, 1942, 231)

Şişmek, 'inflame' 31, 16–18.

şışmış: 'Şişmiş' 74, 28.

şışmek: 'Şişkinlik, şişme' 31, 19 şeklinde geçmektedir.

şış- 'şişmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sış-* 'şişmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 857a; Berta, 1996, 2.97). Talat Tekin *sş-* 'şişmek' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *şış-* 'şişmek' (EDPT: 857a); DLT'te ad olarak *sış* 'şişmiş olan nesne, yumru' (Atalay II, 282; DanKelly, 1985, 164); KE'da *şış-* 'şişmek' (Ata, 1997, 74r7); NF'te *şış-* 'şişmek; kibirlemek, büyüklük taslamak' (Ata, 1998, 345-15); ME'de *şış-* 'şişmek, kabarmak' (Yüce, 1993, 181); Çağataycada *şış-* 'şişmek' (Seng. 260r5, bkz. EDPT: 857b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *şış-* 'şişmek' (Atalay, 1945, 248); Kİ'te *şış-* 'yara toplayarak kabarmak, şişmek' (Caferoğlu, 1931, 96; Özyetgin, 2001, 644); BM'te *şış-* 'opuchnać, być wzdetym' (Zajaczkowski, 1954, 73); KK'de *şış-* 'şişmek' (Toparlı, 1999, 124); İM'de *şış-* 'şişmek, kabarmak' (Toparlı, 1992, 597) biçimlerinde bulunmaktadır.

tağ- (tağ-?); tağır [atag-, attag- (doğrusu, at tag-); atagir] (Grønbech, 1942, 235)

Takmak, asmak

at tağ-: 'Ad takmak' 37, 10–12 şeklinde geçmektedir.

tağ- (tağ-?) 'takmak, asmak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tağ-* 'takmak, ilıştirmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 464b; DanKelly, 1985, 178; Berta, 1996, 2.101).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *taḡ-* ‘bağlamak, takmak, iliştmek’ (EDPT: 464b); DLT’te *taḡ-* ‘takmak’ (Atalay II, 17; DanKelly, 1985, 178); NF’te *taḡ-* ‘takmak’ (Ata, 1998, 238); ME’de *taḡ-* ‘takmak’ (Yüce, 1993, 181); HŞ’de eylemin türevi olarak *taḡıl-* ‘wtrācāc siē(?)’ (Zajaczkowski, 1961, 171); Çağataycada *taḡ-* ‘takmak’ (Seng. 157r25, bkz. EDPT: 464b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *taḡ-* ‘takmak’ (Caferoğlu, 1931, 99; Özyetgin, 2001, 646); GT’de *taḡ-* ‘takmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 367) biçimlerinde bulunmaktadır.

tam-, -ar [tamar] (Grønbech, 1942, 233)

Damlamak 119, 9, 10 şeklinde geçmektedir.

tam- ‘damlamak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tam-* ‘damlamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 503a; DanKelly, 1985, 175; Berta, 1996, 2.98).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *tamiz-* ‘damlatmak’ (OTWF II: 758); DLT’te *tam-* ‘damlamak’ (Atalay II, 26; DanKelly, 1985, 175); KE’da *tam-* ‘damlamak’ (Ata, 1997, 240v11); NF’te *tam-* ‘damlamak’ (Ata, 1998, 76-1); ME’de *tamdur-* ‘damlatmak’ (Yüce, 1993, 158); Çağataycada *tam-* ‘damlamak’ (Seng. 161r11, bkz. EDPT: 503a); Osmanlıcada *tam-* ‘damlamak’ (TTS I: 174; TTS II: 254; TTS III: 165; TTS IV: 187) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tam-* ‘damlamak’ (Atalay, 1945, 250); KI’te *tam-* ‘damlamak’ (Caferoğlu, 1931, 97; Özyetgin, 2001, 649); KK’de *tam-* ‘damlamak’ (Toparlı, 1999, 124); GT’de *tam-* ‘damlamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 368); İM’de *tam-* ‘damlamak’ (Toparlı, 1992, 599) biçimlerinde bulunmaktadır.

tan-, -ar [tan-; tanar] (Grønbech, 1942, 233)

İnkâr etmek, yalan söylemek, ‘negare debitum’ 36, 18–20 şeklinde geçmektedir.

tan- ‘inkâr etmek, yalan söylemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tan-* ‘inkâr etmek, yalan söylemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 513b; DanKelly, 1985, 176). Talat Tekin *tân-* ‘reddetmek, inkar etmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tan-* ‘inkar etmek’ (EDPT: 513b); DLT’te *tan-* ‘inkâr etmek’ (Atalay III, 184; DanKelly, 1985, 176); KE’da *tan-* ‘inkar etmek’ (Ata, 1997, 26r10); NF’te *tan-* ‘inkar etmek’ (Ata, 1998, 194-6); HŞ’de *tan-* ‘zapierać się, wyrzekać się, zwięść, zawieść’ (Zajaczkowski, 1961, 170); Çağataycada *tan-* ‘inkar etmek’ (Seng. 161v21, bkz. EDPT: 514a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tan-* ‘danmak, inkar etmek’ (Atalay, 1945, 251); Kİ’te *tan-* ‘izin istemek’ (Caferoğlu, 1931, 97; Özyetgin, 2001, 650); TA’de *tan-* ‘danışmak’ (Toparlı, 2000, 142); İM’de *tan-* ‘inkar etmek, kabul etmemek’ (Toparlı, 1992, 600) biçimlerinde bulunmaktadır.

tañ- [tañil] (Grønbech, 1942, 234)

Bağlamak, desteklemek = bavlā- 163, 16 l şeklinde geçmektedir.

tañ- ‘bağlamak, desteklemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tañ-* ‘bağlamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 514a; DanKelly, 1985, 177).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *tañ-* ‘bir şey ile sarmak’ (Atalay III, 390; DanKelly, 1985, 177); KE’da *tañ-* ‘bağlamak’ (Ata, 1997, 219v10); Çağataycada *tañ-* ‘bağlamak’ (Seng. 162v5; bkz. EDPT: 514a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

tanı-; tanır, tanur [tani-; tanır, tanur / tani-] (Grønbech, 1942, 234)

Tanımak, görmek, bilmek, ‘cognoscere’ 125, 36; 14, 3–5.

tañur kişi: ‘Bilgili kişi’ 98.9

ovlum beyini tanımış: ‘Oğlum beyini tanımış’ 151, 10.

tanımağ: ‘Tanımak’ 14, 6 şeklinde geçmektedir.

tanı- ‘tanımak, görmek, bilmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tanu-* ‘tanımak, bilmek görmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 516a; DanKelly, 1985, 176; Berta, 1996, 2.99).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *tanu-* ‘danışmak; işaret etmek; söylemek, emretmek; tavsiye etmek’ (Atalay III, 273; DanKelly, 1985, 176); KE’da *tanı/u-* ‘tanımak’ (Ata, 1997, 233v21); NF’te *tanı-* ‘tanımak’ (Ata, 1998, 146); HŞ’de *tanı-* ‘poznac, zapoznac siğ’ (Zajaczkowski, 1961, 170); Çağataycada *tanı-* ‘tanımak, bilmek’ (Seng. 162r10, bkz. EDPT: 516a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tanı-* ‘anlamak, tanımak’ (Atalay, 1945, 251); GT’de *tanı-* ‘tanımak’ (Karamanlioğlu, 1989, 369) biçimlerinde bulunmaktadır.

tap-, -ar [tap-; tapar; genellikle, tab- 137, 14.] (Grønbech, 1942, 235)

Bulmak, ‘inuenire’ 122, 4, 27 f; 36; 123, 6, 18; 124, 6; 143, 11 şeklinde geçmektedir.

arı seni tabub-tur ham sili: ‘O, seni temiz ve dürüst bulmuş’ 137, 14 şeklinde geçmektedir.

tap- ‘bulmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tap-* ‘bulmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 435b; DanKelly, 1985, 177; Berta, 1996, 2.100).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tap-* ‘bulmak’ (EDPT: 435b); DLT’te *tap-* ‘tapmak; hizmet etmek, bulmak, sezmek, kaybolanı bulmak’ (Atalay II, 3; DanKelly, 1985, 177); KE’da *tap-* ‘bulmak, nail olmak, kabul etmek’ (Ata, 1997, 215r5); NF’te *tap-* ‘bulmak’ (Ata, 1998, 343-4); HŞ’de *tap-* ‘znależć, odszukać’ (Zajaczkowski, 1961, 167); Çağataycada *tap-* ‘bulmak’ (Seng. 150v8, bkz. EDPT: 435b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tap-* ‘bulmak’ (Atalay, 1945, 252); Kİ’te *tap-* ‘(Kıp.) bulmak, buluşmak’ (Caferoğlu, 1931, 98; Özyetgin, 2001, 652); BM’te *tap-* ‘znależć’ (Zajaczkowski, 1954, 73); KK’de *tap-* ‘bulmak, karşılaşmak, ratlamak’ (Toparlı, 1999, 124); GT’de *tap-* ‘bulmak, kazanmak, elde etmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 369); İM’de *tap-* ‘bulmak’ (Toparlı, 1992, 600) biçimlerinde bulunmaktadır.

tart-, -ar [tart-; tartar / tart-] (Grønbech, 1942, 236)

Çekmek, sıkmak, ‘tirare’ 54, 5–7.

tegirmen tart-: ‘Değirmen çekmek, tahıl öğütmek’ 35, 14–16.

ayl tart-: ‘Kemer sıkmak’ 11, 24–25.

Dayanmak, sabretmek

emgek tart-: ‘Acılara katlanmak’ 150, 3 şeklinde geçmektedir.

tart- ‘çekmek, sıkmak; dayanmak, sabretmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tart-* ‘çekmek, tartmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 534b; DanKelly, 1985, 180; Berta, 1996, 2.102).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tart-* ‘çekmek, tartmak’ (EDPT: 534b); DLT’te *tart-* ‘tartmak, cezbetmek, çekmek, uzatmak, germek, getirmek, almak, çıkarmak’ (Atalay III, 426; DanKelly, 1985, 180); KE’da *tart-* ‘çekmek, sunmak, vermek, sürmek, tartmak, ölçmek, getirmek; tahammül etmek’ (Ata, 1997, 226r2); NF’te *tart-* ‘çekmek, dayanmak, tahammül etmek’ (Ata, 1998, 142-6); ME’de *tart-* ‘çekmek, asılmak, tahammül etmek’ (Yüce, 1993, 183); HŞ’de *tart-* ‘ciągnąć, wlec; poniechać (usunąć ręce); pociągać, dobyć (miecza)’ (Zajaczkowski, 1961, 172); Çağataycada *tart-* ‘çekmek, yapmak’ (Seng. 153v2, bkz. EDPT: 534b); Osmanlıcada *dart-/tart-* ‘tartmak, çekmek, yapmak’ (TTS I: 681; TTS II: 882; TTS III: 672; TTS IV: 191) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tart-/tarta-* ‘çekip çıkarmak’ (Atalay, 1945, 252); KI’te *tart-* ‘çekmek, tartmak’ (Caferoğlu, 1931, 99; Özyetgin, 2001, 656); BM’te *tart-* ‘wazyć’ (Zajaczkowski, 1954, 74); TA’de *tart-* ‘tartmak, çekmek, ölçmek’ (Toparlı, 2000, 142); GT’de *tart-* ‘çekmek, taşımak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 370); İM’de *tart-* ‘çekmek, tartmak’ (Toparlı, 1992, 601) biçimlerinde bulunmaktadır.

tat-, -ar [tat-; tatar / tattar] (Grønbech, 1942, 237)

Tatmak, ‘gustare’, ‘saporare’ 27, 18–20; 127, 4; 51, 6–8.

tatmak: ‘Tat, tat almak, tatmak’ 27, 21; 72, 25; 76, 7 şeklinde geçmektedir.

tat- ‘tatmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tat-* ‘tutmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 449b; Berta, 1996, 2.103). Talat Tekin *tāt-* ‘tutmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tat-* ‘tutmak’ (EDPT: 449b); DLT’te *tatı-* ‘tat vermek’ (Atalay III, 257; DanKelly, 1985, 181); KE’da *tat-* ‘tutmak, tadına bakmak’ (Ata, 1997, 25v17); NF’te *tat-* ‘tutmak, tadına bakmak, yemek’ (Ata, 1998, 25-7); ME’de *dat-* ‘tadına bakmak’ (Yüce, 1993, 113); HŞ’de eylemin türevi olarak *tatut-* ‘dać spróbować, dać skosztować’ (Zajaczkowski, 1961, 173); Çağataycada *tat-* ‘tutmak’ (Seng. 151v8, bkz. bkz. EDPT: 450a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tat-* ‘tutmak’ (Atalay, 1945, 253); Kİ’te *tat-* ‘tutmak’ (Caferoğlu, 1931, 100; Özyetgin, 2001, 658); TA’de *tat-* ‘tutmak’ (Toparlı, 2000, 143); KK’de *tat-* ‘tutmak’ (Toparlı, 1999, 125); GT’de *tat-* ‘tutmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 370); İM’de *tat-* ‘tutmak’ (Toparlı, 1992, 601) biçimlerinde bulunmaktadır.

tavus-, tuvus- [taus-, tuus-] (Grønbech, 1942, 238-258)

Tamamlamak, bitirmek

tavustı, tuvustı: ‘Tamamladı, bitirdi’ 115, 7–8 m şeklinde geçmektedir.

tavus-/tuvus- ‘tamamlamak, bitirmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanımlanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

teg-, tey-, -er [tegdi 29, 2. tegmac 58, 11. tey-; teyar 54, 2–4; 58, 8–10 / tey-] (Grønbech, 1942, 238-239)

Rastlamak, varmak, ulaşmak, pay almak, ‘tangere’ 54, 2–4.

tegdi: ‘Ulaştı’ 29, 2.

muradıña emdi teydiñ: ‘Muradına şimdi erdin’ 140, 18.

azıhğa teyip-tur: ‘Azığa ulaşmış, başarmış’ 132, 16 r.

bir yügünç teysin siz üçövge: ‘Üçünüze bir ve aynı saygı erişsin’ 145, 4; krş. 151, 17.

üstünjü orun saa teydi: ‘Yüce mevki sana nasip oldu’ 143, 18.

Jesusğa övdü teydi: ‘Övgü İsa’ya ulaştı’ 145, 3.

alay bizge teydi...teñri sözi: ‘Tanrı’nın sözi bize böyle ulaştı’ 142, 16.

boşov teysin yaşlı közge: ‘Kurtarılma, yaşlı göze nasip olsun’ 147, 14; krş. 142, 2; 143, 22; 147, 13; 151, 9.

Değer vermek, para etmek 58, 8–10.

tegme: ‘Değmek, ulaşmak’ 58, 11 şeklinde geçmektedir.

teg-/tey- ‘rastlamak, varmak, ulaşmak, pay almak; değer vermek, para etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *teg-* ‘değmek; ulaşmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 476a; DanKelly, 1985, 183; Berta, 1996, 2.104).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *teg-* ‘varmak, erişmek; hücumetmek, saldırmak’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *teg-* ‘ulaşmak’ (EDPT: 476a); DLT’te *teg-* ‘değmek; dokunmak; ermek, erişmek, varmak; yakalamak; düşmek; hücum etmek’ (Atalay II, 19; DanKelly, 1985, 183); KE’da *teg-* ‘değmek, ulaşmak, varmak; değer etmek’ (Ata, 1997, 25r1); NF’te *teg-* ‘değmek, varmak, ulaşmak, ermek, geçmek, bulaşmak; payına, hissesine düşme’ (Ata, 1998, 434-14); ME’de *teg-* ‘ulaşmak, değmek’ (Yüce, 1993, 184); HŞ’de *teg-* ‘dojść, dosięgnąć, dotknąć’ (Zajaczkowski, 1961, 177); Çağataycada *tég-* ‘ulaşmak, çarpmak’ (Seng. 195v7, bkz. EDPT: 476b); Osmanlıcada *deg-* ‘değmek, ulaşmak’ (TTS I: 187; TTS II: 268; TTS III: 174; TTS IV: 198) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *tiy-* ‘bir şeye değmek’ (Atalay, 1945, 259); BM’te *deg-* ‘dojść, dosięgnąć’ (Zajaczkowski, 1954, 51); KK’de *tey-* dokunmak’ (Toparlı, 1999, 125); DM’de *deg-* ‘değmek, ulaşmak’ (Toparlı, 2003, 81); GT’de *tig-* ‘erişmek, ulaşmak, değmek, dokunmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 374); İM’de *tig-* ‘dokunmak, erişmek’ (Toparlı, 1992, 606) biçimlerinde bulunmaktadır.

tın-, -ar [tın-; tiuar] (Grønbech, 1942, 262)

Dinlenmek, ‘quiescere’ 140, 4; 163, 6, 1 şeklinde geçmektedir.

tın- ‘dinlenmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tın-* ‘nefes almak; dinlenmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 514a; DanKelly, 1985, 190; Berta, 1996, 2.108). Talat Tekin *tın-* ‘dinlenmek, nefes almak; dinmek, durmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tın-* ‘nefes almak; dinlenmek’ (EDPT: 514a); DLT’te *tın-* ‘dinlenmek, solumak, nefes almak, dinmek, sonu gelmek’ (Atalay II, 28; DanKelly, 1985, 190); KE’da *tın-* ‘dinlemek, durmak, rahatlamak, sakinleşmek’ (Ata, 1997, 216v8); NF’de eylemin türevi olarak *tıñla-* ‘dinlemek’ (Ata, 1998, 420-14); ME’de *tındur-* ‘dinlendirmek’ (Yüce, 1993, 187); HŞ’de *tın-* ‘spoczać’ (Zajaczkowski, 1961, 193); Çağataycada *tin-* ‘dinlemek’ (Seng. 200v20, bkz. EDPT: 514a); Osmanlıcada *dın-* ‘dinmek’ (TTS I: 201) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tın-* ‘solumak, susmak, söylemek, alkoymak, eğlendirmek’ (Atalay, 1945, 257); Kİ’te *tıñ-* ‘istirahat etmek, dinlenmek’ (Caferoğlu, 1931, 104; Özyetgin, 2001, 664); TA’de *tın-* ‘dinlenmek, istirahat etmek, durmak, kımıldamamak’ (Toparlı, 2000, 145); GT’de eylemin türevi olarak *tıñlan-* ‘dinlemek, huzura kavuşmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 374) biçimlerinde bulunmaktadır.

tıy-, -ar [tyi-; tiar / tıy-] (Grønbech, 1942, 261)

Engellemek, tutmak, ‘destinere’ 19, 10–11.

tıy- alman yaşımı: ‘Gözyaşlarımı tutamam’ 149, 2.

tıymak: ‘Tutma’ 19, 13 şeklinde geçmektedir.

tıy- ‘engellemek, tutmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tıd-* ‘engellemek, tutmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 450a; DanKelly, 1985, 188; Berta, 1996, 2.109).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tıd-* ‘engel olmak’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tıd-* ‘engel olmak’ (EDPT: 450a); DLT’te *tıy-* ‘men etmek’ (Atalay III, 244; DanKelly, 1985, 188); KE’da *tıd-* ‘engel olmak, mani

olmak' (Ata, 1997, 226r1); ME'de *tıy*- 'alakoymak' (Yüce, 1993, 187); Çağataycada *tıy*- 'engel olmak' (Seng. 203r4, bkz. EDPT: 450b); HŞ'de *tıy*- 'powstrzymywać, wstrzymać' (Zajączkowski, 1961, 192) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *tıy*- 'geciktirmek' (Atalay, 1945, 257); GT'de *tıy*- 'durdurmak, tutmak' (Karamanlioğlu, 1989, 374); İM'de *tıy*- 'yasaklamak, engel olmak' (Toparlı, 1992, 606) biçimlerinde bulunmaktadır.

tık-, -er [tıc-, tich-; ticar, tıchar] (Grønbech, 1942, 243)

(Koymak, yutmak) dikmek, 'consuere' 15, 18–20.

Bitki dikmek

terek tık-: 'Ağaç dikmek' 42, 11–13.

tikmek: 'Dikme (elbise)' 15, 21; 101, 7.

terek tikmek: 'Ağaç dikmek' 42, 14 şeklinde geçmektedir.

tık- '(koymak, yutmak) dikmek, bitki dikmek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tık*- 'dikmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 476b; DanKelly, 1985, 189; Berta, 1996, 2.105).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tık*- 'dikmek' (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tık*- 'dikmek' (EDPT: 476b); DLT'te *tık*- 'bir şeyi delmek, dürtmek, sokmak, ağaç dikmek, dikiş dikmek' (Atalay II, 20; DanKelly, 1985, 189); KE'da *tık*- 'dikmek, kurmak, bağlamak, böcek sokmak' (Ata, 1997, 78v10); NF'te *tık*- 'dikmek, kurmak; ağaç dikmek' (Ata, 1998, 297-17); ME'de *tık*- 'yöneltmek, tayin etmek, dikiş dikmek' (Yüce, 1993, 187); HŞ'de *tık*- 'wetknać, ustawić (namiot), utkwic' (Zajączkowski, 1961, 178); Çağataycada *tık*- 'dikmek' (Seng. 195v5, bkz. EDPT: 476b); Osmanlıcada *dik*- 'dikmek' (TTS I: 204; TTS II: 296; TTS III: 193 TTS IV: 22) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *tık*- 'dikmek' (Atalay, 1945, 258); Kİ'te *tık*- 'lokma almak, dikmek' (Caferoğlu, 1931, 102; Özyetgin, 2001, 665); BM'te *tık*- 'wtykać, wetknać' (Zajączkowski, 1954, 75); TA'de *tık*- 'dikmek' (Toparlı, 2000, 145); KK'de *tık*- 'ağaç dikmek, dikiş dikmek' (Toparlı, 1999, 125); GT'de *tık*- 'dikmek (elbise), ağaç dikmek, dik koymak, göz dikmek' (Karamanlioğlu, 1989,

375); İM'de *tik-* 'tayin etmek, dikiş dikmek, dikmek, yukarı kaldırmak' (Toparlı, 1992, 607) biçimlerinde bulunmaktadır.

tile-, -r [tıla-; tille- 36, 8; tılar / tile-; tiler] (Grønbech, 1942, 244)

Dilemek, istemek, 'velle', 'petere' 56, 6–8; 127, 9, 10, 34; 128, 14, 15, 17, 19, 21; 25, 26; 27, 28, 29; 137, 15; 140, 5; 144, 3.

tileme-: 'İstememek' 36, 6–8.

men tilemen eşitme: 'Ben (bunu) duymak istemem' 125, 23; krş. 123, 16; 125, 6; 126, 3.

tiler-men sizge bir az teğeri söz aytağa: 'Size birkaç Tanrı sözü söylemek isterim' 121, 26.

bara-bilmez kayda tiler: 'O, istediği yere varamaz' 123, 24; krş. 125, 7; 140, 5.

bizni tiley: 'Bizi dinleyerek' 137, 15; krş. 140, 1; 144, 3.

emgek ölümge azam yolunça tilep kirdi: 'Kendi isteğiyle insanlar gibi işkenceli ölüme maruz kaldı' 159, 4.

tilegençe = sövgençe 131, 22 r.

tilemek: 'İstek' 56, 9; 121, 6; 126, 28 şekillerinde geçmektedir.

tile- 'dilemek, istemek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tile-* 'dilemek, istemek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 492a; DanKelly, 1985, 190; Berta, 1996, 2.106).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tile-* 'dilemek, istemek' (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tile-* 'aramak, istemek' (EDPT: 492a); DLT'de *tile-* 'dilemek, istemek, beklemek, aramak' (Atalay III, 271; DanKelly, 1985, 190); KE'da *tile-* 'dilemek, istemek, arzu etmek, aramak' (Ata, 1997, 132r17); NF'te *tile-* 'dilemek, istemek, arzu etmek' (Ata, 1998, 6-3); ME'de *tile-* 'dilemek, istemek' (Yüce, 1993, 187); HŞ'de *tile-* 'chcieć, pragnąć' (Zajaczkowski, 1961, 179); Çağataycada *tile-* 'dilemek' (Seng. 199r5, bkz. EDPT: 492b); Osmanlıcada *dile-* 'dilemek, istemek' (TTS II: 1151) şekillerinde yer almaktadır *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *tile-* 'dilemek' (Atalay, 1945, 258); Kİ'te *tile-* 'dilemek' (Caféroğlu, 1931, 103; Özyetgin, 2001, 666); BM'te *dile-* 'chcieć, pragnąć,

żadać' (Zajaczkowski, 1954, 51); TA'de *tile-* 'dilemek, istemek' (Toparlı, 2000, 146); KK'de *tile-* 'istemek' (Toparlı, 1999, 125); DM'de kökün türevi olarak *tilen-* 'dilenmek' (Toparlı, 2003, 114); GT'de *tile-* 'dilemek, istemek' (Karamanlıoğlu, 1989, 375); İM'de *tile-* 'dilemek, istemek' (Toparlı, 1992, 607) biçimlerinde bulunmaktadır.

tiŋsi-, -r (tyŋsı-?) [tiŋsir] (Grønbech, 1942, 245)

Bir şeyin tadına bakmak

tiŋsir: 'Tadına bakar' 162, 31 1 şeklinde geçmektedir.

tiŋsi- 'bir şeyin tadına bakmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tint- [tintiasa; tintasa] (Grønbech, 1942, 244)

Araştırmak, incelemek, denemek, 'scrutari' 137, 13 şeklinde geçmektedir.

tint- 'araştırmak, incelemek, denemek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tint-/yind-* 'araştırmak' şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 481a; EDPT: 946b; DanKelly, 1985, 227).

Sözcük Karahanlı Türkçesinde itibaren görülmektedir. DLT'te *yind-* 'aramak, sormak' (Atalay III, 66; DanKelly, 1985, 227); ME'de eylemin türevi olarak *tinteş-* 'sözleşmek' (Yüce, 1993, 187) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

tirpilde- (tyrpylda-?) [tirpildeydir] (Grønbech, 1942, 245)

Titremek

tirpildey-dir: 'Titriyor' 163, 26 1 şeklinde geçmektedir.

tirpilde- 'titremek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Marcel Erdal bu eylemi +tA- eki başlığı içinde ele almış; ancak eylemin kökü ile ilgili bir açıklama yapmamıştır (OTWF II: 457).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

titre-, -r [titra-, titra-; titrar / titre-; titere- 126, 12] (Grønbech, 1942, 246)

Titremek, ‘tremare’, ‘tremere’ 54, 13–15; 142, 12.

titremek: ‘Titreme’ 126, 12; 54, 16.

yer titremeki: ‘Yer sarsıntısı’ 54, 17 şeklinde geçmektedir.

titre- ‘titremek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson’da eylem *titre-* ‘titremek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 460a) Marcel Erdal bu eylemi *tit+re-* ‘sallamak, titremek’ biçiminde açmış ve synaesthetics eylem olabileceğini ifade etmiştir (OTWF II: 471).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *titre-* ‘titremek’ (EDPT: 460a); DLT’te eylemin türevi olarak *titreş-* ‘titreşmek’ (Atalay II, 218; DanKelly, 1985, 192); KE’da *titre-* ‘titremek, benildemek’ (Ata, 1997, 42v6); NF’te *titre-* ‘titremek, korkmak, dehşete düşmek’ (Ata, 1998, 243-3); ME’de *titre-* ‘titremek’ (Yüce, 1993, 188); Çağataycada *titre-* ‘titremek’ (Seng.189v12, bkz. EDPT: 460a); Osmanlıcada *ditre-* ‘titremek, korkmak’ (TTS I: 213; TTS III: 201; TTS IV: 232) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *titre-* ‘titremek’ (Atalay, 1945, 259); Kİ’te *ditre-* ‘titremek’ (Caferoğlu, 1931, 35; Özyetgin, 2001, 450); TA’de eylemin türevi olarak *titreme* ‘titremek’ (Toparlı, 2000, 146); GT’de *titre-* ‘titremek’ (Karamanlioğlu, 1989, 377) biçimlerinde bulunmaktadır.

toğ-, tov-, tuv-, -ar [togar, togdum, toggil, togmac; tougam (doğrusu, -n) 37, 5; touga[n] 99, 7 / togup 145, 8; togdi 145, 15; tochdi 122, 3, 23, 39; tochde 122, 2; tochey 123, 2. tuódi 151, 14; tuómiş 139, 12; tuómes 114, 19 1; tuógan 143, 13; tугan 137, 23; 148, 3; 151, 17; tuup 138, 15; 148, 4, 5; tuvar 142, 15; tuar 37 o.] (Grønbech, 1942, 247-250-258)

Doğmak, ‘nasci’ 122, 2, 3, 39; 123, 2; 138, 15; 139, 12; 145, 8, 15; 148, 3, 5; 151, 14, 17; 37 o; 37, 1–3; 143, 13.

beymiz teñeri arı kız mariamdan toğdı: ‘Beyimiz Tanrı bakire kız Meryem’den doğdu’ 122, 23.

toğğan: ‘Doğan, doğmuş olan’ 37, 4.

tu(v)ğan: ‘Çocuk’ 137, 23.

küniden toğğan: ‘Gayrimeşru çocuk’ 99, 7.

Yaratılmak, meydana getirilmek, ‘gigni’ 142, 15.

kim...atadan tuvup-turur: ‘Kim babadan doğmuştur...’ 148, 4.

(Güneş) doğmak

kün tuvmaздan b(u)run: ‘Gün doğmadan önce’ 114, 19, 1.

togmak: ‘Doğum, doğma’ 37, 4 şeklinde geçmektedir.

toğ-/tov-/tuv- ‘doğmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tuğ-* ‘doğmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 465a; DanKelly, 1985, 193; Berta, 1996, 2.118)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *toğ-* ‘aşmak, üzerinden geçmek’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *tuğ-/toğ-* ‘doğmak’ (EDPT: 465a); DLT’te *toğ-* ‘doğmak, meydana çıkmak, belirlemek, yükselmek, havalanmak’ (Atalay II, 14; DanKelly, 1985, 193); KE’da *tuğ-* ‘doğmak, meydana gelmek’ (Ata, 1997, 38r2); NF’te *tuğ-* ‘doğmak; (güneş) doğmak; meydana gelmek, zuhur etmek’ (Ata, 1998, 364-6); ME’de *toğ-* ‘doğmak’ (Yüce, 1993, 188); HŞ’de *toğ-* ‘rodzić się, wschodzić’ (Zajaczkowski, 1961, 181); Çağataycada *tuğ-* ‘doğmak, yükselmek’ (Seng. 178v14, bkz. EDPT: 465b); Osmanlıcada *doğ-* ‘doğmak’ (TTS I: 214; TTS III: 202; TTS IV: 234) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *doğ-* ‘doğmak’ (Atalay, 1945, 165); Kİ’te *toğ-* ‘doğmak’ (Cafetoğlu, 1931, 104; Özyetgin, 2001, 670); BM’te eylemin türevi olarak *doğur-* ‘urodzić’ (Zajaczkowski, 1954, 51); KK’de *toğ-* ‘(Ay, Güneş) doğmak’ (Toparlı, 1999, 126); TA’de *toğur-* ‘doğurmak’ (Toparlı, 2000, 147); GT’de *toğ-* ‘doğmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 377); İM’de *toğ-* ‘doğmak’ (Toparlı, 1992, 608) biçimlerinde bulunmaktadır

toĝu-, -r [togur] (Grønbech, 1942, 247)

Dokumak

böz toĝur: ‘Bez dokur’ 164, 15 1

Yutmak, ‘slinden’ 162, 12 1 (krş. al-Kaşğ. toķı- 5–6) şeklinde geçmektedir.

toĝu- ‘dokumak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *toķı-* ‘vurmak, çarpmak, dokumak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 467a; DanKelly, 1985, 195). Marcel Erdal *toķı-* eyleminin *toķ-* eylemine muhtemelen +*ķı-* eki (<**toķ+ķı-*) getirilerek türediğini belirtmiştir (OTWF II: 468).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *toķı-* ‘vurmak, dövmek’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *toķı-* ‘vurmak, dokumak’ (EDPT: 467a); DLT’te *toķı-* ‘insan dövmek (bu anlam Oğuzcadır. Öz Türkler bu anlamda -*ur*, *toķı-* şeklinde iki kelimeyi birden kullanırlar); -demir- döğmek, vurmak, çarpmak, dokumak, dokunmak’ (Atalay III, 268; DanKelly, 1985, 195); KE’da *toķı/u-* ‘dokumak, çarpmak, vurmak, kanat çırpma’ (Ata, 1997, 13v11); NF’te *toķu-/toķı-* ‘dokumak, (örümcek) ağ örmek’ (Ata, 1998, 21-12); ME’de *toķu-* ‘dokumak’ (Yüce, 1993, 188); HŞ’de eylemin türevi olarak *toķul-* ‘być tkany’ (Zajaczkowski, 1961, 182); Çağataycada *toķu-* ‘dokumak’ (Seng.180r3, bkz. EDPT: 867a); Osmanlıcada *doķu-* ‘vurmak, birbirine geçirmek, çarpmak, çakmak’ (TTS I: 214; TTS II: 311; TTS III: 202; TTS IV: 235) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *toķu-* ‘dokumak’ (Atalay, 1945, 260); Kİ’te *toķu-* ‘şiddetle vurmak, dövmek; örmek, dokumak’ (Caferoğlu, 1931, 105; Özyetgin, 2001, 672); TA’de *doķı-* ‘vurmak, cezalandırmak’ (Toparlı, 2000, 103); GT’de *toķı-* ‘dokumak’ (Karamanlioğlu, 1989, 377); İM’de *toķu-* ‘dokumak’ (Toparlı, 1992, 608) biçimlerinde bulunmaktadır.

toĝta-, -r [toĝtar] (Grønbech, 1942, 248)

(Hafizada) saklamak, ‘in memoria tenere’ 162, 24 1 şeklinde geçmektedir.

toĝta- ‘(hafizada) saklamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *toĝta-* ‘durdurmak, tutmak, saklamak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 485b). Moğolcada *toĝta-/tokta-* ‘durmak, dinmek, istirahat etmek;

yerleşmek, hareketsiz kalmak; ayarlamak, sınırlamak, dengelemek; saptamak ya da yerleştirmek; belirlemek, bir sonuca ya da bir karara varmak, pekiştirmek, kesinleştirmek; karar vermek’ şeklinde geçmektedir (LessingÇ II, 2003, 1257a; Csáki, 1996, 199).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *toқта-* ‘sabit kalmak’ (Ata, 1997, 3r18); Çağataycada *toқта-* ‘durdurmak, kalmak’ (Seng. 180v13); Osmanlıcada *tohtamaқ* ‘tebaiyet etmek; sebat etmek, durmak, devam etmek’ (YTS: 208) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *toқта-* ‘sabit kalmak, sabit omak’ (Atalay, 1945, 260) biçiminde bulunmaktadır.

tol- [tol-] (Grønbech, 1942, 248)

Dolmak

bu cahan toldı barça sarııtıñdan: ‘Bu cihan senin artıklarından doldu’ 143, 16.

Yerine getirilmek, olmak

tolsun daud kıpsağı: ‘Davud’un şarkılarında söylediği olsun, yerine gelsin’ 147, 6 şeklinde geçmektedir.

tol- ‘dolmak, yerine getirilmek, olmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tol-* ‘dolmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 491a; DanKelly, 1985, 193; Berta, 1996, 2.110). Talat Tekin *töl-* ‘dolmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tol-* ‘dolmak’ (EDPT: 491a); DLT’te *tol-* ‘girmek’ (Atalay I, 431; DanKelly, 1985, 193); KE’da *tol-* ‘dolmak’ (Ata, 1997, 77r19); NF’te *tol-* ‘dolmak’ (Ata, 1998, 22-10); ME’de *tol-* ‘dolmak’ (Yüce, 1993, 189); HŞ’de eylemin türevi olarak *tolu* ‘grad’ (Zajaczkowski, 1961, 182); Çağataycada *tol-* ‘dolmak’ (Seng. 183r15, bkz. EDPT: 491a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de eylemin türevi olarak *tolı* ‘dolu’ (Atalay, 1945, 261); KI’te *tol-* ‘dolmak’ (Caferoğlu, 1931, 104; Özyetgin, 2001, 673); BM’te *tolu ol-* ‘napelnić się’ (Zajaczkowski, 1954, 76); TA’de *tolu* ‘dolu’ (Toparlı, 2000, 147); KK’de *toltur-* ‘doldurmak’ (Toparlı, 1999, 126);

GT’de *tol-* ‘dolmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 377); İM’de *tol-* ‘dolmak’ (Toparlı, 1992, 608) biçimlerinde bulunmaktadır.

toŋ-, -ar [toŋar] (Grønbech, 1942, 249)

Donmak

toŋar-men: ‘Donarım’ 164, 18 r şeklinde geçmektedir.

toŋ- ‘donmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *toŋ-* ‘donmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 515a; DanKelly, 1985, 194).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *toŋ-* ‘donmak’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *toŋ-* ‘donmak’ (EDPT: 515a); DLT’te *toŋ-* ‘soğuktan donmak’ (Atalay III, 391; DanKelly, 1985, 194); HŞ’de *tuŋ-* ‘zmarznąć, oziębić’ (Zajączkowski, 1961, 186); Çağataycada *toŋ-* ‘soğuktan donmak’ (Seng. 185v21, bkz. EDPT: 515a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *toŋ-* ‘donmak’ (Atalay, 1945, 261); KI’te *toŋ-* ‘donmak, buz olmak’ (Caferoğlu, 1931, 105; Özyetgin, 2001, 676) biçimlerinde bulunmaktadır.

tök- [tök-; tögup] (Grønbech, 1942, 250)

Dökmek, ‘fundere’ 149, 1; 141, 19; 147, 4.

kanŋ töktüŋ: ‘Kanımı döktün’ 150, 2 şeklinde geçmektedir.

tök- ‘dökmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tök-* ‘dökmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 477a; DanKelly, 1985, 197; Berta, 1996, 2.111).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tök-* ‘dökmek’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *tök-* ‘dökmek’ (EDPT: 477a); DLT’te *tök-* ‘dökmek’ (Atalay II, 19; DanKelly, 1985, 197); KE’da *tök-* ‘dökmek’ (Ata, 1997, 96v14); NF’te *tök-* ‘dökmek, boşaltmak; dağıtmak, saçmak, vermek’ (Ata, 1998, 128-9); ME’de *tök-* ‘dökmek’ (Yüce, 1993, 189); HŞ’de *tök-* ‘przelewać, wylewać, lać’ (Zajączkowski, 1961, 183); Çağataycada *tök-* ‘dökmek’ (Seng. 181r16, bkz. EDPT: 477b); Osmanlıcada *dök-* ‘bırakmak, terketmek, atmak’ (TTS II: 1229) şekillerinde

yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tök-* ‘dökmek’ (Atalay, 1945, 262); Kİ’te *tök-* ‘dağıtmak’ (Caferoğlu, 1931, 106; Özyetgin, 2001, 678); BM’te *tök-* ‘rozrucać, rozsiewać (rozlać, przelać)’ (Zajaczkowski, 1954, 76); TA’de *tök-* ‘dökmek’ (Toparlı, 2000, 147); GT’de *tök-* ‘dökmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 378); İM’de *tök-* ‘dökmek’ (Toparlı, 1992, 609) biçimlerinde bulunmaktadır.

tön- [tøn-] (Grønbech, 1942, 251)

Dönmek, ters çevrilmek

sövünçe açuvıñ tündi: ‘Acıların sevince döndü’ 139, 16 şeklinde geçmektedir.

tön- ‘dönmek, ters çevrilmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tön-* ‘dönmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 515a; DanKelly, 1985, 197). Talat Tekin *tön-* ‘dönmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *tön-* ‘dönmek (Oğuzca)’ (Atalay III, 184; DanKelly, 1985, 197); NF’te *tön-* ‘dönmek’ (Ata, 1998, 11-14); ME’de eylemin türevi olarak *tönder-* ‘ters çevirmek, döndermek’ (Yüce, 1993, 189); Osmanlıcada *dön-* ‘dönmek’ (TTS I: 224; TTS II: 321; TTS III: 209) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *tön-* ‘geri dönmek’ (Atalay, 1945, 262); Kİ’te *dön-* ‘dönmek’ (Caferoğlu, 1931, 36; Özyetgin, 2001, 450); TA’de *dön-* ‘dönmek, geri gelmek’ (Toparlı, 2000, 103); GT’de *tön-* ‘dönmek, bir istikamete çevrilmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 378); İM’de *tön-* ‘dönmek’ (Toparlı, 1992, 609) biçimlerinde bulunmaktadır.

töre- [töra-] (Grønbech, 1942, 251)

Türemek, doğmuş, yaratılmış olmak 143, 4; 151, 14.

kız anadan...töredi: ‘Kız anadan doğdu’ 151, 2 şeklinde geçmektedir.

töre- ‘türemek, yaratılmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *törü-* ‘türemek, yaratılmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 533a; DanKelly, 1985, 198; Berta, 1996, 2.112).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *törü-* ‘yaratılmak’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *törü-* ‘yaratılmak’ (EDPT: 533a); DLT’te *törü-* ‘yaratılmak’ (Atalay III, 262; DanKelly, 1985, 198); KE’da *töre-* ‘türemek’ (Ata, 1997, 75r14); NF’te eylemin türevi olarak *törüt-* ‘yaratmak’ (Ata, 1998, 217-2); ME’de *törüt-* ‘türetmek’ (Yüce, 1993, 190); HŞ’de *töret-* ‘tworzyć, stworzyć’ (Zajaczkowski, 1961, 184); Çağataycada *töre-* ‘türemek’ (Seng. 171r10, bkz. EDPT: 533a); Osmanlıcada *dörü-* ‘türemek, yaratılmak’ (TTS I: 242; TTS II: 342; TTS III: 226; TTS IV: 26) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

töz-, -er [tox-; toxar / tös-, tos-; tösör] (Grønbech, 1942, 252)

Acı çekmek, ‘durare’, ‘substinere’, ‘sufferre’ 123, 27, 32; 125, 39, 40.

Acı çekmek, dayanmak 19, 7–9; 51, 17–79; 52, 11–13.

köm (köp?) tözdi: ‘Çok acı çekti’ 122, 13.

(ol sağıt) neden Christus tözdi: ‘O silahlarla İsa niçin acı çekti’ 126, 5.

tözmey yertinçi titredi: ‘Buna dayanamayarak yer sarsıldı’ 142, 12.

tözmek: ‘Acı çekme’ 52, 14 şeklinde geçmektedir.

töz- ‘acı çekmek, dayanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *töz-* ‘dayanmak, tahammül etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 572b; DanKelly, 1985, 198; Berta, 1996, 2.113). Talat Tekin *töz-* ‘dayanmak, tahammül etmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *töz-* ‘sabır ve tahammül etmek’ (Atalay III, 182; DanKelly, 1985, 198); KE’da *töz-* ‘dayanmak, tahammül etmek’ (Ata, 1997, 83v19); NF’te *töz-* ‘dayanmak, tahammül etmek’ (Ata, 1998, 86-7); HŞ’de *töz-* ‘cierpieć, cierpliwie czekać, wytrwać’ (Zajaczkowski, 1961, 185); Çağataycada *töz-* ‘sabretmek, dayanmak’ (Seng. 173r22, bkz. EDPT: 572b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *töz-* ‘sabretmek, tahammül etmek’ (Caferoğlu, 1931, 107; Özyetgin, 2001, 680);

TA'de *döz-* 'sabretmek' (Toparlı, 2000, 103); GT'de *töz-* 'sabır ve tahammül etmek' (Karamanlioğlu, 1989, 378) biçimlerinde bulunmaktadır.

tu-; tuvir (?) [tu-; tuer] (Grønbech, 1942, 252)

Tıkamak, 'knóten' 114, 1–2 şeklinde geçmektedir.

tu- 'tıkamak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *to-* 'tıkamak, kapatmak' şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 496a; EDPT: 434a; DanKelly, 1985, 198).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tu-* 'kapanmak' (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *to-* 'tıkamak' (EDPT: 434a); DLT'te *tu-* 'kapatmak, tıkamak' (Atalay III, 247; DanKelly, 1985, 198); KB'de *to-* 'dolmak' (EDPT: 434a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

tumış- [tumis-] (Grønbech, 1942, 253)

Huysuzlaşmak

tumışmış: 'Huysuzlaşmış' 99, 23 şeklinde geçmektedir.

tumış- 'huysuzlaşmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tuḡa-, -r (Mo.) [tuḡar] (Grønbech, 1942, 254)

Bildirmek, ilan etmek, 'mandare' 116, 6 şeklinde geçmektedir.

tuḡa- 'bildirmek, ilan etmek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Doerfer'de eylem *tuḡa-* 'bildirmek' şeklinde bulunmaktadır ve Doerfer eylemin Çince'den Moğolcaya geçtiği ve Moğolcadan da Türkçeye geçen ödünçleme bir eylem olduğunu belirtmiştir (TMEN I: 132). Moğolcada krş. *tunḡa-/tunḡaḡla-*

‘bildirmek, ilan etmek, herkese söylemek, açıklamak’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1298b-1299a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tur-; turur, tur(r)u [tur-; turur 33, 11; turar (doğrusu, -ur) 52, 18; turu 53, 1; 55,9; 58,1 / tur-, tur-; turur; turru 115, 31 r] (Grønbech, 1942, 254).

Durmak, ‘stare’ 115, 31 r; 137, 18; 53, 1–3; 127, 30.

Christus turur atasının sa-ğolında: ‘İsa, babasının sağında durur’ 122, 17.

tura tüş-: ‘Ayakları ucuna düşmek’ 120, 11.

Öylece durmak, kalmak, ‘manere’ 33, 11–13.

turdu ol öv üstünde: ‘(Yıldız) O ev üstünde durdu’ 123, 4.

Ayağa kalkmak, yükselmek 52, 18–20; 127, 30.

Deyim olarak:

tek tur-: ‘Tek durmak, uslu durmak, susmak’ 55, 9–11.

uyağ-tur-: ‘Uyanık olmak’ 58, 1–3.

utru tur-: ‘Nezakete karşılamak, karşı gelmek’ 142, 9.

turmağ: ‘Durma, bekleme’ 127, 30.

(tur-)

a) -mağ -turur: Gelecek zaman eki.

yene haybat-bile kelmek-turur: ‘Yine heybetle gelecektir’ 148, 12.

b) -a -turur (-durur, -dır, -dir): Süreklilik bildiren ek olarak; genellikle şimdiki zaman.

çoğrah öz özinden el için ağa-turur, yazuhın buza durur: ‘Kaynak, kendiliğinden halklar için ve onların günahlarını yok etmek için akar durur’ 145, 9–10.

öne-durur: ‘Ortaya çıkıyor’ 148, 14.

ğamala-dır: ‘Çalkanyor’ 163, 7 1.

silkine-dir: ‘Silkiniyor’ 163, 10 1.

kaşırır-dır: ‘Alay ediyor’ 161, 6 1.

üvşey-dir: 163, 22 1.

uyuy-mı-dır: ‘Uyuyor mu?’ 115, 25 1.

Başka örnekler: 113, 1–8; 114, 37 r; 161, 14, 26 1; 161, 7 r; 162, 23 1; 162, 26 r; 163, 6, 8, 9, 25, 26, 27 1.

turur, dır, dir:

sunu-dır-men: ‘Sunuyorum’ 162, 16 1;

sağışay-dır-men: ‘Niyetleniyorum’ 163, 32 1.

dır:

kire-mi-sen 160, 19 1;

baru-men :

körley-dir, körler-men 113, 8–9.

c) -ıp –tur-:

yüzün köre oturup-turdu: ‘Yüzüne bakarak oturdun’ 140, 18.

burulup-turğan ilan: ‘Çöreklenip duran yılan’ 138, 16; krş. 137, 17, 22; 143, 9.

susap-turup: ‘Susatıp durup’ 142, 18.

tutup-tur: ‘Yönetmek, idare etmek’ 48, 17–21

(-ıp -turur) (-tur, -tır, -tİR, -dır, -dir)

söz etiz bolup-turur: ‘Söz vücut bulmuş’ 145, 6.

atanıñ oñında oturup-turur: ‘Babanın sağ tarafına oturmuş’ 148, 11; krş. 137, 4; 141, 9; 145, 7; 8; 148, 4, 5, 8, 9, 16.

kök barça açılup-tur: ‘Gök tamamen açılmış’ 122, 17; krş. 111, 6; 132, 16 r; 137, 14; 138, 3, 12.

(tur-)

ağaç ilip-tİR: ‘Ağaç eğilmiş’ 116, 11.

kegerip-dir: ‘Kirlenmiş’ 162, 40 r; krş. 163, 19 1. **[tîr-]** 139, 8, 13; 140, 12; 160, 9 r.

[-tîr-sen]:

bilip-tîr-sen: ‘Bilmişsin’ 140, 3; krş. 142, 18; 163 23 r.

-îp-sen:

almâyîp-sen: ‘Almamışsın’ 139, 3; krş. 137, 5; 138, 1; 143, 14.

kü(y)üp-turup-tîr-men: ‘Beklemişim’ 148, 18.

eğer-men, eñîp-tîr-men: ‘Eğilirim, eğilmişim’ 114, 34 1.

a) turur:

barça haşıl bilik-turur: ‘(Konuşmaları ve fikirleri) tamamen (veya baştan aşağı) akıl ve hikmettir’ 141, 13 (= erür).

kerek-turur: ‘Gerektir’ 148, 15.

andan ulam bar barça bolğan turur: ‘Her şey onun sayesinde yaratıldı’ 148, 6.

b) -tur: 123, 13, 19, 27, 30 ; 125, 11, 33; 126, 9; 147, 7, 8.

anıñ canı astry arı-tur: ‘Onu canı çok saftır (günahsızdır)’ 124, 21.

kertilik bizde yok-tur: ‘Doğruluk bizde yoktur’ 124, 30.

hayda-tur ol kim tohdı: ‘Doğan kişi nerededir?’ 122, 39.

kerek-tur: ‘Gerektir’ 39, 14.

[tur]: 42, 15; 125, 18, 23; 139, 4; 141, 11, 16; 138, 9.

kimniñ-tur: ‘Kimindir’ 59, 20; 59, 21.

c) -dur, -dır, -dir: (kışha-dur 123, 33).

teğeri küçlü-dür dağı yarlığançlu-dur: ‘Tanrı güçlüdür ve bağışlayıcıdır’ 124, 32; krş. 125, 25.

alar algışlı-dır: ‘Onlar kutludur’ 123, 28 (algışlı-tur 123, 27).

sürü-dir: ‘Sivridir’ 114, 29 r.

amrak-dır: ‘Azizdir, sevgilidir’ 162, 39 r.

oyov-mı-dır: ‘Uyanık mıdır’ 115, 25 1; krş. 8, 24; 115, 2 m; 117, 21 r; 123, 14, 29; 160, 29, 33 r; 162, 18, 38 r; 163, 16 1; 164, 25 1. **[dır]:** 117, 18 r; 161, 18 r.

aç-tur-men: ‘Açım’ 24, 19.

yazuḡlu-tur-men: ‘Günahkârım’ 121, 3, 5.

ḡovat-dır-men: ‘Ben küçüğüm’ 162, 31 r.

yóḡóyar-dır-men: ‘Küçülüyorum’ 160, 30 r.

kerek-tir-biz: ‘Mecburuz’ 125, 39.

(tur-)

bernelü(i)-men: ‘Borçluyum, suçluyum’ 20, 14.

yázuḡlı-men: ‘Günahlıyım’ 121, 1.

men frište-men: ‘Ben meleğim’ 124, 22.

emdi men arı-men: ‘Şimdi, ben saf (temiz)im’ 125, 29.

ne kişi-sen: ‘Sen kimsin? Sen nasıl bir insansın’ 124, 15.

atamız kim kökte-sen: ‘Sen gökteki babamızsın’ 126, 27; krş. 126, 33, 34; 145, 17; 157, 5; 145, 1.

üçlük sen-sen: ‘Sen üç birliksin’ 147, 15.

söver-ol: ‘O sever’ 5, 3.

sövünüp tözme kerek: ‘Sevinip dayanmak gerek’ 123, 32.

anıḡ üçün aythıl ataḡa, kim seniḡ canıḡa hakim, seniḡ aḡrıḡın seniḡ yazuḡın: ‘Senin canının, hastalıklarının (yani günahlarının) hekimi vafiz babasına söyle (itiraf et)’ 125, 16.

óynaş-siz: ‘Siz hafif meşrepsiniz’ 114, 21 r.

men körer-men: ‘Görürüm’ 122, 16.

tiler-sen: ‘Dilersin’ 123, 16.

aldar-biz: ‘Aldanırız’ 124, 30.

siz izdersiz: ‘Siz hırslısınız’ 122, 37.

kerek-tur: ‘Gerektir’ 39, 14— **kerek-edi** ‘Gerekti’ 39, 15.

aç-tur-men: ‘Açım’ 24, 19 – **aç bol** ‘Aç olmak’ 25, 2.

tur- ‘durmak, öylece durmak, kalmak; ayağa kalkmak, yükselmek, (yardımcı eylem)’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tur-* ‘durmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 529b; DanKelly, 1985, 200; Berta, 1996, 2.114).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tur-* ‘durmak, kalmak’ (EDPT: 529b); DLT’te *tur-* ‘durmak, çıkmak, yükselmek, ayakta durmak, kalkmak, zayıflamak’ (Atalay III, 6; DanKelly, 1985, 200); KE’da *tur-* ‘durmak, bulunmak, beklemek, kalkmak, olmak’ (Ata, 1997, 18v9); NF’te *tur-* ‘durmak, bulunmak, kalkmak; var olmak, yaşamak, kalkmak, ayağa kalkmak’ (Ata, 1998, 192-3); ME’de *tur-* ‘ayakta durmak, kalkmak, yardımcı eylem’ (Yüce, 1993, 190); HŞ’de *tur-* ‘stać’ (Zajaczkowski, 1961, 186); Çağataycada *tur-* ‘durmak’ (Seng. 170r13, bkz. EDPT: 530a); Osmanlıcada *dur-* ‘durmak’ (TTS I: 230, TTS II: 327, TTS III: 214; TTS IV: 248) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tur-* ‘durmak’ (Atalay, 1945, 263); Kİ’te *tur-* ‘durmak’ (Caferoğlu, 1931, 107; Özyetgin, 2001, 680); BM’te *tur-* ‘stać’ (Zajaczkowski, 1954, 76); TA’de *tur-* ‘ayağa kalkmak, durmak’ (Toparlı, 2000, 148); KK’de *tur-* ‘ayağa kalkmak’ (Toparlı, 1999, 126); GT’de *tur-* ‘kalkmak, durmak, bulunmak, yardımcı eylem’ (Karamanlioğlu, 1989, 378); İM’de *tur-* ‘durgun olmak, sakin olmak, ayağa kalkmak, yerine geçmek, ikame etmek’ (Toparlı, 1992, 609) biçimlerinde bulunmaktadır.

tek tur- ‘tek durmak, uslu durmak, susmak’ (< *ték* ‘yalnız, tek’ VEWT: 470a + *tur-*) birleşik eylemi *tek* adına *tur-* eylemi eklenerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *tek tur-* ‘susmak’ (Atalay I, 334; DanKelly, 1985, 200); KE’da *tek tur-* ‘sessiz olmak’ (Ata, 1997, 38r17); NF’te *tek tur-* ‘sessiz olmak’ (Ata, 1998, 44-12); ME’de *tek tur-* ‘sessiz durmak’ (Yüce, 1993, 185) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tek tur-* ‘susmak’ (Atalay, 1945, 254); TA’de *tek tur-* ‘susmak, sessiz olmak’ (Toparlı, 2000, 143); KK’de *tek tur-* ‘sakinleşmek, susmak’ (Toparlı, 1999, 125) biçimlerinde bulunmaktadır.

utru tur- ‘nezaketle karşılamak, karşı gelmek’ (< *utru* ‘karşı’ EDPT: 64a + *tur-*) birleşik eylemi *utru* adına *tur-* eylemi eklenerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

uyağ tur- ‘uyanık olmak’ (< *uyağ* ‘uyanık, uykusuz’ YTS: 221 < *oğuğ* (EDPT: 47a) + *tur-*) birleşik eylemi *uyağ* adına *tur-* eylemi eklenerek oluşturulmuştur.

Bu birleşik eylem Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tut-, -ar [tut-, tutar / tut-; tutar, tumasa (doğrusu, tutmasa) 124, 34] (Grønbech, 1942, 258)

Tutmak, ‘capere’, ‘tangere’ 121,4; 122,10; 126, 8, 10,16; 13, 1–3; 54, 4.

cuhutlar anı tuttular: ‘Yahudiler onu tuttular’ 126, 17.

kendime tut-: ‘Kendime tutmak, alıkoymak’ 46, 9–11.

könülde tut- : ‘Gönülde tutmak’ 122, 26, 28 f

tutup tur-: ‘Yönetmek’ 48, 19–21.

buyruğ tut-: ‘Buyruk tutmak’ 123, 16, 22, 23.

yuk (yuvuğkun) tut-: ‘Günahlarından kurtarmak’ 124, 34; 125, 11.

oruç tut-: ‘Oruç tutmak’ 29, 8–9.

töre tut-: ‘Bir şeyi adet haline getirmek’ 57, 10.

tutmağ: ‘Duygu, dokunma duygusu, tutma’ 72, 27 şeklinde geçmektedir.

tut- ‘tutmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tut-* ‘tutmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 451a; DanKelly, 1985, 201; Berta, 1996, 2.115).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tut-* ‘tutmak, yakalamak; korumak, muhafaza etmek’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *tut-* ‘tutmak’ (EDPT: 451a); DLT’te *tut-* ‘tutmak, yakalamak’ (Atalay II, 291; DanKelly, 1985, 201); KE’da *tut-* ‘tutmak, yakalamak, kabullenmek, değer etmek’ (Ata, 1997, 39r9); NF’te *tut-* ‘tutmak, yakalamak, edinmek; (oruç) tutmak; bekletmek; farz etmek, saymak; sahip olmak, kullanmak; yöneltmek; kaplamak; gereklerini yerine getirmek’ (Ata, 1998, 125-15); ME’de *tut-* ‘tutmak’ (Yüce, 1993, 190); HŞ’de *tut-*

‘trzymać, chwycić’ (Zajączkowski, 1961, 187); Çağataycada *tut-* ‘tutmak, yakalamak’ (Seng. 168r1, bkz. EDPT: 451b); Osmanlıcada *dut-* ‘tutmak’ (TTS I: 233, TTS II: 330, TTS III: 217; TTS IV: 252) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *tut-* ‘tutmak’ (Atalay, 1945, 265); Kİ’te *tut-* ‘tutmak’ (Caferoğlu, 1931, 108); BM’te *tut-* ‘trzymać, pochwycić’ (Zajączkowski, 1954, 76); TA’de *tut-* ‘tutmak’ (Toparlı, 2000, 148); KK’de *tut-* ‘tutmak’ (Toparlı, 1999, 127); GT’de *tut-* ‘tutmak, elde etmek, yakalamak, saklamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 380); İM’de *tut-* ‘tutmak, yerine getirmek, bir şeyi salıvermek üzere tutmak, dokunmak, elle tutmak, yakalamak, ele geçirmek’ (Toparlı, 1992, 610) biçimlerinde bulunmaktadır.

tuy- [tvǃ-] (Grønbech, 1942, 253)

Duymak, farkına varmak

it urdı, men tuydım: ‘İt havlamağa başladı, ben duydum’ 113, 17 şeklinde geçmektedir.

tuy- ‘duymak, farkına varmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tuy-* ‘duymak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 567b; DanKelly, 1985, 203).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tuy-* ‘duymak, dikkat etmek’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *tuy-* ‘duymak, hissetmek’ (EDPT: 567b); DLT’te *tuy-* ‘duymak’ (Atalay III, 244; DanKelly, 1985, 203); KE’da *tuy-* ‘duymak, hissetmek’ (Ata, 1997, 227v20) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *tuy-* ‘hissetmek’ (Caferoğlu, 1931, 108; Özyetgin, 2001, 686); GT’de *tuy-* ‘hissetmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 381) biçimlerinde bulunmaktadır.

tüpkür-, tükür-; tüpkürü [tupeur-; tupeuru / tukur-] (Grønbech, 1942, 259-260)

Tükürmek, ‘sputare’ 51, 1–3.

tükürmek: ‘Tükürme’ 126, 22.

tüpkürmek: ‘Tükürme’ 51, 4 şeklinde geçmektedir.

tüpkür-/tükkür- ‘tükürmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *tükir-* ‘tükürmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 504a).

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *tüvkür-* ‘tükürmek’ (Ata, 1997, 28v2); NF’te *tüvkür-* ‘tükürmek’ (Ata, 1998, 202-13); ME’de *tüvkür-* ‘tükürmek’ (Yüce, 1993, 192); Çağataycada *tükür-* ‘tükürmek’ (Seng. 182v20) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tükür-* ‘tükürmek’ (Atalay, 1945, 266); Kİ’te *tükür-* ‘tükürmek’ (Caferoğlu, 1931, 109; Özyetgin, 2001, 688); BM’te *tükür-* ‘plwać.’ (Zajaczkowski, 1954, 77); KK’de *tükür-* ‘tükürmek’ (Toparlı, 1999, 127); TA’de *tükür-* ‘tükürmek’ (Toparlı, 2000, 149); İM’de *tüvkür-/tüfkür-* ‘tükürmek’ (Toparlı, 1992, 611) biçimlerinde bulunmaktadır.

tüş-, -er [tus-; tusar / tuš, tuzar 11, 8–10; tvš-, tvsch-; tvšer, tuscher] (Grønbech, 1942, 260)

Düşmek, ‘cadere’ 11, 8–10.

tüşti: ‘Düştü’ 113, 16.

örtlik tamuqğa түşerler: ‘Ateşli cehenneme düşerler’ 117, 4.

tura түş-: ‘Ayak üstüne düşmek’ 120, 11.

saarğa түş-: ‘Utanmak’ 151, 10.

İnmek, batmak 139, 22; 151, 5.

sazğa түшти: ‘Bataklığa (cehenneme) düştü’ 151, 15.

tüş: ‘Düş’ 11, 10 şeklinde geçmektedir.

tüş- ‘düşmek, inmek, batmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tüş-* ‘düşmek, inmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 560a; DanKelly, 1985, 206; Berta, 1996, 2.116).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tüş-* ‘inmek; düşmek’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *tüş-* ‘düşmek, inmek’ (EDPT: 560a); DLT’te *tüş-* ‘düşmek, inmek’ (Atalay II, 13; DanKelly, 1985, 206); KE’da *tüş-* ‘inmek, bir binek hayvanından inmek, konaklamak’ (Ata, 1997, 89v16); NF’te *tüş-* ‘düşmek,

yıkılmak; (binek hayvanından) inmek; hakkına düşmek; isabet etmek; maruz kalmak; dışarı çıkmak; yenilmek, mağlup olmak' (Ata, 1998, 361-2); ME'de *tüş-* 'düşmek' (Yüce, 1993, 192); HŞ'de *tüş-* 'padać, zsiadać (z konia)' (Zajaczkowski, 1961, 191); Çağataycada *tüş-* 'düşmek' (Seng. 176r25, bkz. EDPT: 560b); Osmanlıcada *düş-* 'inmek, devirmek' (TTS I: 246; TTS II: 348; TTS III: 228; TTS IV: 264) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *tüş-* 'düşmek' (Atalay, 1945, 267); Kİ'te *tüş-* 'düşmek, inmek' (Caferoğlu, 1931, 110; Özyetgin, 2001, 689); BM'te *düş-* 'padać, spadać' (Zajaczkowski, 1954, 52); TA'de *tüş-* 'inmek' (Toparlı, 2000, 149); KK'de *tüş-* 'düşmek, inmek' (Toparlı, 1999, 127); GT'de *tüş-* 'düşmek, uğramak, rastlamak, ele geçirmek, bir şeyden ayrılmak' (Karamanhoğlu, 1989, 381); İM'de *tüş-* 'yüz çevirmek, durmak, meydana gelmek, düşmek, inmek, konaklamak' (Toparlı, 1992, 610) biçimlerinde bulunmaktadır.

tüvür-; tüvürü [tuóuru] krş. Uyg. tevir- (Grønbech, 1942, 261)

Döndürmek, çevirmek

tüvürü-men: 'Çeviririm' 115, 1 r şeklinde geçmektedir.

tüvür- 'döndürmek, çevirmek' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tevir-* 'döndürmek, çevirmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 443b; DanKelly, 1985, 187).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tevir-* 'çevirmek, devirmek' (EDPT: 443b); DLT'te *tevir-* 'çevirmek' (Atalay II, 82; DanKelly, 1985, 187) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

uç-, -ar [vz-; vzarr (vzcar) / uç-] (Grønbech, 1942, 263)

Uçmak, 'nolare' 57, 1-3; 142, 5 şeklinde geçmektedir.

uç- 'uçmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *uç-* 'uçmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 19b; DanKelly, 1985, 51; Berta, 1996, 2.119).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *uç-* ‘uçmak; (bu dünyadan) göçüp gitmek, ölmek’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *uç-* ‘uçmak; vefat etmek’ (EDPT: 19b); DLT’te *uç-* ‘uçmak’ (Atalay I, 164; DanKelly, 1985, 51); KE’da *uç-* ‘uçmak’ (Ata, 1997, 170v21); NF’te *uç-* ‘uçmak’ (Ata, 1998, 53-4); ME’de *uç-* ‘uçmak’ (Yüce, 1993, 193); Çağataycada *uç-* ‘uçmak’ (Seng. 62v19, bkz. EDPT: 19b); HŞ’de *uç-* ‘latać’ (Zajaczkowski, 1961, 194); Osmanlıcada *uç-* ‘uçmak’ (TTS I: 710; TTS II: 934; TTS III: 696) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uç-* ‘uçmak’ (Atalay, 1945, 268); Kİ’te *uç-* ‘uçmak’ (Caferoğlu, 1931, 111; Özyetgin, 2001, 692); BM’te *uç-* ‘latać’ (Zajaczkowski, 1954, 77); KK’de *uç-* ‘uçmak’ (Toparlı, 1999, 127); TA’de *uç-* ‘uçmak’ (Toparlı, 2000, 149); GT’de *uç-* ‘uçmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 382); İM’de *uç-* ‘uçmak’ (Toparlı, 1992, 611) biçimlerinde bulunmaktadır.

ula-, -r [ula-; ular] (Grønbech, 1942, 264)

Ulamak, bağlamak

ular: ‘Bağlar’ 160, 12 1.

ular-men, uladım: ‘Bağlarım, bağladım’ 114, 2–3 r şeklinde geçmektedir.

ula- ‘ulamak, bağlamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ula-* ‘ulamak, eklemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 126b; DanKelly, 1985, 53; Berta, 1996, 2.120). Talat Tekin *ūla-* ‘ulamak, eklemek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ula-* ‘bir şeyi tamir etmek, eklemek, bitştirmek’ (EDPT: 126b); DLT’te *ula-* ‘ulamak, eklemek, ulaşmak ve buluşmak’ (Atalay III, 255; DanKelly, 1985, 53); KE’da *ula-* ‘ilave etmek, eklemek, ulaşmak, buluşmak’ (Ata, 1997, 205v20); NF’te eylemin türevi olarak *ulan-* ‘ulaşmak, kavuşmak, varmak’ (Ata, 1998, 6-16); ME’de *ulan-* ‘ulanmak, eklenmek’ (Yüce, 1993, 193); HŞ’de *ula-* ‘wyć’ (Zajaczkowski, 1961, 197); Çağataycada *ula-* ‘ulamak, eklemek’ (Seng. 81r11, bkz. EDPT: 127a); Osmanlıcada *ula-* ‘ulamak, eklemek’ (TTS I: 718; TTS II: 924) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ula-* ‘ulamak’ (Atalay, 1945, 269);

Kİ'te *ula-* 'bitiştirmek, eklemek' (Caferoğlu, 1931, 111; Özyetgin, 2001, 695); TA'de *ula-* 'ulaştırmak' (Toparlı, 2000, 150) biçimlerinde bulunmaktadır.

ulu- [ulv-] (Grønbech, 1942, 265)

Ulumak

böri ulúy-dır: 'Kurt uluyor' 113, 6 şeklinde geçmektedir.

ulu- 'ulumak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ulı-* 'ulumak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 127a; DanKelly, 1985, 53). Talat Tekin *ülı-* 'ulumak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ulı-* 'ulumak, inlemek' (EDPT: 127a); DLT'te *ulı-* 'ulumak' (Atalay III, 255; DanKelly, 1985, 53); KE'da *ulı-* 'ulumak, ağlamak, feryat etmek' (Ata, 1997, 80v13); ME'de *ulu-* 'ulumak' (Yüce, 1993, 194); Çağataycada *ulu-* 'ulumak' (Seng. 82r16, bkz. EDPT: 127a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *ulu-* 'ulumak' (Atalay, 1945, 269); Kİ'te *ulı-* 'havlamak' (Caferoğlu, 1931, 112; Özyetgin, 2001, 695) biçimlerinde bulunmaktadır.

una-, -r [una-, vna-, unar, vnar; vu- (doğrusu, vna-) 9, 4] (Grønbech, 1942, 265)

Kabullenmek, anlaşmak, itaat etmek, 'acquiescere', 'gehorschen' 9, 3–1; 114, 12–13 r.

unamaz: '(Bıçak) körleşmiş, keskinliğini yitirmiş' 113, 9.

unamak: 'Razı olma, anlaşma' 117, 14 1 şeklinde geçmektedir.

una- 'kabullenmek, anlaşmak, itaat etmek' eylemi *Codex Cumanicus*'ta geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *una-* 'anlaşmak, kabul etmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 171b; DanKelly, 1985, 54).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *una-* 'doğru bulmak, onaylamak, tasvip etmek' (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *una-* 'onaylamak' (EDPT: 171b); DLT'te *una-* 'razı olmak, kabul etmek' (Atalay III, 256; DanKelly,

1985, 54); KE'da *una-* 'kabul etmek, onaylamak, razı olmak' (Ata, 1997, 192r4); NF'te *una-* 'kabul etmek, razı olmak' (Ata, 1998, 181-15); ME'de *una-* 'beğenmek, tasvip etmek, inanmak' (Yüce, 1993, 194); Çağataycada *una-* 'razı olmak' (Seng. 87r17, bkz. EDPT: 171b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA'de *una-* 'boyun eğmek, itaat etmek' (Toparlı, 2000, 150) biçiminde bulunmaktadır.

unut-, -ur [vnut-; vnudur / unut-] (Grønbech, 1942, 266)

Unutmak, 'obliuiscere' 149, 2; 38, 6–8.

dünyeni unutup: 'Dünyayı unutup' 150, 2.

unutқан: 'Unutan' 38, 10.

unutmaq: 'Unutkanlık, unutma' 38, 9 şeklinde geçmektedir.

unut- 'unutmak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *unut-* 'unutmak' şeklinde geçmektedir (EDPT: 179b; DanKelly, 1985, 54; Berta, 1996, 2.121).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *unit-* 'unutmak' (EDPT: 179b); DLT'de *unit-* 'unutmak' (Atalay I, 215; DanKelly, 1985, 54); KE'da *unut-* 'unutmak' (Ata, 1997, 20v10); NF'te *unit-/unut-* 'unutmak; inkâr etmek' (Ata, 1998, 266-6); ME'de *unut-* 'unutmak' (Yüce, 1993, 194); HŞ'de *unut-/unit-* 'zapomnieć' (Zajaczkowski, 1961, 198); Çağataycada *unut-* 'unutmak' (Seng. 87v8, bkz. EDPT: 179b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *unut-* 'unutmak' (Toparlı, 270); KI'te *unut-* 'unutmak' (Caferoğlu, 1931, 112; Özyetgin, 2001, 698); BM'te *unut-* 'zapominać' (Zajaczkowski, 1954, 78); TA'de *unut-* 'unutmak' (Toparlı, 2000, 150); KK'de *unut-* 'unutmak' (Toparlı, 1999, 127); DM'de *unut-* 'unutmak' (Toparlı, 2003, 117); GT'de *unut-* 'unutmak' (Karamanlioğlu, 1989, 383); İM'de *unut-* 'unutmak' (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

ur-, -ur [vr-; vrur [ur-, vr-] (Grønbech, 1942, 266)

Vurmak, 'percntere' 122, 18; 126, 20; 42, 18–20.

urdım: ‘Vurdum’ 113, 21.

barçası(n) yerge urdı: ‘Hepsini yere vurdu’ 126, 15.

yañaq(ı)na boyuna urdılar: ‘Yanağına, vücuduna vurdular’ 126, 18.

Koyma, yerleştirme, yere koymak

tigenek tacı kaysını başına urdılar: ‘Başına koydukları dikenli taç’ 126, 24.

baha ur-: ‘Tahmin etmek, paha biçmek’ 23, 22–24.

baş ur-: ‘(Yere kadar) eğilmek’ 123, 7.

höküm ur- : ‘Hüküm vermek’ 125, 14.

urmağ : ‘Vurma (kamçı, kırbaç)’ şeklinde geçmektedir.

ur- ‘vurmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ur-* ‘vurmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 194b; DanKelly, 1985, 54; Berta, 1996, 2.122). Talat Tekin *ūr-* ‘vurmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ur-* ‘vurmak, dövmek, taş üzerine yazmak, hakketmek; yerleştirmek koymak’ (Tekin, 2000, 257); Eski Uygurcada *ur-* ‘vurmak’ (EDPT: 194b); DLT’te *ur-* ‘vurmak, dövmek, koymak, yapmak, takmak’ (Atalay I, 165; DanKelly, 1985, 54); KE’da *ur-* ‘vurmak, saldırmak, inşa etmek, yapmak, takmak, yakmak’ (Ata, 1997, 15r14); NF’te *ur-* ‘vurmak, dövmek, öldürmek; saplamak, yaralamak; yapmak, uygulamak, kurmak; takmak; sokmak; çevirmek’ (Ata, 1998, 322-10); ME’de *ur-* ‘vurmak, dövmek, koymak, takmak’ (Yüce, 1993, 195); HŞ’de eylemin türevi olarak *urul-* ‘być rozstawionym, być uderzonym’ (Zajaczkowski, 1961, 199); Çağataycada *ur-* ‘vurmak’ (Seng. 66v21, bkz. EDPT: 195a); Osmanlıcada *ur-* ‘vurmak’ (TTS I: 723; TTS II: 928; TTS III: 710; TTS IV: 784) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ur-* ‘vurmak’ (Atalay, 1945, 270); Kİ’te *ur-* ‘vurmak’ (Caferoğlu, 1931, 112; Özyetgin, 2001, 699); BM’te *vur-* ‘bić, uderzyć’ (Zajaczkowski, 1954, 79); TA’de *ur-* ‘vurmak’ (Toparlı, 2000, 150); KK’de *ur-* ‘vurmak’ (Toparlı, 1999, 127); DM’de *vur-* ‘atmak’ (Toparlı, 2003, 118); GT’de *ur-* ‘vurmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 383); İM’de *ur-* ‘vurmak’ (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

uv- [uú-] al-Kaşğ. uv- (Grønbech, 1942, 268)

Kırmak, parçalamak

uvğıl : ‘Kır’ 163, 15 r şeklinde geçmektedir.

uv- ‘kırmak, parçalamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda uv- ‘ezmek, ufalamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 4b; DanKelly, 1985, 56).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *uvşan-* ‘parçalanmak, ufalanmak’ (OTWF II: 624); DLT’te uv- ‘ufalamak’ (Atalay I, 166; DanKelly, 1985, 56); Osmanlıcada *uvan-* ‘ufanmak, kırılmak, parçalanmak’ (TTS VI: 4017) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *uvan-* ‘ufanmak’ (Atalay, 1945, 271); Kİ’te uv- ‘bölmek, parçalamak, ufalamak, ezmek’ (Caferoğlu, 1931, 113; Özyetgin, 2001, 702) biçimlerinde bulunmaktadır.

uvşa- [vúşeydir] (Grønbech, 1942, 268)

Okşamak

uvşáy-dır: ‘Okşuyor’ 163, 22 l şeklinde geçmektedir.

uvşa- ‘okşamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oḥşa-* ‘okşamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 97a; DanKelly, 1985, 44).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *oḥşan-* ‘sevilmek, okşanmak’ (OTWF II: 608); DLT’te *oḥşa-* ‘okşamak, şakalaşmak, oynaşmak; benzemek’ (Atalay I, 283; DanKelly, 1985, 44); NF’te *oḥşa-* ‘okşamak’ (Ata, 1998, 178-16); ME’de *uvşala-* ‘oğuşturmak’ (Yüce, 1993, 196); Çağataycada *oḥşa-* ‘övmek’ (Seng. 66r7, bkz. EDPT: 97a); Osmanlıcada *oḥşa-* ‘okşamak’ (TTS I: 536; TTS II: 721; TTS III: 536; TTS IV: 602) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *oḥşa-* ‘küçüğü okşayıp sevmek; okşamak’ (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 583) biçiminde bulunmaktadır.

uyaĥ- [uyaH-] (Grønbech, 1942, 263)

(Güneş) batmak

kün uyaĥtı: ‘Güneş battı’ 161, 11 1 şeklinde geçmektedir.

uyaĥ- ‘(Güneş) batmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen’de eylem *uyaĥ-/uyaĥ-* ‘batmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 511a). Bu eylemi de biraz zorlama ile *uy* ‘kül rengi’ > *uy+(a)ĥ-* ‘batmak’ biçiminde açabiliriz.

Sözcük Çağataycada *uyaĥ-* ‘batmak’ (Seng. 91r25); Osmanlıcada eylemin türevi olarak *uyaĥmak* ‘gurup etme, yıldız batması’ (YTS: 21) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de eylemin kökü ile alakalı olarak düşündüğümüz *oy* ‘kül rengi’ (Toparlı, 2000, 131); İM’de *uyaĥ-* ‘Güneş batmak’ (Toparlı, 1992, 612) sözcükleri bulunmaktadır.

uyu-, -r [vyu-; vyur- (doğrusu, vyu-) 17, 18; viur / uiu-] (Grønbech, 1942, 264)

Uyumak, ‘dormire’ 17, 17–20.

uyuġanda: ‘Uyurken’ 115, 22 1.

uyuy-mı-dır: ‘Uyuyor mudur?’ 115, 25 1 şeklinde geçmektedir.

uyu- ‘uyumak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson’da eylem *uğı-* ‘uyumak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 42b). Talat Tekin *uğı-* ‘uyumak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *uğı-* ‘uyumak’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *uğı-* ‘uyumak’ (EDPT: 42b); DLT’te *uçu-* ‘uyumak’ (Atalay I, 39; DanKelly, 1985, 52); DLT’te *uğı-* ‘uyumak’ (Atalay III, 260; DanKelly, 1985, 52); KE’da *uğı-* ‘uyumak’ (Ata, 1997, 32v16) ve *uyu-* ‘uyumak’ (Ata, 1997, 106r20); NF’te *uyu-/uyı-* ‘uyumak’ (Ata, 1998, 223-5); ME’de *uyu-* ‘uyumak’ (Yüce, 1993, 196); HŞ’de *uyu-/uyı-* ‘spac’ (Zajaczkowski, 1961, 197); Çağataycada *uyu-* ‘uyumak’ (Seng. 90r2, bkz. EDPT: 43a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uyu-* ‘uyumak’ (Atalay, 1945, 272); KI’te *uyı-* ‘uyumak’ (Caferoğlu, 1931, 113; Özyetgin, 2001,

704); BM’te eylemin türevi olarak *uyuqla-* ‘być sennym’ (Zajaczkowski, 1954, 77); TA’de *uyı-* ‘uyumak’ (Toparlı, 2000, 151); KK’de *uyuqla-* ‘uyuklamak’ (Toparlı, 1999, 128); GT’de *uyu-* ‘uyumak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 385); İM’de *uyu-* ‘uyumak’ (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

üñ-, -er [vñer] (Grønbech, 1942, 270)

Kazmak

üñer-men: ‘Kazarım’ 162, 25 1 şeklinde geçmektedir.

üñ- ‘kazmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *üñ-* ‘kazmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 169b; DanKelly, 1985, 60).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *üñ-* ‘delmek’ (Atalay I, 174; DanKelly, 1985, 60); KE’da *üñ-* ‘kazmak, delmek’ (Ata, 1997, 30v14) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ün- [un-] krş. al-Idrak ün-, ünegü, önewü; ünegi (Grønbech, 1942, 270)

Karşı koymak, dayanmak

yákşı ündi: ‘İyi dayandı’ 163, 23 1 şeklinde geçmektedir.

ün- ‘karşı koymak, dayanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ün-* ‘karşı koymak, dayanmak; çıkmak yerinden çıkmak, büyümek, yetişmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 521b; EDPT: 169a). Talat Tekin *ün-* ‘çıkmak (yerden) bitmek, büyümek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ün-* ‘uzatmak, sunmak’ (EDPT: 169a); DLT’de *ün-* ‘bitki bitmek, yetişmek, neşvünema bılmak, gitmek’ (Atalay I, 169; DanKelly, 1985, 60); KE’da *ün-* ‘(bitki) yetişmek, büyümek’ (Ata, 68r15); ME’de *ön-* ‘büyümek’ (Yüce, 1993, 166); HŞ’de *ön-* ‘rosnać, rość, wyrosnać’ (Zajaczkowski, 1961, 123); Çağataycada *ün-* ‘büyümek’ (Seng, 86v26, bkz. EDPT: 169b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça

eserlerden TZ’de *öŋ-* ‘doğrulamak’ (Atalay, 1945, 226); KI’te *ün-* ‘büyümek yetişmek, neticelenmek’ (Caferoğlu, 1931, 65; Özyetgin, 2001, 707) biçimlerinde bulunmaktadır.

ür- [vr-] (Grønbech, 1942, 270)

Ürmek, havlamak

it üre-dir: ‘İt ürüyor’ 113, 1.

it ürdi: ‘İt ürüdü’ 113, 17 şeklinde geçmektedir.

ür- ‘ürümek, havlamak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ür-* ‘ürmek, havlamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 196a; DanKelly, 1985, 60). Talat Tekin *ür-* ‘ürmek, havlamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ür-* ‘havlamak’ (EDPT: 196a); DLT’te *ür-* ‘ürümek, havlamak’ (Atalay I, 164; DanKelly, 1985, 60); KE’da *ür-* ‘ürümek, havlamak’ (Ata, 1997, 228v15); Çağataycada *ür-* ‘havlamak’ (Seng. 66v23, bkz. EDPT: 196a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ür-* ‘üflemek’ (Atalay, 1945, 274); KI’te *ür-* ‘havlamak’ (Caferoğlu, 1931, 115; Özyetgin, 2001, 709); BM’te *ür-* ‘dmuchać, dać’ (Zajaczkowski, 1954, 79); KK’de *ür-* ‘üflemek’ (Toparlı, 1999, 128); TA’de *ür-* ‘üfürmek, şişirmek’ (Toparlı, 2000, 151); GT’de *ür-* ‘(köpek) havlamak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 386) biçimlerinde bulunmaktadır.

üşi-, üşür- [vsi-; vsur / vši-, vššur- 25, 4–5; všvr] (Grønbech, 1942, 271)

Üşümek, ‘frigescere’ 25, 4–5.

üşür-men: ‘Üşürüm’ 164, 17 r şeklinde geçmektedir.

üşi- ‘üşümek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *üşi-* ‘üşümek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 256b; DanKelly, 1985, 61).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *üşi-* ‘soğuktan üşümek’ (Atalay III, 254; DanKelly, 1985, 61) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *üşe-* ‘üşümek’ ve *üşü-* ‘üşümek’ (Atalay, 1945, 274); BM’te *üşü-* ‘zmarznąć’ (Zajaczkowski, 1954, 79); TA’de *üşi-* ‘üşümek’ (Toparlı, 2000, 152) biçimlerinde bulunmaktadır.

üt-, -er [vter] (Grønbech, 1942, 271)

(Tavuğu) ütmek

üter-men: ‘Tavuğu üterim’ 161, 12 r şeklinde geçmektedir.

üt- ‘(tavuğu) ütmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *üt-* ‘hafif yakmak, ütülemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 40a; DanKelly, 1985, 62).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *ütüg* ‘ütü’ (OTWF I: 214); DLT’te *üt-* ‘kıl yakmak, ütmek’ (Atalay I, 171; DanKelly, 1985, 62); Çağataycada *üt-* ‘ütmek’ (Seng. 58v9, bkz. EDPT: 40a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *üt-* ‘kesilmiş koyunun tüylerini ütülemek, yakmak’ (Caferoğlu, 1931, 115; Özyetgin, 2001, 711) biçiminde bulunmaktadır.

üz-, -er [vz-; vzer] (Grønbech, 1942, 271)

Koparmak, kırmak

üzer-men: ‘Koparırm’ 115, 10 m.

ölümniğ bavlarnı üzdi: ‘Ölümün bağlarını kopardı’ 143, 21 şeklinde geçmektedir.

üz- ‘koparmak, kırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *üz-* ‘koparmak, yolmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 279b; DanKelly, 1985, 62; Berta, 1996, 2.123).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *üz-* ‘kesmek, kırmak, koparmak’ (Tekin, 2000, 257); Eski Uygurcada *üz-* ‘kesmek, koparmak’ (EDPT: 279b); DLT’te *üz-* ‘ip ve benzeri şeyleri kesmek’ (Atalay I, 165; DanKelly, 1985,

62); KE'da *üz-* 'koparmak' (Ata, 1997, 190r9); NF'te *üz-* 'koparmak, kesmek' (Ata, 1998, 281-5); HŞ'de *üz-* 'zrywać, wrywać, przerywać, zabierać (nadzieję)' (Zajączkowski, 1961, 204); Çağataycada *üz-* 'kırmak, koparmak' (Seng. 71v25, bkz. EDPT: 280a); Osmanlıcada *üz-* 'kesmek, koparmak' (TTS I: 754; TTS II: 962; TTS III: 740; TTS IV: 813) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *üz-* 'koparmak, ayırmak, çekerek kesmek' (Atalay, 1945, 274); Kİ'te *üz-* 'kesmek, koparmak, ayırmak' (Caferoğlu, 1931, 116; Özyetgin, 2001, 712); GT'de *üz-* 'kesmek, koparmak' (Karamanlıoğlu, 1989, 386); İM'de eylemin türevi olarak *üzül-* 'kesilmek' (Toparlı, 1992, 613) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaçan-, -ur [yazan-, yazan-, yazam-; yazanur] (Grønbech, 1942, 109)

Utanmak, çekinmek, korkmak, tiksirmek, 'dubitare' 21, 3–5

yaçanmak: 'Utanma (çekingenlik)' 21, 6 şeklinde geçmektedir.

yaçan- 'utanmak, çekinmek, korkmak, tiksirmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaçan-* 'çekinmek, tiksirmek, korkmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 882b; DanKelly, 1985, 208).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT'te *yaçan-* 'utanmak, gocunmak, sıkılmak' (Atalay III, 83; DanKelly, 1985, 208); Osmanlıcada *yacan-* 'kişinin koruması olmak, mahcup olmak' (TTS I: 763; TTS II: 972; TTS III: 750; TTS IV: 822) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de eylemin türevi olan *yaçanlı* 'hökerekli' (Atalay, 1945, 275) sözcüğü bulunmaktadır.

yádá- (Mo.) [jada-] (Grønbech, 1942, 109)

Yormak

yádádım: 'Yordum' 160, 17 r şeklinde geçmektedir.

yádá- 'yormak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen'de eylem *yada-* 'zayıflamak, güçten düşmek, yorulmak' şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 177a). Doerfer, eylemin Moğolcadan Türkçeye geçtiğini belirtmiştir (TMEN I: 403). Moğolcada *yada-* 'dayanıklılığı ve gücü olmamak;

bıkmak; ihtiyacı olmak; acı çekmek; muktedir olmamak, yapamamak' biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 675a; Csáki, 1996, 101).

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. HŞ'de *yada-* 'męczyć się, być zmęczonym' (Zajączkowski, 1961, 63); Çağataycada *yada-* 'yormak, yorulmak' (Seng. 326v9); Osmanlıcada eylemin türevi olarak *yadamağ* 'mustarip olmak' (YTS: 229) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *yada-* 'sıkılmak, daralmak' (Atalay, 1945, 275) biçiminde bulunmaktadır.

yağ-, yav-, -ar [yag-; yagar / yau] (Grønbech, 1942, 110-118)

Yağmak

yamğur yağar: 'Yağmur yağar' 41, 17–18.

kar yağar: 'Kar yağar' 37, 6–7.

ave kinge yamğurlayın soyurğal yavdı teñridin: 'Selâm sana, senin üstüne Tanrı'dan yağmur gibi rahmet yağdı' 143, 15 şeklinde geçmektedir.

yağ-/yav- 'yağmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yağ-* 'yağmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 896a; DanKelly, 1985, 209; Berta, 1996, 2.130).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yağ-* 'yağmak' (EDPT: 896a); DLT'te *yağ-* 'yağmak' (Atalay III, 61; DanKelly, 1985, 209); KE'da *yağ-* 'yağmak' (Ata, 1997, 118v10); NF'te *yağ-* '(yağmur) yağmak' (Ata, 1998, 234-5); ME'de *yağ-* '(yağmur) yağmak' (Yüce, 1993, 200); HŞ'de *yağ-* 'padać (o deszczu, śniegu etc.)' (Zajączkowski, 1961, 64); Çağataycada *yağ-* 'yağmak' (Seng. 332v29, bkz. EDPT: 196b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *yağ-* '(Trkm.) yağmur yağmak' ve *yav-* '(Trkm.) yağmur yağmak' (Atalay, 1945, 275-281); KI'te *yağ-* '(yağmur) yağmak' (Caferoğlu, 1931, 117; Özyetgin, 2001, 713); TA'de *yağ-* 'yağmak' (Toparlı, 2000, 152); KK'de eylemin türevi olarak *yağmur* 'yağmur' (Toparlı, 1999, 128); DM'de *yağmur* 'yağmur' (Toparlı, 2003, 119); GT'de *yağ-* 'yağmak' (Karamanlioğlu, 1989, 390); İM'de *yağ-* '(yağmur) yağmak' (Toparlı, 1992, 616) biçimlerinde bulunmaktadır.

yáḥ-, -ar [yɑHər] (Grønbech, 1942, 110)

Yapıştırmak

yáḥár-men: ‘Yapıştırırım’ 160, 8 1 şeklinde geçmektedir.

yáḥ- ‘yapıştırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaḥ-* ‘sürtmek, ovmak, yağlamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 896b 1 *yaḥ-*; DanKelly, 1985, 214; Berta, 1996, 2.127).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaḥ-* ‘sürtmek’ (EDPT: 896b); DLT’te *yaḥ-* ‘dokunmak, yakmak’ (Atalay III, 63; DanKelly, 1985, 214); KE’da *yaḥ-* ‘sürmek’ (Ata, 1997, 68v2); ME’de *yaḥ-* ‘(kna) yakmak’ (Yüce, 1993, 200); Çağataycada *yaḥ-* ‘yağlamak’ (Seng. 333v12, bkz. EDPT: 896b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yaḥ-* ‘sıvamak, yapıştırmak, yakmak’ (Atalay, 1945, 276) biçiminde bulunmaktadır.

yala-, -r [jalar] (Grønbech, 1942, 110)

Yalamak

yalar-men: ‘Yalarım’ 115, 15 1 şeklinde geçmektedir.

yala- ‘yalamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yalğa-* ‘yalamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 926b; DanKelly, 1985, 210). Talat Tekin *yālğa-* ‘yalamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yalğa-* ‘yalamak’ (EDPT: 926b); DLT’te *yala-* ‘töhmetslemek’ (Atalay III, 89; DanKelly, 1985, 210); ME’de *yala-* ‘vurmak istemek’ (Yüce, 1993, 201); HŞ’de *yala-* ‘lizać’ (Zajaczkowski, 1961, 65); Çağataycada *yala-* ‘yalamak’ (Seng. 336v15, bkz. EDPT: 927a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yala-* ‘yalamak’ (Atalay, 1945, 276); Kİ’te *yala-* ‘yalamak’ (Caferoğlu, 1931, 117; Özyetgin, 2001, 716); BM’te *yala-* ‘lizać’ (Zajaczkowski, 1954, 54); TA’de *yala-* ‘yalamak’ (Toparlı, 2000, 153); KK’de *yala-* ‘yalamak’ (Toparlı, 1999, 129); İM’de *yala-* ‘yalamak’ (Toparlı, 1992, 617) biçimlerinde bulunmaktadır.

yalbar-, -ur [yalbar-; yalbarur / jalbar-; ialbar-, yalbar-; iarbar- (doğrusu, ialbar- 121, 8); jalbarur] (Grønbech, 1942, 111-115)

Rica etmek, yalvarmak, 'rogare' 48, 15-17.

Dua etmek, tapınmak

yalbarur-men mariam katunğa, arı franasğa, barçá ar(ı)larğa benim üçün yalbarsınlar bey tenjirge: 'Genç kız Meryem'e ve Aziz Franz'a, bütün azizlere benim için Tanrı'ya dua etsinler diye yalvarırım' 121, 7-8.

yalbardılar Jesusga: 'İsa'ya dua ettiler' 123, 7; krş. 121, 17, 23.

algış bizge ol kim bersin övdirgen ana yalbarsın: '...ki, bize inayet versin, gıpta edilen anaya yalvarsın' 144, 8.

yalbarmaq, yalbarmah: 'Yalvarma' 126, 12; 48, 18; 70, 22 şeklinde geçmektedir.

yalbar-/yarbar- 'rica etmek, yalvarmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yalvar-* 'istemek, yalvarmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 920b; DanKelly, 1985, 211).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yalvar-* 'istemek, yakarmak' (EDPT: 920b); DLT'te *yalvar-* 'yalvarmak, dileğinin yapılmasını istemek' (Atalay III, 100; DanKelly, 1985, 211); KE'da *yalbar-* 'yalvarmak' (Ata, 1997, 110r6); NF'te *yalbar-* 'yalvarmak' (Ata, 1998, 355-4); ME'de *yalbar-* 'yalvarmak' (Yüce, 1993, 201); HŞ'de *yalbar-* 'blagać, prosić, modlić się (do Boga)' (Zajaczkowski, 1961, 65); Çağataycada *yalbar-* 'yalvarmak' (Seng. 335v1, bkz. EDPT: 920b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *yalbar-* 'yalvarmak' (Atalay, 1945, 277); BM'te *yalvar-* 'prosić, blagać' (Zajaczkowski, 1954, 54); İM'de *yalbar-* 'yalvarmak' (Toparlı, 1992, 617) biçimlerinde bulunmaktadır.

yáln-, -ur [jolinvr] (Grønbech, 1942, 112)

Rica etmek, yalvarmak

yálnur-men: 'Yalvarırım' 164, 20 1 şeklinde geçmektedir.

yáln- 'rica etmek, yalvarmak' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson'da eylem *yalın-* 'rica etmek, yalvarmak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 931a).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. HŞ'de *yalın-* 'blagać, prosić(||jalbar-)' (Zajaczkowski, 1961, 66); Çağataycada *yalın-* 'rica etmek' (Seng. 336r13, bkz. EDPT: 931a); Osmanlıcada *yalın-* 'memun etmek, yağ çekmek' (TTS II: 986; TTS IV: 852) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yama-, -r [iama-; iamar] (Grønbech, 1942, 112)

Yamamak, 'repeciare' 48, 23–24 şeklinde geçmektedir.

yama- 'yamamak' eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yama-* 'yamamak' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 934b; DanKelly, 1985, 211; Berta, 1996, 2.124).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT'te *yama-* 'yamamak' (Atalay III, 91; DanKelly, 1985, 211); NF'te eylemin türevi olarak *yamağ* 'yama' (Ata, 1998, 105-15); ME'de *yama-* 'yamamak' (Yüce, 1993, 202); Çağataycada *yama-* 'yamalamak' (Seng. 337r5, bkz. EDPT: 934b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *yama-* 'yamamak' (Atalay, 1945, 277); Kİ'te ad olarak *yama* 'yama' (Caféroğlu, 1931, 118); BM'te eylemin türevi olarak *yamala-* 'lataç' (Zajaczkowski, 1954, 54); DM'de ad olarak *yama* 'yama' (Toparlı, 2003, 120) biçimlerinde bulunmaktadır.

yan- [ian-] (Grønbech, 1942, 112)

Dönmek

ol sağittan könlümüz yangay teñiriñ sevmeklikine: 'Bütün araçlardan, fikirlerimize, Tanrı sevgisine dönecek' 126, 6 şeklinde geçmektedir.

yan- 'dönmek' eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yan-* 'geri dönmek' şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 941b; DanKelly, 1985, 212; Berta, 1996, 2.125).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yan-* ‘dönmek, geri dönmek’ (Tekin, 2000, 258); Eski Uygurcada *yan-* ‘dönmek’ (EDPT: 941b); DLT’te *yan-* ‘dönmek, döndürmek, korkutmak, tehdit etmek, kusmak, yanmak’ (Atalay III, 65; DanKelly, 1985, 212); KE’da *yan-* ‘dönmek, geri dönmek, vazgeçmek’ (Ata, 1997, 237r13); HŞ’de *yan-* ‘palić sie’ (Zajaczkowski, 1954, 66); Çağataycada *yan-* ‘geri dönmek’ (Seng. 337v8, bkz. EDPT: 942a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yanç- [janč-] (Grønbech, 1942, 113)

Ezmek, ‘conterere’ 138, 16.

ılanı basıp yançtı: ‘Yılanı basıp ezdi’ 138, 16 şeklinde geçmektedir.

yanç- ‘ezmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yanç-* ‘ezmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 944b; DanKelly, 1985, 213).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yanç-* ‘ezmek’ (EDPT: 944b); DLT’te *yanç-* ‘ezmek’ (Atalay III, 435; DanKelly, 1985, 213); NF’te eylemin türevi olarak *yançıl-* ‘yarılmak’ (Ata, 1998, 338-3); ME’de *yanç-* ‘ezmek, döğmek’ (Yüce, 1993, 202); Çağataycada *yanç-* ‘yumuşatmak’ (Seng. 338r10, bkz. EDPT: 944b); Osmanlıcada *yanc-* ‘ezmek’ (TTS I: 778) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te eylemin türevi olarak *yançuḡ* ‘para kesesi, torba’ (Caferoğlu, 1931, 118); TA’de *yançuḡ* ‘kese, torba’ (Toparlı, 2000, 153); DM’de *yançık* ‘kese, torba’ (Toparlı, 2003, 120); İM’de *yançık* ‘para kesesi’ (Toparlı, 1992, 618) biçimlerinde bulunmaktadır.

yap-; yapar [jap-, yap-; japar, yapar / iabadir] (Grønbech, 1942, 113)

Örtmek, kapamak, ‘coperire’ 14, 9–11.

eşik, eşikni yap-: ‘Kapıyı kapamak’ 16, 11–13

Bitirmek, inşa etmek, yapmak

yala yaba-dır: ‘İftira ediyor’ 114, 37 r şeklinde geçmektedir.

yap- ‘örtmek, kapamak; bitirmek, inşa etmek, yapmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yap-* ‘yapmak, örtmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 870b; DanKelly, 1985, 213; Berta, 1996, 2.126).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yap-* ‘örtmek, kapamak, yapmak’ (EDPT: 870b); DLT’te *yap-* ‘örtmek, kapamak, kurmak, yapmak’ (Atalay III, 57; DanKelly, 1985, 213); KE’da *yap-* ‘örtmek, kapamak, gizlemek’ (Ata, 1997, 82v21); NF’te *yap-* ‘yapmak’ (Ata, 1998, 28-12); ME’de *yap-* ‘kapamak, örtmek, isnat etmek’ (Yüce, 1993, 203); HŞ’de *yap-* ‘przykrywać, okrywać; zamykać’ (Zajaczkowski, 1961, 63); Çağataycada *yap-* ‘yapmak’ (Seng. 324v28, bkz. EDPT: 871a); Osmanlıcada *yap-* ‘kapamak (kapıyı)’ (TTS I: 782; TTS II: 997; TTS III: 767; TTS IV: 841) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *yap-* ‘yapmak, örtmek’ (Atalay, 1945, 278); KI’te *yap-* ‘bir şeyi örtmek, kapatmak, yapmak’ (Caferoğlu, 1931, 119; Özyetgin, 2001, 720); BM’te *yab-* ‘zamykać’ (Zajaczkowski, 1954, 53); TA’de *yap-* ‘yapmak’ (Toparlı, 2000, 154); KK’de *yap-* ‘yapmak’ (Toparlı, 1999, 129); GT’de *yap-* ‘örtmek, kapamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 392); İM’de *yap-* ‘örtmek, kapamak’ (Toparlı, 1992, 618) biçimlerinde bulunmaktadır.

yar-, -ar [yar- / jarar] (Grønbech, 1942, 114)

Hüküm vermek, karar vermek; ifade etmek

yargu yar-: ‘İdari ve mahkemesel karar vermek’

yargu yarar-men: ‘Karar veririm’ 115, 1 1 şeklinde geçmektedir.

yargu yarmağ: ‘Karar vermek’ 48, 4, 22.

yar- ‘hüküm vermek, karar vermek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yar-* ‘yarmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 954b; DanKelly, 1985, 215; Berta, 1996, 2.128). Talat Tekin *yār-* ‘yarmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yar-* ‘yarmak, ortadan ayırmak, bölmek’ (EDPT: 954b); DLT’te *yar-* ‘yarmak, bir şeyi keserek zorla yarmak, parçalamak, yere sınır çizmek’ (Atalay III, 58; DanKelly, 1985, 215); KE’da *yar-* ‘yarmak, yırtmak, ikiye bölmek, ayırmak’ (Ata, 1997, 236v20); NF’te *yar-* ‘yarmak, kesmek, açmak’ (Ata, 1998, 82-9); ME’de *yar-* ‘yarmak’ (Yüce, 1993,

203); Çağataycada *yar-* ‘bölmek’ (Seng. 327r18, bkz. EDPT: 955a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *yar-* ‘yarmak’ (Atalay, 1945, 279); KI’te *yar-* ‘azıcık yarmak’ (Caferoğlu, 1931, 120; Özyetgin, 2001, 722); TA’de *yar-* ‘yarmak’ (Toparlı, 2000, 154); GT’de *yar-* ‘yarmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 392); İM’de *yar-* ‘yarmak, parçalamak’ (Toparlı, 1992, 618) biçimlerinde bulunmaktadır.

yára- [jara-] (Grønbech, 1942, 114)

Yaramak, uygun gelmek

yáramaz: ‘Yaramaz’ 117, 6 r şeklinde geçmektedir.

yára- ‘yaramak, uygun gelmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yára-* ‘yaramak, uygun gelmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 956a; DanKelly, 1985, 216; Berta, 1996, 2.129).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yara-* ‘yaramak, yararlı olmak’ (Tekin, 2000, 258); Eski Uyğurcada *yara-* ‘yaramak, faydalı olmak, uygun olmak’ (EDPT: 956a); DLT’te *yara-* ‘yaramak, uygun gelmek, yaraşmak’ (Atalay III, 87; DanKelly, 1985, 216); KE’da *yara-* ‘yaramak, uygun ve gerekli olmak, faydalı olmak’ (Ata, 1997, 18r18); NF’te *yara-* ‘yaramak, uygun düşmek, yakışmak’ (Ata, 1998, 389-14); ME’de eylemin türevi olarak *yaraş-* ‘uymak, alışmak’ (Yüce, 1993, 203); HŞ’de *yara-* ‘pasować, nadawać się, być godnym’ (Zajączkowski, 1961, 69); Çağataycada *yara-* ‘yaramak’ (Seng. 327v2, bkz. EDPT: 956b); Osmanlıcada *yara-* ‘yaramak, uygun düşmek’ (TTS I: 785; TTS II: 1000; TTS III: 770; TTS IV: 844) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yara-* ‘yaramak’ (Atalay, 1945, 279); KI’te *yara-* ‘bir işe yaramak’ (Caferoğlu, 1931, 120; Özyetgin, 2001, 722); BM’te *yara-* ‘godzić się, nadawać się’ (Zajączkowski, 1954, 55); KK’de *yara-* ‘yaramak, faydası dokunmak’ (Toparlı, 1999, 129); GT’de *yara-* ‘yaramak’ (Karamanlioğlu, 1989, 392); İM’de *yara-* ‘yaramak, uygun olmak’ (Toparlı, 1992, 618) biçimlerinde bulunmaktadır.

yat-, -ur, -ır [yat-; yatur / iat-; jatir, iatir] (Grønbech, 1942, 118)

Yatmak, ‘jacere’ 123, 4; 31, 20–22.

yatır: ‘Yatar’ 163, 3, 4 1.

uçamda yatır-men: ‘Sırtüstü yatarım’ 113, 15.

biz koygaşıp yattık: ‘Biz koyun koyuna (yanyana) yattık’ 113, 18.

alar ayağışıp yattılar: ‘Hepsi başlı ayaklı (ayakları birbirine dönük olarak) yattılar’ 113, 19 şeklinde geçmektedir.

yat- ‘yatmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yat-* ‘yatmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 884a; DanKelly, 1985, 218; Berta, 1996, 2.130).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yat-* ‘yatmak’ (Tekin, 2000, 259); Eski Uygurcada *yat-* ‘yatmak’ (EDPT: 884a); DLT’te *yat-* ‘yatmak’ (Atalay II, 313; DanKelly, 1985, 218); KE’da *yat-* ‘yatmak, dağılmak’ (Ata, 1997, 33r4); NF’te *yat-* ‘yatmak, kalmak; defnedilmek, gömülmek’ (Ata, 1998, 316-2); ME’de *yat-* ‘yatmak’ (Yüce, 1993, 205); HŞ’de *yat-* ‘leżec, ukladać się do snu’, passim’ (Zajaczkowski, 1961, 75); Çağataycada *yat-* ‘uyumak’ (Seng. 326r18, bkz. EDPT: 884a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yat-* ‘yatmak’ (Atalay, 1945, 281); Kİ’te *yat-* ‘yatmak, uyumak’ (Caferoğlu, 1931, 122; Özyetgin, 2001, 730); BM’te *yat-* ‘położyć się, spać’ (Zajaczkowski, 1954, 55); TA’de *yat-* ‘yatmak, uyumak’ (Toparlı, 2000, 155); KK’de *yat-* ‘yatmak, uyumak’ (Toparlı, 1999, 129); GT’de *yat-* ‘yatmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 393); İM’de *yat-* ‘yatmak’ (Toparlı, 1992, 619) biçimlerinde bulunmaktadır.

yay-, yáy-, -ar [yay-; yayar / yaiar] (Grønbech, 1942, 110)

Yaymak, ‘estendere, extendere’ 23, 10–12

yáyár-men: ‘Yayarım’ 160, 12 r şeklinde geçmektedir.

yay-/yáy- ‘yaymak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yad-* ‘yaymak, sermek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 883b; DanKelly, 1985, 220).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yad-* ‘yaymak’ (EDPT: 883b); DLT’te *yay-* ‘çalkamak, kımıldatmak, sallamak, meyletmek,

meylettirmek’ (Atalay III, 247; DanKelly, 1985, 220); KE’da eylemin türevi olarak *yayıl-* ‘yayılmak, dağılmak, çoğalmak’ (Ata, 1997, 6v19); NF’te *yay-* ‘yaymak, dağıtmak, sermek, açmak’ (Ata, 1998, 57-13); ME’de *yay-* ‘yaymak’ (Yüce, 1993, 206); HŞ’de *yay-* ‘rozpościerać, rozwiewać, rozpuścić (włosy)’ (Zajaczkowski, 1961, 64); Çağataycada *yay-* ‘yaymak’ (Seng. 340v1, bkz. EDPT: 884b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yay-* ‘yaymak’ (Atalay, 1945, 282); Kİ’te *yay-* ‘yaymak’ (Caferoğlu, 1931, 123; Özyetgin, 2001, 732); GT’de eylemin türevi olarak *yayıl-* ‘yayılmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 393); İM’de *yay-* ‘yaymak’ (Toparlı, 1992, 619) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaz-, -ar [yaxar] (Grønbech, 1942, 119)

Yazmak, ‘scribere’ 50, 22 şeklinde geçmektedir.

yaz- ‘yazmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaz-* ‘yazmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 984a; DanKelly, 1985, 220; Berta, 1996, 2.134).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *yaz-* ‘(Oğuzca) yazmak’ (Atalay III, 59; DanKelly, 1985, 220); KE’da *yaz-* ‘yazmak’ (Ata, 1997, 92r4); HŞ’de *yaz-* ‘pisać, napisac (||biti-)’ (Zajaczkowski, 1961, 76); Çağataycada *yaz-* ‘yazmak’ (Seng. 329v26, bkz. EDPT: 984a); Osmanlıcada *yaz-* ‘yazmak’ (TTS I: 808; TTS II: 1026; TTS III: 791; TTS IV: 864) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yaz-* ‘yazmak’ (Atalay, 1945, 282); Kİ’te *yaz-* ‘(yazı) yazmak’ (Caferoğlu, 1931, 123; Özyetgin, 2001, 734); BM’te *yaz-* ‘pisać’ (Zajaczkowski, 1954, 56); TA’de *yaz-* ‘yazmak, çizmek’ (Toparlı, 2000, 156); KK’de *yaz-* ‘yazmak’ (Toparlı, 1999, 130); DM’de *yaz-* ‘yazmak’ (Toparlı, 2003, 121); GT’de *yaz-* ‘yazmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 393); İM’de *yaz-* ‘yazmak’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaz- [iaz] (Grønbech, 1942, 119)

Hedefe isabet ettirememek, kaçırmak

urdım da yazdım: ‘Vurdum (attım) da hedefe isabet ettiremedim’ 113, 21 şeklinde geçmektedir.

yaz- ‘hedefe isabet ettirememek, kaçırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaz-* ‘yanlış yapmak, dahil etmemek, günah işlemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 983b; DanKelly, 1985, 220; Berta, 1996, 2.132).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaz-* ‘suç işlemek’ (EDPT: 983b); DLT’te *yaz-* ‘şaşmak, yanılmak’ (Atalay III, 59; DanKelly, 1985, 220); KE’da *yaz-* ‘günah, suç işlemek, doğru yoldan çıkmak’ (Ata, 1997, 145r2); ME’de *yaz-* ‘yanılmak’ (Yüce, 1993, 206); HŞ’de *yaz-* ‘chybiac; mylic się (jako czasownik posilkowy w wyrażeniach peryfrastycznych); o malo nie (coś zrobić)’ (Zajaczkowski, 1961, 76); Çağataycada *yaz-* ‘yanlış yapmak’ (Seng. 329v26, bkz. EDPT: 984a); Osmanlıcada *yaz-* ‘kaçırmak’ (TTS II: 1026) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM’te *yaz-* ‘chybiac, pisać’ (Zajaczkowski, 1954, 56); KK’de *yaz-* ‘iskalamak, vuramamak’ (Toparlı, 1999, 130); GT’de *yaz-* ‘yanılmak, hata etmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 394) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaz-, -ar [yazar] (Grønbech, 1942, 119)

Karışık (dolaşık) bir şeyi çözüp ayırmak

yazar-men: ‘Ayırırım’ 111, 6 şeklinde geçmektedir.

yaz- ‘karışık (dolaşık) bir şeyi çözüp ayırmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaz-* ‘çözmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 983a; DanKelly, 1985, 220; Berta, 1996, 2.133).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaz-* ‘eritmek’ (EDPT: 983a); DLT’te *yaz-* ‘çözmek’ (Atalay III, 59; DanKelly, 1985, 220); KE’da *yaz-* ‘çözmek, açmak, yaymak, sermek’ (Ata, 1997, 82v21); Çağataycada *yaz-* ‘açmak’ (Seng. 329v26, bkz. EDPT: 983b); Osmanlıcada *yaz-* ‘gevşetmek, çözmek’ (TTS I: 808; TTS II: 1026) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ye-, -r [ie-; jer] (Grønbech, 1942, 120)

Yemek, ‘comedere’ 115, 2.

yegenim: ‘Yediğim şey’ 121, 4 şeklinde geçmektedir.

ye- ‘yemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda ye- ‘yemek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 869b; DanKelly, 1985, 221; Berta, 1996, 2.136). Talat Tekin yē- ‘yemek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede yé- ‘yemek’ (Tekin, 2000, 259); Eski Uygurcada ye- ‘yemek’ (EDPT: 869b); DLT’te ye- ‘yemek, yeyip telef etmek’ (Atalay III, 67; DanKelly, 1985, 221); KE’da yé- ‘yemek’ (Ata, 1997, 92v9); NF’te ye- ‘yemek’ (Ata, 1998, 146-12); ME’de ye- ‘yemek’ (Yüce, 1993, 206); HŞ’de ye- ‘jeść, spożywać’ (Zajaczkowski, 1961, 77); Çağataycada yé- ‘yemek’ (Seng. 352v23, bkz. EDPT: 870a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ye- ‘yemek’ (Atalay, 1945, 283); Kİ’te ye-/yi- ‘yemek’ (Caferoğlu, 1931, 124-125; Özyetgin, 2001, 736); BM’te ye- ‘jeść, spożywać’ (Zajaczkowski, 1954, 56); TA’de ye- ‘yemek’ (Toparlı, 2000, 156); KK’de ye- ‘yemek’ (Toparlı, 1999, 130); DM’de ye- ‘yemek’ (Toparlı, 2003, 121); GT’de yi- ‘yemek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 395); İM’de ye- ‘yemek’ (Toparlı, 1992, 621) biçimlerinde bulunmaktadır.

yek-, -er [jeker] (Grønbech, 1942, 121)

(Arabaya) at koşmak, ‘jinspannen’ 160, 4 1 şeklinde geçmektedir.

yek- ‘(arabaya) at koşmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Räsänen’de eylem yek- ‘at koşmak’ şeklinde bulunmaktadır ve Räsänen eylemin Türk dillerindeki biçimlerini vermiştir: kar. oir. tel. leb. yek- ‘(at) koşmak’, kmk. yek-, krç. kzk. çek-, blk. zek-, bar. yik-, kaz. çik- ‘koşmak’ vb. (bkz. VEWT: 195a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yelpi-, -r [jelpir] (Grønbech, 1942, 121)

Yelpaze ile hava vermek, yelpazelenmek

yelpir-men: ‘Yelpazelenirim’ 163, 3 r şeklinde geçmektedir.

yelpi- ‘yelpaze ile hava vermek, yelpazelenmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Clauson’da eylem *yelpi-* ‘yelpazelenmek’ şeklinde bulunmaktadır. Clauson eylemin *yel* kökünden geldiğini ancak *-pi-* eki ile morfolojik bağlantı kurmanın güç olduğunu belirtmiştir (EDPT: 920a).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te eylemin türevi olarak *yélpin-* ‘yelpazelenmek’ (Atalay III, 108; DanKelly, 1985, 221); KE’da *yelpi-* ‘yelpazelemek’ (Ata, 1997, 143v14); NF’te *yelpi-* ‘yelpazelemek, yelpaze ile serinletmek’ (Ata, 1998, 235-15); ME’de *yelpi-* ‘yelpazelenmek’ (Yüce, 1993, 206); Çağataycada *yélpin-* ‘yelpazelenmek’ (Seng. 351v6, bkz. EDPT: 920a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *yilpi-* ‘yelpazelenmek’ (Toparlı, 1992, 621) biçiminde bulunmaktadır.

yeŋ-, yen-, -er [yeng-, yeng-; yengr (doğrusu, yenger krş. al-Kaşğ. III) / ieŋ-; jenŋ-, jen- 144, 16.] (Grønbech, 1942, 121-122)

Yenmek, ‘vincere’ 56, 19–21.

tuşmanımıznı yeŋdi: ‘Düşmanımızı yendi’ 138, 8.

tuşmannı yendeçi bolup: ‘Düşmana galip gelip’ 144, 16.

kör-kiŋ yeŋip-tir libannı: ‘Güzelliğin Lübnan’ın sınırlarını aşmış’ 139, 13

yeŋmek: ‘Yenme, zafer, galibiyet’ 56, 22 şeklinde geçmektedir.

yeŋ-/yen- ‘yenmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yeŋ-/yen-* ‘yenmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 942b; DanKelly, 1985, 223; Berta, 1996, 2.135).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *yeŋ-* ‘yenmek, alt etmek (Oğuz ve Kıpçak dillerince)’ (Atalay III, 391; DanKelly, 1985, 223); KE’da *yeŋ-* ‘yenmek, kazanmak, galip gelmek’ (Ata, 1997, 229r21); NF’te *yeŋ-* ‘yenmek, galip gelmek’ (Ata, 1998, 151-7); ME’de *yeŋ-* ‘yenmek, galip gelmek’ (Yüce, 1993, 207) Çağataycada *yeŋ-* ‘yenmek’ (Seng. 352v1, bkz. EDPT: 942b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *yeŋ-* ‘yenmek, üst gelmek’ (Atalay, 1945, 284); BM’te *yen-* ‘zwyćieżać, zyskać’ (Zajaczkowski, 1954,

56); KK’de *yin-* ‘yenmek, yenilmek’ (Toparlı, 1999, 131); DM’de *yeŋ-* ‘yenmek’ (Toparlı, 2003, 123); GT’de *yeŋ-* ‘yenmek, galip gelmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 394); İM’de *yen-* ‘yenmek, galip gelmek’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yer-, -er [jerer] (Grønbech, 1942, 123)

Yermek, hoşuna gitmemek

yerer: ‘Yerer’ 162, 33 1 şeklinde geçmektedir.

yer- ‘yermek, hoşuna gitmemek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yer-* ‘tiksinmek, eleştirmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 955a; DanKelly, 1985, 223).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yér-* ‘suçlamak’ (EDPT: 955a); DLT’te *yér-* ‘yermek, beğenmemek; iğrenmek; zemmetmek, hakir görmek (Oğuzca) (Atalay III, 185; DanKelly, 1985, 223); KE’da *yer-* ‘yermek, ayıplamak’ (Ata, 1997, 727); NF’te *yer-* ‘yermek, kötülemek’ (Ata, 1998, 480); ME’de *yer-* ‘yermek, azarlamak’ (Yüce, 1993, 207) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yet-, -er [yet-, iet-; yetar, ietar / jet-, yät-; jeter] (Grønbech, 1942, 123)

Yetmek, bir yere, bir amaca ulaşmak, erişmek

Jesusıña mağat yeter: ‘Muhakkak İsa’ya ulaşır’ 141, 15.

yetmege...toyğa: ‘Ziyafete yetişmek için’ 150, 4.

saa yetmeyin: ‘Sana ulaşamayın’ 138, 7.

töreniñ tügeli yetti: ‘Törenin uygulaması başarılı oldu (amacına ulaştı.)’ 140, 14.

Ekleme, bağlamak 6, 21–23; 30, 4– 6.

Yetişmek, kâfi gelmek.

yeter: ‘Yeter’ 64, 18.

küçüm [kuzun] yeter: ‘Benim gücüm yeter, ben yapabilirim’40, 2–3.

dunya yetmez barça aña kim layh bolğay utrusına: ‘Dünya bir araya gelse onun değerinde olmaz’ 147, 10.

yetnek-bile: ‘Yetmek, yeterli’ 64, 19 şeklinde geçmektedir.

yet- ‘yetmek, bir yere, bir amaca ulaşmak, erişmek; eklemek, bağlamak, yetişmek, kâfi gelmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yét-* ‘yetmek, ulaşmak, yetişmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 884b; DanKelly, 1985, 223; Berta, 1996, 2.137). Talat Tekin *yēt-* ‘yedmek, yedeğinde götürmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yet-* ‘yetmek, erişmek’ (Tekin, 2000, 259); Eski Uygurcada *yet-* ‘yetmek, ulaşmak’ (EDPT: 884b); DLT’te *yet-* ‘yetişmek, erişmek’ (Atalay II, 314; DanKelly, 1985, 223); KE’da *yet-* ‘yetmek, yeterli olmak, yetişmek; ulaşmak’ (Ata, 1997, 42r6); NF’te *yet-* ‘yetişmek, erişmek, ulaşmak, gelmek; yetmek, yeterli olmak’ (Ata, 1998, 23-9); ME’de *yet-* ‘ulaşmak, yetmek’ (Yüce, 1993, 207); HŞ’de *yet-* ‘dojśc, dosięgnąć, osiagnąć’ (Zajaczkowski, 1961, 78) Çağataycada *yét-* ‘ulaşmak’ (Seng. 348r1, bkz. EDPT: 885a); Osmanlıcada *yet-* ‘ulaşmak, erişmek’ (TTS I: 824; TTS II: 1045; TTS III: 804; TTS IV: 878) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yet-* ‘yedeğine almak; sevk etmek; erişmek’ (Atalay, 1945, 285); KI’te *yet-* ‘yetmek, yeterli olmak, yetişmek, ulaşmak’ (Caferoğlu, 1931, 125; Özyetgin, 2001, 737); BM’te *yet-* ‘dosięgnąć, dojśc’ (Zajaczkowski, 1954, 57); TA’de *yet-* ‘kavuşmak, ulaşmak’ (Toparlı, 2000, 156); KK’de eylemin türevi olarak *yetiş-* ‘yetişmek, ulaşmak’ (Toparlı, 1999, 131); GT’de *yit-* ‘erişmek, ulaşmak, yetmek, yetişmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 397); İM’de *yit-* ‘yetmek, kafi gelmek’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yı-, -ar [iy-, ie-, gi-, yiar] (Grønbech, 1942, 132)

Yığmak, toplamak, birikmek, ‘congregare’ 126, 4; 16, 23–24.

yup-dır: ‘Yığılmış’ 115, 38 1 şeklinde geçmektedir.

yı- ‘yığmak, toplamak, birikmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 897a; DanKelly, 1985, 224; Berta, 1996, 2.139).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak, bir araya getirmek’ (Tekin, 2000, 259); Eski Uygurcada *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak’ (EDPT: 897a); DLT’te *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak, bir şeye engel olmak, alıkoymak’ (Atalay III, 61; DanKelly, 1985, 224); KE’da *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak, dermek’ (Ata, 1997, 89v12); NF’te *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak, bir araya getirmek’ (Ata, 1998, 149-16); ME’de *yıǵ-* ‘yığmak, toplamak’ (Yüce, 1993, 208); Çağataycada *yıǵ-* ‘toplamak’ (Seng. 349v27, bkz. EDPT: 897b); HŞ’de *yıǵ-* ‘zbierać; wstrzymywać, przeszkadzać, powściągać; wypuścić; przewrócić’ (Zajaczkowski, 1961, 88); Osmanlıcada *yıǵ-* ‘engellemek, önlemek’ (TTS I: 827; TTS II: 1048; TTS III: 807; TTS IV: 881) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yıǵ-* ‘yığmak’ (Atalay, 1945, 285); Kİ’te *yıǵ-* ‘toplamak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 738); GT’de *yıǵ-* ‘yığmak, biriktirmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 394) biçimlerinde bulunmaktadır.

yıǵ-, -ar [iyeh-; iyehar] (Grønbech, 1942, 132)

Yıkmak, yere atmak, ‘vellen’ 16, 25–26 şeklinde geçmektedir.

yıǵ- ‘yıkmak, yere atmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yıķ-* ‘yıkmak, devirmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 897b; Berta, 1996, 2.138).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yıķ-* ‘atmak, yıkmak’ (Atalay III, 63); KE’da *yıķ-* ‘yıkmak, devirmek’ (Ata, 1997, 31r3); NF’te *yıķ-* ‘yıkmak, devirmek, yere düşürmek’ (Ata, 1998, 139-17); ME’de *yıķ-* ‘yıkmak’ (Yüce, 1993, 209); HŞ’de *yıķ-* ‘niszczyć, zrywać (most)’ (Zajaczkowski, 1961, 91); Çağataycada *yıķ-* ‘atmak, yıkmak’ (Seng. 350v12, bkz. EDPT: 897b); Osmanlıcada *yıķ-* ‘atmak, yıkmak’ (TTS II: 1049; TTS III: 808) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yıķ-* ‘yıkmak’ (Atalay, 1945, 285); BM’te *yıķ-* ‘zniszczyć, zrujnować’ (Zajaczkowski, 1954, 58); KK’de *yıķ-* ‘kırmak, gönül kırmak’ (Toparlı, 1999, 131); TA’de *yıķ-* ‘yıkmak’ (Toparlı, 2000, 157); GT’de *yıķ-* ‘yıkmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 395); İM’de *yıķ-* ‘yıkmak’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yılbra-, -r [gilbrar] (Grønbech, 1942, 132)

Bağlamak, eklemek, iliştiirmek = ular 160, 12 1 şeklinde geçmektedir.

yılbra- ‘bağlamak, eklemek, iliştiirmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır. krş. Moğolcada *cilbura-/cilğura-/culğura-* ‘saçları ya da tüyleri dökülmek’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1629b-1666b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yırğa- [girga-] (Grønbech, 1942, 133)

Eğlendirmek, şölen yapmak

yırğağıl: ‘Eğlendir’ 160, 15 1 şeklinde geçmektedir.

yırğa- ‘eğlendirmek, şölen yapmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Clauson *yırğa-* eylemini *ırğa-* ‘sallamak’ maddesi içinde işlemiş; ancak bu iki sözcük arasında anlam benzerliği olmadığını *yırğa-* eyleminin anlamının Moğolca *cirga-* eylemi ile benzer olduğunu belirtmiştir (EDPT: 217b). Gabain eylemi *yır+ğa-* ‘ziyafet vermek’, krş. *ır* ‘şarkı’ şeklinde açıklamıştır (Gabain, 1959 (1998), 83). Moğolcada *cirga-* ‘eğlenmek, mutlu olmak, sevinmek, neşelenmek; işi yolunda ve başarılı olmak; (güneş) batmak, uyumak’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1635b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yırl-, -r [jirilir] (Grønbech, 1942, 134)

Büzülmek, çekmek

yırlır: ‘Büzülür’ 160, 20 r şeklinde geçmektedir.

yırl- ‘büzülmek, çekmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yırt-, -ur [girt-; girtur] (Grønbech, 1942, 133)

Yırtmak, ‘delacerare’ 21, 7–9.

yırtmak: ‘Yırtma’ 21, 10 şeklinde geçmektedir.

yırt- ‘yırtmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yırt-* ‘yırtmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 958b; DanKelly, 1985, 228).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *yırt-* ‘yırtmak’ (Atalay III, 435; DanKelly, 1985, 228); KE’da *yırt-* ‘yırtmak’ (Ata, 1997, 143v21); NF’te *yırt-* ‘yırtmak’ (Ata, 1998, 81-11); ME’de *yırt-* ‘yırtmak’ (Yüce, 1993, 209); HŞ’de *yırt-* ‘drzeć, podrzeć, podrapać (cialo), kaleczyć’ (Zajaczkowski, 1961, 92); Çağataycada *yırt-* ‘yırtmak’ (Seng. 349r1, bkz. EDPT: 959a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yırt-* ‘yırtmak’ (Atalay, 1945, 286); Kİ’te *yırt-* ‘yırtmak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 740); BM’te *yırt-* ‘drzeć, rozrywać’ (Zajaczkowski, 1954, 58); TA’de *yırt-* ‘yırtmak’ (Toparlı, 2000, 157); GT’de *yırt-* ‘yırtmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 395); İM’de *yırt-* ‘yırtmak’ (Toparlı, 1992, 621) biçimlerinde bulunmaktadır.

yıt- [jıt-] krş. jıl- (Grønbech, 1942, 134).

Beraber itmek

yıtdı: ‘İtti’ 164, 16 r şeklinde geçmektedir.

yıt- ‘beraber itmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *it-* ‘itmek, ittirmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 38a; DanKelly, 1985, 37). Gabain eylemi ET **yıgıt-* ‘beraberce yapmak’ (işlemek) > *yıt-*, yani *yit-* şeklinde açıklamıştır (Gabain, 1959 (1998), 73).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *it-* ‘itmek’ (Atalay I 171; DanKelly, 1985, 37); KE’da *it-* ‘düzenlemek, tastip etmek; itmek, iteklemek’ (Ata, 1997, 164v18); NF’te *it-* ‘itmek, iteklemek’ (Ata, 1998, 360-12); ME’de *it-*

‘itmek’ (Yüce, 1993, 132); Çağataycada *it-* ‘itmek’ (Seng. 93r16, bkz. EDPT: 38a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *it-* ‘itmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 284) biçiminde bulunmaktadır.

yipkir-; -jipkirri [jipkirri] (Grønbech, 1942, 124)

Midesini bulandırmak, tiksindirmek

yipkirri-men: ‘Tiksinirim’ 162, 22 1 şeklinde geçmektedir.

yipkir- ‘midesini bulandırmak, tiksindirmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yoğo- (?) [jogo] (Grønbech, 1942, 125)

İtaat etmek

törege yoğoy-dır er: ‘Er töreye itaat ediyor’ 131, 18 1 şeklinde geçmektedir.

yoğo- ‘itaat etmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem Moğolcada ad olarak *yoga* ‘(yog-a, Sankritçe yoga), birlik, bütünlük (özellikle meditasyon yoluyla Tanrı ile bütünleşme); birleşme yeri, kavşak; hürmet, saygı; pek derin düşünce veya yoğunlaşma’ şeklinde geçmektedir (LessingÇ I, 2003, 694a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yógóy-, -ar [jógóar] < joğa (Grønbech, 1942, 125)

Ufalmak, küçülme

yógóyar-dır-men: ‘Ufalıyorum, küçülüyorum’ 162, 30 r şeklinde geçmektedir.

yógóy- ‘ufalmak, küçülme’ geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yomuḡ- [**iomuc**] (Grønbech, 1942, 126)

Toplanmak, ‘convenire’ 16, 26 şeklinde geçmektedir.

yomuḡ- ‘toplanmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Erdal’da eylem *yomit-* ‘toplanmak’ şeklinde bulunmaktadır (OTWF II: 738). Clauson *yomut-* ‘toplanmak’ eyleminin bozulmuş şeklinin *Codex Cumanicus*’ta *yomuḡ-* olduğunu TA’de *tomut-* olduğunu belirtmiştir (EDPT: 935a).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *yumut-* ‘toplanmak’ (Atalay I, 214) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de *tomut-* ‘bir araya gelmek, toplanmak’ (Toparlı, 2000, 147) biçiminde bulunmaktadır.

yon-, -ar [**jonar**] (Grønbech, 1942, 126)

Yontmak

yonar-men: ‘Yontarım’ 161, 33 r şeklinde geçmektedir.

yon- ‘yontmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yon-* ‘yontmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 942b; DanKelly, 1985, 230; Berta, 1996, 2.140). Talat Tekin *yōn-* ‘yontmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *yonu-* ‘yonmak’ (Atalay I, 394; DanKelly, 1985, 230); KE’da *yon-* ‘yonmak, yontmak’ (Ata, 1997, 88v12); Çağataycada *yon-* ‘yonmak, yontmak’ (Seng. 346v28, bkz. EDPT: 942b); Osmanlıcada *yon-* ‘yontmak’ (TTS I: 841; TTS II: 1066; TTS III: 820; TTS IV: 897) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yon-* ‘yonmak, yontmak’ (Atalay, 1945, 288); Kİ’te *yon-* ‘yontmak’ (Caferoğlu, 1931, 127; Özyetgin, 2001, 746); GT’de *yon-* ‘yontmak, heykel yapmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 399) biçimlerinde bulunmaktadır.

yor- [yor-] (Grønbech, 1942, 126)

Gitmek (yalnız yardımcı eylem olarak kullanılır).

yür-: keli-yorlar: ‘Geliyorlar’ 160, 18 1 şeklinde geçmektedir.

yor- ‘gitmek (yalnız yardımcı eylem olarak kullanılır)’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yori-* ‘gitmek, yürümek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 207a; EDPT: 957a; DanKelly, 1985, 231). Talat Tekin *yori-* ‘yürümek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yori-* ‘yürümek; ilerlemek gelişmek; yaşamak’ (Tekin, 2000, 260); Eski Uygurcada *yor-* ‘yürümek’ (EDPT: 207a); DLT’te *yor-* ‘yürümek’ (Atalay I, 456; DanKelly, 1985, 231); KE’da *yöri/ü-* ‘yürümek, hareket etmek; geçerli olmak; yaşamak’ (Ata, 1997, 88v5); NF’te *yöri-/yörü-* ‘yürümek, gezinmek, yoluna devam etmek; hareket etmek, davranmak; yaşamak, yaşamını devam ettirmek’ (Ata, 1998, 20-11); ME’de *yöri-* ‘yürümek, gitmek’ (Yüce, 1993, 211); HŞ’de *yüri-* ‘isć poruszać się, maszerować’ (Zajaczowski, 1961, 88); Çağataycada *yürü-* ‘yürümek’ (Seng. 341v20, bkz. EDPT: 957b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yürü-* ‘yürümek’ (Atalay, 1945, 291); Kİ’te *yürü-* ‘yürümek’ (Caferoğlu, 1931, 131; Özyetgin, 2001, 759); BM’te *yir-* ‘isć kroczyć, maszerować’ (Zajaczowski, 1954, 57); TA’de *yür-* ‘yürümek’ (Toparlı, 2000, 161); KK’de *yürü-* ‘yürümek’ (Toparlı, 1999, 132); GT’de *yürü-/yüri-* ‘yürümek’ (Karamanlioğlu, 1989, 400); İM’de *yüri-* ‘yürümek’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

yovut-, [iout] krş. Trkm. yuvıt- (Grønbech, 1942, 127)

Yutmak

sen boyunğa yovutmağıl: ‘Onu bütün olarak yutma’ 116, 5 şeklinde geçmektedir.

yovut- ‘yutmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yut-* ‘yutmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 885b; DanKelly, 1985, 235). Clauson eylemin *Codex*’teki şeklini *yout-* (?) ‘yutmak’ olarak vermiştir (EDPT: 885b). Talat Tekin *yüt-* ‘yutmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *yut-* ‘yutmak’ (Oğuz ve Kıpçak dillerince) (Atalay II, 313; DanKelly, 1985, 235); KE’da *yut-* ‘yutmak’ (Ata, 1997, 89v2); ME’de *yut-* ‘yutmak’ (Yüce, 1993, 212); HŞ’de *yut-* ‘polykać’ (Zajaczkowski, 1961, 87); Çağataycada *yut-* ‘yutmak’ (Seng. 341r15, bkz. EDPT: 885b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yut-* ‘yutmak’ (Atalay, 1945, 290); Kİ’te *yut-* ‘yutmak’ (Caferoğlu, 1931, 129; Özyetgin, 2001, 754); BM’te *yut-* ‘polykać = wdychać, weiagać’ (Zajaczkowski, 1954, 57); TA’de *yut-* ‘yutmak’ (Toparlı, 2000, 160); KK’de *yut-* ‘yutmak’ (Toparlı, 1999, 132); GT’de *yut-* ‘yutmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 400); İM’de *yut-* ‘yutmak’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

yu-, yuv-; yuvar [ju-, juu-; junar / ju-] (Grønbech, 1942, 128-129)

Yıkamak, ‘lauare’ 32, 2–4.

yazıklarımızni yudı: ‘Günahlarımızı temizledi’ 147, 4 şeklinde geçmektedir.

yu-/yuv- ‘yıkamak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yu-* ‘yıkamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 870a; DanKelly, 1985, 232; Berta, 1996, 2.141). Talat Tekin *yū-* ‘yıkamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yu-* ‘yıkamak’ (EDPT: 870a); DLT’te *yu-* ‘yıkamak’ (Atalay III, 66; DanKelly, 1985, 232); KE’da *yu-* ‘yıkamak’ (Ata, 1997, 49v7); NF’te *yu-* ‘yıkamak’ (Ata, 1998, 87-6); ME’de *yu-* ‘yumak, yıkamak’ (Yüce, 1993, 212); HŞ’de *yu-* ‘myć, umyć; prać’ (Zajaczkowski, 1961, 84); Çağataycada *yu-* ‘yıkamak’ (Seng. 347r13, bkz. EDPT: 870a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yu-* ‘yıkamak, yumak’ (Atalay, 1945, 288); Kİ’te *yu-* ‘yıkamak’ (Caferoğlu, 1931, 128; Özyetgin, 2001, 750); BM’te *yuv-* ‘myć’ (Zajaczkowski, 1954, 58); TA’de *yuy-* ‘yıkamak’ (Toparlı, 2000, 160); KK’de *yu-* ‘yıkamak’ (Toparlı, 1999, 132); GT’de *yu-* ‘yıkamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 399); İM’de *yu-* ‘yumak, yıkamak’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

yuk-, yuḡ- [iuc, yuH-] (Grønbech, 1942, 128-129)

Bir şeye yapışık kalmak, yapıştırmak 119, 24: kalmak, sürmek.

ol sırt üstünde ol yuḳtı: ‘O sırt (tepe) üstünde oturup kaldı’ 126, 13 şeklinde geçmektedir.

yuḳ-/yuh- ‘bir şeye yapışık kalmak, yapıştırmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yuḳ-* ‘bağlı kalmak, bulaştırmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 897b; DanKelly, 1985, 234).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yuḳ-* ‘yapışmak, ilişmek’ (Gabain, 1941 (2003), 313); DLT’te *yuḳ-* ‘bulaşmak, sıvanmak, sirayet etmek’ (Atalay III, 63; DanKelly, 1985, 234); Çağataycada *yuḳ-* ‘başlamak, etkilemek’ (Seng. 343v4, bkz. EDPT: 897b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yul-, -ar [yul-; yular] (Grønbech, 1942, 128)

Yolmak, çözmek, kurtarmak, ‘redimere’ 45, 6–8.

yazuḡımıznı yuldı (İsa kanyla): ‘Günahlarımıznı aldı, günahlarımızdan kurtardı’ 145, 13; krş. 145, 10.

yulmaḳ: ‘Kurtarma, kurtuluş’ 45, 9 şeklinde geçmektedir.

yul- ‘yolmak, çözmek, kurtarmak’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yul-* ‘koparmak, çıkarmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 918b; DanKelly, 1985, 232; Berta, 1996, 2.142).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yul-* ‘koparmak, yolmak’ (EDPT: 918b); DLT’te *yol-/yul-* ‘yolmak, yolmak için kaynar suya bırakmak; kurtarmak, bırakmak, salivermek; istinsah etmek’ (Atalay III, 64; DanKelly, 1985, 232); KE’da *yol-* ‘yolmak, koparmak’ (Ata, 1997, 55r4); NF’te *yol-* ‘yolmak’ (Ata, 1998, 80-9); ME’de *yol-* ‘yolmak, koparmak’ (Yüce, 1993, 210); HŞ’de *yol-* ‘wrywać, zrywać’ (Zajaczkowski, 1961, 81); Çağataycada *yul-* ‘koparmak’ (Seng. 345r6, bkz. EDPT: 918b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yum-, -ar [ium-; iumar] (Grønbech, 1942, 129)

(Göz) yummak, göz kırmak

yumar-men: ‘Yumarım’

yumdum: ‘Yumdum’ 111, 22, 23 şeklinde geçmektedir.

yum- ‘(göz) yummak, göz kırmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yum-* ‘yummak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 934a; DanKelly, 1985, 233; Berta, 1996, 2.143).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yum-* ‘yummak’ (EDPT: 934a); DLT’te *yum-* ‘yummak’ (Atalay III, 64; DanKelly, 1985, 233); KE’da *yum-* ‘yummak, kapatmak’ (Ata, 1997, 149v19); NF’te *yum-* ‘yummak, kapamak’ (Ata, 1998, 429-2); ME’de *yum-* ‘yummak’ (Yüce, 1993, 212); HŞ’de *yum-* ‘mružyc (oczy)’ (Zajaczkowski, 1961, 85); Çağataycada *yum-* ‘yummak’ (Seng. 346r5, bkz. EDPT: 934a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde KI’te *yum-* ‘yummak’ (Caferoğlu, 1931, 129; Özyetgin, 2001, 751); TA’de *yum-* ‘gözünü yummak’ (Toparlı, 2000, 159); GT’de *yum-* ‘(göz) yummak, kapamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 399); İM’de *yum-* ‘(göz) yummak, kapamak, ağzını kapamak, parmağını sıkmak’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

yügür-, -ür [yugur-; yugurur / ivgrvp 150, 4; urgur- (doğrusu, jugur-) 151, 17] (Grønbech, 1942, 130-266)

Koşmak, yürümek, akmak, ‘currere’ 11, 11–13 a.

yürüp yügür-: ‘Yürümek, acele etmek’ 150, 4; 151, 17.

yügürmek: ‘Koşma’ 11, 14 şeklinde geçmektedir.

yügür-/urgur- ‘koşmak, yürümek, akmak’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yügür-* ‘koşmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 914b; DanKelly, 1985, 236; Berta, 1996, 2.145).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yügür-* ‘koşmak; akmak’ (Tekin, 2000, 260); Eski Uygurcada *yügür-* ‘koşmak, akmak’ (EDPT: 914b); DLT’te *yügür-* ‘at koşmak, yügrükçe koşmak, geçmek, seğırtmek, beze eriş yapmak’ (Atalay III, 68; DanKelly, 1985, 236); KE’da *yügür-* ‘koşmak, koşuşturmak, hızlı yürümek’ (Ata, 1997, 109v9); NF’te *yügür-* ‘koşmak’ (Ata, 1998, 42-16); ME’de

yügür- ‘koşmak’ (Yüce, 1993, 213); HŞ’de *yügür-* ‘szybko bieć, pędzić’ (Zajaczkowski, 1961, 87); Çağataycada *yügür-* ‘koşmak’ (Seng. 344r26, bkz. EDPT: 914b); Osmanlıcada *yügür-* ‘koşmak’ (TTS I: 854; TTS II: 1081; TTS III: 832; TTS IV: 910) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yügür-* ‘(Trkm.) yügürük olmak’ (Atalay, 1945, 290) ve *yüvür-* ‘yügrük olmak’ (Atalay, 1945, 291); Kİ’te *yügür-* ‘koşmak’ (Caferoğlu, 1931, 130; Özyetgin, 2001, 756); BM’te eylemin türevi olarak *yügürt-* ‘popędzać, zmuszać do biegn’ (Zajaczkowski, 1954, 58); KK’de *yügür-* ‘koşmak’ (Toparlı, 1999, 132); TA’de *yügür-* ‘acele etmek, koşmak’ (Toparlı, 2000, 160); DM’de *yegür-* ‘koşmak’ (Toparlı, 2003, 122); GT’de *yügür-* ‘koşmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 400); İM’de *yügür-* ‘çalışmak, çabalamak’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

yülü-, -r [yulu-; yulur] (Grønbech, 1942, 131)

Tıraş etmek, ‘radere’ 45, 21–23.

yülümiş: ‘Tıraş etmiş’ 74, 20 şeklinde geçmektedir.

yülü- ‘tırış etmek’ eylemi geçişli bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yüli-* ‘tırış etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 919b; DanKelly, 1985, 236; Berta, 1996, 2.146).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *yülit-* ‘tırış ettirmek’ (OTWF II: 796); DLT’te *yüli-* ‘yülümek, tıraş etmek’ (Atalay III, 90; DanKelly, 1985, 236); KE’da *yülit-* ‘tırış ettirmek’ (Ata, 1997, 230v4); NF’te *yülü-/yüli-* ‘tırış etmek, kesmek’ (Ata, 1998, 46–15); ME’de *yülü-* ‘tırış etmek’ (Yüce, 1993, 213); Osmanlıcada *yüli-/yülü-* ‘yülümek, tıraş etmek’ (TTS I: 885; TTS II: 1082; TTS III: 833; TTS IV: 912) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yülü-* ‘tırış etmek’ (Atalay, 1945, 291); Kİ’te *yüli-* ‘tırış etmek’ (Caferoğlu, 1931, 128; Özyetgin, 2001, 758); TA’de *yulu-* ‘tırış olmak’ (Toparlı, 2000, 159), KK’de eylemin türevi olarak *yülüit-* ‘tırış etmek’ (Toparlı, 1999, 132); İM’de *yüli-* ‘saç tıraş etmek’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

yür-, yürü-; yürür [yur- 36, 3; yururdum (doğrusu, yurdum) 13, 17; jur- 14, 24; 15, 1; yuru- 36, 4–5; 51, 15–16; yurur 13, 16; 36, 2; 51, 14; jurur 14, 23 / jvr-, jur-, iur-] (Grønbech, 1942, 131)

Yürümek, yaya dolaşmak, gitmek

yürgen yóllarıq: ‘Senin gittiğin yollar’ 139, 6.

sen uçmışláy yürüp barçalarını ozdın: ‘Sen uçar gibi yürüyüp hepsini geçtin’ 142, 6.

yürüp yügür-: ‘Yürümek, acele etmek’ 150, 4

toyğa yürüp yügürel: ‘Yürüyüp yemeğe yetişelim’ 151, 16.

yolğa yür-: ‘Yola koyulmak’ 14, 23 –15, 1.

çövre yür-: ‘Bir şeyin etrafında yürümek’ 13, 16–17; 13, 18.

artınça yürü-: ‘Takip etmek’ 51, 14–16.

teñizde yür(ü)-: ‘Yelkenle gitmek’ 36, 2–4.

teñizde yürügen: ‘Denizci, gemici’ 36, 5.

bará-yürler [bareiurder]: ‘Yürüyorlar’ 128, 23 şeklinde geçmektedir.

yür-/yürü- ‘yürümek, yaya dolaşmak, gitmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yori-* ‘yürümek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 957a; DanKelly, 1985, 231; Berta, 1996, 2.147). Talat Tekin *yörü-* ‘yürümek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yori-* ‘yürümek; ilerlemek gelişmek; yaşamak’ (Tekin, 2000, 260); Eski Uygurcada *yori-* ‘yürümek’ (EDPT: 957a); DLT’te *yori-* ‘yürümek, gitmek, varmak, adı varıp yayılmak, yürüyüp yorulmak’ (Atalay III, 87; DanKelly, 1985, 231); DLT’te *yor-* ‘yürümek’ (Atalay I, 456; DanKelly, 1985, 231); KE’da *yörü-/i-* ‘yürümek, hareket etmek, geçerli olmak, yaşamak’ (Ata, 1997, 88v5); NF’te *yöri-/yörü-* ‘yürümek, gezinmek, yoluna devam etmek; hareket etmek, davranmak; yaşamak, yaşamını devam ettirmek’ (Ata, 1998, 20-11); ME’de *yöri-* ‘yürümek, gitmek’ (Yüce, 1993, 211); Çağataycada *yürü-* ‘gitmek, yürümek’ (Seng. 341v20, bkz. EDPT: 957b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yürü-* ‘yürümek’ (Atalay, 1945, 291); Kİ’te *yürü-* ‘yürümek’ (Caferoğlu, 1931, 131; Özyetgin, 2001, 759);

BM’te *yir-* ‘iść, kroczyć, maszerować’ (Zajączkowski, 1954, 57); TA’de *yüri-* ‘yürümek’ (Toparlı, 2000, 161); KK’de *yürü-* ‘yürümek’ (Toparlı, 1999, 132); GT’de *yüri-/yürü-* ‘yürümek’ (Karamanlioğlu, 1989, 400); İM’de *yüri-* ‘yürümek’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

yüz-, -er [*yux-*; *yx-* (doğrusu, *yux-*) 36, 28: *yuxar*] (Grønbech, 1942, 132)

Yüzmek, ‘natare’ 36, 25–27.

yüzgen kişi: ‘Yüzücü’ 36, 28 şeklinde geçmektedir.

yüz- ‘yüzmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yüz-* ‘yüzmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 984a; DanKelly, 1985, 237).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yüz-* ‘yüzmek’ (EDPT: 984a); DLT’te *yüz-* ‘yüzmek, soymak; yayılmak, dağılmak’ (Atalay III, 59; DanKelly, 1985, 237); KE’da *yüz-* ‘yüzmek’ (Ata, 1997, 24r1); HŞ’de *yüz-* ‘plywać, nurzać się’ (Zajączkowski, 1961, 89) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yüz-* ‘yüzmek’ (Atalay, 1945, 291); Kİ’te *yüz-* ‘yüzmek’ (Caferoğlu, 1931, 131; Özyetgin, 2001, 760); TA’de *yüz-* ‘suda yüzmek’ (Toparlı, 2000, 161); KK’de *yüz-* ‘suda, yüzmek’ (Toparlı, 1999, 132); DM’de *yüz-* ‘yüzmek’ (Toparlı, 2003, 126); İM’de *yüz-* ‘yüzmek’ (Toparlı, 1992, 624) biçimlerinde bulunmaktadır.

3. ADDAN EYLEM TÜRETEN EKLER

3.1. +A-

Adlardan geçişli ve geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Marcel Erdal bu ekin adı geçen ekler içinde ikinci yaygın kullanıma sahip olduğunu ve özellikle Karahanlı dönemi eserlerinde rastlandığını belirtmiştir. Erdal bu ekin genellikle eklendiği iki heceli sözcüklerin ikinci hecesindeki düz-dar ünlünün düştüğünü, iki heceli /k, g, ɲ/ ekleriyle biten köklerin +A- eki almadığını çoğunlukla +la-/le- eki aldığını ifade etmiştir (OTWF II: 416-428). Talat Tekin bu ekin daha çok geçişsiz eylemler türettiğini vurgulamıştır (Tekin, 2000, 87). Bu ek Eski Türkçeden bu yana kullanılmakta adlardan olma ve yapma anlamı taşıyan eylemler türetmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 144; Ergin, 1997, 181; Tekin, 2000, 87; Banguoğlu, 2000, 205).

Gabain Eski Türkçede bu ekle türemiş eylemler için *at+a-* ‘çağırarak, seslenmek’; *küç+e-* ‘çalabilmek, zorlamak’; *mün+e-* ‘tekdiğer etmek, azarlamak, suçlamak’ gibi örnekleri vermiştir (Gabain, (1941) 2003, 48). Talat Tekin bu ekle ilgili *yaş+a-* ‘yaşamak,...yaşında olmak’; *sıg(ı)t+a-* ‘yas tutmak, ağlamak’ eylemlerini belirtmiştir (Tekin, 2000, 87).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *kın+a-* ‘cezalandırmak, işkence etmek’ (Atalay III, 273; DanKelly, 1985, 137); *san+a-* ‘saymak’ (Atalay III, 274; DanKelly, 1985, 151); *sın+a-* ‘sınamak’ (Atalay III, 273; DanKelly, 1985, 162); *aş+a-* ‘yemek yemek’ (Atalay III, 253; DanKelly, 1985, 14) gibi çok örneğe rastlamak mümkündür.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *aş+a-* ‘yemek yemek’ (Ata, 1997, 228v21); NF’te *aş+a-* ‘yemek yemek’ (Ata, 1998, 263-12); KE’da *beniz+e-* ‘benzemek’ (Ata, 1997, 55r21); NF’te *beniz+e-* ‘benzemek’ (Ata, 1998, 53-3) gibi birçok örnek verebilmekteyiz.

Çağataycada bu ek *oyun+a-* ‘oynamak’ (Seng. 91r3, bkz. EDPT: 275a); *kın+a-* ‘cezalandırmak, işkence etmek’ (Seng. 298v27, bkz. EDPT: 634a) gibi eylemlerde karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde adlardan olma ve yapma anlamı taşıyan eylemler türeten bu ek sıklıkla kullanılmıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 45).

Codex Cumanicus'ta +A- eki ile türemiş eylemler:

aşa-, -r [asa-, assa-; asar / azsa-] (Grønbech, 1942, 44)

Yemek yemek, 'comedere' 10, 21–23 şeklinde geçmektedir.

aşa- 'yemek yemek' (< *aş* 'yemek, aş' +*a-*) eylemi *aş adına* +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem haline gelmiştir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aş* 'yemek, aş' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 144; EDPT: 256b; DanKelly, 1985, 14; OTWF II: 418). Talat Tekin eylemin kökü olan *āš* 'yemek, aş' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *aşa-* 'yemek, yiyip bitirmek' (UW: 240b); DLT'de *aşa-* 'yemek, aş yemek' (Atalay III, 253; DanKelly, 1985, 14); KE'da *aşa-* 'yemek yemek' (Ata, 1997, 228v21); NF'de *aşa-* 'yemek yemek' (Ata, 1998, 263-12); HŞ'de *aşa-* 'jeść, spożywać' (Zajaczkowski, 1961, 13); Çağataycada *aşa-* 'yemek, içmek' (Seng. 41r14, bkz. EDPT: 256b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakçe eserlerden TA'de *aşa-* 'yemek' (Toparlı, 2000, 89) biçiminde bulunmaktadır.

benze-, -r [benxar] (Grønbech, 1942, 55)

Benzemek, 'similare' 52, 23 şeklinde geçmektedir.

beñze- 'benzemek' (< *beñiz* 'beniz' +*e-*) eylemi *beñiz adına* +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *beñiz* 'beniz, yüz' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 144; EDPT: 352b; DanKelly, 1985, 119; OTWF II: 418).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *meñzet-* 'benzetmek'; *meñ(i)zet-* 'benzetmek' (OTWF II: 418-766); DLT'de *meñze-* 'benzemek' (Atalay III, 403; DanKelly, 1985, 119); KE'da *meñze-* 'benzemek' (Ata, 1997, 55r21); NF'de *meñze-* 'benzemek' (Ata, 1998, 53-3); ME'de

meŋze- ‘benzemek’ (Yüce, 1993, 156); HŞ’de eylemin türevi olarak *meŋzet-* ‘upodobniać, czynić podobnym’ (Zajączkowski, 1961, 111); Çağataycada *beŋze-* ‘benzemek’ (Seng. 150r10, bkz. EDPT: 352b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *menze-* ‘benzemek’ (Atalay, 1945, 217); Kİ’te *meŋze-* ‘benzemek’ (Caferoğlu, 1931, 58; Özyetgin, 2001, 579); KK’de *beŋze-* ‘benzemek’ (Toparlı, 1999, 103); İM’de *meŋze-* ‘benzemek’ (Toparlı, 1992, 566) biçimlerinde bulunmaktadır.

boya-, -r [boya-; boyar] (Grønbech, 1942, 63)

Boyamak, ‘tingere’ 54, 8 –10 şeklinde geçmektedir

boya- ‘boyamak’ (< *boy* ‘boy’ (ET *boḏ*) +*a-*) eylemi *boy* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *boḏ* ‘boy’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 300a; DanKelly, 1985, 75).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün aynı anlamda farklı bir türevi olarak *boḏı-/boḏu-* ‘yapıştırmak, boyamak’ (Gabain, 1941 (2003), 269); DLT’de *boḏu-* ‘boyamak’ (Atalay III, 260; DanKelly, 1985, 75); NF’te *boya-* ‘boyamak’ (Ata, 1998, 194-6); ME’de *boya-* ‘boyamak’ (Yüce, 1993, 106); HŞ’de *boya-* ‘farbować, barwić’ (Zajączkowski, 1961, 35); Çağataycada *boya-* ‘boyamak’ (Seng. 141v27, bkz. EDPT: 300a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *boya-* ‘boyamak’ (Atalay, 1945, 155); TA’de *boya-* ‘boyamak’ (Toparlı, 2000, 96); DM’de *boyamaḵ* ‘boya’ (Toparlı, 2003, 78) biçimlerinde bulunmaktadır.

çine-, -r [çinar] (Grønbech, 1942, 75)

İpek ile işlemek, örmek

çiner-men: ‘İpek ile örüyorum’ 160, 37 r şeklinde geçmektedir.

çine- ‘ipek ile işlemek, örmek’ (< *çikin* ‘sırma, altın işleme’ +*a-*) eylemi *çikin* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çik(i)ne-* şeklinde bulunmakta ve *çikin* ‘sırma, altın işleme’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (VEWT: 110b; EDPT: 416a; DanKelly, 1985, 91; OTWF II: 419).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *çikne-* ‘sıkı dikmek, altın tellerle, yani kılaptan denen altın sarılı tellerle, ipek kumaş üzerine nakış işlemek; yere sürgü çekmek’ (Atalay III, 301; DanKelly, 1985, 91); KB’de *çikne-* ‘nakış işlemek’ (EDPT: 416a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

esne-, -r [esner] (Grønbech, 1942, 94)

Esnemek

esner-men: ‘Esnerim’ 114, 14 1 şeklinde geçmektedir

esne- ‘esnemek’ (< *es(i)n* ‘esinti, rüzgâr’ + *a-*) eylemi *es(i)n* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *es(i)n* ‘esinti, rüzgâr’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 249a; DanKelly, 1985, 27; OTWF II: 419).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *esne-* ‘esnemek’ (EDPT: 249a); DLT’de *esne-* ‘esmek, esnemek’ (Atalay I, 288; DanKelly, 1985, 27); KE’da *esne-* ‘(yel için) esmek’ (Ata, 1997, 68r20); ME’de *esne-* ‘esnemek, tan atmak’ (Yüce, 1993, 121); Çağataycada *esne-* ‘esnemek’ (Seng. 104r20, bkz. EDPT: 249a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de *esne-* ‘esnemek’ (Toparlı, 2000, 105); KK’de *isne-* ‘esnemek’ (Toparlı, 1999, 110) biçimlerinde bulunmaktadır.

ħora-, -r (Far. Tü.) [Horar] (Grønbech, 1942, 103)

Güçsüzleştirmek, zayıflastırmak, sarsılmak

ħorar-men: ‘Zayıflarım’ 163, 4 r şeklinde geçmektedir.

ħora- ‘eksilmek, güçsüzleştirmek, zayıflastırmak’ (< *ħor* ‘ziyan’ + *a-*) eylemi *ħor* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kor* ‘ziyan’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 645b; OTWF II: 421). Talat Tekin *kör* ‘zarar, ziyan’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kor*- ‘eksilmek, zarar görmek’ (EDPT: 645b); KB’de *kor*- ‘azalmak, zarar görmek’ (EDPT: 645b) şekillerinde yer almaktadır *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *kor*- ‘eksilmek’ (Caferoğlu, 1931, 82; Özyetgin, 2001, 547) biçiminde bulunmaktadır.

ınçka- [inčkaydir] krş. Kar. inčkan- (Grønbech, 1942, 273)

İnlemek

kişi inçkay-dır: ‘Kişi inliyor’ 113, 7 şeklinde geçmektedir.

ınçka- ‘inlemek’ (< *ınçık* ‘ağlayıp inleme’ +a-) eylemi *ınçık* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson’da aynı kökten türemiş *ınçıkla-* eylemi bulunmaktadır ve Clauson bu eylemi *ınçık* ‘ağlayıp inleme’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 175b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün farklı türevi olarak *ınçıkla-* ‘inlemek’ (EDPT: 175b); KE’de *ınçıkla-* ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek’ (Ata, 1997, 83r13) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı bir türevi olan *ınçıkır-* ‘hıçkırmak’ (Atalay, 1945, 174) örneği bulunmaktadır.

kısta-, -r [kistar] (Grønbech, 1942, 208)

Sıkıştırmak, kilitlemek

kıstar-men: ‘Kilitlerim’ 115, 2 r şeklinde geçmektedir.

kısta- ‘sıkıştırmak, kilitlemek’ (< *kıs-t* ‘kıstırma, sıkıştırmak’ < *kıs-* ‘kısmak’ +a-) eylemi *kıst* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kıst* ‘kıstırma, sıkıştırmak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (Gabain, 1959 (1998), 87; Berta, 1996, 251).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. ME’de *kısta-* ‘ısrar etmek’ (Yüce, 1993, 144); Çağataycada *kısta-* ‘zorlamak, sıkıştırmak, mecbur etmek’ (Seng. 297r9) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *kıstaş-* ‘kısılmak, sıkışmak’ (Atalay, 1945, 200); İM’de *kısta-* ‘müsadere etmek, el koymak’ ve *kıstalaş-* ‘kalabalık olmak’ (Toparlı, 1992, 552-553) biçimlerinde bulunmaktadır.

kıyna-, kına-, -r [kına-; kīynar 149, 4] (Grønbech, 1942, 205-207)

Eziyet etmek, ızdırap vermek, elem çektirmek, ‘to(r)quere’ 126, 8; 115, 5 r.

ne kıynar-sen...boyuñı: ‘Ne eziyet edersin...vücuduna’ 149, 4 şeklinde geçmektedir.

kıyna-/kına- ‘eziyet etmek, cezalandırmak, işkence etmek’ (< *kın* ‘ceza, işkence’ +*a-*) eylemi *kın* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kın* ‘ceza, işkence’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 264a; EDPT: 634a; DanKelly, 1985, 137; OTWF II: 420). Talat Tekin *kīn* ‘ceza, işkence’ adının uzun ünlülü olarak belirtmiştir.

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada *kına-* ‘cezalandırmak’ (EDPT: 634a); DLT’de *kına-* ‘işkence etmek, cezalandırmak; bir şeye kın yapmak’ (Atalay III, 273; DanKelly, 1985, 137); KE’da *kına-* ‘işkence etmek, eziyet etmek, cezalandırmak’ (Ata, 1997, 147r14); ME’de *kına-* ‘cezalandırmak, işkence etmek, eziyet etmek’ (Yüce, 1993, 143); HŞ’de *kıyna-* ‘dręczyć, męczyć’ (Zajaczkowski, 1961, 147); Çağataycada *kına-* ‘cezalandırmak, işkence etmek’ (Seng. 298v27, bkz. EDPT: 634b); Osmanlıcada *kına-* ‘kınamak, cezalandırmak, işkence etmek’ (TTS I: 458; TTS II: 629; TTS III: 445; TTS IV: 510) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kına-* ‘işkence yapmak’ (Atalay, 1945, 198); TA’de *kına-* ‘cezalandırmak, cinayet işlemek’ (Toparlı, 2000, 118) biçimlerinde bulunmaktadır.

kopsa- [kopsa-] (Grønbech, 1942, 200)

İlahiler söylemek, ‘spallere’ 141, 9.

daud kıpsağanı: ‘Hz. Davud’un ilahileri’ 147, 6 şeklinde geçmekteDir.

ķopsa- ‘ilahiler söylemek’ (< *ķopuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ +*a-*) eylemi *ķopuz* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķopuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 281b; EDPT: 589a). Bang, *kopuz* adının ‘dağılmak, patlamak, kopmak’ anlamında olduğunu *kop-* eyleminden türediğini belirtmiştir (Bang, 1917, 116). Doerfer sözcüğü *kobuz* biçiminde okumuş ve sözcüğün Tarihi Türk dilleri ile günümüz Türk dillerindeki biçimlerine yer vermiştir (TMEN I: 314). Rsnen *kobuz* biçiminde verdiği sözcüğü ‘kopuz’ şeklinde açıklamış ve sözcüğün tarihi ve günümüz Türk dillerindeki şekillerini vermiştir. Sözcüğün Moğolcada *ķugur*, *ķuur* şekillerinde olduğunu da söylemiştir. Sözcüğü OT *ķobz-a* ‘flüt çalmak’, Çağataycada *ķops-a* ‘şarkı söylemek’ şeklinde açıklamıştır. Ayrıca Poppe’nin **ķopur* (? Ung. *hr* ‘dize’) açıklamasını da aktarmıştır (VEWT: 281).

Mehmet lmez *kopuz* sözcüğünün çeşitli Türk dillerinde ve başka dillerde tanıklanan biçimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucu, eski sözcükte *-kubuz* ve *kobuz*, *komuz* ve *kumuz*, *kuhur*, vb. şekillerine de rastlanmakla birlikte- ilk ünlü olarak *u* değil *o* ve söz-içi nsz olarak da *b* (veya *v* ya da *m*) değil *p* bulunduğunu kabul etmemiz gerektiğini belirtirmektedir. lmez, sözcüğün kökü konusunda Bang’ın görüşünü kabul etmiş ve řu şekilde bir açıklama getirmiştir: ‘Eylemlere gelen *-z* eki (Gabain, 1941 (2003), 61) de herhalde kökende yine eylemlere gelen *-r* eki (Gabain, 1941 (2003), 60) ile aynıydı (r/z o zaman tek bir ses halindeydi) ve dolayısıyla aynı geniş zaman ortacı anlamını taşıyordu: ‘(genel ve sürekli olarak) yapan, yapar’ ve bunu *kopuz*’a uygularsak: ‘(müzik sesleri halinde) kopup dağılan, çınlayan, yankılanan’. Yukarıda anılan her iki Çince yazı çevrimiyle tanıklanan *-guz* veya *-gur* eki de olasılıkla, halen özellikle *Uygur*, *Yazgır/Yazır*, *Salgur/Salur*, *Kuturgur*, *Uturgur* gibi bazı eski kabile adlarında korunmuş olan, geniş zaman ortacının en eski biçimi olarak açıklanabilir’ (lmez, 2006, 4)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *ķopuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ (EDPT: 588b); DLT’te *ķupza-* ‘kubuz çalmak’ (Atalay III, 283; DanKelly, 1985, 143); KE’da *ķopuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ (Ata, 1997, 177r7); Hş’de *ķopuz* ‘insrument muzyczny; lutnia; kobza’ (Zajczkowski, 1961, 138); Çağataycada *ķobsa-* ‘şarkı söylemek’ (Seng. 282r5, bkz. EDPT: 589a); Osmanlıcada *ķopuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ (TTS I: 484; TTS II: 650; TTS III: 477; TTS IV: 540) şekillerinde

yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ķobuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ (Caferoğlu, 1931, 77); TA’de *ķobuz* ‘kopuz’ (Toparlı, 2000, 120); İM’de *ķopuz* ‘kopuz, çalgı aleti’ (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

küçe-, -r [kučer] (Grønbech, 1942, 157)

Zorlamak, baskı yapmak

küčer-men: ‘Zorlarım’ 162, 28 r şeklinde geçmektedir.

küçe- ‘zorlamak, baskı yapmak’ (< *küç* ‘kuvvet, zor, güç’ +e) eylemi *küç* adına +A-addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *küç* ‘kuvvet, zor, güç’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 144; EDPT: 695b; DanKelly, 1985, 113; OTWF II: 422; Tekin, 2000, 185). Talat Tekin *küç* ‘kuvvet, zor, güç’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *küçe-* ‘baskı yapmak’ (OTWF II: 422); DLT’de *küçe-* ‘zulmetmek, zorla fenalık etmek’ (Atalay III, 258; DanKelly, 1985, 113); Osmanlıcada *güce-* ‘baskı yapmak’ (TTS III: 321) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde İM’de *küçe-* ‘tiksindirmek, nefret ettirmek’ (Toparlı, 1992, 561) biçiminde bulunmaktadır.

orna-, -r [ornar] (Grønbech, 1942, 179)

İkamet etmek, ‘habitare’ 115, 35 r şeklinde geçmektedir.

orna- ‘yerini almak, yerleşmek’ (< *or(u)n* ‘yer, mevki’ +a) eylemi *orun* adına +A-addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *or(u)n* ‘yer, mevki’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 144; EDPT: 235b; DanKelly, 1985, 43; OTWF II: 422).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *orna-* ‘yerleşmek’ (OTWF II: 422); DLT’de *orna-* ‘yerleşmek; yer tutmak, yer edinmek; -güneş-batmak, kaybolmak’ (Atalay I, 288; DanKelly, 1985, 43); KE’de *orna-* ‘yerleşmek, konmak, ikâmet etmek’ (Ata, 1997, 178v3); NF’te *orna-* ‘yerleşmek, yer etmek, sabit

olmak' (Ata, 1998, 181-16); ME'de *orna-* 'yerleşmek, oturmak' (Yüce, 1993, 163); HŞ'de *orna-* 'być umieszczonym, umocowanym; umiejscowić się; znaleźć się (gdzie), wpadać' (Zajaczkowski, 1961, 118); Çağataycada *orna-* 'yerleşmek' (Seng. 70r23, bkz. EDPT: 235b); Osmanlıcada *orna-* 'yerleşmek' (TTS II: 735; TTS III: 548) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de eylemin ettirgen türevi olarak *ornat-* 'yerleştirmek' (Atalay, 1945, 222) biçiminde bulunmaktadır.

oyna-, -r [oyna-; oynar] (Grønbech, 1942, 174)

Oynamak, 'ludere' 32, 15–17 şeklinde geçmektedir.

oyna- 'oynamak' (< *oyun* 'oyun, yarış' +*a-*) eylemi *oyun* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oyun* 'oyun, yarış' köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 359a; Räsänen, 1957, 144; EDPT: 275a; DanKelly, 1985, 45; OTWF II: 422; Ölmez, 2007, 230). Poppe ve Doerfer bu eylemi Moğolca *oyo-* 'öpmek' köküne dayandırmışlardır (Poppe, 1960, 154; Doerfer, 1981, 98). Talat Tekin *öyün* 'oyun' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *oyna-* 'oynamak' (EDPT: 275a); DLT'de *oyna-* 'oynamak' (Atalay II, 226; DanKelly, 1985, 45); KE'da *oyna-* 'oynamak' (Ata, 1997, 68v1); NF'de *oyna-* 'oynamak, cilveleşmek' (Ata, 1998, 183-11); ME'de *oyna-* 'oynamak' (Yüce, 1993, 164); HŞ'de *oyna-* 'grać, bawić się, zabawiać się, urządzać widowisko' (Zajaczkowski, 1961, 115); Çağataycada *oyna-* 'oynamak' (Seng. 91r3, bkz. EDPT: 275a); Osmanlıcada *oyna-* 'kumarı (birşeyi) kaybetmek' (TTS III: 551; TTS IV: 616) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *vayna-* 'oynamak' (Atalay, 1945, 275); Kİ'te *oyna-* 'oynamak' (Caferoğlu, 1931, 64; Özyetgin, 2001, 591); TA'de *oyna-* 'oynamak' (Toparlı, 2000, 131); DM'de *vayna-* 'oynamak' (Toparlı, 2003, 118); GT'de *oyna-* 'oynamak, şakalaşmak, hareket etmek' (Karamanhoğlu, 1989, 344); İM'de *oyna-* 'oynamak' (Toparlı, 1992, 579) biçimlerinde bulunmaktadır.

sağışa- [[s]agešeydir] (Grønbech, 1942, 212)

Niyet etmek

sağışáy-dır-men: ‘Niyetleniyorum (niyetim var)’ 163, 32 1 şeklinde geçmektedir.

sağışa- ‘niyet etmek’ (< *saķ-ış* ‘sayma, hesap, düşünce’ +*a-*) eylemi *sağış* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *saķıř* ‘düşünce’ sözcüğü bulunmaktadır ve Clauson bu sözcüğü *saķ-* ‘saymak, düşünmek’ > *saķ-ış* ‘düşünce, sayma’ biçiminde açmıştır (EDPT: 816b). Talat Tekin eylemin kökü olan *sāķ-* ‘saymak, düşünmek, okumak’ sözcüğünün uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sana-, -r [sana-; sanar] (Grønbech, 1942, 213)

Saymak, hesaplamak, ‘numerare’ 36, 21–23.

sanar taķta: ‘Hesap tahtası’ 80, 8 şeklinde geçmektedir.

sana- ‘saymak’ (< *sa-n* ‘sayı, sayma’ +*a-*) eylemi *san* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *san* ‘sayı, sayma’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 835a; DanKelly, 1985, 151; OTWF II: 423; Hamilton, 1998, 206). Bu sözcüğün de etimolojisi *sa-* ‘saymak’ > *sa-n* ‘sayı, sayma’ şeklinde olmalıdır. Talat Tekin *sā-* ‘saymak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sana-* ‘saymak’ (OTWF II: 423); DLT’de *sana-* ‘saymak’ (Atalay III, 274; DanKelly, 1985, 151); KE’da *sana-* ‘saymak, hesap etmek’ (Ata, 1997, 86r8); ME’de *sana-* ‘saymak, hesaplamak’ (Yüce, 1993, 172); Çağataycada *sana-* ‘hesaplamak, saymak’ (Seng. 234v24, bkz. EDPT: 835a); Osmanlıcada *sana-* ‘saymak, hesap etmek’ (TTS V: 3297) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sana-* ‘saymak’ (Atalay, 1945, 232); Kİ’te *sana-* ‘saymak’ (Caferoğlu, 1931,

86, Özyetgin, 2001, 608); TA'de *sana-* 'saymak' (Toparlı, 2000, 135); İM'de *sana-* 'saymak' (Toparlı, 1992, 587) biçimlerinde bulunmaktadır.

sma- [sina-, sinä] (Grønbech, 1942, 228)

Sınamak, denemek, 'probare' 143, 3.

sınamağ: 'Sınama, deneme' 126, 31 şeklinde geçmektedir

sina- 'sınamak' (< *sin* 'gözlem, müşahade, deneme' +*a-*) eylemi *sin* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sin* 'gözlem, müşahade, deneme' köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 417a; EDPT: 835a; DanKelly, 1985, 162; OTWF II: 423). Räsänen, Clauson ve Erdal *sina-* 'sınamak, tecrübe etmek' eylemini ET *sin* (< **sīn*) 'vücut, beden' sözcüğü ile ilgili olduğunu düşünmüşler; ancak iki sözcük arasındaki anlam ilişkisinin zayıf olduğunu bu sebepten dolayı sözcüğün **sīn* 'gözlem, müşahade, deneme' köküne dayandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir (VEWT: 417a; EDPT: 835a; OTWF II: 423). Talat Tekin *sīn* 'gözlem, müşahade, deneme' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sina-* 'sınamak, denemek' (OTWF II: 423); DLT'de *sina-* 'denemek, sınamak' (Atalay III, 273 DanKelly, 1985, 162); KE'da *sina-* 'sınamak, denemek, tecrübe etmek' (Ata, 1997, 86r9); NF'te *sina-* 'sınamak, denemek, tecrübe etmek' (Ata, 1998, 80-11); ME'de *sina-* 'denemek, sınamak' (Yüce, 1993, 175); HŞ'de *sina-* 'wybróbować, doświadczać, badać' (Zajaczkowski, 1961, 164); Çağataycada *sina-* 'sınamak, denemek' (Seng. 256v19, bkz. EDPT: 835a); Osmanlıcada *sina-* 'sınamak, denemek' (TTS I: 621; TTS II: 817; TTS III: 620; TTS IV: 684) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *sina-* 'sınamak' (Atalay, 1945, 237); Kİ'te *sina-* 'tecrübe etmek, sınamak' (Caferoğlu, 1931, 91; Özyetgin, 2001, 621); GT'de *sina-* 'denemek, tecrübe etmek' (Karamanlioğlu, 1989, 357) biçimlerinde bulunmaktadır.

töle- [tola-/tölä-] (Grønbech, 1942, 250)

Ödemek

munça ulu baha nek tölediñ: ‘Bu kadar yüksek fiyatı niçin ödedin’ 149, 7.

tölemek: ‘Ödeme’ 91, 9; 70, 22 şeklinde geçmektedir.

töle- ‘ödemek’ (< *töl* ‘döl, yavru’ +e-) eylemi *töl* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *töl* ‘döl, yavru’ köküne dayandırılmaktadır (TMEN II: 980; OTWF II: 425); Clauson *töle-* ‘ödemek’ eylemini kök olarak vermiştir (EDPT: 492b). Marcel Erdal *töle-* ‘ödemek’ eyleminin Türkçedeki *töl* ‘döl, yavru’ sözcüğünden türediğini bunun Moğolcaya anlam değiştirerek geçtiğini ve Moğolcadan da Türkçeye geri ödünçleme olduğunu ifade etmiştir (OTWF II: 425). Moğolcada *tölü-* ‘ödemek, bedel veya borç ödemek, karşılığını vermek, ücret vermek’ şeklinde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1286a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *?töle-* ‘ödemek’ (EDPT: 492b) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de krş. *töl-* ‘borcunu ödemek’ (Atalay, 1945, 262) biçiminde bulunmaktadır.

yıltra-, -r [giltra-; giltrar] (Grønbech, 1942, 133)

Şimşek çakması, parıldamak, ‘lanpare’ 33, 3–4.

yıltramağ: ‘Parıldama, hava saldırısı’ 33, 5 şeklinde geçmektedir.

yıltra- ‘şimşek çakması, parıldamak’ (< **yultur* +a-) eylemi *yıltır* adına +A- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaltri-* ‘parıldamak, ışıdamak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 923b; DanKelly, 1985, 210). Marcel Erdal *yVltri-* şekilli eylemlerin çok az olduğunu bunların ayrıldığı zaman *°tri-* olarak görüldüğünü varyantlarının ise *°tr-*, *°tIr-*, *°trA-*, *°drI-*, *°dlrA-* biçimlerinde olabileceğini aktarmıştır (OTWF II: 481)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. *yaltri-/yaltra-* ‘parlamak’ (EDPT: 923b); DLT’te *yaldrı-* ‘az ışmak, az parlamak’ ve *yaldra-* ‘az ışmak, az parlamak’ (Atalay III, 437; DanKelly, 1985, 210); ME’de *yıldıra-* ‘parlamak’ (Yüce, 1993, 209); Çağataycada *yaldıra-* ‘parlamak’ (Seng. 335v18, bkz. EDPT: 924a); Osmanlıcada *yaldura-/yıldıra-/yıldura-* ‘parıldamak, ışıdamak’ (TTS

I: 829; TTS II: 1049; TTS III: 808; TTS IV: 881) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *yıldıra-* 'ıldırmaq' (Atalay, 1945, 285); KI'te *yuldura-* '(Trkm.) yıldırım çakmak' (Caferoğlu, 1931, 128; Özyetgin, 2001, 751) biçimlerinde bulunmaktadır.

yoḡa- [iocha-] (Grønbech, 1942, 125)

Yok olmak, tahrip edilmek

heç bütün yoḡadı teni: 'Vücudu (kırbaçtan dolayı) tamamen tahrip oldu' 126, 22 şeklinde geçmektedir.

yoḡa- 'yok olmak, tahrip edilmek' (< *yoḡ* 'yok' +*a-*) eylemi *yoḡ* adına +*A-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *yoḡ* 'yok' köküne dayandırmaktadır (VEWT: 205b). Talat Tekin *yōḡ* 'yok' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük farklı türevleriyle Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT'te *yokaḡ-* 'yok olmak' (Atalay III, 384; DanKelly, 1985, 228); KE'da *yoḡal-* 'yok olmak' (Ata, 1997, 742); ME'te *yoḡal-* 'yok olmak' (Yüce, 1993, 210); HŞ'de *yoḡal-* 'być zniszczonym, unicestwionym; znikać, ginać' (Zajaczkowski, 1961, 82); Çağataycada *yoka-* 'kaybolmak, yitmek' (VEWT: 205b) ve *yokal-* 'kaybolmak' (Seng. 343v28) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

3.2. +(A)y- (< ET +(A)d-)

Bu ek genellikle adlardan geçişsiz eylemler türetmektedir. Erdal bu ekin tek ve iki heceli köklere geldiğini belirtmiştir (OTWF II: 485). Gabain bu ekin bir şey olmak veya yapmak anlamı verdiğini ifade etmiştir (Gabain, 1941 (2003), 49). Tekin bu ekin geçişsiz eylemler türettiğini vurgulamıştır (Tekin, 2000, 87). Bu ek Eski Türkçede ve Orta Türkçede +*aḡ-*/+*eḡ-* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kıpçak Türkçesinde ise bu eki +*Ay-* biçiminde görmekteyiz (Räsänen, 1957, 144).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *ḡut+aḡ-* 'mutlu olmak, mesut olmak'; *ulḡ+aḡ-* 'büyümek, yetişmek'; *yig+eḡ-* 'iyileşmek'; *muḡ+aḡ-* 'bunalmak'; *kök+eḡ-* 'göğе yükselmek' vb. örnekleri vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 48).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'te *köz+ed-* 'saklamak, beklemek; korumak' (Atalay I, 506; DanKelly, 1985, 112); *muñ+ad-* 'bunalmak' (Atalay II, 84; DanKelly, 1985, 120); *yoķ+ad-* 'yok olmak' (Atalay III, 384; DanKelly, 1985, 228) eylemlerini bulabilmekteyiz.

Harezm Türkçesi eserlerinden ME'de *yok+ad-* 'yok etmek, helak etmek' (Yüce, 1993, 210); KE'da *köz+ed-* 'göz etmek, göz kulak olmak' (Ata, 1997, 185r13) eylemleri karşımıza çıkmaktadır.

Çağataycada *ulğ+ay-* 'büyümek' (Seng. 82r9, bkz. EDPT: 138b) örneği görülmektedir.

Bu ekle türemiş eylemleri Kıpçak Türkçesinde de görebilmekteyiz (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 15-45).

Codex Cumanicus'ta +(A)y- eki ile türemiş eylemler:

ulğay-, -ur [vlğay-; vlğayur] (Grønbech, 1942, 265)

Büyümek, gelişmek, 'crescere' 13, 9–11 şeklinde geçmektedir.

ulğay- 'büyümek, gelişmek' (< *uluğ* 'ulu, büyük, yüce' +*ay-*) eylemi *uluğ* adına +*Ay-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *uluğ* 'ulu, büyük, yüce' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 138b; DanKelly, 1985, 53; Tekin, 2000, 87).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ulğad-* 'büyümek' (EDPT: 138b); DLT'te *ulğat-* 'büyümek' (Atalay I, 263; DanKelly, 1985, 53); KE'da *ulğay-* 'büyümek; yaşlanmak' (Ata, 1997, 189r17); NF'te *ulğay-* 'büyümek' (Ata, 1998, 22-9); Çağataycada *ulğay-* 'büyümek' (Seng. 82r9, bkz. EDPT: 138b); HŞ'de *ulğay-* 'stać się wiğkszym, dorosnąć' (Zajaczkowski, 1961, 197) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT'de *ulğay-* 'büyümek, gelişmek' (Karamanlioğlu, 1989, 383) biçiminde bulunmaktadır.

3.3. +dA- (< +tA-)

Adlardan geçişli ve geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Marcel Erdal bu ekin, genelde tek heceli adlara eklendiğini, türemiş gövdelere eklenmediğini, Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesinde ünsüzlerden sonra +*t* ünlülerden sonra +*d* olduğunu ifade etmiştir. Yansıma sözcüklerde °*dA-* eyleminin *Codex Cumanicus*'ta geçen *tIrpIIdA-*

‘schnattern’ ve *yelkölde-* ‘schlottern’ gibi eylemlerde özneyi etkilemediğini ve bu ekin Moğolcada da çok kullanıldığı ifade etmiştir (OTWF II: 428-455-458). Gabain bu ekin taban adına vasıta haline getirdiğini ve Moğolcada da aynı olduğunu belirtmiştir (Gabain, 1941 (2003), 50). Eski Türkçeden itibaren görülen, addan eylem türeten bu ek çok işlek olmamakla birlikte yansıma sözcüklerde işlek olarak kullanılmaktadır. Adlara gelerek yapma anlamı taşıyan, yansıma sözcüklere gelerek de olma anlamı taşıyan eylemler üretmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 145; Ergin, 1997, 183; Banguoğlu, 2000, 204).

Gabain Eski Türkçeden bu ek için *ün+te-* ‘çağırarak, seslenmek’; *is+te-* ‘aramak, istemek’; *al+ta-* ‘aldatmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 50).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *al+da-* ‘aldatmak’ (Atalay I, 273; DanKelly, 1985, 6); *is+te-* ‘istemek, arkasına düşmek, aramak’ (Atalay I, 272; DanKelly, 1985, 36); DLT’de *ün+de-* ‘ünlemek, çağırarak’ (Atalay I, 273; DanKelly, 1985, 60) gibi örnekleri bulabilmekteyiz.

Harezm Türkçesi eserlerinden KE’da *al+da-* ‘aldatmak, kandırmak’ (Ata, 1997, 126r5); ME’de *al+da-* ‘aldatmak, büyülemek’ (Yüce, 1993, 86); ME’de *is+te-* ‘istemek, aramak’ (Yüce, 1993, 130); KE’da *ün+de-* ‘çağırarak, seslenmek’ (Ata, 1997, 40r15); NF’te *ün+de-* ‘çağırarak, seslenmek, davet etmek’ (Ata, 1998, 78-17) vb. örneklerle karşımıza çıkmaktadır.

Çağataycada *al+da-* ‘aldatmak, hile yapmak’ (Seng. 48r15, bkz. EDPT: 133a); *yol+da-* ‘yol göstermek, kılavuzluk etmek’ (Seng. 345r23) gibi pek çok örneği görebilmekteyiz.

Kıpçak Türkçesinde, addan eylem türeten *+dA-* eki çok sık kullanılmamıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 46).

Codex Cumanicus’ta *+dA-* eki ile türemiş eylemler:

alda-, -r [alda-; aldar / aldar] (Grønbech, 1942, 35)

Aldatmak, ‘decipere’ 20, 18–20.

kensimizni aldar-biz: ‘Kendimizi aldatırız’ 124, 30.

aldamağ: ‘Aldatma’ 20, 21 şeklinde geçmektedir.

alda- ‘aldatmak’ (< *al* ‘hile, oyun’+*da-*) eylemi *al* adına *+da-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *al* ‘hile, oyun’ köküne dayandırılmaktadır (Gabain, 1941 (2003), 50; VEWT: 17a; Räsänen, 1957, 145; EDPT: 133a; DanKelly, 1985, 6; OTWF II: 455). Doerfer *alda-* eyleminin Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmektedir (TMEN II: 533). Talat Tekin *āl* ‘hile, aldatma’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *alta-* ‘aldatmak’ (EDPT: 133a); DLT’de *alda-* ‘aldatmak’ (Atalay I, 273; DanKelly, 1985, 6); KE’da *alda-* ‘aldatmak, kandırmak’ (Ata, 1997, 126r5); NF’de *alda-* ‘aldatmak’ (Ata, 1998, 402-7); ME’de *alda-* ‘aldatmak, büyülemek’ (Yüce, 1993, 86); HŞ’de *alda-* ‘klamać, oklamywać, oszukiwać, omamiać’ (Zajaczkowski, 1961, 7); Çağataycada *alda-* ‘aldatmak’ (Seng. 48r15, bkz. EDPT: 133a); Osmanlıcada *alda-* ‘aldatmak, hile yapmak, kandırmak’ (TTS I: 18; TTS II: 26; TTS III: 14; TTS IV: 16) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *alda-* ‘aldatmak’ (Atalay, 1945, 139); Kİ’te *alda-* ‘aldatmak’ (Caferoğlu, 1931, 3; Özyetgin, 2001, 352); TA’de *alda-* ‘aldatmak’ (Toparlı, 2000, 86); GT’de *alda-* ‘aldatmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 200); İM’de *alda-* ‘aldatmak’ (Toparlı, 1992, 499) biçimlerinde bulunmaktadır.

izde-, -r [*ixda-, ixdar 30, 20 ff; yxda-, yxdar 44, 6 ff. ysde-, ysder 44, 6 ff; ysde-; ysder*] (Grønbech, 1942, 108)

Aramak, ‘inquirere’ 122, 37; 30, 20–22.

anı izdediler bahçada: ‘Onu bahçede aradılar’ 126, 11.

Şikâyet etmek, mahkeme önüne çağırma 44, 6–8.

izdemek: ‘Arama’ 30, 23; 44, 9 şekillerinde geçmektedir.

izde- ‘aramak’ (< *iz* ‘iz, nişan, belirti’+*de-*) eylemi *iz* adına +*de-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Gabain ve Clauson eylemi *iste-/izde-* ‘aramak, istemek’ şeklinde vermişler ve *iz* ‘iz, nişan, belirti’ köküne dayandırmışlardır (Gabain, 1941 (2003), 50-276; EDPT: 243a). Talat Tekin *iz* ‘iz, nişan, belirti’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *izde-* ‘aramak, araştırmak’ (EDPT: 243b); DLT’de *iste-* ‘istemek, arkasına düşmek, aramak’ (Atalay I, 272; DanKelly, 1985, 36); KE’da krş. *izle-* ‘izlemek, takip etmek’ (Ata, 1997, 3r3) ve *iste-* ‘istemek, aramak’ (Ata, 1997, 17r8); NF’de krş. *izle-* ‘iz sürmek’ (Ata, 1998, 21-11) ve *iste-* ‘istemek, aramak’ (Ata, 1998, 171-1); ME’de *iste-* ‘istemek, aramak’ (Yüce, 1993, 130); HŞ’de *izde-* ‘szukać (pierwotnie: iść po śladach)’ (Zajaczkowski, 1961, 62) ve krş. *izle-* ‘szukać, iść po śladach śledzić’ (Zajaczkowski, 1961, 62); Çağataycada *iste-* ‘aramak, istemek’ (Seng. 101r23, bkz. EDPT: 243b); Osmanlıcada *iste-* ‘istemek, aramak’ (TTS I: 391; TTS II: 549; TTS III: 385; TTS IV: 439) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de krş. *izle-* ‘irdemek, araştırmak’ (Atalay, 1945, 181); Kİ’te *izde-* ‘aramak’ (Caferoğlu, 1931, 41; Özyetgin, 2001, 486); BM’ta *iste-* ‘szukać’ (Zajaczkowski, 1954, 53); TA’de *izde-* ‘araştırmak’ (Toparlı, 2000, 110); KK’de *izde-* ‘istemek’ (Toparlı, 1999, 110); DM’de *yizde-* ‘istemek’ (Toparlı, 2003, 125); GT’de *izde-* ‘istemek, aramak’ (Karamanhoğlu, 1989, 285); İM’de krş. *izle-* ‘istemek, dilemek’ (Toparlı, 1992, 543) biçimlerinde bulunmaktadır.

ünde-, -r [vnda-; vndar, undar / vnder] (Grønbech, 1942, 270)

Çağırarak, seslenmek, ‘vocare’ 57, 5–7.

aşka, toyğa ünde-: ‘Yemeğe çağırarak’ 16, 4–6.

ünder-men: ‘Çağırırım’ 114, 36 r şeklinde geçmektedir.

ünde- ‘çağırarak, seslenmek’ (< *ün* ‘ses; ün, san’ + *de-*) eylemi *ün* adına + *de-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ün* ‘ses, ün, san’ köküne dayandırılmaktadır (Gabain, 1941 (2003), 50; Räsänen, 1957, 145; EDPT: 180a; DanKelly, 1985, 60; OTWF II: 457). Talat Tekin *ün* ‘ses; ün, san’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ünte-* ‘çağırarak’ (OTWF II: 457); DLT’de *ünde-* ‘ünlemek, çağırarak’ (Atalay I, 273; DanKelly, 1985, 60); KE’da *ünde-* ‘çağırarak, seslenmek’ (Ata, 1997, 40r15); NF’te *ünde-* ‘çağırarak, seslenmek, davet etmek’ (Ata, 1998, 78-17); ME’de *ünde-* ‘çağırarak,

davet etmek, dua etmek' (Yüce, 1993, 197); HŞ'de *ünde-* 'wolać, nawolywać, zapraszać' (Zajaczkowski, 1961, 203); Çağataycada *ünde-* 'çağırmaq, davet etmek' (Seng. 88r2, bkz. EDPT: 180a); Osmanlıcada *ünde-* 'çağırmaq, seslenmek' (TTS I: 745; TTS II 951; TTS III: 729; TTS IV: 803) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *ünde-* 'ünlemek' (Atalay, 1945, 274); Kİ'te *ünde-* 'çağırmaq, seslenmek, davet etmek' (Caferoğlu, 1931, 115; Özyetgin, 2001, 708); TA'de *ünde-* 'seslenmek, bağırmaq' (Toparlı, 2000, 151); KK'de *ünde-* 'çağırmaq' (Toparlı, 1999, 128); GT'de *ünde-* 'çağırmaq, çağırmaq' ve *inde-* 'çağırmaq, çağırmaq' (Karamanlıoğlu, 1989, 386-277); İM'de *ünde-* 'çağırmaq, davet etmek' (Toparlı, 1992, 613) biçimlerinde bulunmaktadır.

tılta- [tılta-] krş. Uyg. tıltağ; al-İdrak dıltağ (Grønbech, 1942, 262)

Bahane olarak göstermek

tıltağan söz: 'Bahane söz' 162, 17 1 şeklinde geçmektedir.

tılta- 'bahane olarak göstermek' (< *tıl* 'dil, söz, lügat' +*ta-*) eylemi *tıl* adına +*ta-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tıl* 'dil, söz, lügat' köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 478a; EDPT: 494b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tılta-* 'sebeup olarak göstermek' (EDPT: 494b); DLT'te eylemin türevi olarak *tıltağ* 'bahane' (Atalay I, 160; DanKelly, 1985, 190); KB'de *tılta-* 'bağışlamak' (EDPT: 494b); KE'da *tıltağ* 'bahane, engel, sebeup' (Ata, 1997, 146v6); HŞ'de *tılta-* 'zmusić, spowodować' (Zajaczkowski, 1961, 192) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yelkülde- [jelkülde-] (Grønbech, 1942, 121)

Bir yandan öbür yana sallanmaq, titremek

yelküldey-dir: 'Sallanıyor, titriyor' 163, 9 1 şeklinde geçmektedir.

yelkülde- ‘bir yandan öbür yana sallanmak, titremek’ (< *yelkül < yel- ‘(at için) hızlı yürümek, salına salına yürümek’ +de-) eylemi *yelkül* adına +de- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Marcel Erdal eylemi +tA- başlığı içinde ele almış; ancak eylemin kökü ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır (OTWF II: 457). Eylemin kökü olarak düşündüğümüz *yel* ‘yel, rüzgâr’ sözcüğü kaynaklarda bulunmaktadır (VEWT: 195b; EDPT: 918a). Talat Tekin *yēl* ‘yel, rüzgâr’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

3.4. +Dur-

Bu ek adlardan eylem türeten az kullanılan bir ektir. Harezmi Türkçesi eserlerinden NF’te *yalğan+dur-* ‘yalan söylemek’ (Ata, 1998, 98-2) örneğiyle karşımıza çıkmaktadır. Kıpçak Türkçesinde de bu ek nadir olarak kullanılmıştır.

Codex Cumanicus’ta +Dur- eki ile türemiş eylemler:

avstir- [aústir] (Grønbech, 1942, 45)

Çene çalmak, gevezelik etmek, ‘den munt rvm’ 115, 7 l şeklinde geçmektedir.

avstir- ‘çene çalmak, gevezelik etmek’ (< *ağız* ‘ağız’ +tur-) eylemi *avs* adına +tir- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *ağız* ‘ağız’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 98a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

3.5. +GAr-

Adlardan geçişli eylemler türetmektedir. Bu ek Eski Türkçeden itibaren görülmekle birlikte sık kullanılmamıştır (bkz. Räsänen, 1957, 146; Tekin, 2000, 88). Marcel Erdal +GAr- ekinin+(X)k+Ar- eklerinden geldiğini belirtmektedir (OTWF II: 747).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *köñül+ker-* ‘düşünmek’; *tüp+ker-* ‘tahkik etmek, aslını araştırmak’; *tüz+ker-* ‘yol göstermek’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941

(2003), 49). Talat Tekin *taş+ġar-* ‘(orduyu sefere) çıkarmak’; *iç+ger-* ‘bağımlı kılmak’ eylemlerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 88).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *iç+ger-* ‘içeriye sokmak; kötölemek, hakkında dedikodu yapmak’ (Atalay I, 227; DanKelly, 1985, 31); *at+ġar-* ‘ata bindirmek, binmeye yardım etmek’ (Atalay I, 225; DanKelly, 1985, 15); *muñ+ġar-* ‘sıkıntı çekmek’ (Atalay III, 397; DanKelly, 1985, 120) örnekleri bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden NF’te *suv+ġar-* ‘sulamak’ (Ata, 1998, 113-9); KE’da *at+ġar-* ‘birini ata bindirmek’ (Ata, 1997, 223v17) eylemlerini görebiliriz.

Çağataycada bu ek *baş+ġar-* ‘öncülük etmek, kılavuzluk etmek’ (Seng. 123r26, bkz. bkz. EDPT: 380a) örneğiyle karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde adlardan eylem türeten bu ek sık kullanılmamıştır.

Codex Cumanicus’ta +GA_r- eki ile türemiş eylemler:

esker- [esker-] (Grønbech, 1942, 94)

Düşünmek, dikkate almak, mülahaza etmek

eskermez er: ‘Dikkate almaz er’ 160, 10 r şeklinde geçmektedir.

esker- ‘düşünmek, dikkate almak, mülahaza etmek’ (< *es* ‘akıl’ +*ker-*) eylemi *es* adına +*ker-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *es* ‘akıl, us, anlayış’ köküne dayandırmıştır ve eylemin çağ. *es-ker-* ‘düşünmek, razı olmak’, kzk. *es-ker-* ‘hatırlatmak, andırmak’ şekillerinde olduğunu belirtmiştir (VEWT: 49b).

Sözcük Çağataycada *es-ker-* ‘düşünmek, razı olmak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 49b). *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

3.6. +I-

Bu ek adlardan genellikle geçişsiz eylemler türetmektedir. Marcel Erdal +*I-* ve +*U-* eklerinin şekil bakımından benzemekle birlikte bu eklerin farklı olduğunu +*U-* ekinin semantik değerlerinin daha belirgin olduğunu belirtmiştir. Yine ekin +*A-* eki gibi addan eylem yapan yalnız sonu ünsüzle biten köklere geldiğini ifade etmiştir (OTWF II: 474-485). Gabain +*I-* ekini addan eylem yapan ekler bölümü içinde +*A-* eki ile birlikte ele almıştır (Gabain, 1941 (2003), 48). Talat Tekin bu ekin daha çok

geçişsiz eylemler türettiğini vurgulamıştır (Tekin, 2000, 88). Eski Türkçeden itibaren kullanılan bu ek olma veya yapma anlamı taşıyan eylemler türetmekte ve günümüzde işlevliğini kaybetmiş birkaç kalıplaşmış eylemde görülmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 144; Ergin, 1997, 182; Tekin, 2000, 88; Banguoğlu, 2000, 210).

Gabain eserinde bu ek için *öl+i-* ‘nemlenmek, ıslanmak’ örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 48). Talat Tekin *bit+i-* ‘yazmak’ (KT GD, vb) **bit* ‘yazı fırçası’ > Çin. *pi* > **piet* ‘fırça’; **tok* ‘yansıma’ > *toḵ+i-* ‘dövmek, savaşta mağlup etmek’ (BK G 8, vb.); **yor* > *yor+i-* ‘yürümek’ (krş. DLT *yorçı* ‘kılavuz, rehber, yol gösteren’, Mo. *corçi-* ‘gitmek, yürümek, gezmek’) gibi örneklerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 88).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *ağr+i-* ‘hastalanmak’ (Atalay I, 274; DanKelly, 1985, 6); *bit+i-* ‘yazmak’ (Atalay II, 325; DanKelly, 1985, 74) vb. örnekleri görebilmekteyiz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ağr+i-* ‘ağrımak, hasta olmak, acı çekmek’ (Ata, 1997, 193v7); NF’de *ağr+i-* ‘ağrımak, sancımak’ (Ata, 1998, 84-15); KE’da *bit+i-* ‘yazmak’ (Ata, 1997, 158r10); NF’de *bit+i-* ‘yazmak’ (Ata, 1998, 246-4) gibi eylemlerle karşımıza çıkmaktadır.

Çağatayçada *bay+i-* ‘zenginleşmek, çoğalmak’ (Seng. 127v5); *taş+i-* ‘taşımak’ (Seng. 155b20, bkz. EDPT: 561a) örneklerini verebiliriz.

Kıpçak Türkçesinde adlardan eylem türeterek oluş bildiren bu ek sıklıkla kullanılmamıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 46).

Codex Cumanicus’ta +I- eki ile türemiş eylemler:

ağrı-, ağır-, ağırur [agre-, ager-, agrur] (Grønbech, 1942, 28)

Ağrımak, ‘dolere’ 17, 23–18, 1.

ağrımaḵ, ağırmaḵ: ‘Ağrı, ağrıma’ 18, 2; 76, 1 şeklinde geçmektedir.

ağrı-/ağır- ‘ağrımak’ (< *ağır* ‘ağır’ +I-) eylemi *ağır* adına +I- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ağır* ‘ağır’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 144; EDPT: 91a; DanKelly, 1985, 6; OTWF II: 474; Berta, 1996, 2.6). Talat Tekin *āğrı-* ‘ağrımak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ağrı-* ‘hastalanmak’ (Tekin, 2000, 237); Eski Uygurcada *ağrı-* ‘ağrımak, hastalanmak’ (UW: 74a); DLT’de *ağrı-* ‘hastalanmak’ (Atalay I, 274; Dankelly, 1985, 6); KE’da *ağrı-* ‘ağrımak, hasta olmak, acı çekmek’ (Ata, 1997, 193v7); NF’de *ağrı-* ‘ağrımak, sancımak’ (Ata, 1998, 84-15); HŞ’de *ağrı-* ‘boleć’ (Zajaczkowski, 1961, 5); Çağataycada *ağrı-* ‘ağrımak’ (Seng. 42v9, bkz. EDPT: 91a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *avur-* ‘ağrımak’ (Atalay, 1945, 144); Kİ’te *ağrı-* ‘ağrımak’ (Caferoğlu, 1931, 2; Özyetgin, 2001, 346); GT’de *ağrı-* ‘ağrımak, acımak’ (Karamanloğlu, 1989, 197); İM’de *ağrı-* ‘gözü ağrımak, iltihaplanmak’ (Toparlı, 1992, 498) biçimlerinde bulunmaktadır.

aynı-, -r [aynır] (Grønbech, 1942, 32)

Karakterini ya da durumunu değiştirmek

könlüm aynır: ‘Gönlüm heyecanlanır (heyecanlanırım, yüreğim kalkar.)’ (= könlüm bulganır.) 164, 30 r şeklinde geçmektedir.

aynı- ‘karakterini ya da durumunu değiştirmek’ (< *ayın* ‘başla, diğer, ayrı’ (KT *adın*) +*ı-*) eylemi *ayın* adına +*I-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *adın* ‘başla, diğer, ayrı’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 62b; DanKelly, 1985, 4; Berta, 1996, 2.13). Bu eylem Clauson’da *adna-* ‘farklı olmak, değişmek’ biçiminde yer almaktadır (EDPT: 62b). Berta bu eylemi **ay(ı)-* (< **ad-* /? **adı-* /? **adX-*) ‘çözmek, ayırmak’ > *ayı-n+ı-* şeklinde tasarlamıştır (Berta, 1996, 2.13).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te krş *adna-* ‘bozulmak, değişmek’ (Atalay I, 288; DanKelly, 1985, 4); KE’da *ayna-* ‘değişmek, bozulmak’ (Ata, 1997, 13r4); ME’de *ayna-* ‘değişmek bir halden başka bir hale geçmek’ (Yüce, 1993, 95); NF’te *ayna-* ‘değişmek, bozulmak’ (Ata, 1998, 200-2); HŞ’de *ayna-* ‘odmieniac siğ, zmieniac siğ’ (Zajaczkowski, 1961, 6); Çağataycada *aynı-* ‘durumunun, halinin değişmesi’ (Seng. 56v7, bkz. EDPT: 62b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

biti- [biti-] (Grønbech, 1942, 61)

Yazmak 119, 3 şeklinde geçmektedir.

biti- ‘yazmak’ (< **bit* ‘yazı fırçası’ < Çin. *pi* < **piet* ‘fırça’ +*i-*) eylemi **bit* adına +*I-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **bit* ‘yazı fırçası’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 299b; TMEN II *bitig*: 717; DanKelly, 1985, 74; Berta, 1996, 2.23; Tekin, 2000, 88; Ölmez, 2007, 94).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *biti-* ‘yazmak’ (Tekin, 2000, 241); Eski Uygurcada *biti-* ‘yazmak’ (EDPT: 299b); DLT’de *biti-* ‘yazmak’ (Atalay II, 325; DanKelly, 1985, 74); KE’da *biti-* ‘yazmak’ (Ata, 1997, 158r10); NF’de *biti-* ‘yazmak’ (Ata, 1998, 246-4); ME’de *biti-* ‘yazmak’ (Yüce, 1993, 104); HŞ’de *biti-* ‘pisać, kreslić, ułożyć’ (Zajaczkowski, 1961, 34); Çağataycada *biti-* ‘yazmak’ (Seng. 143r13, bkz. EDPT: 300a); Osmanlıcada *biti-* ‘kısmet olmak, nasip olmak’ (TTS I: 110; TTS II: 156; TTS IV: 116) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün türevi olarak *bitik* ‘yazı, kitap’ (Atalay, 1945, 153); KI’te *biti-* ‘yazmak’ (Caferoğlu, 1931, 19; Özyetgin, 2001, 400); TA’de *bitik* ‘kitap’ (Toparlı, 2000, 95); KK’de *bitig* ‘mektup’ (Toparlı, 1999, 104); DM’de *bitik* ‘kitap, mektup’ (Toparlı, 2003, 77) biçimlerinde bulunmaktadır.

taşı- [tašši-] (Grønbech, 1942, 237)

Taşımak

taşıdı: ‘Taşıdı’ 162, 9 1 şeklinde geçmektedir.

taşı- ‘taşımak’ (< *taş* ‘dış’ +*ı-*) eylemi *taş* adına +*I-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylemi *taş* ‘dış’ köküne bağlayabiliriz. Clauson madde başı olarak verdiği *taşıu-* ‘taşımak’ eylemi için herhangi bir kök belirtmemiştir (EDPT: 561a). Marcel Erdal bu eylemin *taş* ‘dış’ köküyle ilgili olmadığını, basit bir eylem olabileceğini ifade etmiştir (OTWF II: 478).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *taşu-* ‘taşımak, nakletmek’ (OTWF II: 478); DLT’de *taşu-* ‘taşımak, çıkarıp atmak, koğmak’ (Atalay III, 266; DanKelly, 1985, 180); KE’da *taşı-* ‘taşımak’ (Ata, 1997, 43r3); HŞ’de *taşı-* ‘nosić, transportować’ (Zajaczkowski, 1961, 173); Çağataycada *taşı-* ‘taşımak’ (Seng. 155b20, bkz. EDPT: 561a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *taşı-* ‘taşımak’ (Atalay, 1945, 253); Kİ’te *taşı-* ‘taşımak, nakletmek’ (Caferoğlu, 1931, 100; Özyetgin, 2001, 657); İM’de eylemin ettirgen türevi olarak *taşın-* ‘taşınmak, göçmek’ (Toparlı, 1992: 601) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.7. +(X)k-

Bu ek adlardan geçişsiz eylemler türetmektedir. Marcel Erdal bu ekin ünlü ve ünsüz ile biten ad köklerine geldiğini ve bu ek ile oluşmuş eylemlerin bir ya da iki heceli olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 497). Bu ek işleklik sahası geniş olmayan, eylemin anlamını güçlendiren ya da genişleten bir ektir. Yalnızca olma ifade eden eylemler türetmektedir (bkz. Gabain, 1941 (2003), 49; Ergin, 1997, 183, Tekin, 2000, 88, Banğuoğlu, 2000, 211)

Gabain Eski Türkçede bu ek için *iç+ık-* ‘içeri girmek, emri altına girmek’; *tag+ık-* ‘çıkmaq, dağa çıkmak’; *yol+ık-* ‘karşılaşmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 49). Talat Tekin *taş+ık-* ‘çıkmaq’ (KT D 11, vb.) < *taş* ‘dış’; *kü+k-* ‘ünlü olmak, meşhur olmak’ (KÇ B 4) < *kü* ‘ün, şöret’ (KÇ B 12, vb.) < **kü* vb. eylemlerini belirtmiştir (Tekin, 2000, 88).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *aç+ık-* ‘er açtı’ (Atalay I, 190; DanKelly, 1985, 3); KB’de *bir+ık-* ‘birleşmek’ (EDPT: 363a) vb. örnekler yer almaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *aç+ık-* ‘acıkmak, karnı aç olmak’ (Ata, 1997, 93r7); KE’da *bir+ık-* ‘birikmek, toplanmak’ (Ata, 1997, 176r11); ME’de *bir+ık-* ‘birlikte yapmak’ (Yüce, 1993, 103) gibi eylemlere rastlanmaktadır.

Çağataycada *taş+ık-* ‘dışarıya çıkmak’ (Seng. 156r26, bkz. EDPT: 562b); *tar+ık-* ‘daralmak, sıkılmak’ (Seng. 153b11, bkz. EDPT: 540b) vb. örneklerle karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde addan eylem türeten bu ek çok fazla kullanılmamıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 46).

Codex Cumanicus'ta +(X)k- eki ile türemiş eylemler:

birik- [**birik-**] (Grønbech, 1942, 59)

Birikmek

birikgen: 'Biriken' 140, 12 şeklinde geçmektedir.

birik- 'birikmek' (< *bir* 'bir' + *ik-*) eylemi *bir* adına +*ik-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bir* 'bir' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 146; VEWT: 76b; EDPT: 363a; OTWF II: 493; Tekin, 2000, 88). Talat Tekin *b̄r* 'bir' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *birik-* 'bir araya gelmek, birleşmek' (OTWF II: 493); KB'de *birik-* 'birleşmek' (EDPT: 363a); KE'da *birik-* 'birikmek, toplanmak' (Ata, 1997, 176r11); ME'de *birik-* 'birlikte yapmak' (Yüce, 1993, 103); HŞ'de *birik-* 'łączyć się, jednoczyć się; iść w parze. razem. pasować' (Zajaczkowski, 1961, 33); Çağataycada *birik-* 'birleşmek' (Seng. 145r26, bkz. EDPT: 363a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *birik-* 'birikmek' (Atalay, 1945, 153) biçiminde bulunmaktadır.

çınık- [**çinigip**] (Grønbech, 1942, 78)

Denenmiş olmak, doğru olmak

yetti otda çınıgıp-turğan: 'Yedi ateşte denendi' 137, 22 şeklinde geçmektedir.

çınık- 'denenmiş olmak, doğru olmak' (< *çın* 'doğru, gerçek, sahih' + *ık-*) eylemi *çın* adına +*ık-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çın* 'doğru, gerçek, sahih' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 425b; DanKelly, 1985, 92; OTWF II: 743). Talat Tekin *ç̄n* 'doğru' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 103).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *çınık-* 'gerçekleşmek' (Gabain, 1941 (2003), 272); DLT'de *çınık-* 'gerçekleşmek' (Atalay II, 117; DanKelly, 1985, 92) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

yoluḡ-, yoluḡ-, yoluḡur [yoluḡ-; yolugur / ioluch-] (Grønbech, 1942, 126)

Karşılaşmak, ‘obuiare’ 38, 16–18.

utru bir kişi yoluḡtu: ‘Bir kişiyle karşı karşıya geldi’ 124, 8 şeklinde geçmektedir.

yoluḡ-/yoluḡ- ‘karşılaşmak’ (< *yol* ‘yol’ + *uḡ-*) eylemi *yol* adına +*uḡ-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yol* ‘yol’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 146; OTWF II: 497; Tekin, 2000, 88). Talat Tekin *yöl* ‘yol’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yoluḡ-* ‘karşılaşmak’ (OTWF II: 497); KE’da *yoluḡ-* ‘rastlamak, karşısına çıkmak’ (Ata, 1997, 32v16); NF’te *yoluḡ-* ‘karşısına, önüne çıkmak’ (Ata, 1998, 405-14), ME’de kökün farklı bir türevi olarak *yolḡaş-* ‘rastlamak’ (Yüce, 1993, 211); HŞ’te *yoluḡ-* ‘spotykać, napotykać, wyjść naprzeciw’ (Zajaczkowski, 1961, 82); Çağataycada *yoluḡ-* ‘karşılaşmak’ (LÇ: 308a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *yoluḡ-* ‘rastlamak’ (Caferoğlu, 1931, 127; Özyetgin, 2001, 745); BM’te *yoluḡ-* ‘spotykać się, wyjść naprzeciw’ (Zajaczkowski, 1954, 57); GT’de *yoluḡ-* ‘tesadüf etmek, rastlamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 399); İM’de *yoluḡ-* ‘buluşmak, kavuşmak’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.8. +kA-

Bu ek nadir olarak kullanılan addan eylem yapma ekidir (Gabain, 1941 (2003), 49; Tekin, 2000, 88).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *irinç+ke-* ‘acımak, merhamet etmek’; *kiḡ* ‘geniş’+*ge-ş-* ‘danışmak’; *yarlıḡ+ḡa-* ‘buyurmak, vaaz etmek’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 49). Talat Tekin *isir+ke-* ‘bir kayıp için üzülme’ krş. *esiz* ‘yazık’ eylemini aktarmıştır (Tekin, 2000, 88).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *esir+ke-* ‘acımak, üzülme’ (Atalay I, 291; DanKelly, 1985, 27); *yüz+ke-ş-* ‘yüz yüze gelmek’ (Atalay I, 395); *kéḡ* ‘geniş’+*ge-ş-* ‘danışmak’ (Atalay III, 394) eylemlerini görebilmekteyiz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *çul+ğa-* 'sarmak, örtmek, dolamak' (Ata, 1997, 143v21); ME'de *yövüt* 'yardım'+*ke-* 'yardım etmek' (Yüce, 1993, 212) örneklerini bulabilmekteyiz.

Çağataycada *say+ğa-* 'saymak, hesap etmek' (DTO: 346) eylemi bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de bu ekle ilgili örnekler sınırlı sayıdadır.

Codex Cumanicus'ta +kA- eki ile türemiş eylemler:

yarlığa-, yarılğa- [yarlıga- / iarlıga- 121, 9; iarlıga- 124, 29; genellikle, jarlıga-, iarlıga-, jarlıga-] (Grønbech, 1942, 116-117)

Acımak, merhamet etmek, 'misereri' 139, 22; 145, 14; 137, 20; 138, 11.

sen bizni yarılğağıl: 'Sen bize acı' 146, 2; krş. 124, 29.

Affetmek, günah çıkartmak 121, 9.

menim yazukımdan yarlıgasın er: 'Benim günahlarımı bağışlasın' 121, 9.

yarlıgamağ, yarılğamağ: 'Acıma, merhamet' 70, 17.

yarılğamağnıñ anası: 'Meryem ana acısın' 141, 10 şeklinde geçmektedir.

yarlığa-/yarılğa- 'acımak, merhamet etmek' (< *yarlıg* 'emir; hakanın mektubu, fermanı, buyruğu' +*ka-*) eylemi *yarlıg* adına +*ğa-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yarlıg* 'emir; hakanın mektubu, fermanı, buyruğu' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 146; EDPT: 968a; OTWF II: 627; Tekin, 2000, 88).

Sözcük Eski Türkçesinden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yarlıқа-* 'lütfetmek; (Tanrı) buyurmak' (Tekin, 2000, 258), Eski Uygurcada *yarlıқа-* '(Tanrı) buyurmak, lütfetmek, esirgemek' (EDPT: 968a); KB'de *yarlıқа-* 'buyurmak, emretmek, affetmek, bağışlamak' (EDPT: 968a); KE'te *yarlıқа-* 'buyurmak, emretmek, affetmek, bağışlamak' (Ata, 1997, 5r16); NF'te *yarlıқа-* 'affetmek, bağışlamak, buyurmak, emretmek' (Ata, 1998, 60-4); ME'de *yarlıқа-* 'esirgemek, rahat etmek' (Yüce, 1993, 204); HŞ'de *yarlıқа-* 'litować się, okazać łaskę, ulaskawić, darować winę' (Zajaczkowski, 1961, 71); Çağataycada *yarlığa-* 'bağışlamak' (Seng. 338v10, bkz. EDPT: 968b); Osmanlıcada *yarlığa-* 'günah çıkarmak' (TTS I: 789; TTS II: 1005; TTS III: 775; TTS IV: 849) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus*

dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yarılğa-* ‘esirgemek, yargılamak’ ve *yarlığa-* ‘esirgemek, yargılamak’ (Atalay, 1945, 279-280); Kİ’te *yarlığa-* ‘af ve merhamet etmek’ (Caferoğlu, 1931, 121; Özyetgin, 2001, 726); TA’de *yarlığa-* ‘bağışlamak’ (Toparlı, 2000, 154); GT’de *yarlığa-* ‘bağışlamak, af etmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 393); İM’de *yarlığa-* ‘günahlarını bağışlamak’ (Toparlı, 1992, 619) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.9. +kIr- /+kUr-

Bu ek seyrek olarak kullanılmaktadır. Marcel Erdal +*kır-* ekinin +*kı-* eki üzerine gelerek geçişsiz eylemler türettiğini ifade etmiştir (OTWF II: 465-468). Gabain +*kIr-* /+*kUr-* ekinin ‘ses çıkarmak’ anlamını verdiğini belirtmiştir (Gabain, 1941 (2003), 49). Bu ek olma ve yapma ifade eden yansıma eylemler türetmekte, eskiden bu yana kullanılmaktadır (bkz. Ergin, 1997, 183).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *ay+kır-* ‘haykırmak’; *ala+kır-* ‘bağırmaq’; *yan+kır-* ‘yankılanmak, yansıtmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 50).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *bır+kır-* ‘homurdanmak’ (Atalay II, 171; DanKelly, 1985, 74); *bür+kür-* ‘püskürmek, serpmek’ (OTWF II: 466) vb. eylemleri bulabilmekteyiz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *kı+ğır-* ‘bağırmaq, çağırmaq’ (Ata, 1997, 75r11), ME’de *kı+kır-* ‘çağırmaq, bağırmaq’ (Yüce, 1993, 141) gibi örnekler yer almaktadır.

Çağatay Türkçesi bu ekle ilgili örneklerle rastlamadık.

Kıpçak Türkçesinde sık kullanılmamakla birlikte bu ekle türemiş eylemlere rastlamak mümkündür.

Codex Cumanicus’ta +kIr-/kUr- eki ile türemiş eylemler:

қақыр- [kakar-] (Grønbech, 1942, 193)

Hafifçe öksürmek, sesini düzeltmek

қақырды: ‘Öksürdü’ 114, 12 1 şeklinde geçmektedir.

қақыр- ‘hafifçe öksürmek, sesini düzeltmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kaķır*- ‘çağırmaq, bağırmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 612a; OTWF II: 466). Clauson eylemin kökünün **kaķı* sözcüğü olduğunu belirtmiştir (EDPT: 612a). Bu eylemi **ka* ‘yansıma sözcük’ > *ka*+*ķır*- şeklinde açabiliriz. Talat Tekin krş. *ķīķır*- ‘çağırmaq, bağırmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. *ķıķır*- ‘bağırmak, yüksek sesle bağırmak’ (EDPT: 612a); DLT’de *ķıķ(i)r*- ‘yüksek sesle çağırmaq, bağırmak; haykırmak’ (Atalay II, 83; DanKelly, 1985, 137); KE’da *kaķır*- ‘boğazını gürültü ile temizlemek’ (Ata, 1997, 165v21); ME’de *ķıķır*- ‘çağırmaq, bağırmak’ (Yüce, 1993, 141); HŞ’de eylemin türevi olarak *ķıķırt*- ‘gniewać się, krzyczeć’ (Zajaczkowski, 1961, 148) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķıçķır*- ‘bağırmak, ünlemek’ (Atalay, 1945, 198); KI’te *ķıģır*- ‘(Trkm.) bağırmak, çağırmaq, çığlık atmak’ (Caferoğlu, 1931, 75; Özyetgin, 2001, 523); BM’te *ķıģır*- ‘krzyczeć (wydawać rozkazy)’ (Zajaczkowski, 1954, 68); KK’de *ķışķır*- ‘bağırmak, çığlık atmak’ (Toparlı, 1999, 115) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķıçķır-, -ır [chezchir-; chezchirir / kičker-; kyčkerir] (Grønbech, 1942, 205)

Bağırmak, çağırmaq, seslenmek, ‘cridare’ 125, 38; 10, 14–16.

ķıçķırıp-sen teŋrige: ‘Tanrı’ya seslendin’ 137, 5.

ķıçķırmaq: ‘Bağıрма, çığlık’ 10, 17 şeklinde geçmektedir.

ķıçķır- ‘bağırmak, çağırmaq, seslenmek’ eylemi geçişsiz bir eylemdir.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķıķır*- ‘çağırmaq, bağırmak’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 612a; OTWF II: 466). Clauson eylemi *ķıķı+r*- ‘bağırmak, çağırmaq’ biçiminde vermiştir (EDPT: 612a). Marcel Erdal bu eylemi *ķı*+*ķır*- ‘çağırmaq, bağırmak’ şeklinde açmıştır (OTWF II: 466). Talat Tekin *ķīķır*- ‘bağırmak, çağırmaq’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķıķır*- ‘bağırmak’ (OTWF II: 466-467); DLT’te *ķıķır*- ‘yüksek sesle çağırmaq, bağırmak, haykırmak’ (Atalay II, 83; DanKelly, 1985, 137); KE’da *ķıģı/ur*- ‘bağırmak, çağırmaq’ (Ata,

1997, 75r11); ME’de *kıķır*- ‘bağırarak, çağırarak’ (Yüce, 1993, 141); HŞ’de *kıķirt*- ‘gniewać się, krzyczeć’ (Zajaczkowski, 1961, 148); Osmanlıcada *kığır*- ‘bağırarak, birini çağırarak’ (TTS I: 455; TTS II: 623; TTS III: 443; TTS IV: 507) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kıçķır*- ‘bağırarak, ünlemek’ (Atalay, 1945, 198); KI’te *kıçķur*- ‘çağırarak, bağırarak, feryat etmek’ (Caferoğlu, 1931, 75; Özyetgin, 2001, 523); BM’te *kığır*- ‘krzyczeć, (wydawać rozkazy)’ (Zajaczkowski, 1954, 68); KK’de *kışķır*- ‘hıçkırmak’ (Toparlı, 1999, 115) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.10. +IA-

Bu ek adlardan geçişli ve geçişsiz eylemler türetmektedir. Gabain +IA- ekinin sınırsız kullanım alanı olduğunu belirtmektedir (Gabain, 1941 (2003), 49). Eski Türkçeden itibaren kullanılan bu ek giderek işlekliğini arttırmıştır ve addan eylem türeten ekler içinde en işlek olanıdır (bkz. OTWF II: 429; Ergin, 1997, 180; Tekin, 2000, 88; Banguoğlu, 2000, 214)

Gabain Eski Türkçede bu ek için *aķ+la-* ‘bir şeylerden nefret etmek, iğrenmek’; *buzagu+la-* ‘buzağlamak’; *yivli+le-* ‘büyülemek’ örnekleri vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 49). Talat Tekin *ab+la-* ‘avlamak’; *tap+la-* ‘uygun bulmak, beğenmek, tasvip etmek’; *kış+la-* ‘kışı geçirmek’ vb. eylemlerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 89).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *ağır+la-* ‘ağırlamak, ikram ve ihsan etmek’ (Atalay I, 300; DanKelly, 1985, 6); *bağ+la-* ‘bağlamak’ (Atalay III, 292; DanKelly, 1985, 63); *yazuķ+la-* ‘suçu yüzünden yakalamak’ (Atalay III, 343; DanKelly, 1985, 220) gibi pek çok eylem bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’te *bağış+la-* ‘bağışlamak, affetmek; ihsan etmek, lütf etmek’ (Ata, 1997, 169r4); NF’te *bağış+la-* ‘bağışlamak, affetmek; bağışta, ihsanda bulunmak’ (Ata, 1998, 101-7); ME’de *bağış+la-* ‘bağışlamak’ (Yüce, 1993, 96); KE’da *baş+la-* ‘başlamak, komuta etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek’ (Ata, 1997, 237r2); NF’te *baş+la-* ‘başlamak, başa geçmek, önderlik etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek’ (Ata, 1998, 395-9); ME’de *baş+la-* ‘başlamak’ (Yüce, 1993, 99); ME’de *yük+le-* ‘yüklemek’ (Yüce, 1993, 213); KE’da *yük+le-* ‘yüklemek’ (Ata, 1997, 84v10); NF’de *yük+le-* ‘yüklemek’ (Ata, 1998, 18-5) vb. örnekleri görebilmekteyiz.

Çağataycada *ağır+la-* ‘ağırlamak’ (Seng. 43r4, bkz. EDPT: 94a); *yay+la-* ‘yaz mevsimini geçirmek’ (Seng. 340v25, bkz. EDPT: 982a) gibi eylemler bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde çokça rastlanan bu ek eylemlere genellikle yapmak, etmek anlamları vermektedir (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 46).

Codex Cumanicus’ta +*la-* eki ile türemiş eylemler:

ağırla-, -r; avurla- [agerla-, agerlar / aúurla- 132, 3 1, genellikle, ağırda-] (Grønbech, 1942, 29-45)

Ağırlamak, şerefliendirmek, ‘honore’ 28, 3–5.

kim ol atını biz ağırlasağ, sövsek köñülde tutsağ....: ‘Onun adını ağırlasak, sevsek ve gönülde tutsak 122, 28 (bir kutlama günü) kutsamak’ 121, 11; 122, 22, 32.

ulu künni avurlağıl: ‘Pazar gününü saygı ile karşıla; pazar gününü say’ 132, 3 1 şeklinde geçmektedir.

ağırla-/avurla- ‘ağırlamak, şerefliendirmek’ (< *ağır* ‘ağır, değerli, kıymetli’ +*la-*) eylemi *ağır* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ağır* ‘ağır, değerli, kıymetli’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 94a; TMEN II: 494; DanKelly, 1985, 6; OTWF II: 430).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ağırla-* ‘hürmet etmek, saygı göstermek’ (UW: 67b); DLT’de *ağırla-* ‘ağırlamak, ikram ve ihsan etmek’ (Atalay I, 300; DanKelly, 1985, 6); KE’da *ağırla-* ‘ağırlamak, saygı ve hürmet göstermek’ (Ata, 1997, 104v19); NF’te *ağırla-* ‘ağırlamak, hürmet etmek, misafir etmek, ululamak, yüceltmek’ (Ata, 1998, 8-11); ME’de *ağırla-* ‘saygı göstermek’ (Yüce, 1993, 84); HŞ’de *ağırla-* ‘powazać, czcić, szanować szacunek’ (Zajaczkowski, 1961, 5); Çağataycada *ağırla-* ‘ağırlamak’ (Seng. 43r4, bkz. EDPT: 94a); Osmanlıcada *ağırla-* ‘tazim, tevkir etmek, hürmet ve itibar göstermek’ (TTS I: 38-39) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *avurla-* ‘ağırlamak’ (Atalay, 1945, 144); Kİ’te *ağırla-* ‘ağırlamak, izzet ikram etmek’ (Caferoğlu, 1931, 2; Özyetgin, 2001, 344); TA’de *ağırla-* ‘saygı göstermek’ (Toparlı, 2000, 85); KK’de *ağırla-* ‘ikram etmek, yakınlık duymak, yaklaşmak’ (Toparlı, 1999, 165); GT’de *ağırla-* ‘hürmet etmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 197); İM’de *ağırla-* ‘ikram etmek, saygı göstermek’ (Toparlı, 1992, 498) biçimlerinde bulunmaktadır.

algışla-, -r [algışla-; algışlar] (Grønbech, 1942, 35)

Kutlamak, övmek, ‘benedicere’ 141, 7.

Cristus bizni algışlasın: ‘İsa bizi kutlu kılsın’ 151, 18 şeklinde geçmektedir.

algışla- ‘kutlamak, övmek’ (< *alkış* ‘övmek’ + *la-*) eylemi *algış* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *alkış* ‘övmek’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 137b). Bu sözcüğün de etimolojisi *alka-* ‘alkışlamak, ögmek’ > *alkış* ‘övmek’ şeklindedir (VEWT: 17b; EDPT: 137b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak olarak *alkış* ‘övmek’ (UW: 99a); DLT’te *alkaş-* ‘alkışlamak, alkışta yarış etmek’ ve *alkış* ‘alkış, övmek’ (Atalay I, 237-97; DanKelly, 1985, 8); KE’da *alka* ‘övgü’ (Ata, 1997, 142v9) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *alkış* ‘alkış, övmek’ (Atalay, 1945, 139); KK’de *algış* ‘dua’ (Toparlı, 1999, 100); DM’de *algışla-* ‘hayır dua etmek’ (Toparlı, 2003, 70) biçimlerinde bulunmaktadır.

añla-, -r [añla-, añlar / añla-; añlar, añlar] (Grønbech, 1942, 38)

Anlamak, ‘intelligere’ 29,15–17; 129–130.

añlamaq: ‘Anlama’ 29, 18 şeklinde geçmektedir.

añla- ‘anlamak’ (< *añ* ‘düşünce, idrak’ + *la-*) eylemi *añ* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *añ* ‘düşünce, idrak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 20b; EDPT: 186a; DanKelly, 1985, 9; OTWF II: 429). Talat Tekin *añ* ‘düşünce, idrak’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin türevi olarak *añlap bilip* ‘anlama, bilme’ (EDPT: 186a); DLT’de *añla-* ‘anlamak’ (Atalay I, 290; DanKelly, 1985, 9); KE’te *añla-* ‘anlamak, öğrenmek, sanmak’ (Ata, 1997, 19v18); NF’te *añla-* ‘anlamak’ (Ata, 1998, 227-16); ME’de *añla-* ‘anlamak’ (Yüce,

1993, 88); HŞ'de *aŋla-* 'rozumieć' (Zajaczkowski, 1961, 9); Çağataycada *anla-* 'anlamak' (Seng. 50v27, bkz. EDPT: 186a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *aŋla-* 'anlamak' (Atalay, 1945, 140); Kİ'te *aŋla-* 'anlamak' (Caferoğlu, 1931, 4; Özyetgin, 2001, 356); BM'te *aŋla-* 'rozumieć' (Zajaczkowski, 1954, 42); KK'de *aŋla-* 'anlamak' (Toparlı, 1999, 100); GT'de *aŋla-* 'anlamak' (Karamanlioğlu, 1989, 203); İM'de *aŋla-* 'anlamak' (Toparlı, 1992, 500) biçimlerinde bulunmaktadır.

anuŋla-, -r [anucla-, anuclar] (Grønbech, 1942, 38)

Hazırlamak, 'preparare' 40, 19–21.

anuŋlamak: 'Hazırlama' 40, 22 şeklinde geçmektedir

anuŋla- 'hazırlamak' (< *anu-ŋ* 'hazır' + *la-*) eylemi *anuŋ* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *anuŋ* 'hazır' sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 183a; TMEN II: 569; DanKelly, 1985, 9). Bu eylemi de *anu-* 'hazırlamak' > *anu-ŋ* 'hazır' biçiminde açabiliriz (VEWT: 20b). Talat Tekin *ānu-* 'hazırlamak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *anuŋla-* 'hazırlamak' (UW: 160a); DLT'de *anuŋla-* 'hazır bulunmak' (Atalay I, 305; DanKelly, 1985, 9); KE'da *anuŋla-* 'hazırlamak' (Ata, 1997, 85r15); ME'de eylemin türevi olarak *anuŋlan-* 'hazırlanmak' (Yüce, 1993, 91) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *anuŋla-* 'hazırlamak' (Atalay, 1945, 140); Kİ'te *anuŋla-* 'hazırlamak' (Caferoğlu, 1931, 4; Özyetgin, 2001, 357); TA'de eylemin türevi olarak *anuŋlan-* 'hazırlanmak' (Toparlı, 2000, 87); İM'de *anuŋlan-* 'hazırlanmak' (Toparlı, 1992, 501) biçimlerinde bulunmaktadır.

arzula- [arzula-] (Grønbech, 1942, 42)

Arzulamak, sahip olmayı istemek

yazıksızlıqını arzulap: 'Günahsız olmayı arzulamak suretiyle' 140, 15 şeklinde geçmektedir.

arzula- ‘arzulamak, sahip olmayı istemek’ (< Far. *ārzū* ‘arzu, istek’ Kıp. +*la-*) eylemi Farsça *arzu* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *ārzū* ‘arzu, istek’ sözcüğü bulunmaktadır (Steingass, 36b).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ārzūla-* ‘arzulamak, istemek’ (Ata, 1997, 227r7); NF’te *ārzūla-* ‘arzulamak, istemek’ (Ata, 1998, 153-6); ME’de *ārzūla-* ‘özmek, istemek’ (Yüce, 1993, 93) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

aygākla- [aygakla-] (Grønbech, 1942, 31)

Bir kimse hakkında bilgi vermek, konuşmak, birini şikâyet etmek, dava etmek, ‘prodere’ 131, 17 r şeklinde geçmektedir.

aygākla- ‘bir kimse hakkında bilgi vermek, konuşmak, birini şikâyet etmek, dava etmek’ (< *aygāk* ‘kovucu, gammaz’ +*la-*) eylemi *aygāk* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Doerfer’de eylem *aygāk* ‘kovucu, gammaz’ sözcüğüne dayandırılmaktadır. Doerfer bu sözcüğü *ay-* ‘söylemek, demek’ > *ay-gāk* ‘kovucu, gammaz’ şeklinde açmıştır (TMEN II: 649). Moğolcada *ayağla-* ‘(kişi) karakterini veya huyunu göstermek; davranmak; azarlamak, paylamak’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 37b).

Sözcük Çağataycada gövde olarak *aygāk* ‘kovucu, gammaz’ (Seng. 57r28) şeklinde bulunmaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

bağışla-, -r [bagesla-; bageslar] (Grønbech, 1942, 47)

Hediye etmek, ‘donare’ 17, 5–7 şeklinde geçmektedir.

bağışla- ‘hediye etmek’ (< *bağış* ‘bağış, ihsan’ +*la-*) eylemi *bağış* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bağış* ‘bağış, ihsan’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 321b; DanKelly, 1985, 63).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT'te *bağışla-* 'bağışlamak' (Atalay III, 335; DanKelly, 1985, 63); KE'te *bağışla-* 'bağışlamak, affetmek; ihsan etmek, lutf etmek' (Ata, 1997, 169r4); NF'te *bağışla-* 'bağışlamak, affetmek; bağışta, ihsanda bulunmak' (Ata, 1998, 101-7); ME'de *bağışla-* 'bağışlamak' (Yüce, 1993, 96), HŞ'de *bağışla-* 'darować, podarować, obdarzyć, przebaczać' (Zajaczkowski, 1961, 24); Çağataycada *bağışla-* 'bağışlamak, affetmek' (Seng. 24v27, bkz. EDPT: 321b); Osmanlıcada *bağışla-* 'bağışlamak, affetmek' (TTS II: 9) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI'te *bağışla-* 'bağışlamak, ihsan etmek' (Özyetgin, 2001, 373); BM'te *bağışla-* 'podarować, darować' (Zajaczkowski, 1954, 45); TA'de *bağışla-* 'bağışlamak' (Toparlı, 2000, 91); GT'de *bağışla-* 'bağışlamak' (Karamanhoğlu, 1989, 212); İM'de *bağışla-* 'bağışlamak, hibe etmek' (Toparlı, 1992, 506) biçimlerinde bulunmaktadır.

bağla-, bavla-; balğa- [bagla-, balga- / bagla- 126, 5, 20; bagela- 126, 17; baúla- 163, 17 1] (Grønbech, 1942, 47-48-53)

Bağlamak, demet yapmak 126, 5, 17 = tañ- 163, 17 1.

balğamış: 'Bağlanmış' 77, 26.

anı tikmege bağladılar: 'Onu direğe bağladılar' 126, 20.

bağlayan: 'Bağlayan' 88, 11 şekillerinde geçmektedir.

bağla-/bavla-/balğa- 'bağlamak' (< *bağ* 'bağ, kuşak' + *la-*) eylemi *bağ* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bağ* 'bağ, kuşak' köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 53a; EDPT: 314b; TMEN IV: 1984; DanKelly, 1985, 63; OTWF II: 432). Talat Tekin sözcüğün kökü olan *bā-* 'bağlamak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bağla-* 'bağlamak' (OTWF II: 432); DLT'de *bağla-* 'bağlamak' (Atalay III, 292; DanKelly, 1985, 63); KE'da *bağla-* 'bağlamak, kapatmak, kilitlemek, ilgi kurmak' (Ata, 1997, 188r10); NF'te *bağla-* 'bağlamak, kapatmak' (Ata, 1998, 28-8); ME'de *bağla-* 'bağlamak' (Yüce, 1993, 97); HŞ'de *bağla-* 'zawiāzac, uwiāzac, opasac, zamknac'

(Zajaczkowski, 1961, 23); Çağataycada *bağla-* ‘bağlamak’ (Seng. 124r18, bkz. EDPT: 315a); Osmanlıcada *bağla-* ‘bağlamak’ (TTS I: 69; TTS II: 95; TTS III: 62; TTS IV: 68) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bağla-* ‘(Trkm) bağlamak’ ve *bayla-* ‘bağlamak’ (Atalay, 1945, 147-149); Kİ’te *bağla-* ‘bağlamak, raptetmek’ (Caferoğlu, 1931, 14; Özyetgin, 2001, 373); BM’te *bağla-* ‘zamykaç’ (Zajaczkowski, 1954, 45); TA’de *bağla-* ‘bağlamak’ (Toparlı, 2000, 91); KK’de *bağla-* ‘bağlamak’ (Toparlı, 1999, 102); GT’de *bağla-* ‘bağlamak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 213), İM’de *bağla-* ‘bağlamak, düğümleme’ (Toparlı, 1992, 506) biçimlerinde bulunmaktadır.

baluqla-, baluqlra-, -r (balucla-, balucra-; bac lurar, balucrar) (Grønbech, 1942, 49)

Balık avlamak, ‘piscare’ 43, 9–11 şeklinde geçmektedir.

baluqla- ‘balık avlamak’ (< *balıq* ‘balık’ +*la-*) eylemi *baluql* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *balıq* ‘balık’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 335b).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te eylemin türevi olarak *balıqlan-* ‘balıklanmak’ (Atalay II, 265; DanKelly, 1985, 64) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde eyleme rastlanmamıştır.

başla-, -r [basla-; baslar / başla-, bazla-] (Grønbech, 1942, 52)

Başlamak, ‘incipere’ 29,11–13. 29, 7 (doğrusu, 29, 11).

kaçan anayttı andan kattı ura başladılar: ‘O böyle dedikten sonra daha kuvvetli vurmaya başladılar’ 122, 18.

yulunganlarını haç öze başlap yetkir meñlülükke: ‘Haçla kurtulanları ebediyete ulaştırmak için yol göster’ 147, 16.

yollarıñnı ol başladı: ‘Senin yollarına o rehberlik etti’ 141, 1 şeklinde geçmektedir.

başla- ‘başlamak’ (< *baş* ‘baş’ +*la-*) eylemi *baş* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *baş* ‘baş’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 65a; EDPT: 381b; TMEN II: 700; DanKelly, 1985, 67; OTWF II: 432; Tekin, 2000, 89).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *başla-* ‘bir şeye başlamak, önder olmak, başkanlık etmek’ (OTWF II: 432); DLT’de *başla-* ‘başlamak, kılavuzluk etmek, komutanlık etmek’ (Atalay III, 292; DanKelly, 1985, 67); KE’da *başla-* ‘başlamak, komuta etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek’ (Ata, 1997, 237r2); NF’te *başla-* ‘başlamak, başa geçmek, önderlik etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek’ (Ata, 1998, 395-9); ME’de *başla-* ‘başlamak’ (Yüce, 1993, 99); HŞ’de *başla-* ‘zaczynać’ (Zajaczkowski, 1961, 28); Çağataycada *başla-* ‘başlamak, kılavuz olmak’ (Seng. 122v11, bkz. EDPT: 382a); Osmanlıcada *başla-* ‘başlamak, işe girişmek, rehberlik etmek’ (TTS II: 115; TTS III: 72) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *başla-* ‘başlamak’ (Atalay, 1945, 149); Kİ’te *başla-* ‘başlamak’ (Caferoğlu, 1931, 5; Özyetgin, 2001, 383); TA’de *başla-* ‘bir işe başlamak’ (Toparlı, 2000, 92); KK’de *başla-* ‘başlamak’ (Toparlı, 1999, 103); GT’de *başla-* ‘başlamak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 215); İM’de *başla-* ‘başlamak’ (Toparlı, 1992, 507) biçimlerinde bulunmaktadır.

bestle-, besle-, -r [bestla-; bestlar / besla-, besler] (Grønbech, 1942, 56)

Beslemek, yemlemek, muhafaza etmek ümit, nefret vs. beslemek, ‘nutrire’, ‘pascere (bestias)’ 36, 11–13; 41, 22.

tamağın beslegil: ‘İştahını gider, boğazını besle’ 113, 22.

seniñ sözini (söziñni?) bestler-men: ‘Senin sözünü kalbime koyarım’ 36, 11 f.

bestlemek: ‘Besleme, gıda’ 36, 14 şeklinde geçmektedir.

besle-/bestle- ‘beslemek, yemlemek, muhafaza etmek ümit, nefret vs. beslemek’ (< **bési* +*le-*) eylemi **bési* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen *bésle-* eyleminin *bés* kısmının Farsça *bas* sözcüğünden alıntılandığını düşünmektedir (VEWT: 71b); fakat Farsça sözcüğün anlamını belirtmemiştir. Eğer bu *bas* Farsça *bas* ‘A great number, many more; very much, greatly, enough, sufficient, often, yes, indeed, certainly; it is so, very true, surely’ (Steingass, 184b)

ise, semantik ilişkiyi kurmak güçtür. Fakat Farsçada Arapçadan alıntı olarak bulunan *bass* ‘driving gently, turning loose (cattle), preparing the dish’ (Steingass, 185a) kastedilmiş ise böyle bir ilişkiyi kurmak mümkün olabilir. Diğer yandan *bésle-* eylemi Eski ve Orta Türkçe dönemi başı eserlerde tanıklanmamıştır, fakat ME’deki ‘aile fertleri’ karşılığı ile geçen *béslegü* (Yüce, 1993, 101) bu *bésle-* eyleminden türemiş olmalıdır. ME’de ad olarak *bési* ‘aile (fertleri)’ sözcüğü de vardır (Yüce, 1993, 101). Hem ME’deki *béslegü*’deki *bésle-* hem de Kİ’te *bisle-* bu ME’deki *bési*’den *+le-* eylemden ad yapım eki ile türetilmiş eylemler olmalıdır (Özyetgin, 2001, 397).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. HŞ’de *besle-* ‘hodować’ (Zajaczkowski, 1961, 31) ME’de eylemin türevi olarak *béslegü* ‘aile (ferdleri)’ (Yüce, 1993, 101); Osmanlıcada *bisle-* ‘beslemek’ (TTS I: 610) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *besle-* ‘beslemek’ (Atalay, 1945, 150); Kİ’te *bisle-* ‘terbiye etmek’ (Caferoğlu, 1931, 18; Özyetgin, 2001, 397); TA’de *besle-* ‘beslemek, terbiye etmek’ (Toparlı, 2000, 93); KK’de *besle-* ‘beslemek’ (Toparlı, 1999, 103); GT’de *besle-* ‘beslemek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 218); İM’de *besle-* ‘beslemek’ (Toparlı, 1992, 508) biçimlerinde bulunmaktadır.

bile-, -r [biler] (Grønbech, 1942, 58)

Bilemek, ‘acuere’ 130, 31 l şeklinde geçmektedir.

bile- ‘bilemek’ (< *?bī ‘bıçak’ < Çin. *p’i* +*le-*) eylemi Çince *bī* adına *+le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bi* ‘bıçak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 75a; EDPT: 332b; DanKelly, 1985, 73).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *bi* ‘bıçak’ (EDPT: 291b); DLT’de *bile-* ‘bilemek’ (Atalay III, 270; DanKelly, 1985, 73); HŞ’de *bile-* ‘ostrzyć’ (Zajaczkowski, 1961, 32) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bile-* ‘bilemek’ (Atalay, 1945, 152); Kİ’te *bile-* ‘bilemek’ (Caferoğlu, 1931, 18; Özyetgin, 2001, 392); TA’de eylemin türevi olarak *bilevüle-* ‘bileğilemek’ (Toparlı, 2000, 94); DM’de *bilegü/bilegi* ‘bileği’

(Toparlı, 2003, 76); GT’de *bile-* ‘bilemek’ (Karamanlioğlu, 1989, 221) biçimlerinde bulunmaktadır.

curumla-, -r (Ar. Tü.) [jurumla-; jurumlar] (Grønbech, 1942, 99)

Suçlamak, ‘condempnare’ 12, 21–23 şeklinde geçmektedir.

curumla- ‘suçlamak’ (< Ar. *cürm* ‘suç’ Kıp. +*la-*) eylemi Arapça *cürm* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

çáħla- [čəHla-, čeHla-] (Grønbech, 1942, 72)

Öyle yapmak, tam öyle yapmak

çáħlap, çáħlayraḡ: ‘Böylelikle, bu suretle’ 160, 7–8 r.

çáħlasañız: ‘Öyle düzenleyiniz’ 163, 20 1 şeklinde geçmektedir.

çáħla- ‘öyle yapmak, tam öyle yapmak’ (< *çaḡ* ‘tam, kesinlikle, öyle’ +*la-*) eylemi *çaḡ* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *çaḡ* ‘tam, kesinlikle, öyle’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 404a).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *çaḡ* ‘doğru olarak, tamamıyla’ (Gabain, 1941 (2003), 271); DLT’de *çaḡ* ‘bir şeyin özünü, aynı bildiren sözcük; tam, işte, aynı’ (Atalay I, 333; DanKelly, 1985, 87); HŞ’de *çaḡ* ‘miara; odpowiednia ilość i pora; dogodność, umiarkowanie’ (Zajaczkowski, 1961, 32); Çağataycada *çaḡ* ‘tam, işte, aynı’ (Seng. 206v9, bkz. EDPT: 404a); Osmanlıcada *çağ/çaḡ/çaḡ* ‘kesinlikle, tam, işte, aynı’ (TTS I: 141; TTS II: 201; TTS III: 136; TTS IV: 151) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

çopla-, -r [zopla-; zoplar.] krş. Kar. *copla-/çöple-* (Grønbech, 1942, 75)

Toplamak, biriktirmek, ‘coligere’ 16, 14–16 şeklinde geçmektedir.

çöple- [čöple-] krş. Kar. ceple-, ceplet- (Grønbech, 1942, 76)

Derlemek, bir araya toplamak, bağlamak

kerek kim biz...yığay-biz çöplegey-biz birge kültebegni bağlağay biz: ‘Gerekir ki biz...yığalım, toplayalım, hep birlikte (beraberce) demeti bağlayalım’ 126, 4–5 şeklinde geçmektedir.

çopla-/çöple- ‘toplamak, biriktirmek; derlemek, bir araya toplamak, bağlamak’ (< *çop/çöp* ‘tortu, kalıntı, pislik’ +*la-*) eylemi *çop/çöp* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır;

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *çöb* ‘tortu, kalıntı, pislik’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 118a; EDPT: 394a). Moğolcada *çölbe-(çöble-/çölme-)* ‘çöpmek, toplamak, ellemek, saçılmış veya dağılmış nesneleri toplamak, gagalamak’ biçiminde yer almaktadır (LessingÇ I, 2003, 322a).

Sözcüğün kökü Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *çöp* ‘şarabın tortusu, her şeyin çöküntüsü, çöp, çör çöp: herhangi bir şeyin çökeli’ (Atalay II, 318; DanKelly, 1985, 95); KE’da *çöp* ‘çöp’ (Ata, 1997, 43r3); ME’de *çöp* ‘çöp’ (Yüce, 1993, 112); Çağataycada *çöp* ‘çöp’ (Seng. 211v3, bkz. EDPT: 394a); Osmanlıcada *çöp* ‘çöp’ (TTS IV: 182) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *şöp* ‘çöp’ (Atalay, 1945, 248); Kİ’te *çöp* ‘çöp’ (Caféroğlu, 1931, 31); DM’de *şöp* ‘çöp’ (Toparlı, 2003, 110) biçimlerinde bulunmaktadır.

çúrvla- (čvvlvydir] (Grønbech, 1942, 77)

Gürültü, patırtı etmek

çúrvlúry-dır: ‘Gürültü, patırtı yapıyor’ 161, 7 r şeklinde geçmektedir.

çúrvla- ‘gürültü, patırtı etmek’ (< *çav* ‘şan, şöhre, ses’ +*la-*) eylemi *çúrv* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *çav* ‘şan, şöhr, ses’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 393a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

elikle-, -r [elidla-; eliclar / elikla-] (Grønbech, 1942, 87)

Alay etmek, ‘irridere’ 126, 24 f; 31, 7–9.

eliklemek: ‘Alay’ 31, 10; 89, 19 şeklinde geçmektedir.

elikle- ‘alay etmek’ (< *elüg* ‘alay etme, maskaraya alma’ + *le-*) eylemi *elik* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *elüg* ‘alay etme, maskaraya alma’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 145a).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de kök olarak *elük* ‘alay etme, maskaraya alma’ (Atalay I, 122; DanKelly, 1985, 22); ME’de *eligle-* ‘alay etmek, ayıplamak’ (Yüce, 1993, 119) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

emle-, -r [emlar] (Grønbech, 1942, 88)

Tedavi etmek, iyileştirmek, ‘medicare’ 115, 3 1 şeklinde geçmektedir.

emle- ‘tedavi etmek, iyileştirmek’ (< *em* ‘ilaç, merhem’ + *le-*) eylemi *em* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *em* ‘ilaç, merhem’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 161a; DanKelly, 1985, 22; OTWF II: 435).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *emle-* ‘tedavi etmek, iyileştirmek’ (UW: 377a); DLT’de *emle-* ‘ilaçlamak, sağaltmak’ (Atalay I, 287; DanKelly, 1985, 22); KE’da *emle-* ‘tedavi etmek, iyileştirmek’ (Ata, 1997, 87v1); ME’de eylemin türevi olarak *emlemek* ‘tedavi, ilaçlama’ (Yüce, 1993, 119) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

eñsele-, -r [eñsala-; eñsaler] (Grønbech, 1942, 89)

Ensesine vurmak 116, 9.

seni eñseler-men: ‘Ensene vururum’ 116, 8 şeklinde geçmektedir.

eñsele- ‘ensesine vurmak’ (< *eñse* ‘boynun arkası’ +*le-*) eylemi *eñse* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Räsänen’de eylemin kökü olan *eñse* ‘boynun arkası’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 45b).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *eñsele-* ‘enselemek, ensesine yapışmak’ (Ata, 1997, 44v16); NF’te kök olarak *eñse* ‘ense’ (Ata, 1998, 383-1); Osmanlıcada *eñse* ‘arka’ (TTS III: 1475) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *eñsele-* ‘enseye vurmak’ (Atalay, 1945, 169); Kİ’te *ensele-* ‘avucunu açarak vurmak, tokatlamak’ (Caferoğlu, 1931, 11; Özyetgin, 2001, 462); TA’de kök olarak *eñse* ‘başın arkası’ (Toparlı, 2000, 105); KK’de *eñse* ‘ense’ (Toparlı, 1999, 108); DM’de *eñse* ‘ense’ (Toparlı, 2003, 83) biçimlerinde bulunmaktadır.

erikle- [erikla-] (Grønbech, 1942, 92)

Tabaklamak

eriklegen teri: ‘Tabaklanmış teri’ 111, 13 şeklinde geçmektedir.

erikle- ‘tabaklamak’ (< *erük* ‘kendisine deri sepilene nesne’ +*le-*) eylemi *erik* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *erük* ‘kendisine deri sepilene nesne’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 228b; DanKelly, 1985, 26).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *erikle-* ‘sepilemek’ (Atalay I, 305; DanKelly, 1985, 26) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

esle- [esla-] (Grønbech, 1942, 94)

Dikkate almak, dinlemek

eslem [ez]: ‘Dikkate almaz, aldırış etmez’ 160, 10 r şeklinde geçmektedir.

esle- ‘dikkate almak, dinlemek’ (< es ‘akıl’ +le-) eylemi es adına +le- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi es ‘akıl, us, anlayış’ köküne dayandırmaktadır (VEWT: 49b)

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. ME’de *esle-* ‘dikkate almak, korkmak’ (Yüce, 1993, 121); Osmanlıcada eylemin türevi olarak *eslemek* ‘dinlemek, kabul etmek, baş eğmek’ (YTS: 85) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

horla-, -r (Far. Tü.) [Horlar] (Grønbech, 1942, 103)

Horlamak, küçümsemek, değersiz görmek

horlar-men: ‘Horlarım’ 164, 4 1 şeklinde geçmektedir.

horla- ‘horlamak, küçümsemek, değersiz görmek’ (< Far. *hor* ‘hor, aşağı, bayağı’ Kıp. +la-) eylemi *hor* adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin *hor* ‘hor, aşağı, bayağı’ köküne dayandığı açıktır.

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *horla-* ‘horlamak, aşağılamak’ (Ata, 1997, 126v13); NF’te *horla-* ‘horlamak, aşağılamak, küçük görmek’ (Ata, 1998, 402-13); ME’de *horla-* ‘hor görmek’ (Yüce, 1993, 126); HŞ’de *horla-* ‘lekceważyć, źle traktować, poniewierać’ (Zajaczkowski, 1961, 55) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *horla-* ‘horlamak, uykuda burnundan ses çıkarmak’ (Atalay, 1945, 173); İM’de *horla-* ‘aşağılamak, küçük görmek’ (Toparlı, 1992, 534) biçimlerinde bulunmaktadır.

hormatla- (Ar. Tü.) [hormatla- doğrusu H-] (Grønbech, 1942, 103)

Hürmet etmek

atañnı anañnı hormatlağıl: ‘Babana, anana hürmet et’ 132, 4 1 şeklinde geçmektedir.

hormatla- ‘hürmet etmek’ (< Ar. *hürmet* ‘hürmet, saygı’ Kıp.+la-) eylemi *hürmet* adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin *hürmet* ‘hürmet, saygı’ köküne dayandığı açıktır.

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *hürmet* ‘hürmet, saygı’ (Ata, 1997, 245v3); NF’te *hürmet* ‘hürmet, saygı, değer, kıymet’ (Ata, 1998, 16-4); ME’de *hürmet* ‘saygı’ (Yüce, 1993, 126) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde de bu eyleme rastlanmamıştır.

ıgla-, ıla-, -r [ygla-; yglar / jgla-, igla; yla- 117, 4] (Grønbech, 1942, 272-273)

Ağlamak, ‘plorare’ 117, 4; 139, 15; 141, 11; 41, 1–3.

ıglamak: ‘Ağlama’ 41, 4 şeklinde geçmektedir.

ıgla-/ıla- ‘ağlamak’ (< *ıg +la-) eylemi *ıg* adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ıg* köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 164b; EDPT: 85b; DanKelly, 1985, 32). Talat Tekin *ıgla-* ‘ağlamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yıgla-* ‘ağlamak’ (EDPT: 85b); DLT’te *ıgla-* ‘ağlamak’ ve *yıgla-* ‘ağlamak’ (Atalay III, 287-309; DanKelly, 1985, 32-225); KE’da *yıgla-* ‘ağlamak’ (Ata, 1997, 160r7); NF’te *yıgla-* ‘ağlamak’ (Ata, 1998, 280-13); ME’de *yıgla-* ‘ağlamak’ (Yüce, 1993, 208); HŞ’de *ıgla-* ‘plakać, szlochać’ (Zajaczkowski, 1961, 205); Çağataycada *yıgla-* ‘ağlamak’ (Seng. 350r8, bkz. EDPT: 85b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yıgla-* ‘(Trkm.) ağlamak’ (Atalay, 1945, 285); Kİ’te *ıgla-* ‘(Trkm.) ağlamak’ (Caferoğlu, 1931, 41; Özyetgin, 2001, 470); TA’de *ıgla-* ‘ağlamak’ (Toparlı, 2000, 108); KK’de *ağla-* ‘ağlamak’ (Toparlı, 1999, 99) ve *yıgla-* ‘ağlamak’ (Toparlı, 1999, 131); DM’de *yıgla-* ‘ağlamak’ (Toparlı, 2003, 124); GT’de *yıgla-* ‘ağlamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 395); İM’de *yıgla-* ‘ağlamak’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

ırla-, -r [yrda-; yrlar / ırla-; ırlar] (Grønbech, 1942, 274)

Şarkı söylemek, ‘cantare’ 122, 7 f; 11, 15–17; 143, 2 şeklinde geçmektedir.

ırla- ‘şarkı söylemek’ (< *ır* ‘şarkı, türkü, şiiir’ + *la-*) eylemi *ır* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ır* ‘şarkı, türkü, şiiir’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 230a; DanKelly, 1985, 228; OTWF II: 452; Ölmez, 2007, 180). Talat Tekin *ır* ‘şarkı, türkü, şiiir’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ırla-* ‘şarkı söylemek’ (OTWF II: 452); DLT’de *yırla-* ‘şarkı, gazel söylemek, ırlamak’ (Atalay III, 308; DanKelly, 1985, 228); KE’da eylemin türevi olarak *ırlat-* ‘şarkı söyletmek’ (Ata, 1997, 198r3); ME’de *ırla-* ‘şarkı söylemek’ (Yüce, 1993, 127); HŞ’de eylemin türevi olarak *ırlavçı* ‘spiewak’ (Zajaczkowski, 1961, 206); Çağataycada *yırla-* ‘şarkı söylemek’ (Seng. 349r9, bkz. EDPT: 230a); Osmanlıcada *ırla-/yırla-* ‘şarkı söylemek, teganni etmek’ (TTS III: 1965) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yırla-* ‘şarkı söylemek, ırlamak’ (Atalay, 1945, 286); Kİ’te *ırla-* ‘şarkı söylemek’ (Caferoğlu, 1931, 42; Özyetgin, 2001, 473); BM’ta *yırla-* ‘spiewać, nucić melodiğ’ (Zajaczkowski, 1954, 58); TA’de *ırla-* ‘şarkı söylemek’ (Toparlı, 2000, 108); GT’de *yırla-* ‘şarkı, söylemek, terennüm etmek, teganni etmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 395); İM’de *yırla-* ‘şarkı, söylemek’ (Toparlı, 1992, 621) biçimlerinde bulunmaktadır.

ıyla-, -r [jyla-, yyla-; yylar / jıla-] krş. al-Kaşğ. *yıdla-* (Grønbech, 1942, 273)

Koklamak, ‘(h)odorare’ 28, 11–13; 117, 13.

ıylamak: ‘Koklama’ 28, 14; 72, 26 şeklinde geçmektedir.

ıyla- ‘koklamak’ (< *yıy* ‘koku, güzel koku’ (ET *yıd*) + *la-*) eylemi *ıy* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yıd* ‘koku, güzel koku’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 890b; DanKelly, 1985, 224; OTWF II: 451).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yıdla-* ‘koklamak’ (OTWF II: 451); DLT’de *yıdla-* ‘koklamak’ (Atalay III, 308; DanKelly, 1985, 224); KE’da *yıdla-* ‘koklamak’ (Ata, 1997, 25v19); NF’te *yıdla-* ‘koklamak’ (Ata, 1998, 400-14); ME’de *yıdla-* ‘koklamak’ (Yüce, 1993, 208); HŞ’de *yıyla-* ‘wachać’

(Zajaczkowski, 1961, 91) ve eylemin türevi olarak *yıdlan-* ‘czuć, pachnąć, wydawać woń’ (Zajaczkowski, 1961, 89); Osmanlıcada *yiyla-* ‘kokmak’ (TTS I: 835; TTS II: 1058; TTS III: 814; TTS IV: 891) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *yiyle-* ‘koklamak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 744); TA’de *yiyle-* ‘koklamak’ (Toparlı, 2000, 158); İM’de *yiyle-* ‘koklamak’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķarmala-, -r [karmalar] < ? (Grønbech, 1942, 194)

Acele etmek, koşmak, ‘festinare’ 163, 28 1 şeklinde geçmektedir.

ķarmala- ‘acele etmek, koşmak’ (< *ķarma* ‘yağma, yağmacılık’ +*la-*) eylemi *ķarma* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķarma* ‘yağma, yağmacılık’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 660b; DanKelly, 1985, 130; OTWF II: 438).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķarmala-* ‘yağma etmek, soymak’ (OTWF II: 438); DLT’de *ķarmala-* ‘yağma etmek, kapmak, yağmalamak’ (Atalay III, 354; DanKelly, 1985, 130); Osmanlıcada *ķarmala-* ‘şurasından burasından kavramak, avuç içine alıp tutmak’ (TTS IV: 2318) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķarmala-* ‘kaybolan bir şeyi bulmak için aramak’ (Atalay, 1945, 186); Kİ’te *ķarmala-* ‘dokunmak’ (Caferoğlu, 1931, 71; Özyetgin, 2001, 497) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķışla-, -r [kişla-; kişiler] (Grønbech, 1942, 208)

Kışlamak, kışı geçirmek 119, 23, 24, 25; 120, 12.

ķış ķışla-: ‘Kışlık kampta oturmak’ 120, 1 şeklinde geçmektedir.

ķışla- ‘kışlamak, kışı geçirmek’ (< *ķış* ‘kış’ +*la-*) eylemi *ķış* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķış* ‘kış’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 268a; EDPT: 673a; OTWF II: 439; Tekin, 2000, 89).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kışla-* ‘kışlamak’ (Tekin, 2000, 247); Eski Uygurcada *kışla-* ‘kışlamak’ (Gabain, 1941 (2003), 280); DLT’de *kışla-* ‘kışlamak’ (Atalay III, 299; DanKelly, 1985, 139); ME’de *kışla-* ‘kışlamak’ (Yüce, 1993, 144); Çağataycada *kışla-* ‘kışlamak’ (Seng. 297v9, bkz. EDPT: 673a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM’te *kışla-* ‘spędzić zimę, zimować’ (Zajaczkowski, 1954, 68) biçiminde bulunmaktadır.

konakla-, -r [conacla-; conaclar] (Grønbech, 1942, 199)

Konuk etmek, konaklamak, ‘albergare’, ‘hospitare’ 6, 4-6 = kondur- 6, 4 şeklinde geçmektedir.

konakla- ‘konuk etmek, konaklamak’ (< *konuk* ‘konuk, misafir’ + *la-*) eylemi *konak* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *konuk* ‘konuk, misafir’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 638a; DanKelly, 1985, 140; OTWF II: 577; Berta, 1996, 261). Bu eylemi de *kon-* ‘konmak’ > *kon-uḵ* ‘konuk, misafir’ şeklinde açabiliriz.

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *konuḵla-* ‘konuk etmek (Oğuzca), ev sahibinin rızası olmadan evde geceleme (Oğuzlardan başkalarınca)’ (Atalay III, 399; DanKelly, 1985, 140-141); KE’da *konakla-* ‘misafir etmek’ (Ata, 1997, 189r6); NF’de *konuḵla-* ‘misafir etmek, ağırlamak’ (Ata, 1998, 22-2); ME’de *konuḵla-* ‘konuklamak, ağırlamak’ (Yüce, 1993, 147); HŞ’de *konakla-* ‘gościć, przyjąć gości’ (Zajaczkowski, 1961, 147) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *konakla-* ‘şölen vermek’ (Atalay, 1945, 204); Kİ’te *konuḵla-* ‘misafir etmek’ (Caferoğlu, 1931, 78; Özyetgin, 2001, 544); TA’de *konakla-* ‘ağırlamak, misafir etmek’ (Toparlı, 2000, 121); KK’de *konakla-* ‘misafir olmak’ (Toparlı, 1999, 116); DM’de *konakla-* ‘misafir etmek’ (Toparlı, 2003, 94); GT’de *konakla-* ‘misafir etmek, ağırlamak’ (Karamanhoğlu, 1989, 307); İM’de *konakla-* ‘misafir olmak’ (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

kösürükle-, -r [kosvruklar] (Grønbech, 1942, 155)

Atın ayağına zincir takmak

at kösürükler-men: ‘Atın ayağına zincir takarım’ 160, 38 r şeklinde geçmektedir.

kösürükle- ‘atın ayağına zincir takmak’ (< *kös-ür-ük* < *kös-ür-* ‘atın ayağını kösteklemek’ < **kös-* +*le-*) eylemi *kösruk* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *kösür* ‘bağlamak, zincire vurmak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (VEWT: 294a).

Sözcüğün kökü Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *kösür-* ‘hayvanın ön ayaklarını kösteklemek’ (Atalay II, 78; DanKelly, 1985, 111) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

kulunla- [kulunla-, klunla-] (Grønbech, 1942, 203)

Tay doğurmak 120, 12, 34 şeklinde geçmektedir.

kulunla- ‘tay doğurmak’ (< *kulun* ‘tay’ +*la-*) eylemi *kulun* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kulun* ‘tay’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 624b; OTWF II: 441; Tekin, 2000, 89).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada *kulunla-* ‘kısarak yavru doğurmak’ (EDPT: 624b); DLT’de *kulunla-* ‘kısarak yavru doğurmak’ (Atalay III, 92); KE’da *kulunla-* ‘(at için) yavrulamak’ (Ata, 1997, 176v12); Osmanlıcada *kulunla-* ‘kısarak yavrulamak’ (TTS IV: 2729); HŞ’de kök olarak *kulun* ‘dziki koń; dziki osiol; mlody rączy koń’ (Zajęczkowski, 1961, 143) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te köktaş olarak *kulna-* ‘kulan yahut tay doğurmak’ (Caferoğlu, 1931, 81; Özyetgin, 2001, 565); TA’de kök olarak *kulun* ‘küçük tay, bir yaşındaki tay’ (Toparlı, 2000, 124) biçimlerinde bulunmaktadır.

kuršovla- [kuršovla-] (Grønbech, 1942, 204)

Kemerle bağlamak, sarmak 163, 19 l şeklinde geçmektedir.

ḡuršovla- ‘kemerle bağlamak, sarmak’ (< ḡurşaḡ ‘kuşak, kemer’ < ḡurşa- ‘bağlamak’ < ḡurış < *ḡur ‘bel bağı’ +la-) eylemi ḡuršov adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin gövdesi olan ḡurşa- ‘kuşak, kemer’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 665a; OTWF II: 422).

Sözcüğün kökü ve kökünün türevleri Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada ḡuršan- ‘kuşanmak’ (OTWF II: 607); DLT’te ḡurşa- ‘kuşanmak, kuşağı bağlamak’ (Atalay III, 287; DanKelly, 1985, 147); KE’da ḡurşa- ‘kuşamak, kuşak sarmak’ (Ata, 1997, 74v17); NF’te ḡur ‘kemer’ (Ata, 1998, 82-11); ME’de ḡur ‘kemer, kuşak’ (Yüce, 1993, 152); HŞ’de ḡur ‘zrobić, urządzić, usrawić, dźwignąć’ (Zajaczkowski, 1961, 144); Çağataycada ḡurşa- ‘kuşamak, bağlamak’ (Seng. 284v8; bkz. EDPT: 665a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde Kİ’te ḡur ‘bel bağı’ (Caferoğlu, 1931, 79); TA’de ḡur ‘kuşak’ (Toparlı, 2000, 124); İM’de ḡur ‘kuşak’ (Toparlı, 1992, 559) biçimlerinde bulunmaktadır.

mohorla-, -r (Far. Tü.) [moghorla-; moghorlar] (Grønbech, 1942, 165)

Mühürlemek, ‘sigilare’ 49, 26–28 şeklinde geçmektedir.

moharla- ‘mühürlemek’ (< Far. *mohar* ‘damga, kaşe’ Kıp.+la-) eylemi Farsça *mohar* adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamakla birlikte eylemin *mohar* ‘damga, kaşe’ sözcüğüne dayandığı açıktır.

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *mühr* ‘mühür’ (Ata, 1997, 236r8); NF’te *mühür/mühr* ‘mühür, nişan; teminat, taahhüt’ (Ata, 1998, 77-14) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM’ta *muhurla-* ‘pieczętować, malożyć pieczęć’ (Zajaczkowski, 1954, 62) biçiminde bulunmaktadır.

mülkle-, -r (Ar. Tü.) [mulera-; mulerar; mulera (doğrusu, -a) 28, 17; mulelamac 28, 18] (Grønbech, 1942, 167)

Miras edinmek, ‘h(e)reditare’ 28, 15–17.

mülklemek: ‘Miras’ 28, 18 şeklinde geçmektedir.

mülkle- ‘miras edinmek’ (< Ar. *mülk* ‘memleket; mal mülk’ Kıp. +le-) eylemi *mülk* adına +le- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *mülk* ‘memleket; mal mülk’ köküne dayandırmaktadır (VEWT: 347a).

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *mülk* ‘memleket; mal mülk’ (Ata, 1997, 4v15); NF’te *mülk* ‘mal mülk; memleket’ (Ata, 1998, 137-10); ME’de *mülk* ‘ev-barak’ (Yüce, 1993, 158); Çağataycada *mülk* ‘egemenlik, iktidar’ (VEWT: 347a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *mülk* ‘memleket, mülk’ (Karamanlıoğlu, 1989, 330); İM’de *mülk* ‘bir kimsenin tasarrufunda bulunan şey’ (Toparlı, 1992, 572) biçimlerinde bulunmaktadır.

naķşla-, -r (Ar. Tü.) [nacsla-; nacsılar] (Grønbech, 1942, 168)

Nakşetmek, resmetmek, ‘depingere’ 20, 5–7.

naķşlağan: ‘Nakkaş, ressam’ 88, 7 şeklinde geçmektedir.

naķşla- ‘nakşetmek, resmetmek’ (< Ar. *naķş* ‘nakış’ Kıp. +la-) eylemi *naķş* adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin *naķş* ‘nakış’ köküne dayandığı açıktır.

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *naķş* ‘nakış’ (Ata, 1997, 68r9); NF’te *naķş* ‘nakış’ (Ata, 1998, 235-12) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

nişanla-, -r (Far. Tü.) [nisanla-; nisanlar] (Grønbech, 1942, 172)

Nişanlamak, bellik koymak, ‘signare’ 49, 20–22 şeklinde geçmektedir.

nişanla- ‘nişanlamak’ (< Far. *nişān* ‘işaret, iz, belirti’ (Steingass, 1402b). Kıp.+la-) eylemi *nişān* adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin *nişān* ‘işaret, iz, belirti’ köküne dayandığı açıktır.

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. ME’de eylemin türevi olarak *nişānlan-* ‘işaretlenmek’ (Yüce, 1993, 160); Osmanlıcada *nişān* *ko-/nişān ur-* ‘nişanlamak, nişan yapmak’ (TTS IV: 2879) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *nişānla-* ‘belgelemek’ (Atalay, 1945, 220); Kİ’te *nişānla-* ‘elamet, nişan, damga vurmak’ (Caferoğlu, 1931, 60; Özyetgin, 2001, 581); TA’de *nişānla-* ‘nişan koymak’ (Toparlı, 2000, 129) biçimlerinde bulunmaktadır.

oğrula-, oğurla-, -r [oğrula-; oğrular / oğurlar] (Grønbech, 1942, 173-174)

Çalmak 25, 21–23; 25, 21.

oğrulamak: ‘Hırsızlık’ 25, 24 şeklinde geçmektedir.

oğrula-/oğurla- ‘çalmak’ (< *oğrı* ‘hırsız’ + *la-*) eylemi *oğrı* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oğrı* ‘hırsız’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 94a; DanKelly, 1985, 39; OTWF II: 441).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık yapmak’ (OTWF II: 441); DLT’de *oğurla-* ‘vaktinde yapmak; çalmak, hırsızlık etmek’ ve *oğrula-* ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (Atalay I, 300-317; DanKelly, 1985, 39); KE’de *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık etmek, gizlemek’ (Ata, 1997, 96v18); NF’te *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (Ata, 1998, 301-12); ME’de kökün türevi olarak *oğrılık* ‘hırsızlık’ (Yüce, 1993, 161); HŞ’de *oğurla-* ‘kraśc, zabierać (komu)’ (Zajaczkowski, 1961, 114); Çağataycada *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık yapmak’ (Seng. 76r9, bkz. EDPT: 94b), Osmanlıcada *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (TTS I: 714; TTS II: 919; TTS III: 700; TTS IV: 776) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *oğru* ‘(Trkm) hırsız’ (Atalay, 1945, 269); Kİ’te *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (Caferoğlu, 1931, 61; Özyetgin, 2001, 581); BM’te *oğurla-* ‘kraśc’ (Zajaczkowski, 1954, 62); TA’de *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık yapmak’ (Toparlı, 2000, 130); KK’de *oğurla-* ‘çalmak’ (Toparlı, 1999, 119); DM’de kök olarak *oğrı* ‘hırsız’ (Toparlı, 2003, 100); GT’de

oğurla- ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 339); İM’de *oğurla-* ‘çalmak, hırsızlık etmek’ (Toparlı, 1992, 577) biçimlerinde bulunmaktadır.

oyovla-, -r [oyoólar] krş. al-Kaşğ. oy-; Kar. oyuv (Grønbech, 1942, 174)

Hakketmek, oymak, ‘intwerfen’ 162, 26 r şeklinde geçmektedir.

oyovla- ‘hakketmek, oymak’ (< *oyuğ* ‘oyuk, oyulmuş’ +*la-*) eylemi *oyov* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemi *oyuğ* ‘oyuk, oyulmuş’ sözcüğüne bağlayabiliriz. Bu sözcüğün de etimolojisi oy- ‘oymak’ > *oy-uğ* ‘oyuk, oyulmuş’ şeklinde olmalıdır. Talat Tekin *ōy-* ‘oymak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcüğün kökü Eski Türkçesinden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada oy- ‘oymak’ (EDPT: 266b); DLT’de oy- ‘oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak’ (Atalay I, 174; DanKelly, 1985, 44); KE’da oy- ‘oymak’ (Ata, 1997, 61r8); ME’de oy- ‘oymak, delmek’ (Yüce, 1993, 164); Çağataycada oy- ‘oymak’ (Seng. 8918, bkz. EDPT: 266b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin gövdesi olarak *oyuğ* ‘oyulmuş’ (Atalay, 1945, 244); Kİ’te *oyuğ* ‘oyulmuş’ (Caferoğlu, 1931, 64) biçimlerinde bulunmaktadır.

öpkele-, -r [opchala-; opchalar] (Grønbech, 1942, 183)

Öfkelenmek, ‘irascere’ 30, 11–13 şeklinde geçmektedir.

öpkele- ‘öfkelenmek’ (< *öpke* ‘öfke, akciğer’ +*le-*) eylemi *öpke* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *öpke* ‘öfke, akciğer’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 9b; DanKelly, 1985, 48; OTWF II: 444).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *övkele-* ‘öfkelenmek’ (EDPT: 9b); DLT’de *öpkele-* ‘ciğerine vurmak; öfkelenmek’ ve *öpkile-* ‘öfkelenmek; kızdığı için yüz çevirmek’ (Atalay I, 317; DanKelly, 1985, 48); KE’da *övkele-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek’ (Ata, 1997, 154v9); NF’te *övkele-* ‘öfkelenmek, sinirlenmek’ (Ata, 1998, 292-4); ME’de eylemin türevi olarak *övkelen-* ‘öfkelenmek’

(Yüce, 1993, 168) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *öpke* ‘ciğer’ (Atalay, 1945, 226); KI’te *öpke* ‘akciğer’ (Caféroğlu, 1931, 66); TA’de *öyke* ‘akciğer’ (Toparlı, 2000, 133); DM’de *öyke* ‘akciğer’ (Toparlı, 2003, 101) biçimlerinde bulunmaktadır.

saarla-, -r [saarla-; saarlar] (Grønbech, 1942, 210)

Utanmak, mahcup olmak = emen- 164, 3 1.

saarlap: ‘Utanarak mahcup olmak’ 60, 9 şeklinde geçmektedir.

saarla- ‘utanmak, mahcup olmak’ (< *saar* ‘utanma’ (CC, 210) + *la-*) eylemi *saar* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sağışla- [sagızla-] (Grønbech, 1942, 212)

Düşünmek 125, 20; 126, 14 şeklinde geçmektedir.

kim anı burun sağışlasa, ol uyalmaz: ‘Kim onu önce düşünse o, utanmaz’ 125, 21 şeklinde geçmektedir.

sağışla- ‘düşünmek’ (< *sağış* ‘düşünme, sayma, hesap’ + *la-*) eylemi *sağış* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *sağış* ‘düşünme, sayma, hesap’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 816b). Talat Tekin bu sözcüğün kökü olan *sāḡ-* ‘saymak, düşünmek, okumak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 17).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak *sağış* ‘hesap, sayı’ (EDPT: 816b); DLT’de *sağış* ‘sayma, sayış’ (Atalay III: 247; DanKelly, 1985, 152); HŞ’de *sağışla-* ‘myśleć, zastanawiać się, obliczać’ (Zajaczkowski, 1961, 154); Çağataycada gövde olarak *sağış* ‘hesap, sayı’ (Seng. 232v6, bkz. EDPT: 266b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de

sağışla- ‘saymak, hesabetmek’ (Toparlı, 2000, 134); KK’de *sağışla-* ‘hesaplamak’ (Toparlı, 1999, 121); DM’de *sağışla-* ‘saymak’ (Toparlı, 2003, 102) biçimlerinde bulunmaktadır.

sınçla- [sinčla-] (Grønbech, 1942, 228)

Gözlemek, göz önüne almak, düşünüp taşınmak, ‘considerare’ 117, 6 1 şeklinde geçmektedir.

sınçla- ‘gözlemek, göz önüne almak, düşünüp taşınmak’ (< *sin+ç(i)* ‘deneyici, tecrübeci’ < *sin* ‘gözlem, müşahede, deneme’ +*la-*) eylemi *sınç* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Doerfer eylemi *sınç(i)* ‘deneyici, tecrübeci’ sözcüğüne dayandırmaktadır (TMEN III: 1318). Talat Tekin *sīn* ‘gözlem, müşahede, deneme’ sözcüğünün uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sırla-, -r [sırlar] (Grønbech, 1942, 229)

(Ağaç) oymak, işlemek

sırlar-men: ‘Oyarım’ 162, 27 1 şeklinde geçmektedir.

sırla- ‘(ağaç) oymak, işlemek’ (< *sır* ‘sır, cila’ +*la-*) eylemi *sır* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *sır* ‘sır, cila’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 852a).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *sırla-* ‘sırlamak, sır vurmak’ (Atalay III, 296; DanKelly, 1985, 163) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

sövünçle-, -r [sövnčla-; sounčlar] (Grønbech, 1942, 224)

Sevinç vermek, muştulamak

Mariamğa sövünçledi: ‘Meryem’e sevinçle haberi getirdi (müjdeledi.)’ 151, 2; 8, 10 şeklinde geçmektedir.

sövünçle- ‘sevinç vermek, mustulamak’ (< *sevinç* ‘sevinç’ + *le-*) eylemi *sövünç* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sevinç* ‘sevinç’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 790a; OTWF II: 514; Berta, 1996, 293). Bu eylemin de etimolojisi *sev-* ‘sevmek’ > *sev-in-* > *sev-in-ç* ‘sevinç’ şeklindedir (EDPT: 790a-b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün farklı bir türevi olarak *sevinçlen-* ‘sevinmek’ (Gabain, 1941 (2003), 48); DLT’de gövde olarak *sevinç* ‘sevinç’ (Atalay I, 12; DanKelly, 1985, 160); KE’da *sev/ü/inçile-* ‘müjdelemek, sevinçli haber vermek’ (Ata, 1997, 105v20); NF’te *sevünç* ‘sevinç’ (Ata, 1998, 192-7); ME’de *sevünç* ‘sevinç’ (Yüce, 1993, 174); Çağataycada *sevinç* ‘ödül’ (Seng. 259r4, bkz. EDPT: 790b); HŞ’de *sevünçile-* ‘cieszyć się, radować się’ (Zajaczkowski, 1961, 157) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sövünçle-* ‘müjdelemek’ (Atalay, 1945, 241) biçiminde bulunmaktadır.

sözle-, -r [sosa-; soslar / sözle-, sózle-, sösle-, sósle-, sozla-; sözler, sózlar, sozler] (Grønbech, 1942, 224)

Söylemek, demek, ‘loqui’ 32, 15–17; 127, 10, 11; 128, 14, 15, 17, 20, 21, 21 f.

bügülerden ulam ol sözlep-turur: ‘Peygamberler yoluyla konuşmuş’ 148, 16.

ters sözler, oñ sözlemez: ‘Ters söyler, doğru söylemez’ 161, 32 1.

ol kişi sözledi friştege: ‘O kişi meleğe söyledi’ 124, 15.

sözlegen: ‘Söz, kelime’ 141, 12.

sözlemek: ‘Söyleme, konuşma’ 32, 18; 137, 21 şeklinde geçmektedir.

sözle- ‘söylemek, demek’ (< *söz* ‘söz’ + *le-*) eylemi *söz* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *söz* ‘söz’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 863a; DanKelly, 1985, 167; OTWF II: 445).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sözle-* ‘konuşmak’ (OTWF II: 445); DLT’de *sözle-* ‘söylemek, konuşmak’ (Atalay III, 279; DanKelly, 1985, 167); KE’da *sözle-* ‘konuşmak, söylemek’ (Ata, 1997, 84r15); NF’te *sözle-* ‘söylemek, konuşmak; birinin ardından konuşmak’ (Ata, 1998, 361-4); ME’de *sözle-* ‘söylemek’ (Yüce, 1993, 178); Çağataycada *sözle-* ‘söylemek, konuşmak’ (Seng. 242v19, bkz. EDPT: 863b); HŞ’de *sözle-* ‘mówić’ (Zajaczowski, 1961, 160) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sözle-* ‘söylemek’ (Atalay, 1945, 242); Kİ’te *sözle-* ‘söylemek’ (Caferoğlu, 1931, 93; Özyetgin, 2001, 634); BM’ta *sözle-* ‘mówić, opowiadać’ (Zajaczowski, 1954, 72); TA’de *sözle-* ‘konuşmak’ (Toparlı, 2000, 139); KK’de *sözle-* ‘söylemek’ (Toparlı, 1999, 123); DM’de *sevle-* ‘söyledemek, demek’ (Toparlı, 2003, 105); GT’de *sözle-* ‘söylemek’ (Karamanlioğlu, 1989, 359); İM’de *sözle-* ‘söylemek’ (Toparlı, 1992, 593) biçimlerinde bulunmaktadır.

tañla-, -r [tangla-; tanglar/tañlar] (Grønbech, 1942, 234)

Hayret etmek, ‘mirari’ 138, 7; 34, 8–9 şeklinde geçmektedir.

tañla- ‘hayret etmek’ (< *tañ* ‘şaşılabak şey’ + *la-*) eylemi *tañ* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tañ* ‘şaşılabak şey’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 521a; DanKelly, 1985, 176; OTWF II: 447).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tañla-* ‘hayret etmek, merak etmek’ (EDPT: 521b); DLT’de *tañla-* ‘danlamak, taaccüp etmek’ (Atalay III, 403; DanKelly, 1985, 176); KE’da *tañla-* ‘şaşırmak, hayret etmek’ (Ata, 1997, 19v19); ME’de *tañla-* ‘şaşmak’ (Yüce, 1993, 182); HŞ’de *danla-/tañla-* ‘podziwiać’ (Zajaczowski, 1961, 170); Çağataycada *tañla-* ‘suçlamak, sitem etmek’ (Seng. 162v27, bkz. EDPT: 521b); Osmanlıcada *danla-* ‘taaccüp etmek, şaşmak, garip bulmak’ (TTS II: 1001-1003) ve *tañla-* ‘taaccüp etmek, şaşmak, garip bulmak’ (TTS V: 3734) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tañla-* ‘danlamak, sabahlamak’ (Atalay, 1945, 251); Kİ’te *tañla-* ‘şaşırmak, hayret etmek’ (Caferoğlu, 1931, 98; Özyetgin, 2001, 651); TA’de *tanla-* ‘şaşırmak, hayret etmek’ (Toparlı, 2000, 142) biçimlerinde bulunmaktadır.

tañla-, tanla-(?), -r [tanla-; tanlar (doğrusu, tangla-?)/tañla-] krş. al-Kaşğ. tañ ‘süzgeç, kalbur’ (Grønbech, 1942, 234)

Arayıp bulmak, seçmek, ‘cernere’ 15, 15–17.

seni tañlap-tur konuşğa: ‘Seni evinde arayıp bulmuş’ 139, 21 şeklinde geçmektedir.

tañla-/tanla- ‘arayıp bulmak, seçmek’ (< tañ ‘süzgeç, kalbur’+la-) eylemi tañ adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözcük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan tañ ‘süzgeç, kalbur’ sözcüğü bulunmaktadır (Atalay III, 355; DanKelly, 1985, 176).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

taşla-, -r [taşla-; taşlar] (Grønbech, 1942, 237)

Taşlamak

kaçan anı taş-bile taşlar-idi: ‘Onlar onu taşlarken...’ 122, 16; krş. 122, 15 şeklinde geçmektedir.

taşla- ‘taşlamak’ (< taş ‘taş’+la-) eylemi taş adına +la- addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda taş ‘taş’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 564b; DanKelly, 1985, 180). Talat Tekin tās ‘taş’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de taşla- ‘taşlamak’ (Atalay III, 294; DanKelly, 1985, 180); KE’da taşla- ‘taş atmak’ (Ata, 1997, 104r11); NF’te taşla- ‘taş atmak’ (Ata, 1998, 213-16); ME’de eylemin türevi olarak taşlaş- ‘taş atışmak’ (Yüce, 1993, 184); HŞ’de taşla- ‘porzucac, rzucac’ (Zajaczkowski, 1961, 173); Çağataycada taşla- ‘taşlamak’ (Seng. 156v7, bkz. EDPT: 564b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de taşla- ‘taşlamak’ (Atalay, 1945, 253); KK’de taşla- ‘taşlamak, taş atmak’ (Toparlı, 1999, 125) biçimlerinde bulunmaktadır.

terle- [terle-] (Grønbech, 1942, 243)

Terlemek 113, 22 şeklinde geçmektedir.

terle- ‘terlemek’ (< *ter* ‘ücret, ter’ + *le-*) eylemi *ter* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ter* ‘ücret, ter’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 548a; DanKelly, 1985, 186; OTWF II: 448). Talat Tekin *tēr* ‘ücret, ter’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 105).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *terle-* ‘terlemek’ (OTWF II: 448); DLT’de *terle-* ‘terlemek; kaşağılamak, gübrelemek, silmek’ (Atalay III, 293; DanKelly, 1985, 186); KE’da *terle-* ‘terlemek’ (Ata, 1997, 245r5); HŞ’de *terle-* ‘pocić się, zgrzać się’ (Zajaczkowski, 1961, 178); Çağataycada *térle-* ‘terlemek’ (Seng. 192r14, bkz. EDPT: 548a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *terle-* ‘terlemek’ (Atalay, 1945, 256); KI’te *terle-* ‘terlemek’ (Özyetgin, 2001, 662); BM’ta *derle-* ‘pocić się’ (Zajaczkowski, 1954, 51) biçimlerinde bulunmaktadır.

tıŋla-, -r [tingla-; tinglar] (Grønbech, 1942, 262)

Dinlemek, ‘quiescere’ 44, 2–4.

tıŋlamağ: ‘Dinleme’ 44, 5 şeklinde geçmektedir.

tıŋla- ‘dinlemek’ (< *tıŋ* ‘ses’ + *la-*) eylemi *tıŋ* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tıŋ* ‘ses’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 522a; DanKelly, 1985, 191; OTWF II: 448; Berta, 1996, 362; Tekin, 2000, 89).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tıŋla-* ‘dinlemek’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tıŋla-* ‘dinlemek’ (OTWF II: 448); DLT’de *tıŋla-* ‘dinlemek’ (Atalay III, 403; DanKelly, 1985, 191); KE’da *tıŋla-* ‘dinlemek’ (Ata, 1997, 19v17); NF’de *tıŋla-* ‘dinlemek’ (Ata, 1998, 420-14); ME’de *tıŋle-* ‘dinlemek’ (Yüce, 1993, 187); HŞ’de *tıŋla-* ‘sluchać, wysłuchać, uważać’ (Zajaczkowski, 1961, 193); Çağataycada *tıŋla-* ‘dinlemek’ (Seng. 201r22, bkz. EDPT: 522a); Osmanlıcada *dıŋle-* ‘dinlemek’ (TTS I: 209; TTS II: 302; TTS III:

196; TTS IV: 226) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *tıŋla-* 'çınlamak' biçiminde bulunmaktadır.

tişle-, -r [tisla-; tıslar] (Grønbech, 1942, 246)

Dişlemek, ısırmak, 'mordere' 35, 1–3.

tişlemek: 'Isırma' 35, 4 şeklinde geçmektedir.

tişle- 'dişlemek, ısırmak' (< *tiş* 'diş' + *le-*) eylemi *tiş* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tiş* 'diş' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 564b; DanKelly, 1985, 19; OTWF II: 448). Talat Tekin *tış* 'diş' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tışla-* 'dişlemek, ısırmak' (OTWF II: 448); DLT'de *tişle-* 'dişlemek, dişle ısırmak' (Atalay III, 294; DanKelly, 1985, 191); KE'da *tişle-* 'dişlemek, kemirmek, ısırmak' (Ata, 1997, 25v3); NF'te kök olarak *tiş* 'diş' (Ata, 1998, 12-16); ME'de *tiş* 'diş' (Yüce, 1993, 188); HŞ'de *tişle-* 'gryźć, kashać' (Zajaczkowski, 1961, 180); Çağataycada *tişle-* 'dişlemek' (Seng. 194v22, bkz. EDPT: 564b); Osmanlıcada *dişle-* 'yemek, ısırmak' (TTS II: 1186) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI'te *tişle-* 'dişlemek' (Caferoğlu, 1931, 103; Özyetgin, 2001, 669); TZ'de *tişle-* 'ısırmak' (Atalay, 1945, 259); BM'ta *tişle-* 'ukasić, ugryźć' (Zajaczkowski, 1954, 75); TA'de *tişle-* 'ısırmak, dişlemek' (Toparlı, 2000, 146); KK'de *tiş* 'diş' (Toparlı, 1999, 126); DM'de *tiş* 'diş' (Toparlı, 2003, 115); GT'de *tişle-* 'dişlemek, ısırmak' (Karamanhoğlu, 1989, 377); İM'de *tişle-* 'dişlemek, ısırmak' (Toparlı, 1992, 608) biçimlerinde bulunmaktadır.

tişsizlühle-, -r [tişsisluHlar] (Grønbech, 1942, 246)

Bir şey ile dişlerini karıştırmak

tişsizlühler-men: 'Dişlerimi karıştırırım' 111, 19 şeklinde geçmektedir

tişsizlühle- 'bir şey ile dişlerini karıştırmak' (< *tişsizlük* + *le-*) eylemi *tişsizlüh* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemi *tış* ‘dış’ > *tış+siz* > *tışsiz+lüh* > *tışsizlüh+le-* şeklinde açabiliriz.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

törele-, -r [törälä-; töräler] (Grønbech, 1942, 251)

Yönetmek, hüküm vermek, ‘iudicare’ 31, 23–24 şeklinde geçmektedir.

törele- ‘yönetmek, hüküm vermek’ (< *töre* ‘töre, âdet, gelenek’ +*le-*) eylemi *töre* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *törü* ‘töre, âdet, gelenek’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 531b; DanKelly, 1985, 195).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kök olarak *törö* ‘sözlü yasalar, gelenekler, görenekler; tören, merasim’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uyğurcada *törü* ‘kanun, hüküm’ (EDPT: 531b); DLT’te *törü* ‘düzen, nizam, görenek, âdet’ (Atalay I, 106; DanKelly, 1985, 195); KE’da *töre* ‘töre, adet, gelenek’ (Ata, 1997, 97r20); NF’te *töre* ‘töre, adet’ (Ata, 1998, 111-17); ME’de *töre* ‘töre, usûl, gelenek’ (Yüce, 1993, 190); HŞ’de *töre* ‘prawo zwyczajowe zwyczaj’ (Zajaczkowski, 1961, 184); Çağataycada *töre* ‘töre, adet, gelenek’ (Seng. 173r14, bkz. EDPT: 532a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *türe* ‘türe, âdet’ (Atalay, 1945, 267); Kİ’de *döre* ‘kanun, türe’ (Caferoğlu, 1931, 37); İM’de *töre* ‘örf, adet’ (Toparlı, 1992, 609) biçimlerinde bulunmaktadır.

tumala- [tumala-, tumale-, tumal-] (Grønbech, 1942, 253)

Bastırmak, sıkmak

burnun tumaladı: ‘Burnunu tuttu’ 124, 9; krş. 124, 16.

barça kişi borçlu-tur oruçta yazuhın aytna dağı tumal(a)ma: ‘Bütün insanlar oruçta günahlarını itiraf etmeye, bunları bastırmaya mecburdur’ 125, 24 şeklinde geçmektedir.

tumala- ‘bastırmak, sıkmak’ (< *tum-a* < *tum-* ‘kapatmak, sıkıştırmak’ +*la-*) eylemi *tuma* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *tum-* ‘kapatmak, sıkıştırmak’ sözcüğüne dayandırmış ve *tum-ala-* şeklinde açmıştır (VEWT: 498b) Bu eylemin kökü olan *tu-/to-* ‘kapamak, tıkamak’ sözcüğü kaynaklarda bulunmaktadır (VEWT: 498b; EDPT: 434a; DanKelly, 1985, 198).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tu-(-o-?)* ‘seddetmek, kapatmak’ (Gabain, 1941 (2003), 302); DLT’te *tu-* ‘kapatmak, tıkamak’ (Atalay II, 247; DanKelly, 1985, 198) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

tuzla-, -r [tusla-; tuslar] (Grønbech, 1942, 259)

Tuzlamak, ‘salare’ 53, 4–6 şeklinde geçmektedir.

tuzla- ‘tuzlamak’ (< *tuz* ‘tuz’ +*la-*) eylemi *tuz* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tuz* ‘tuz’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 576a; DanKelly, 1985, 203). Talat Tekin *tūz* ‘tuz’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *tuzla-* ‘tuzlamak’ (Atalay III, 293; DanKelly, 1985, 203); HŞ’de kök olarak *tuz* ‘sól; dowcip’ (Zajaczkowski, 1961, 188) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı bir türevi olarak *tuzul-* ‘tuzlamak’ (Atalay, 1945, 266); Kİ’te *tuzla-* ‘tuzlamak’ (Caferoğlu, 1931, 109; Özyetgin, 2001, 687); BM’ta *duzla-* ‘sólic, posolic’ (Zajaczkowski, 1954, 52); GT’de *tuz* ‘tuz’ (Karamanhoğlu, 1989, 381); İM’de *tuz* ‘tuz’ (Toparlı, 1992, 610) biçimlerinde bulunmaktadır.

uvsınla-, -r [úsinlar] (Grønbech, 1942, 268)

Kırmak, parçalamak

?**uvsınlar-men:** ‘Parçalarım’ 160, 26 r şeklinde geçmektedir.

uvsınla- ‘kırmak, parçalamak’ (< ?*uvsın* < *uv-* ‘kırmak, parçalamak’ (CC, 268) +*la-*) eylemi *uvsın* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemi *uv-* ‘kırmak, parçalamak’ köküne bağlayabiliriz.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yalañaçla-, -r [jalangaçla-, -r] (Grønbech, 1942, 111)

Ortaya çıkarmak, ‘enplósen’ 114- 26–27 1 şeklinde geçmektedir.

yalañaçla- ‘ortaya çıkarmak’ (< *yalañaç* ‘çplak, açık’ (CC, 111) +*la-*) eylemi *yalañaç* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin *yalañaç* ‘çplak, açık’ sözcüğüne dayandığı açıktır. Bu sözcüğünde gelişimi *yalañ* ‘yalın, çplak’ > *yalañ+ğaç* biçiminde olmalıdır.

Eylemin kökü ve bundan türeyen sözcükler Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *yalm-* ‘soyunmak’ (Atalay III, 85; DanKelly, 1985, 210); KE’da *yalıñ* ‘yalnız, çplak, yalın’ (Ata, 1997, 12r12); NF’te *yalıñ* ‘yalın, çplak’ (Ata, 1998, 80-2); ME’de *yalıñ* ‘çplak’ (Yüce, 1993, 201); ME’de *yalıñat-* ‘çıkarmak, soymak’ (Yüce, 1993, 201); Çağataycada *yalañaçla-* ‘soymak, çplak etmek’ (DTO: 533) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yalmcağ* ‘yalın, çplak’ (Atalay, 1945, 277) biçiminde bulunmaktadır.

yargula-, -r [jargula-; jargular] (Grønbech, 1942, 115)

Hüküm, karar vermek, yargılamak, ‘judicare’ 132, 29 r; 148, 9; 31, 23–24.

tirilerini ölülerini yargulama: ‘Diriler ve ölüler hakkında mahkeme kurma’ 148, 12. şeklinde geçmektedir.

yargula- ‘hüküm, karar vermek, yargılamak’ (< *yargu* ‘mahkeme, yargı’ +*la-*) eylemi *yargu* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson'da eylemin kökü olan *yar-ğu* 'mahkeme, yargı' sözcüğüne bulunmaktadır (EDPT: 963b).

Sözcüğün gövdesi Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yargu* 'anlaşma' (EDPT: 963b); KE'da *yargu* 'yargı, hüküm, zabt etme, sahiplenme' (Ata, 1997, 23v21); ME'de *yargu* 'yargı, mahkeme' (Yüce, 1993, 204); HŞ'de *yargu* 'wyrok, decyzja, rozstrzygniğcie, sąd' (Zajaczkowski, 1961, 71); Çağataycada *yargu* 'yargı' (Seng. 329r25, bkz. EDPT: 963b); Osmanlıcada *yargu* 'yargı' (TTS I: 787; TTS II: 1003; TTS IV: 848) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

yáyla-, -r [jaylor] (Grønbech, 1942, 110)

Yaylamak, yaz mevsimini yaylada geçirmek

yáy yáyla-: 'Yaz yayla' 120, 1 şeklinde geçmektedir.

yayla- 'yaylamak, yaz için yerleşmek' (< *yay* 'yaz' + *la-*) eylemi *yay* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yay* 'yaz' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 982a; DanKelly, 1985, 220; OTWF II: 450). Talat Tekin *yāy* 'yaz' adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçesinden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yayla-* 'yaz mevsimini geçirmek' (EDPT: 982a); DLT'de *yayla-* 'yaylamak' (Atalay III, 311; DanKelly, 1985, 220); ME'te *yayla-* 'yaylamak' (Yüce, 1993, 206); Çağataycada *yayla-* 'yaz mevsimini geçirmek' (Seng. 340v25, bkz. EDPT: 982a); Osmanlıcada *yayla-* 'yazı geçirmek' (TTS I: 805; TTS II: 1023; TTS III: 789; TTS IV: 862) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM'ta *yayla-* 'spędzać lato' (Zajaczkowski, 1954, 54) biçiminde bulunmaktadır.

yazuqla- [yaxucla-] (Grønbech, 1942, 120)

Günah işlemek

yazuqlamış: 'Günah işlemiş' 13, 21 şeklinde geçmektedir.

yazuqla- ‘günah işlemek’ (< *yazuq* ‘günah, suç’ + *la-*) eylemi *yazuq* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yazuq* ‘günah, suç’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 986a; DanKelly, 1985, 220; OTWF II: 451). Talat Tekin *yāzuq* ‘günah, suç’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kökün farklı bir türevi olarak *yazuqluġ* ‘kabahatli’ (Tekin, 2000, 259); Eski Uygurcada *yazoqla-* ‘günah işlemek’ (OTWF II: 451); DLT’de *yazuqla-* ‘suçu yüzünden yakalamak’ (Atalay III, 343; DanKelly, 1985, 220); KE’da kök olarak *yazuq* ‘günah, suç’ (Ata, 1997, 5r2); NF’te *yazuq* ‘günah, suç’ (Ata, 1998, 44-15); ME’de *yazuq* ‘günah’ (Yüce, 1993, 206); HŞ’de *yazuqla-* ‘obwiniac, oskarzac’ (Zajaczkowski, 1961, 76) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *yazuq* ‘günah’ (Atalay, 1945, 282); Kİ’te *yazuqla-* ‘günah işlemek’ (Caferoğlu, 1931, 123; Özyetgin, 2001, 735); BM’te *yazuq* ‘grzech, przewinienie’ (Zajaczkowski, 1954, 25); TA’de *yazuq* ‘suç, hata’ (Toparlı, 2000, 156); DM’de *yazuq* ‘günah’ (Toparlı, 2003, 121); GT’de *yazuqla-* ‘suçluyu yakalamak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 393), İM’de *yazuq* ‘suç, günah’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yoqla- [joqla-] krş. Yakutça *suohtā-* (Grønbech, 1942, 125)

Bir şeyin kayıp olduğunu fark etmek, yokluğunu duymak, kaybetmek

erkeç yoqladım: ‘Bir keçinin yok olduğunu fark ettim’ 164, 28 r şeklinde geçmektedir.

yoqla- ‘bir şeyin kayıp olduğunu fark etmek, yokluğunu duymak kaybetmek’ (< *yok* ‘yok’ + *la-*) eylemi *yoq* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yok* ‘yok’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 902b; DanKelly, 1985, 229; OTWF II: 452). Talat Tekin *yōq* ‘yok’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yoqla-* ‘artmak, çıkmak’ (EDPT: 902b); DLT’de *yoqla-* ‘yükselmek, çıkmak’ (Atalay III, 212; DanKelly, 1985, 229); KE’da *yoqla-* ‘yükselmek, yükseğe çıkmak, kaybetmek;

yoklamak’ (Ata, 1997, 38r14); Çağataycada *yoqla-* ‘yoklamak, kaybolmak; araştırmak’ (Seng. 343v15, bkz. EDPT: 903a); HŞ’de eylemin türevi olarak *yoqlat-* ‘podnosić, wzbijać (do góry)’ (Zajaczkowski, 1961, 83) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün türevi olarak *yoğa-* ‘yoklamak, aramak’ (Atalay, 1945, 287) biçiminde bulunmaktadır.

yorala-, -r [joralar] (Grønbech, 1942, 126)

(Rüya) yorumlamak, ‘optare’ 160, 30 r şeklinde geçmektedir.

yorala- ‘yorumlamak’ (< *yor-a* ‘yorum, fal’ + *la-*) eylemi *yora* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *yör-* ‘açmak, yorumlamak’ sözcüğüne bulunmaktadır (EDPT: 955b). Talat Tekin *yör-* ‘yormak, tabir etmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yör-* ‘açıklamak’ (Gabain, 1941 (2003), 312); DLT’de *yor-* ‘tabir etmek, yormak’ (Atalay III, 125); ME’de *yora* ‘fal’ (Yüce, 1993, 211); KE’da *yor-* ‘yormak, tabir etmek’ (Ata, 1997, 90r11); NF’te kökün farklı bir türevi olarak *yoruḡ* ‘yorum, tabir; tutulan yol, hareket tarzı’ (Ata, 1998, 7-5); HŞ’de *yor-* ‘objasniać, wykladać, tłumaczyć (sny)’ (Zajaczkowski, 1961, 83); Çağataycada *yor-* ‘rüya yorumlamak’ (Seng. 341v11, bkz. EDPT: 955b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *yor-* ‘rüyayı tabir etmek, fal tutmak’ (Caferoğlu, 1931, 128) biçiminde bulunmaktadır.

yulmala-, -r [julmalar] < ? (Grønbech, 1942, 128)

Yakmak

yulmalar-men: ‘Yakarım’ 161, 14 r şeklinde geçmektedir.

yulmala- ‘ütmek, yakmak’ (< **yulma* < *yul-* ‘yolmak, çözmek, kurtarmak’ + *la-*) eylemi *yulma* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *yul-* ‘yolmak, çözmek, kurtarmak, zorla almak, kapmak’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 210a; EDPT: 918b; TMEN IV: 1930).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yuzaqla-, -r [yuxacla-; yuxaclar, yuxaclar] (Grønbech, 1942, 130)

Kilitlemek, ‘clauare’ 11, 19–21 şeklinde geçmektedir.

yuzaqla- ‘kilitlemek’ (< *yuzaq* ‘kilit’ +*la-*) eylemi *yuzaq* adına +*la-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen’de eylemin kökü olan *yuza(k)* ‘kilit’ < **yura (k)* sözcüğü bulunmaktadır. (VEWT: 212a).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. ME’de *yozaqla-* ‘kilitlemek’ (Yüce, 1993, 213); HŞ’de kök olarak *yuzaq* ‘klódka, zamek (do zamykania)’ (Zajaczkowski, 1961, 87) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *yuzaqla-* ‘kilitlemek’ (Caferoğlu, 1931, 128; Özyetgin, 2001, 755); BM’te *yuzaqla-* ‘zamykać na klódkę’ (Zajaczkowski, 1954, 58); DM’de kök olarak *yuzaq* ‘kilit’ (Toparlı, 2003, 126) biçimlerinde bulunmaktadır.

yükle-, -r [yucla-; yuclar] (Grønbech, 1942, 131)

Yüklemek, ‘honere’ 28, 7–9 şeklinde geçmektedir.

yükle- ‘yüklemek’ (< *yük* ‘yük’ +*le-*) eylemi *yük* adına +*le-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yük* ‘yük’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 912b; DanKelly, 1985, 235; OTWF II: 453).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *yükle-* ‘yüklemek’ (Atalay III, 309; DanKelly, 1985, 235); KE’da *yükle-* ‘yüklemek’ (Ata, 1997, 84v10); NF’de *yükle-* ‘yüklemek’ (Ata, 1998, 18-5); ME’de *yükle-* ‘yüklemek’ (Yüce, 1993, 213); HŞ’de *yükle-* ‘ładować, załadowywać’ (Zajaczkowski, 1961, 88); Çağataycada *yükle-* ‘yüklemek’ (Seng. 344r15, bkz. EDPT: 912b) şekillerinde yer

almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *yüket-* ‘yükletmek’ (Atalay, 1945, 290); KI’te *yükle-* ‘kefil olmak’ (Caferoğlu, 1931, 130; Özyetgin, 2001, 756); TA’de *yüket-* ‘yükletmek’ (Toparlı, 2000, 160); KK’de *yüket-* ‘yükletmek’ (Toparlı, 1999, 132); GT’de kök olarak *yük* ‘yük’ (Karamanlıoğlu, 1989, 400); İM’de *yükle-* ‘yüklemek’ (Toparlı, 1992, 623) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.11. +(X)msI-

Bu ek benzerlik bildiren eylemler türetir ve nadir olarak kullanılır (OTWF II: 533).

Codex Cumanicus’ta +(X)msI- eki ile türemiş eylemler:

eremsi-, -r (Mo.) [eremsir] (Grønbech, 1942, 92)

Övünmek

eremsir-men: ‘Övünürüm’ 160, 24 1 şeklinde geçmektedir.

eremsi- ‘övünmek’ (< *er* ‘er’ + *msI-*) eylemi *er* adına +*msI-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Marcel Erdal bu eylemi *er* ‘er’ köküne dayandırmış ve eylemin *Codex Cumanicus*’ta Moğolcadan ödünçleme olarak görüldüğü; ancak eylemin Moğolcadan alınmış olamayacağını belirtmiştir. Kanıt olarak ise KB’deki *eş+imsin-* ‘eş saymak, arkadaş gibi hareket etmek’ eylemini göstermiş ve bu ekin Türkçede oluşmuş olması gerektiğini ifade etmiştir (OTWF II: 533). Räsänen eylemin tel. *erem-çi* ‘alıştırmak’, kom. *eremsi-* ‘övünmek’ < Mo. (KWb. 126) *erem-si-* ‘alıştırmak’ biçimlerinde olduğunu belirtmiştir (VEWT: 46b). Moğolcada *ere+msi-* ‘umut etmek, güvenmek; cesaretlemek, çalım satmak, kibirli ve küstah olmak; alışkın olmak, mal veya çevresinden aşırı derecede yararlanmak, (kanusuzca) sömürmek’ şeklinde bulunmaktadır (LessingÇ I, 2003, 513b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

3.12. +Xr- (+Ar-, +r-)

Geçişsiz eylemler türeten işlek bir ektir. Çoğunlukla renk adlarından eylem yapmakta kullanılan bu ek renk adlarından yalnız olma anlamı taşıyan diğer adlardan ise bazen

olma bazen yapma anlamı taşıyan eylemler türetmektedir (bkz. OTWF II: 503-507; Ergin, 1997, 182; Tekin, 2000, 87; Banguoğlu, 2000, 208).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *belgü+r-* ‘belirmek’; *yañı+r-tı* ‘yeniden’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 50). Talat Tekin *tañla+r-* ‘şafak sökmek, tan ağarmak’ eylemini aktarmıştır (Tekin, 2000, 87).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *kız+ar-* ‘kızarmak’ (Atalay II, 77; DanKelly, 1985, 240); *yaş+ar-* ‘yeşermek’ (Atalay II, 68; DanKelly, 1985, 218); *eski+r-* ‘eskimek, yıpranmak’ (Atalay II, 171; DanKelly, 1985, 27) vb. örnekler bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ķara+r-* ‘kararmak’ (Ata, 1997, 36v3); NF’te *ķara+r-* ‘kararmak’ (Ata, 1998, 66-9) eylemlerini görebilmekteyiz.

Çağataycada *bēlgü+r-* ‘belirmek’ (Seng. 148v25, bkz. EDPT: 341a); *ēski+r-* ‘eskimek’ (Seng. 103b5, bkz. EDPT: 246a); *oñ+ar-* ‘onarmak, düzenlemek’ (Seng. 88b15, bkz. EDPT: 189a) gibi pek çok örnek karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde renk adlarından geçişsiz eylemler türeten bu ek sıklıkla kullanılmamıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 47).

Codex Cumanicus’ta +Xr- (+Ar-, +r-) eki ile türemiş eylemler:

ķarar- [charar- / karar] (Grønbech, 1942, 194)

Kararmak

künniñ yarıñı ķarardı: ‘Güneşin ışığı karardı’ 142, 12.

ķararmaķ: ‘Kararma’ 76, 14 şeklinde geçmektedir.

ķarar- ‘kararmak’ (< *ķara* ‘kara, karanlık’ +r-) eylemi *ķara* adına +r- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķara* ‘kara, karanlık’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 149; EDPT: 663a; DanKelly, 1985, 129; OTWF II: 501).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķarar-* ‘kararmak’ (EDPT: 663a); DLT’te *ķarar-* ‘kararmak’ (Atalay II, 77; DanKelly, 1985, 129); KE’da *ķarar-* ‘kararmak’ (Ata, 1997, 36v3); NF’te *ķarar-* ‘kararmak’ (Ata, 1998, 66-9); ME’de *ķarar-* ‘karanlık olmak’ (Yüce, 1993, 134); HŞ’de *ķarar-* ‘poczernieć,

pociemnieć' (Zajaczkowski, 1961, 132); Çağataycada *karar-* 'kararmak' (Seng. 268v18, bkz. EDPT: 663a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *karar-* 'kararmak' (Atalay, 1945, 184); KK'de *karar-* 'siyahlaşmak' (Toparlı, 1999, 111); GT'de *karar-* 'kararmak' (Karamanlıoğlu, 1989, 288); İM'de *karar-* 'kararmak, siyahlanmak' (Toparlı, 1992, 546) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķayğır- [kaygır-] (Grønbech, 1942, 190)

Kaygılanmak, üzölmek 123, 20; 125, 8 şeklinde geçmektedir.

ķayğır- 'kaygılanmak, üzölmek' (< *ķayğı* 'kaygı, düşünce' (ET *kadğı*) +*r-*) eylemi *ķayğı* adına +*r-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kadğı* 'kaygı, düşünce' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 149; EDPT: 599a; OTWF II: 500).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görölmektedir. Eski Uygurcada *kadğur-* 'kederlenmek, üzölmek' (EDPT: 599); DLT'de *kadur-* 'kayırmak, kaygıya düşmek, kaygılanmak' ve *ķayğur-* 'kayırmak, kaygılanmak' (Atalay III, 193-194; DanKelly, 1985, 123); KE'da *ķayğur-* 'kaygılanmak, üzölmek, sinirlenmek' (Ata, 1997, 157v9); NF'te *kadğur-* 'üzölmek, tasalanmak, endişe etmek' (Ata, 1998, 403-13); ME'de *kadğur-* 'kaygılanmak' (Yüce, 1993, 133); HŞ'de *kadğur-* 'być zatroskany, troszczyć się, smucić się' (Zajaczkowski, 1961, 128); Çağataycada *ķayğur-* 'kaygılanmak' (Seng. 280v17, bkz. EDPT: 599a); Osmanlıcada *ķayğur-* 'kaygılanmak, üzölmek' (TTS I: 436; TTS II: 604; TTS III: 425) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te *ķayğur-* '(Trkm) kederlenmek, hüzinlenmek' (Caferoğlu, 1931, 74; Özyetgin, 2001, 504); TZ'de *ķayğır-* 'kaygılanmak, kayırmak' (Atalay, 1945, 189); TA'de birleşik eylem olarak *ķayğı tut-* 'üzölmek, kederlenmek' (Toparlı, 2000, 114); KK'de *ķayğır-* 'tasalanmak' (Toparlı, 1999, 112); GT'de *ķayğur-* 'kaygılanmak, endişe etmek' (Karamanlıoğlu, 1989, 291); İM'de *kadğur-* 'üzölmek, kederlenmek' ve *ķayğur-* 'üzölmek, kederlenmek' (Toparlı, 1992, 544-548) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.13. +rA- / +KrA-

Bu ek genellikle adlardan yansıma eylemler türetmektedir. Seyrek kullanılan eklerden biridir. Marcel Erdal yansıma eylemlerde sonu bu ek ile biten eylemlerin iki heceli olduğunu ve Eski Türkçede bu ekle sonlanan eylemlerde bu ekin /k, g, ɣ/ ünsüzlerinde sonra geldiğini (*maɣra-*, *müɣre-*, *çıɣra-* vb.) bazen /ç, l/ ünsüzlerinden sonra da geldiğini (*saçra-*, *külre-* vb.) belirtmiştir. Bu ünsüzler dışında nadir olarak bu ekin başka ünsüzlerden sonra da geldiğini ve bu yolla türeyen eylemlerin synaesthetic eylemler olabileceğini ifade etmiştir (OTWF II: 468-474). Talat Tekin +KIrA- ekinin yansıma eylemler türettiğini, çoğu durumda +kIr- eki içinde geliştiğini belirtmiştir (Tekin, 1982, 503-513) Bu ek çoğunlukla yansıma eylemler ve birtakım hareketleri gösteren ve çeşitli kavramları karşılayan eylemler türetmektedir (bkz. Tekin, 2000, 88; Banguoğlu, 2000, 222).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *kek+re-ş-* ‘tahkir etmek, kızdırmak’ örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 50). Talat Tekin *möɣre-* ‘(sığır, geyik vb.) böğürmek’ (IB 60); krş. Mo. *mögere-* ‘(sığır, geyik vb.) böğürmek’; *yaɣra-* ‘çınlamak’ (IB 22) < **yaɣ* ‘yansıma’; krş. Uygurca *yaɣku* ‘yankı’ eylemlerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 88).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *çık+ra-* ‘gıcırdamak’ (Atalay II, 209; DanKelly, 1985, 93); *tig+re-* ‘yankılanmak, çınlamak’ (Atalay II, 280; DanKelly, 1985, 189); *kükre-* ‘kükremek’ (< **kürkire* < **kür* ‘yansıma sözcük’) (Atalay III, 282; DanKelly, 1985, 108) vb. örnekleri bulabilmekteyiz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *saç+ra-* ‘sıçramak, yayılmak’ (Ata, 1997, 179r14); KE’da *tep+re-* ‘hareket etmek, yola çıkmak, saldırmak, hücum etmek’ (Ata, 1997, 96v8); ME’de *çıɣ+ra-* ‘çangırdamak’ (Yüce, 1993, 111) eylemleri yer almaktadır.

Çağataycada *iɣ+re-* ‘inlemek; ağlamak’ (Seng. 117r2, bkz. EDPT: 189b); *kükre-* ‘kükremek’ (Seng. 307r7, bkz. EDPT: 713a) eylemleri bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde çok sık kullanılmamakla birlikte bu ekle türemiş eylemler bulunmaktadır.

Codex Cumanicus’ta +rA-/ +KrA eki ile türemiş eylemler:

baluɣra-, **-r** (**balucla-**, **balucra-**; **baclurar**, **balucrar**) (Grønbech, 1942, 49)

Balık avlamak, ‘piscare’ 43, 9–11 şeklinde geçmektedir.

baluḡra- ‘balık avlamak’ (< *balıḡ* ‘balık’ +*ra-*) eylemi *baluḡ* adına +*ra-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *balıḡ* ‘balık’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 335b).

Sözcüğün kökünün farklı türevi Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *balıḡlan-* ‘balıklanmak’ (Atalay II, 265; DanKelly, 1985, 64) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ıḡray- [ygrai-] (Grønbech, 1942, 272)

Hırlamak

it ıḡraya-dır: ‘Köpek hırılıyor’ 113, 1 şeklinde geçmektedir

ıḡray- ‘hırlamak’ (< *ıḡ* ‘aḡlama, hıçkırma’ +*ra-*) eylemi *ıḡ* adına +*ra-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *ıḡ* ‘aḡlama, hıçkırma’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 75b). *ıḡray-* ‘hırlamak’ eylemindeki -y- ünsüzü ise eylemden eylem yapım eklerinden olan pekiştirme ekidir.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

kökre-, -r [chocra-; chocrar] (Grønbech, 1942, 150)

Kükremek, gürlmek, ‘tonare’ 55, 3–4.

kökremek: ‘Kükreme, gök gürlmesi’ 55, 5 şeklinde geçmektedir.

kökre- ‘kükremek, gürlmek’ (< **kürkire* < **kür* ‘yansıma sözcük’ < *kükre-*) eylemi **kür* adına +*KrA-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kök* ‘gök, mavi’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 713a; DanKelly, 1985, 108). Marcel Erdal bu eylemin kökü kabul edilen *kök*

‘gök, mavi’ sözcüğünün uzun ünlülü, *kükre-* ‘kükremek’ eyleminin ise kısa ünlülü olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 470). Talat Tekin, bu eylemin *-KIr* eki ile **kür* yansıma sözcüğünden türediğini ve sözcüğün gelişiminin *< *kükire- < *kürkire* şeklinde olduğunu ifade etmiştir (Tekin, 1982, 503-513). Ercilasun eylemi *kökre-* biçiminde okuyup *+A* eki ile türemiş yansıma eylemler arasında belirtmiştir (Ercilasun, 1984, 16).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kükre-* ‘gürlemek, kükremek’ (OTWF II: 470); DLT’te *kökre-* ‘kükremek’ (Atalay III, 282; DanKelly, 1985, 108); KE’da *kökre-* ‘kükremek, şimşek çakmak, (gök) gürldemek’ (Ata, 1997, 61r14); ME’de *kükre-* ‘kükremek’ (Yüce, 1993, 154); Çağataycada *kökre-/kökreş-* ‘gürlemek, kükremek’ (Seng. 307r7, bkz. EDPT: 713b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kökre-* ‘kükremek’ (Atalay, 1945, 207); KI’te *kökre-* ‘gürlemek’ (Caferoğlu, 1931, 51; Özyetgin, 2001, 553); TA’de eylemin türevi olarak *kökremek* ‘gök gürlmesi’ (Toparlı, 2000, 122); DM’de *kökürmek* ‘gök gürlmesi’ (Toparlı, 2003, 95) biçimlerinde bulunmaktadır.

mülkre-, -r (Ar. Tü.) [mulera-; mulerar; mulera (doğrusu, -a) 28, 17; mulelamac 28, 18] (Grønbech, 1942, 167)

Miras edinmek, ‘h(e)reditare’ 28, 15–17.

mülklemek: ‘Miras’ 28, 18 şeklinde geçmektedir.

mülkre- ‘miras edinmek’ (< Ar. *mülk* ‘memleket; mal mülk’ Kıp. *+re-*) eylemi *mülk* adına *+re-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *mülk* ‘memleket; mal mülk’ köküne dayandırmaktadır (VEWT: 347a).

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *mülk* ‘memleket; mal mülk’ (Ata, 1997, 4v15); NF’te *mülk* ‘mal mülk; memleket’ (Ata, 1998, 137-10); ME’de *mülk* ‘ev-barak’ (Yüce, 1993, 158); Çağataycada *mülk* ‘egemenlik, iktidar’ (VEWT: 347a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *mülk* ‘memleket, mülk’ (Karamanlioğlu, 1989,

330); İM’de *mülk* ‘bir kimsenin tasarrufunda bulunan şey’ (Toparlı, 1992, 572) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.14. +(X)rkA-

Bu ek duygu ve nitelik ile ilgili eylemler türetmektedir. Marcel Erdal bu ekle yapılan bütün eylemlerin duygu belirttiğini ifade etmiştir. Erdal bulduğu pek çok örneğe dayanarak bu ekin Moğolcada olduğunu belirtmektedir (*omorқа-* < *omog* ‘kibir, gurur’, *bayarқа-* ‘zengin olmak’ < *byan* ‘zengin’, *üye+rke-* ‘yaşlı insanlarla topluluk oluşturma’, *çilegerke-*, *ünerke-*, *eğerke-* vb). Ayrıca bu ekin bazı örneklerde eylemden eylem yapım eki olduğunu da bildirmiştir (*tuy-urka-*, *kıs-ırkan-*) (OTWF II: 458-464). Eski Türkçeden itibaren çok yaygın olmayan bu ekin günümüzde de çok az örneği kalmıştır (bkz. Räsänen, 1957, 146; Tekin, 2000, 89; Banguoğlu, 2000, 213).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *alp+ırқа-n-* ‘yiğitlenmek’; *kıv+ırқа-қ-la-n-* ‘hasislik etmek’; *tsy+urқа-* ‘acımak, merhamet etmek’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2000), 50). Talat Tekin *toқurқақ* sözcüğündeki *toқurқа-* ‘kendini tok saymak’ (KT G 8, BK K 6) < *toқ* eylemini vermiştir (Tekin, 2000, 89).

Karahanlı Türkçesinde de bu ekle türemiş *es+irke-* ‘acımak’ (KB: 3131); *taη+ırқа-* ‘şaşmak’ (KB: 433) eylemleri tespit edilmiştir.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *taη+ırқа-* ‘şaşmak’ (Yüce, 1993, 182) örneği bulunmaktadır.

Çağataycada bu ek *muη+urgā-* ‘sıkılmak, üzülmek, kederlenmek’ (LÇ: 280b) eylemiyle karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de geçişli ve geçişsiz eylemler türeten bu ek çok sık kullanılmamıştır.

Codex Cumanicus’ta +(X)rkA- eki ile türemiş eylemler:

açırған-, -ur [ačergan-] (Grønbech, 1942, 28)

Pişman olmak

kim...yázuқ үшін ачırғанса: ‘Kim...günahı için pişman olursa’ 121, 17 şeklinde geçmektedir.

açırğan- ‘pişman olmak’ (< *açı* ‘acı’ + *rğa-n-*) eylemi *açı* adına +*rğa-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *açı* ‘acı’ köküne dayandırmaktadır (VEWT: 4a). Gabain addan eylem türeten +(X)(r)kA- eki ile örnekler bölümünde *açırğan-* ‘pişman olmak’ eylemini vermiştir (Gabain, 1959 (1998), 84). Berta bu eylemi *acı-* ‘acımak’ > *acı-ırğa-n-* şeklinde açmış ve -*ırğa-* ekinin +*ırğa-* şeklinde de olabileceğini belirtmiştir (Berta, 1996, 24).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

esirge-, -r [essirga-; essirger, essirgar] (Grønbech, 1942, 94)

Merhamet etmek, acımak, esirgemek, ‘conpati’ 132, 21, 24 r.

seni esirger-men: ‘Seni esirgerim’ 132, 22 r şeklinde geçmektedir.

esirge- ‘merhamet etmek, acımak, esirgemek’ (< *esi+rge-* / *esir+* krş. *esiz*) eylemi **esi* sözcüğüne +*rge-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson *esirge-* eyleminin kökünün tam olarak bilinmediğini ifade etmiştir (EDPT: 252b). Erdal *esirke-* eyleminin *esiz* sözcüğünden geldiğini belirtmiştir (OTWF II: 459). Gabain eylemi *es* ‘hafıza, hatıra’ +*irge-* şeklinde açmıştır (Gabain, 1959 (1998), 84).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *esirge-* ‘acımak, esirgemek’ (OTWF II: 459); DLT’te *esirge-* ‘acımak, eseflemek’ (Atalay I, 306; DanKelly, 1985, 27); KE’da *esirge-* ‘esirgemek’ (Ata, 1997, 196r8); ME’de *esirge-* ‘esirgemek’ (Yüce, 1993, 121); HŞ’de *esirge-* ‘żalować, litować się (nad kimś)’ (Zajaczkowski, 1961, 22); Çağataycada *ésirge-* ‘esirgemek, saklamak’ (Seng. 103r16, bkz. EDPT: 252b); Osmanlıcada *esirge-* ‘esirgemek’ (TTS I: 278; TTS II: 400; TTS III: 226; TTS IV: 310) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *esirke-* ‘esirgemek’ (Atalay, 1945, 170); Kİ’te *esirke-* ‘merhamet etmek’ (Caferoğlu, 1931, 121; Özyetgin, 2001, 466); İM’de *esirge-* ‘merhamet etmek, başışlamak’ (Toparlı, 1992, 522) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.15. +sA-

Bu ek adlardan istek bildiren eylemler türetmektedir. Marcel Erdal bu ekin asıl istek bildiren +(X)gsA- ekinin yanında nadir olarak istek biçiminde kullanıldığını belirtmiştir (OTWF II: 525-529). Gabain bu ek için ‘arzulama, istek duyma bildirir’ şeklinde açıklama yapmıştır (Gabain, 1941 (2003), 50). Günümüzde bu ek çok sık kullanılmamakla birlikte olma ve yapma belirten eylemler türetmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 150; Ergin, 1997, 184; Banguoğlu, 2000, 222).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *kek* ‘kin’+se-k ‘kindar, kinli’ örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 50).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *bağır*+sa- ‘ciğer yemek istemek’ (Atalay III, 332; DanKelly, 1985, 63); *suv*+sa- ‘susamak’ (Atalay III, 284; DanKelly, 1985, 170) eylemleriyle karşılaşmaktayız.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *keç*+se- ‘geç saymak’ (Yüce 137); KE’da *su*+sa-/suv+sa ‘susamak’ (Ata, 1997, 162v3); NF’te *su*+sa-/suv+sa- ‘susamak’ (Ata, 1998, 43-17) örneklerini verebiliriz.

Çağataycada *su*+sa- ‘susamak’ (Seng. 243r22, bkz. EDPT: 793a); *külüm*+se- ‘gülümsemek’ (EDPT 1972:: 719a) eylemleri bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de bu ek çok sık kullanılmamıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 47).

Codex Cumanicus’ta +sA- eki ile türemiş eylemler:

suvsa-, susa- , -r [sousa-; sousar / susa-] (Grønbech, 1942, 226)

Susamak, ‘sitire’ 51, 9–10; 140, 17.

teñrige...susap-turup: ‘Tanrıya susayıp turur’ 142, 18.

suvsağan: ‘Susamış’ 51, 12.

suvsamak: ‘Susama’ 51, 11 şeklinde geçmektedir.

suvsa-/susa- ‘susamak’ (< *suv* ‘su’ +sa-) eylemi *su/suv* adına +sa- addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *suv* ‘su’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 150; EDPT: 793a; DanKelly, 1985, 170; OTWF II: 528). Talat Tekin *sūb* ‘su’ sözcüğünün uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *suvsä-* ‘susamak’ (OTWF II: 528); DLT’te *suvsä-* ‘susamak’ (Atalay III, 284; DanKelly, 1985, 170); KE’da *susä-* ‘susamak’ (Ata, 1997, 147r9); NF’te *suvsä-* ‘susamak’ (Ata, 1998, 99-10); ME’de ettirgen olarak *suvsat-* ‘susatmak’ (Yüce, 1993, 179); HŞ’de *susä-* ‘być spragnionym’ (Zajaczkowski, 1961, 161); Çağataycada *susä-* ‘susamak’ (Seng. 243r22, bkz. EDPT: 793a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *susä-* ‘susamak’ (Atalay, 1945, 243); Kİ’te *susä-* ‘susamak’ (Caferoğlu, 1931, 94; Özyetgin, 2001, 637); BM’te *susä-* ‘być spragnionym, mieć pragnienie, chcieć pić’ (Zajaczkowski, 1954, 72); GT’de *susä-* ‘susamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 361); İM’de *susä-* ‘susamak’ (Toparlı, 1992, 594) biçimlerinde bulunmaktadır.

3.16. +sI-

Bu ek adlardan geçişsiz eylemler türeten çok işlek olmayan bir ektir (Räsänen, 1957, 150). Gabain bu ekin seyrek olarak kullanıldığını vurgulamıştır (Gabain, 1941 (2003), 50).

Kıpçak Türkçesinde bu ekle türemiş çok az örnek bulunmaktadır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 48).

Codex Cumanicus’ta +sI- eki ile türemiş eylemler:

kebensi-, -r [kebensir] < ? (Grønbech, 1942, 135)

Gürültü etmek, gürlemek, çınlamak, ötmek

kebensir: ‘Öter, çınlar’ 161, 17 1 şeklinde geçmektedir.

kebensi- ‘gürültü etmek, gürlemek, çınlamak, ötmek’ (< *kebe+n* ‘yığın, öbek’ +*si-*) eylemi *keben* adına +*si-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Karamanlioğlu eylemi *keben* ‘yığın, öbek’ köküne dayandırmıştır (Karamanlioğlu, 1994, 47).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

3.17. +sIn-

Eski Türkçeden itibaren kullanılan bu ek adlardan geçişli ve geçişsiz eylemler türetmektedir (Räsänen, 1957, 151). Gabain bu ekin ‘yapar vs gibi yapmak’ anlamında eylemler türettiğini +sı-/+si- eki ile dönüşlülük eki -n- ekinden meydana geldiğini belirtmiştir (Gabain, 1941 (2003), 50-59). Marcel Erdal bu ekin eklendiği eyleme yapar gibi görünmek anlamı kattığını vurgulamıştır (OTWF II: 531).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *erk+sin-* ‘hakimiyeti ele almak’ örneğini vermiştir; *kılım+sin-* ‘yapar gibi yapmak, kılımsınmak’; *begimsin-* ‘beylenmek’; *atakim+sin-* ‘ün sahibi gibi davranmak’ örneklerini ise eylemden eylem yapım eki bölümü içinde incelemiştir (Gabain, 1941 (2003), 50-59).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *karım+sin-* ‘boğulur gibi olmak’ (Ataly II, 260; DanKelly, 1985, 128); *külüm+sin-* ‘gülümser, güler görünmek’ (Ataly I, 259; DanKelly, 1985, 113); *tilim+sin-* ‘dilim yapar gibi görünmek’ (Ataly II, 262; DanKelly, 1985, 190) eylemleri tespit edilmiştir.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *uluğ+sin-* ‘büyüklik taslamak, kibirlenmek’ (Ata, 1997, 9r9); ME’de *beg+sin-* ‘beylik etmek’ (Yüce, 1993, 100); ME’de *yük+sin-* ‘yüksünmek’ (Yüce, 1993, 213) örnekleri yer almaktadır.

Çağataycada *emiş+sin-* (Seng. 115r10) eylemi bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde addan eylem türeten bu ek çok işlek değildir (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 47).

Codex Cumanicus’ta +sIn- eki ile türemiş eylemler:

biysin-, -ir [biysinir] (Grønbech, 1942, 57)

Küçümsemek, ‘spernere’ 161, 10 r şeklinde geçmektedir

biysin- ‘küçümsemek’ (< *bey* ‘bey’ +*sin-*) eylemi *biy* adına +*sin-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Gabain bu eylemi *bey* ‘bey’ (muhtemelen) ‘yüksekten bakmak’ > **biysi-* > *biysi-n-* biçiminde açmıştır (Gabain, 1959 (1998), 84).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *begsin-* ‘beylik etmek’ (Yüce, 1993, 100) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

erksin- [erksin] (Grønbech, 1942, 93)

Bir şeyin sahibi olmak, emretmek

barçaların erksindeçi: ‘Her şeyin sahibi’ 137, 16 şeklinde geçmektedir.

erksin- ‘bir şeyin sahibi olmak, emretmek’ (< *erk* ‘kudret, iktidar, gücü yeterlik’ +*sin-*) eylemi *erk* adına +*sin-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *erk* ‘kudret, iktidar, gücü yeterlik’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 227b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *erksin-* ‘yönetici olmak, otoriter olmak’ (EDPT: 227b); ME’de eylemin türevi olarak *erksindür-* ‘yetki vermek’ (Yüce, 1993, 120) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

üksün-, üpsün-, -ür [vpsan-, vpsun-, vpsnur, vvcsvn-, vvesnmur] (Grønbech, 1942, 269-270)

Hatırlatmak, ‘recordarr’, ‘recordari’ 47, 4–6; 47, 16–17 şeklinde geçmektedir

üksün-/üpsün- ‘hatırlamak, hatırlatmak’ (< *ö-g* ‘akıl, zeka, düşünce’ +*sün-*) eylemi *ük/üp* adına +*sün-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ög* ‘akıl, zekâ, düşünce’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (Gabain, 1959 (1998), 84; Berta, 1996, 226).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

yöpsen-, yöpsin- [jópsan-, jöpsin-, jöpzin-] (Grønbech, 1942, 127)

Tasvip etmek, kabul etmek, razı olmak

töslikiñ yöpsinip: ‘Varlığını kabul edip’ 140, 11.

(sen) yöpseñeñçe: ‘Kabul ediyorsan, anlaştıysan’ 131, 26 r.

Yapılmasını buyurmak

yarılğamakğa yöpsinmiş: ‘Acısını istiyordu (buyuruyordu.)’ 137, 20 şeklinde geçmektedir.

yöpsen-/yöpsin- ‘tasvip etmek, kabul etmek, razı olmak’ (< *yöp* ‘iyi’ Kıp. +*sin-*) eylemi *yöp* adına +*sin-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Gabain eylemi *yöp* ‘iyi’ köküne dayandırmış; krş. Mo. *jöb* ‘iyi’ şeklinde olduğunu belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 84). krş. Moğolcada *cöbsi-* ‘danışmak, akıl almak; tartışmak, görüşmek; eleştirci bir şekilde incelemek; çözümlemek, tahlil etmek’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1658a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

3.18. +s(I)rA-

Adlardan eylemler türeten çok işlek olmayan bir ektir. Bir şeyden yoksun olmak anlamında eylemler türetmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 152; OTWF II: 507; Tekin, 2000, 89). Gabain bu ekin +*sız*/+*siz* vs. kalmak’ anlamına geldiğini ifade etmiştir (Gabain, 1941 (2003), 50).

Gabain Eski Türkçe için *il+sire-* ‘ilsiz kalmak’; *inç+sire-t-* ‘rahatsız etmek’; *tatıġ+sıra-* ‘tatsızlanmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 50). Talat Tekin *kağan+sıra-* ‘hakansız olmak, hakansız kalmak’; *uruġ+sıra-* ‘dölsüz kalmak’ eylemlerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 89).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB’de *baş+sıra-* ‘zarar vermek, başını yemek’ eylemi bulunmaktadır (Räsänen, 1957, 152).

Harezm Türkçesi eserlerinden ME’de *us+sura-* ‘bayılmak, kendinden geçmek’ örneğiyle karşımıza çıkmaktadır (Yüce, 1993, 195).

Kıpçak Türkçesinde pek az kullanılan bu ek Eski Türkçede olduğu gibi yokluk ifade eden olumsuz anlamlı eylemler türetmektedir (bkz. Karamanlíoğlu, 1994, 48).

Codex Cumanicus’ta +s(I)rA- eki ile türemiş eylemler:

uyuhısıra- [uiuHisira-] (Grønbech, 1942, 264)

Uykusuz kalmak

uyuhısırap: ‘Uyumadan’ 115, 23 1 şeklinde geçmektedir

uyuḫsıra- ‘uykusuz kalmak’ (< *uyuḫı* ‘uyku’ +*sıra-*) eylemi *uyuḫı* adına +*sıra-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Gabain eylemi *uyuḫı* ‘uyku’ sözcüğüne dayandırmış ve *uyu-* ‘uyumak’ > *uyu-hı* ‘uyku’ şeklinde açmıştır (Gabain, 1959 (1998), 76-84).

Sözcük Tarihi Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uyuḫsıra-* ‘ımyzganmak, uyuklamak’ (Atalay, 1945, 272) biçiminde bulunmaktadır.

3.19. +U-

Adlardan genellikle geçişsiz eylemler türeten bir ektir. Marcel Erdal +*I-* ve +*U-* eklerinin şekil bakımından benzetmekle birlikte bu eklerin farklı olduğunu +*I-* ile türeyen eylemlerin semantik görünümünün farklılaştığını ettiren ekleri alarak genişlediğini belirtmiştir (OTWF II: 474-485). Gabain bu eki +*A-* ekiyle birlikte incelemiştir (Gabain, 1941 (2003), 48). Bu ek Eski Türkçeden itibaren kullanılmakla birlikte günümüzde işlevliğini ve canlılığını kaybetmiştir (bkz. Räsänen, 1957, 144; Ergin, 1997, 182; Tekin, 2000, 89; Banguoğlu, 2000, 210).

Gabain, Eski Türkçede bu ek için *boş+u-* ‘kurtarmak’ örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 48). Talat Tekin *yar+u-* ‘ışımak, aydınlatmak’ (IB 397) < **yar* (krş. *yarın* ‘sabahleyin’) eylemini belirtmiştir (Tekin, 2000, 89).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *taş+u-* ‘taşımak, çıkarıp atmak, koḡmak’ (Atalay III, 266; DanKelly, 1985, 180); *kız+u-* ‘pahalılanmak, fiyatı yükselmek’ (Atalay III, 255; DanKelly, 1985, 139) gibi örnekleri bulabilmekteyiz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *yar+u-* ‘aydınmak’ (Yüce, 1993, 204) eylemi görülmektedir.

Kıpçak Türkçesinde de çok sık olmamakla birlikte bu ek kullanımıdır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 46).

Codex Cumanicus’ta +*U-* eki ile türemiş eylemler:

köbö- [kobop] (Grønbech, 1942, 149)

Kabartmak, artmak

köböp-tur: ‘Kabarmış’ 115, 38 1 şeklinde geçmektedir.

köbö- ‘kabartmak, artmak’ (< *köp* ‘çok’ +*ö-*) eylemi *köb* adına +*U-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Gabain eylemi *köp* ‘çok’ > *köb*+*ö-* ‘artmak, çoğalmak’ şeklinde açmıştır (Gabain, 1959 (1998), 83). Clauson’da eylemin kökü olan *köp* ‘çok’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 686b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

öçü- [öçv-] (Grønbech, 1942, 181)

Tahrik etmek, kışkırtmak, ‘permovere’ 164, 12 r şeklinde geçmektedir.

öçü- ‘tahrik etmek, kışkırtmak’ (< *öç* ‘öç, hınç, kin, intikam’ +*ü-*) eylemi *öç* adına +*U-* addan eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *öçe-* şeklinde bulunmakta ve *öç* ‘öç, hınç, kin, intikam’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 21a; OTWF II: 423). Talat Tekin *öce-* ‘öç almak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. KB’de eylemin türevi olarak *öçep* ‘öç almak isteme’ (EDPT: 21a), DLT’de kök olarak *öç* ‘öç, hınç, kin, intikam’ (Atalay I, 43; DanKelly, 1985, 45); KE’da *öç* ‘öç, intikam’ (Ata, 1997, 203r10); ME’de *öç* ‘öç, intikam’ (Yüce, 1993, 165) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *öç* ‘öç, öndül’ (Atalay, 1945, 224); Kİ’te *öç* ‘intikam’ (Caferoğlu, 1931, 64) biçimlerinde bulunmaktadır.

4. EYLEMDEN EYLEM TÜRETEN EKLER

4.1. -A-

Eylemden eylem türeten işlek olmayan bir ektir. Çoğunlukla eklendiği eylemlere pekiştirme anlamı katmaktadır. Tarihî Türk dillerinde bu ekle türemiş eylemlere pek rastlanmamaktadır (Räsänen, 1957, 152). Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ölç-e-* ‘ölçmek’ (Ata, 1997, 135v16); ME’de *tar-a-* ‘taramak’ (Yüce, 1993, 183) örnekleri yer almaktadır. Çağataycada *buyur-a-* ‘buyurmak’; *sap-a-* ‘örmek, eğirmek’ eylemleri bulunmaktadır (Räsänen, 1957, 152).

Bu ek Kıpçak Türkçesinde nadir olarak kullanılmaktadır. Karamanlioğlu, ünlülerle genişleyen eylemler için belirgin örnekler tespit edilememekle birlikte eylemden ad yapma eki *-agan/-egen* ekinin *-a/-e-* ile genişletilmiş eylemlerin *-gan/-gen* sıfat-fiil olmasının mümkün olacağını bu durumda da ekin özelliğini oluşturan abartma durumu, eylemi genişleten *-a/-e-* ekine ait bir özellik olduğunu ifade etmektedir (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 48).

Codex Cumanicus’ta -A- eki ile türemiş eylemler:

tıĥa-, -r [tiĤa-; tiĤar] (Grønbech, 1942, 261)

Tıkamak 114, 33 r şeklinde geçmektedir.

tıĥa- ‘tıkamak’ (< *tıķ-* ‘tıkamak, doldurmak’ -a-) eylemi *tıĥ-* eylemine -A- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *tıķ-* ‘tıkamak, doldurmak’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 478a; DanKelly, 1985, 191; EDPT: 465a).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tıķ-* ‘tıkamak, itmek, zorla itelemek’ (EDPT: 465a); DLT’te *tıķ-* ‘tıkamak, doldurmak’ (Atalay II, 16; DanKelly, 1985, 191); KE’da *tıķ-* ‘tıkamak, tıkamak’ (Ata, 1997, 43r16); NF’te *tıķ-* ‘tıkamak, tıkamak, bir şeyle kapamak’ (Ata, 1998, 356-8); ME’de kökün türevi

olarak *tıķıl-* ‘sık olmak, kilitlenmek’ (Yüce, 1993, 187); Çağataycada *tıķ-* ‘tıkamak, doldurmak’ (Seng. 195r18, bkz. EDPT: 465a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tıķ-* ‘tıkamak, kapatmak’ (Atalay, 1945, 257); KI’te *tıķ-* ‘tıkamak, tıkamak’ (Caferoğlu, 1931, 104; Özyetgin, 2001, 663); TA’de *tıķ-* ‘tıkamak’ (Toparlı, 2000, 145); KK’de *tıķ-* ‘tıkamak’ (Toparlı, 1999, 125) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.2. -AIA-

Bu ek eylemden eylem türetmekte ve kullanıldığı eylemlere süreklilik anlamı katmaktadır. Tarihî Türk dillerinde nadir olarak kullanılmıştır. Räsänen ekin *a+la-* eklerinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (Räsänen, 1957, 166). Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ov-ala-* ‘ovalamak, sürmek’ (Ata, 160v20); ME’de *sor-ala-* ‘soruşturmak’ (Yüce, 1993, 177) örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Çağataycada *av-ala-* ‘etrafına yığılmak’; *yum-ala-n* ‘yuvarlanmak’ eylemleri yer almaktadır (Räsänen, 1957, 166).

Kıpçak Türkçesine bu ekle türemiş eylemler yok denecek kadar azdır.

Codex Cumanicus’ta -AIA- eki ile türemiş eylemler:

huvala-, -r [Huala-; Hualar] (Grønbech, 1942, 104)

Avlanmak, kovalamak, takip etmek

huvalar-men, huvaladım: ‘Kovalarım, kovaladım’ 114, 39–40 1 şeklinde geçmektedir.

huvala- ‘avlanmak, kovalamak, takip etmek’ (< *kov-* ‘kovmak, kovalamak’ -*ala-*) eylemi *huv-* eylemine -*ala-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson bu eylemle aynı kökten olan ve madde başı olarak verdiği *kovla-* eylemini *kov-* ‘kovmak, kovalamak’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 584b). Gabain *huvala-* eylemini **kuva-la-* ‘kovalamak’ şeklinde açmıştır (Gabain, 1959 (1998), 73).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada köktaş olarak *kovla-* ‘zulmetmek, sıkıştırmak’ (EDPT: 584b); Çağataycada *kavla-* ‘kovalamak’ (Seng. 278r17, bkz. EDPT: 584b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki

Kıpçakça eserlerden KI'te *kovla-* 'çekiştirmek, gıybet etmek' (Caferoğlu, 1931, 104; Özyetgin, 2001, 550) biçiminde bulunmaktadır.

4.3. -Ar-

Bu ek ettirgen çatılar türeten, çok işlek olmayan bir ektir. Eski Türkçeden itibaren kullanılmakta ve çoğunlukla geçişli eylemler türetmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 153; Ergin, 1997, 213; Banguoğlu, 2000, 278).

Marcel Erdal -Ar- ekinin eklendiği eylemlerin birden çok heceli olduğunu ve ünsüz sesle biten eylemlere geldiğinde bir değişime uğramadığını ve -Ar- ve -Ur- ekini ayrı ayrı ele almakla birlikte bu ekin aynı anlam ve görevde olduğunu belirtmektedir (OTWF II: 741). Gabain -Ar- ve -Ur- eki için yaptırma eki olduğunu çok kez basitinin manasını verdiğini çoğunlukla *u*, nadiren *a*, çok az da *ı* ünlüsü aldığını ifade etmektedir (Gabain, 1941 (2003), 60).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *két-er-* 'gidermek, uzaklaştırmak' örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 60).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'te *çık-ar-* 'çıkarmak' (Atalay II, 83; DanKelly, 1985, 93); *kay(i)t-ar-* 'geri döndürmek' (Atalay I, 516; DanKelly, 1985, 122); *töñ(i)t-er-* 'döndürmek' (Atalay III, 397; DanKelly, 1985, 197) eylemlerini görebiliriz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden NF'te *kız-ar-* 'kızarmak' (Ata, 1998, 66-8); ME'de *çık-ar-* 'çıkarmak, sürmek' (Yüce, 1993, 111); KE'da *çök-er-* 'çöktürmek' (Ata, 1997, 234v1) örnekleri bulunmaktadır.

Çağataycada *ké-ter-* 'gidermek' (Seng. 311v15, bkz. EDPT: 705a); *kız-ar-* 'kızarmak' (Seng. 295v15, bkz. EDPT: 685b); *çık-ar-* 'çıkarmak' (Seng. 219r15, bkz. EDPT: 410b) gibi eylemleri verebiliriz.

Kıpçak Türkçesinde bu ek eylemlerden ettirgen eylemler türetmektedir. Bu ekle türemiş eylemler azda olsa bulunmaktadır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 54).

Codex Cumanicus'ta -Ar- eki ile türemiş eylemler:

çıgar-, -ur [zigar; zigarur / çigar-] (Grønbech, 1942, 78)

Çıkarmak, çekip çıkarmak, 'extrahere' 147, 12; 151, 15; 22, 11–13; 137, 17.

ķattı  limg  kirip  l md n bizni ķıġardıġ: ‘Meşakkatli  l m  kabul edip bizi  l md n kurtardım’ 144, 15 şeklinde geçmektedir.

ķıġar- ‘ ıkarmak, çekip çıkarmak’ (< ķıķ- < taş+ıķ- ‘ ıkmak’ -ar-) eylemi ķıķ- eylemine -ar- eylemd n eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda ķıķ- < taş+ıķ- ‘ ıkmak’ köküne dayandırılmaktadır (R s nen, 1957, 154; EDPT: 410b; ayrıca krş. EDPT: 562b; DanKelly, 1985, 93; OTWF II: 496; Berta, 1996, 2.34).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Atalay II, 83; DanKelly, 1985, 93); KE’da ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Ata, 1997, 149r14); NF’te ķıķar- ‘ ıkarmak, sürmek’ (Ata, 1998, 191-16); ME’de ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Yüce, 1993, 111); HŞ’de ķıķar- ‘wydobywa , wyciaga , wyjawia ; usuwa ’ (Zaj czkowski, 1961, 46);  aġataycada ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Seng. 219r15, bkz. EDPT: 410b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Atalay, 1945, 162); KI’te ķıġar- ‘ ıkarmak’ (Caferoġlu, 1931, 29;  zyetgin, 2001, 431); BM’te ķıķar- ‘wyprowadza ’ (Zaj czkowski, 1954, 50); TA’de kök olarak ķıķ- ‘ ıkarmak’ (Toparlı, 2000, 100); KK’de ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Toparlı, 1999, 107); GT’de ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Karamanlioġlu, 1989, 239); İM’de ķıķar- ‘ ıkarmak’ (Toparlı, 1992, 516) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķotar-; ķotarı [Hotari] (Grönbech, 1942, 103)

Boşaltmak

ķotarı-men: ‘Boşaltırım’ 162, 3 r şeklinde geçmektedir.

ķotar- ‘boşaltmak’ (< ķut-/ķot- ‘bırakmak’ -ar-) eylemi ķot- eylemine -ar- eylemd n eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi ķud- ‘bırakmak’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 605a).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te krş. ķotur- ‘boşaltmak, aktarmak’ (Atalay II, 72; DanKelly, 1985, 145); Osmanlıcada ķotur- ‘boşaltmak, aktarmak’ (TTS I: 487; TTS III: 479; TTS IV: 543) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ķotar- ‘kotarmak’ (Atalay, 1945, 205); TA’de ķotar- ‘yemeġi bir kaptan diġer bir kaba

dökmek' (Toparlı, 2000, 121); KK'de *ķotar-* 'yemeği servis yapmak' (Toparlı, 1999, 116); DM'de *ķotar-* 'yemeği tabağa servis yapmak' (Toparlı, 2003, 94) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķaytar-; ķaytaru [chaytar-; chaytaru / kaytar-] (Grønbech, 1942, 190)

Geri vermek, 'rendere', 'reddere' 45, 2–4; 117, 10 r şeklinde geçmektedir.

ķaytar- 'geri vermek' (< *ķayt-* 'geri dönmek, karşı koymak, boyun eğmemek' (ET *kağıt-*) -ar-) eylemi *ķayt-* eylemine -ar- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķayt-* 'geri dönmek, karşı koymak, boyun eğmemek' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 153; EDPT: 675a). Clauson eylemin kökü olan *ķayt-* (*kağıt-*) biçiminin **kaç-* biçiminde bir kökten geldiğini tasarlamıştır (EDPT: 604b). Marcel Erdal *kağıt-* biçiminin **kaç-* ya da **kağı-* şeklinde bir kökü olabileceğini ifade etmiştir (OTWF II: 537).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kataru-* (OTWF II: 734); DLT'de *ķaytar-* 'yöneltisinde döndürmek, çevirmek (Oğuzca)' (Atalay III, 193; DanKelly, 1985, 135); KE'da *ķaytar-* 'geri çevirmek, döndürmek' (Ata, 1997, 102r21); NF'te *ķaytar-* 'göndermek, geri göndermek; geri vermek, ödemek; geri almak; karşılık vermek' (Ata, 1998, 129-5); ME'de *ķaytar-* 'geri getirmek, döndürmek, yöneltmek' (Yüce, 1993, 137); Çağataycada *ķaytar-* 'geri döndürmek' (Seng. 280r6, bkz. EDPT: 604b); Osmanlıcada *ķaytar-(ķaytur-)* 'çevirmek, döndürmek; iade etmek' (TTS IV: 2387) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te *ķaytar-* 'geri döndürmek' (Caferoğlu, 1931, 74; Özyetgin, 2001, 507); KK'de *ķaytar-* 'geri vermek' (Toparlı, 1999, 112); TA'de *ķaytur-* 'geri vermek, çevirmek, reddetmek' (Toparlı, 2000, 115); GT'de *ķaytar-* 'çevirmek, geri döndürmek' (Karamanlioğlu, 1989, 291); İM'de *ķaytur-* 'geri vermek' (Toparlı, 1992, 549) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķizar- [kizar-] (Grønbech, 1942, 208)

Kızarmak, alevlenmek

ķizarıp yatar: 'Kızarıp yatar' 163, 4 l şeklinde geçmektedir.

ķizar- ‘kızarmak, alevlenmek’ (< *ķiz-* ‘kızmak’ -*ar-*) eylemi *ķiz-* eylemini -*ar-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķiz-* ‘kızmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 685a; DanKelly, 1985, 140). Erdal ve Berta bu eylemin kökünün **ķiz* ‘kızıl, kırmızı’ olabileceğini ifade etmişlerdir (OTWF II: 501; Berta, 1996, 257).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *ķizar-* ‘kızarmak’ (Atalay II, 77; DanKelly, 1985, 140); KE’da *ķizar-* ‘kızarmak’ (Ata, 1997, 36v1); NF’te *ķizar-* ‘kızarmak’ (Ata, 1998, 66-8); ME’de *ķizar-* ‘kızarmak’ (Yüce, 1993, 145); HŞ’de *ķizar-* ‘poczerwienieć, stać się czerwonym, zaplonać’ (Zajaczkowski, 1961, 149); Çağataycada *ķizar-* ‘kızarmak’ (Seng, 295v15, bkz. EDPT: 685b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķizar-* ‘kızarmak’ (Atalay, 1945, 200); Kİ’te *ķizar-* ‘kırmızı olmak’ (Caferoğlu, 1931, 77; Özyetgin, 2001, 534); KK’de *ķizar-* ‘kırmızı olmak, kızarmak’ (Toparlı, 1999, 115) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķobar-, ķopar-, -ur [cobar-, coparur] (Grønbech, 1942, 197-200)

Kurmak, inşa etmek, ‘edificare’ 22, 17–19.

ķobarmak: ‘Kurma’ 22, 20 şeklinde geçmektedir.

ķobar-/ķopar- ‘kurmak, inşa etmek’ (< *ķop-* ‘kopmak, gelmek; kalkmak; başlamak, çıkmak; baş kaldırmak’ -*ar-*) eylemi *ķob-/ķop-* eylemine -*ar-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķop-* ‘kopmak, gelmek; kalkmak; başlamak, çıkmak; baş kaldırmak’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 153; EDPT: 586a; DanKelly, 1985, 142; OTWF II: 717; Berta, 1996, 264).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. *ķopur-* ‘yükseltmek, kaldırmak’ (OTWF II: 717); DLT’de *ķopur-* ‘yerinden kaldırmak, kurcalamak’ (Atalay II, 72; DanKelly, 1985, 142); KE’da *ķopar-* ‘koparmak, ayırmak, yükseltmek, kaldırmak, inşa etmek, yapmak, meydana getirmek’ (Ata, 1997, 104r5); NF’te *ķopar-* ‘inşa etmek, yapmak, meydana getirmek, mevcut kılmak; kaldırmak, çekip çıkarmak, koparmak’ (Ata, 1998, 67-10); ME’de *ķopar-* ‘kaldırmak, tahrik etmek, koparmak’ (Yüce, 1993, 147); HŞ’de *ķobar-* ‘wnosić,

budować porywać' (Zajączkowski, 1961, 137); Çağataycada *ķopar*- 'koparmak' (Seng. 282r3, bkz. EDPT: 586a); Osmanlıcada *ķopar*- 'koparmak, çıkarmak' (TTS I: 483; TTS II: 649; TTS III: 475; TTS IV: 539) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *ķopar*- 'koparmak' (Atalay, 1945, 204); Kİ'te *ķopar*- 'yolmak, koparmak' (Caferoğlu, 1931, 79; Özyetgin, 2001, 546); BM'te *ķobar*- 'wirywać, wyciągać' (Zajączkowski, 1954, 67); TA'de *ķopar*- 'koparmak, kesmek' (Toparlı, 2000, 121); GT'de *ķopar*- 'koparmak, kaldırmak' (Karamanlioğlu, 1989, 307); İM'de *ķopar*- 'yerinden sökmek; öldükten sonra dirilmek; meydana çıkarmak' (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

könder-, -ir; könderü [chondar-; chondaru / konder-; könderir] (Grønbech, 1942, 151)

Doğrultmak, düzeltmek, 'rectificare' 46, 12–14.

egrimizni ol könderir: 'Yanlışımızı o düzeltir' 139, 2.

yolumni köndergil sen: 'Beni doğru yola yönelt' 131, 21 r şeklinde geçmektedir.

könder- 'doğrultmak, düzeltmek' (< *kön-(i)t-* 'doğrultmak' -er-) eylemi *könd-* eylemine -er- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson'da eylem *köndger-* şeklinde bulunmakta ve *kön-(i)t-* 'doğrultmak' sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 730a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *köntür-* 'doğrultmak, düzeltmek' (OTWF II: 807); DLT'de *köndger-* 'doğrultmak, düzeltmek, dikmek; yola kılavuzlamak; ikrar etmek' (Atalay III, 423; DanKelly, 1985, 109); KE'da *köndür-* 'yöneltmek, doğru yola sevk etmek; ikrar etmek; uğurlamak, yola çıkarmak, kılavuzluk etmek' (Ata, 1997, 236v18); NF'te *köndür-* 'doğru yola sevk etmek, yönlendirmek' (Ata, 1998, 268-15); ME'de *könder-* 'yöneltmek, çevirmek' (Yüce, 1993, 149); ME'de *köndür-* 'yöneltmek, çevirmek' (Yüce, 1993, 149) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *könder-* '(Trkm.) göndermek' (Atalay, 1945, 207); Kİ'te *könder-* 'göndermek' (Caferoğlu, 1931, 51); BM'te *könder-* 'odprowadzać, żegnać' (Zajączkowski, 1954, 61); İM'de *könder-/köndür-* 'göndermek, yollamak' (Toparlı, 1992, 557) biçimlerinde bulunmaktadır.

yomdar-; yomdarı [jomdar-; jomdari] (Grønbech, 1942, 126)

Toplamak, bir araya gelmek, ‘congregare’ 16, 23–24 şeklinde geçmektedir.

yomdar- ‘toplamak, bir araya gelmek’ (< *yomit-* ‘bir araya gelmek’ -*ar-*) eylemi *yomit-* eylemine -*ar-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yomit-* ‘bir araya gelmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 935b; DanKelly, 1985, 230; OTWF II: 738).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yumdaru* (OTWF II: 738); DLT’te *yumdar-* ‘toplamak’ (Atalay III, 98; DanKelly, 1985, 230) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

4.4. -(X)d-

Bu ek eylemden eylem türeten pekiştirme ve kuvvetlendirme ekidir. Eski Türkçede -*d-* pekiştirme eki daha sonraki dönemlerde -*y-* şeklini almıştır (bkz. Gabain, 1941 (2003), 58; OTWF II: 643; Tekin, 2000, 95).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *to-d-* ‘doymak’; *ko-d-* ‘koymak’; **yo-d-* ‘mahvolmak, yok olmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 58).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *ı-d-* ‘göndermek’ (Atalay I, 210; DanKelly, 1985, 32); *ko-d-* ‘koymak’ (Atalay III, 440; DanKelly, 1985, 140) vb. eylemleri görebilmekteyiz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden NF’te *ko-d-* ‘koymak’ (Ata, 1998, 39-10); KE’da *ko-d-* ‘koymak’ (Ata, 1997, 231r8); NF’te *ı-d-* ‘göndermek’ (Ata, 48-16) gibi örnekler bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de bu ekle türemiş eylemleri görebilmekteyiz.

Codex Cumanicus’ta -(X)d- eki ile türemiş eylemler:

uyat- [ujat] (Grønbech, 1942, 264)

Utanmak

uyat: ‘Utan’ 116, 1 şeklinde geçmektedir.

uyat- ‘utanmak’ (< *uya-* ‘utanmak’ -*d-*) eylemi *uya-* eylemine -*d-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *uya-* ‘utanmak’ köküne dayandırılmaktadır (DanKelly, 1985, 57; OTWF II: 643). Clauson *uyaḍ-* eylemi için herhangi bir kök belirtmemiştir (EDPT: 269b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *uyaḍ-* ‘utanmak’ (EDPT: 269b); DLT’te *uyat-* ‘utanmak’ (Atalay I, 216; DanKelly, 1985, 57); KE’da *uyat* ‘utanma, utanç, utanılan, ayp sayılan’ (Ata, 1997, 120r1); NF’te eylemin türevi olarak *uyatsızlık* ‘utanmazlık’ (Ata, 1998, 387-13); NF’te ad olarak *uyat* ‘utanç’ (Ata, 1998, 366-1); ME’de *uvut* ‘utanma’ (Yüce, 1993, 196); Çağataycada *uyat-* ‘utanmak’ (EDPT: 269b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uyat-* ‘uyatmak, uyandırmak’ (Atalay, 1945, 272); Kİ’te *uyat* ‘utanma’ (Caferoğlu, 1931, 113) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.5. -GA-

Eylemlerden pekiştirme anlamı eylemler türeten çok işlek olmayan eklerden biridir (Brockelmann, 1954, 211).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *kız-ğa-* ‘kızıp uzaklaştırmak, kakımak’ (Atalay III, 290; DanKelly, 1985, 140); *kap-ğa-k-la-n-* ‘kapaklanmak, kapak yapılmak’ < *kap-ğa-k-* < **kap-ğa-* < **kap* (Atalay II, 275; DanKelly, 1985, 127) vb. örnekler bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ör-ke-* ‘yükselmek’ (Ata, 1997, 61r15); ME’de *dar-ğa-* ‘dağılmak, ayrılmak’ (Yüce, 1993, 113) eylemlerini görebiliyoruz.

Kıpçak Türkçesinde de bu ek eylemlerden pekiştirme anlamı eylemler türetmiş ve nadir olarak kullanılmıştır.

Codex Cumanicus’ta -GA- eki ile türemiş eylemler:

terge- [terge-] (Grønbech, 1942, 242)

Tetkik etmek, araştırmak, ‘scrutare’ 160, 35 r; 162, 3 1 şeklinde geçmektedir.

terge- ‘tetkik etmek, araştırmak’ (< *tér-* ‘dermek, toplamak’ -ge-) eylemi *ter-* eylemine -ge- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen’de eylem *terge-* ‘dermek, toplamak’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 475a)

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tir-* ‘dermek, toplamak’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tér-* ‘toplamak’ (EDPT: 529a); DLT’te *tér-* ‘dermek, toplamak’ (Atalay II, 39; DanKelly, 1985, 186); KE’da *tér-* ‘dermek, bir araya getirmek, toplamak’ (Ata, 1997, 118v10); NF’te *tér-* ‘dermek, toplamak, yağmak’ (Ata, 1998, 312-13); ME’de *ter-* ‘dermek, toplamak’ (Yüce, 1993, 186); HŞ’de *ter-* ‘zbierać; gromadzić’ (Zajaczkowski, 1961, 178); Çağataycada *terge-* ‘soruşturmak’ (Seng. 191v19, bkz. EDPT: 529a); Osmanlıcada *der-* ‘toplamak’ şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ter-* ‘dermek, zammetmek’ (Atalay, 1945, 256); TA’de *dir-* ‘bir araya toplamak’ (Toparlı, 2000, 102); GT’de *tir-* ‘(derleyip) toplamak’ (Karamanhoğlu, 1989, 376); İM’de *tir-* ‘bir araya getirmek, toplama’ (Toparlı, 1992, 607) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.6. -(X)gsA-/-(X)vsA-

Eylemlerden istek bildiren eylemler türeten ve seyrek kullanılan bir ektir. Eylemden ad yapan -(X)g eki ile addan eylem yapan +sA- ekinin birleşmesiyle oluşmuştur (Gabain, 1941 (2003), 59; OTWF II: 525).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *bar-ıgsa-* ‘gitmeyi arzu etmek’; *öp-ügse-* ‘öpmeyi arzu etmek’; *kör-ügse-* ‘görmeyi arzu etmek’ eylemleri belirtmiştir (Gabain, 1941 (2003), 59).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *kör-ügse-* ‘görsemek, görmek veya kavuşmak istemek’ (Atalay III, 334; DanKelly, 1985, 110) örneği yer almaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de bu ek çok sık kullanılmamıştır.

Codex Cumanicus’ta -(X)gsA-/-(X)vsA- eki ile türemiş eylemler:

körövse- [körvúsa-] (Grønbech, 1942, 155)

Görmeyi arzulamak

teñriñ körövsep: ‘Tanrısını görmek isteyerek’ 140, 17 şeklinde geçmektedir.

körövse- ‘görmeyi arzulamak’ (< *kör-* ‘görmek’ -gse-) eylemi *kör-* eylemine -üvse- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kör-* ‘görmek’ köküne dayandırılmaktadır (DanKelly, 1985, 110; OTWF II: 526; Berta, 1996, 213). Clauson eylemi *körügse-* < *körüg* şeklinde açmıştır (EDPT: 744b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *körügse-* ‘görmek istemek’ (OTWF II: 526); DLT’te *körügse-* ‘görsemek, görmek veya kavuşmak istemek’ (Atalay III, 334; DanKelly, 1985, 110); KE’da krş. *körse-* ‘görmek istemek’ (Ata, 1997, 83r17) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te krş. *körse-* ‘görmek istemek’ (Caferoğlu, 1931, 52; Özyetgin, 2001, 559) biçiminde bulunmaktadır.

kutkaruvs- [kutkaruúsa-] (Grønbech, 1942, 205)

Kurtulmayı dilemek 151, 4 şeklinde geçmektedir.

kutkaruvs- ‘kurtulmayı dilemek’ (< *kutkar-* ‘kurtarmak’ -*gsa-*) eylemi *kutkar-* eylemine -*uvs-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Erdal eylemi *kutkar-* ‘kurtarmak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (OTWF II: 529).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tabuvs- [tabuúsa-] (Grønbech, 1942, 232)

Bulmayı dilemek

itlenmişlerini tabuvsap: ‘Yitirdiklerini bulmayı dileyerek’ 151, 4 f şeklinde geçmektedir.

tabuvs- ‘bulmayı dilemek’ (< *tap-* ‘bulmak’ -*gsa-*) eylemi *tap-* eylemine -*uvs-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tap-* ‘bulmak’ köküne dayandırılmaktadır (OTWF II: 529; Berta, 1996, 332).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

4.7. -GUr-

Bu ek ettirgen çatılar türetmektedir. Gabain bu ekin yaptırma eki olduğunu belirtmektedir (Gabain, 1941 (2003), 59). Marcel Erdal bu ekin başındaki /g/ ünsüzünün çoğunlukla ön damaksıl /g/ olduğunu ifade etmiştir (OTWF II: 756). Bu ek Eski Türkçeden itibaren kullanılan işlek eklerde biridir (bkz. Räsänen, 1957, 157; Ergin, 1997, 214; Tekin, 2000, 95).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *tir-gür-* ‘diriltmek’; *amurt-gur-* ‘teskin etmek’; *az-gur-* ‘azdırmak, ayartmak’ eylemlerini tespit etmiştir (Gabain, 1941 (2003), 59). Talat Tekin *od-gur-* ‘uyandırmak’; *ki(r)-gür-* ‘sokmak’ örneklerini vermiştir (Tekin, 2000, 95).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *ér-gür-* ‘erişmek, vaktinde yetişmek’ (Atalay I: 227; DanKelly, 1985, 25); *kız-gur-* ‘cezalandırmak’ (Atalay II, 194; DanKelly, 1985, 140); *öt-gür-* ‘boşaltmak, göndermek; birşeyi öteye geçirmek’ (Atalay I, 226; DanKelly, 1985, 49); *taş-gur-* ‘taşayazmak’ (Atalay II, 178; DanKelly, 1985, 180) eylemleri bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *sız-gur-* ‘eritmek, sızdırmak’ (Yüce, 1993, 175); KE’da *yat-ğur-* ‘yatırmak’ (Ata, 1997, 220r2); KE’da *bit-kür-* ‘bitirmek, sona erdirmek’ (Ata, 1997, 191r8) örnekleri görülmektedir.

Çağataycada *az-gur-* ‘azdırmak, baştan çıkarmak’ (Seng. 38v15, bkz. EDPT: 283b); *öt-ker-* ‘geçirmek, vazgeçirmek’ (Seng. 59v21, bkz. EDPT: 52b); *toy-ğar-* ‘doyurmak, yemek yedirmek’ (Seng. 187v19); *yét-kür-* ‘yetirmek, ulaştırmak’ (Seng. 348r28, bkz. EDPT: 893a) eylemlerini verebiliriz.

Kıpçak Türkçesinde de bu ek eylemlerden ettirgen eylemler türetmek için kullanılmıştır (bkz. Karamanlıoğlu, 1994, 49).

Codex Cumanicus’ta -GUr- eki ile türemiş eylemler:

ķutķar-, ķuthar- [kutkar-; kutHar- 126, 32] (Grønbech, 1942, 205)

Kurtarmak, serbest bırakmak 137, 24.

tutğunlarmı sen ķutķardıñ: ‘Esirleri sen kurtardın’ 144, 16.

barčá yamandan bizni ķuthargıl: ‘Bütün kötülüklerden bizi kurtar’ 126, 32.

ķutķardaçı: ‘Kurtarıcı’ 138, 8.

Jesus Christus bitik tilince, tatarçá utardaı ol kertirir barçá elni utardaı: ‘İsa, kitap dilinde ve Tatarcada kurtarıcı anlamına gelir, o bütün halkların kurtarıcısıdır’ 122, 25 1; krş. 122, 4.

bizi utardaı: ‘Bizim kurtarıcımız’ 159, 7 şeklinde geçmektedir.

utar-/utar- ‘kurtarmak, serbest bırakmak’ (< ut- -ar-) eylemi *kut-* eylemine -ar- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ut- köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 156; EDPT: 649b; DanKelly, 1985, 149).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada urtar- ‘kurtarmak’ (EDPT: 649b); DLT’te utar- ‘kurtarmak’ (Atalay II, 192; DanKelly, 1985, 149); KE’da ut/ar- ‘kurtarmak’ (Ata, 1997, 100v7); NF’te utar- ‘kurtarmak’ (Ata, 1998, 73-12); ME’de utar- ‘kurtarmak’ (Yüce, 1993, 152); HŞ’de urtar- ‘wyzwolić, uwolnić, uratować’ (Zajaczkowski, 1961, 146); Çağataycada utar- ‘serbest bırakmak’ (Seng. 282v28, bkz. EDPT: 650a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de utar- ‘kurtarmak’ (Atalay, 1945, 212); GT’de urtar- ‘kurtarmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 313); İM’de urtar- ‘kurtarmak’ (Toparlı, 1992, 560) biçimlerinde bulunmaktadır.

küvür- [kvvr-, kuur-] < kigür- (Grønbech, 1942, 160)

Yöneltmek, doğrultmak, götürmek

bizni yürgen yollarıa küvürüp: ‘Bizi gittiın yollarına yöneltip’ 139, 6.

yekni [ieenik , doğrusu, ieening] sınaaına bizni küvürmegil: ‘Bizi şeytanın yoluna sevk etmek’ 126, 32 şeklinde geçmektedir.

küvür- ‘yöneltmek, doğrultmak, götürmek’ (< *kir-* ‘getirmek, ortaya çıkarmak’ -ür-) eylemi *kü(r)- eylemine -ür- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kir-* ‘getirmek, ortaya çıkarmak’ köküne dayandırılmaktadır; *kigür-* eylemi çoğunlukla *kir-* ‘girmek’ eyleminin ettirgen biçimi olarak kabul edilmiştir (Brockelmann, 1954, 207; Räsänen 1957: 157; VEWT: 271b; EDPT: 712b; DanKelly, 1985, 106; OTWF II: 750; Berta, 1996, 196). Talat Tekin

Eski Türkçede böyle bir yapıda /g/ ünsüzünün düşmesinin çok zor olduğunu belirtmiş ve örneklerle karşılaştırmıştır; *argur-* ‘yormak’; *ergür-* ‘eritmek’; *ergür-* ‘oldurmak’; *sergür-* ‘sabırlı olmak’; *tirgür-* ‘diriltmek’; *turgur-* ‘durdurmak’ vb. (Tekin, 1994, 268-69). Talat Tekin eylemin kökü olarak kabul edilen *kār-* ‘girmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kigür-/kürgür-* ‘içeri sokmak’ (EDPT: 712b); KB’de *kigür-* ‘girdirmek, içeri sokmak’ (EDPT: 712b); KE’da *kigür-* ‘girdirmek, sokmak’ (Ata, 1997, 215r19); NF’te *kürgür-/kigür-* ‘sokmak’ (Ata, 1998, 280-11); HŞ’de *kigür-* ‘wprowadzać’ (Zajaczkowski, 1961, 98); ME’de *kigür-* ‘sokmak, girdirmek’ (Yüce, 1993, 145); Çağataycada *givür-* ‘girmesine neden olmak’ (Seng. 316v23, bkz. EDPT: 713a); Osmanlıcada *givür-/giyür-* ‘kabul etmek, girmek’ (TTS I: 313; TTS II: 439; TTS III: 299; TTS IV: 343) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *kevür-* ‘girdirmek, sokmak’ (Toparlı, 1992, 551) biçiminde bulunmaktadır.

sızgır- sızgur-, -ur [sixgir-, sixgur-; sixgirur] (Grønbech, 1942, 230)

Cızırdamak, ıslık çalmak, ‘siurare’ 52, 7–9 şeklinde geçmektedir.

sızgır-/sızgur- ‘cızırdamak, ıslık çalmak’ (< *sız-* ‘sızmak, erimek, zayıflamak’ -*gur-*) eylemi *sız-* eylemine -*gur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sız-* ‘sızmak, erimek, zayıflamak’ köküne dayandırılmaktadır (Brockelmann, 1954, 207; VEWT: 420a; EDPT: 861b; DanKelly, 1985, 164; OTWF II: 752; Schönig, 2003, 196); Clauson eylemin *Codex Cumanicus*’ta *sızgır-/sızgur-* ‘cızırdamak’ anlamında olduğunu belirtmiştir (EDPT: 861b); Radloff eylemi *sızgır-* ‘ıslık çalmak’ anlamında vermiştir (Radloff IV: 666). Talat Tekin *sız-* ‘sızmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 104).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sızgur-* ‘eritmek’ (OTWF II: 752); DLT’te *sızgur-* ‘sızdırmak, eritmek; arıkatmak, zayıflatmak’ (Atalay II, 188; DanKelly, 1985, 164); ME’de *sızgur-* ‘eritmek, sızdırmak’ (Yüce, 1993, 175); HŞ’de *sızgır-* ‘roztopić, spowodować topienie’ (Zajaczkowski, 1961, 166); Çağataycada *sızgur-* ‘sızdırmak’ (Seng. 252r28, bkz. EDPT: 861b) şekillerinde

yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yetkir-, [jetkir-, ietkir-] (Grønbech, 1942, 123)

Ulaşmak, yol göstermek, ‘peruenire facere’ 147, 16; 139, 6; 141, 3.

tavya yetkirdi: ‘Dağa ulaştı’ 141, 1 şeklinde geçmektedir.

yetkir- ‘ulaşmak, yol göstermek’ (< *yét-* ‘ulaşmak, erişmek’ -*kür-*) eylemi *yét-* eylemine -*kir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yét-* ‘ulaşmak, erişmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 893a; OTWF II: 755; Berta, 1996, 465; Schönig, 2003, 196).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. *yétirü-* ‘ulaşmak’ (EDPT: 893a); KB’de *yetür-* ‘ulaştırmak’ (EDPT: 893a); KE’da *yetkür-* ‘yetiştirmek, ulaştırmak’ (Ata, 1997, 90v2); NF’te *yetgür-* ‘yetiştirmek’ (Ata, 1998, 415-4); ME’de *yetgür-* ‘ulaştırmak’ (Yüce, 1993, 207); HŞ’de *yetkür-* ‘doprowadzić., zanieść, dręczyć, przekazać’ (Zajaczkowski, 1961, 79); Çağataycada *yétkür-* ‘yetiştirmek’ (Seng. 348r28, bkz. EDPT: 893a); Osmanlıcada *yetür-* ‘ulaştırmak’ (TTS I: 823; TTS II: 1045; TTS III: 804; TTS IV: 879) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yetkir-* ‘erişmek’ (Atalay, 1945, 285); BM’te *yitür-* ‘niszczyć, rujnować, burzyć’ (Zajaczkowski, 1954, 57); TA’de *yetür-* ‘yetiştirmek, ulaştırmak’ (Toparlı, 2000, 157); GT’de *yetür-* ‘eriştirmek, yetiştirmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 398); İM’de *yitkür-* ‘ulaştırmak’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

yötkür- [jótkvr] (Grønbech, 1942, 128)

Öksürmek

yötkürdim: ‘Öksürdüm’ 114, 10 1 şeklinde geçmektedir.

yötkür- ‘öksürmek’ (< **yöt-* -*kür-*) eylemi *yöt-* eylemine -*kür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yöt- köküne dayandırılmaktadır (Berta, 1996, 622; Schönig, 1999, 194). Clauson bu eylemle alakalı olduğunu düşündüğümüz *yötül* ‘öksürük’ sözcüğü için etimolojisinin açık olmadığını belirtmiştir (EDPT: 889b, bkz. Özyetgin, 2001, 749).

Sözcük Eski Uygurcada krş. *yötül* ‘öksürük’ (EDPT: 889b) ve Çağataycada *yötül* ‘öksürük’ (Seng. 341v9, bkz. EDPT: 890a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *yütür*- ‘öksürmek’ (Caferoğlu, 1931, 131; Özyetgin, 2001, 749); KK’de *yütkür*- ‘sümürmek’ (Toparlı, 1999, 132); İM’de *yütkür*- ‘öksürmek’ (Toparlı, 1992, 624) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.8. -GUZ-

Bu ek ettirgen çatılar türetmektedir. Bu ekin Eski Türkçede ettirgenlik ekleri içinde rastlanmaması -*gur*-/*gür*- eki ile bir yakınlığı veya benzerliği olduğunu bazı eylemlerde her iki ettirgenlik şeklinin kullanılmasından anlaşılmaktadır. Kıpçak Türkçesinde bu ekle türetilmiş eylemler bulunmaktadır (bkz. Karamanlıoğlu, 1994, 50).

Eski Türkçede ve Karahanlı Türkçesinde bu ekle türemiş eylemlere pek rastlanmamaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *ar-guz*- ‘yordurmak’ (Yüce, 1993, 92); KE’da *oltur-guz*- ‘oturtmak’ (Ata, 1997, 96r3); NF’te *tir-güz*- ‘diriltmek’ (Ata, 1998, 349-15) örneklerinde bulunmaktadır.

Çağataycada *tir-güz*- ‘diriltmek, canlandırmak’ (Seng. 191r10, bkz. EDPT: 545b); *tur-guz*- ‘durdurmak, oturtmak’ (Seng. 170v239, bkz. EDPT: 541a) eylemleri ile karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde bu ek ettirgenlik eki olarak kullanılmaktadır. Kalın sıradaki şekli -*guz*- olarak yazıldığı için ince sıradaki şekli de -*güz*- olmalıdır. Eski Türkçede ettirgenlik ekleri arasında rastlanmayan -*gur*-/*gür*- eki ile bir yakınlığı veya benzerliği olduğu bazı eylemlerde her iki ettirgenlik şeklinin kullanılmasından da anlaşılmaktadır. Bu eklerin çıkış noktasının aynı olduğu tahmin edilebilir (Karamanlıoğlu, 1994, 49).

Codex Cumanicus’ta -gUz- eki ile türemiş eylemler:

körgüz-, -ür [corgux-; corgusur / korgvz- , körgüz-, korgus, corgus-; korgussur; cørugis (doğrusu cørgusungis) 124 1] (Grønbech, 1942, 154)

Göstermek, açıklamak, anlatmak, ‘monstrare’ 35, 23–25; 38.19–21.

teñeri bizge körgüzür evangelim içinde nişan kerti söymekiñ: ‘Tanrı bize, İncil’de gerçek sevginin alametini gösterir’ 123, 13.

baruñız körgüzüñiz papazlarğa: ‘Gidiniz ve kendinizi papazlara gösteriniz’ 124, 1; krş. 139, 10; 141, 14; 144, 19.

körgüzdiler alarğa kim Christus betlemde toññáy: ‘Onlar ona, İsa’nın Beytullahim’de doğmuş olabileceğini anlantılar’ 123, 1; krş. 124, 23.

Yaptırtmak, yaşatmak, yapılmak

teñri körgüzmesin: ‘Tanrı göstermesin’ 115, 20 1.

körgüzmek: ‘Gösterme’ 35. 26 şeklinde geçmektedir.

körgüz- ‘göstermek, açıklamak, anlatmak; yaptırtmak, yaşatmak, yapılmak’ (< *kör-* ‘görmek’ -*güz-*) eylemi *kör-* eylemine -*güz-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır. Özyetgin bu eylemi (< *körgüz-* < **kör-ik-iz-* ‘göstermek’ yapısı bakımından krş. *korkız-*) şeklinde belirtmiştir (Özyetgin, 2001, 558).

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kör-* ‘görünmek’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 292a; EDPT: 740a; Berta, 1996, 208).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te kökün farklı bir türevi olarak *körküt-* ‘göstermek’ (Atalay II, 340; DanKelly, 1985, 110); KE’da *körgüz-* ‘göstermek’ (Ata, 1997, 91r19); NF’te *körgüz-* ‘göstermek’ (Ata, 1998, 54-9); ME’de *körkü-* ‘göstermek’ (Yüce, 1993, 150); HŞ’de *körgüz-* ‘pokazywać, wskazywać’ (Zajaczkowski, 1961, 102) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *körkü-* ‘göstermek’ ve *körkez-* ‘göstermek’ (Atalay, 1945, 208); Kİ’te *körgüz-* ‘göstermek’ (Caferoğlu, 1931, 52; Özyetgin, 2001, 558); KK’de *körgüz-* ‘göstermek’ (Toparlı, 1999, 117); GT’de *körgüz-* ‘göstermek’ (Karamanlioğlu, 1989, 310); İM’de *körgüz-* ‘göstermek’ (Toparlı, 1992, 558) biçimlerinde bulunmaktadır.

olturguz- [olturguz-] (Grønbech, 1942, 177)

Oturmak

öz oında olturğuzdı: ‘O, (senin) sağna oturdu’ 141, 4 şeklinde geçmektedir.

olturğuz- ‘oturmak’ (< *oltur-* ‘oturmak’ -*ğuz-*) eylemi *oltur-* eylemine -*ğuz-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Schönig eylemi *oltur-* ‘oturmak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (Schönig, 2001, 116). Clauson madde başı olarak verdiği *olur-* eyleminin içinde *oltur-* ‘oturmak’ sözcüğünü de işlemiştir (EDPT: 150a). Talat Tekin *olor-* eylemini **ol-* köküne dayandırmış ve *olğurt-* ‘oturmak’ biçimi ile karşılaştırmıştır (Tekin, 2000, 96). Räsänen eylemi **olu-tur* şeklinde açmıştır (VEWT: 361a).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *olturğuz-* ‘oturtmak’ (Ata, 1997, 85r19); NF’te *olturğuz-* ‘oturtmak’ (Ata, 1998, 439-15); Çağataycada *olturğuz-* ‘oturtmak’ (LÇ: 38b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

örgüz-, -ür [örgvzvr] (Grønbech, 1942, 184)

(Koyunları) otlağa salmak

örgüzür-men: ‘Otlatırım’ 163, 18 r şeklinde geçmektedir.

örgüz- ‘(koyunları) otlağa salmak’ (< *ör-* ‘belirmek, çıkmak, kopmak, yükselmek’ - *güz-*) eylemi *ör-* eylemine -*güz-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Schönig eylemi *ör-güz-* şeklinde açmıştır (Schönig, 2003, 190).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

sergiz-, -ir [sergizir] (Grønbech, 1942, 218)

Evcilleştirmek, eğitmek

sergizir-men: ‘Evcilleştiririm’ 160, 21 l şeklinde geçmektedir.

sergiz- ‘evcilleştirmek, eğitmek’ (< *ser-* -*giz-*) eylemi *ser* eylemine -*giz-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik kaynaklarda eylem **ser-* köküne dayandırılmaktadır (Schönig, 2001, 116; Karamanlioğlu, 1994, 50).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tirgiz- [**tirgiz-**] (Grønbech, 1942, 245)

Diriltmek, canlandırmak

bizni tirgizmekge öldü: ‘Bizi diriltmek için öldü’ 142, 4 şeklinde geçmektedir.

tirgiz- ‘diriltmek, canlandırmak’ (< *tir-* ‘canlanmak, dirilmek’ -*giz-*) eylemi *tir-* eylemine -*giz-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tir-* ‘canlanmak, dirilmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 545b; DanKelly, 1985, 191; OTWF II: 753; Berta, 1996, 360). Talat Tekin *t̃r-* ‘yaşamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede krş. *tirgür-* ‘diriltmek, hayatta tutmak’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tirgür-* ‘diriltmek’ (EDPT: 545b); DLT’te *tirgür-* ‘diriltmek’ (Atalay II, 179; DanKelly, 1985, 191); KE’da *tirgüz-* ‘diriltmek’ (Ata, 1997, 40r19); NF’te *tirgüz-* ‘diriltmek, canlandırmak’ (Ata, 1998, 438-5); HŞ’de *tirgür-* ‘ożywić, wskrzesić’ (Zajaczkowski, 1961, 179); Çağataycada *tirgüz-* ‘canlandırmak’ (Seng. 191r10, bkz. EDPT: 545b); Osmanlıcada *dirgür-* ‘diriltmek’ (TTS I: 210; TTS II: 303; TTS III: 197; TTS IV: 228) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tirkiz-* ‘diriltmek’ (Atalay, 1945, 259); KI’te *tirgir-* ‘yaşatmak, diriltmek’ (Caferoğlu, 1931, 103; Özyetgin, 2001, 669); GT’de *tirgiz-* ‘diriltmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 376); İM’de *tirgiz-/tirgüz-* ‘diriltmek’ (Toparlı, 1992, 607) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.9. -I-

Eylemden eylem türeten pekiştirme ekidir (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 50).

Codex Cumanicus’ta -I- eki ile türemiş eylemler:

yani-, -r [**iani-; ianir**] (Grønbech, 1942, 113)

Tehdit etmek, ‘minare’ 35, 34–35.

yanır-men: ‘Yanarım’ 35, 34 şeklinde geçmektedir.

yanı- ‘tehdit etmek’ (< *yan-* ‘tehdit etmek’-*i*-) eylemi *yan-* eylemine *-I-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson’da eylem *yan-* ‘tehdit etmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 942a). Talat Tekin *yān-* ‘tehdit etmek, korkutmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yan-* ‘tehdit etmek’ (EDPT: 942a); DLT’te *yan-* ‘korkutmak, tehdit etmek’ (Atalay III, 65; DanKelly, 1985, 212); ME’de *yan-* ‘korkutmak’ (Yüce, 1993, 202) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yanı-* ‘tehdit etmek’ (Atalay, 1945, 278) biçiminde bulunmaktadır.

4.10. -(X)k-

Eylemlerden kuvvetlendirme ve pekiştirme ifade eden eylemler türeten bir ektir. Bu ek çok işlek olmayan eklerdendir (bkz. Gabain, 1941 (20003), 59; Räsänen, 1957, 164; OTWF II: 645; Ergin, 1997, 215; Tekin, 2000, 95; Banguoğlu, 2000, 279)

Gabain Eski Türkçede bu ek için *al-ķ-* ‘bitirmek’; *ö-k-* ‘düşünmek’; *kön-ük-* ‘tamamıyla yanmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 59). Talat Tekin *ķor(i)ķ-* ‘korkmak’; *bas-ıķ-* ‘bastırmak, sokmak’ eylemlerini belirtmiştir (Tekin, 2000, 95).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *ķır-ķ-* ‘kırmak, hayvanın tüyünü kesmek’ (Atalay II, 236; DanKelly, 1985, 138); *sa-ķ-* ‘saymak’ (Atalay I, 85; DanKelly, 1985, 151); *yaşı-k-* ‘(göz) kamaşmak’ (Atalay III, 76; DanKelly, 1985, 218); *tur-uķ-* ‘(kan) toplanmak, yoğunlaşmak’ (Atalay I, 192; DanKelly, 1985, 200) örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *sız-ıķ-* ‘sızmak, akmak’ (Yüce, 1993, 176); KE’da *ısı-ķ-* ‘içi ısınmak, sevmek’ (Ata, 1997, 77r2); ME’de *dur-uķ-* ‘duraklamak’ (Yüce, 1993, 116) eylemleri bulunmaktadır.

Çağataycada *ér-ik-* ‘usanmak, bıkmak; canı sıkılmak’ (Seng. 98v28, bkz. EDPT: 226a); *kor-(ı)k-* ‘korkmak’ (Seng. 285r6, bkz. EDPT: 651b) örneklerini görebilmekteyiz.

Kıpçak Türkçesinde eylemden eylem türeten bu ek eylemlere pekiştirme anlamı katmaktadır (bkz. Karamanloğlu, 1994, 50).

Codex Cumanicus’ta -(X)k- eki ile türemiş eylemler:

açık- [ačik-] (Grønbech, 1942, 28)

Acıkmak, ‘esurire’ 140, 1 şeklinde geçmektedir.

açık- ‘acıkmak’ (< aç- ‘acıkmak’ -ık-) eylemi aç eylemine -ık- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda aç- ‘acıkmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 23a; DanKelly, 1985, 3; Berta, 1996, 15). Talat Tekin āç- ‘acıkmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de açık- ‘acıkmak’ (Atalay I, 190; DanKelly, 1985, 3); KE’da açık- ‘acıkmak, karnı aç olmak’ (Ata, 1997, 93r7); Çağataycada acık- ‘acıkmak’ (Seng. 32r12, bkz. EDPT: 23a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ad olarak acık ‘aç, acıkmış, tokun karştı’ (Atalay, 1945, 135) biçiminde bulunmaktadır.

aşık-, aşır- [ašic-, ašigir] (Grønbech, 1942, 44)

Acele etmek, ‘iyle’ 114, 15–18 r şeklinde geçmektedir.

aşık- ‘acele etmek’ (< aş- ‘acele etmek’ -ık-) eylemi aş- eylemine -ık- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson aşu- ‘acele etmek’ eylemini kök olarak belirtmiştir (EDPT: 259b). Karamanloğlu, bu eylemdeki -k- ekinin pekiştirme görevinde olduğunu belirtmiş ve bu eylemi aş- ‘aşmak’ > aş-u- ‘koşmak, aşmak’ > aşu-k- ‘acele etmek’ şeklinde açmıştır (Karamanloğlu, 1994, 50).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada aşu- ‘acele etmek’ (UW: 245b); DLT’te aşık- ‘acele etmek’ (Atalay I, 191; DanKelly, 1985, 15); KE’da

aşuq- ‘acele etmek, ivedilenmek, özmek’ (Ata, 1997, 246r18); HŞ’de *aşuq-* ‘špieszyć się szybko coś zrobić’ (Zajaczkowski, 1961, 14); Çağataycada *aşuq-* ‘acele etmek’ (Seng. 41r29, bkz. EDPT: 259b); Osmanlıcada *aşuq-/aşıq-* ‘acele etmek’ (TTS I: 63) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de eylemin türevi olarak *aşıqmaq* ‘ivmek, acele etmek’ (Atalay, 1945, 143); KK’de *aşıqtır-* ‘acele ettirmek’ (Toparlı, 1999, 101); GT’de *aşıq-* ‘acele etmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 206); İM’de *aşıq-* ‘acele etmek’ (Toparlı, 1992, 503) biçimlerinde bulunmaktadır.

erik-; erigir [erik-; eregir] (Grønbech, 1942, 92)

Nefret etmek, tiksirmek, ‘atediari’ 9, 1–2 şeklinde yer almaktadır.

erik- ‘nefret etmek, tiksirmek’ (< *ér-* ‘bıkmak, usanmak, kendini yalnız hissetmek’ - *ik-*) eylemi *er-* eylemine *-ik-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ér-* ‘bıkmak, usanmak, kendini yalnız hissetmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 226a; OTWF II: 646; Berta, 1996, 147). Talat Tekin *ēr-* ‘yorulmak; bıkmak, usanmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *ir-* ‘sıkılmak, bunalmak’ (EDPT: 194a); DLT’de *ir-* ‘sıkılmak, bunalmak, irilmek, yalnızlık duymak’ (Atalay I, 173; DanKelly, 1985, 25); KB’de *irik-* ‘yalnız kalmak, sıkılmak’ (EDPT: 226a); KE’da *ir-* ‘usanmak, bıkmak’ (Ata, 1997, 59r11); HŞ’de *erik-* ‘odwracać się (od kogo), mieć dość, uprzykrzyć sobie’ (Zajaczkowski, 1954, 51); Çağataycada *érik-* ‘usanmak, bıkmak; canı sıkılma’ (Seng. 98v28, bkz. EDPT: 226a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *irik-* ‘içi daralmak, sızlamak’ (Atalay, 1945, 178); Kİ’te kök olarak *ir-* ‘sıkılmak, daralmak’ (Caferoğlu, 1931, 40; Özyetgin, 2001, 481) biçimlerinde bulunmaktadır.

kırk-, -ar [kirkar] (Grønbech, 1942, 207)

Kırmak (kısa kesmek)

ķırķar: ‘Kırkar’ 160, 25 r şeklinde geçmektedir.

ķırķ- ‘(kısa kesmek), kırkmak’ (< *ķır-* ‘kesmek’ -*ķ-*) eylemi *ķır-* eylemine -*ķ-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķır-* ‘kesmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 651a; DanKelly, 1985, 138).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķırķ-* ‘kırkmak’ (EDPT: 651a); DLT’te *ķırķ-* ‘kırkmak’ (Atalay III, 422; DanKelly, 1985, 138); KE’da *ķırķ-* ‘kırkmak, kesmek, tıraş etmek’ (Ata, 1997, 179v10); ME’de *ķırķ-* ‘kırkmak, kesmek’ (Yüce, 1993, 143); Çağataycada *ķırķ-* ‘kırkmak, kesmek’ (Seng. 294r29, bkz. EDPT: 651b); Osmanlıcada *ķırķ-* ‘kırkmak’ (TTS IV: 2510) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķırķ-* ‘kırkmak’ (Atalay, 1945, 199); KI’te *ķırķ-* ‘tüyünü makasla kesmek’ (Caferoğlu, 1931, 76; Özyetgin, 2001, 530); TA’de *ķırķ-* ‘kırkmak’ (Toparlı, 2000, 118) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķirik- [ķirigib] (Grønbech, 1942, 148)

Uymak, birbirine bağlamak

ķirigip: ‘Uyup’ 162, 37 r şeklinde geçmektedir.

ķirik- ‘uymak, birbirine bağlamak’ (< *ķir-* ‘girmek’ -*ik-*) eylemi *ķir-* eylemine -*ik-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *ķir-* ‘girmek’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 195).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

ķorķ-, ķorķ-, ķor-; ķorķar [chorchar, chortun (doğrusu, -m), chorchil, chormac 43, 4–7 / korchsa 125, 19; korkmagil 151, 11] (Grønbech, 1942, 200)

Korkmak, ‘pauescere’ 43, 4–6.

ķorķmağıl: ‘Korkma’ 151, 11.

teņriden ķorķ-: ‘Tanrı’dan korkmak’ 125, 19.

ķormak: ‘Korku’ 43, 7 Şeklinde geķmektedir.

ķorķ-/ķorķ- ‘korkmak’ (< *ķori- ‘korumak’ -ķ-) eylemi *ķori- eylemine -ķ- eylemden eylem yapım eki getirilerek geķişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen, Clauson, Dankoff ve Berta bu eylemi madde baőı olarak vermiőler ve eylem iķin herhangi bir kők belirtmemiőlerdir (VEWT: 282b; EDPT: 651b; DanKelly, 1985, 143; Berta, 1996, 2.76). Erdal ve Tekin eylemi *ķori- ‘korumak’ kőküne dayandırmıőlardır (OTWF II: 646; Tekin, 2000, 95). Talat Tekin ķōri- ‘korumak’ eyleminin uzun űnlölő olduėunu belirtmiőtir (Tekin, 1995, 178).

Sőzcük Eski Tőrķçeden itibaren gőrőlmektedir. Kőktőrķçede ķorķ- ‘korkmak’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada ķorķ- ‘korkmak’ (EDPT: 651b); DLT’te ķorķ- ‘korkmak’ (Atalay III, 421; DanKelly, 1985, 143); KE’da ķorķ- ‘korkmak’ (Ata, 1997, 15v21); NF’te ķorķ- ‘korkmak’ (Ata, 1998, 19-5); ME’de ķorķ- ‘korkmak, çekinmek’ (Yüce, 1993, 147); Hő’de ķorķ- ‘bać się’ (Zajaczkowski, 1961, 141); Ćaėataycada ķorķ- ‘korkmak’ (Seng. 285r6, bkz. EDPT: 651b); Osmanlıcada ķorķ-/ķorķ- ‘korkmak’ (TTS I: 485; TTS II: 651) Őekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dıőındaki Kıpķakķa eserlerde KI’te ķorķ- ‘korkmak’ (Caferoėlu, 1931, 79; Őzyetgin, 2001, 547); TZ’de ķoruķ- ‘korkmak’ (Atalay, 1945, 205); TA’de ķorķ- ‘korkmak’ (Toparlı, 2000, 121); KK’de ķorķ- ‘korkmak’ (Toparlı, 1999, 116); DM’de ķorķ- ‘korkmak’ (Toparlı, 2003, 94); GT’de ķorķ- ‘korkmak’ (Karamanhoėlu, 1989, 307); İM’de ķorķ- ‘korkmak, çekinmek’ (Toparlı, 1992, 555) biķimlerinde bulunmaktadır.

yulķ-, -ar [julkar] (Grønbech, 1942, 128)

Yolmak, koparmak

yular-men: ‘Yolarım’ 161, 13 r Şeklinde geķmektedir.

yulķ- ‘yolmak, koparmak’ (< yul- ‘yolmak, koparmak’ -ķ-) eylemi yul- eylemine -ķ- eylemden eylem yapım eki getirilerek geķiőli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda yul- ‘yolmak, koparmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 924b; DanKelly, 1985, 233).

Sözcük Karahanlı Tőrķçesinden itibaren görölmektedir. DLT’te yulķ- ‘sıyırmak; çatlatmak; yolmak, bir şeyden herhangi bir şeyi ķıkarmak, soymak; faydalanmak,

elde etmek' (Atalay III, 436; DanKelly, 1985, 233); KE'da eylemin türevi olarak *yoluḡ*- 'rastlamak, karşısına çıkmak' (Ata, 1997, 32v16); NF'te *yoluḡ*- 'karşısına, önüne çıkmak' (Ata, 1998, 405-14); ME'de *yolḡaş*- 'rastlamak' (Yüce, 1993, 211); HŞ'de *yulḡ*- 'wrywać, wydzierać' (Zajackowski, 1961, 82) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

4.11. -(X)l-

Bu ek edilgen ve dönüşlü çatılı eylemler türetmektedir. Gabain bu ekin dönüşlülük veya edilgenlik ve meçhullük bildirdiğini belirtmiştir (Gabain, 1941 (2003), 59). Eski Türkçeden itibaren kullanılan işlek eklerdendir. Bu ek geçişsiz yani olma ifade eden eylemlerden meçhul eylemler yapmaktadır. Meçhul eylemler öznesi olmayan eylemlerdir (bkz. Räsänen, 1957, 160; OTWF II: 651; Ergin, 1997, 204; Tekin, 2000, 95; Banguoğlu, 2000, 281).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *ḡat-ul*- 'katılmak'; *ört-ül*- 'örtülme, örtünme'; *saç-al*- 'saçılmak'; *tir-il*- 'yaşamak' örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 59). Talat Tekin *tir-il*- 'dirilmek, canlanmak'; *aḡr-ul*- 'ayrılmak'; *yub-ul*- 'yuvarlanmak' eylemlerini saptamıştır (Tekin, 2000, 95).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'te *alḡa-l*- 'alkışlanmak, övülme' (Atalay I, 249; DanKelly, 1985, 8); *bıç-il*- 'kesilmek, biçilmek' (Atalay II, 122; DanKelly, 1985, 72); *ırḡa-l*- 'sallanmak' (Atalay I, 247; DanKelly, 1985, 35); *ör-ül*- 'ip ve benzeri örülme' (Atalay I, 195; 48; DanKelly, 1985, 48) örnekleri yer almaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *buz-ul*- 'bozulmak, yıkılmak' (Ata, 1997, 77v17); ME'de *çat-ul*- 'uydurulmak' (Yüce, 1993, 110); KE'da *ḡoş-ul*- 'şart tutulmak, kararlaştırılmak' (Ata, 1997, 110r19); ME'de *süz-ül*- 'eskiyip dökülme' (Yüce, 1993, 180) eylemlerini bulabilmekteyiz.

Çağataycada *çayḡa-l*- 'çalkanmak, sallanmak, harekete geçmek; arınmak' (Seng. 210v22); *év(i)r-ül*- 'dönme, çevrilme' (Seng. 118r29, bkz. EDPT: 14b); *ḡoş-ul*- 'takılmak, iştirilmek' (Seng. 287v28, bkz. EDPT: 673a) örneklerini verebiliriz.

Kıpçak Türkçesinde sıklıkla kullanılan bu ek edilgen eylemler türetmektedir (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 50).

Codex Cumanicus'ta -(X)l- eki ile türemiş eylemler:

açıl- [ačel-] (Grønbech, 1942, 28)

Açılmak

kök barčá açılup-tur: ‘Gök tamamen açıldı’ 122, 17 şeklinde geçmektedir.

açıl- ‘açılmak’ (< aç- ‘açmak’ -ıl-) eylemi aç- eylemine -ıl- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda aç- ‘açmak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 3b; EDPT: 26b; DanKelly, 1985, 3; OTWF II: 651; Berta, 1996, 2.2).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada açıl- ‘açılmak’ (UW: 41a); DLT’de açıl- ‘açılmak, ferahlamak; (gök) açılmak, temizlenmek’ (Atalay I, 194; DanKelly, 1985, 3); KE’da açıl- ‘açılmak, (çiçek) açılmak, rahatlamak, ferahlamak’ (Ata, 1997, 183v6); NF’te açıl- ‘açılmak, yayılmak, fethedilmek, rahatlamak, ferahlamak’ (Ata, 1998, 73-9); ME’de açıl- ‘açılmak’ (Yüce, 1993, 83); HŞ’de açıl- ‘byc otwartym, roswinać się, zakwitnąć’ (Zajaczkowski, 1961, 3); Çağataycada açıl- ‘açılmak’ (Seng. 31r14, bkz. EDPT: 26b); Osmanlıcada açıl- ‘açılmak’ (TTS I: 2; TTS II: 4; TTS III: 2) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te açıl- ‘açıldı’ V3b7 (Caferoğlu, 1931, 1; Özyetgin, 2001, 340); BM’ta açıl- ‘byc otwartym’ (Zajaczkowski, 1954, 41); GT’de açıl- ‘açılmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 196); İM’de açıl- ‘açılmak; yüzünden bir şey çıkarmak, ele geçirilmek, zaptedilmek; orucu bozulmak; açığa çıkarılmak; belirlemek, ortaya çıkarmak’ (Toparlı, 1992, 496) biçimlerinde bulunmaktadır.

asıl- [asil-] (Grønbech, 1942, 43)

Asılmak, ‘pendere’ 142, 11 şeklinde geçmektedir.

asıl- ‘asılmak’ (< as- ‘asmak’ -ıl-) eylemi as- eylemine -ıl- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda as- ‘asmak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 8b; EDPT: 247b; DanKelly, 1985, 13; OTWF II: 654; Berta, 1996, 53). Talat Tekin *ās-* ‘asmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 100).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada asıl- ‘asılmak’ (UW: 232b); DLT’de asıl- ‘asılmak’ (Atalay I 196; DanKelly, 1985, 13); KE’da asıl-

‘asılmak’ (Ata, 1997, 22r14); NF’te *asıl-* ‘asılmak’ (Ata, 1998, 67-15); Çağataycada *asıl-* ‘asılmak’ (Seng. 39v4, bkz. EDPT: 226b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı bir türevi olarak *asın-* ‘asılmak, ilinmek’ (Atalay, 1945, 142); Kİ’te *asıl-* ‘asılmak’ (Caferoğlu, 1931, 6; Özyetgin, 2001, 361); BM’te *asıl-* ‘być zawieszonym, zawiesić się, powiesić się’ (Zajaczkowski, 1954, 43); İM’de *asıl-* ‘asılmak’ (Toparlı, 1992, 502) biçimlerinde bulunmaktadır.

aytıl- [aytıl] (Grønbech, 1942, 33)

Söylenmek, zikredilmek

burun alay aytıldı payğanbardan: ‘Önceleri peygamberden böyle söylendi; önceleri peygamber hakkında öyle söylendi’ 123, 2.

bugün aytıldı anıñ alğıshlı atı: ‘Bugün onun mübarek adı anıldı’ 122, 23 şeklinde geçmektedir.

aytıl- ‘söylenmek, zikredilmek’ (< *ay-(ı)t-* ‘söylemek, demek’ *-ıl-*) eylemi *ayt-* eylemine *-ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ay-(ı)t-* ‘söylemek, demek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 269b; DanKelly, 1985, 17). Bu eylemin de etimolojisi *ay-* ‘demek, söylemek’ > *ay-(ı)t-* şeklindedir.

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *aytıl-* ‘sorulmak, söylemek’ (Atalay I, 270; DanKelly, 1985, 17); KE’da *aytıl-* ‘söylenmek’ (Ata, 1997, 145v10); NF’te *aytıl-* ‘söylenmek’ (Ata, 1998, 37-12); ME’de *aytıl-* ‘denmek, söylenmek’ (Yüce, 1993, 96); Çağataycada *aytıl-* ‘denmek, söylenmek’ (Seng. 54v6, bkz. EDPT: 269b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *aytıl-* ‘söylenilmek, denilmek’ (Toparlı, 1992, 505) biçiminde bulunmaktadır.

beril- [beril-, berel-] (Grønbech, 1942, 56)

Verilmek, ‘dari’ 131, 30 r.

dünyeye tirelik berilip-turur: ‘Dünyaya hayat verilmiş’ 145, 7 şeklinde geçmektedir.

beril- ‘verilmek’ (< *bér-* ‘vermek’ -*il-*) eylemi *ber-* eylemine -*il-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bér-* ‘vermek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 365b; DanKelly, 1985, 71; Berta, 1996, 77). Talat Tekin *bēr-* ‘vermek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *béril-* ‘verilmek’ (Atalay III, 131; DanKelly, 1985, 71); KE’da *béril-* ‘verilmek’ (Ata, 1997, 8v8); NF’te *béril-* ‘verilmek’ (Ata, 1998, 250-3); ME’de *béril-* ‘verilmek’ (Yüce, 1993, 101); Çağataycada *béril-* ‘verilmek’ (Seng. 144v14, bkz. EDPT: 365b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *biril-* ‘verilmek’ (Toparlı, 1992, 510) biçiminde bulunmaktadır.

boğul-, -ur [boğul-; bogulur] (Grønbech, 1942, 62)

Boğulmak, ‘negare in aqua’ 36, 15–17 şeklinde geçmektedir.

boğul- ‘boğulmak’ (< *boğ-* ‘boğmak’ -*ul-*) eylemi *boğ-* eylemine -*ul-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *boğ-* ‘boğmak’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 314b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *boğ-* ‘boğmak’ (EDPT: 311b); DLT’de *boğul-* ‘boğulmak’ (Atalay II, 131; DanKelly, 1985, 76); NF’te *boğ-* ‘boğmak’ (Ata, 1998, 18-6); ME’de *boğul-* ‘boğulmak’ (Yüce, 1993, 105) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *bo-* ‘boğmak’ ve *boğ-* ‘(Trkm.) boğmak’ (Atalay, 1945, 154); Kİ’te *boğ-* ‘boğmak’ (Caferoğlu, 1931, 20; Özyetgin, 2001, 402); TA’de *boğ-* ‘boğmak’ (Toparlı, 2000, 95); KK’de *boğ-* ‘boğmak’ (Toparlı, 1999, 105); İM’de *boğ-* ‘boğmak’ (Toparlı, 1992, 511) biçimlerinde bulunmaktadır.

burul- [burul-] (Grønbech, 1942, 69)

Burkulmak, kıvrılmak, halkalanmak

burulup-turğan ılan: ‘Çöreklenip duran yılan’ 138, 16 şeklinde geçmektedir.

burul- ‘burkulmak, kıvrılmak, halkalanmak’ (< *bur-* ‘burmak, bükmek, kıvrırmak, katlamak’ *-ul-*) eylemi *bur-* eylemine *-ul-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bür-* ‘burmak, bükmek, kıvrırmak, katlamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 365b; DanKelly, 1985, 83; Berta, 1996, 119)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün farklı türevi olarak *burķ-* ‘burkmak’ (OTWF II: 646); DLT’de *bürül-* ‘buruşturulmak, bükülmek’ (Atalay II, 131; DanKelly, 1985, 83); KE’da kökün farklı türevi olarak *bur(u)n-* ‘kıvrılmak, dolanmak’ (Ata, 1997, 69v13); HŞ’de *burul-* ‘byc kręconym’ (Zajęczkowski, 1961, 38); Çağataycada *burul-* ‘bükülmek, kıvrılmak’ (Seng. 141v14, bkz. EDPT: 365b); Osmanlıcada *burul-* ‘bükülmek, kıvrılmak’ (TTS IV: 135) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı türevi olarak *buruṣ-* ‘buruşmak’ (Atalay, 1945, 158) biçiminde bulunmaktadır.

bügül-, -ür [bvgvlvr] (Grønbech, 1942, 70)

Bükülmek, ‘flectere, curuare’ 36, 15 şeklinde geçmektedir.

bügül- ‘bükülmek’ (< *bük-* ‘bükmek’ *-ül-*) eylemi *bük-* eylemine *-ül-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bük-* ‘bükmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 326b; DanKelly, 1985, 83; OTWF II: 657; Berta, 1996, 114).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bükül-* ‘bükülmek, eğilmek’ (OTWF II: 657); DLT’de *bükül-* ‘bükülmek, kesilmek’ (Atalay III, 132; DanKelly, 1985, 83); KE’da kökün farklı bir türevi olarak *bükrey-* ‘eğilmek, bükülmek’ (Ata, 1997, 99r15); NF’da *bükrer-* ‘eğilmek, bükülmek, kamburlaşmak’ (Ata, 1998, 274-17); ME’de *büktür-* ‘bükmek, kıvrırmak’ (Yüce, 1993, 109); Çağataycada *bükül-* ‘eğilmek, bükülmek’ (Seng. 137r22, bkz. EDPT: 326b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bükül-* ‘kamburlaşmak’ (Atalay, 1945, 159); KI’te *bügel-* ‘secde eylemek, kalçasını kaldırmak’ (Caferoğlu, 1931, 24; Özyetgin, 2001, 421); GT’de *bükürül-* ‘bükülmek’

(Karamanloğlu, 1989, 233); İM’de *bükül-* ‘bükülmek’ (Toparlı, 1992, 513) biçiminde bulunmaktadır.

çáyħal- [čoyHal-] (Grønbech, 1942, 72)

Çalkalanmak, sallanmak

çáyħala-dır: ‘Çalkalanıyor, sallanıyor’ 163, 8 l şeklinde geçmektedir.

çáyħal- ‘çalkalanmak, sallanmak’ (< *çayħa-* ‘çalkamak, sallamak; arınmak, yıkamak, temizlemek’ -l-) eylemi *çayħa-* eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanımlanamamakla birlikte eylemin *çayħa-* ‘çalkamak, sallamak; arınmak, yıkamak, temizlemek’ köküne dayandığı açıktır.

Sözcük Çağataycada *çayħal-* ‘çalkalanmak, sallanmak’ (Seng. 210v22) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

çırmal-, [čirmal-] (Grønbech, 1942, 79)

Sarılmak, dolanmak 111, 8–9.

çırmalup-tur: ‘Sarılmış’ 111, 6 şeklinde geçmektedir.

çırmal- ‘bükülmek, dolanmak, kıvrılmak’ (< *çırma-* ‘sarmak, dolamak’ -l-) eylemi *çırma-* eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson madde başı olarak *çermel-* ‘bükülmek, dolanmak, kıvrılmak’ eylemini vermiş ve bu eylemin de kökünü *çerme-* olarak belirlemiştir (EDPT: 430b).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *çermel-* ‘bir şeyin ucu kıvrılmak, bükülmek’ (Atalay II, 231; DanKelly, 1985: 90); Çağataycada *çırmal-* ‘çevrilmek, sarılmak’ (Seng. 217r12, bkz. EDPT: 430b); Osmanlıcada kök olarak *çerme-* ‘sarmak, dürmek’ ve göçüşmeli biçimi olan *çemre-* (TTS II: 217) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

çuçul-, -ur [çučulur] krş. suçul- (Grønbech, 1942, 77)

Soyunmak, ‘dispoliare’ 20, 22 şeklinde geçmektedir.

çuçul- ‘soyunmak’ (< suç- ‘çıkmaq’ -ul-) eylemi çuç- eylemine -ul- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda suç- ‘çıkmaq’ köküne dayandırılmaktadır (Brockelmann, 1954, 202; EDPT: 797b; DanKelly, 1985, 168).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *suçul-* ‘soyunmak, çekip çıkarmak’ (OTWF II: 615); DLT’de *suçul-* ‘çiçek açılmak, (bitki yerden) çıkmak, elbise çıkarmak, soyunmak’ (Atalay II, 122; DanKelly, 1985, 168); KE’da *suçu/ıl-* ‘açılmak, çıkmak, çıkarmak, sıçramak, etrafa yayılmak’ (Ata, 1997, 11v10); NF’te *suç(u)l-* ‘elbise çıkarmak, soyunmak’ (Ata, 1998, 39-6); HŞ’de *suçul-* ‘rozbiarać się obnażać się’ (Zajaczkowski, 1961, 161) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *suçul-* ‘soyunmak, tamamen çıplak olmak’ (Caferoğlu, 1931, 93; Özyetgin, 2001, 635) biçiminde bulunmaktadır.

çüvel- [čvel-] (Grønbech, 1942, 78)

Devrilmek

araba çüveldi: ‘Araba devrildi’ 163, 33 1 şeklinde geçmektedir

çüvel- ‘devrilmek’ (< çüve- ‘yere çalmak’ -l-) eylemi çüve- eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Karamanlioğlu eylemi çüve- ‘yere çalmak’ köküne dayandırmıştır (Karamanlioğlu, 1994, 51).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

etil- [etil-] (Grønbech, 1942, 96)

Yapılmak, edilmek, yaratılmak 148, 5 şeklinde geçmektedir.

etil- ‘yapılmak, edilmek, yaratılmak’ (< *ét-* ‘yapmak, etmek, eylemek, kılmak, düzenlemek, hazırlamak’ -il-) eylemi *et-* eylemine -il- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ét-* ‘yapmak, etmek, eylemek, kılmak, düzenlemek, hazırlamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 56b; DanKelly, 1985, 90; OTWF II: 660). Talat Tekin *ēt-* ‘düzenlemek, tanzim ve tertip etmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *étel-* ‘yapılmak’ (EDPT: 56b); DLT’de *étel-* ‘düzelmek; edilmek, yapılmak’ (Atalay I, 53; DanKelly, 1985, 90); ME’de *édil-* ‘yapılmak, edilmek’ (Yüce, 1993, 117); Çağataycada *étel-* ‘yapılmak’ (Seng. 94r17, bkz. EDPT: 56b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *itil-* ‘yapılmak, edilmek’ (Toparlı, 1992, 542) biçiminde bulunmaktadır.

ırğal- [[j]rğal-] (Grønbech, 1942, 274)

Sallamak, sallanmak

ırğala-dır: ‘Sallanıyor’ 163, 6 1 şeklinde geçmektedir.

ırğal- ‘sallamak, sallanmak’ (< *ırğa-* ‘sarsmak, sallamak, silkelemek’ -l-) eylemi *ırğa-* eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ırğa-* ‘sarsmak, sallamak, silkelemek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 217b; DanKelly, 1985, 35; OTWF II: 660).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ırğal-* ‘sallanmak’ (EDPT: 217b); DLT’de *ırğal-* ‘sallanmak, ırgalanmak’ (Atalay I, 249; DanKelly, 1985, 35); KE’da kök olarak *ırğa-* ‘sallamak’ (Ata, 1997, 135r8); ME’de *ırğa-* ‘çevirmek’ (Yüce, 1993, 127); HŞ’de *ırğa-* ‘bawić się, ucztować, pić (na uczcie), poruszać’ (Zajaczkowski, 1961, 206); Osmanlıcada *ırğa-/ıgra-/ırğala-/ırkala-* ‘iki yana hafif hafif sallamak; yerinden oynatmak; tedirgin etmek’ (TTS III: 1959-1960) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı bir türevi olarak *ırğan-* ‘ırgalanmak’ (Atalay, 1945, 174); Kİ’te *ırğa-* ‘sallamak, beşik veya ona benzer bir şeyi sallamak’ (Caferoğlu, 1931, 42; Özyetgin, 2001, 472) biçimlerinde bulunmaktadır.

ḡamal- [[k]amal-] (Grønbech, 1942, 192)

Çalkalanmak, sallanmak

ḡamala-dır: ‘Sallanıyor’ 163, 7 l şeklinde geçmektedir.

ḡamal- ‘çalkalanmak, sallanmak’ (< ḡam-a- ‘kamaştırmak, köretmek’ < ḡam- ‘vurmak, fırlatmak’ -l-) eylemi ḡama- eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylemi ḡama- ‘kamaştırmak, köretmek’ sözcüğüne bağlayabiliriz. ḡamal- sözcüğü kaynaklarda ḡamul- şeklinde bulunmakta ve sözcüğün kökü ḡam- ‘vurmak, fırlatmak’ olarak belirtilmektedir (EDPT: 628a; DanKelly, 1985, 125; OTWF II: 661)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. ḡamul- ‘düşmek’ (OTWF II: 661); DLT’de ḡamul- ‘söykenmek, yana yatmak’ (Atalay II, 136; DanKelly, 1985, 125) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

ḡarıl- [karıl-] (Grønbech, 1942, 195)

Sesi kısılmak

üni ḡarıldı: ‘Sesi kısıldı’ 160, 40 r şeklinde geçmektedir.

ḡarıl- ‘sesi kısılmak’ (< ḡar- ‘karıştırmak’ -ıl-) eylemi ḡar- eylemine -ıl- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda ḡar- ‘karıştırmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 658b; DanKelly, 1985, 128). Marcel Erdal bu eylemin ḡatıl- eyleminin değişik bir biçimi olduğunu ifade etmiştir (OTWF II: 662). Talat Tekin ḡār- ‘katmak, karıştırmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 173).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada ḡarıl- ‘karıştırmak’ (OTWF II: 662); DLT’de ḡarıl- ‘karışmak, karılmak’ (Oğuzca) (Atalay II, 134; DanKelly, 1985, 128); KE’de ḡarıl- ‘karışmak’ (Ata, 1997, 121v10); ME’de ḡarıl- ‘karışmak, katılmak’ (Yüce, 1993, 135); HŞ’de ḡarıl- ‘być pomieszany, być polączonym, być wymieszany (z czymś)’ (Zajaczkowski, 1961, 134) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ḡarıl-

‘boğazda bir şey kalmak, boğaza durmak, boğaz tıkanmak; karışmak (Atalay, 1945, 185) biçiminde bulunmaktadır.

kebel- [chebel-] (Grønbech, 1942, 135)

Giyinmek

kebelmiş: ‘Giyinmiş’ 74, 27 şeklinde geçmektedir.

kebel- ‘giyinmek’ (< *kebe- < keb ‘elbise’ -l-) eylemi kebe- eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *kep* ‘elbise’ köküne dayandırmaktadır (VEWT: 271b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

kemişil- [kemizzil-] (Grønbech, 1942, 137)

Fırlatılmak, atılmak

ol teñirniñ kütövden köpden kemişildi: ‘O Tanrı’nın katından çoktan kovulmuştur’ 125, 40 şeklinde geçmektedir.

kemişil- ‘atılmak’ (< kem-iş- ‘atmak, vazgeçmek, terketmek’ < *kem- -il-) eylemi kemiş- eylemine -il- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kemiş-* ‘atmak, vazgeçmek, terketmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (Gabain, 1941 (2003), 279; EDPT: 724b; OTWF II: 663).

Sözcük Eski Uygurcada *kemişil-* ‘kesilmek’ (EDPT: 724b) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *kemişil-/kemişül-* ‘atılmak, bırakılmak’ (Toparlı, 1992, 550) biçiminde bulunmaktadır.

keril-, -ir [keril-; kerilir-] (Grønbech, 1942, 139)

Germek, uzatmak

kerilir-men: ‘Gerilirim, uzanırım’ 114, 8 1.

Gerilmek, asılmak

haçça kerilmiş: ‘Haça gerilmiş’ 148, 9 şeklinde geçmektedir.

keril- ‘gerilmek, uzatmak, asılmak’ (< *ker-* ‘germek, çekip uzatmak, kapatmak’ *-il-*) eylemi *ker-* eylemine *-il-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ker-* ‘germek, çekip uzatmak, kapatmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 745a; DanKelly, 1985, 102; OTWF II: 663).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keril-* ‘uzatılmak, gerilmek’ (Gabain, 1941 (2003), 279); DLT’de *keril-* ‘gerilmek; gerinmek, esnemek’ (Atalay II, 136; DanKelly, 1985, 102); KE’da *keril-* ‘gerilmek’ (Ata, 1997, 67v13) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün başka bir türevi olarak *kerin-* ‘gerinmek’ (Atalay, 1945, 195); KK’de *kiril-* ‘gerinmek’ (Toparlı, 1999, 115); GT’de *keril-* ‘gerilmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 293) biçimlerinde bulunmaktadır.

kınal- [kynal-] (Grønbech, 1942, 207)

Eziyet, elem, ızdırıp çekmek 113, 22 şeklinde geçmektedir.

kınal- ‘eziyet çekmek’ (< *kın(η)a-* ‘eziyet etmek, cezalandırmak’ *-l-*) eylemi *kına-* eylemine *-l-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylemle ilgili herhangi bir kayıt tespit edilememiştir; ancak eylemin gövdesi olan *kın(kıη)a-* ‘eziyet etmek, cezalandırmak’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 634a; DanKelly, 1985, 137). Clauson eylemi *kın(kıη)* ‘ceza, işkence’ > *kın(η)+a-* ‘eziyet etmek, cezalandırmak’ şeklinde açmıştır (EDPT: 634a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemin gövdesi olarak *kına-* ‘eziyet etmek, cezalandırmak’ (EDPT: 634a), DLT’de *kına-* ‘işkence etmek, eziyet etmek, cezalandırmak’ (Atalay III, 273; DanKelly, 1985, 137), KE’da *kınal-* ‘cezalandırmak, eziyet edilmek’ (Ata, 1997, 164v13); HŞ’de *kynna-* ‘dręczyć, męczyć’ (Zajaczkowski, 1961, 147); Çağataycada *kına-* ‘işkence etmek, eziyet etmek, cezalandırmak’ (Seng. 298v27, bkz. EDPT: 634b); Osmanlıcada *kına-*

‘cezalandırmak; kınamak, ayıplamak’ (TTS I: 458, TTS II: 629, TTS III: 445, TTS IV: 510) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kına-* ‘işkence yapmak’ (Atalay, 1945, 198); TA’de *kına-* ‘cezalandırmak, cinayet işlemek’ (Toparlı, 2000, 118) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķırıl- [kiril-] (Grønbech, 1942, 207)

Ölmek = ħovar-, öl- 162, 19 r şeklinde geçmektedir.

ķırıl- ‘ölmek’ (< *ķır-* ‘kazımak, birşeyi kökünde çıkarmak, kırmak’ -*ıl-*) eylemi *ķır-* eylemine -*ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķır-* ‘kazımak, birşeyi kökünde çıkarmak, kırmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 658b; DanKelly, 1985, 137; OTWF II: 664).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada *ķırıl-* ‘kazılmak’ (OTWF II: 664); DLT’de *ķırıl-* ‘kabuğu soyulmak; alınmak, yoksullaşmak; kar kürünmek’ (Atalay II, 134; DanKelly, 1985, 137); Çağataycada *ķırıl-* ‘kırılmak’ (Seng. 294r13, bkz. EDPT: 659a); Osmanlıcada *ķırıl-* ‘helak olmak, telef olmak, ölmek’ (TTS IV: 2508) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ķırıl-* ‘helâk olmak, mahvolmak’ (Caferoğlu, 1931, 76; Özyetgin, 2001, 529) biçiminde bulunmaktadır.

ķoşıl- [koşşil-] (Grønbech, 1942, 201)

Koşulmak, birisiyle bağlanmak

alğanım ħallalım ķoşıldım: ‘Karım ile bağlandım’ 116, 15 şeklinde geçmektedir.

ķoşıl- ‘koşulmak, birisiyle bağlanmak’ (< **ķoş-uş-ul-*) eylemi *ķoş-* eylemine -*ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynakların *ķoş-* ‘koşmak; katmak birleştirmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 673a; DanKelly, 1985, 144). Marcel Erdal bu eylemin **ķoşuş-* köküne dayandığını, eylemin *ķoş-* eyleminden gelemeyeceğini, *ķoş-* eylemini nesnelerin çoğulluğuna sahip olduğunu öznelrine sahip olmadığını, *kon-* eyleminden de gelemeyeceğini, *kon-* eyleminin converb’e sahip olmadığını ve

geniş zaman ünlüsü *-(X)n-*’lı eylemler için uygun olmadığını, *kod-* ve *kop-* eylemlerine de anlamsal yakınlık olmadığı için gelemeyeceğini açıklamıştır (OTWF II: 665). Talat Tekin *ķōš-* ‘koşmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ķoşul-* ‘bir şeye eklenmek, katılmak’ (OTWF II: 665) DLT’de *ķoşul-* ‘birleşmek, katılmak, tertip edilmek, öğür kılınmak’ (Atalay II, 135; DanKelly, 1985, 144); KE’da *ķoşul-* ‘şart tutulmak, kararlaştırılmak’ (Ata, 1997, 110r19); Çağataycada *ķoşul-* ‘birleşmek, eklenmek’ (Seng. 287v28, bkz. EDPT: 673a); şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *ķoşul-* ‘birleşmek, eklenmek’ (Caferoğlu, 1931, 79; Özyetgin, 2001, 549); İM’de *ķoşul-* ‘eklenmek, takılmak’ (Toparlı, 1992, 556) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķoyul- [koyul-] (Grønbech, 1942, 198)

Koyulmak

biçenlikke ķoyulmuş: ‘Yemliğe koyulmuş’ 122, 6 şeklinde geçmektedir.

ķoyul- ‘koyulmak’ (< *ķoy-* ‘koymak, bırakmak, terketmek, vazgeçmek’ *-ul-*) eylemi *ķoy-* eylemine *-ul-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ķoy-* ‘koymak, bırakmak, terk etmek, vazgeçmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 677a; DanKelly, 1985, 145; OTWF II: 679; Berta, 1996, 270).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *ķoyul-* ‘akar nesne koyulmak’ (Atalay III, 190; DanKelly, 1985, 145); NF’te *ķoyul-* ‘koyulmak’ (Ata, 1998, 437-11); ME’de *ķoyul-* ‘konulmak’ (Yüce, 1993, 148); Çağataycada *ķoyul-* ‘bırakılmak, terk edilmek’ (Seng. 292r21, bkz. EDPT: 677a); Osmanlıcada *ķoyul-* ‘koyulmak’ (TTS I: 489; TTS III 481: TTS IV: 545) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde İM’de *ķoyul-* ‘bırakılmak, terk edilmek’ (Toparlı, 1992, 556) biçiminde bulunmaktadır.

ķömül- [ķömvl-] (Grønbech, 1942, 151)

Gömülmek 148, 9 şeklinde geçmektedir.

kömül- ‘gömülmek’ (< *köm-* ‘gömmek’ -*ül-*) eylemi *köm-* eylemine -*ül-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *köm-* ‘gömmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 722b; OTWF II: 665).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kömül-* ‘gömülmek’ (OTWF II: 665); KB’de *kömül-* ‘gömülmek’ (EDPT: 722b); KE’da *köm(ü)l-* ‘gömülmek’ (Ata, 1997, 248v12); NF’te *kömül-* ‘gömülmek, saplanmak’ (Ata, 1998, 20-15); ME’de *kömül-* ‘gömülmek’ (Yüce, 1993, 149) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde İM’de *kömül-* ‘gömülmek’ (Toparlı, 1992, 557) biçiminde bulunmaktadır.

könel- [konel-] (Grønbech, 1942, 151)

Bir şeye kabiliyetli olmak

tatar tilge könel-di: ‘Tatarca’yı doğru konuştu’ 162, 32 f r şeklinde geçmektedir.

könel- ‘bir şeye kabiliyetli olmak’ (< **kön-e-* < *kön-* ‘düzelmek, doğru yola girmek, doğru olmak’ -*l-*) eylemi **köne-* eylemine -*l-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *kön-* ‘olmak, doğru olmak’ köküne dayandırmış ve *kön-* > *kön-El-* şeklinde açmıştır (Berta, 1996, 200).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

kösül- [kosul-] Grønbech, 1942, 155)

Uzanmak

ayağ kösülgil: ‘Ayakları uzatma’ 163, 32 r şeklinde geçmektedir.

kösül- ‘uzanmak’ (< *kös-* -*ül-*) eylemi *kös-* eylemine -*ül-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **kös-* köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 750a; DanKelly, 1985, 111; OTWF II: 689).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kösül-* ‘ayak uzanmak’ (OTWF II: 689); DLT’de *kösül-* ‘-ayak- uzanmak, uzatılmak’ (Atalay I, 137; DanKelly, 1985, 111); HŞ’de *kösül-* ‘wyciągać (nogi)’ (Zajaczkowski, 1961, 103); Osmanlıcada *kösül-* ‘uzanmak, uzatılmak’ (TTS I: 492; TTS II: 661; TTS III: 483) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

kötürül- [coturul-] Grønbech, 1942, 156)

Kaldırılmak

kötürülmüş: ‘Götürülmüş’ 75, 6 şeklinde geçmektedir.

kötürül- ‘kaldırılmak’ (< *kötür-* ‘kaldırmak, yükseltmek’ -ül-) eylemi *kötür-* eylemine -ül- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *kötrül-* madde başı altında incelemiştir (EDPT: 706b). Etimolojik kaynaklarda eylem *kötür-* ‘kaldırmak, yükseltmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 706b; OTWF II: 666).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kötrül-/kötröl-* ‘yükseltmek’ (Gabain, 1941 (2003), 283); KB’de *kötrül-* ‘yok edilmek’ (EDPT: 706b); KE’da *köteril-* ‘kaldırmak, yükseltmek, ortadan kalkmak, yok olmak’ (Ata, 1997, 183r18) ve *kötrül-* ‘yükseltmek, yok edilmek, yukarı çekilmek’ (Ata, 1997, 45r19); NF’te *kötrül-* ‘ortadan kalkmak, yok olmak’ (Ata, 1998, 302-17); ME’de *kötrül-* ‘götürülmek’ (Yüce, 1993, 150); HŞ’de *kötürül-* ‘być podniesionym, być wzniesionym’ (Zajaczkowski, 1961, 104); Osmanlıcada *götrül-/götürül-* ‘yükseltmek, yok edilmek’ (TTS II: 457, TTS III: 312, TTS IV: 358) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *kötrül-* ‘kaldırılmak, götürülmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 311); İM’de *köteril-/köterül-/kötrül-* ‘kaldırmak, yükseltmek, taşınmak’ (Toparlı, 1992, 558) biçimlerinde bulunmaktadır.

kıttul-, kıttul-, -ur [cutul-; cutulur / kuttül-; kuttvlur] (Grønbech, 1942, 205)

Kurtarılmak, kurtulmak, ‘euadere’ 22, 21–24.

yek tuşmandan ol kıttulur: ‘O kötü düşmandan kurtarılır’ 137, 9 (10)

ķutulmak: ‘Kurtarmak’ 23, 1.

ķuttulmak yoh: ‘Kurtulmak yok’ 117, 5 Őeklinde geąmektedir.

ķuttul-/ķutul- ‘kurtarılmak, kurtulmak’ (< ķutul- < ķutr- < ķut-) eylemi ķut-eylemine -ul- eylemden eylem yapım eki getirilerek geąiŐsiz eylem yapılmıŐtır.

Clauson eylemi ķurtul- madde baŐı altında incelemiŐ ve ķurtul- eyleminin ğutul- ve ķutul- biąimlerinde de g r ld ĝ  belirtmiŐtir (EDPT: 650a).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de ķutul- ‘kurtulmak doĝurmak’ (Atalay II, 121; DanKelly, 1985, 150); KE’da ķutul- ‘kurtulmak’ (Ata, 1997, 89v14); NF’te ķutul-/ķutul- ‘kurtulmak’ (Ata, 1998, 100-2); ME’de ķurtul- ‘kurtulmak’ (Yüce, 1993, 152); HŐ’de ķutul- ‘uratowa  sie , by  uratowanym, wyzwoli  sie ’ (Zaj czkowski, 1961, 146);  aĝataycada ķutul-/ķurtul- ‘kurtulmak’ (Seng. 284v4, bkz. EDPT: 650a) Őekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dıŐındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ķutul- ‘kurtulmak’ (Atalay, 1945, 212); KI’te ķutul- ‘(Kıp.) kurtulmak’ (Caferoĝlu, 1931, 83;  zyetgin, 2001, 569); TA’de ķutul- ‘kurtulmak’ (Toparlı, 2000, 125); GT’de ķutul- ‘kurtulmak (Karamanlioĝlu, 1989, 313); İM’de ķutul- ‘kurtulmak’ (Toparlı, 1992, 560) biąimlerinde bulunmaktadır.

oyul- [oiul-] (Grönbech, 1942, 175)

Batmak, oyulmak

yer oyuldu: ‘Yer oyuldu’ 115, 9 1 Őeklinde geąmektedir.

oyul- ‘batmak, oyulmak’ (< oy- ‘oymak’ -ul-) eylemi oy- eylemine -ul- eylemden eylem yapım eki getirilerek geąiŐsiz eylem yapılmıŐtır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda oy- ‘oymak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 273a; DanKelly, 1985, 44; OTWF II: 669). Talat Tekin  y- ‘oymak’ eyleminin uzun ünlülü olduĝunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada oyul- ‘oyulmak’ (EDPT: 273a); DLT’de oyul- ‘oyulmak,  ukurlaŐmak; sıkıŐtırılmak’ (Atalay I, 269; DanKelly, 1985, 44);  aĝataycada oyul- ‘oyulmak’ (Seng. 89v22, bkz. EDPT: 273a) Şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

öltürül- [øltvrvl-] (Grønbech, 1942, 183)

Öldürölmek, ‘occidi’ 139, 14 ŧeklinde geçmektedir.

öltüröl- ‘öldürölmek’ (< *öl-tür-* ‘öldürmek’ < *öl-* ‘ölmek’ -*öl-*) eylemi *öltür-* eylemine -*öl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *öltür-* ‘öldürmek’ sözcüğüne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 232).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görölmektedir. NF’te *öldüröl-* ‘öldürölmek’ (Ata, 1998, 93-3); ME’de *öldüröl-* ‘öldürölmek’ (Yüce, 1993, 166) ŧekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *öltüröl-* ‘öldürölmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçiminde bulunmaktadır.

sınal-, -ır [sinalir] (Grønbech, 1942, 228)

Sınanmak, denenmek

sınalır: ‘Denenir’ 117, 17 1 ŧeklinde geçmektedir.

sınal- ‘sınanmak, denenmek’ (< *sına-* ‘sınamak, denemek’ -*l-*) eylemi *sına-* eylemine -*l-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sına-* ‘sınamak, denemek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 839b; DanKelly, 1985, 162). Bu eylemin de gelişimi *sın* ‘gözlem, müşahede, deneme’ > *sın+a-* ‘sınamak, denemek’ biçimindedir (OTWF II: 423). Talat Tekin *sīn* ‘gözlem, müşahede, deneme’ sözcüğünün uzun ünlölü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görölmektedir. DLT’de *sınal-* ‘sınanmak’ (Atalay II, 126; DanKelly, 1985, 162); Çağataycada *sınal-* ‘sınanmak’ (Seng. 257r1, bkz. EDPT: 839b) ŧekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

soul-; suul-, -ur [suzul-, sozul-; sozulur] (Grønbech, 1942, 221-225)

Soyunmak, ‘dispoliare’ 20, 22–24 ŧeklinde geçmektedir.

soul-/suul- ‘soyunmak’ (< *suç-* ‘ıkmak’ -*ul-*) eylem *suç-* eylemine -*ul-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *suç-* ‘çıkmaq’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 797b; DanKelly, 1985, 168; OTWF II: 615).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *suçul-* ‘soyunmaq, çekip çıkarmak’ (OTWF II: 615); DLT’de *suçul-* ‘çiçek açılmak; çıkmak; elbise çıkarmak, soyunmaq’ (Atalay II, 122; DanKelly, 1985, 168); KE’da *suçu/il-* ‘açılmak, çıkmak, çıkarmak; sıçramak, etrafa yayılmak’ (Ata, 1997, 11v10); NF’te *suç(u)l-* ‘elbise çıkarmak, soyunmaq’ (Ata, 1998, 39-6); HŞ’de *suçul-* ‘rozbierać się, obnażać się’ (Zajaczkowski, 1961, 161) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *suçul-* ‘soyunmaq, tamamen çıplak olmak’ (Caferoğlu, 1931, 93; Özyetgin, 2001, 635) biçiminde bulunmaktadır.

sökül- [socul-] (Grønbech, 1942, 223)

Sökülmek, ayrılmak

sökülüp-tur: ‘Sökülmüş’ 160, 9 r şeklinde geçmektedir.

sökül- ‘sökülmek, ayrılmak’ (< *sök-* ‘sökmeq, yıkmak’ -ül-) eylem *sök-* eylemine -ül- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sök-* ‘sökmeq, yıkmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 821a; DanKelly, 1985, 166; OTWF II: 673).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *sökül-* ‘sökülmek, bozulmaq’ (Atalay II, 126; DanKelly, 1985, 166); ME’de *sökül-* ‘sökülmek’ (Yüce, 1993, 177); Çağataycada *sökül-* ‘sökülmek, ayrılmak’ (Seng. 245v14, bkz. EDPT: 821a); Osmanlıcada *sökül-* ‘sökülmek’ (TTS II: 839) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *sökül-* ‘sökülmek, yırtılmak’ (Toparlı, 1992, 593) biçiminde bulunmaktadır.

suvul-, -ur [suulur] (Grønbech, 1942, 226)

Geri çekilmek

suvulur-men: ‘Geri çekilirim’ 161, 27 l şeklinde geçmektedir.

suvul- ‘geri çekilmek’ (< *sav-* ‘brakmaq’ -ul-) eylem *suv-* eylemine -ul- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sav-* ‘bırakmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 788b; DanKelly, 1985, 168; OTWF II: 671).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *savıl-* ‘yer değiştirmek’ (OTWF II: 671); DLT’de *savıl-* ‘savulmak, güneş inmek’ (Atalay II, 170; DanKelly, 1985, 168) ve *savul-* ‘bulunduğu hâlden ayrılmak, bir yana eğilmek, batmak, savulmak, gitmek’ (Atalay II, 125; DanKelly, 1985, 168); KE’da *savul-* ‘ayrılmak, savulmak’ (Ata, 1997, 231r13); Osmanlıcada *savul-* ‘çekip gitmek, akmak, grçip gitmek’ (TTS I: 606; TTS II: 801; TTS III: 606; TTS IV: 668) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *savul-* ‘uzaklaşp gitmek, çekip gitmek; serbest davranmak, muamele etmek’ (Özyetgin, 2001, 613); BM’te *savul-* ‘oddalać się, usuwać, odpędzić’ (Zajaczkowski, 1954, 70); TA’de *savul-* ‘yoldan çıkmak’ (Toparlı, 2000, 136) biçimlerinde bulunmaktadır.

tıyl-, -ur [tığil-; tığilur] (Grønbech, 1942, 261)

Tıklamak, son vermek, kesilmek, dinmek, sonu olmak, ‘cessare’ 12, 18–20 şeklinde geçmektedir.

tıyl- ‘tıklamak, son vermek, kesilmek, dinmek, sonu olmak’ (< *tıy-* ‘engellemek, önlemek, tutmak, durmak’ (ET *tıd-*) *-ıl-*) eylemi *tıy-* eylemine *-ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tıd-* ‘engellemek, önlemek, tutmak, durmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 456a; DanKelly, 1985, 188; OTWF II: 677; Berta, 1996, 366). Talat Tekin *tıd-* ‘men etmek, alıkoymak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 104).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tıdıl-* ‘men edilmek’ (EDPT: 456a); DLT’de *tıdıl-* ‘kaçınmak, çekinmek; alıkoymak, engel olmak’ (Atalay II, 126; DanKelly, 1985, 188); HŞ’de *tıyl-* ‘być przeszkodzonym; przestać, zaprzestać; zamilknać’ (Zajaczkowski, 1961, 192); Çağataycada *tıyl-* ‘önlemek’ (Seng. 203r29, bkz. EDPT: 456b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *tıyl-* ‘yasaklanmak, engellenmek’ (Toparlı, 1992, 606) biçiminde bulunmaktadır.

tiril-, -ür [tiril- ; tirilur; tirildur 46, 22] (Grønbech, 1942, 245)

Dirilmek, yaşamak, ‘viuere’, ‘resurgere a mortuis’ 58, 21–23; 46, 22–24.

tirilmek: ‘Yaşamak, dirilmek’ 58, 24; 76, 3; 46, 25 şeklinde geçmektedir.

tiril- ‘dirilmek, yaşamak’ (< *tir-* ‘yaşamak’ -il-) eylemi *tir-* eylemine -il- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tir-* ‘yaşamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 547b; DanKelly, 1985, 191; OTWF II: 678). Talat Tekin *tîr-* ‘yaşamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tiril-* ‘toplanmak, bir araya gelmek’ (Tekin, 2000, 254); Eski Uygurcada *tiril-* ‘dirilmek, hayata dönmek’ (OTWF II: 678); DLT’de *tiril-* ‘dirilmek, yaşamak’ (Atalay II, 127; DanKelly, 1985, 191); KE’da *tiril-* ‘dirilmek’ (Ata, 1997, 68r19); NF’te *tiril-* ‘yaşamak, canlanmak, dirilmek’ (Ata, 1998, 334-8); ME’de *tiril-* ‘yaşamak’ (Yüce, 1993, 188); HŞ’de *tiril-* ‘žyc’ (Zajaczkowski, 1961, 180); Çağataycada *tiril-* ‘yaşamak’ (Seng 190v15, bkz. EDPT: 548a); Osmanlıcada *diril-* ‘dirilmek, yaşamak’ (TTS I: 210; TTS II: 304; TTS III: 198; TTS IV: 228) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tiril-* ‘yaşamak’ (Atalay, 1945, 259); Kİ’te *tiril-* ‘yaşamak, dirilmek’ (Caferoğlu, 1931, 103; Özyetgin, 2001, 668); TA’de *tiril-* ‘dirilmek’ (Toparlı, 2000, 146); GT’de *tiril-* ‘dirilmek, yaşamak, ömür sürmek’ (Karamanhoğlu, 1989, 376); İM’de *tiril-* ‘dirilmek, yaşamak, hayat bulmak’ (Toparlı, 1992, 608) biçimlerinde bulunmaktadır.

tögül- [tögul-] (Grønbech, 1942, 250)

Dökülmek, dışarı akmak, ‘fundı’ 141, 17 şeklinde geçmektedir.

tögül- ‘dökülmek, dışarı akmak’ (< *tök-* ‘dökmek’ -ül-) eylemi *tök-* eylemine -ül- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tök-* ‘dökmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 481a; DanKelly, 1985, 197; OTWF II: 679; Berta, 1996, 372).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tökül-* ‘dökülmek’ (EDPT: 481a); DLT’de *tökül-* ‘dökülmek’ (Atalay II, 129; DanKelly, 1985, 197); KE’da *tökül-* ‘dökülmek’ (Ata, 1997, 16v5); NF’te *tök(ü)l-* ‘dökülmek, düşmek,

akmak; yok olmak' (Ata, 1998, 299-5); ME'de *tökül-* 'dökülmek' (Yüce, 1993, 189); HŞ'de *tökül-* 'przelewać się, wylewać się, opadać (o liściach)' (Zajączkowski, 1961, 184); Çağataycada *tökül-* 'dökülmek' (Seng. 181v27, bkz. EDPT: 481a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM'te *tökel-* 'być rozrzuconym, rozlanym' (Zajączkowski, 1954, 76); GT'de *tökül-* 'dökülmek' (Karamanlioğlu, 1989, 378) biçimlerinde bulunmaktadır.

uyal-, -ur [vgial-; vlga-; vgialur / vial-, uyal-; vialur] (Grønbech, 1942, 264)

Utanmak, 'verecundari' 125, 1; 57, 21–23.

uyalmanız maña yazuqınız aytma tolmaç-bile: 'Günahlarınızı bana bir tercüman aracılığıyla bile itirafta bulunmaya utanmayınız' 125, 17; krş. 125, 21.

haçça minmege uyalmadıq: 'Haç'a çıkmaya utanmadın' 149, 8 şeklinde geçmektedir.

uyal- 'utanmak' (< *uya-* 'utanmak' -l-) eylemi *uya-* eylemine -l- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *uya-* 'utanmak' köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 511a; EDPT: 272b; DanKelly, 1985, 57)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *uya-* 'utanmak' ve kökün farklı bir türevi olarak *uyad-* 'utanmak' (OTWF II: 643); DLT'de *uyal-* 'çekinmek, utanmak' (Atalay I, 269; DanKelly, 1985, 57); KE'da *uyal-* 'utanmak' (Ata, 1997, 45v17); NF'te *uyal-* 'utanmak, çekinmek' (Ata, 1998, 59-13); HŞ'de *uyal-* 'zawstydzić się' (Zajączkowski, 1961, 196); Çağataycada *uyal-* 'utanmak' (Seng. 90r24, bkz. EDPT: 273a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *uyal-* 'utanmak' (Atalay, 1945, 272); Kİ'te *uyal-* 'utanmak' (Caferoğlu, 1931, 113; Özyetgin, 2001, 703); KK'de *uyal-* 'utanmak' (Toparlı, 1999, 128); DM'de *vıyal-* 'utanmak, çekinmek' (Toparlı, 2003, 118); GT'de *uyal-* 'utanmak' (Karamanlioğlu, 1989, 384) biçimlerinde bulunmaktadır.

yañıl-, -ur, -ır [yangil-; yangilur / janñil-; jangilir] (Grønbech, 1942, 113)

Yanılmak, ‘fallere, errare’, ‘errare’ 25, 18–19; 115, 28–29 r.

yanılmak: ‘Yanıлма, yanılığ’ 25, 20 şeklinde geçmektedir.

yañıl- ‘yanılmak’ (< *yañ-* ‘hata yapmak’ *-ıl-*) eylemi *yañ-* eylemine *-ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yañ-* ‘hata yapmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 951a; DanKelly, 1985, 213; OTWF II: 689).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yañıl-* ‘yanılmak, yanlış davranmak’ (Tekin, 2000, 258); Eski Uygurcada *yañıl-* ‘yanılmak’ (EDPT: 951a); DLT’de *yañıl-* ‘yanılmak’ (Atalay III, 59; DanKelly, 1985, 213); KE’da *yañıl-* ‘yanılmak’ (Ata, 1997, 94v15); NF’te *yañıl-* ‘yanılmak, hata yapmak’ (Ata, 1998, 245-12); ME’de *yañıl-* ‘yanılmak’ (Yüce, 1993, 202); HŞ’de *yañıl-* ‘omylic sie, pomylic sie, zbladzic’ (Zajaczkowski, 1961, 68); Çağataycada *yañıl-* ‘yanılmak’ (Seng. 338v11, bkz. EDPT: 951a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *yağıl-* ‘yanılmak’ (Atalay, 1945, 275); Kİ’te *yañal-* ‘yanılmak’ (Caferoğlu, 1931, 119; Özyetgin, 2001, 718); BM’te *yañıl-* ‘mylic sie’ (Zajaczkowski, 1954, 55); GT’de *yañıl-* ‘yanılmak, hata yapmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 392) biçimlerinde bulunmaktadır.

yarıl-, yárl-, -ur [**yarıl-, yarıl-; yarılır / yaral- (doğrusu, yarıl-) 10, 12; jörl-]** (Grønbech, 1942, 117)

Yarılmak, çatlamak, ‘crepare’ 10, 10, 11, 12.

yarılğan: ‘Yarılmış’ 75, 9.

yárlıdı: ‘Yarıldı’ 114, 36 l.

yarılmak: ‘Yarıлма’ 10, 13 şeklinde geçmektedir.

yarıl-/yárlı- ‘yarılmak, çatlamak’ (< *yar-* ‘yarmak’ *-ıl-*) eylemi *yar-* eylemine *-ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yar-* ‘yarmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 967b; DanKelly, 1985, 215; OTWF II: 684; Berta, 1996, 434; Ölmez, 2007, 110). Talat Tekin *yār-* ‘yarmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 69-103).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yarıl-* ‘yarılmak’ (OTWF II: 684); DLT’de *yarıl-* ‘yarılmak, yirilmek, açılmak’ (Atalay III, 78; DanKelly, 1985, 215); KE’da *yarıl-* ‘yarılmak, parçalanmak’ (Ata, 1997, 69r5); NF’te *yarıl-* ‘yarılmak, ikiye ayrılmak, açılmak’ (Ata, 1998, 12-16); ME’de *yarıl-* ‘yarılmak’ (Yüce, 1993, 204); HŞ’de *yarıl-* ‘być rozłupany, rozpruty; być rannym’ (Zajaczkowski, 1961, 72) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *yarıl-* ‘yarılmak’ (Toparlı, 1992, 619) biçiminde bulunmaktadır.

yáyıl- [jajl-] (Grønbech, 1942, 110)

Yayılmak 120, 15 şeklinde geçmektedir.

yáyıl- ‘yayılmak’ (< *yay-* ‘yaymak’ (ET *yad-*) *-il-*) eylemi *yay-* eylemine *-il-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yad-* ‘yaymak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 890a; DanKelly, 1985, 220; OTWF II: 683). Talat Tekin *yāy-* ‘yayık yaymak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yadıl-* ‘yayılmak’ (OTWF II: 683); DLT’de *yayıl-* ‘ırgalanmak, yayılmak, salınmak’ (Atalay III, 192; DanKelly, 1985, 220); KE’da *yayıl-* ‘yayılmak, dağılmak, çoğalmak’ (Ata, 1997, 6v19) ve *yadıl-* ‘yayılmak’ (Ata, 1997, 61r1); NF’te *yayıl-* ‘yayılmak’ (Ata, 1998, 112-6); HŞ’de *yayıl-* ‘rozprzestrzenie się, rozejść się (o wiadomości)’ (Zajaczkowski, 1961, 65); Çağataycada *yayıl-* ‘yayılmak’ (Seng. 340v11, bkz. EDPT: 890a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *yayıl-* ‘yayılmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 393); İM’de *yayıl-* ‘yayılma’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yazıl- [jazlup] (Grønbech, 1942, 119)

Açılmak, çözülmek

yazlup-tur: ‘Çözülmüş’ 111, 6 şeklinde geçmektedir.

yazıl- ‘çözülmek’ (< yaz- ‘çözmek’ -ıl-) eylemi yaz- eylemine -ıl- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda yaz- ‘çözmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 987a; DanKelly, 1985, 220; OTWF II: 685; Berta, 1996, 455).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de yazıl- ‘açılmak, yayılmak, yalabımak, güzelleşmek, çözülmek’ (Atalay III, 78; DanKelly, 1985, 220); KE’da yazıl- ‘yayılmak, açılmak, serilmek’ (Ata, 1997, 56r7); Çağataycada yazıl- ‘açılmak’ (Seng. 330r22, bkz. EDPT: 987a); Osmanlıcada yazıl- ‘rahatlamak, gevşemek’ (TTS II: 1024; TTS IV: 864) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de yazıl- ‘yazılmak, yayılmak, serilmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 394); İM’de yazıl- ‘yazı yazılmak’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yıķıl-, yıķıl-, yıķıl-, -ur [gigil-; gigilur / gikil- 11, 8–9; gichil- 113, 14] (Grønbech, 1942, 132-133)

Düşmek, inmek, düşürmek, devirmek, ‘cadere’ 11, 8–10.

óvdary yıķıldım: ‘Sırt üstü yıkıldım’ 113, 14 şeklinde geçmektedir.

yıķıl-/yıķıl-/yıķıl- ‘düşmek, inmek, düşürmek, devirmek’ (< yıķ- ‘yıkma’ -ıl-) eylemi yıķ-/yıķ-/yıķ- eylemine -ıl- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda yıķ- ‘yıkma’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 902a; DanKelly, 1985, 227; Berta, 1996, 469)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak yıķ- ‘atmak, yıkmak’ (Gabain, 1941 (2003), 48); DLT’de yıķıl- ‘yıkılmak’ (Atalay III, 82; DanKelly, 1985, 227); KE’da yıķıl- ‘yıkılmak, düşmek, devrilme’ (Ata, 1997, 111r14); NF’te yıķıl- ‘yıkılmak, yere düşmek’ (Ata, 1998, 5-12); ME’de yıķıl- ‘yıkılmak’ (Yüce, 1993, 209); HŞ’de yıķıl- ‘pochylic się; upaść, upadać (np. ze zmęczenia), rozciągnąć się, stracić przytomność, zemdleć’ (Zajaczkowski, 1961, 91); Çağataycada yıķıl- ‘yıkılmak’ (Seng. 350v21, bkz. EDPT: 902a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de yıķıl- ‘yıkılmak’ (Atalay, 1945, 285); KK’de yıķıl- ‘yıkılmak’ (Toparlı, 1999, 131); GT’de yıķıl-

‘yıkılmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 395); İM’de *yıkıl-* ‘yıkılmak, bozulmak’ (Toparlı, 1992, 620) biçimlerinde bulunmaktadır.

yıl- [jıl-] (Grønbech, 1942, 132)

Toplanmak, yığılmak, ‘convenire’ 16, 26 şeklinde geçmektedir.

yıl- ‘toplanmak, yığılmak’ (< *yığ-* toplamak, *yıgmak*’ -*ıl-*) eylemi *yıl-* eylemine -*ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yığ-* ‘toplamak, yığmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 901b; DanKelly, 1985, 224; OTWF II: 687; Berta, 1996, 471). Clauson eylemin *Codex Cumanicus*’ta *yıl-* (*yı:l-* < *yıgil-*) şeklinde olduğunu belirtmiştir (EDPT: 902a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yıgil-* ‘yığılmak’ (EDPT: 902a); DLT’de *yıgil-* ‘toplanmak, çekinmek, kaçınmak’ (Atalay III, 80; DanKelly, 1985, 224); KE’da *yığ(i)l-* ‘yığılmak, toplanmak’ (Ata, 1997, 141v15); NF’te *yığ(i)l-* ‘toplanmak, yığılmak’ (Ata, 1998, 44-13); ME’de *yıgil-* ‘birikmek, toplanmak’ (Yüce, 1993, 208); HŞ’de *yıgil-* ‘zbierać się, gromadzić się, skupiać się (wokół czego)’ (Zajaczkowski, 1961, 91); Çağataycada *yıgil-/yığılış-* ‘yığılmak’ (Seng, 350r6, bkz. EDPT: 902a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yıyın-* ‘yığılmak’ (Atalay, 1945, 286) biçiminde bulunmaktadır.

yırtıl- [jirtıl-] (Grønbech, 1942, 133)

Yüzsüz, utanmaz olmak

yırtıldın ıyat: ‘Yüzsüzleştin, utan’ 116, 1 şeklinde geçmektedir.

yırtıl- ‘yüzsüz, utanmaz olmak’ (< *yırt-* ‘yırtmak’ -*ıl-*) eylemi *yırt-* eylemine -*ıl-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yırt-* ‘yırtmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 961a; DanKelly, 1985, 219; OTWF II: 687).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yırtıl-* ‘yırtılmak’ (OTWF II: 687); DLT’de *yırtıl-* ‘yırtılmak’ (Atalay III, 107; DanKelly, 1985, 219);

KE'da *yırtıl-* 'yırtılmak' (Ata, 1997, 109v14); NF'te *yırtıl-* 'yırtılmak' (Ata, 1998, 361-13); ME'de *yırtıl-* 'yırtılmak' (Yüce, 1993, 209); Çağataycada *yırtıl-* 'yırtılmak' (Seng. 349r9, bkz. EDPT: 961a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM'te *yartıl-* 'być rozłupany' (Zajaczkowski, 1954, 55); GT'de *yırtıl-* 'yırtılmak' (Karamanloğlu, 1989, 395) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.12. -IA-

Eylemden eylem türeten çok sık kullanılmayan bir ektir. Gabain Eski Türkçede bu ek için *ör-le-* 'yükselmek, binmek' örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 290); DLT'te *sar-la-* 'sarmak' eylemi bulunmaktadır (Atalay III, 296; DanKelly, 1985, 155); ME'de *ota-la-* 'tedavi etmek' (Yüce, 1993, 164); KE'da *sar-la-* 'sarmak, dolaşmak' (Ata, 1997, 57v16) vb. örnekler yer almaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de bu ekle ilgili örnekleri görebilmekteyiz:

Codex Cumanicus'ta -IA- eki ile türemiş eylemler:

atla-, -r [atlar] (Grønbech, 1942, 44)

Geçmek, aşmak, 'obirschriyte' 160, 32 1 şeklinde geçmektedir.

atla- 'geçmek, aşmak' (< *at-* 'atmak, fırlatmak' -*la-*) eylemi *at-* eylemine -*la-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *āt-* 'adım atmak, başlamak' köküne dayandırmaktadır ve eylemin kom. kaz. tob. krm. blk. krç. dillerinde *at-la-* 'başlamak, adım atmak' şeklinde olduğunu ifade etmiştir (bkz. VEWT: 31a). Talat Tekin *āt-* 'adım atmak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. NF'te *atla-* '(adım) atmak' (Ata, 1998, 434-1); ME'de *atla-* 'atlamak' (Yüce, 1993, 94); HŞ'de *atla-* 'dosiášć konia' (Zajaczkowski, 1961, 15) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *atla-* 'adım atmak' (Atalay, 1945, 144); İM'de *atla-* 'adım atmak, üzerinden geçmek' (Toparlı, 1992, 503) biçiminde bulunmaktadır.

otala-, -r [ottala-; ottalar] krş. Kar. *otala-* 'zehir' (Grønbech, 1942, 180)

Şifa vermek, tedavi etmek, 'medicare' 35, 7–9 şeklinde geçmektedir.

otala- ‘şifa vermek, tedavi etmek’ (< *ota-* ‘ilaç yapmak’ *-la-*) eylemi *ota-* eylemine *-la-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *otla-* madde başı içinde işlemiştir ve *ota-* ‘ilaç yapmak’ sözcüğüne dayandırmıştır (EDPT: 42b-57b). Bu eylemin de gelişimi *ot* ‘ot, ilaç’ > *ot+a-* ‘ilaç yapmak’ şeklindedir (OTWF II: 422)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak *ota-* ‘bitki ile tedavi etmek’ (OTWF II: 422); DLT’de *ota-* ‘ilaç yapmak’ (Atalay III, 252; DanKelly, 1985, 43); ME’de *otala-* ‘tedavi etmek’ (Yüce, 1993, 164) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de kökün farklı bir türevi olarak *otla-* ‘ilaçlanmak, tedavi olmak’ (Toparlı, 2000, 131) biçiminde bulunmaktadır.

yüvütle-, -r [jvvtler, krş. jüvüt] (Grønbech, 1942, 132)

Teselli etmek, ‘consolare’ 115, 33 r şeklinde geçmektedir.

yüvütle- ‘teselli etmek’ (< *yüvüt-* ‘teselli etmek’ *-le-*) eylemi *yüvüt-* eylemine *-le-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tespit edilememiştir; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *yivit-* ‘teselli etmek’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 872b). Bu eylemi de *yiv-* ‘bir şeyle yardım etmek’ > *yiv-it-* ‘teselli etmek’ şeklinde açabiliriz.

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te kök olarak *yüv-* ‘bir şeyle yardım etmek’ (Atalay III, 172); ME’de *yövüt-* ‘yardım etmek’ ve *yövütke-* ‘yardım etmek’ (Yüce, 1993, 211-212) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

4.13. -(X)n-

Bu ek dönüşlü edilgen eylemler türetmektedir. Marcel Erdal bu ekin işteşlik ifade eden *-(X)ş-* ekinden sonra çoğunlukla kullanılmadığını, addan eylem yapan *+la-* eki ile kullanımının yaygın olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 632). Gabain bu ekin meçhullük bildirdiğini ve sonu *l* ile biten eylem tabanlarının da dönüşlülüğünün *-n-* ile yapıldığını anlam olarakta basitiyle aynı anlamı taşıdığını ifade etmiştir (Gabain, 1941 (2003), 59). Eski Türkçeden itibaren kullanılan bu ek kendi kendine olma ya da

yapma belirten eylemler türetmektedir. Bu ekle yapılan eylemlerde özne kendi kendine yaptığı hareketi ve kendisini etkileyen kendisi için yaptığı hareketi belirtmektedir. Bu ek kullanım ve anlatım incelikleri bakımından en çok çeşitlenmiş eklerden biridir ve kullanım alanı bakımından da geniş bir yer tutmaktadır (bkz. Räsänen, 1957, 161; Ergin, 1997, 202; Tekin, 2000, 95; Banguoğlu, 2000, 284)

Gabain Eski Türkçede bu ek için *al-in-* ‘alınmak’; *bil-in-* ‘bilmek, pişman olmak, kendini bilmek’; *öt-ün-* ‘rica etmek, hürmet etmek, dua etmek, takdim etmek’; *kıl-in-* ‘hazırlanmak, gayret etmek, kılınmak’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 59). Talat Tekin *kıl-in-* ‘yaratılmak, doğmak’; *alķ-in-* ‘bitmek, tükenmek, mahvolmak’ eylemlerini belirtmiştir (Tekin, 2000, 95).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *aç-in-* ‘ihanda, ikramda bulunmak’ (Atalay I, 199; DanKelly, 1985, 3); *anu-n-* ‘hazırlanmak’ (Atalay I, 114; DanKelly, 1985, 9); *bür-ün-* ‘örtünmek’ (Atalay II, 267; DanKelly, 1985, 83); *tur-un-* ‘dayatmak, direnmek; duraklamak’ (Atalay II, 145; DanKelly, 1985, 200) örneklerini görülmektedir.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ar-in-* ‘temizlenmek, kurutulmak’ (Ata, 1997, 74v6); *bas-in-* ‘zulmetmek’ (Yüce, 1993, 98); NF’te *uṣa-n-* ‘kırılmak’ (Ata, 1998, 354-16); KE’da *yol-un-* ‘yolunmak, koparılmak’ (Ata, 1997, 157v1) eylemleri bulunmaktadır.

Çağataycada *atla-n-* ‘ata binmek, sefere çıkmak’ (Seng. 29v28, bkz. EDPT: 58a); *çulğa-n-* ‘örülmek, kapanmak, dolanmak’ (Seng. 214v9, bkz. EDPT: 408a); *il-in-* ‘ilinmek, bağlanmak’ (Seng. 110r8, bkz. EDPT: 148b); *külçe-n-* ‘güçlenmek’ (Seng. 303v8) örnekleri yer almaktadır.

Kıpçak Türkçesinde bu ek sıklıkla kullanılmıştır. Dönüşlülük eki olarak kullanılan bu ek bazı durumlarda *-l* ile biten eylemlerde (aynı hecenin tekrarlanmaması için) edilgen eylem eki *-l-* yerine de kullanılmaktadır (bkz. Karamanlıoğlu, 1994, 51).

Codex Cumanicus’ta *-(X)n-* eki ile türemiş eylemler:

açığan-, -ur [ačiganur] (Grønbech, 1942, 28)

Ekşimek, acımak, ‘amarificor’ 130, 29 1 şeklinde geçmektedir.

açırgan- ‘ekşimek, acımak’ (< *açıġ+a-* ‘acımak’ < *açı-ġ* ‘acımış, ekşimiş’ < *açı-* ‘acımak’ -n-) eylemi *açıġa-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır (EDPT: 21b).

Berta eylemi *açıġa-* ‘acımak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 23). Bu eylemin de kökü olan *açı-* ‘acımak’ > *açı-ġ* ‘acımış, ekşimiş’ sözcüğü kaynaklarda bulunmaktadır (VEWT: 4a; EDPT: 21b)

Sözcüğün gövdesi Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *açıġ* ‘acı’ (UW: 40b); DLT’te *açıġ* ‘acı, acı olan her nesne, ekşi’ (Atalay III, 252; DanKelly, 1985, 3); KE’da *açıġ* ‘acı, acı, ızdırıp, elem, üzüntü; öfke, sinir, kırgınlık’ (Ata, 1997, 6r4); NF’de *açıġ* ‘acı, acı, ızdırıp, elem’ (Ata, 1998, 135-5); HŞ’de *açıġ* ‘kwaśny; gorzki; cierpki (o winie)’ (Zajaczkowski, 1961, 3); Çağataycada *açıġ* ‘acımak’ (Seng. 32v5, bkz. EDPT: 22a); Osmanlıcada *açıġ* ‘acı’ (TTS I: 1; TTS II: 2; TTS III: 1; TTS IV: 1) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *açıġ* ‘acı, keder’ (Karamanloğlu, 1989, 96) biçiminde bulunmaktadır.

açırgan-, -ur [ačergan-] (Grønbech, 1942, 28)

Pişman olmak

kim...yázuġ üçün açırgansa: ‘Kim...günahı için pişman olursa’ 121, 17 şeklinde geçmektedir.

açırgan- ‘pişman olmak’ (< *açı+rġa-* < *açı* ‘acı’ -n-) eylemi *açırga-* eylemine -n- eylem eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *açı* ‘acı’ köküne dayandırmış ve tel. *açırgan-* eylemini vermiştir (VEWT: 4a). Berta *açırga* sözcüğündeki ekin +*rġa-* ya da -*rġa-* her iki şekilde de olabileceğini belirtmiştir (Berta, 1996, 24).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

ağın-, -ur [agen-, agenur / agin-] (Grønbech, 1942, 29)

Çıkmak, yükselmek, ‘ascendere’ 5, 21–23; 145, 3.

kö[k]ge ağınmış: ‘Göge çıkmış’ 148, 11 şeklinde geçmektedir.

ağın- ‘yükselmek, çıkmak’ (< *ağ- ‘çıkmak, belirlemek, aşmak, yükselmek’ -in-) eylemi ağ- eylemine -in- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin ağ- ‘çıkmak, belirlemek, aşmak, yükselmek’ köküne dayandığı açıktır. Talat Tekin āğ- ‘çıkmak, yükselmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te ağın- ‘yukarı çıkmak, yükselmek’ (Caferoğlu, 1931, 2; Özyetgin, 2001, 344); TA’de ağın- ‘yukarı çıkmak’ (Toparlı, 2000, 85) şekillerinde yer almaktadır.

ağınan-, -ır [aginanimir] (Grønbech, 1942, 29)

Çıkmak, yükselmek, ‘ascendere’ 5, 21 şeklinde geçmektedir.

ağınan- ‘çıkmak, yükselmek’ (< *ağın-a- < ağın- ‘yukarı çıkmak’ -n-) eylemi ağına- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemin ağın- ‘yukarı çıkmak’ sözcüğüne dayandığı açıktır. Bu sözcüğün de kökü olan ağ- ‘çıkmak yükselmek’ eylemi kaynaklarda bulunmaktadır (EDPT: 77b; OTWF I: 399). Karamanlioğlu, bu eylemdeki -an- şekli için, bunun bir istinsah özelliği değilse -a- eki ile genişletilmiş eylemlerin dönüşlülük şekline benzediğini belirtmiştir (Karamanlioğlu, 1994, 48).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te gövde olarak ağın- ‘yukarı çıkmak, yükselmek’ (Caferoğlu, 1931, 2; Özyetgin, 2001, 344); TA’de ağın- ‘yukarı çıkmak’ (Toparlı, 2000, 85) biçimlerinde bulunmaktadır.

anıklan- [ainclan-, aniclan-] (Grønbech, 1942, 38)

Hazırlanmak, ‘preparare’

kim öz yazuğın yaşırça alay biliğiz kim ol teğri yoluna anıqlamaz: ‘Kim günahını gizlerse, öyle bilin ki O, hak yoluna hazırlanmaz (hazır değildir)’ 124, 28 şeklinde geçmektedir.

anıqlan- ‘hazırlanmak’ (< *anu-ğ+la-* ‘hazırlamak’ -n-) eylemi *anuqla-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Erdal’da eylemin kökü olan *anuqla-* ‘hazırlamak’ sözcüğü bulunmaktadır (OTWF I: 228).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *anuqlan-* ‘hazırlanmak’ (Yüce, 1993, 91) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de *anuqlan-* ‘hazırlık yapmak’ (Toparlı, 2000, 87); İM’de *anuqlan-* ‘hazırlanmak’ (Toparlı, 1992, 501) biçimlerinde bulunmaktadır.

arın-, -ur [arin-, arin; arinur / arin-; arin- 150, 3] (Grønbech, 1942, 42)

Arınmak (temiz, pak, saf olmak) 125, 8; 150, 3.

yazuqlı can sav bolmaz arınmaz yazuqlı çıkmayınça: ‘Günahkâr bir ruh, günahları çıkmadıkça sıhhatli ve temiz olamaz’ 124, 37.

Bir şüpheden arınmadıkça beraat edemez 23,13–15; 23,17.

arınmağ: ‘Arınma’ 23, 16 şeklinde geçmektedir.

arın- ‘arınmak (temiz, pak, saf olmak)’ (< *arı-* ‘temizlemek, temiz olmak’ -n-) eylemi *arı-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *arı-* ‘temizlemek, temiz olmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 235a; TMEN I: 19; DanKelly, 1985, 11; OTWF II: 589; Berta, 1996, 2.10). Talat Tekin *arı-* ‘temizlemek, temiz olmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *arı-* ‘temizlenmek’ (UW: 180b); DLT’de *arın-* ‘temizlenmek, istemek ve yunmak’ (Atalay I, 201; DanKelly, 1985, 11); KE’da *arın-* ‘temizlenmek, kurtulmak’ (Ata, 1997, 76v6); ME’de *arın-* ‘arınmak, temizlenmek’ (Yüce, 1993, 92); Osmanlıcada *arın-* ‘arınmak, temizlenmek’ (TTS I: 271; TTS II: 391; TTS III: 259) şekillerinde yer almaktadır.

Codex Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *arın-* ‘arınmak (ruhani olarak) temizlenmek’ (Caferoğlu, 1931, 5; Özyetgin, 2001, 358); İM’de *arın-* ‘temizlenmek’ biçimlerinde bulunmaktadır.

atlan-, -ur [atlan-; atlanur] (Grønbech, 1942, 45)

Ata binmek, at sürmek, ‘equitare’ 22,1–3 şeklinde geçmektedir.

atlan- ‘ata binmek, sefere çıkmak’ (< *at+la-* ‘ata binmek’ -n-) eylemi *atla-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *atla-* ‘ata binmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 58a; DanKelly, 1985, 15; OTWF II: 591). Bu eylemi de *at* ‘at (binek hayvanı)’ > *at+la-* ‘ata binmek’ şeklinde açabiliriz. Sevortyan *atlan* eylemini *at+lan-* şeklinde açmıştır (ESTYa I: 198).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *atlan-* ‘ata binmek’ (UW: 269b); DLT’de *atlan-* ‘ata binmek, atlanmak, bir şeyin üzerine çıkmak, (Oğuzca) atlaşmak, at haline gelmek’ (Atalay I, 256; DanKelly, 1985, 15); KE’da *atlan-* ‘süvari olmak, ata binmek’ (Ata, 1997, 47v2); NF’te *atlan-* ‘ata binmek, süvari olmak’ (Ata, 1998, 48-9); ME’de *atlan-* ‘ata binmek, atlanmak’ (Yüce, 1993, 94); HŞ’de *atlan-* ‘dosiaśc konia, wyruszać konno’ (Zajaczkowski, 1961, 15); Çağataycada *atlan-* ‘ata binmek’ (Seng. 29v28, bkz. EDPT: 58a); Osmanlıcada *atlan-* ‘ata binmek, sefere çıkmak’ (TTS I: 52; TTS II: 67; TTS III: 46; TTS IV: 50) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *atlan-* ‘ata binmek’ (Caferoğlu, 1931, 7; Özyetgin, 2001, 364) biçiminde bulunmaktadır.

ayan-, -ır [ayan-, aia(n)-, aianır] (Grønbech, 1942, 31)

Korunmak, esirgemek, ‘schone’ 111, 16–18 şeklinde geçmektedir.

ayan- ‘korunmak, esirgemek’ (< *aya-* ‘saygı göstermek, korumak’ -n-) eylemi *aya-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *aya-* ‘korumak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 11a; EDPT: 274b-275a; OTWF II: 591).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ayan-* ‘saymak, hürmet etmek’ (UW: 297b); DLT’te kök olarak *aya-* ‘lakap vermek, korumak’ (Atalay I, 271; DanKelly, 1985, 17) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *aya-* ‘saymak, hürmet etmek’ (Atalay, 1945, 145); KI’te *ayan-* ‘şmartmak’ (Caferoğlu, 1931, 8; Özyetgin, 2001, 367); GT’de *aya-* ‘esirgemek, saklamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 208) biçimlerinde bulunmaktadır.

berin- [berin] (Grønbech, 1942, 56)

Ortaya çıkmak, görülüp anlaşılmak 162, 13 r şeklinde geçmektedir.

berin- ‘ortaya çıkmak, görülüp anlaşılmak’ (< *ber-* ‘vernek, gelmek’ *-in-*) eylemi *ber-* eylemine *-in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *ber-* ‘vernek, gelmek’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 78).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

beyin- [beyn-] (Grønbech, 1942, 54)

Dans etmek 151, 9 şeklinde geçmektedir.

beyin- ‘dans etmek’ (< *beyi-* ‘dans etmek’ (ET *bödi-*) *-n-*) eylemi *beyi-* eylemine *-n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *bödi-* ‘dans etmek’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 300b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

bilin- [bilin-] (Grønbech, 1942, 58)

Bilinmek

bilinmegen: ‘Bilinmeyen’ 151, 6; 147 u şeklinde geçmektedir.

bilin- ‘bilinmek’ (< *bil-* ‘bilmek’ *-in-*) eylemi *bil-* eylemine *-in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bil-* ‘bilmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 162; EDPT: 343b; DanKelly, 1985, 73; OTWF II: 594; Berta, 1996, 85).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bilin-* ‘bilinmek bilmek, pişman olmak, itiraf etmek’ (OTWF II: 594); DLT’de *bilin-* ‘kendi işini bilmek, itiraf etmek, bilinmek, anlaşılmaq’ (Atalay II, 143; DanKelly, 1985, 73); KE’da *bil(i)n-* ‘bilinmek’ (Ata, 1997, 110v5); ME’de eylemin türevi olarak *bilinmiş* ‘meşhur, tanınmış’ (Yüce, 1993, 102); HŞ’de *bilin-* ‘dowadywać się, być znanym’ (Zajaczkowski, 1961, 33); Çağataycada *bilin-* ‘bilinmek’ (Seng. 148v6, bkz. EDPT: 344a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı bir türevi olarak *bilil-* ‘bilinmek’ (Atalay, 1945, 152); İM’de *bilin-* ‘bilinmek’ (Toparlı, 1992, 509) biçimlerinde bulunmaktadır.

boşan-, -ur [bosan-; bosanur / boşan-] (Grønbech, 1942, 65)

Kurtulmak, boşanmak, ‘espedire, espediri’ 23, 2–4.

boşanmak: ‘Kurtulma, boşanma’ 23, 5 şeklinde geçmektedir.

boşan- ‘kurtulmak, boşanmak’ (< *boşu-* ‘boşalmak, boşanmak, çözülmek’ -n-) eylemi *boşa-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *boşu-* ‘boşalmak, boşanmak, çözülmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (VEWT: 82a; EDPT: 383a; DanKelly, 1985, 77; OTWF II: 595). Talat Tekin *bōşun-* ‘kurtulmak, boşanmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *boşun-* ‘serbest kalmak’ (Tekin, 2000, 241); Eski Uygurcada *boşun-* ‘serbest bırakılmak, boşanmak’ (OTWF II: 595); DLT’de *boşan-* ‘kadın boşamak (Arguca); boşanmak, bağı çözülmek’ (Atalay II, 142; DanKelly, 1985, 77); NF’te *boşa-* ‘bırakmak, serbest bırakmak, sıkıştırmamak; boşamak, nikâh bağı bozmak’ (Ata, 1998, 180-14); ME’de *boşan-* ‘boşanmak’ (Yüce, 1993, 106); Çağataycada *boşan-* ‘boşanmak’ (Seng. 135r2, bkz. EDPT: 383b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *boşan-* ‘boşanmak’ (Atalay, 1945, 155); Kİ’te *boşan-* ‘ayrılmak,

karı kocasından ayrılmak' (Caferoğlu, 1931, 21; Özyetgin, 2001, 409); KK'de eylemin farklı bir türevi olarak *boşattır-* 'boşamak' (Toparlı, 1999, 105) biçimlerinde bulunmaktadır.

bulğan-, -ır [bulganır] (Grønbech, 1942, 68)

Bulanmak, mec. üzülmek

könlüm bulğanır: 'Kalbim çarpar (= könlüm ayrır)' 164, 31 r şeklinde geçmektedir.

bulğan- 'bulanmak, üzülmek' (< *bulğa-* 'bulamak' -n-) eylemi *bulğa-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bulğa-* 'bulamak' sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 337a; DanKelly, 1985, 80; OTWF II: 596; Berta, 1996, 100). Talat Tekin *bulğa-* eyleminin *bul-* eyleminin ettirgen biçimi olduğunu belirtmiş ve kökün gelişimini *buş-* < **bul-* 'sinirlenmek, kızmak' şeklinde tasarlamıştır (Tekin, 1969, 76).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede gövde olarak *bulğa-* 'ortalığı karıştırmak, düzeni bozmak' (Tekin, 2000, 241); Eski Uygurcada *bulğan-* 'karıştırmak, rahatsız olmak' (EDPT: 337b); DLT'de *bulğan-* 'bulanmak; kızmak, öfkelenmek; karışmak' (Atalay II, 238; DanKelly, 1985, 80); KE'da *bulğan-* 'bulanmak, karışmak, bozulmak' (Ata, 1997, 39r5); NF'te kökün türevi olarak *bulğaş-* 'bulaşmak, karılmak, karışmak, bulanmak' (Ata, 1998, 179-14); ME'de *bulğan-* 'bir şey sürünmek, bulanmak' (Yüce, 1993, 108); HŞ'de *bulğan-* 'być zmieszany, być zamaconym, być zbrukany' (Zajaczkowski, 1961, 37); Çağataycada *bulğan-* 'bulanmak; kızmak, karışmak' (Seng. 139v18, bkz. EDPT: 337b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *bulğan-* '(Trkm.) bulanmak' (Atalay, 1945, 157); TA'de kökün farklı türevi olarak *bulaştur-* 'karıştırmak, bulaştırmak' (Toparlı, 2000, 97); İM'de *bulğan-* 'bulanmak' (Toparlı, 1992, 512) biçimlerinde bulunmaktadır.

bürlen- [bvrlen- 157, 1; bōrlen- 145, 12] (Grønbech, 1942, 66-71)

Tomurcuklanmak, 'germinare' 157, 1.

bürlendi kuru çubuğ: 'Kuru çubuk çiçeklendi' 145, 12 şeklinde geçmektedir.

bürlen-/börlen- ‘(dal) tomurcuklanmak’ (< *bürle-* ‘tomurcuklamak’ -n-) eylemi *bürle-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *bürle-* ‘tomurcuklamak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (EDPT: 366a). Bu eylemi de *bür* ‘gonca, tomurcuk’ > *bür+le-* ‘tomurcuklamak’ şeklinde açabiliriz

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *bürlen-* ‘tomurcuklanmak’ (Atalay II, 237; DanKelly, 1985, 83) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

çiçeklen- [čičeklen-] (Grønbech, 1942, 75)

Çiçeklenmek (açılmak, gelişmek) 139, 12 şeklinde geçmektedir.

çiçeklen- ‘çiçeklenmek (açılmak, gelişmek)’ (< *çéçekle-* ‘çiçeklemek’ -n-) eylemi *çiçekle-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çéçekle* ‘çiçeklemek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 401a; DanKelly, 1985, 89; OTWF II: 511). Bu sözcüğün de etimolojisi *çéçek* ‘çiçek’ > *çéçek+le-* ‘çiçeklemek’ biçimindedir

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *çéçek* ‘çiçek’ (EDPT: 400b); DLT’te *çéçeklen-* ‘çiçeklenmek’ (Atalay II, 266; DanKelly, 1985, 89); KE’da *çéçeklen-* ‘çiçeklenmek’ (Ata, 1997, 67r15); NF’te *çiçek* ‘çiçek’ (Ata, 1998, 353-7); ME’de *çiçekle-* ‘çiçek açmak’ (Yüce, 1993, 112); HŞ’de *çiçek* ‘róža’ (kwiat par excellence’) (Zajaczkowski, 1961, 43) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de kök olarak *çiçek* ‘çiçek’ (Atalay, 1945, 162); KI’te *çiçek* ‘çiçek’ (Caferoğlu, 1931, 29); TA’de *çiçek* ‘çiçek’ (Toparlı, 2000, 101); KK’de *çiçeklen-* ‘çiçeklenmek’ (Toparlı, 1999, 107); DM’de *çiçek* ‘çiçek’ (Toparlı, 2003, 80); GT’de *çiçek* ‘çiçek’ (Karamanlioğlu, 1989, 239); İM’de *çiçek* ‘çiçek’ (Toparlı, 1992, 517) biçimlerinde bulunmaktadır.

çovlan- [čóulan-] (Grønbech, 1942, 76)

Gürültü etmek 114, 28 r şeklinde geçmektedir.

çovlan- ‘gürültü etmek’ (< *çav+la-* ‘gürültü, patırtı etmek’ < *çav* ‘şan, şöret, ses’ -*n-*) eylemi *çovla-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çav* ‘şan, şöret, ses’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 397b; DanKelly, 1985, 88; OTWF II: 576).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’te *çavlan-* ‘şanlanmak, şöretlenmek, ün sahibi olmak’ (Atalay II, 245; DanKelly, 1985, 88) KB’de *çavlan-* ‘şanlanmak, ün sahibi olmak’ (EDPT: 397b); KE’da *çavlan-* ‘şan şöret bulmak, ünlü olmak’ (Ata, 1997, 131v1); Osmanlıcada *çavlan-* ‘ün sahibi olmak’ (TTS I: 150) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

çulğan- [čulgan-] (Grønbech, 1942, 77)

Sarınmak, bürünmek

çüprek(k)e çulğanmış: ‘Kundağa sarılmış’ 122, 5 şeklinde geçmektedir.

çulğan- ‘sarınmak, katlanmak’ (< *çuğla-* ‘bağlamak, bohçalamak, kapamak’ -*n-*) eylemi *çuğla-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *çuğla-* ‘bağlamak, bohçalamak, kapamak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 408a; DanKelly, 1985, 96). Bu eylemin de gelişimi *çuğ* ‘sarma, bürüme’ > *çuğ+la-* ‘bağlamak, bohçalamak, kapamak’ biçimindedir (OTWF II: 435); *çulğan-* biçimi ise *çuğlan-* eyleminin göçüşmeli halidir.

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *çuğlan-* ‘toplanmak, akışarak toplanmak’ (Atalay II, 245; DanKelly, 1985, 96) ve *çuğlan-* ‘bağlanmak, heybelenmek’ (Atalay II, 198); KE’da *çulğa-* ‘sarmak, örtmek, dolamak’ (Ata, 1997, 147v18); NF’te *çulğan-* ‘sarınmak, bürünmek’ (Ata, 1998, 167-6); ME’de *çulğan-* ‘örtünmek, bürünmek’ (Yüce, 1993, 112); HŞ’de *çulğan-* ‘owijać się, wplatać się oplatać’ (Zajaczkowski, 1961, 44); Çağataycada *çulğan-* ‘örülme, kapanmak, dolanmak’ (Seng. 214v9, bkz. EDPT: 408a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex*

Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *çulğan-* ‘bir şey giyinmek’ (Toparlı, 1992, 517) biçiminde bulunmaktadır.

elgen-, -ir [elgen-; elgenir] (Grønbech, 1942, 87)

Korkmak, titremek, ‘irschracken’ 111, 1–2 şeklinde geçmektedir.

elgen- ‘korkmak, titremek’ (< *élge-* ‘elemek, incelemek, kalburdan geçirmek’ -n-) eylemi *elge-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi anlam ilişkisi zayıf olmakla birlikte *élge-* ‘elemek, incelemek, kalburdan geçirmek’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 143b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *elge-* ‘elemek’ (EDPT: 143a); DLT’te *elgen-* ‘kendisi için elemek’ (Atalay I, 255; DanKelly, 1985, 22) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *ele-* ‘elemek’ (Atalay, 1945, 168); Kİ’te *elen-* ‘elenmek’ (Caferoğlu, 1931, 10; Özyetgin, 2001, 458); TA’de *ele-* ‘elemek’ (Toparlı, 2000, 104) biçimlerinde bulunmaktadır.

emen-, imen-, -ir [jmen-; jmenir; emanir] (Grønbech, 1942, 88-106)

Utanmak, çekinmek, eymenmek, ‘verecundari’ 57, 21–22 = saarla- 164, 3 1 şeklinde geçmektedir.

emen-/imen- ‘eziyet, emek çekmek’ (< *emge-* ‘eziyet çekmek, sıkıntı çekmek’ -n-) eylemi *eme-/ime-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *emge-* ‘eziyet çekmek, sıkıntı çekmek’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 42b; EDPT: 160a; DanKelly, 1985, 23; OTWF II: 597). Bu eylemde yer alan ek başı *g* sesinin düşmesini Oğuzca özellikli biçimler *g* sesinin korunması Kıpçakc özellikler olarak saymamız mümkündür (Özyetgin, 2001, 460).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *emgen-* ‘acı çekmek, zahmet çekmek’ (OTWF II: 597); DLT’de *emgen-* ‘emenmek, zahmet çekmek’

(Atalay I, 255; DanKelly, 1985, 23); KE'da *emgen-* 'zahmet çekmek, üzölmek' (Ata, 1997, 18r10); NF'te *emgen-* 'zahmet, eziyet çekmek, emek sarfetmek, yorulmak' (Ata, 1998, 117-13); ME'de *emgen-* 'zahmet çekmek' (Yüce, 1993, 119); HŞ'de *emgen-* 'męczyć się, wysilać się/wysilać się, trudzić się, męczyć się' (Zajaczkowski, 1961, 20-50-59); Çağataycada *émgen-* 'zahmet çekmek' (Seng. 114r9, bkz. EDPT: 160a); Osmanlıcada *emen-* 'eziyet, zahmet çekmek' (TTS II: 380; TTS III: 251) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te *emgen-/emen-* 'emek çekmek, zahmet çekmek' (Caferoğlu, 1931, 11; Özyetgin, 2001, 460); GT'de kökün farklı bir türevi olarak *imgek* 'eziyet, zahmet' (Karamanlioğlu, 1989, 277); İM'de *emgek/imgek* 'emek, zahmet' (Toparlı, 1992, 521-539) biçimlerinde bulunmaktadır.

emgen- [emgan-] (Grønbech, 1942, 88)

Acı çekmek, ıztrap duymak

emgenip terlep kınalıp andan tamağın beslegil: 'Eziyet çekerek, terleyerek, zahmet görerek (çalış) ondan sonra boğazını besle' 113, 22 şeklinde geçmektedir.

emgen- 'eziyet, emek çekmek' (< *emge-* 'eziyet çekmek, sıkıntı çekmek' -*n-*) eylemi *emge-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *emge-* 'eziyet çekmek, sıkıntı çekmek' köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 42b; EDPT: 160a; DanKelly, 1985, 23). Bu eylemde yer alan ek başı *g* sesinin düşmesini Oğuzca özellikli biçimler *g* sesinin korunması Kıpçak özellikler olarak saymamız mümkündür (Özyetgin, 2001, 460).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görölmektedir. Eski Uygurcada *emgen-* 'acı çekmek, zahmet çekmek' (OTWF II: 597); DLT'de *emgen-* 'emenmek, zahmet çekmek' (Atalay I, 255; DanKelly, 1985, 23); KE'da *emgen-* 'zahmet çekmek, üzölmek' (Ata, 1997, 18r10); NF'te *emgen-* 'zahmet, eziyet çekmek, emek sarfetmek, yorulmak' (Ata, 1998, 117-13); ME'de *emgen-* 'zahmet çekmek' (Yüce, 1993, 119); HŞ'de *emgen-* 'męczyć się, wysilać się /wysilać się, trudzić się, męczyć się' (Zajaczkowski, 1961, 20-50-59); Çağataycada *emgen-* 'zahmet çekmek' (Seng. 114r9, bkz. EDPT: 160a); Osmanlıcada *emen-* 'eziyet, zahmet çekmek' (TTS II: 380; TTS III: 251) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te *emgen-/emen-* 'emek çekmek, zahmet çekmek' (Caferoğlu, 1931, 11; Özyetgin,

2001, 460); GT’de kökün farklı bir türevi olarak *imgek* ‘eziyet, zahmet’ (Karamanlioğlu, 1989, 277); İM’de *emgek/imgek* ‘emek, zahmet’ (Toparlı, 1992, 521-539) biçimlerinde bulunmaktadır.

erkelen- [erkelan-] (Grønbech, 1942, 93)

Yumuşamak, gevşemek, incinmek

erkelene-dir: ‘Yumuşuyor, inceliyor’ 102, 27 r şeklinde geçmektedir.

erkelen- ‘yumuşamak, gevşemek, incinmek’ (< *erke+le-* < *erke* ‘ince, yumuşak’ -n-) eylemi *erkele-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanımlanamamakla birlikte eylemin *erkele-* sözcüğüne dayandığı açıktır. Räsänen’de bu eylemin kökü olarak düşündüğümüz *erke* ‘ince, yumuşak’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 48b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

hovanolan-, -ır [Hovanlönir] (Grønbech, 1942, 103)

Böbürlenmek, övünmek

hovanolanır: ‘Böbürlenir, övünür’ 160, 24 l şeklinde geçmektedir.

hovanolan- ‘böbürlenmek, övünmek’ (< Far. *havā* ‘hava, arzu, istek, heves’ Kıp. *n+la-n-*) eylemi *hovānla-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *havā* ‘hava’ (Ata, 1997, 112v11); NF’te *havā* ‘hava; arzu, istek, heves’ (Ata, 1998, 43-17; 380-10); ME’de *havā* ‘hava’ (Yüce, 1993, 125) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu sözcüğü rastlanmamıştır.

hovatlan- (Ar. Tü.) [Hoatlan-] (Grønbech, 1942, 104)

Böbürlenmek, övünmek, kuvvetlenmek, ‘confortare’ 117, 13 l şeklinde geçmektedir.

hovatlan- ‘böbürlenmek, övünmek, kuvvetlenmek’ (< Ar. *kuvvat* ‘kuvvet, güç’ Kıp. +*la-n-*) eylemi *hovatla-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Sözcüğün kökü Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *kuvvat* ‘kuvvet’ (Ata, 1997, 82r6); NF’te *kuvvat* ‘kuvvet, güç, kudret; etki, tesir’ (Ata, 1998, 105-13); ME’de *kuvvat* ‘kuvvet, güç’ ve eylemin türevi olarak *kuvvatlendür-* ‘saygı göstermek’ (Yüce, 1993, 153) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *kuvvat* ‘kuvvet’ (Karamanlıoğlu, 1989, 313); İM’de *kuvvat* ‘güç, kuvvet’ (Toparlı, 1992, 560) biçimlerinde bulunmaktadır.

inan-, -ur, -ır [**inan-: inanur / inan-; inanır, inanır**] (Grønbech, 1942, 273)

İnanmak, güvenmek, ‘eredere’ 123, 18; 143, 6; 148, 1, 13, 16; 13, 22–24.

tegrige manganimız: ‘(Aramızdaki) Tanrı’ya inananlarımız’ 159, 8.

talaşman sözün (sözni?) inanırlar: ‘Nifakçının sözüne inanırlar’ 117, 3.

mangan: ‘İnanan’ 13, 26.

inanmağanlar...manganlar: ‘İnanmayanlar... inananlar’ 159, 5–6.

inanmak: ‘İnanma, inanç’ 13, 25 şeklinde geçmektedir.

inan- ‘inanmak, güvenmek’ (< *ina-* ‘inanmak, güvenmek’ -*n-*) eylemi *ina-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ina-* ‘inanmak, güvenmek’ köküne dayandırılmaktadır (Brockelmann, 1954, 203; EDPT: 188a; DanKelly, 1985, 34; OTWF II: 601); krş. Tuvacada *ina-* ‘razı olmak, razı göstermek, reddetmemek’ biçiminde bulunmaktadır (Ölmez, 2007, 178a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *inan-* ‘güvenmek, inanmak’ (EDPT: 188a); DLT’de *inan-* ‘inanmak, güvenmek’ (Atalay I, 206; DanKelly, 1985, 34); KE’da *inan-* ‘inanmak’ (Ata, 1997, 18v13); NF’te *inan-* ‘inanmak’ (Ata, 1998, 35-11); HŞ’de *inan-* ‘wierzyć, ufać’ (Zajaczkowski, 1961, 59); Çağatayacada *inan-* ‘inanmak’ (Seng. 115v17, bkz. EDPT: 188a); Osmanlıcada *inan-* ‘güvenmek’ (TTS I: 383) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *inan-* ‘inanmak’ (Atalay, 1945, 177); Kİ’te

inan- ‘inanmak’ (Caferoğlu, 1931, 39; Özyetgin, 2001, 479); TA’de *inan-* ‘inanmak, doğrulamak’ (Toparlı, 2000, 108); GT’de *inan-* ‘inanmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 270); İM’de *inan-* ‘inanmak’ (Toparlı, 1992, 535) biçimlerinde bulunmaktadır.

igren-, -ir [ygren-; ygrenir] (Grønbech, 1942, 105)

İğrenmek

igrenmedi kişi kelepden neçik tenri igrenir dağı frişteler yazuklı kişiden: ‘Cüzzamlıdan insan Tanrı’nın nefret ettiği kadar ve bir meleğin günahlı insanlardan nefret ettiği kadar nefret etmedi’ 124, 3 f şeklinde geçmektedir.

igren- ‘iğrenmek’ (< *yig+re-* < *yig* ‘çiğ, pişmemiş’ -*n-*) eylemi *igre-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *yigre-* sözcüğüne dayandırmaktadır (EDPT: 914b). Talat Tekin *yġ* ‘çiğ, pişmemiş’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *yigren-* ‘tüyü ürpermek, iğrenmek’ (Atalay III, 109; DanKelly, 1985, 225); ME’de *yigren-* ‘iğrenmek’ (Yüce, 1993, 209); Çağataycada *yigren-* ‘iğrenmek’ (Seng. 151r5, bkz. EDPT: 915a); Osmanlıcada *yigren-* ‘iğrenmek’ (TTS I: 831; TTS II: 1054; TTS III: 811; TTS IV: 887) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *igren-* ‘iğrenmek’ ve *yigren-* ‘iğrenmek’ (Atalay, 1945, 176-286); İM’de *yiuren-* ‘iğrenmek, tiksirmek’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

ilin-, -ir [ilnir] (Grønbech, 1942, 106)

Yapışmak, ilinmek, yapışıp kalmak

yekniñ tuzak(ı)na il(i)nirler: ‘Şeytanın tuzağına takılı kalırlar’ 117, 4 şeklinde geçmektedir.

ilin- ‘ilinmek, yapışıp kalmak’ (< *il-* ‘iliştirmek, bağlamak’ -*in-*) eylemi *il-* eylemine -*in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *il-* ‘iliştirmek, bağlamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 148b; DanKelly, 1985, 33; OTWF II: 602; Berta, 1996,

154). Talat Tekin *il-* ‘iliştirmek, bağlamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ilin-* ‘yakalanmak’ (OTWF II: 602); DLT’de *iln-* ‘ilişmek, tutulmak, uğramak, takılmak’ (Atalay I, 204; DanKelly, 1985, 33); KE’da *il(i)n-* ‘ilişmek, ilişkili olmak, yakalanmak, yaklaşmak, maruz kalmak’ (Ata, 1997, 198r4); ME’de *ilin-* ‘asılmak, bağlanmak’ (Yüce, 1993, 129); HŞ’de *ilin-* ‘uwiklać się (w sieć), dać się usidlać’ (Zajączkowski, 1961, 58); Çağataycada *iln-* ‘belirlenmek, alınmak’ (Seng. 110r8, bkz. EDPT: 148b); Osmanlıcada *ilin-* ‘bulaştırmak, ilinmek, ilişmek, bağlanmak’ (TTS I: 530) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ilin-* ‘ilişmek, asılmak’ (Caferoğlu, 1931, 38; Özyetgin, 2001, 478); TZ’de *ilin-* ‘birbirine girmek, karışmak, ilinmek’ (Atalay, 1945, 177); GT’de *ilin-* ‘tutulmak, yakalanmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 276) biçimlerinde bulunmaktadır.

issin- -ür [issinur] (Grønbech, 1942, 107)

Isınmak, ‘calefacere’ 15, 11 şeklinde geçmektedir.

issin- ‘ısınmak’ (< *isi-* ‘ısınmak’ -n-) eylemi *issi-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *isi-* köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 248b; DanKelly, 1985, 36; OTWF II: 602; Berta, 1996, 162).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *isin-* ‘ısınmak’ (OTWF II: 602); DLT’de *isin-* ‘ısınmak, sevmek’ (Atalay I, 202; DanKelly, 1985, 36); KE’da *ısın-* ‘ısınmak, alışmak, sevmek, hoşlanmak’ (Ata, 1997, 109v10); ME’de *isin-* ‘ısınmak’ (Yüce, 1993, 130); HŞ’de *isin-* ‘zagrzać się, zgrzać się’ (Zajączkowski, 1961, 61); Çağataycada *ısın-* ‘ısınmak’ (Seng. 101v28, bkz. EDPT: 248b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *isin-* ‘ısınmak’ (Atalay, 1945, 179); Kİ’te kök olarak *isi-* ‘ısınmak’ (Caferoğlu, 1931, 40; Özyetgin, 2001, 483); TA’de *issin-* ‘ısınmak’ (Toparlı, 2000, 110); İM’de *isin-* ‘ısınmak’ (Toparlı, 1992, 541) biçimlerinde bulunmaktadır.

itlen- [jılan-, itlön] krş. Uyg. *jitlin-* (Grønbech, 1942, 108)

Kaybolmak

itlendim: ‘Kayboldum’ 113, 8.

itlenmişlerni tabuvsap: ‘Kaybolan şeyleri bulmayı dileyerek’ 151, 4 şeklinde geçmektedir.

itlen- ‘kaybolmak’ (< *yitle- < yit- ‘kaybolmak, yitmek’ -n-) eylemi *yitle- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson’da madde başı olarak *yitlin-* eylemi bulunmakta ve eylemi *yit-* ‘kaybolmak, yitmek’ köküne dayandırmaktadır (EDPT: 891a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kök olarak *yit-* ‘kaybolmak’ (Tekin, 2000, 260); Eski Uygurcada *yitlin-* ‘kaybolmak’ (EDPT: 891a); DLT’te *yit-* ‘kaybolmak, yitmek’ (Atalay II, 314; DanKelly, 1985, 228); KE’da *yit-* ‘yitmek, kaybolmak’ (Ata, 1997, 22v13); ME’de kökün farklı türevi olarak *yitir-* ‘yitirmek’ (Yüce, 1993, 210); HŞ’de *yitlen-/itlen-* ‘zgubić się, zawieruszyć się, przepaść’ (Zajaczkowski, 1961, 62); Çağataycada *it-* ‘kaybolmak’ (Seng. 93r16, bkz. EDPT: 885a); Osmanlıcada *yit-* ‘kaybolmak, yok olmak, zayi olmak, itmek, kakmak’ (TTS VI: 4611) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *yit-* ‘yitmek, kaybolmak’ (Atalay, 1945, 287); Kİ’te *yit-* ‘mahvolmak, kaybolmak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 742); TA’de *yit-* ‘yitirmek, kaybetmek’ (Toparlı, 2000, 158); KK’de *yit-* ‘kaybolmak’ (Toparlı, 1999, 131); İM’de *yit-* ‘kaybolmak’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

katulan- [katulan-] (Grønbech, 1942, 196)

Çabalamak, gayret etmek, ‘exercere’ 117, 12 1 şeklinde geçmektedir.

katulan- ‘çabalamak, gayret etmek’ (< *katıg+la-* < *katıg* ‘katı, sert’ -n-) eylemi *katula-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *katıg* ‘katı, sert’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 600b; DanKelly, 1985, 133). Marcel Erdal eylemin etimolojisini *katıg+lan-* şeklinde tasarlamıştır (OTWF II: 512).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *katıġlan-* ‘çabalamak’ (EDPT: 600b); DLT’de *katıġlan-* ‘çabalamak, uğraşmak’ (Atalay II, 268; DanKelly, 1985, 133); KE’da *katıġlan-* ‘katlanmak, dayanmak, zahmet çekmek, yorulmak’ (Ata, 1997, 25r10); NF’te *katılan-* ‘çaba göstermek, uğraşmak’ (Ata, 1998, 396-5); ME’de *katıġlan-* ‘katlanmak’ (Yüce, 1993, 136); HŞ’de *katıġlan-* ‘usilnie się starać, wysilać się’ (Zajaczkowski, 1961, 135); Osmanlıcada *katlan-* ‘dayanmak, tahammül etmek, sabretmek, beklemek’ (TTS IV: 2351) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *katılan-* ‘sabır ve tahammül etmek’ (Caferoğlu, 1931, 72; Özyetgin, 2001, 502) biçiminde bulunmaktadır.

kazğan-, ır; kazan-, -ur [casan-; casanur / casgan-; casganır] (Grønbech, 1942, 197)

Kazanmak, ‘acquire’ 7, 23–8, 2; 7, 23–8, 2 şeklinde geçmektedir.

kazğan-/kazan- ‘kazanmak’ (< *kazğa-* -n-) eylemi *kazğa-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **kazğa-* sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 683b; DanKelly, 1985, 135). Marcel Erdal *kazğan-* eyleminin kökünün tam olarak neye dayandığının bilinmediğini belirtmiştir (OTWF II: 604).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kazğan-* ‘kazanmak, elde etmek, başarılı olmak’ (Tekin, 2000, 246); Eski Uygurcada *kazğan-* ‘kazanmak’ (EDPT: 683a); DLT’de *kazğan-* ‘kazanmak’ (Atalay II, 249; DanKelly, 1985, 135); KE’da *kazğan-* ‘kazanmak’ (Ata, 1997, 125v12); NF’te *kazğan-* ‘kazanmak’ (Ata, 1998, 234-10); ME’de *kazğan-* ‘kazanmak’ (Yüce, 1993, 137); Çağataycada *kazğan-* ‘kazanmak’ (Seng. 273r3, bkz. EDPT: 683b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kazan-* ‘kazanmak’ (Atalay, 1945, 190); TA’de *kazan-* ‘kazanmak’ (Toparlı, 2000, 115) biçimlerinde bulunmaktadır.

keyin-, [keyin-] (Grønbech, 1942, 136)

Giyinmek

ten keyinip: ‘Vücut bulup’ 142, 16 şeklinde geçmektedir.

keyin- ‘giyinmek’ (< *key-* ‘giymek’ (ET *keḏ-*) *-in-*) eylemi *key-* eylemine *-in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *key-* ‘giymek’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 193). Etimolojik kaynaklarda bu eylemle aynı kökten türemiş ve aynı anlama gelen *keḏür-* ‘giydirmek’ eylemi bulunmaktadır (bkz. EDPT: 705b; OTWF II: 715).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir; ancak eylemin kökü olan *keḏ-/key-* ‘giymek’ eylemini hem tarihî alanda hem de Kıpçak Türkçesi eserlerinde görebilmekteyiz.

ḳılın- [killin-] (Grønbech, 1942, 206)

Yapılmak, edilmek, kılınmak; tun = ḳıl- 157, 4 şeklinde geçmektedir.

ḳılın- ‘yapılmak, edilmek, kılınmak’ (< *ḳıl-* ‘kılmak, yapmak, etmek, eylemek, olmak’ *-in-*) eylemi *ḳıl-* eylemine *-in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ḳıl-* ‘kılmak, yapmak, etmek, eylemek, olmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 623a; DanKelly, 1985, 136; OTWF II: 605; Berta, 1996, 245; Tekin, 2000, 95).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ḳılın-* ‘yaratılmak’ (Tekin, 2000, 247); Eski Uygurcada *ḳılın-* ‘yaratılmak, kılınmak’ (EDPT: 623a); DLT’de *ḳılın-* ‘tavır takınmak; -kadın- nazlanmak; yapılmak, kılınmak, işlemek’ (Atalay II, 156; DanKelly, 1985, 136); KE’da *ḳılın-* ‘yapılmak, edilmek’ (Ata, 1997, 7r8); NF’te *ḳıl(i)n-* ‘kılınmak, yapılmış, edilmek’ (Ata, 1998, 346-13); ME’de *ḳılın-* ‘yapılmak’ (Yüce, 1993, 143); HŞ’de *ḳılın-* ‘dać się zrobić, być zrobionym’ (Zajaczkowski, 1961, 147); Çağataycada kökün farklı bir türevi olarak *ḳılıl-* ‘yapılmak, edilmek’ (Seng. 298v3, bkz. EDPT: 623b); Osmanlıcada *ḳılın-* ‘herhangi bir tavır ve hareket takınmak, yapılmak, edilmek’ şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *ḳılın-* ‘kendinde ahlâk olmadığı hâlde ahlâk gösterisi yapmak’ (Caferoğlu, 1931, 75; Özyetgin, 2001, 526); İM’de *ḳılın-* ‘kılınmak, yapılmak’ (Toparlı, 1992, 552) biçimlerinde bulunmaktadır.

ḳızğan- [chexgan-] (Grønbech, 1942, 208)

Hasis, pinti olmak

kızganıp: ‘Pinti olup’ 64, 20 şeklinde geçmektedir.

kızgan- ‘hasis, pinti olmak’ (< *kız+ga- < kız ‘cimri, pinti’ -n-) eylemi kızga- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson’da madde başı olarak kışgan- ‘cimri olmak’ eylemi bulunmakta ve eylem kısığ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 667b). Erdal eylemi kız+ga-n- ‘kıskanmak’ şeklinde açmakta ve kız ‘cimri, pinti’ köküne dayandırmaktadır (OTWF II: 605).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kırş. kışgan- ‘kıskanmak’ (EDPT: 667b); DLT’de kışgan- ‘kıskanmak, pıntilik etmek, kısmırlamak’ (Atalay II, 250; DanKelly, 1985, 138); ME’de eylemin türevi olarak kışkançlık ‘kıskançlık’ (Yüce, 1993, 144); HŞ’de kışkanç ‘skapy, skapieć’ (Zajaczkowski, 1961, 149) şekillerinde yer almaktadır. Codex Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kızgan- ‘kıskanmak, cimrileşmek’ (Atalay, 1945, 200); Kİ’te kışkan- ‘kıskanmak’ (Caferoğlu, 1931, 76; Özyetgin, 2001, 531); BM’te kışgan- ‘zazdrościć, być zazdrosnym o kogo’ (Zajaczkowski, 1954, 68); TA’de kışkan- ‘kıskanmak’ (Toparlı, 2000, 119) biçimlerinde bulunmaktadır.

kizlen- [kizlen-] (Grønbech, 1942, 149)

Gizlenmek

kizlenmiş: ‘Gizlenmiş’ 130, 19 r şeklinde geçmektedir.

kizlen- ‘gizlenmek’ (< kiz+le- ‘gizlemek’ -n-) eylemi kizle- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda kizle- ‘gizlemek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 761a; DanKelly, 1985, 107; OTWF II: 606).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kizlen- ‘gizlenmek’ (OTWF II: 606); DLT’de kizlen- ‘saklar görünmek, kendi kendine saklamak’ (Atalay II, 253; DanKelly, 1985, 107); KE’da kizlen- ‘gizlenmek’ (Ata, 1997, 244v11); NF’te kizlen- ‘gizlenmek, saklanmak’ (Ata, 1998, 184-5); ME’de kizlen- ‘gizlenmek’ (Yüce, 1993, 146); HŞ’de kizlen- ‘ukryć się, być ukrytym’ (Zajaczkowski, 1961, 99);

Çağataycada *kizlen-* ‘gizlenmek’ (Seng. 314r15, bkz. EDPT:761a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *kizle-* ‘gizlemek’ (Atalay, 1945, 203); Kİ’te *kizle-* ‘gizlemek’ (Caferoğlu, 1931, 50; Özyetgin, 2001, 542); TA’de *kizlen-* ‘gizlenmek, saklanmak’ (Toparlı, 2000, 120); KK’de *kizlen-* ‘gizlenmek, saklanmak’ (Toparlı, 1999, 116); GT’de *kizlen-* ‘gizlenmek, saklanmak’ (Karamaloğlu, 306); İM’de *kizlen-* ‘gizlenmek, saklanmak’ (Toparlı, 1992, 555) biçimlerinde bulunmaktadır.

koğan-, -ır [coğanir] (Grønbech, 1942, 199)

Homurdanmak, memnuniyetsizliğini göstermek

koğanır-men: ‘Sokranırım’ 114, 7 r şeklinde geçmektedir.

koğan- ‘homurdanmak, memnuniyetsizliğini göstermek’ (< *koğa-* ‘ses kalınlaşmak’ -n-) eylemi *koğa-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Gabain eylemi *koğa-* ‘ses kalınlaşmak’ sözcüğü dayandırmış ve bu eylemin de kökünün ses bildiren bir **koğ* sözcüğünden geldiğini belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 83).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *koğa-* ‘ses kalınlaşmak; bir şey *koğur* -yani kestane rengi olmak-’ (Atalay III, 402; DanKelly, 1985, 142) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

kovān-, hovān- [koan-, koan-; Hoan-] (Grønbech, 1942, 103-201)

Sevinmek, kıvanç duymak, ‘glorari’ 140, 3; 143, 6; 145, 2.

hovānıl: ‘Sevin’ 160, 16 1 şeklinde geçmektedir.

kovān-/hovān- ‘gururlanmak’ (< **küve-* -n-) eylemi *kova-/hova-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **küve-* köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 690a; DanKelly, 1985, 116; OTWF II: 607).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *küven-* ‘gurur duymak’ (EDPT: 690a); DLT’de *küven-* ‘öğünmek’ (Atalay II, 157; DanKelly, 1985, 116); KE’da *kuvan-* ‘kıvanmak, öğünmek’ (Ata, 1997, 191v5); NF’te *küven-* ‘kibirilenmek, öğünmek’ (Ata, 1998, 373-9); ME’de *kuvan-* ‘öğünmek, kıvanmak’ (Yüce, 1993, 153); HŞ’de *kuvan-* ‘cieszyć się, wyrażać radość’ (Zajaczkowski, 1961, 147); Çağataycada *kuvan-* ‘gururlanmak’ (Seng. 291v1, EDPT: 690a); Osmanlıcada *güven-* ‘sevinmek, güvenmek’ (TTS II: 480; TTS IV: 378) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde eyleme rastlanmamıştır.

könen- [konen-] (Grønbech, 1942, 151)

Tatmin olmak, memnun kalmak

eygi keyitge könenmedim: ‘Güzel elbiselerde tatmin olmadım’ 132, 8 r şeklinde geçmektedir.

könen- ‘tatmin olmak, memnun kalmak’ (< **kön-e-* < *kön-* ‘düzelmek, doğru yola girmek, olmak, doğru olmak’ -n-) eylemi **köne-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *kön-* ‘düzelmek, doğru yola girmek, olmak, doğru olmak’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 726a).

Sözcük Tarihi Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *könen-* ‘nimet sahibi olmak’ ve *könen-* ‘Trkm. bezenmek, süslenmek’ (Atalay, 1945, 207); krş. Türkmencede *gönen-* ‘zevk almak, haz almak, bir şeyin tadını çıkarmak’ (TrkmÇ, 1995, 292) biçimlerinde bulunmaktadır.

körün-, -ür [corun-; corunur / körvn-, körün-, korun-; körvnvr] (Grønbech, 1942, 155)

Görünmek, belirlemek, ‘aparere’, ‘videri’ 6, 16–18; 58, 12–13.

körün: ‘Görünmek’ 9, 15.

anda ulu çeri köründi: ‘Orada büyük bir ordu göründü’ 122, 7.

ol yulduz köründi kün toğuşı ol üç ھاڭا: ‘Yıldız, doğudan üç hana göründü’ 122, 32; krş. 123, 3; 124, 24.

barça körünür körünmez: ‘Görünen görünmeyen hepsi’ 148, 2.

mağa körünür: ‘Bana görünür’ 58, 14.

körünmek: ‘Görünme’ 6, 20 şeklinde geçmektedir.

körün- ‘görünmek, belirlemek’ (< *kör-* ‘görmek, bakmak’ -*ün-*) eylemi *kör-* eylemine -*ün-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kör-* ‘görmek, bakmak’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 163; EDPT: 746a; DanKelly, 1985, 110; OTWF II: 607; Berta, 1996, 212).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *körün-* ‘görünmek’ (OTWF II: 607); DLT’de *körün-* ‘görünmek, kavuşmak’ (Atalay II, 157; DanKelly, 1985, 110); KE’da *kör(ü)n-* ‘görünmek’ (Ata, 1997, 44r9); NF’te *kör(ü)n-* ‘görünmek’ (Ata, 1998, 162-14); ME’de *körün-* ‘görünmek, kavuşmak’ (Yüce, 1993, 150); HŞ’de *körün-* ‘ukazywać się, być widocznym’ (Zajaczkowski, 1961, 103); Çağataycada *körün-* ‘görünmek’ (Seng. 304v11, bkz. EDPT: 746a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *körün-* ‘görünmek’ (Caferoğlu, 1931, 52; Özyetgin, 2001, 559); BM’te *körin-* ‘ukazać się,’ (Zajaczkowski, 1954, 61); GT’de *körün-* ‘görünmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 310); İM’de *körün-* ‘göz ile görünmek, açık olmak, ortaya çıkmak, görünmek’ (Toparlı 1992: 558) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķustun-, -ar [custun-; custunar / custun-] krş. Kar. k’oz’tun- (Grønbech, 1942, 204)

Sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek, ‘alenare’, ‘suspirare’ 7, 12–14.

ķustunmak: ‘İnleme’ 7, 15 şeklinde geçmektedir.

ķustun- ‘sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek’ (< *ķus-t-* < *ķus-* ‘zorla açmak, kusmak, soldurmak’ -*un-*) eylemi *ķust-* eylemine -*un-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *kus-* ‘zorla açmak, kusmak, soldurmak’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 304b; EDPT: 666a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

küçen- [kučen-] (Grønbech, 1942, 157)

Zorlanmak

küçengil: ‘Zorlanma’ 117, 11 1 şeklinde geçmektedir.

küçen- ‘zorlanmak’ (< *küç+e-* ‘zulmetmek, zorla fenalık etmek’ -n-) eylemi *küçe-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *küçe-* ‘zulmetmek, zorla fenalık etmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 698a; DanKelly, 1985, 113; OTWF II: 607). Talat Tekin bu eylemin kökü olan *kũç* ‘güç, kuvvet’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *küçen-* ‘kibirli olmak; güç kullanarak yakalamak’ (OTWF II: 607); DLT’de *küçen-* ‘gücü kuvveti kalmamak; zulm etmek; ağırlaşmak, fazla yüklenmiş olmak’ (Atalay II, 156; DanKelly, 1985, 113) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *küçen-* ‘yüklenmeğe gücü yetmemek’ (Caferoğlu, 1931, 54; Özyetgin, 2001, 571) biçiminde bulunmaktadır.

küsen-, -ür [cusan-; cusanur / kusen-] (Grønbech, 1942, 159)

Arzulamak, ‘desiderare’ 20, 10 –11.

küsengen: ‘Arzu’ 114, 31 r şeklinde geçmektedir.

küsen- ‘arzulamak’ (< *küse-* ‘arzu etmek’ -n-) eylemi *küse-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *küse-* ‘arzu etmek’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 312a; EDPT: 751a; OTWF II: 607). Talat Tekin *kũse-* ‘arzu etmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185). Marcel

Erdal bu eyleminin etimolojisi için *küse-* ve *-(X)gSA-* ile oluşan eylemlerin bir arada eski metinlerde geçtiğini ve bu eylemin Eski Türkçede tanıklanamadığını belirtmiştir (OTWF II: 528).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *küsen-* ‘istemek’ (OTWF II: 607); DLT’de kök olarak *köse-* ‘arzu etmek’ (Atalay III, 265; DanKelly, 1985, 115); KE’da *küse-* ‘arzu etmek, özlemek’ (Ata, 1997, 61v11); ME’de *kösen-* ‘yanmak, yakılmak’ (Yüce, 1993, 150); HŞ’de *küse-* ‘tęsknić, marzyć, pragnąć’ (Zajęczkowski, 1961, 108); Osmanlıcada *küse-* ‘arzu etmek’ (TTS II: 660) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *küse-* ‘ateş karıştırmak; iyilik yapmakta ona mümasıl olmak istemek’ (Caferoğlu, 1931, 56; Özyetgin, 2001, 575); TA’de *küse-* ‘arzu etmek’ (Toparlı, 2000, 127) biçimlerinde bulunmaktadır.

öktemlen-, -ir [öctenlänir (doğrusu, öctenlänir)] (Grønbech, 1942, 182)

Gururlanmak

öktemlenir: ‘Gururlanır’ 160, 23 1 şeklinde geçmektedir.

öktemlen- ‘gururlanmak’ (< *öktem* ‘gurur’ + *le-n-*) eylemi *öktemle-* eylemine *-n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemi *öktemle-* ‘gururlanmak’ sözcüğüne bağlayabiliriz. Bu eylemin de kökü olan **ökte-* > *ökte-m* ‘gurur’ sözcüğü kaynaklarda bulunmaktadır (VEWT: 370b; EDPT: 102b).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB’de kök olarak *öktem* ‘gurur’ (EDPT: 102b) biçiminde bulunmaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

öktün- [oçtun-; colun- 39, 4]< ? (Grønbech, 1942, 182)

Gücendirmek, gurur kırmak, rencide etmek, ‘ofendere’ 39, 2–3.

öktünmek: ‘Gücendirmek; hakaret, tahkir’ 39, 4 şeklinde geçmektedir.

öktün- ‘gücendirmek, gurur kırmak, rencide etmek’ (< *öktü-* ‘yürekletmek, cesaretlendirmek’ -n-) eylemi *öktü-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *öktü-* ‘yürekletmek, cesaretlendirmek’ köküne dayandırmış ve *öktün-* ‘gücendirmek, gurur kırmak, rencide etmek’ eylemini *öktem* maddesi içinde ele almıştır (EDPT: 102b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

övren-, üren-, -ür, -ir [ouran-; ouranur / øuran-, øuren-, øuranir; wren-] (Grønbech, 1942, 185-270)

Öğrenmek, ‘adiscere’ 5, 18–20.

til üren: ‘Dil öğrenmek’ 121, 25 şeklinde geçmektedir.

övren-/üren- ‘öğrenmek’ (< *ögür* ‘sürü’ +e-n-) eylemi *övre-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **ögre-* köküne dayandırılmaktadır (DTS: 380; EDPT: 114b; DanKelly, 1985, 45). Marcel Erdal bu eylemin gelişimini **ögür* ‘sürü, hayvan sürüsü’ > *ögür*+e- > *ögüre-n-* şeklinde belirtmiştir (OTWF II: 609).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ögren-* ‘öğrenmek’ (OTWF II: 609); DLT’de *ögren-* ‘öğrenmek’ (Atalay I, 252; DanKelly, 1985, 45); KE’da *ögren-* ‘öğrenmek, tanımak, bilmek, alışmak’ (Ata, 1997, 22v1); NF’te *ögren-* ‘öğrenmek; alışmak, âdet haline getirmek’ (Ata, 1998, 223-6); ME’de *ögren-* ‘öğrenmek’ (Yüce, 1993, 165); Çağataycada *örge-* ‘öğrenmek’ (Seng. 69r13, bkz. EDPT: 114b); Osmanlıcada *ögren-* ‘öğrenmek’ (TTS II: 745; TTS III: 556; TTS IV: 620) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ögren-* ‘(Trkm) öğrenmek’ (Atalay, 1945, 224); Kİ’te *ögren-* ‘öğrenmek’ (Caferoğlu, 1931, 64; Özyetgin, 2001, 593); BM’te *ögren-* ‘uczyć się’ (Zajaczkowski, 1954, 63); TA’de *ögren-* ‘öğrenmek’ (Toparlı, 2000, 131); KK’de *ögren-* ‘öğrenmek’ (Toparlı, 1999, 120); DM’de *ögren-* ‘öğrenmek’ (Toparlı, 20003, 101); GT’de *ögren-* ‘öğrenmek; alışmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 344); İM’de *ögren-* ‘öğrenmek, (hayvan) evcilleşmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

övün-; övnir [ovnir] krş. *ög-* (Grønbech, 1942, 185)

Övünmek

övnir: ‘Övünür’ 160, 22 1 şeklinde geçmektedir.

övün- ‘övünmek’ (< *ög-* ‘öğmek, sena etmek’ -*ün-*) eylemi *öv-* eylemine -*ün-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ög-* ‘öğmek, sena etmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 110b; DanKelly, 1985, 46; OTWF II: 609; Berta, 1996, 228).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *ögün-* ‘kendini ögmek’ (Atalay I, 203; DanKelly, 1985, 46); KE’da *ögün-* ‘övünmek’ (Ata, 1997, 214v14); KE’de *ögün-* ‘ögmek’ (Yüce, 1993, 166); Çağataycada *ögün-* ‘ögmek’ (Seng. 78v3, bkz. EDPT: 111a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *ögün-* ‘ögmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 344) biçiminde bulunmaktadır.

sağın-, -ur -ır [sagen-, sagen-; sage- (doğrusu, sagen-) 42, 5; sagenur / sagin-, sagin-, sagin; saganma[k] (doğrusu, sagin-) 8, 18; saginir] (Grønbech, 1942, 211)

Düşünmek, hatırlamak, ‘cogitare’ 126, 1, 3; 13, 5–7; 144, 3.

sağinsa-men bahasız kanın1: ‘Eğer onun kıymet biçilemeyecek kanını düşünürsem’ 149, 1.

Bir şeyi kastetme, inanmak, demek, ‘putare’ 121, 20; 42, 3–5.

ol sağınır: emdi men arı-men: ‘O düşünür: şimdi ben arıyım’ 125, 29.

sağınmağ: ‘Hatırlama’ 8, 18; 42, 6 şeklinde geçmektedir.

sagin- ‘düşünmek, hatırlamak, bir şeyi kastetme, inanmak, demek’ (< *sağ-* ‘düşünmek’ -*ın-*) eylemi *sag-* eylemine -*ın-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sağ-* ‘düşünmek’ köküne dayandırılmaktadır (Brockelmann, 1954, 203; EDPT: 812b; DanKelly, 1985, 152; OTWF II: 612; Tekin, 2000, 96). Talat Tekin bu eylemin kökü olan *sāğ-* ‘düşünmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *saḡın-* ‘düşünmek, yas tutmak’ (Tekin, 2000, 252); Eski Uygurcada *saḡın-* ‘derin düşünmek’ (EDPT: 813a); DLT’de *saḡın-* ‘sakınmak; sanmak, düşünmek’ (Atalay II, 153; DanKelly, 1985, 152); KE’da *saḡ/ḡın-* ‘düşünmek, hatırlamak; sanmak, zannetmek’ (Ata, 1997, 67r18); NF’te *saḡın-* ‘düşünmek, sanmak, zannetmek’ (Ata, 1998, 118-5); ME’de *saḡın-* ‘düşünmek’ (Yüce, 1993, 171); HŞ’de *saḡın-* ‘myśl; refleksja. zamyślenie’ (Zajaczkowski, 1961, 154); Çağataycada *saḡın-* ‘düşünmek’ (Seng. 231v16, bkz. EDPT: 813a); Osmanlıcada *saḡın-* ‘düşünmek’ (TTS IV: 654) ve *saḡın-* ‘düşünmek’ (TTS II: 778) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *saḡın-* ‘gizlenmek’ (Atalay, 1945, 231); Kİ’te *saḡın-* ‘saymak, zannetmek’ (Caferoğlu, 1931, 85; Özyetgin, 2001, 604); TA’de *saḡın-* ‘sakınmak, kaçınmak’ (Toparlı, 2000, 134); KK’de *saḡın-* ‘düşünmek’ (Toparlı, 1999, 121); GT’de *saḡın-* ‘düşünmek, sanmak, zannetmek’ (Karamanlıoğlu, 352), İM’de *saḡın-* ‘sakınmak, çekinmek; sanmak, zannetmek’ (Toparlı, 1992, 586) biçimlerinde bulunmaktadır.

saḡıtlan-, -ur [sagetlan-, sagetlan-; sagetlanur] (Grønbech, 1942, 212)

Silahlanmak, ‘se armare’ 8, 7–9 şeklinde geçmektedir.

saḡıtlan- ‘silahlanmak’ (< *saḡıt+la-* ‘silahlamak’ < *saḡıt* ‘zırh, kap, alet’ -n-) eylemi *saḡıtla-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin kökü olan *saḡıt* ‘zırh, kap, alet’ sözcüğüne bulunmaktadır (EDPT: 806a).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da kök olarak *savut* ‘gemilere kaplanan çelik levha’ (Ata, 1997, 199r8); HŞ’de kökün farklı bir türevi olarak *saḡıtlıḡ* ‘uzbrojony, zaopatrzony w sprzēt (wojenny)’ (Zajaczkowski, 1961, 151); Çağataycada *savut* ‘zırhlı giysi’ (Seng. 236v19, bkz. EDPT: 806a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

salın-, -ır [salinir] (Grønbech, 1942, 213)

Salınmak

salınır-men: ‘Salınırım’¹⁶⁴, 27 1 şeklinde geçmektedir.

salın- ‘salınmak’ (< *sal-* ‘salmak; atmak; fırlatmak; ödemek’ *-in-*) eylemi *sal-* eylemine *-in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sal-* ‘salmak; atmak; fırlatmak; ödemek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 827b; DanKelly, 1985, 153; OTWF II: 612).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *salın-* ‘bırakılmak, salıverilmek’ (OTWF II: 612); DLT’de *salın-* ‘sarmak’ (Atalay II, 154; DanKelly, 1985, 153); KE’da *salın-* ‘salınmak, salınarak yürümek’ (Ata, 1997, 83r15); NF’te *salın-* ‘aşağı salmak, salınmak, düşmek’ (Ata, 1998, 341-5); ME’de eylemin türevi olarak *salındur-* ‘sarkıtmak’ (Yüce, 1993, 172); Çağataycada *salın-/salıl-* ‘atılmış, bükülmüş’ (Seng. 233v5, bkz. EDPT: 827b); Osmanlıcada *salın-* ‘atılmak, bükülmek’ (TTS II: 785; TTS III: 592; TTS IV: 656) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *salın-* ‘salınmak’ (Atalay, 1945, 232); Kİ’te *salın-* ‘koyuverilmek, bırakılmak’ (Caferoğlu, 1931, 86; Özyetgin, 2001, 606); KK’de *salın-* ‘salınmak’ (Toparlı, 1999, 121); İM’de *salın-* ‘hapse atılmak, saçın kıvrık olmayıp salınması, çalım atarak yürümek’ (Toparlı, 1992, 587) biçimleriyle bulunmaktadır.

sesken-, -ir- [sesken-; seskenir] (Grønbech, 1942, 218)

Korkmak

seskenir-men, seskendim: ‘Korkarım, korktum’ 111, 1-2 şeklinde geçmektedir.

sesken- ‘korkmak’ (< *ses+ke-* < *ses* ‘sezmek, hissetmek’ *-n-*) eylemi *seske-* eylemine *-n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *sez* ‘sezmek, hissetmek’ > *ses* > köküne dayandırmış ve günümüz Türk dillerinden Kzk. *sesken-* ‘sezmek, hissetmek’; Blk. *ses^hen-* ‘sezmek, hissetmek’ biçiminde olduğunu aktarmıştır (VEWT: 413a)

Sözcük Harezm Türkçesi eserlerinden HŞ’de *sesken-* ‘przestraszyć się’ (Zajaczkowski, 1961, 156) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sezgen-* ‘deprenmek’ (Atalay, 1945, 236); GT’de *sesken-*

‘ürkemek, korkmak’ (Karamanloğlu, 1989, 356); İM’de *sesken-* ‘vehimlenmek, kuruntulu olmak’ (Toparlı, 1992, 590) biçimlerinde bulunmaktadır.

sevün-, sövün-, sövin-, söyn-; sevünür, sövünür [sonun-; sonunur. sauninur (doğrusu, souunur) 98, 14 / *sövn-, söwn- söun-, sövn-, sovn-; söywnp* 121, 22] (Grønbech, 1942, 219-223)

Sevinmek, ‘gaudere’ 121, 22; 123, 21, 32; 124, 13; 151, 16; 27, 2–4; 140, 4; 142, 8.

sevünür kişi: ‘Sevinçli kişi’ 98, 14.

ulu sövünç sövündiler: ‘Büyük bir coşkuyla sevindiler’ 123, 5.

sövünmek: ‘Sevinme’ 27, 5 şeklinde geçmektedir.

sevün-/sövün-/sövin-/söyn- ‘sevinmek’ (< *sev-* ‘sevmek’ *-in-*) eylemi *sev-* eylemine *-in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sev-* ‘sevmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 790b; DanKelly, 1985, 160; OTWF II: 612; Berta, 1996, 292; Tekin, 2000, 96).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *sebin-* ‘sevinmek’ (Tekin, 2000, 252); Eski Uygurcada *sevin-* ‘sevinmek’ (OTWF II: 612); DLT’de *sevin-* ‘sevinmek’ (Atalay I, 12; DanKelly, 1985, 160); KE’da *sevün-* ‘sevinmek’ (Ata, 1997, 54r10); NF’te *sev(ü)n-* ‘sevinmek, memnun olmak’ (Ata, 1998, 413-16); ME’de *sevün-* ‘sevinmek’ (Yüce, 1993, 174); HŞ’de *sevün-* ‘cieszyć się, radować się’ (Zajaczkowski, 1961, 157); Çağataycada *sevin-* ‘sevinmek’ (Seng. 258v15, bkz. EDPT: 790b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *söyün-* ‘sevinmek’ (Atalay, 1945, 242); KI’te *sevin-* ‘sevinmek’ (Caféroğlu, 1931, 89; Özyetgin, 2001, 618); BM’te *sevin-* ‘cieszyć się’ (Zajaczkowski, 1954, 70) TA’de *sevin-* ‘sevinmek’ (Toparlı, 2000, 137); KK’de *sevin-* ‘sevinmek’ (Toparlı, 1999, 122); DM’de *sevin-* ‘sevinmek’ (Toparlı, 2003, 105); GT’de *sevün-* ‘sevinmek’ (Karamanloğlu, 1989, 356); İM’de *sevün-* ‘sevinmek’ (Toparlı, 1992, 590) biçimlerinde bulunmaktadır.

sıgın- sun-, -ır [siginir] (Grønbech, 1942, 227-229)

Sıgınmak

saña kertlep kim sı(ğ)ınır: ‘Sana kim samimiyetle (dürüst kalplilikle) sıgır’ 137, 10 şeklinde geçmektedir.

sıgın-/sun- ‘sıgınmak’ (< sığ- ‘sıgmak, tesir etmek, dokunmak, koymak’-ın-) eylemi sığ- eylemine -ın- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda sığ- ‘sıgmak, tesir etmek, dokunmak, koymak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 813b; DanKelly, 1985, 161; OTWF II: 613; Berta, 1996, 299).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sıgın-* ‘sıgınmak’ (OTWF II: 613); DLT’de *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Atalay II, 152; DanKelly, 1985, 161); KE’da *sığ/kın-* ‘sıgınmak’ (Ata, 1997, 81v7); NF’te *sığ(ı)n-* ‘sıgınmak’ (Ata, 1998, 168-11); ME’de *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Yüce, 1993, 175); HŞ’de *sıgın-* ‘powierzać, ufać’ (Zajaczkowski, 1961, 151); Çağataycada *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Seng. 253v7a, bkz. EDPT: 813b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Atalay, 1945, 236); TA’de *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Toparlı, 2000, 137); GT’de *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 356); İM’de *sıgın-* ‘sıgınmak’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

sıhan- [siHan-] (Grønbech, 1942, 228)

Kol yenini sıvamak

sıhandı: ‘Kollarını sıvadı’ 161, 23 1 şeklinde geçmektedir.

sıhan- ‘sıvamak’ (< sıka- ‘el ile sıgamak’ -n-) eylemi sıha- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Erdal eylemi olan *sıka-* ‘el ile sıgamak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (OTWF II: 613). Räsänen *sıga-/sıva-/sıgan-* ‘sıvamak’ eyleminin Moğolca *sigu* sözcüğüne karşılık olduğunu belirtmiştir (VEWT: 414b). Moğolcada *sigu-* ‘içine kıvrırmak, altına katlamak, büzüştürmek, tıkmak, sıkıştırmak, kaldırmak, yukarı çekmek’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1085b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak *sıka-* ‘dokunmak’ (EDPT: 806a); DLT’de *sıka-* ‘el ile sıgamak’ (Atalay III, 269; DanKelly, 1985, 163); KE’da *sığ/ka-* ‘sıvazlamak, okşamak, sıvamak’ (Ata, 1997,

25v4); ME’de *sıka-* ‘sığışlamak’ (Yüce, 1993, 175); HŞ’de *sıga-* ‘glaskać, pieścić, okazywać względy’ (Zajączkowski, 1961, 164); Osmanlıcada *sıga-* ‘okşamak’ şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

sin- [sin-] (Grønbech, 1942, 228)

Kırılmak, ‘rumpi’ 143, 7 şeklinde geçmektedir.

sin- ‘kırılmak’ (< *sı-* ‘kırmak; bozmak; yenmek; galebe etmek’ -*n-*) eylemi *sı-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sı-* ‘kırmak; bozmak; yenmek; galebe etmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 833b; DanKelly, 1985, 161; OTWF II: 613). Talat Tekin *sĩ-* ‘kırmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sin-* ‘kırılmak’ (OTWF II: 613); DLT’de *sin-* ‘kırılmak, bozulmak, incimek’ (Atalay II, 29; DanKelly 1985:161); KE’da *sin-* ‘kırılmak, bozulmak, bozguna uğramak’ (Ata, 1997, 106v15); NF’te *sin-* ‘kırılmak’ (Ata, 1998, 275-9); ME’de *sin-* ‘kırılmak’ (Yüce, 1993, 175); HŞ’de *sin-* ‘lamać się, być złamany’ (Zajączkowski, 1961, 164); Çağataycada *sin-* ‘kırılmak’ (Seng. 256r12, bkz. EDPT: 833b); Osmanlıcada *sin-* ‘kırılmak, bozulmak’ (TTS I: 624, TTS II: 821, TTS III: 624, TTS IV: 687) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *sin-* ‘kırılmak’ (Caferoğlu, 1931, 91; Özyetgin, 2001, 620); TZ’de *sin-* ‘kırılmak’ (Atalay, 1945, 237); BM’te *sin-* ‘lamać się’ (Zajączkowski, 1954, 73); TA’de eylemin türevi olarak *sinuķ-* ‘kırık’ (Toparlı, 2000, 137); KK’de *sındır-* ‘kırmak’ (Toparlı, 1999, 122); GT’de *sin-* ‘kırılmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 357), İM’de *sin-* ‘kırılmak’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

silkin- [silkin-] (Grønbech, 1942, 220)

Silkinmek

silkine-dir: ‘Silkiniyor’ 163, 10 1 şeklinde geçmektedir.

silkin- ‘silkinmek’ (< *sil*k- ‘silmek’ -*in-*) eylemi *sil*k- eylemine -*in-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sil*k- ‘silmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 827a; DanKelly, 1985, 162; OTWF II: 614).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *silkin-* ‘silkinmek; ürpermek’ (Atalay II, 246; DanKelly, 1985, 162); KE’da *silkin-* ‘silkinmek’ (Ata, 1997, 133r12); ME’de *silkin-* ‘silkinmek’ (Yüce, 1993, 176); HŞ’de *silkin-* ‘trząść się, ostrząść się’ (Zajaczkowski, 1961, 158); Çağataycada *silkin-* ‘silkinmek’ (Seng. 256rI, bkz. EDPT: 827a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *silkin-* ‘silkinmek’ (Atalay, 1945, 239); İM’de *silkin-* ‘silkinmek’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

suḥlan-, -ır [suḥlan-; soḥlanir] (Grønbech, 1942, 225)

Harislenmek, göz dikmek, ‘concupiscere’ 16, 8.

özge kişinin nemesi suḥlanmağıl: ‘Başkalarının sahip olduğu şeye göz dikme’ 132, 9 l şeklinde geçmektedir.

suḥlan- ‘harislenmek, göz dikmek’ (< *suḥ*+*la-* ‘göz dikmek’ < *suḥ* ‘haris, aç gözlü, alçak’ -*n-*) eylemi *suḥ*la- eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *suḥ* ‘haris, aç gözlü, alçak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 810b; OTWF II: 515). Talat Tekin *sūḥ* ‘aç gözlü, haris’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 111).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *suḥlan-* ‘göz dikmek’ (EDPT: 810b); KB’de *suḥlan-* ‘göz dikmek’ (EDPT: 810b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

sun-, -ar [sun-; sunar] (Grønbech, 1942, 225)

Sunmak, uzatmak, germek, vermek, ‘extendere’ 162, 2 1.

küç sunadır-men: ‘Güç sarfederim’ 162, 16 l şeklinde geçmektedir.

sun- ‘sunmak, uzatmak, germek, vermek’ (< *su-* ‘uzatmak’ -*n-*) eylemi *su-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *su-* ‘uzatmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 834a; DanKelly, 1985, 167; OTWF II: 615; Berta, 1996, 2.91). Talat Tekin *sū-* ‘uzatmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sun-* ‘uzatmak, sunmak’ (EDPT: 834a); DLT’de *sun-* ‘sunmak’ (Atalay II, 28; DanKelly, 1985, 167); KE’da *sun-* ‘sunmak uzatmak’ (Ata, 1997, 234r13); NF’te *sun-* ‘uzatmak’ (Ata, 1998, 199-14); ME’de *sun-* ‘sunmak uzatmak’ (Yüce, 1993, 178); HŞ’de *sun-* ‘wyciągać, podawać, nadstawiać’ (Zajaczkowski, 1961, 161); Çağataycada *sun-* ‘uzatmak’ (Seng. 246v15, bkz. EDPT: 834a); Osmanlıcada *sun-* ‘sunmak, uzatmak’ (TTS I: 647; TTS II: 847; TTS III: 642; TTS IV: 710) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *sun-* ‘elini uzatmak’ (Caferoğlu, 1931, 93; Özyetgin, 2001, 636); TZ’de eylemin türevi olarak *sunuş-* ‘bir şeye elini uzatıp vermek’ (Atalay, 1945, 242); TA’de *sun-* ‘elini uzatmak’ (Toparlı, 2000, 139); GT’de *sun-* ‘vemek, sunmak, uzatmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 361); İM’de *sun-* ‘itaat etmek’ (Toparlı, 1992, 593) biçimlerinde bulunmaktadır.

süyen- [suen-] (Grønbech, 1942, 226)

Bir şeye dayanmak

süyendim: ‘Dayandım’ 161, 23 r şeklinde geçmektedir.

süyen- ‘bir şeye dayanmak’ (< *süye-* ‘dayanmak’ -*n-*) eylemi *süye-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *süye-* ‘dayanmak’ köküne dayandırmaktadır (VEWT: 435a).

Sözcük Çağataycada kök olarak *söye-* ‘dayanmak’ (VEWT: 435a) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *süyen-* ‘dayanmak, söykenmek’ (Atalay, 1945, 244); İM’de *söven-* ‘dayanmak, yaslanmak’ (Toparlı, 1992, 593) biçimlerinde bulunmaktadır.

tabun-, -ır [tabun-, tabun-; tabunir] (Grønbech, 1942, 231)

Tapınmak, saygı göstermek, ‘adorare’ 151, 9; 132, 19 r.

anlar añar kim tabunsın: ‘Onlar ki dua etsin’ 147, 5.

tabunmak: ‘Tapınma’ 148, 15 şeklinde geçmektedir.

tabun- ‘tapınmak, saygı göstermek’ (< *tap-* ‘tapmak; hizmet etmek; bulmak, sezmek; kaybolanı bulmak’ -*un-*) eylemi *tap-* eylemine -*un-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tap-* ‘tapmak; hizmet etmek; bulmak, sezmek; kaybolanı bulmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 441b; DanKelly, 1985, 177; OTWF II: 616).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tapın-* ‘tapınmak’ (EDPT: 441b); DLT’de *tapın-* ‘tapmak, tapınmak; hizmet etmek’ (Atalay II, 140; DanKelly, 1985, 177); KE’da *tap(u)n-* ‘tapınmak’ (Ata, 1997, 46r21); NF’te *tapun-* ‘tapınmak’ (Ata, 1998, 403-11); ME’de *tapun-* ‘tapınmak’ (Yüce, 1993, 183); HŞ’de *tabun-* ‘slużyć, oddawać cześć, czcić’ (Zajaczkowski, 1961, 168); Çağataycada *tabın-* ‘tapınmak’ (Seng. 151r7, bkz. EDPT: 442a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *tapun-* ‘tapınmak, ibadet etmek’ (Toparlı, 1992, 601) biçiminde bulunmaktadır.

tartın-, -ur [tartın-; tartınur] (Grønbech, 1942, 236)

Bir şeyi tasarlamak, ‘infingere’ 30, 17–19 şeklinde geçmektedir.

tartın- ‘bir şeyi tasarlamak’ (< *tart-* ‘tartmak; cezbetmek; çekmek; uzatmak; germek’ -*ın-*) eylemi *tart-* eylemine -*ın-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tart-* ‘tartmak; çekmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 536b; DanKelly, 1985, 180; OTWF II: 616; Berta, 1996, 336).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tartın-* ‘bağlamak, takmak’ (EDPT: 537b); DLT’de *tartın-* ‘özlemek; acımak; götürür görünmek’ (Atalay II, 240; DanKelly, 1985, 180); ME’de *tartın-* ‘yüz çevirmek’ (Yüce, 1993, 183); Osmanlıcada *dartın-* ‘çekinmek, esirgemek’ (TTS I: 680; TTS II: 383; TTS III:

672; TTS IV: 743) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

tezzin- [tezzin-] (Grønbech, 1942, 243)

Dönmek

başım tezzindi: ‘Başım döndü’ 161, 13 1 şeklinde geçmektedir.

tezzin- ‘dönmek’ (<*tezzin- < *tegg-(i)z- ‘değdirmek, eriştirmek’ -in-) eylemi tegiz-eylemine -in- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tegg-(i)z- ‘değdirmek, eriştirmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (Tekin, 1969, 71; EDPT: 488b; DanKelly, 1985, 188; OTWF II: 617; Berta, 1996, 346).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada tezzin- ‘dönmek, çevrilmek; dolanmak, gezmek’ (OTWF II: 617); DLT’de tezzin- ‘dönmek, tavaf etmek, çevrilmek’ (Atalay II, 241; DanKelly, 1985, 188); KE’da tezzin- ‘gezinmek, dönmek, dolanmak’ (Ata, 1997, 6v11); NF’te tezzin- ‘gezinmek, dolaşmak’ (Ata, 1998, 106-14); ME’de tezzin- ‘dönmek, gezmek’ (Yüce, 1993, 186); HŞ’de tezzin- ‘kręcić się, obracać się; krążyć (wśliznąć się, ukradkiem wejść?)’ (Zajączkowski, 1961, 175); Çağataycada tézzin- ‘dönmek’ (Seng. 194r1, bkz. EDPT: 488b); Osmanlıcada degzin- ‘dönmek’ (TTS I: 188; TTS II: 272; TTS III: 176; TTS IV: 200) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de tezzin- ‘istilâ etmek, alt etmek’ (Atalay, 1945, 257); KI’te tezzin- ‘dolaşmak’ (Caféroğlu, 1931, 102; Özyetgin, 2001, 663); İM’de tezzün- ‘dönmek, çevrilmek’ (Toparlı, 1992, 606) biçimlerinde bulunmaktadır.

tiren-, -ir [tirenir (doğrusu, tirenir)] (Grønbech, 1942, 245)

Katılaşmak

sık tirenir: ‘Sık katılaşır’ 95, 17 şeklinde geçmektedir.

tiren- ‘katılaşmak’ (< tire- ‘diremek, dayamak, desteklemek’ < tir- ‘bir araya getirmek, toplamak’ -n-) eylemi tire- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi *tire-* ‘diremek, dayamak, desteklemek’ sözcüğüne dayandırmaktadır (EDPT: 552b). Talat Tekin *tīre-* ‘diremek, dayamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerin DLT’te *tiren-* ‘dayanmak, direnmek, çekinmek’ (Atalay II, 146; DanKelly, 1985, 191) şeklinde bulunmaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde eylem tespit edilememiştir.

tügen- [tvgen-, tugen-, tügen-] (Grønbech, 1942, 259)

Tükenmek, bitmek, ‘consumi’ 123, 34; 144, 4.

tügenmez: ‘Ebedî, tükenmez, bitmez’ 122, 27; 125, 30.

tügenmez tırlık: ‘Ebedî hayat’ 122, 27; 125, 27 şeklinde geçmektedir.

tügen- ‘tükenmek, bitmek’ (< *tüke-* ‘tükenmek, bitmek, yetmek, kifayet etmek’ -n-) eylemi *tüge-* eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tüke-* ‘tükenmek, bitmek, yetmek, kifayet etmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 484b; OTWF II: 790).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kök olarak *tüke-* ‘tükenmek’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *tüke-* ‘tükenmek’ ve kökün türevi olarak *tüket-* ‘bitirmek, tamamlamak’ (OTWF II: 790); DLT’de *tüke-* ‘tükenmek, bitmek, yetmek, kifayet etmek’ (Atalay III, 270; DanKelly, 1985, 204) ve ettirgen türevi olarak *tüket-* ‘bitirmek’ (Atalay II, 309; DanKelly, 1985, 204); KE’da *tüken-* ‘tükenmek, bitmek, son bulmak’ (Ata, 1997, 18r12); NF’te *tüken-* ‘bitmek, tükenmek’ (Ata, 1998, 324-7); ME’de *tüken-* ‘tükenmek’ (Yüce, 1993, 192); HŞ’de *tüken-* ‘skończyć, wyczerpać’ (Zajaczkowski, 1961, 189); Çağataycada *tüken-* ‘tükenmek’ (Seng. 182v2, bkz. EDPT: 484b); Osmanlıcada *düken-* ‘tükenmek, bitmek’ (TTS II: 1310) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tüken-* ‘boşanmak’ (Atalay, 1945, 266); KI’te *tüken-* ‘tükenmek’ (Caferoğlu, 1931, 109; Özyetgin, 2001, 687); BM’te *tüken-* ‘skończyć się’ (Zajaczkowski, 1954, 77); KK’de *tüken-* ‘boşalmak; bitmek, tükenmek’ (Toparlı, 1999, 127); DM’de *tüken-* ‘tükenmek’ (Toparlı, 2003, 116); GT’de *tüken-*

‘tükenmek, bitmek, sona ermek’ (Karamanlioğlu, 1989, 381); İM’de *tüken-* ‘tükenmek, bitmek, sona ermek’ (Toparlı, 1992, 610) biçimlerinde bulunmaktadır.

urun- [**urun-**] (Grønbech, 1942, 266)

Vuruşmak, savaşmak

urundım: ‘Vuruştum’ 162, 12 r şeklinde geçmektedir.

urun- ‘vuruşmak, savaşmak’ (< *ur-* ‘vurmak, örtmek’ -*un-*) eylemi *ur-* eylemine -*un-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimoloji sözlük ve kaynaklarda *ur-* ‘vurmak, örtmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 235a; DanKelly, 1985, 55; OTWF II: 624; Berta, 1996, 412). Talat Tekin *ūr-* ‘vurmak, koymak, bırakmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *urun-* ‘pişman olup vurunmak, döğünmek; sarınmak, örtünmek’ (Atalay I, 201; DanKelly, 1985, 55); KE’da *urun-* ‘takınmak’ (Ata, 1997, 225r9); ME’de *urun-* ‘giymek, takmak’ (Yüce, 1993, 195); Çağataycada *urun-* ‘bunaltmak, sıkmak’ (Seng. 67v23, bkz. EDPT: 235b); Osmanlıcada *urun-* ‘takınmak’ (TTS I: 726; TTS II: 930; TTS III: 713; TTS IV: 786) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *urun-* ‘vurulmak’ (Atalay, 1945, 270); BM’te *urun-* ‘gnieść, ciemieżyć’ (Zajaczkowski, 1954, 78); KK’de *urun-* ‘dövülmek’ (Toparlı, 1999, 127); GT’de *urun-* ‘örtünmek, sarınmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 384); İM’de *urun-* ‘çarpmak, tokuşmak’ (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

uyan-, -ur [**vyan-; vyanur / uian-**] (Grønbech, 1942, 264)

Uyanmak, ‘reuigilare’ 48, 5–7.

uyanğanda: ‘Uyanık halde’ 115, 24 l şeklinde geçmektedir.

uyan- ‘uyanmak’ (< *uyan-* < *uyğan-* < **oğg+a-* < **ođ-* ‘uyanmak’ -*n-*) eylemi **ođ-* eylemine -*n-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ođ-* ‘uyanmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 62a; DanKelly, 1985, 38; Ölmez, 1998, 39). Marcel Erdal bu eylemin

kökünün neye dayandığını bilinmediğini belirtmiş ve karşılaştırmalı olarak *oduğ* ‘uyanmak’ ve *odğur*- sözcüklerini vermiştir (OTWF II: 608).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada *odun*- ‘uyanmak’ (EDPT: 62a); DLT’te *udun*- ‘uyanmak’ (Atalay I, 200; DanKelly, 1985, 38); KE’da *oyğan*- ‘uyanmak’ (Ata, 1997, 89v7); NF’te *oyan*- ‘uyanmak’ (Ata, 1998, 185-3); ME’de *oyğan*- ‘uyanmak’ (Yüce, 1993, 164); HŞ’de *uyan*- ‘obudzić się’ (Zajaczowski, 1961, 196) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uyan*- ‘uyanmak’ (Atalay, 1945, 272); Kİ’te *oyan*- ‘uyanmak’ (Özyetgin, 2001, 589); BM’te *oyan*- ‘budzić się’ (Zajaczowski, 1954, 63); TA’da *uyan*- ‘uyanmak’ (Toparlı, 2003, 150); KK’de ettirgen türevi olarak *uyandır*- ‘uyandırmak’ (Toparlı, 1999, 128); GT’de *oyan*- ‘uyanmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 384); İM’de *oyan*- ‘pişman olmak, uykudan uyanmak’ (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

yánlan-; jánlanı [jəŋləni] (Grønbech, 1942, 113)

Yankılanmak

yánlanı-dır: ‘Yankılanıyor’ 163, 27 1 şeklinde geçmektedir.

yánlan- ‘yankılanmak’ (< *yaŋkula*- ‘yankılanmak’ -n-) eylemi *yaŋla*- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *yaŋkula*- ‘yankılanmak’ sözcüğü bulunmaktadır. Clauson bu eylemi *yaŋku* ‘yankı’ > *yaŋku+la*- ‘yankılanmak’ şeklinde açmıştır (EDPT: 949b).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *yaŋkula*- ‘yankılanmak’ (Atalay III: 410; DanKelly, 1985, 213); Osmanlıcada *yaŋkulan*-/*yaŋkılan*- ‘yankılanmak’ (TTS I: 780; TTS II: 994; TTS III: 765; TTS IV: 838) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yaşın-, yaşun- [iašin-, iazzin-, iasun-] (Grønbech, 1942, 118)

Gizlenmek, saklanmak 124, 39; 139, 17.

yaşunmış: ‘Gizlenmiş, saklanmış’ 130 19 r şeklinde geçmektedir.

yaşın-/yaşun- ‘gizlenmek, saklanmak’ (< yaş- ‘gizlemek, saklamak’ -in-) eylemi yaş- eylemine -in- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemi yaş- ‘gizlemek, saklamak’ köküne bağlayabiliriz.

Sözcük Harezm Türkçesinden itibaren görülmektedir. KE’da *yaşun-* ‘gizlenmek’ (Ata, 1997, 11r18); ME’de *yaşın-* ‘örtünmek, gizlenmek’ (Yüce, 1993, 205); Çağataycada *yaşun-* ‘saklanmak, gizlenmek, örtünmek’ (DTO: 528) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de *yaşın-* ‘gizlenmek’ (Toparlı, 2000, 155); KK’de *yaşın-* ‘gizlenmek’ (Toparlı, 1999, 129); İM’de *yaşın-* ‘örtünmek’ (Toparlı, 1992, 619) biçimlerinde bulunmaktadır.

yuban- [juban-] krş. al-Kaşğ. yuban- (Grønbech, 1942, 128)

İhmal edilmek

yubanğan söz: ‘Vesile, bahane’ 162, 18 1 şeklinde geçmektedir.

yuban- ‘ihmal edilmek’ (< yuba- ‘ihmal edilmek, yüzüstü bırakmak, üstüne düşmemek’ -n-) eylemi yuba- eylemine -n- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yuba-* ‘ihmal edilmek, yüzüstü bırakmak, üstüne düşmemek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 878b; DanKelly, 1985, 230).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *yuban-* ‘çekinmek, bırakmak’ (Atalay III, 83; DanKelly, 1985, 230) ve kökün farklı bir türevi olarak *yubal-* ‘ihmal edilmek, yüzüstü bırakılmak, üzerinde durulmamak’ (Atalay III, 76; DanKelly, 1985, 230); HŞ’de *yuban-* ‘zaniedbywać się, być niedbalym, pozornir coś robić’ (Zajaczkowski, 1961, 84) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

yulun- [julun-] (Grønbech, 1942, 129)

Kurtarılmak

yulunğanlar: ‘Kurtulanlar’ 147, 16 şeklinde geçmektedir.

yulun- ‘kurtarılmak’ (< *yul-* ‘kurtarmak’ -*un-*) eylemi *yul-* eylemine -*un-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yul-* ‘kurtarmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 931b; DanKelly, 1985, 232; OTWF II: 631; Berta, 1996, 479).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yulun-* ‘kurtarılmak’ (OTWF II: 631); DLT’de *yulun-* ‘kurtarılmak’ (Atalay III, 480; DanKelly, 1985, 232); ME’de *yulın-* ‘fidye ile alınıp kurtarılmak’ (Yüce, 1993, 212); HŞ’de *yulun-* ‘uratować się, wyzwolić się, wyrwać się’ (Zajaczowski, 1961, 85); Çağataycada *yulun-* ‘yolunmak’ (Seng. 345r15, bkz. EDPT: 931b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

yuvun-, -ur [yuun-, iuun-; inunur] (Grønbech, 1942, 130)

Yıkanmak, ‘balneare aliquid’ 150, 3; 9, 16–18 şeklinde geçmektedir.

yuvun- ‘yıkanmak’ (< *yu-* ‘yıkamak’ -*un-*) eylemi *yuv-* eylemine -*un-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yu-* ‘yıkamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 942b; DanKelly, 1985, 232; OTWF II: 631; Berta, 1996, 474). Talat Tekin *yū-* ‘yıkamak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 180).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yun-* ‘yıkanmak’ (Gabain, 1941 (2003), 313); DLT’de *yun-* ‘yunmak, yıkanmak’ (Atalay III, 66; DanKelly, 1985, 232); KE’da *yuvun-* ‘yıkanmak, temizlemek’ (Ata, 1997, 169r16); NF’te *yun-* ‘yıkanmak, abdest almak’ (Ata, 1998, 171-13); ME’de *yun-* ‘yıkanmak’ (Yüce, 1993, 212); HŞ’de *yun-* ‘umyc się, wykapać się’ (Zajaczowski, 1961, 86); Çağataycada kök olarak *yu-* ‘yıkamak’ (Seng. 347r13, bkz. EDPT: 870a); Osmanlıcada *yu-* ‘yıkamak’ şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yuvun-* ‘yıkanmak, yunulmak’ (Atalay, 1945, 290); BM’te *yun-* ‘myć się’ (Zajaczowski, 1954, 57); TA’de *yun-* ‘yıkanmak’ (Toparlı, 2000, 160); KK’de *yun-* ‘yıkanmak’ (Toparlı, 1999, 132) biçimlerinde bulunmaktadır.

yügün-, -ür [jwgwn-, iwgun-, jwgun-, jugun-; jvgunur] (Grønbech, 1942, 130)

Eğilmek, diz çökmek 121, 1, 27; 122, 19; 123, 7.

saa ıgılap kim yügünür: ‘Kim ağlayarak senin önünde diz çöker’ 141, 11 şeklinde geçmektedir.

yügün- ‘eğilmek diz çökmek’ (< *yü-k- -ün-) eylemi *yük-* eylemine -ün- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yükün-* ‘eğilmek, diz çökmek’ şeklinde bulunmaktadır (EDPT: 913b; Berta, 1996, 2.144). Marcel Erdal bu eylemin etimolojisinin < *yü-k-ün* (~ük- ~yük- < *hük-) şeklinde olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 631).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yükün-* ‘eğilmek, diz çökmek, itaat etmek’ (Tekin, 2000, 260); Eski Uygurcada *yükün-* ‘diz çökmek’ (EDPT: 913b); DLT’de *yükün-* ‘secde etmek, ibadet etmek, namaz kılmak, büyük önünde eğilmek, baş eğmek’ (Atalay III, 84; DanKelly, 1985, 236); KE’da *yükün-* ‘diz çökmek, saygıyla eğilmek, secde etmek’ (Ata, 1997, 185v21); HŞ’de *yügün-* ‘schylac się, pochylć się; sklonić się’ (Zajaczkowski, 1961, 87); Çağataycada *yükün-* ‘diz çökmek’ (Seng. 344v11, bkz. EDPT: 913b); Osmanlıcada *yükün-* ‘diz çökmek’ (TTS I: 855; TTS II: 1082; TTS III: 833; TTS IV: 912) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yükün-* ‘secde etmek ve kıymı yükseltmek’ (Atalay, 1945, 291); Kİ’te *yükün-* ‘diz çökerek hizmet etmek, diz çökmek’ (Caferoğlu, 1931, 130; Özyetgin, 2001, 757) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.14. -r-

Geçişli eylemler yapan bir ektir (bkz. Gabain, 1941 (2003), 60; OTWF II: 535; Ergin, 1997, 209; Tekin, 2000, 96; Özyetgin, 2001, 135). Bu ek Eski Türkçeden itibaren kullanılmaktadır. Gabain Eski Türkçede için *kel-ir-* ‘getirmek’ örneğini vermiştir (Gabain, 1941 (2003)). Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *eg-ir-* ‘sevketmek, döndürmek, eğirmek, çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak’ (Atalay I, 179; DanKelly, 1985, 20); Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *eg-ir-* ‘çevirmek, kuşatmak’ (Yüce, 1993, 118); NF’de *sek-ir-* ‘koşmak, harekete geçmek, hamle kılmak’ (Ata, 1998, 81-3); Çağataycada *ég-ir-* ‘döndürmek, çevirmek’ (Seng. 107r22, bkz. EDPT: 113a) gibi eylemler bulunmaktadır.

Kıpçak Türkçesinde de bu ekle yapılmış ettirgen eylemler karşımıza çıkmaktadır.

Codex Cumanicus'ta -r- eki ile türemiş eylemler:

ayır-, ayr-; ayru [ayr-, ayru / ayr-, ayr-] (Grønbech, 1942, 33)

Ayrırmak, 'separare' 52, 1-3.

eki yolnu ayrınlar: 'İki yolu ayırınız' 117, 2 şeklinde geçmektedir.

ayır-/ayr- 'ayırmaq' (< *ayır*- 'ayrılmak, farklı olmak' (ET *adı*-) -r-) eylemi *ayır-/ayr-* eylemine -r- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ad-/adı*- 'ayırmaq' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 66b; DanKelly, 1985, 4; OTWF II: 535; Berta, 1996, 2.13). Räsänen eylemi *adır*- (<* *hadır*-) şeklinde vermiş ve eylemin Türk dillerindeki şekillerini belirtmiştir (VEWT: 6b). Marcel Erdal eylemin kökü için *ad*- ya da *adı*- olabileceğini *adır*- eyleminin nadiren /U/ biçiminde olduğunu ifade etmiştir (OTWF II: 535).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *adır*- 'ayırmaq' (UW: 52b); DLT'de *adır*- 'ayırmaq' (Atalay III, 228; DanKelly, 1985, 4); KE'da *ay(i)r*- 'ayırmaq' (Ata, 1997, 3r17); NF'te *adır*- 'ayırmaq' (Ata, 1998, 358-15); ME'de *ayır*- 'ayırmaq' (Yüce, 1993, 95); HŞ'de *adır*- 'oddzielić, rozłaczyć, zabrać' (Zajaczkowski, 1961, 4) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *ayır*- 'ayırmaq' (Atalay, 1945, 145); KI'te *ayır*- 'ayırmaq, tefrik etmek' (Caferoğlu, 1931, 8; Özyetgin, 2001, 369); BM'te *ayır*- 'oddzielać, rozłaczać' (Zajaczkowski, 1954, 42); GT'de *ayır*- 'ayırmaq' (Karamanloğlu, 1989, 209); İM'de *ayır*- 'kesip ayırmaq, ayırmaq, seçmek, uzaklaştırmak, bölmek, birbirinden ayırmaq' (Toparlı, 1992, 504) biçimlerinde bulunmaktadır.

egir-,ür (eyir-?) [egir-; egirur] (Grønbech, 1942, 84)

İp eğirmek, bükmek, 'filare' 25, 7-9 şeklinde geçmektedir.

egir- 'ip eğirmek, bükmek' (< *eg*- 'eğmek' -ir-) eylemi *eg-* eylemine -ir- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *eg-* ‘eğmek’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 37b; EDPT: 113a; DanKelly, 1985, 20; OTWF II: 536; Berta, 1996, 2.36). Clauson *egir-* eyleminin *ejir-* şeklinde de görüldüğünü belirtmiştir (EDPT: 113a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *egir-* ‘kuşatmak, çevirmek’ (Tekin, 2000, 242); Eski Uygurcada *egir-* ‘eğirmek, çevirmek, bükmek’ (UW: 358a); DLT’te *egir-* ‘sevketmek, döndürmek, eğirmek, çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak’ (Atalay I, 179; DanKelly, 1985, 20); KE’da *egir-* ‘(çıkık için) eğirmek, çevirmek, kuşatmak, kaplamak’ (Ata, 1997, 13v10); NF’te *egir-* ‘kuşatmak’ (Ata, 1998, 75-5); ME’de *egir-* ‘çevirmek, kuşatmak’ (Yüce, 1993, 118); Çağataycada *égir-* ‘döndürmek, çevirmek’ (Seng. 107r22, bkz. EDPT: 113b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *egir-* ‘eğirmek’ ve *iyir-* ‘eğirmek’ (Atalay, 1945, 167-180); Kİ’te *egir-* ‘eğirmek’ (Caferoğlu, 1931, 10; Özyetgin, 2001, 456); TA’de *egir-* ‘eğirmek’ (Toparlı, 2000, 104); İM’de *igir-* ‘eğirmek’ (Toparlı, 1992, 536) biçimlerinde bulunmaktadır.

ıdır-; ıdırrı [ışır-; işşirri] krş. Osm. ıştır- (Grønbech, 1942, 275)

Alevlendirmek, ateşi canlandırmak

ıdırrı-men, ıştır-dım: ‘Alevlenirim, alevlendim’ 111, 20–21 şeklinde geçmektedir.

ıştır- ‘alevlendirmek, ateşi canlandırmak’ (< ıştır- ‘pırldamak, ışmak’ -r-) eylemi ıştır- eylemine -r- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Räsänen’de eylemin kökü olan ıştır- ‘pırldamak, ışmak’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 167b). Bu eylemin gelişimi *yaşu- > *yışı- > *ıştır- biçiminde olmalıdır (bkz. EDPT: 977ayaşu-).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaşu-* ‘parlamak, ışmak’ (EDPT: 977a); DLT’te *yaşu-* ‘keyiflenmek, sevinmek’ (Atalay I, 179; DanKelly, 1985, 218); NF’te *yışı-* ‘parlamak, ışmak’ (Ata, 1998, 241-6); Osmanlıcada *ıştır-* ‘ışık vermek, ışığını göstermek, parıldamak’ (TTS III: 1991) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *yışı-* ‘parlamak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 741) biçiminde bulunmaktadır.

yir-; yiri [jir-; jiri] (Grønbech, 1942, 124)

İp eğirmek, iplik bükmek, ‘filare’ 25, 7–9 şeklinde geçmektedir.

yir- ‘ip eğirmek, iplik bükmek’ (< *eg-* ‘eğmek’ *-ir-*) eylemi *eg-* eylemine *-ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *eg-* ‘eğmek’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 37b; EDPT: 113a; DanKelly, 1985, 20; OTWF II: 536) Berta bu eylemi *egir-* (- **eñir-*)- *yir-* şeklinde tasarlamıştır (Berta, 1996, 2.36).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *egir-* ‘kuşatmak, çevirmek’ (Tekin, 2000, 242); Eski Uygurcada *egir-* ‘eğirmek, çevirmek, bükmek’ (EDPT: 113a); DLT’te *egir-* ‘sevk etmek, döndürmek, eğirmek, çevirmek, bir yeri kuşatmak, sarmak’ (Atalay I, 179; DanKelly, 1985, 20); KE’da *egir-* ‘(çıkık için) eğirmek, çevirmek; kuşatmak, kaplamak’ (Ata, 1997, 13v11); NF’te *egir-* ‘kuşatmak’ (Ata, 1998, 75-5); ME’de *egir-* ‘çevirmek, kuşatmak’ (Yüce, 1993, 118); Çağataycada *égir-* ‘döndürmek’ (Seng. 107r22, bkz. EDPT: 113b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *egir-* ‘eğirmek’ ve *iyir-* ‘eğirmek’ (Atalay, 1945, 167-180); Kİ’te *egir-* ‘eğirmek’ (Caferoğlu, 1931, 10; Özyetgin, 2001, 456); TA’de *egir-* ‘eğirmek’ (Toparlı, 2000, 104); İM’de *igir-* ‘eğirmek’ ve *iyir-* ‘yün eğirmek’ (Toparlı, 1992, 536-543) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.15. -sA-

Bu ek Eski Türkçeden itibaren görülen işlek olmayan bir ektir. İstek, sayma, düşünme bildiren eylemler türetmektedir (bkz. Ergin, 1997, 215).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *aç-sa-* ‘açmak istemek’ (Atalay I, 276; DanKelly, 1985, 3); *ev-se-* ‘acele etmek istemek’ (Atalay I, 227; DanKelly, 1985, 30); *keç-se-* ‘geçmek üzere olmak, neredeyse geçmek’ (Atalay I, 155; DanKelly, 1985, 99) örneklerinde yer almaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *ķop-sa-* ‘kalkmak, çıkmak istemek’ (Ata, 1997, 30r3); ME’de *ķap-sa-* ‘kaplamak, sarmak’ (Yüce, 1993, 134); KE’da *kör-se-* ‘görmek istemek’ (Ata, 1997, 83r17) eylemleri bulunmaktadır.

Çağataycada *ķapsa-* ‘kaplamak istemek, tutmak istemek’ (DTO: 391) örneği yer almaktadır.

Codex Cumanicus’ta -sa- eki ile türemiş eylemler:

yapsa-, -r [iapsar] (Grønbech, 1942, 114)

(Tahta) çatmak

ağaç yapsar-men: ‘Ağaç çatarım’ 115, 32 r şeklinde geçmektedir.

yapsa- ‘(Tahta) çatmak’ (< *yap-* ‘yapmak, kapamak, atmak, kurmak’ -sa-) eylemi *yap-* eylemine -sa- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yap-* ‘yapmak, kapamak, atmak, kurmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 880a; DanKelly, 1985, 213). Gabain *yapsa-* eylemini *yapş+a-* ‘birleştirmek, yapıştırmak’ şeklinde açmış ve Eski Türkçe **yap-* ‘tan geldiğini belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 83).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *yapsa-* ‘örtmek, kapamak, yapmak, istemek’ (Atalay III, 304; DanKelly, 1985, 214) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

4.16. -(X)ş-

Bu ek işteş çatılar türetmektedir. Marcel Erdal bu ekin, öznelere birlikte veya karşılıklı bir şeyler yaptığı zaman kullanıldığını, ünlü ve ünsüzlerden sonra geldiğini belirtmiştir (OTWF II: 552-575). Gabain bu ek için karşılıklılık ve tekerrür bildirdiğini -ma- hariç daima bu konuda bahsedilen yapım unsurlarından sonra geldiğini; ayrıca karşılıklılık bir tarafın pasif, diğer tarafın aktifliği içinde olduğunu, birinin çağırdığına diğerinin çağrıldığına değer veriliyorsa kullanılabileceğini ve katılan iki tarafın da aktif olabileceğini ifade etmiştir (Gabain, 1941 (2003), 60). Bu ek Eski Türkçeden itibaren işlek olarak kullanılmaktadır. Bu ekle türeyen eylemler bir ortaklaşma ya da bir oluş belirtmektedir. Ortaklaşma belirten eylemler birlikte yapılan birden fazla özne tarafından gerçekleştirilen eylemlerdir. Oluş ifade eden eylemler ise dönüşlü eylemlerle ve pasif eylemlere benzer biçimde kendi kendine olabilmektedirler. Bu ek bazı birleşikler de yaratmıştır (-leş-(sertleşmek) (bkz. Räsänen, 1957, 163; Ergin, 1997, 207; Tekin, 2000, 97; Banguoğlu, 2000, 290).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *amra-ş-* ‘sevişmek’; *tap-ı-ş-* ‘bulmak, yeniden bulmak’; *kör-üş-* ‘görüşmek, selamlaşmak’ eylemlerini belirtmiştir (Gabain, 1941 (2003), 60). Talat Tekin *sün-üş-* ‘(mızrakla) savaşmak’; *sözle-ş-* ‘konuşmak; konuşup anlaşmak’ (Tekin, 2000, 96) örneklerini vermiştir.

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *al-ı-ş-* ‘almak’ (Atalay I, 237; DanKelly, 1985, 7); *at-ı-ş-* ‘atışmak, atmakta yarışmak’ (Atalay I, 180; DanKelly, 1985, 15); *çaķ-ı-ş-* ‘çakmakta yardım ve yarış etmek’ (Atalay II, 104; DanKelly, 1985, 87); *kez-i-ş-* ‘gezmekte yarış etmek’ (Atalay II, 100; DanKelly, 1985, 105) eylemleri bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *ķıl-ı-ş-* ‘karşılıklı bir şey yapmak’ (Yüce, 1993, 143); KE’da *sanç-ı-ş-* ‘savaşmak, döğüşmek’ (Ata, 1997, 44r); KE’da *ür-üş-* ‘ürüşmek’ (Ata, 1997, 238v6) eylemlerini görebiliriz.

Çağataycada *sat-ı-ş-* ‘atışmak’ (Seng. 28v16, bkz. EDPT: 803a); *bulğa-ş-* ‘karışmak’ (Seng. 139v18); *ķarma-ş-* ‘kavramak, birisini tutmak, yakalamak’ (Seng. 269v5, bkz. EDPT: 660b) gibi örnekler yer almaktadır.

Kıpçak Türkçesinde işlek olarak kullanılan eylemden eylem yapım ekidir. İşteşlik (ortaklaşma) ve nadir olarak ‘yardım etme’ anlamı ifade etmektedir (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 53).

Codex Cumanicus’ta -(X)ş- eki ile türemiş eylemler:

alış-, -ur, -ır [alis-; alisur, alisir / aliş- 13, 12–14] (Grønbech, 1942, 36)

Değişmek (bir şeyi bir başka şey karşılığında) değiştirmek, ‘caubiare res’, ‘mutuare’ 13, 12–14; 33,15–16.

alışır-men: ‘Alışırım’ 13, 12.

alışķıl: ‘Alışık, alışmış’ 13, 14 şeklinde geçmektedir.

alış- ‘değişmek (bir şeyi bir başka şey karşılığında) değiştirmek’ (< *al-* ‘almak’ -*ı-ş-*) eylemi *al-* eylemine -*ı-ş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *al-* ‘almak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 15a; TMEN II: 534; DanKelly, 1985, 7; OTWF II: 553; Berta, 1996, 36). Clauson aynı kökün farklı anlamları olduğunu belirtmiştir (EDPT: 153a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *alış-* ‘karşılıklı almak’ (UW: 94b); DLT’de *alış-* ‘alacak almakta yardım etmek’ (Atalay I, 188; DanKelly, 1985, 7); KE’da *alış-* ‘alışmak, tutuşmak, beraberce yapmak, yardımlaşmak’ (Ata, 1997, 68v4); ME’de *alış-* ‘karşılıklı almak’ (Yüce, 1993, 86); Çağataycada *alış-* ‘karşılıklı almak’ (Seng. 46v13, bkz. EDPT: 153b); Osmanlıcada *alış-* ‘karşılıklı almak’ (TTS I: 21; TTS IV: 18) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *alış-* ‘alıp vermek’ (Toparlı, 1992, 499) biçiminde bulunmaktadır.

ayağış- [aiageş] (Grønbech, 1942, 31)

Başlı ayak yatmak

alar ayağışıp yattılar: ‘Onlar ayaklı başlı yattılar’ 113, 19 şeklinde geçmektedir.

ayağış- ‘başlı ayak yatmak’ (< *ayağ+ı-* < *ayağ* ‘ayak’ (ET *adağ*) -ş-) eylemi *ayağı-* eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Gabain eylemi *ayağ* ‘ayak’ köküne dayandırmış ve *ayağ+ı-ş-* ‘ayaklarını birbirine dayamak’ şeklinde açmıştır (Gabain, 1959 (1998), 83).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *adağ* ‘ayak’ (Tekin, 2000, 237); Eski Uygurcada *adağ* ‘ayak’ (UW: 45b); DLT’te *ayağ* ‘ayak’ (Atalay I, 84; DanKelly, 1985, 18) ve *adağ* ‘ayak’ (Atalay I, 65; DanKelly, 1985, 18); KE’da *ayağ* ‘ayak’ (Ata, 1997, 169v8; 197v14); ME’de *ayağ* ‘ayak’ (Yüce, 1993, 95); HŞ’de *adağ* ‘puchar’ (Zajaczkowski, 1961, 3); Çağataycada *ayağ* ‘ayak’ (Seng. 57r5, bkz. EDPT: 45B); Osmanlıcada *ayağ* ‘ayak’ (TTS I: 54; TTS II: 71; TTS III: 48; TTS IV: 51) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ayağ* ‘ayak’ (Atalay, 1945, 145); KI’te *adağ* ‘ayak’ (Caferoğlu, 1931, 1); TA’de *ayağ* ‘ayak’ (Toparlı, 2000, 90); KK’de *ayağ* ‘ayak’ (Toparlı, 1999, 102); DM’de *ayağ* ‘ayak’ (Toparlı, 2003, 73); GT’de *ayağ* ‘ayak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 208); İM’de *ayağ* ‘ayak’ (Toparlı, 1992, 504) biçimlerinde bulunmaktadır.

azaş-, [azaş-] (Grønbech, 1942, 46)

Yolunu şaşırarak, yoldan çıkmak, ‘wirirte’ 160, 31 1 şeklinde geçmektedir.

azaş- ‘yolunu şaşırmak, yoldan çıkmak’ (< **aza-* < *az-* ‘azmak, yoldan çıkmak’ -ış-) eylemi **aza-* eylemine -ış- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Gabain eylemi *az-* ‘azmak, yoldan çıkmak’ köküne dayandırmış ve -aş- şekli için -ış- yerine kullanılmış olabileceğini belirtmiştir (Gabain, 1959 (1998), 87). Talat Tekin *āzaş-* ‘yoldan çıkmak, sapmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 66).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *az-* ‘yoldan çıkmak, yolunu şaşırmak’ (Tekin, 2000, 238); Eski Uygurcada *az-* ‘yoldan çıkmak, yolunu şaşırmak’ (UW: 318b); DLT’te *az-* ‘azmak, yoldan çıkmak’ (Atalay I, 173; DanKelly, 1985, 18); KE’da *az-* ‘azmak, doğru yoldan çıkmak, sapmak’ (Ata, 1997, 190v21); NF’te *az-* ‘azmak, doğru yoldan çıkmak’ (Ata, 1998, 168-15); ME’de *az-* ‘azmak, yoldan çıkmak’ (Yüce, 1993, 96); HŞ’de *az-* ‘zmylić (droge), zbaczać, zblądzić, bląkać się’ (Zajaczkowski, 1961, 17); Çağataycada *az-* ‘yoldan çıkmak’ (Seng. 37v22, bkz. EDPT: 279a); Osmanlıcada *az-* ‘azmak, yoldan çıkmak’ (TTS I: 65; TTS II: 88; TTS III: 57; TTS IV: 64) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *az-* ‘azmak’ (Atalay, 1945, 146); Kİ’te *az-* ‘yoldan çıkmak, sapınmak, şaşırmak’ (Caferoğlu, 1931, 91; Özyetgin, 2001, 371); TA’de *az-* ‘azmak, azıtmak, sapıtmak’ (Toparlı, 2000, 91); GT’de *az-* ‘azmak, sapma şaşırmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 211); İM’de *az-* ‘azmak, yolunu sapıtmak’ (Toparlı, 1992, 505) biçimlerinde bulunmaktadır.

başkarış-, -ir [başkarışir] (Grønbech, 1942, 53)

Tartışmak, ağız kavgası etmek, ‘disputare’ 162, 5 1 şeklinde geçmektedir.

başkarış- ‘tartışmak, ağız kavgası etmek’ (< *başkar-* ‘başlamak, götürmek, tamamlamak’ -ış-) eylemi *başkar-* eylemine -ış- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanımlanamamıştır. Anlam ilgisi az olmakla birlikte eylemi *başkar-* ‘başlamak, götürmek, tamamlamak’ sözcüğüne bağlayabiliriz. Clauson bu eylemi *başkar-* ‘başlamak, götürmek, tamamlamak’ şeklinde ele almış ve *başkar-* eyleminin erken dönemlerde ‘başarmak’ anlamında kullanıldığını belirtmiştir (EDPT: 380a).

Sözcüğün gövdesi Eski Uygurcada *başkar-* ‘başarmak’ (EDPT: 380a); Çağataycada *başkar-* ‘tamamlamak, yol göstermek’ (Seng. 123r26, bkz. EDPT: 380a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *başkar-* ‘başarmak’ (Atalay, 1945, 148) biçiminde bulunmaktadır.

beriş-, -ir [berişir] (Grønbech, 1942, 56)

Verişmek, birine bir şey söylemek

berişir-men: ‘Yardım ederim’ 163, 34 1 şeklinde geçmektedir.

beriş- ‘verişmek, birine bir şey söylemek’ (< *bér-* ‘vermek’ -*iş-*) eylemi *ber-* eylemine -*iş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bér-* ‘vermek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 370a; DanKelly, 1985, 71; OTWF II: 554; Berta, 1996, 78). Talat Tekin *bēr-* ‘vermek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *beriş-* ‘birbirine bir şey vermek’ (OTWF II: 554); DLT’de *béřiş-* ‘verişmek’ (Atalay II, 95; DanKelly, 1985, 71); ME’de *béřiş-* ‘verişmek’ (Yüce, 1993, 101) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *biriş-* ‘verişmek, birbirine bir şey vermek’ (Caferoğlu, 1931, 18; Özyetgin, 2001, 396) biçiminde bulunmaktadır.

bollaş- [bolaş-] (Grønbech, 1942, 64)

(Genişlemek) gebe olmak 151, 10 şeklinde geçmektedir.

bollaş- ‘(genişlemek) gebe olmak’ (< *bol+la-* ‘genişlemek’ < *bol* ‘bol, geniş’ -*ş-*) eylemi *bolla-* eylemine -*ş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Räsänen’de eylemin kökü olan *bol* ‘bol, geniş’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 79b).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da kökün farklı türevi olarak *bolal-* ‘bollaşmak, çoğalmak, artmak’ (Ata, 1997, 25v2) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te kök olarak *bol* ‘çok, geniş’

(Caferoğlu, 1931, 20); TA'de *bol* 'çok' (Toparlı, 2000, 95) biçimlerinde bulunmaktadır.

boluş-, -ur [**bolus- bolusur / boluz- 5, 24 f; boluš-, bolusch-, bolus-; bølusch- 122, 14**] (Grønbech, 1942, 65)

Yardım etmek, 'adiuuare' 5, 24–26

ol boluşsun bizge ata: 'Bunun için Tanrı bize yardım etsin' 122, 10; krş. 122, 30; 123, 9.

ol aña neme-de boluşmagáy: 'Ona hiçbir şey yardım etmeyecek' 125, 14; krş. 125,5.

boluş kim baralı: 'Gitmemize yardım et' 150, 5.

boluşmaķ: 'Yardım' 5, 27.

tegriniñ boluşmaķı bile: 'Tanrı'nın yardımı ile' 122, 14 şeklinde geçmektedir.

boluş- 'yardım etmek' (< *bol-* 'olmak' -uş-) eylemi *bol-* eylemine -uş- eylemden eylem yapı eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bol-* 'olmak' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 345a; DanKelly, 1985, 76; Berta, 1996, 97). Talat Tekin *bōl-* 'olmak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *boluş-* (OTWF II: 555); DLT'de *boluş-* 'birinden yana çıkmak, birinin dileğine uymak' (Atalay II, 108; DanKelly, 1985, 76); ME'de *boluş-* 'oluşmak, (işe) koyulmak, girişmek' (Yüce, 1993, 106); Çağataycada *boluş-* 'buluşmak, gidip gelmek' (Seng. 139v11, bkz. EDPT: 345a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *boluş-* 'yardım etmek, taziye ve teselli etmek' (Atalay, 1945, 158); Kİ'te *boluş-* 'yardım etmek' (Caferoğlu, 1931, 20; Özyetgin, 2001, 408); TA'de *boluş-* 'yardım etmek' (Toparlı, 2000, 95) biçimlerinde bulunmaktadır.

buruş- [burus] (Grønbech, 1942, 69)

Buruşmak, kaşları çatmak

buruſmuş: ‘Buruſmuş’ 75, 5 ſeklinde geçmektedir.

buruſ- ‘buruſmak’ (< *bur-* ‘büzmek, burmak, katlamak, kıvrırmak’ -*uſ-*) eylemi *bur-* eylemine -*uſ-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geiſli eylem yapılmıſtır.

Eylem etimolojik ſözlük ve kaynaklarda *bür-* ‘büzmek, burmak, katlamak, kıvrırmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 370a; DanKelly, 1985, 84; OTWF I: 344; Berta, 1996, 118).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görölmektedir. Eski Uygurcada *buruſ-* ‘buruſmak’ (OTWF I: 344); DLT’de *buruſ-* ‘yüz buruſmak’ ve *bürüſ-* ‘yuvarlak ſey dikmekte yardım etmek’ (Atalay II, 94; DanKelly, 1985, 84); Çağataycada *buruſ-* ‘buruſmak’ (Seng. 131v15, bkz. EDPT: 370a) ſekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dıſındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *buruſ-* ‘(Trkm.) buruſmak’ (Atalay, 1945, 158) biçiminde bulunmaktadır.

ürüſ- [vrvſ-] (Grønbech, 1942, 78)

Buruſmak, büzülmek, pörsüme, çürüme

ürüſip-dir: ‘ürümüſ’ 161, 20 1 ſeklinde geçmektedir.

ürüſ- ‘buruſmak, büzülmek, pörsüme, çürüme’ (< *ürü-* ‘ürüme’ -*ſ-*) eylemi *ürü-* eylemine -*ſ-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geiſsiz eylem yapılmıſtır.

Eylem etimolojik ſözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıſtır; ancak Räsänen’de eylemin kökü olan *ürü-* ‘ürüme’ ſözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 121b). Talat Tekin *ürü-* ‘ürüme’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiſtir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görölmektedir. KE’da kökün türevi olarak *ürüt-* ‘ürütmek’ (Ata, 1997, 108r16); NF’te *ürü-/ürü-* ‘ürüme’ (Ata, 1998, 331-2); ME’de kök olarak *ürü-* ‘ürüme’ (Yüce, 1993, 112); HŒ’de *ürüſ-* ‘marszczyć się, być zmarszczonym; gnić’ (Zajaczkowski, 1961, 45); Çağataycada *ürü-* ‘ürüme’ (Seng. 212v4) ſekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dıſındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *şürü-* ‘ürüme’ (Atalay, 1945, 249); Kİ’te *ürü-* ‘ürüme’ (Caferoėlu, 1931, 32; Özyetgin, 2001, 441); İM’de *ürü-/ürü-* ‘ürüme’ (Toparlı, 1992, 517) biçimlerinde bulunmaktadır.

içiş- [ičiš-] (Grønbech, 1942, 105)

Birisiyle birlikte içmek

içişti: ‘Birlikte içti’ 160 5 r şeklinde geçmektedir.

içiş- ‘birisiyle birlikte içmek’ (< iç- ‘içmek’ -ış-) eylemi iç- eylemine -ış- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda iç- ‘içmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 31b; DanKelly, 1985, 32; OTWF II: 557; Berta, 1996, 152).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de içiş- ‘içişmek, içmekte yardım ve yarış etmek’ (Atalay I, 181; DanKelly, 1985, 32); ME’de içiş- ‘birlikte içmek’ (Yüce, 1993, 128); Çağataycada içiş- ‘birlikte içmek’ (Seng. 96v6, bkz. EDPT: 31b); Osmanlıcada içiş- ‘birlikte içmek’ (TTS II: 516) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde eylem bulunamamıştır.

karış-, -ur [karis-, karis-; karisur] (Grønbech, 1942, 195)

Karşı koymak, savunmak, ‘defendere’ 20, 1–3.

karışmak: ‘Savunma’ 20, 4 şeklinde geçmektedir.

karış- ‘karşı koymak, savunmak’ (< kar- ‘karşı koymak, karıştırmak, katmak’ -ış-) eylemi kar- eylemine -ış- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda kar- ‘karşı koymak, karıştırmak, katmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 664b; DanKelly, 1985, 131). Marcel Erdal bu eylemin zamanla anlam değişikliğine uğradığını ve birden çok anlamı olduğunu ifade etmiştir (OTWF II: 558). Talat Tekin kār- ‘karıştırmak, katmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 173).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada karış- ‘kavga etmek’ (EDPT: 664b); DLT’de karış- ‘karışmak; kamaşmak; karşılanmak; karşı koymak’ (Atalay II, 98; DanKelly, 1985, 131); NF’te karış- ‘karışmak, kaynaşmak’ (Ata, 1998, 400-6); ME’de karış- ‘karışmak’ (Yüce, 1993, 135); HŞ’de karış- ‘łaczyć się, mieszać się, być zmieszanym’ (Zajaczkowski, 1961, 134); Çağataycada karış- ‘karışmak’ (Seng. 270v10; bkz. EDPT: 664b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex*

Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden BM’te *karış-* ‘mieszać, wymieszać’ (Zajączkowski, 1954, 66); İM’de *karış-* ‘karışmak, birbirine girmek’ (Toparlı, 1992, 547); GT’de *karış-* ‘karışmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 289) biçimlerinde bulunmaktadır.

keltiriş- [keltiriş] (Grønbech, 1942, 137)

Getirmede yardım etmek

su keltirişti: ‘Su getirirken yardım etti’ 160, 6 r şeklinde geçmektedir.

keltiriş- ‘getirmede yardım etmek’ (< *kel-tür-* ‘getirmek’ < *kel-* ‘gelmek’ -ş-) eylemi *keltir-* eylemine -iş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *keltir-* ‘getirmek’ sözcüğüne dayandırmış ve *kel-* ‘gelmek’ > *kel-tir-* şeklinde açmıştır (Berta, 1996, 186).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

kemiş-, -ür [chemiş-; chemiser] (Grønbech, 1942, 137)

Fırlatmak, atmak, ‘proicere’ 42, 23–25 şeklinde geçmektedir.

kemiş- ‘fırlatmak, atmak’ (< *kem-* -iş-) eylemi *kem-* eylemine -iş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **kem-* köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 724a; DanKelly, 1985, 101; OTWF I: 32).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *kemiş-* ‘atmak’ (EDPT: 724a); DLT’de *kem(i)ş-* ‘saldırmak, çıkarmak, atmak, sürmek, bir şeyi çıkarıp atmak’ (Atalay II, 112; DanKelly, 1985, 101); KE’da *kemiş-* ‘atmak; koymak; doldurmak; toplanmak; yarışmak’ (Ata, 1997, 112v8); NF’te *kemiş-* ‘atmak, dökmek, koymak, bırakmak; vermek; sermek, yaymak; meydana getirmek’ (Ata, 1998, 351-4); ME’de *kemiş-* ‘atmak’ (Yüce, 1993, 138); Osmanlıcada *kemiş-* ‘atmak’ (TTS I: 443; TTS III: 432; TTS IV: 493) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kemiş-* ‘bırakmak, atmak, salmak’ (Atalay,

1945, 194); Kİ'te *kemiş-* 'atmak' (Caferoğlu, 1931, 44; Özyetgin, 2001, 513); TA'de *kemiş-* 'mahvetmek, atmak' (Toparlı, 2000, 116); DM'de *kemiş-* 'salmak, bırakmak, atmak' (Toparlı, 2003, 90); İM'de *kemiş-* 'atmak, bırakmak, aşağı koymak' (Toparlı, 2003, 550) biçimlerinde bulunmaktadır.

keleş- [kengezz-] (Grønbech, 1942, 138)

Düşünüp taşınmak 125, 30 f şeklinde geçmektedir.

keleş- 'düşünüp taşınmak' (< *kéle-* 'danışmak, görüşmek' -ş-) eylemi *kéle-* eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kéle-* 'danışmak, görüşmek' sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 734b; DanKelly, 1985, 102; OTWF II: 420). Talat Tekin *kāneş-* 'danışmak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 106).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keleş-* 'birine danışmak, müşavere etmek' (OTWF II: 561); DLT'de *keleş-* 'karşılıklı danışmak, tedbir etmek' (Atalay III, 394; DanKelly, 1985, 102); KE'da *keleş-* 'danışmak, akıl almak, istişare etmek' (Ata, 1997, 42v15); ME'de *keleş-* 'danışmak' (Yüce, 1993, 139); Çağataycada *kéleş-* 'danışmak' (Seng. 316r28, bkz. EDPT: 734b); Osmanlıcada *keleş-* 'müşavere, müzakere etmek, istişare etmek' (TTS IV: 2437) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *keniş-* 'danışmak' (Atalay, 1945, 194); Kİ'te *keleş-* 'müşavere etmek' (Caferoğlu, 1931, 44; Özyetgin, 2001, 514); İM'de *keleş-* 'danışmak, müşavere etmek' (Toparlı, 1992, 550) biçimlerinde bulunmaktadır.

kırlış-, -ır [kirlischir] (Grønbech, 1942, 207)

Kavga etmek, hırlaşmak, 'litigare' 111, 14 şeklinde geçmektedir.

kırlış- 'kavga etmek, hırlaşmak' (< *kir-ıl-* 'kırılmak' < *kir-* 'kırmak, kazmak, bozguna uğratmak' -ış-) eylemi *kirıl-* eylemine -ış- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin gövdesi olan *kir-ıl-* 'kırılmak' sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 658b; DanKelly, 1985, 137; OTWF II: 664).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak *ķırıl-* ‘kırılmak’ (OTWF II: 664); DLT’de *ķırıl-* ‘kabuğu soyulmak, malı alınmak, yoksullaşmak’ (Atalay II, 7; DanKelly, 1985, 137); KE’da kök olarak *ķır-* ‘kırmak, delmek; bozguna uğratmak, katliam yapmak’ (Ata, 1997, 204r11); ME’de *ķır-* ‘(toplu halde) öldürmek, kırmak, kazmak’ (Yüce, 1993, 87-1); HŞ’de *ķır-* ‘niszczyć, zabijać, tępić’ (Zajaczkowski, 1961, 149); Çağataycada *ķırıl-* ‘kırılmak’ (Seng. 294r13, bkz. EDPT: 659a); Osmanlıcada *ķırıl-* ‘helak olmak, telef olmak, ölmek’ (TTS IV: 2508) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ķır-* ‘kırmak’ (Atalay, 1945, 199); Kİ’te *ķırıl-* ‘helak olmak, mahvolmak’ (Caferoğlu, 1931, 76; Özyetgin, 2001, 529); TA’de *ķır-* ‘gidermek, mahvetmek’ (Toparlı, 2000, 118); İM’de *ķır-* ‘kırmak’ (Toparlı, 1992, 552) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķıstalış- [kistališ-] (Grønbech, 1942, 208)

Birbiriyle sıkışmak

ķıstalışıp keli-yorlar: ‘Çok sıkışmış şekilde geliyorlar’ 160, 18 1 şeklinde geçmektedir.

ķıstalış- ‘birbiriyle sıkışmak’ (< *ķısta-l-* < *ķıst+a-* ‘sıkıştırmak’ < *ķıs-t* < *ķıs-* ‘kısmak’ -š-) eylemi *ķıstal-* eylemine -š- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *ķıs-* ‘kısmak, sıkışmak’ köküne dayandırmış ve *ķıs-t* ‘sıkıştırma’ > *ķıst+a-* ‘sıkıştırmak’ > *ķısta-l-* şeklinde açmıştır (Berta, 1996, 252).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı bir türevi olarak *ķıstaş-* ‘kısılmak, sıkışmak’ (Atalay, 1945, 200); İM’de *ķıstalaş-* ‘kalabalık olmak’ (Toparlı, 1992, 553) biçimlerinde bulunmaktadır.

ķovuş- [koúšti] krş. Uyg. *ķovış-/ķavuş-* (Grønbech, 1942, 201)

Kavuşmak, birleşmek

ķovuştı: ‘Kavuştı’ 114, 37 1 şeklinde geçmektedir.

kovuş- ‘toplanmak, birleşmek’ (< kav- ‘sıkmak, birleştirmek’ uş-) eylemi kov-eylemine -uş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda kav- ‘sıkmak, birleştirmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 588a; DanKelly, 1985, 134). Clauson bu eylemi kav-köküne dayandırmış ve kökün aynı zamanda kavır- ‘bir araya getirmek, toplamak’ eyleminin de kökü olduğunu ifade etmiştir (EDPT: 585b-588a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kabış- ‘birleşmek, ittifak etmek’ (Tekin, 2000, 245); Eski Uygurcada kavış- ‘birleşmek’ (EDPT: 588a); DLT’de kavuş- ‘kavuşmak, yaklaşmak’ (Atalay II, 103; DanKelly, 1985, 134); KE’da kav/uış- ‘kavuşmak, bir araya gelmek; cinsel ilişkide bulunmak’ (Ata, 1997, 58v18); NF’te kavuş- ‘kavuşmak, birleşmek’ (Ata, 1998, 34-17); ME’de kavuş- ‘kavuşmak’ (Yüce, 1993, 136); HŞ’de kavuş- ‘łączyć się, połączyć się, spotkać się’ (Zajaczkowski, 1961, 137); Çağataycada kavuş- ‘birleşmek’ (Seng. 278v25, bkz. EDPT: 588a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kavuş- ‘kavuşmak’ (Atalay, 1945, 188) biçiminde bulunmaktadır.

koygaş- [koygaş-] (Grønbech, 1942, 198)

Sarılmak

biz koygaşıp yattık: ‘Koyun koyuna yattık’ 113, 18 şeklinde geçmektedir.

koygaş- ‘sarılmak’ (< koy+ga- ‘kucaklamak, sarılmak’ -ş-) eylemi koyga eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda koyga- ‘kucaklamak, sarılmak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 677a; DanKelly, 1985, 145). Bu eylemin de etimolojisi koy(η) ‘sine, koyun’ > koy+ga- ‘kucaklamak, sarılmak’ biçimindedir (EDPT: 677a-631a).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de koygaş- ‘koynuna girmek’ (Atalay I, 243; DanKelly, 1985, 145); ME’de koygaş- ‘koynuna girmek’ (Yüce, 1993, 148) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem tespit edilememiştir.

kozgalış-, -ır [kozgalışir] (Grønbech, 1942, 202)

Karıştırmak, karıştırarak aramak

kozğalışır-men: ‘Karıştırırım’ 163, 16 r şeklinde geçmektedir.

kozğalış- ‘karıştırmak, karıştırarak aramak’ (< *kozğa-l-* ‘harekete gelmek, karışmak’ < *kozğa-* ‘hareket ettirmek, götürmek’ -ş-) eylemi *kozğal-* eylemine -ış- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Doerfer eylemi *kozğa-l-* ‘harekete gelmek, karışmak’ gövdesine dayandırmış ve eylemin kökü olarak *kozğa-* ‘hareket ettirmek, götürmek’ sözcüğünü vermiştir (TMEN III: 546). Poppe, *kozğa-* eylemini Ana Türkçe **köz-* biçiminde bir köke bağlamıştır (Poppe, 1927, 111, bkz. TMEN III: 547). Räsänen’de eylemin gövdesi olan *kozğa-* ‘hareket ettirmek, götürmek’ sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 285a). Talat Tekin *közğa-* ‘oylatmak, kımıldatmak, harekete getirmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de kökün farklı türevi olarak *kozğat-* ‘sürmek, götürmek’ (Yüce, 1993, 148) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün türevi olarak *kozğar-* ‘sözü çevirmek’ (Atalay, 1945, 206) biçiminde bulunmaktadır.

oğşaş- [ocsas-] (Grønbech, 1942, 178)

Birbirine benzemek

oğşaşıb: ‘Benzeşip’ 64, 25 şeklinde geçmektedir.

oğşaş- ‘birbirine benzemek’ (< *oğşa-* ‘okşamak, benzemek, şakalaşmak’ -ş-) eylemi *oğşa-* eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Erdal eylemi *oğşa-* ‘okşamak, benzemek, şakalaşmak’ köküne dayandırmaktadır (OTWF II: 563).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. ME’de *oğşaş-* ‘benzeşmek’ (Yüce, 1993, 161); HŞ’de kökün farklı türevi olarak *uğşaşığ-* ‘podobieństwo’ (Zajaczkowski, 1961, 196); Çağataycada *oğşaş-* ‘benzeşmek’ (Seng. 66r26) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

öçeş-, -ir [öčešš-; öčeššir] (Grønbech, 1942, 181)

Yarışmak, ‘vetten’ 114, 5–6 r şeklinde geçmektedir.

öçeş- ‘yarışmak’ (< öçe- ‘düşmanlık duymak, intikam almak istemek’ -ş-) eylemi öçe- eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda öçe- ‘düşmanlık duymak, intikam almak istemek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 32a; DanKelly, 1985, 45).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede öçeş- ‘çatışmaya girmek, tartışmak’ (Tekin, 2000, 251); Eski Uygurcada öçeş- ‘tartışmak, bahse girmek’ (EDPT: 32a); DLT’de öçeş- ‘yarış etmek’ (Atalay I, 181; DanKelly, 1985, 46); KE’da öçeş- ‘intikam almak istemek, öç almak’ (Ata, 1997, 230v14); ME’de öçeş- ‘birbiriyle bir işte yarış etmek’ (Yüce, 1993, 165) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kökün farklı türevi olarak öçeç- ‘öndül ile yarışmak’ (Atalay, 1945, 224) biçiminde bulunmaktadır.

sovaş-, -ur [souascur] krş. al-Kaşğ. savaş- (Grønbech, 1942, 223)

Savaşmak, ‘contrastare’ 14, 18 şeklinde geçmektedir.

sovaş- ‘savaşmak’ (< *sava- -ş-) eylemi sova- eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sava- sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 793a; DanKelly, 1985, 157).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *savaş-* ‘savaşmak, çarpışmak’ (Atalay II, 102; DanKelly, 1985, 157); Osmanlıcada *savaş-* ‘savaşmak, çarpışmak’ (TTS II: 800; TTS III: 604; TTS IV: 667) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *savaş-* ‘savaşmak, cenk etmek’ (Atalay, 1945, 234); BM’te *savaş et-* ‘sprzeczać się, spierać się, klócić się, walczyć’ (Zajaczkowski, 1954, 69); TA’de *savaş-* ‘savaşmak’ (Toparlı, 2000, 135); DM’de *savaş-* ‘savaşmak’ (Toparlı, 20003, 104) biçimlerinde bulunmaktadır.

tabuş-, -ır [tabusch-; tabušir, tabuschir] (Grønbech, 1942, 231)

Tartışmak, ‘disputare’ 21, 11–12; 162, 4 l şeklinde geçmektedir.

tabuş- ‘tartışmak’ (< *tap-* ‘bulmak, karşılaşmak’ -*uş-*) eylemi *tap-* eylemine -*uş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tap-* ‘bulmak, karşılaşmak’ köküne dayandırılmaktadır (TMEN II: 428; EDPT: 446a; OTWF II: 568). Berta *tabuş-* ‘tartışmak’ eyleminin diğer dillerde *taBuş-* ‘buluşmak’ anlamında olduğunu belirtmiştir (Berta, 1996, 330).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tapış-* ‘buluşmak’ (EDPT: 446a); Çağataycada *tapış-* ‘buluşmak’ (Seng. 151r12, bkz. EDPT: 446a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tapış-* ‘buluşmak’ (Atalay, 1945, 252); Kİ’te *tapış-* ‘buluşmak’ (Caferoğlu, 1931, 98; Özyetgin, 2001, 653) biçimlerinde bulunmaktadır.

talaş-, -ır [talaschir] (Grønbech, 1942, 232)

Dalaşmak, kavga etmek, ‘litigare’ 111, 14 şeklinde geçmektedir.

talaş- ‘dalaşmak, kavga etmek’ (< *tala-* ‘harap etmek’ -*ş-*) eylemi *tala-* eylemine -*ş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tala-* ‘harap etmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 502a; OTWF II: 567).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *talaş-* ‘tartışmak’ (EDPT: 502a); KE’da *talaş-* ‘yağma olmak; münakaşa etmek; yarışmak’ (Ata, 1997, 238v6); ME’de eylemin türevi olarak *talaştur-* ‘dolaştırmak’ (Yüce, 1993, 182); HŞ’de *talaş-* ‘sprzeczać się, zmagać się, walezyć’ (Zajaczkowski, 1961, 169); Çağataycada *talaş-* ‘kavga etmek’ (Seng. 159r2, bkz. EDPT: 502a); Osmanlıcada *dalaş-* ‘dalaşmak, tartışmak’ şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *talaş-* ‘döğüşmek’ (Atalay, 1945, 250); TA’de *talaş-* ‘düşmanlık yapmak’ (Toparlı, 2000, 142); KK’de *talaş-* ‘döğüşmek, vuruşmak’ (Toparlı, 1999, 124); DM’de *talaş-* ‘sataşmak’ (Toparlı, 2003, 111); İM’de *talaş-* ‘dalaşmak, birbirine sataşmak’ (Toparlı, 1992, 599) biçimlerinde bulunmaktadır.

tañış- [tañış] < ? (Grønbech, 1942, 235)

Kızarmak, ateşlenmek

tañşıp yatur: ‘Alevlenmeye başlar’ 163, 3 1 şeklinde geçmektedir.

tañış- ‘kızarmak, ateşlenmek’ (< *tañ- ış-*) eylemi *tañ-* eylemine *-ış-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır; Räsänen’de farklı bir anlamda olan *tañ-* ‘bir araya bağlamak, birbirinden ayrılmamak’ > *tañ-ış-* sözcüğü bulunmaktadır (VEWT: 461b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tanlaş-, -ur [tanlas-; tanlasur; doğrusu tanglas-?] (Grønbech, 1942, 234-235)

İncelemek, denemek, ‘examinare’ 22, 14–16 şeklinde geçmektedir.

tanlaş-/tañlaş- ‘incelemek, denemek’ (< *tañla-* ‘arayıp bulmak, seçmek’ *-ş-*) eylemi *tañla-* eylemine *-ş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tañla-* ‘arayıp bulmak, seçmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 522b; DanKelly, 1985, 176). Bu eylemi de *tañ* ‘merak’ > *tañ+la-* ‘arayıp bulmak, seçmek’ biçiminde açabiliriz (bkz. EDPT: 510b-521a)

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *tañlaş-* ‘şaşmak, taacüp etmek’ (Atalay III, 398; DanKelly, 1985, 176); KE’da *tañlaş-* ‘karşılıklı şaşırmak, hayret etmek’ (Ata, 1997, 34r11); ME’de gövde olarak *tañla-* ‘şaşmak’ (Yüce, 1993, 182); HŞ’de *tañlaş-* ‘nawzajem się, podziwiać’ (Zajaczkowski, 1961, 170) şekillerinde yer almaktdır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde eylem bulunmamaktadır.

teyiş- [teyş-, teiz-] (Grønbech, 1942, 239)

Ulu bir kimseye hediye sunmak; saygı sunmak, arz etmek, sunmak

teyişkil: ‘Hediye sun’ 132, 18 r.

anıñ üçün keldik ol ھاڭا teyişmege: ‘Han’a saygı sunmaya geldik’ 123, 1.

teyişdiler altun, miron timean: ‘Ona altı melhem, buhur sundular’ 123, 7 şeklinde geçmektedir.

teyiş- ‘ulu bir kimseye hediye sunmak; saygı sunmak, arzetmek, sunmak’ (< *teg-* ‘ulaşmak, erişmek, sunmak’ -*iş-*) eylemi *tey-* eylemine -*iş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *teg-* ‘ulaşmak, erişmek, sunmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 487b; DanKelly, 1985, 183; Berta, 1996, 344).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *tegiş-* ‘muhâkeme olmak; -bir yere- değmek; dürüm dürüşmek’ (Atalay II, 105; DanKelly, 1985, 183); KE’da *teyiş-* ‘söyleşmek, konuşmak’ (Ata, 1997, 43v8); ME’de eylemin türevi olarak *tegiştür-* ‘değiştirmek’ (Yüce, 1993, 184); HŞ’de *tegiş-* ‘dojść, zetknać się, spotkać się; ofiarować (dar)’ (Zajaczkowski, 1961, 174); Çağataycada *tegiş-* ‘değiştirmek’ (Seng. 196v3, bkz. EDPT: 487b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde eylem bulunamamıştır.

uruş-, -ır [uruschir] (Grønbech, 1942, 266)

Vuruşmak, döğüşmek, ‘litigare’ 111, 14 şeklinde geçmektedir.

uruş- ‘vuruşmak, döğüşmek’ (< *ur-* ‘urmak, vurmak, döğmek, koymak, yapmak’ -*uş-*) eylemi *ur-* eylemine -*uş-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ur-* ‘urmak, vurmak, döğmek, koymak, yapmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 239b; DanKelly, 1985, 54; OTWF II: 572; Berta, 1996, 412). Talat Tekin *ūr-* ‘vurmak, koymak, bırakmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *uruş-* ‘vuruşmak’ (Atalay I, 182; DanKelly, 1985, 54); KE’da *uruş-* ‘vuruşmak, savaşmak’ (Ata, 1997, 133v3); NF’te *uruş-* ‘savaşmak; döğüşmek, kavga etmek’ (Ata, 1998, 44-8); ME’de *uruş-* ‘savaşmak; döğüşmek’ (Yüce, 1993, 195); HŞ’de *uruş-* ‘walczyć, bić się (nawzajem)’ (Zajaczkowski, 1961, 200); Çağataycada *uruş-* ‘vuruşmak’ (Seng. 68r11, bkz. EDPT: 239b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uruş-* ‘vuruşmak’ (Atalay, 1945, 271); KK’de *uruş-* ‘vuruşmak, döğüşmek’ (Toparlı, 1999, 128); İM’de *uruş-* ‘döğüşmek, savaşmak’ (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

üleş-, -ür [vlas-; vlasur] (Grønbech, 1942, 269)

Üleşmek, bölüşmek, paylaşmak, ‘dinidere’ 18, 13–15.

üleşmek: ‘Üleşmek, bölüşmek’ 18, 16 şeklinde geçmektedir.

üleş- ‘üleşmek, bölüşmek, paylaşmak’ (< *üle-* ‘dağıtmak, yaymak, üleştirmek’ -ş-) eylemi *üle-* eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *üle-* ‘dağıtmak, yaymak, üleştirmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 154a; DanKelly, 1985, 59; OTWF II: 572). Talat Tekin *üleş-* ‘üleşmek, paylaşmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *üleş-* ‘bölüşmek’ (OTWF II: 572); DLT’de *üleş-* ‘paylaşmak, üleşmek’ (Atalay I, 189; DanKelly, 1985, 59); KE’da *üleş-* ‘üleşmek, paylaşmak’ (Ata, 1997, 35v16); NF’te *üleş-* ‘üleşmek, paylaşmak; paylaştırmak’ (Ata, 1998, 255-5); ME’de *üleş-* ‘üleşmek, bölüşmek’ (Yüce, 1993, 197); HŞ’de *üleş-* ‘rozdzielić, rozdać’ (Zajaczkowski, 1961, 202); Çağataycada *uleş-* ‘üleşmek, paylaşmak’ (Seng. 81v16, bkz. EDPT: 154a); Osmanlıcada *üleş-* ‘üleşmek, paylaşmak’ (TTS I: 742; TTS II: 949; TTS III: 728; TTS IV: 801) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *ülü-* ‘üleşmek’ (Atalay, 1945, 274); BM’te *üleş-* ‘dzielić’ (Zajaczkowski, 1954, 79); KK’de *ülüş-* ‘paylaşmak, üleşmek’ (Toparlı, 1999, 128); GT’de eylemin türevi olarak *üleştür-* ‘dağıtmak, paylaştırmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 385); İM’de *üleş-* ‘paylaşmak, bölüşmek’ (Toparlı, 1992, 613) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaraş-, -ur, -ır [yaras-; yarasur /10, 6 yarazir] (Grønbech, 1942, 115)

Uygun düşmek, uymak, ‘concordare’ 10, 6–7; 17, 21–22; 41, 5–6.

yaraşmış: ‘Yakışmış’ 41, 8.

yaraşmak: ‘Birlik olma, uyma’ 10, 9 şeklinde geçmektedir.

yaraş- ‘uygun düşmek, uymak’ (< *yara-* ‘yaramak, uygun gelmek, yaraşmak’ -ş-) eylemi *yara-* eylemine -ş- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yara-* ‘yaramak, uygun gelmek, yaraşmak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 189b; EDPT: 972a; DanKelly, 1985, 216; OTWF II: 573; Berta, 1996, 441).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaraş-* ‘uymak’ (OTWF II: 573); DLT’de *yaraş-* ‘uyuşmak, anlaşmak, yaraşmak’ (Atalay III, 72; DanKelly, 1985, 216); KE’da *yaraş-* ‘anlaşmak, uymak, uygun düşmek, yakışmak’ (Ata, 1997, 42v15); NF’te *yaraş-* ‘anlaşmak, ittifak kılmak’ (Ata, 1998, 175-9); ME’de *yaraş-* ‘uymak, alışmak’ (Yüce, 1993, 203); HŞ’de *yaraş-* ‘dopasować się, dostosować się, przyzwyczać się, przygotowywać się’ (Zajaczkowski, 1961, 70); Çağataycada *yaraş-* ‘anlaşmak’ (Seng. 327v18, bkz. EDPT: 972b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *yaraş-* ‘yaraşmak, yakışmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 392) biçiminde bulunmaktadır.

4.17. -(X)t-

Bu ek ettirgen çatı ekidir. Marcel Erdal bu ekin, genellikle ünlü ve /r/ ile biten eylemlere geldiğini bundan ötürü zaman içinde bağlama ünlüsünün /I/ ünlüsünden /U/ ünlüsüne dönüştüğünü belirtmiştir (OTWF II: 799). Gabain bu ek için bağlama ünlüsü aldığını, yaptırma ve edilgenlik bildirdiğini, anlamın basitiyle aynı olduğunu ifade etmiştir (Gabain, 1941 (2003), 60). Bu ek Eski Türkçeden itibaren görülen işlek eklerden biridir. Eylemlerden oldurma ve yaptırma ifade eden eylemler türetmektedir. Daha çok sonu ünlü ve /I/ /r/ ile biten ve birazda /k, k, p, ç, m/ ünsüzleri ile biten eylem kök ya da gövdelerine gelmektedir. Bu ek katmerli ettirgenlik yapmak için diğer ettirgenlik eklerinden sonra da getirilmektedir (bkz. Räsänen, 1957, 155; Ergin, 1997, 211; Tekin, 2000, 96; Banguoğlu, 2000, 291).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *oğır-t-* ‘okutmak’; *olur-t-* ‘tayin etmek’; *sev-it-* ‘sevilmek’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 60). Talat Tekin *ağ-it-* ‘akın ettirmek, akın etmek’; *bit-it-* ‘yazdırmak’; *ay-it-* ‘sormak’ eylemlerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 96).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *ağ-it-* ‘çıkarmak, yaratmak’ (Atalay I, 212, DanKelly, 1985, 5); *başla-t-* ‘başlatmak, başlamasını emretmek’ (Atalay II, 341, DanKelly, 1985, 67); *kaç-it-* ‘kaçırtmak’ (Atalay II, 300; DanKelly, 1985, 122); *yara-t-* ‘yaratmak, hazırlamak; kendinden uydurmak’ (Atalay II, 330; DanKelly, 1985, 216) örnekleri bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *igle-t-* ‘hastalandırmak’ (Yüce, 1993, 129); NF’te *otla-t-* ‘otlatmak’ (Ata, 1998, 295-17); KE’da *körse-t-* ‘göstermek’ (Ata, 1997, 177r19); KE’da *açı-t-* ‘yüz ekşitmek surat asmak’ (Ata, 1997, 195r10) eylemlerini görebiliriz.

Çağataycada *avu-t-* ‘avutmak’ (Seng. 53r4, bkz. EDPT: 7a); *bélgür-t-* ‘belirtmek’ (Seng. 149r22, bkz. EDPT: 341a); *biti-t-* ‘yazdırmak’ (Seng. 143v15, bkz. EDPT: 301a); *çarla-t-* ‘çağırtmak, davet ettirmek’ (Seng. 205v6, bkz. EDPT: 429b) örnekleri yer almaktadır.

Bu ek Kıpçak Türkçesinde ettirgen eylemler türetmektedir. Çoğunlukla sonu ünlü ile biten eylemlere eklenmektedir. Sonu ünsüzle biten (genellikle /-dır-/) eylemlere eklendiğinde ise geçişli eylemi tekrar geçişli yapmaktadır. Kıpçak Türkçesinde bu ekle türemiş pek çok sözcük bulunmaktadır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 53).

Codex Cumanicus’ta -(X)t- eki ile türemiş eylemler:

arıt- [arıt-] (Grønbech, 1942, 42)

Arıtmak

barčá yamandan arıtma: ‘Bütün kötülüklerden arıtma’ 124, 33 şeklinde geçmektedir.

arıt- ‘arıtmak’ (< *arı-* ‘temizlenmek, temiz olmak’ -t-) eylemi *arı-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *arı-* ‘temizlenmek, temiz olmak’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 155; EDPT: 207b; TMEN I: 19; DanKelly, 1985, 11; OTWF II: 763; Berta, 1996, 47). Talat Tekin *āri-* ‘temizlenmek, temiz olmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *arıt-* ‘temizlemek’ (UW: 192b); DLT’de *arıt-* ‘temizlemek, içdiş etmek, sünnet etmek’ (Atalay I, 208; DanKelly, 1985, 11); KE’da *arıt-* ‘temizlemek, temizletmek’ (Ata, 1997, 197v21); NF’te *arıt-* ‘temizlemek, günahı arındırmak’ (Ata, 1998, 418-4); ME’de *arıt-* ‘arıtmak, temizlemek’ (Yüce, 1993, 92); HŞ’de *arıt-* ‘oczyścić’ (Zajackowski, 1961, 12); Çağataycada *arıt-* ‘temizlemek’ (Seng. 34r15, bkz. EDPT: 207b); Osmanlıcada *arıt-* ‘temizlemek’ (TTS I: 39; TTS II: 53; TTS III: 36; TTS IV: 38) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *arıt-*

‘temizlemek’ (Atalay, 1945, 141); Kİ’te *arıt-* ‘temizlemek’ (Caferoğlu, 1931, 5; Özyetgin, 2001, 358); BM’te *arıt-* ‘oczyścić’ (Zajaczkowski, 1954, 43); İM’de *arıt-* ‘temizletmek’ (Topralı, 1992, 501) biçimlerinde bulunmaktadır.

asrat- [asrat-] (Grønbech, 1942, 42)

Baktırmak, muhafazasına vermek, emanet etmek

mannasın kimge asrattu: ‘Mannasını kime emanet etti’ 144, 5 şeklinde geçmektedir.

asrat- ‘baktırmak, muhafazasına vermek, emanet etmek’ (< Mo. *asıra-* ‘saklamak, beslemek, korumak’ Kıp. -t-) eylemi *asra-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan Moğolca *asara-* ‘beslemek, saklamak, korumak’ sözcüğü bulunmaktadır (Schönig, 2000, 65). Róna-Tas Tü. *aşa-* ve Mo. *asara* arasında ilişki kurmuştur (Róna-Tas, 1975, 202). Róna-Tas, Çuv. *usra-* GTü. *asra-*, *asıra-* ve Mo. *asara-*: OM *as(a)ra-* ‘beslemek, himaye etmek’ → **asra-* > Çuv. *usra-* ← Mo. *asa* + *ra-* → Mançu; Tü. *aş* ‘aş, yemek’, *aşa-* ‘beslemek’ şekillerini karşılaştırmıştır (Róna-Tas 1975: 202). Röhrborn, Moğolcadan ödünçleme olan bu sözcük için ‘beslemek’ anlamının yanında ‘idare etmek’ ve ‘korumak, himaye etmek’ anlamlarının da olduğunu belirtmiştir (UW: 233a). EDAL’da Róna-Tas’ın bu görüşüne karşı çıkılmış ve Ana Altaycada *ēs[i]* gibi bir şekil oluşturulup Mo. **asara*, Tü. **es* denkliklerinden söz etmiştir (EDAL: 521-522). Mehmet Ölmez, bu görüşe karşı çıkarak Tarihî Türk dillerinde *es* şeklinin görülmediğini, bu şeklin yalnızca günümüz Türk dillerinde görüldüğünü, ayrıca Tü. *e* ve Mo. *a* denkliğiyle ilgili bir örneğinin bulunmadığını belirtmiştir (Ölmez, 2007, 237-247). Ölmez’e göre: 1. Mo. *asara-* Türkçe *aş* şekline giden **asa* şekliyle asla ilişkili değildir; bunun için de Moğolcanın Türkçeden bir ödünç sözcük alırken sonuna bir ünlü eklenmesi kanıtını öne sürer; 2. *asara-*’daki ek OT’deki bazı örnekler gibi eylemden eylem türeten ya da taklit yoluyla eylem türeten bir ek değildir, aksine addan eylem türeten bir ektir: -*asa* + *ra* vb. Ölmez, Mo. *asara-* eyleminin 13. yüzyıldan sonra Türkçeye geri alıntılandığını belirtmiştir (Ölmez, 2007, 237-247). Günümüz Türk dillerindeki şekiller için bkz. ESTYa I: 173. Türk dillerindeki şekiller *asara-* değil *a > ı* değişimiyle daha çok *asıra-* şeklindedir.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

ayt-, -ur, -ır [ayt, ait-; aytur 19, 4, aitur 23, 18 / ayt-; ayter 121, 22 genellikle, aytır] (Grønbech, 1942, 32)

Söylemek, demek, anlatmak, bildirmek, ezbere demek, haber vermek, ‘dicere’, ‘narrare’, ‘edicere’ 19, 4–6; 142, 20; 143, 14.

aytgınca: ‘Söyleyince’ 147 u.

bitiv aytgınca: ‘(Kutsal) kitabın dediğine göre’ 148, 10.

ayttı: beym tejeri benim tınım algıl: ‘Dedi ki, Tanrım benim ruhumu al’ 122, 20.

egir biz aytsak yazuqsuz-biz kensimizni aldar-biz: ‘Eğer biz kendimizin günahsız olduğunu söylersek, kendimizi aldatırız’ 124, 29.

ol oğlan alay ayttı alarga: keliniz: ‘O oğlan onlara şöyle dedi ki: geliniz’ 122, 35; krş. 121, 7; 122, 8; 123, 11, 15, 16; 124, 1, 25, 26; 125, 6.

ol sözni ayttı da canın tejeri eline berdi: ‘O sözü söyledi ve canını Tanrı’ya teslim etti’ 122, 21; krş. 122, 6; 124, 2, 24; 125, 38.

men söynüp aytır-edim sizge tejeri sözi: ‘Ben Tanrı’nın sözünü size sevinçle bildirirdim’ 121, 22; krş. 121, 25, 27.

aytınız kensi yızıqıñızni: ‘Günahınızı itiraf ediniz’ 121, 1; krş. 124, 25, 28, 31, 34; 125, 1, 7, 12, 13, 18, 21, 22, 24, 31.

yazuq aytmaq: ‘İtiraf etme, kabul etme’ 70, 21.

burun aytıñ bir pater noster bir ave maria: ‘Önce bir pater noster ve bir Selam Meryem söyleyiniz (okuyunuz)’ 121, 27.

kaçan yarañnı ħakimge aytmasañ, neçik sav bolğaysen: ‘Eğer yaralarımı doktora göstermesen nasıl iyileşebilirsin?’ 125, 15.

işlerini aytá bildiñ: ‘Onun işlerini anlatabilirdin’ 142, 20.

kim...öygünç ırın sâ aytta(lım): ‘...ki, sana övgü şarkıları söyleyelim (sana övgü şarkıları söyleyebilmek için)’ 137, 18.

könül içinde ayt-, gönülde ayt-: ‘Bir şeyi mütalâa etmek, bir şeye karar vermek’ 23, 18–21; 121, 19; 122, 1, 2, 16, 19; 123, 18; 124, 18, 35; 125, 9, 10, 16; 126, 21; 137, 4; 151, 9, 11, 12; 163, 22 r şeklinde geçmektedir.

ayt- ‘söylemek, demek’ (< *ay-* ‘söylemek, demek’ *-it-*) eylemi *ay-* eylemine *-t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ay-* ‘söylemek, demek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 268b; DanKelly, 1985, 17; OTWF II: 763; Tekin, 2000, 97).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ayit-* ‘söylemek, demek’ (Tekin, 2000, 239); Eski Uygurcada *ayit-* ‘söylemek, demek’ (UW: 309b); DLT’de *ayit-* ‘söylemek (Oğuzca); sormak’ (Atalay I, 216 DanKelly, 1985, 17); KE’da *ayt-* ‘söylemek, demek’ (Ata, 1997, 145v10); NF’te *ayt-* ‘demek, söylemek’ (Ata, 1998, 17-2); ME’de *ayt-* ‘söylemek, demek’ (Yüce, 1993, 96); HŞ’de *ayit-* ‘pytać, mówić’ (Zajaczkowski, 1961, 6); Çağataycada *ayt-/ayit-* ‘söylemek’ (Seng, 54r3, bkz. EDPT: 269a); Osmanlıcada *ayt-/eyt-* ‘söylemek, demek’ (TTS I: 59; TTS II: 79; TTS III: 53; TTS IV: 59) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ayit-* ‘ayıtmak, söylemek’ (Atalay, 1945, 145); Kİ’te *ayit-* ‘söylemek’ (Caferoğlu, 1931, 8; Özyetgin, 2001, 370); BM’ta *ayt-* ‘mówić’ (Zajaczkowski, 1954, 41); TA’de *ay(it)-* ‘demek, söylemek’ (Toparlı, 2000, 90); DM’de *ayt-* ‘söylemek, demek’ (Toparlı, 2003, 73), GT’de *ayt-* ‘söylemek, demek’ (Karamanlioğlu, 1989, 209); İM’de *ayit-* ‘söylemek, demek’ (Toparlı, 1992, 505) biçimlerinde bulunmaktadır.

belgirt-, -ir [belgirt’r] (Grønbech, 1942, 55)

Belirtmek, ‘manifestare’ 131, 28 r şeklinde geçmektedir.

belgirt- ‘belirtmek’ (< *belgü+r-* ‘belirmek’ *-t-*) eylemi *belgir-* eylemine *-t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *belgür-* ‘belirmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 341a; OTWF II: 766).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *belgürt-* ‘göstermek, ortaya çıkarmak’ (OTWF II: 766); DLT’de kök olarak *belgür-* ‘meydana çıkmak,

belirmek, açığa çıkmak' (Atalay II, 172; DanKelly, 1985, 70); KB'da *belgirt-* 'belirtmek, göstermek, belli etmek' (EDPT: 341a); KE'da *belgiirt-* 'belli etmek, ortaya koymak, açığa vurmak' (Ata, 1997, 25r5); NF'te *belgiir-* 'belirmek, belli olmak, ortaya çıkmak' (Ata, 1998, 16-16); ME'de *belgiirt-* 'belirtmek' (Yüce, 1993, 100); HŞ'de *belgiirt-* 'okazać, ujawnić' (Zajaczkowski, 1961, 30); Çağataycada *bélgüirt-* 'belirtmek' (Seng. 149r22, bkz. EDPT: 341a); Osmanlıcada *belirt-/beliirt-* 'belirtmek' (TTS II: 127; TTS III: 81; TTS IV: 93) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI'te kök olarak *belgiir-* 'belirmek, zahir olmak' (Caferoğlu, 1931, 17; Özyetgin, 2001, 388) biçiminde bulunmaktadır.

berkit-, -ür [berchit-; berchitur] (Grønbech, 1942, 56)

Kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak, 'firmare', 'fortificare' 24, 15-17; 26, 7-9 şeklinde geçmektedir.

berkit- 'kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak' (< *be(r)ki-* 'sağlamlaşmak, sıkılaşmak' - *t-*) eylemi *be(r)ki-* eylemine *-t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *be(r)ki-* 'sağlamlaşmak, sıkılaşmak' sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 363a; DanKelly, 1985, 70; OTWF II: 765). Bu eylemin de etimolojisi *berk* 'sağlam, kuvvetli' > *be(r)k+i-* 'sağlamlaşmak, sıkılaşmak' şeklindedir.

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada krş. *bekiirt-* 'kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak' (OTWF II: 765); DLT'te *berkit-* 'berkitmek, sağlamlaştırmak' (Atalay II, 340; DanKelly, 1985, 70); KE'da *berkit-* 'sağlamlaştırmak; bağlamak, kapatmak, kilitlemek' (Ata, 1997, 18v11); ME'de *berkit-* 'sağlamlaştırmak' (Yüce, 1993, 101); Çağataycada *bérkit-* 'sağlamlaştırmak' (Seng. 145r25, bkz. EDPT: 363b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI'te *berkit-/bekit-* 'kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak' (Caferoğlu, 1931, 17; Özyetgin, 2001, 387); TA'de *berkit-* 'sağlamlaştırmak' (Toparlı, 2000, 93); GT'de krş. *bikit-* 'kuvvetlendirmek, pekitmek' (Karamanlıoğlu: 218); İM'de *berkit-* 'sağlamlaştırmak' (Toparlı, 1992, 508) biçimlerinde bulunmaktadır.

boşat-, -ur, -ır [bosat-; bosatur / bozat- 6, 8; boššak- doğrusu, boššat- 148, 18; bozat-, bozzat-; bozzattir 126, 30] (Grønbech, 1942, 65)

Serbest bırakmak, bağışlamak, ‘alargare’ 7, 10.

Vermek, affetmek, ‘absoluere’ 6, 8–10.

yázuqlarımızni bizge boşatqıl: ‘Günahlarımızı bağışla’ 126, 30.

sen boşathıl alargā: ‘(MS alargi) Onları affet’ 122, 19; krş. 126, 30 f.

bizim yazuqumuz boşatma: ‘Günahlarımızı bağışla’ 124, 33.

yazuqımdan boşatqıl: ‘Günahlarımı bağışla’ 121, 10.

boşatmaq: ‘Boşaltma’ 6, 11.

yazıqlarını boşatmağı: ‘Günahların bağışlanması’ 148, 18 şeklinde geçmektedir.

boşat- ‘serbest bırakmak, bağışlamak; vermek, affetmek’ (< boş+u- ‘serbest bırakmak; kurtarmak; izin vermek’ -t-) eylemi boş-a- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda boşu- ‘serbest bırakmak; kurtarmak; izin vermek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 378a; DanKelly, 1985, 77; OTWF II: 767). Clauson boşut- eyleminin genellikle boşat- olarak görüldüğünü ifade etmiştir (EDPT: 378a). Talat Tekin bōš ‘boş’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada boşut- ‘serbest bırakmak, bağışlamak’ (OTWF II: 767); DLT’de boşat- ‘boşaltmak; çözmek; çözülmek, bırakılmak; (Arguca) kadın boşatmak’ (Atalay II, 307; DanKelly, 1985, 77); NF’te boşat- ‘boşatmak, nikâhı sona erdirmek’ (Ata, 1998, 181-4); ME’de gövde olarak boş-a- ‘salıvermek, boşamak, âzâd etmek’ (Yüce, 1993, 106); Çağataycada boşat- ‘zayıflatmak, boşaltmak’ (Seng. 135v1, bkz. EDPT: 378b); Osmanlıcada boşat- ‘boşaltmak’ (TTS II: 161; TTS IV: 120) şekillerinde yer almaktadır. Codex Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de boşat- ‘boşatmak’ (Atalay, 1945, 155); KK’de boşat- ‘boşaltmak’ (Toparlı, 1999, 105) biçimlerinde bulunmaktadır.

eksit-, -ür [ecsit-; esitur (doğrusu, ecs-) / eksit] (Grønbech, 1942, 86)

Eksiltmek, ‘diminuere’ 18, 17–19.

öz yârğının eksitmedi: ‘Kendi parlaklığını eksitmedi’ 151, 15 şeklinde geçmektedir.

eksit- ‘eksiltmek’ (< *égsü-* ‘eksilmek’-*t-*) eylemi *eksi-* eylemine -*t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *égsü-* ‘eksilmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 117b; OTWF II: 769).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *egsüt-* ‘eksiltmek’ (UW: 361a); DLT’de kök olarak *eksü-* ‘eksilmek’ (Atalay I, 278; DanKelly, 1985, 20); KE’da kökün farklı türevi olarak *eksül-/eksil-* ‘eksilmek’ (Ata, 1997, 195v14); NF’te *eksit-/esküt-* ‘azaltmak, eksiltmek’ (Ata, 1998, 406-5); ME’de *eksit-* ‘eksiltmek’ (Yüce, 1993, 118); HŞ’de *eksit-* ‘zmniejszać, usuwać, oddalać, odmawiać’ (Zajaczkowski, 1961, 20); Çağataycada *ögsüt-* ‘eksiltmek, azaltmak’ (Seng. 79r29, bkz. EDPT: 117b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te kökün farklı bir türevi olarak *eksil-* ‘azaltmak, noksan olmak’ (Caferoğlu, 1931, 10; Özyetgin, 2001, 457); GT’te *iksüt-* ‘eksiltmek, azaltmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 271); İM’de *eksit-* ‘eksiltmek, azaltmak’ (Toparlı, 1992, 521) biçimlerinde bulunmaktadır.

esirt-, -ir [esirtir] (Grønbech, 1942, 94)

Sarhoş etmek

susun canını kim esirtir: ‘İçki ruhu sarhoş eder’ 140, 6 şeklinde geçmektedir.

esirt- ‘sarhoş etmek’ (< *esür-* ‘sarhoş olmak’ -*t-*) eylemi *esür-* eylemine -*t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *esür-* ‘sarhoş olmak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 50b; EDPT: 251b; DanKelly, 1985, 27; OTWF II: 771).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *esürt-* ‘sarhoş etmek’ (Atalay III, 427; DanKelly, 1985, 27); KE’de krş. *esrüt-* ‘sarhoş etmek’ (Ata, 1997, 35v12); Osmanlıcada *esrit-* ‘sarhoş olmak’ (TTS III: 269; TTS IV: 311) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eylem bulunamamıştır.

қаңырт-; қаңырдыр [қаңыридыр] (Grønbech, 1942, 193)

Mahcup etmek, alay etmek

қаңырдыр: ‘Alay eder’ 161, 6 l şeklinde geçmektedir.

қаңырт- ‘mahcup etmek, alay etmek’ (< *қаңыр- -t-) eylemi қаңыр- eylemine -it- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamakla birlikte eylemi *қаңыр- sözcüğüne bağlayabiliriz.

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

қайнат-, -ur [caynat-; caynatur] (Grønbech, 1942, 190)

Kaynatmak, ‘bulire’ 9, 9–11 şeklinde geçmektedir.

қайнат- ‘kaynatmak’ (< қайын-a- ‘kaynamak’ -t-) eylemi қайна- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda қай(и)на- ‘kaynamak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 678b; DanKelly, 1985, 134; OTWF II: 775). Bu eylemin de kökünü қайын- ‘kaynamak’ eylemidir (EDPT: 678a; OTWF II: 775).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de қайнат- ‘kaynatmak’ (Atalay II, 357; DanKelly, 1985, 134); KE’de қайнат- ‘kaynatmak’ (Ata, 1997, 40v14); ME’de қайнат- ‘kaynatmak’ (Yüce, 1993, 136) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’da қайнат- ‘kaynatmak’ (Caferoğlu, 1931, 74; Özyetgin, 2001, 506); BM’te қайнат- ‘zagotować (wode)’ (Zajaczkowski, 1954, 65); GT’de қайнат- ‘kaynatmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 291); İM’de қайнат- ‘kaynatmak’ (Toparlı, 1992, 549) biçimlerinde bulunmaktadır.

қайт-, -ar [cayt-; kayt-; caytar, kaytar (-ur?) / kayt-] (Grønbech, 1942, 190)

Geri dönmek, ‘reuerti’ 47, 20–21.

keri қайт-: ‘Geri dönmek’ 46, 20–21.

Inanğanlar alğaç meñü uçmaķınıñ tıñç[in]a yana ҡaytǵay: ‘O, insanları beraberinde alarak, ebedi cennetin huzuruna geri dönecek’ 159, 7 şeklinde geçmektedir.

ҡayt- ‘geri dönmek’ (< ҡayt- (ET ҡadıт) < *қаd- -t-) eylemi *қay- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda қаd- ‘dönmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 597a; DanKelly, 1985, 123; OTWF II: 775).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada ҡadıт- ‘geri dönmek’ (OTWF II: 775); DLT’de ҡadıт- ‘geri dönmek, çekinmek; soğuktan ölmek’ (Atalay II, 301; DanKelly, 1985, 123); KE’da ҡayт- ‘dönmek, geri dönmek (Ata, 1997, 178v8); NF’te ҡay(ı)t- ‘dönmek, geri dönmek; vazgeçmek, caymak’ (Ata, 1998, 83-16); ME’de ҡayт- ‘dönmek’ (Yüce, 1993, 136); Çağataycada ҡayт- ‘geri dönmek’ (EDPT: 597a, bkz. EDPT: 597a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de ҡayт- ‘geri dönmek’ (Atalay, 1945, 189); Kİ’te ҡayт- ‘dönmek, avdet etmek’ (Caferoğlu, 1931, 74; Özyetgin, 2001, 505); TA’de ҡayт- ‘geri dönmek’ (Toparlı, 2000, 115); KK’de ҡayт- ‘geri dönmek’ (Toparlı, 1999, 112); KK’de ҡayт- ‘dönmek’ (Toparlı, 1999, 112); GT’de ҡayт- ‘(geri) dönmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 291); İM’de ҡayт- ‘dönmek’ (Toparlı, 1992, 549) biçimlerinde bulunmaktadır.

keset- [keset-] (Grønbech, 1942, 141)

Şaşırtmak, cesaretini kırmak

kesetmek için: ‘Şaşırtmak için’ 164, 3 r şeklinde geçmektedir.

keset- ‘şaşırtmak, cesaretini kırmak’ (< Mo. kese- ‘uyarmak, cezalandırmak’ Kıp. -t-) eylemi kese- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylem için herhangi bir kök belirtmemiştir ve Moğolca kese- ‘uyarmak, cezalandırmak’ sözcüğü ile karşılaştırmıştır (VEWT: 258a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir

ķorķut- [korkut-] (Grønbech, 1942, 200)

Korkutmak

ķorķutmak üçün: ‘Korkutmak için’ 164, 4 r şeklinde geçmektedir.

ķorķut- ‘korkutmak’ (< *ķorı-ķ-ı-t- < ķorı-ķ- ‘korkmak’ < ķorı- ‘korumak’) eylemi ķorķ- eylemine -ut- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda ķorķ- ‘korkmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 655b; DanKelly, 1985, 143; OTWF II: 776; Berta, 1996, 268). Marcel Erdal ve Talat Tekin ķorķ- ‘korkmak’ eyleminin *ķōrı- ‘korumak’ eyleminden geldiğini belirtmişlerdir (OTWF II: 646; Tekin, 2000, 95). Talat Tekin *ķōrı- ‘korumak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de ķorķut- ‘korkutmak’ (Atalay II, 339; DanKelly, 1985, 143); KE’da ķorķu/it- ‘korkutmak’ (Ata, 1997, 34v8); NF’te ķorķut-/ķorķıt- ‘korkutmak’ (Ata, 1998, 350-4); ME’de ķorķut- ‘korkutmak’ (Yüce, 1993, 147); Çağataycada ķorķut- ‘korkutmak’ (Seng. 285r17, bkz. EDPT: 655b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de ķort- ‘korkutmak’ (Toparlı, 2000, 121); KK’de ķorķut- ‘korkutmak’ (Toparlı, 1999, 116); İM’de ķorķut- ‘korkutmak’ (Toparlı, 1992, 556) biçimlerinde bulunmaktadır.

oğut-, -ur [ogut-; ogutur] < oķıt- (Grønbech, 1942, 174)

Eğitmek, okutmak, ‘castigare’ 14, 15–17 şeklinde geçmektedir.

oğut- ‘eğitmek, okutmak’ (< oķı- ‘okumak, çağırmaq’ -t-) eylemi oķı- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda oķı- ‘okumak, çağırmaq’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 155; EDPT: 81b; DanKelly, 1985, 42; OTWF II: 780).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada oķıt- ‘okumak’ (EDPT: 81b); DLT’de oķıt- ‘okutmak’ (Atalay I, 212; DanKelly, 1985, 42); KE’da oķu-/it- ‘okutmak’ (Ata, 1997, 63v6); NF’de oķut-/oķıt- ‘okutmak’ (Ata, 1998, 323-12); ME’de oķut- ‘öğretmek, okutmak’ (Yüce, 1993, 162); Çağataycada oķut- ‘okutmak’ (Seng. 77v7, bkz. EDPT: 81b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex*

Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *oꝥut-* ‘okumak’ (Atalay, 1945, 221); KK’de *oꝥut-* ‘konuğa Kuran okutmak’ (Toparlı, 1999, 119); GT’de *oꝥut-* ‘okumak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 339) biçimlerinde bulunmaktadır.

oꝥşat- [ocsat-] (Grønbech, 1942, 178)

Benzetmek

töre oꝥşat-: ‘Bir şeyi âdet haline getirmek, bir şeye alışmak’ 57, 11 şeklinde geçmektedir.

oꝥşat- ‘benzetmek’ (< *oꝥşa-* ‘benzetmek’ -t-) eylemi *oꝥşa-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *oꝥşa-/oꝥşa-* ‘benzetmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 97b; DanKelly, 1985, 44; OTWF II: 780).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *oꝥşa-* ‘benzetmek’ (Gabain, 1941 (2003), 228); DLT’de *oꝥşat-* ‘benzetmek’ (Atalay I, 262 DanKelly, 1985, 44); NF’te *oꝥşat-* ‘benzetmek’ (Ata, 1998, 374-4); ME’de *oꝥşat-* ‘benzetmek’ (Yüce, 1993, 161); HŞ’de *uꝥşat-* ‘upodabniać, czynić podobnym’ (Zajaczkowski, 1961, 196); Çağataycada *oꝥşat-* ‘karşılaştırmak’ (EDPT: 97b); Osmanlıcada *oꝥşa-* ‘benzetmek’ (TTS I: 536; TTS II: 721; TTS III: 536; TTS IV: 602) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *oꝥşat-* ‘benzetmek’ (Toparlı, 1992, 578) biçiminde bulunmaktadır.

olturt- [olturti < olturtdı] (Grønbech, 1942, 177)

Oturtmak

olturttı öz-öz oꝥında: ‘O, (seni) sağ tarafına oturttu’ 140, 16 şeklinde geçmektedir.

olturt- ‘oturtmak’ (< **oltur-* ‘oturmak’ -t-) eylemi *oltur-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *olur-/oltur-* ‘oturmak’ sözcüğü bulunmaktadır (Räsänen, 1957, 155; EDPT: 150b). Erdal eylemin Eski Türkçede *olor-* biçiminde olduğunu Karahanlı Türkçesinde olan *oltur-* eylemindeki -tur- ekinin ettirgenlik eki olmadığını *olor-* eyleminin değişik bir

şekli olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 780). Clauson madde başı olarak verdiği *olur-* eyleminin içinde *oltur-* ‘oturmak’ sözcüğünü de işlemiştir (EDPT: 150a). Talat Tekin *olor-* eylemini **ol-* köküne dayandırmıştır (Tekin, 2000, 96). Räsänen bu eylemi **olu-tur* şeklinde açmıştır (VEWT: 361a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede krş. *olort-* ‘tahta oturmak’ (Tekin, 2000, 250); Eski Uygurcada *olort-* ‘oturtmak; tahta çıkartmak’ (OTWF II: 780); DLT’de kökün türevi olarak *olğut-* ‘oturtmak’ (Atalay I, 260; DanKelly, 1985, 40); KE’da *olturt-* ‘oturtmak’ (Ata, 1997, 70v13); NF’te *olturt-* ‘oturtmak’ (Ata, 1998, 214-14); ME’de *olturt-* ‘oturtmak’ (Yüce, 1993, 162); Çağataycada kök olarak *oltur-* ‘oturmak’ (Seng. 82v12, bkz. EDPT: 150b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te kökün farklı bir türevi olarak *olturtut-* ‘oturtmak’ (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 585); TZ’de *olturt-* ‘oturtmak’ (Atalay, 1945, 221); İM’de *olturt-* ‘oturtmak’ (Toparlı, 1992, 578) biçimlerinde bulunmaktadır.

oñalt- [oñalt-] (Grønbech, 1942, 178)

İyileştirmek

ağrıgımıznı oñaltgıl : ‘Hastalıklarımızı iyileştir’ 137, 12 şeklinde geçmektedir.

oñalt- ‘iyileştirmek’ (< *oñal-/oñul-* ‘iyileşmek’ -t-) eylemi *oñal-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin gövdesi olan *oñal-/oñul-* ‘iyileşmek’ sözcüğüne bulunmaktadır (EDPT: 185b; DanKelly, 1985, 41; OTWF II: 668). Clauson bu eylemin kökünün **oña-*; (krş. *oñar-*) sözcüğü olduğunu belirtmiştir (EDPT: 185b). Erdal ise eylemin kökünün **oñ-* ‘iyileşmek’ olabileceğini ifade etmiş ve delil olarak bkz. EDPT: 168b’yi işaret etmiştir (OTWF II: 668).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak *oñul-* ‘iyileşmek’ (OTWF II: 668); DLT’de *oñul-* ‘iyileşmek, düzelmek, iyi olmak’ (Atalay I, 217; DanKelly, 1985, 41); KE’de *oñalt-* ‘iyileştirmek, düzeltmek, tedavi etmek’ (Ata, 1997, 171r2); ME’de *oñul-* ‘iyileşmek, şifa bulmak’ (Yüce, 1993, 162); Çağataycada *oñal-* ‘iyileşmek, şifa bulmak’ (Seng. 88v1, bkz. EDPT: 185b);

Osmanlıcada *oŋal-/oŋul-* ‘iyileştirmek, düzeltmek’ (TTS I: 546; TTS II: 732; TTS III: 546; TTS IV: 610) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *oŋul-* ‘onat olmak, düzelmek’ (Atalay, 1945, 222); Kİ’te *oŋul-* ‘hastalıktan kurtulmak, sağ ve sağlam olmak’ (Caferoğlu, 1931, 62; Özyetgin, 2001, 587); İM’de *oŋal-* ‘iyileşmek, eski sağlığına kavuşmak’ (Toparlı, 1992, 578) biçimlerinde bulunmaktadır.

övret-, üret-, -ür, -ir [ourat-; ourati (doğrusu, ourat-) ouratur, ouratur / oúret- 143, 13; vret- 159, 8 f.; wretir 123, 10.] (Grønbech, 1942, 185-270)

Öğretmek, ‘docere’ 17, 9–11.

ave kimgé...us övretmiş teŋri tuvğan söz: ‘Selam sana Tanrı’nın sözleriyle bilgeliği öğretten...’ 143, 13.

Jesus Christus buyurur üretir bizge evangelim içinde alay aytır: ‘İsa bize emretti, öğretti ve İncil’de böyle dedi’ 123, 10.

Teşvik etmek, akıl öğretmek, yol göstermek 8, 15–17.

teŋri bizni üretti: ‘Tanrı bize yol gösterdi’ 159, 8 f.

övretmek: ‘Öğretmek’ 8, 18 şeklinde geçmektedir.

övret-/üret- ‘öğretmek, teşvik etmek, akıl öğretmek, yol göstermek’ (< **ögür*+*e-* ‘öğretmek’ -*t-*) eylemi *övre-/üre-* eylemine -*t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **ögre-* köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 155; EDPT: 114a; DanKelly, 1985, 45). Marcel Erdal bu eylemin kökünün tam olarak bilinmediğini; ancak *ögren-* eylemi ile etimolojisinin benzer olduğunu *öğret-* eyleminden türemiş *öğret-in-* ve *öğret-ig* sözcüklerinin de var olduğunu belirtmiştir (OTWF II: 781).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *öğret-* ‘öğretmek’ (OTWF II: 781); DLT’de *öğret-* ‘öğretmek’ (Atalay I, 261; DanKelly, 1985, 45); KE’da *öğret-* ‘öğretmek’ (Ata, 1997, 172v19); NF’te *öğret-* ‘öğretmek’ (Ata, 1998, 426-4); ME’de *öğret-* ‘öğretmek’ (Yüce, 1993, 165); Çağataycada *örget-* ‘öğretmek’ (Seng. 69v8, bkz. EDPT: 114a); Osmanlıcada *öğret-* ‘öğretmek’ (TTS IV: 620) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te

ögret- ‘öğretmek’ (Caferoğlu, 1931, 64; Özyetgin, 2001, 594); TA’de *ögret-* ‘(Trkm.) öğretmek’ (Toparlı, 2000, 131); KK’de *ögret-* ‘öğretmek’ (Toparlı, 1999, 120); GT’de *ögret-* ‘öğretmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 345); İM’de *ögret-* ‘öğretmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

öväüt- [öwut-] (Grønbech, 1942, 186)

(Öğütmek) silmek, temizlemek

kensiniñ kanlı teri [tü]şti yerge, frişte kelip öväütti: ‘Kendisinin kanlı teri yere düştü, melek gelip temizledi (sildi)’ 126, 13 şeklinde geçmektedir.

öväüt- ‘(öğütmek) silmek, temizlemek’ (< *ögi-* ‘öğütmek’ -t-) eylemi *öväü-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ögi-* ‘öğütmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 103b; DanKelly, 1985, 46). Talat Tekin *üki-/üküt-* ‘öğütmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün farklı türevi olarak *ögüş-* ‘öğütmek’ (OTWF II: 564); DLT’de *ögit-* ‘öğüttürmek’ (Atalay I, 213; DanKelly, 1985, 46); KE’da *ögit-* ‘öğütmek’ (Ata, 1997, 228v7); ME’de kök olarak *ügü-* ‘üğünmek, erimek’ (Yüce, 1993, 197); Çağataycada *ögüt-* ‘öğütmek’ (Seng. 79v5, bkz. EDPT: 103b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *ügüt-* ‘öğütmek’ (Atalay, 1945, 273); Kİ’te *ügüt-* ‘öğütmek’ (Caferoğlu, 1931, 114; Özyetgin, 2001, 594); BM’te *üküt-* ‘mlec’ (Zajaczkowski, 1954, 78); TA’de *üyüt-* ‘un üğütmek’ (Toparlı, 2000, 151) biçimlerinde bulunmaktadır.

soyurgat- (Mo. Tü.) [soyiurgat-; soyiurgatıñ 139, 5] (Grønbech, 1942, 222)

İnayet bulmak, ‘gratiam adipisci’ 137, 6.

ave kız kim soyurgatıñ (< -ğatıñ) : ‘Selâm kız, lütuf bulan sen’ 139, 5 şeklinde geçmektedir.

soyurğat- ‘inayet bulmak’ (< Mo. *soyurğa-* ‘tenezzül etmek, lütfetmek, alçak gönüllü olmak, esirgemek, korumak, ihsan etmek’ Kıp. -t-) eylemi *soyurğa-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Marcel Erdal’da eylem *soyurğa-t-* şeklinde bulunmaktadır (OTWF II: 462). Bu eylemin kökü olan *soyurğa-* ‘tenezzül etmek, lütfetmek, alçak gönüllü olmak, esirgemek, korumak, ihsan etmek’ sözcüğü kaynaklarda geçmektedir (VEWT: 426a; EDPT: 556a); *soyurğa-* eylemini Tarihî Türk dillerinde de görebilmekteyiz (bkz. EDPT: 556a). Moğolcada *soyurha-* ‘tenezzül etmek, lütfetmek, alçak gönüllü olmak, esirgemek, korumak, ihsan etmek’ şeklinde bulunmaktadır (LessingÇ II, 2003, 1123a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

tanıqlat-, -ır [taniklatir] (Grønbech, 1942, 234)

Bildirmek

men tanıqlatır-men sizge ulu sövünç: ‘Size büyük bir sevinci bildiririm’ 122, 3 şeklinde geçmektedir.

tanıqlat- ‘bildirmek’ (< *tanıqla-* ‘tanıqlamak, ispat etmek’ -t-) eylemi *tanıqla-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Erdal eylemi *tanuqla-* ‘tanıqlamak, ispat etmek’ sözcüğüne dayandırmaktadır (OTWF II: 787). Bu eylemin de etimolojisi *tanuql* ‘tanık, şahit’ > *tanuql+la-* ‘tanıqlamak, ispat etmek’ şeklindedir (EDPT: 519b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada gövde olarak *tanuqla-* ‘ispat etmek’ (EDPT: 519b); DLT’de kök olarak *tanuql* ‘tanık, şahit’ (Atalay I, 18; DanKelly, 1985, 176); KE’da *tanuql* ‘tanık, şahit’ (Ata, 1997, 19r15); NF’te *tanuql* ‘tanık, şahit’ (Ata, 1998, 346-11); ME’de *tanuql* ‘tanık, şahit’ (Yüce, 1993, 183); HŞ’de *tanuql* ‘świadek’ (Zajaczkowski, 1961, 170); Çağataycada *tanuql* ‘tanık, şahit’ (Seng. 164v10 bkz. EDPT: 518b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tanıqla-* ‘tanıqlamak’ (Atalay, 1945, 251); Kİ’te *tanuql* ‘şahit’ (Caferoğlu, 1931, 98); DM’de *tanıql* ‘şahit’ (Toparlı, 2003, 111) biçimlerinde bulunmaktadır.

tarğat- [targat-] (Grønbech, 1942, 236)

Dağıtmak

ķayğımıznı sen tarğatğıl: ‘Kaygılarımızı sen dağıt’ 137, 12 şeklinde geçmektedir.

tarğat- ‘dağıtmak’ (< *tarķa-* ‘dağılmak, ayrılmak’ Kıp. -t-) eylemi *targā-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi **targā* maddesi içinde *tarğat-* şeklinde vermiştir (VEWT: 464a). Bu eylemin de etimolojisi *tar-* ‘dağıtmak, yaymak; ayırmak’ > *tar-ğā-* ‘dağılmak, ayrılmak’ şeklinde olmalıdır. krş. Moğolcada *tarāğā-* (*tara-*’nın ettirgen eylemi): ‘dağıtmak, savurmak; serpmek, saçmak, etrafa dağıtmak; yaymak’ biçiminde bulunmaktadır (LessingÇ II 2003, 1204a). Talat Tekin sözcüğün kökü olan *tār-* ‘dağıtmak, yaymak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de kök olarak *tar-* ‘dağıtmak, yaymak; ayırmak’ (Atalay III, 180; DanKelly, 1985, 178); KE’da *tar-* ‘dağıtmak, savurmak’ (Ata, 1997, 181v20); ME’de *tar-* ‘dağıtmak’ (Yüce, 1993, 183); HŞ’de *targā-* ‘rozejść się, rozpierzchnąć się’ (Zajączkowski, 1961, 171); Çağataycada eylemin türevi olarak *tarķat-* ‘bölme, taksim etmek’ (LÇ: 99b); Osmanlıcada *tarğamaķ* ‘zail olmak, dağılmak, uzaklaşmak’ (TTS: 204) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *targā-* ‘dağılmak’ (Karamanloğlu, 1989, 370) biçiminde bulunmaktadır.

tepret-, -ür [teprat-; tepratur] (Grønbech, 1942, 242)

Harekete geçirmek, ‘mouere’ 35, 19–21.

tepretmek: ‘Hareket etme’ 35, 22 şeklinde geçmektedir.

tepret- ‘hareket ettirmek’ (< *tepre-* ‘hareket etmek, kımıldamak’ -t-) eylemi *tepre-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tepre-* ‘hareket etmek, kımıldamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 444a; DanKelly, 1985, 186; OTWF II: 788).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tepret-* ‘hareket ettirmek’ (EDPT: 444b); DLT’de *tepret-* ‘tepretmek, teprendirmek; kımıldatmak, saldırmak; yalnız deve için sıçratmak’ (Atalay II, 329; DanKelly, 1985, 186); KE’da

tepret- ‘depretmek, harekete geçirmek’ (Ata, 1997, 26r19); NF’te *tepret-* ‘kımıldatmak, hareket ettirmek, sallamak, yerinden oynatmak’ (Ata, 1998, 140-2); ME’de *tepret-* ‘harekete geçirmek’ (Yüce, 1993, 186); HŞ’de *tepret-* ‘poruszać, dźwigać’ (Zajaczkowski, 1961, 174); Çağataycada *té Bret-* ‘kımıldamak, sarılmak’ (Seng. 189r15, bkz. EDPT: 444b); Osmanlıcada *depret-* ‘kımıldamak, hareket ettirmek’ (TTS I 195; TTS II: 283; TTS III: 184; TTS IV: 210) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tepret-* ‘depretmek’ (Atalay, 1945, 255); TA’de *tepret-* ‘kımıldatmak’ (Toparlı, 2000, 144); KK’de *tepret-* ‘hareket ettirmek’ (Toparlı, 1999, 125); GT’de *tepret-* ‘harekete getirmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 372); İM’de *tepret-* ‘hareket ettirmek’ (Toparlı, 1992, 604) biçimlerinde bulunmaktadır.

töret- [törat-] (Grønbech, 1942, 251)

Yaratmak

töret(t)eçi (< töretdeçi): ‘Yaratıcı’ 151, 14 şeklinde geçmektedir.

töret- ‘yaratmak’ (< *törü-* ‘belirmek, ortaya çıkmak’ -t-) eylemi *törü-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *törü-* ‘belirmek, ortaya çıkmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 536a; DanKelly, 1985, 198; OTWF II: 790; Berta, 1996, 373).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *törüt-* ‘yaratmak’ (EDPT: 536b); DLT’de *törüt-* ‘yaratmak; (Oğuzca) bir şey takdir veya ıslah edilmek’ (Atalay II, 303; DanKelly, 1985, 198); KE’da *törit-* ‘türetmek’ (Ata, 1997, 5r21); NF’te *törüt-* ‘yaratmak’ (Ata, 1998, 217-2); ME’de *törüt-* ‘türetmek’ (Yüce, 1993, 190); HŞ’de *töret-* ‘tworzyć, stworzyć’ (Zajaczkowski, 1961, 184); Çağataycada *töret-* ‘türetmek’ (Seng. 171r25, bkz. EDPT: 536b); Osmanlıcada *dörüt-* ‘yaratmak’ (TTS I: 244; TTS II: 345; TTS III: 228; TTS IV: 263) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *dürüt-* ‘yaratmak’ (Atalay, 1945, 166) biçiminde bulunmaktadır.

tüzet-, -ür [tuxat-; tusatur; tusac- (doğrusu, tusat-)] 24, 5] (Grønbech, 1942, 261)

Düzeltemek, ‘emendare’ 24, 1–3.

tüzetmiş: ‘Düzeltilmiş’ 24, 5 şeklinde geçmektedir.

tüzet- ‘düzeltemek’ (< *tüz-e- < *tüz-* ‘düzmek, düzeltmek’ -t-) eylemi *tüze- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan *tüz-* ‘düzmek, düzeltmek’ sözcüğü bulunmaktadır (Gabain, 1941 (2003), 303; EDPT: 572b).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *tüz-* ‘düzmek, düzeltmek’ (Gabain, 1941 (2003), 303); DLT’de *tüz-* ‘düzmek, düzeltmek’ (Atalay II, 9-5; DanKelly, 1985, 206); KE’da *tüzet-* ‘düzeltmek, onarmak’ (Ata, 1997, 130v7); NF’te *tüzet-* ‘düzeltmek’ (Ata, 1998, 123-9); ME’de *tüzet-* ‘düzeltmek’ (Yüce, 1993, 193); Çağataycada *tüz-* ‘düzmek, düzeltmek’ (Seng, 173r22, bkz. EDPT: 572b); Osmanlıcada *düz-* ‘düzmek, düzeltmek’ (TTS I: 249; TTS II: 352; TTS III: 232; TTS IV: 268) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *tüzet-* ‘düzeltmek, tüze yapmak’ (Atalay, 1945, 268); BM’te *düzet-* ‘uporządkować, wyrównać, wyprostować’ (Zajaczkowski, 1954, 52); TA’de *tüzet-* ‘sıralanmak, saf tutmak’ (Toparlı, 2000, 149); KK’de *tüzet-* ‘düzeltmek’ (Toparlı, 1999, 127); İM’de *tüzet-* ‘düzeltmek’ (Toparlı, 1992, 611) biçimlerinde bulunmaktadır.

uvut-, -ır [uutir] krş. Kar., Osm. avut- (Grønbech, 1942, 268)

Avutmak, teskin etmek, yatıştırmak, susturmak

uvutır-men: ‘Avuturum’ 161, 8 1 şeklinde geçmektedir.

uvut- ‘avutmak’ (< *uvu-t-* < *avı-*) eylemi *uvu-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi **avı-* köküne dayandırmaktadır (EDPT: 7a). Erdal eylemin kökünün bilinmediğini ifade etmiştir (OTWF II: 763). Talat Tekin krş. *ābın-* ‘avunmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *avıt-* ‘avutmak’ (UW: 279a); KB’de *avıt-* ‘avutmak’ (EDPT: 7a); KE’da kökün farklı bir türevi olarak *avun-* ‘avunmak, teselli bulmak’ (Ata, 1997, 142v14); NF’te *avut-* ‘avutmak,

eğlemek, teselli etmek' (Ata, 1998, 107-4); ME'de *avut-* 'oyalamak' (Yüce, 1993, 95); HŞ'de *avut-/avut-* 'pocieszać; zabawiać, mieć rozrywkę' (Zajączkowski, 1961, 17); Çağataycada *avut-* 'teselli etmek' (Seng. 53r4, bkz. EDPT: 7a); Osmanlıcada *avut-* 'avutmak' (TTS II: 68) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te *avut-* 'çocuğu ağlamaktan vazgeçirmek, teselli etmek' (Caferoğlu, 1931, 7; Özyetgin, 2001, 366) biçiminde bulunmaktadır.

uyut- [ujut-] (Grønbech, 1942, 264)

Uyutmak, 'obdormire permitttere' 137, 24 şeklinde geçmektedir.

uyut- 'uyutmak' (< *uyu-* 'uyumak' (ET *uğı-*) -t-) eylemi *uyu-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *uğı-* 'uyumak' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 45a; DanKelly, 1985, 51; OTWF II: 790). Talat Tekin *ūđı-* 'uyumak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 179).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *uğıt-* 'uyutmak' (EDPT: 45a); DLT'de *uğıt-* 'uyutmak; katılaştırmak; peynir yapmak, söndürmek' (Atalay I, 208; DanKelly, 1985, 51); KE'da *uyut-* 'uyutmak' (Ata, 1997, 219r3); ME'de *uyut-* 'uyutmak' (Yüce, 1993, 196); Çağataycada *uyut-* 'uyutmak' (Seng. 90r21, bkz. EDPT: 45a); Osmanlıcada *uyut-* 'uyutmak' (TTS III: 725) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ'de *uyut-* 'süti uyutmak' (Atalay, 1945, 272); TA'de *uyut-* 'uyutmak' (Toparlı, 2000, 151) biçimlerinde bulunmaktadır.

uzat-, -ır [uzat-, vsat-; vsattır] (Grønbech, 1942, 268)

Yöneltmek, göndermek, 'conducere' 14, 13-14.

kökge seni uzattılar: 'Göge seni gönderdiler' 143, 2 şeklinde geçmektedir.

uzat- 'yöneltmek, göndermek' (< *uza-* 'uzamak' -t-) eylemi *uza-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *uza-* 'uzamak' köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 282a; DanKelly, 1985, 57; OTWF II: 791).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *uzat-* ‘geçirmek, uğurlamak’ (OTWF II: 791); DLT’de *uzat-* ‘uzatmak, geciktirmek’ (Atalay I, 209; DanKelly, 1985, 57); KE’da *uzat-* ‘uzatmak, uğurlamak, yolcu etmek’ (Ata, 1997, 225v20); NF’te *uzat-* ‘uzatmak, sunmak; ağırlamak, uğurlamak, yolcu etmek’ (Ata, 1998, 81-7); ME’de kök olarak *uza-* ‘uzamak, yükselmek’ (Yüce, 1993, 196); HŞ’de *uzat-* ‘przedłużyć’ (Zajaczkowski, 1961, 202); Çağataycada *uzat-* ‘göndermek’ (Seng. 73r19, EDPT: 282a); Osmanlıcada *uzat-* ‘yolcu etmek, uğurlamak’ (TTS II: 944) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *uzat-* ‘uzatmak’ (Atalay, 1945, 273); Kİ’te *uzat-* ‘uzatmak’ (Caferoğlu, 1931, 114; Özyetgin, 2001, 706); BM’te *uzať* ‘odprowadzać, żegnać’ (Zajaczkowski, 1954, 78); GT’de *uzat-* ‘uzatmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 385); İM’de *uzat-* ‘uzatmak’ (Toparlı, 1992, 612) biçimlerinde bulunmaktadır.

ündet- [vndet-] (Grønbech, 1942, 270)

Çağrtmak

biz barçaların ündetti: ‘Bizim hepimizi çağrttı’ 151, 16 şeklinde geçmektedir.

ündet- ‘çağrtmak’ (< *ün+de-* ‘çağrmak’ < *ün* ‘ses; ün, san’ -t-) eylemi *ünde-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin gövdesi olan *ünde-* ‘çağrmak’ sözcüğüne bulunmaktadır (Gabain, 1941 (2003), 50; Räsänen, 1957, 145; EDPT: 180a; OTWF II: 457). Talat Tekin *ün* ‘ses; ün, san’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 185).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *ündet-* ‘seslenmek’ (Gabain, 1941 (2003), 306); KE’da *ündet-* ‘çağrtmak’ (Ata, 1997, 86v11); NF’te *ündet-* ‘çağrtmak’ (Ata, 1998, 33-6); HŞ’de *ündet-* ‘zawolać, kazać zaprosić’ (Zajaczkowski, 1961, 204) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *ünde-* ‘çağrmak, davet etmek’ (Atalay, 1945, 274); Kİ’te *ünde-* ‘çağrmak, seslenmek, davet etmek’ (Caferoğlu, 1931, 115; Özyetgin, 2001, 708); TA’de *ünde-* ‘seslenmek, bağrmak’ (Toparlı, 2000, 151); KK’de *ünde-* ‘çağrmak’ (Toparlı, 1999, 128); GT’de *ünde-* ‘çağrmak, çağrtmak’ ve *inde-* ‘çağrmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 386, 277); İM’de *ünde-* ‘çağrmak, davet etmek’ (Toparlı, 1992, 613) biçimlerinde bulunmaktadır.

yarat- [jarat-, iarat-] (Grønbech, 1942, 115)

Yaratmak 147, 2; 148, 2; 159, 3.

kökni yerni sen yarattıñ: ‘Yeri göğü sen yarattın’ 144, 12.

yarattaçı: ‘Yaratıcı’

kökni yerni yarattaçı: ‘Yeri göğü yaratan’ 137, 16.

yaratқан: ‘Yaratan’ 16, 9; 140, 11; 143, 17.

yaratmaq: ‘Yaratma’ 16, 10 şeklinde geçmektedir.

yarat- ‘yaratmak’ (< yara- ‘yaramak, uygun gelmek’ -t-) eylemi yara- eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda yara- ‘yaramak, uygun gelmek’ köküne dayandırılmaktadır (Brockelmann, 1954, 208; EDPT: 959b; DanKelly, 1985, 216; Berta, 1996, 439; Hamilton, 1998, 233). Marcel Erdal bu eylemin yara- eylemine anlamsal olarak yakın olmadığını ifade etmiştir (OTWF II: 793).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede yarat- ‘yapmak, yaratmak, düzenlemek’ (Tekin, 2000, 258); Eski Uygurcada yarat- ‘yapmak, düzenlemek’ (EDPT: 959b); DLT’de yarat- ‘yaratmak, oranlamak, (Oğuzca) oranlayıp yapmak, derdinden uydurmak’ (Atalay II, 315; DanKelly, 1985, 216); KE’da yarat- ‘yaratmak’ (Ata, 1997, 4v20); NF’te yarat- ‘yaratmak, var etmek, meydana getirmek’ (Ata, 1998, 277-10); ME’de yarat- ‘yaratmak’ (Yüce, 1993, 203); HŞ’de yarat- ‘tworzyć, stworzyć’ (Zajaczkowski, 1961, 70); Çağataycada yarat- ‘yaratmak’ (Seng. 328r29, bkz. EDPT: 960a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de yarat- ‘yaratmak’ (Atalay, 1945, 279); Kİ’te yarat- ‘yaratmak’ (Caferoğlu, 1931, 120; Özyetgin, 2001, 725); TA’de yarat- ‘yaratmak’ (Toparlı, 2000, 154); KK’de yarat- ‘yaratmak’ (Toparlı, 1999, 129); GT’de yarat- ‘yaratmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 392); İM’de yarat- ‘yaratmak’ (Toparlı, 1992, 628) biçimlerinde bulunmaktadır.

yarılğat-, -ır [jarilgati] (Grønbech, 1942, 117)

Bağışlatmak, ‘misericordiam persequi’ 141, 11 şeklinde geçmektedir.

yarılğat- ‘bağışlatmak’ (< *yarlıқа-* ‘bağışlamak’ < *yarlıғқа-* -t-) eylemi *yarılğa-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yarlıқа-* ‘bağışlamak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 968a; OTWF II: 793).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *yarlıқat-* ‘bağışlatmak’ (Ata, 1997, 39r20); NF’te *yarlıқat-* ‘affettirmek, bağışlatmak’ (Ata, 1998, 444-10) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yarıt- (jarut-?) [iarit- 122, 7; jaritti, jaruti 137, 7] (Grønbech, 1942, 117)

Aydınlatmak, ışıklandırmak 137, 7.

teğerniñ yarıqlıǵı yarattı alarnı: ‘Tanrı’nın nuru onu (Meryem’i) aydınlattı’ 122, 7 şeklinde geçmektedir.

yarıt- ‘aydınlatmak, ışıklandırmak’ (< *yaru-* ‘aydınlanmak, ışımak’ -t-) eylemi *yarı-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaru-* ‘aydınlanmak, ışımak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 189a; EDPT: 960a; DanKelly, 1985, 217; Tekin, 2000, 89). Marcel Erdal bu eylemi *yarot-* ‘aydınlatmak’ şeklinde ele almıştır (OTWF II: 793).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yarut-* ‘aydınlatmak’ (EDPT: 960a); DLT’de *yarut-* ‘aydınlatmak’ (Atalay III, 52; DanKelly, 1985, 217); KE’da *yaru/it-* ‘aydınlatmak’ (Ata, 1997, 174r16); NF’te *yarut-* ‘ıştırmak’ (Ata, 1998, 257-4); ME’de *yarut-* ‘aydınlatmak’ (Yüce, 1993, 204); HŞ’de *yarıt-* ‘oświeć, rozświecać, oświecać’ (Zajaczkowski, 1961, 73); Çağataycada *yarut-* ‘aydınlatmak’ (Seng, 328r19, bkz. EDPT: 960b); Osmanlıcada *yarut-* ‘aydınlatmak, ısıtmak’ (TTS I: 788) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yársıt-, -ır [jarsitir] (Grønbech, 1942, 116)

Tahrik etmek, ‘rey[czen]’ 161, 16 r şeklinde geçmektedir.

yársıt- ‘tahrik etmek’ (< *yarsı-* ‘tiksinmek’ -t-) eylemi *yarsı-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yarsı-* ‘tiksinmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 971b; DanKelly, 1985, 217).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *yarsı-* ‘nefret etmek’ (EDPT: 971b); DLT’de *yarsıt-* ‘tiksindirmek’ (Atalay II, 353; DanKelly, 1985, 217) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *yarsı-* ‘yarsımak’ (Atalay, 1945, 280) biçiminde bulunmaktadır.

yášat- [jašat-] (Grønbech, 1942, 117)

Yaşatmak

köp egilikde yášatsın: ‘Büyük lütuf içinde yaşatsın’ 151, 18 şeklinde geçmektedir.

yášat- ‘yaşatmak’ (< *yaş+a-* ‘yaşamak’ < *yaş* ‘yaş, ömür’ -t-) eylemi *yaşa-* eylemine -t- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Erdal eylemi *yaşa-* ‘yaşamak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (OTWF II: 794); *yaşa-* ‘yaşamak’ eylemi de kaynaklarda bulunmaktadır (Räsänen, 1957, 144; EDPT: 976b; DanKelly, 1985, 218). Talat Tekin eylemin kökü olan *yāš* ‘yaş, ömür’ adının uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 177).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede gövde olarak *yaşa-* ‘yaşamak’ (Tekin, 2000, 259); Eski Uygurcada *yaşa-* ‘yaşamak’ (EDPT: 976b); DLT’de *yaşa-* ‘yaşamak’ (Atalay III, 89; DanKelly, 1985, 218); KE’da *yaşa-* ‘yaşamak’ (Ata, 1997, 30r18); NF’de *yaşa-* ‘yaşamak’ (Ata, 1998, 101-8); Çağataycada *yaşa-* ‘yaşamak’ (EDPT: 977a, bkz. EDPT: 976b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de gövde olarak *yaşa-* ‘yaşamak’ (Atalay, 1945, 280); Kİ’te *yaşa-* ‘yaşamak’ (Caferoğlu, 1931, 121; Özyetgin, 2001, 728); GT’de *yaşa-* ‘yaşamak, yaşında olmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 393) biçimlerinde bulunmaktadır.

yavrut- [yaúrut-] (Grønbech, 1942, 119)

Zayıflatmak, güçsüzleştirmek

menim atım yavrutti: ‘O, benim atımı yordu’ 163, 31 1 şeklinde geçmektedir.

yavrut- ‘zayıflatmak, güçsüzleştirmek’ (< *yavru-* ‘zayıflamak, güçsüz hale gelmek’ - *t-*) eylemi *yavru-* eylemine -*t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yavru-* ‘zayıflamak, güçsüz hale gelmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 879b; DanKelly, 1985, 219; OTWF II: 794).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yabrıt-* ‘bozguna uğratmak, hezimete uğratmak’ (Tekin, 2000, 257); Eski Uygurcada kök olarak *yavru-* ‘sefil olmak, zayıflamak’ (Gabain, 1941 (2003), 310); DLT’de *yavrut-* ‘kötületmek, zayıflatmak, arıkatmak’ (Atalay II, 353; DanKelly, 1985, 219) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yibit-, -ir [jibitir] (Grønbech, 1942, 124)

Yumuşatmak

yibitir-men: ‘Yumuşatırım’ 160, 17 1 şeklinde geçmektedir.

yibit- ‘yumuşatmak’ (< *yibi-* ‘ıslatmak’-*t-*) eylemi *yibi-* eylemine -*t-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *yibi-* ‘ıslatmak’ köküne dayandırmış ve günümüz Türk dillerindeki biçimlerini belirtmiştir (bkz. VEWT: 202a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

4.18. -ta-

Bu ek eylemlerden eylemler türetmektedir. Tarihî Türk dillerinde bu ekle türemiş eylemlere pek rastlanmamaktadır. Karahanlı Türkçesi eserlerinden KB’de *yas-ta-* ‘yastık dayamak’ (KB: 647) (*yas-* ‘yatmak, eğilmek, meyletmek’) örneğini görebilmekteyiz (Taş, 2009, 212).

Kıpçak Türkçesinde de bu ekle türemiş eylemler yok denecek kadar azdır.

Codex Cumanicus'ta -ta- eki ile türemiş eylemler:

tapta-, -r [taptar] (Grønbech, 1942, 235)

Bastırmak, sıkmak

taptar-men: 'Bastırırım' 114, 34 r şeklinde geçmektedir.

tapta- 'bastırmak, sıkmak' (< *tap-* 'basmak, sıkmak' -*ta-*) eylemi *tap-* eylemine -*ta-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Räsänen eylemi *tap-* 'basmak, sıkmak' köküne dayandırmaktadır (VEWT: 462a).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

4.19. -tUr-

Bu ek ettirgen çatılar türetmektedir. Marcel Erdal bu ekin ünlü ile biten eylemlere nadiren geldiğini (*ö-tür-*; *sı-tur-* vb), sonu /v/ ile biten eylemler dışında tüm eylemlere geldiğini yine bu ekin -(X)t- ve -Ur eklerinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtmiştir (OTWF II: 831). Gabain bu ek için -t- ekine göre daha belirli bir yaptırma anlamı taşıdığını yine de bu ekin de bazen bir yaptırma anlamı bulmanın imkânsız olabileceğini ifade etmiştir (*aķ-tur-* 'akıtmak' vb.) (Gabain, 1941 (2003), 60). Bu ek Eski Türkçeden itibaren kullanılan işlek eklerden biridir; oldurma ve yaptırma anlamı taşımaktadır (bkz. Räsänen, 1957, 158; Ergin, 1997, 212; Tekin, 2000, 97; Banguoğlu, 2000, 275).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *yi-dür-* 'yedirmek'; *amrıl-tur-* 'teskin etmek, rahatlatmak' örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 60). Talat Tekin *ur-tur-* 'vurdurmak, hakkettirmek'; *yan-tur-* 'döndürmek, geri çevirmek'; *ar-tur-* 'aldatılmak, kandırılmak, aldanmak' eylemlerini tespit etmiştir (Tekin, 2000, 97).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'te *al-tur-* 'aldırmak' (Atalay I, 223; DanKelly, 1985, 7); *aç-tur-* 'açtırmak, açılmasını emretmek' (Atalay I, 218; DanKelly, 1985, 3); *ek-tür-* 'ektirmek' (Atalay I, 223; DanKelly, 1985, 21); *kaç-tur-* 'kaçırtmak, kaçırmaı emretmek' (Atalay II, 189; DanKelly, 1985, 122) örneklerini verebiliriz.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE'da *aş-tur-* 'aşırmak' (Ata, 1997, 211r15); ME'de *ev-dür-* 'acele ettirmek, evdirmek' (Yüce, 1993, 122); NF'te *yel-dür-* 'koşturmak'

(Ata, 1998, 70-17); KE'da *ün-dür-* 'büyütmek, yetiştirmek' (Ata, 1997, 205r11) eylemleri bulunmaktadır.

Çağataycada *as-tur-* 'astırmak' (Seng. 39v10, bkz. EDPT: 244a); *atlan-dur-* 'ata bindirmek, sefere çıkarmak' (Seng. 30r8); *bas-tur-* 'kat etmek, bir yerin üzerinden geçmek' (Seng. 122r23, bkz. EDPT: 372b); *ķavuş-tur-* 'kavuşturmak, birleştirmek' (Seng. 279r8, bkz. EDPT: 588b); *sor-dur-* 'emdiremek' (Seng. 240v8, bkz. EDPT: 847b) örneklerini görebilmekteyiz.

Kıpçak Türkçesinde eylemlerden ettirgen eylemler türeten bu ek sıklıkla kullanılmıştır (bkz. Karamanlıoğlu, 1994, 48).

Codex Cumanicus'ta -tUr- eki ile türemiş eylemler:

ağındır- [agındır-] (Grønbech, 1942, 29)

Çıkartmak

meñi tavğa ağındırdı: 'Beni (ebedî) dağa çıkarttı' 138, 4 şeklinde geçmektedir.

ağındır- 'çıkartmak' (< *ağın-* 'çıkmaq, yükselmek' -*dır-*) eylemi *ağın-* eylemine -*dır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *ağın-* 'çıkmaq, yükselmek' sözcüğüne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 604). Clauson'da bu eylemin kökü olan *ağ-* 'çıkmaq, belirmek; aşmaq, yükselmek' sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 77a). Talat Tekin *āğ-* 'yükselmek, tırmanmak' eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 171).

Sözcüğün kökü Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ağ-* 'yükselmek, tırmanmak' (Tekin, 2000, 237); Eski Uygurcada *ağ-* 'binmek, çıkmak' (Gabain, 1941 (2003), 259); DLT'de *ağ-* 'çıkmaq, belirmek; aşmaq, yükselmek' (Atalay I, 173; DanKelly, 1985, 5); KE'da *ağ-* 'ağmaq, aşmaq, çıkmak, yükselmek; bozulmak, değişmek' (Ata, 1997, 53r7; 205r9); Çağataycada *ağ-* 'aşmaq, çıkmak, yükselmek' (Seng. 42r9, bkz. EDPT: 77a); Osmanlıcada *ağ-* 'aşmaq, çıkmak, yükselmek' (TTS I: 2; TTS II: 12; TTS III: 7; TTS IV: 8) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ'te *ağm-* 'çıkmaq, yükselmek' (Caféroğlu, 1931, 2; Özyetgin, 2001, 344); BM'te kök olarak *ağ-* 'wyjšć w góre, podnieść się, powstać!' (Zajaczkowski, 1954, 42); TA'de *ağın-* 'yukarı çıkmak' (Toparlı, 2000, 85) biçimlerinde bulunmaktadır.

ağışdır- [agızdır-] (Grønbech, 1942, 30)

Birlikte akıtmak

su kan bile ağışdırdı: ‘Suyu kan ile birlikte akıttı’ 147, 3 şeklinde geçmektedir.

ağışdır- ‘birlikte akıtmak’ (< *aķ-ış-* ‘akışmak, bir tarafa doğru hep birden akmak’ -*dır-*) eylemi *ağıŝ-* eylemine -*dır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem bu şekliyle etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *aķıŝ-* ‘akışmak, bir tarafa doğru hep birden akmak’ sözcüğüne bulunmaktadır (EDPT: 96b). Bu eylemi de *aķ-* ‘akmak’ > *aķ-ış-* ‘akışmak, bir tarafa doğru hep birden akmak’ şeklinde açabiliriz. Berta ve Schönig *ağışdır-* eylemini *ağızdır-* olarak belirtmişler ve eylemi *ağ-* ‘akmak’ > *ağ-ız-* ‘akıtmak’ > *ağ-ız-dır-* ‘birlikte akıtmak’ şeklinde açmışlardır (Berta, 1996, 41; Schönig, 1999, 198; Schönig, 2003, 184).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de gövde olarak *aķıŝ-* ‘akışmak’ (Atalay I, 186; DanKelly, 1985, 10); ME’de *aķıŝ-* ‘yağma edişmek’ (Yüce, 1993, 85); Osmanlıcada *aķıŝ-* ‘bir araya toplanmak’ (TTS I: 14) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *aķıŝ-* ‘bir tarafa doğru hep birden akmak’ (Caferoğlu, 1931, 5; Özyetgin, 2001, 348) biçiminde bulunmaktadır.

aytur- [aytır] (Grønbech, 1942, 33)

Söylemeye zorlanmak

kim bu cehanda yazuhın keçiktirse, tamuhta höküm urmağ-bile aytırğay: ‘Kim bu dünyada günahlarını geçiktirse (gizlerse), cehennemde mahkeme önünde itirafa zorlanacak’ 125, 14 şeklinde geçmektedir.

aytur- ‘söylemeye zorlanmak’ (< *ay-* ‘söylemek’ -*tur-*) eylemi *ay-* eylemine -*tur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ay-* ‘söylemek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 269b; DanKelly, 1985, 17; OTWF II: 694; Berta, 1996, 603).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *aytur-* ‘söyletmek’ (Atalay I, 269; DanKelly, 1985, 17) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

bildir- [**bildir-**, **bildir**] (Grønbech, 1942, 58)

Bildirmek, tanıtmak

(işlerini) **apostolerge bildirdi**: ‘İşlerini havarilere öğrettin’ 142, 20.

bilinmegenni bildirdi: ‘Bilinmeyi bildirdi’ 151, 6; 147 u şeklinde geçmektedir.

bildir- ‘bildirmek, tanıtmak’ (< *bil-* ‘bilmek’ *-dir-*) eylemi *bil-* eylemine *-dir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bil-* ‘bilmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 159; EDPT: 334b; DanKelly, 1985, 73; OTWF II: 801; Berta, 1996, 82)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uyğurcada *biltür-* ‘bildirmek’ (OTWF II: 801); DLT’de *biltür-* ‘öğretmek, bildirmek’ (Atalay II, 176; DanKelly, 1985, 73); KE’da *bildür-* ‘bildirmek, farkına vardırarak’ (Ata, 1997, 129v13); NF’te *bildür-* ‘bildirmek, belli etmek, göstermek, öğretmek, tanıtmak’ (Ata, 1998, 185-15); ME’de *bildür-* ‘bildirmek’ (Yüce, 1993, 102); Çağataycada *bildür-* ‘tanıtmak, bildirmek’ (Seng. 148v10, bkz. EDPT: 335a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bildir-* ‘bildirmek’ (Atalay, 1945, 152); DM’de *bildür-* ‘bildirmek’ (Toparlı, 2003, 76); GT’de *bildür-* ‘bildirmek, belli etmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 221); İM’de *bildür-* ‘bildirmek’ (Toparlı, 1992, 509) biçimlerinde bulunmaktadır.

biriktir- [**biriktir-**, **biriktir**] (Grønbech, 1942, 59)

Bağlamak, birleştirmek, ‘unire’ 137, 6; 140, 12.

sözin tenge biriktirdi: ‘Sözünü öze birleştirdin’ 137, 6 şeklinde geçmektedir.

biriktir- ‘bağlamak, birleştirmek’ (< *bir+ik-* ‘birikmek, toplanmak, bir olmak’ *-tir-*) eylemi *birik-* eylemine *-tir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *birik-* ‘birikmek, toplanmak, bir olmak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (OTWF II: 802; Berta, 1996, 603). Bu eylemin de etimolojisi *bir* ‘bir’ > *bir+ik-* ‘birikmek, toplanmak, bir olmak’ biçimindedir. Talat Tekin *bīr* ‘bir’ adının uzun ünlülü olarak belirtmiştir (Tekin, 1995, 183).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *biriktür-* ‘birleştirmek’ (OTWF II: 802); KB’de *biriktür-* ‘birleştirmek, birbirine uygun duruma getirmek’ (Taş, 2009, 173); KE’da *biriktür-* ‘biriktirmek, toplamak’ (Ata, 1997, 213v16); ME’de *biriktür-* ‘toplamak’ (Yüce, 1993, 103); HŞ’de kök olarak *birik-* ‘łączyć się, jednoczyć się; iść w parze razem pasować’ (Zajaczkowski, 1961, 33); Çağataycada *birikdür-* ‘birleştirmek’ (Seng. 145r26) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *birikdür-* ‘biriktirmek, toplamak, birleştirmek’ (Caferoğlu, 1931, 18; Özyetgin, 2001, 396); TZ’de kök olarak *birik-* ‘birikmek’ (Atalay, 1945, 153) biçimlerinde bulunmaktadır.

biştür-, -ü [bisturu] (Grønbech, 1942, 60)

Piştirmek, olgunlaştırmak, ‘maturare’ 34, 18 şeklinde geçmektedir.

biştür- ‘piştirmek, olgunlaştırmak’ (< *biş-* ‘pişmek, olgunlaşmak’ -*tür-*) eylemi *biş-* eylemine -*tür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *biş-* ‘pişmek, olgunlaşmak’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 87).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

bulğaştur-, [bulgastur-] (Grønbech, 1942, 68)

Karıştırmak, bulandırmak, ‘misculare’ 34, 12–13 şeklinde geçmektedir.

bulğaştur- ‘karıştırmak, bulandırmak’ (< *bulğa-ş-* ‘karıştırmak’ -*tur-*) eylemi *bulğa-ş-* eylemine -*tur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *bulğa-ş-* ‘karıştırmak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 102). Bu eylemin de gelişimi *bulğa-* ‘bulamak, karıştırmak’ > *bulğa-ş-* ‘karıştırmak’ biçimindedir (OTWF II: 555).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kök olarak *bulğa-* ‘ortalığı karıştırmak, düzeni bozmak’ (Tekin, 2000, 241); Eski Uygurcada *bulğaş-* ‘yığın halinde mevcut olmak’ (Gabain, 1941 (2003), 270); KE’da kökün başka bir türevi olarak *bulğan-* ‘bulamak, kirletmek, karıştırmak, bozgunculuk etmek’ (Ata, 1997, 39r5); NF’te *bulğastur-* ‘bulaştırmak, bozmak’ (Ata, 1998, 437-7); ME’de *bulğastur-* ‘örtmek’ (Yüce, 1993, 108); HŞ’de *bulğaş-* ‘zmieszać się, połączyć się razem’ (Zajaczkowski, 1961, 37); Çağataycada *bulğa-* ‘bulaştırmak’ (Seng. 140r27; bkz. EDPT: 337a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *bulaştır-* ‘bulaştırmak’ (Atalay, 1945, 157); TA’de *bulaştır-* ‘karıştırmak, bulaştırmak’ (Toparlı, 2000, 97); İM’de *bulaştır-* ‘bulaştırmak’ (Toparlı, 1992, 512) biçimlerinde bulunmaktadır.

elgendir-, elgendirri [elgendirri] (Grønbech, 1942, 87)

Korkutmak, ürkütmek

(seni) elgendirri-men: ‘Seni korkuturum’ 111, 3 şeklinde geçmektedir

elgendir- ‘korkutmak, ürkütmek’ (< *élgen-* ‘korkmak’ -*dir-*) eylemi *elgen-* eylemine -*dir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak Clauson’da eylemin gövdesi olan *élgen-* ‘korkmak’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 143b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir.

endür-, endir- [emdur- (doğrusu, endur-) / endir-, ender-] (Grønbech, 1942, 88)

İndirmek, batırmak

endirdiñ qutqardaçımız Jesusnı: ‘Kurtarıcımız İsa’yı indirdin’ 138, 8.

terezü dek bir başını endirip birin kötürdi: ‘Terazi gibi bir başını indirip diğerini kaldırdı’ 147, 11

endürmiş: ‘İndirmiş’ 75, 7 şeklinde geçmektedir.

endür-/endir- ‘indirmek, batırmak’ (< *én-* ‘inmek’ -*dür-*) eylemi *en-* eylemine -*dür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *én-* ‘inmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 180b; DanKelly, 1985, 23; OTWF II: 803; Berta, 1996, 602). Talat Tekin *ēn-* ‘inmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 181).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *entür-* ‘bir şeyi, bir kimseyi aşağı indirmek’ (OTWF II: 803); DLT’de *endür-/ıldur-* ‘indirmek’ (Atalay I, 224; DanKelly, 1985, 23); KE’da *indür-* ‘indirmek’ (Ata, 1997, 125r9); NF’te *éndür-* ‘indirmek, nazil etmek’ (Ata, 1998, 17-6); ME’de *endür-* ‘indirmek’ (Yüce, 1993, 119); HŞ’de *indür-* ‘znižyc, zrzucić, sprowadzić’ (Zajaczkowski, 1961, 59); Çağataycada *endür-* ‘indirmek’ (Seng. 115r27); Osmanlıcada *indür-* ‘indirmek’ (TTS I: 385) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *indür-* ‘indirmek’ (Atalay, 1945, 178); Kİ’te *indür-* ‘indirmek’ (Caferoğlu, 1931, 39; Özyetgin, 2001, 479); GT’de *indür-* ‘indirmek (vurmak)’ (Karamanloğlu, 1989, 277); İM’de *indür-* ‘indirmek’ (Toparlı, 1992, 539) biçimlerinde bulunmaktadır.

eşittir-, işittir- [jšittir-] (Grønbech, 1942, 95)

İşittirmek, ‘audiri’ 137, 6 şeklinde geçmektedir.

eşittir-/işittir- ‘işittirmek’ (< *éşid-* ‘işitmek’ -*tür-*) eylemi *eşit-* eylemine -*tir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda *éşid-* ‘işitmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 258b; DanKelly, 1985, 28; OTWF II: 491-802; Berta, 1996, 603).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *eşidtür-* ‘işittirmek’ (EDPT: 258b); DLT’de *eşittür-* ‘işittirmek’ (Atalay I 222; DanKelly, 1985, 28); KE’da *işitdür-* ‘duyurmak, işittirmek’ (Ata, 1997, 228v2); NF’te *eşittür-* ‘duyurmak, anlatmak, söylemek’ (Ata, 1998, 39-5); ME’de *eşittür-* ‘duyurmak’ (Yüce, 1993, 121); Çağataycada *éşittür-* ‘duyurmak’ (Seng. 106r, bkz. EDPT: 258b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *işittir-* ‘işittirmek’ (Cağeroğlu, 41; Özyetgin, 2001, 485); İM’de *işittür-* ‘işittirmek’ (Toparlı, 1992, 542) biçimlerinde bulunmaktadır.

ilindir- [illindir] (Grønbech, 1942, 106)

Raptetmek, bağlamak

alay bizni ilindirdi sövmekliginiñ tuzağı: ‘Bizi sevgisinin tuzağına bağladı’ 138, 5 şeklinde geçmektedir.

ilindir- ‘raptetmek, bağlamak’ (< *ilin-* ‘bağlamak’ -*dür-*) eylemi *ilin-* eylemine -*dir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ilin-* ‘bağlamak’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 150a; OTWF II: 820; Berta, 1996, 155).

Sözcük Eski Uygurcada *ilintür-* ‘dolaştırmak’ (OTWF II: 820) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ķarıştur-, -ur [caristur-; caristurur] (Grønbech, 1942, 195)

Karıştırmak, ‘misculare’ 34, 11, 13 şeklinde geçmektedir.

ķarıştur- ‘karıştırmak’ (< *ķar-ış-* ‘karışmak’ -*tur-*) eylemi *ķarış-* eylemine -*tur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *ķarış-* ‘karışmak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 602). Bu eylemin de etimolojisi *ķar-* ‘karmak, katmak, karıştırmak’ > *ķar-ış-* ‘karışmak’ şeklindedir. Talat Tekin *ķār-* ‘katmak, karıştırmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 173).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden NF’te *ķarıştur-* ‘karıştırmak’ (Ata, 1998, 55-5); ME’de *ķarıştur-* ‘karıştırmak’ (Yüce, 1993, 135); HŞ’de *ķarıştur-* ‘mieszać, łączyć, dodawać (do czegoś)’ (Zajaczkowski, 1961, 134) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *ķarıştur-* ‘karıştırmak, birbirine katmak’ (Toparlı, 1992, 547) biçiminde bulunmaktadır.

keçiktir- [keçiktir-] (Grønbech, 1942, 135)

Geciktirmek, geçiştirmek, gizlemek

kim bu cehanda yazuñın keçiktirse: ‘Kim bu dünyada günahını gizlerse’ 125, 13 şeklinde geçmektedir.

keçiktir- ‘geciktirmek, geçiştirmek, gizlemek’ (< *kéç+ik-* ‘gecikmek’ *-tir-*) eylemi *keçik-* eylemine *-tir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta sözcüğü *kéç-* ‘gecikmek’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 603). Erdal’da eylemin gövdesi olan *kéç+ik-* ‘gecikmek’ sözcüğü bulunmaktadır (OTWF II: 495). Talat Tekin *kēç* ‘geç’ isminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kök olarak *kéç* ‘geç’ (EDPT: 692b); DLT’te *kéç* ‘geç -vakit-’ (Atalay I, 294; DanKelly, 1985, 99) KE’da gövde olarak *keçik-* ‘gecikmek’ (Ata, 1997, 140v6); NF’te *kéç* ‘geç’ (Ata, 1998, 211); ME’de *kéç* ‘geç’ (Yüce, 1993, 137); Çağataycada *kéç* ‘geç’ (Seng. 312r29, bkz. EDPT: 693a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kecik-* ‘gecikmek’ (Atalay, 1945, 190); GT’de *kiç* ‘geç’ (Karamanlioğlu, 1989, 300) biçiminde bulunmaktadır.

keltür-, keltir- [cheltur- / keltir-] (Grønbech, 1942, 137)

Getirmek, ‘aportare’ 7, 3–5.

kıyaş tırilikni keltirdi: ‘Güneş hayat getirdi’ 145, 11 şeklinde geçmektedir.

keltür-/keltir- ‘getirmek’ (< *kel-* ‘gelmek’ *-tür-*) eylemi *kel-* eylemine *-tür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kel-* ‘gelmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 159; EDPT: 716b; DanKelly, 1985, 101; OTWF II: 805; Berta, 1996, 184).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keltür-* ‘getirmek’ (OTWF II: 805); DLT’de *keltür-* ‘getirtmek (Oğuzca)’ ve *keldür-* ‘getirmek’ (Atalay II, 195; DanKelly, 1985, 101); KE’da *keltür-* ‘getirmek’ (Ata, 1997, 149v15); NF’te *keltür-* ‘getirmek; aktarmak, ıktıbas etmek; çocuk dünyaya getirmek, doğurmak’ (Ata, 1998, 161-11) ve *keldür-* ‘getirmek; dünyaya getirmek, doğurmak’ (Ata, 1998, 341-8); ME’de *keltür-* ‘getirmek’ ve *keldür-* ‘getirmek’ (Yüce, 1993, 138); HŞ’de *keltür-* ‘przyprorowadzić, przynieść, sprowadzić, objawić’ (Zajaczkowski, 1961, 94); Çağataycada *kéltür-* ‘getirmek’ (Seng. 315v20, bkz. EDPT: 717a); Osmanlıcada *getür-* ‘getirmek’ (TTS I: 306; TTS IV: 337) şekillerinde yer almaktadır. *Codex*

Cumanicus dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *keltir-* ‘getirmek’ (Atalay, 1945, 193); KI’te *keltür-/ketür-* ‘getirmek’ (Caferoğlu, 1931, 44; Özyetgin, 2001, 512); TA’de *keltür-* ‘getirmek’ (Toparlı, 2000, 116); KK’de *keltir-* ‘getirmek’ (Toparlı, 1999, 113); DM’de *keltir-* ‘getirmek’ (Toparlı, 2003, 909); GT’de *keltür-* ‘getirmek’ ve *kiltür-* ‘getirmek’ (Karamanlıoğlu, 1989, 292-302); İM’de *keltür-* ‘getirmek’ (Toparlı, 1992, 550) biçimlerinde bulunmaktadır.

kertir-, -ir [kertirir] (Grønbech, 1942, 140)

Anlamına gelmek, anlamında olmak

Jesus Christus bitik tilinçe, tatarçá kıtqardaçı ol kertirir barçá elni kıtqardaçı: ‘Jesus Christus kitap dilince, kurtarıcı, o, bütün halkların kurtarıcısı demektir’ 122, 25 şeklinde geçmektedir.

kertir- ‘anlamına gelmek, anlamında olmak’ (< *ker-* ‘germek’ *-tür-*) eylemi *ker-* ‘germek’ eylemine *-tir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Clauson eylemi (anlam ilişkisi zayıf olmakla birlikte) *ker-* köküne dayandırmaktadır (EDPT: 740b).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir

keydir- [keydir-] (Grønbech, 1942, 136)

Giydirmek

oğuluñ saa keydirdi türlü türlü keyitlerni: ‘Oğlun sana türlü türlü elbiseler giydirdi’ 141, 4.

hanlık daçını keydirdi: ‘Hanlık tacını giydirdi’ 138, 14 şeklinde geçmektedir.

keydir- ‘giydirmek’ (< *key-* ‘giymek’ (ET *keḍ-*) *-tür-*) eylemi *key-* eylemine *-dir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *keḍ-* ‘giymek’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 192). Etimolojik kaynaklarda bu eylemle aynı kökten türemiş ve aynı anlama gelen *keḍür-* ‘giydirmek’ eylemi bulunmaktadır (EDPT: 705b; OTWF II: 715).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün farklı bir türevi olarak *keḍür-* ‘giydirmek, elbiseyi birine giydirmek’ (OTWF II: 715); DLT’de *keḍür-* ‘giydirmek’ (Atalay II, 76; DanKelly, 1985, 100); KE’te *keydür-* ‘giydirmek’ (Ata, 1997, 155v10); NF’te *keydür-* ‘giydirmek, takmak’ (Ata, 1998, 279-4); ME’de *keydür-* ‘giydirmek’ (Yüce, 1993, 140) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *keydür-* ‘giydirmek’ (Caferoğlu, 1931, 47; Özyetgin, 2001, 520); BM’te *keydür-* ‘ubrać, włożyć na kogo’ (Zajaczkowski, 1954, 59); GT’de *keydür-/keydir-* ‘giydirmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 293); İM’de *keydür-* ‘giydirmek’ (Toparlı, 1992, 551) biçimlerinde bulunmaktadır.

ḵondur-; ḵondurı [kondur-; condurı] (Grønbech, 1942, 199)

Yerleştirmek, ‘albergare’, ‘hospitare’ 6, 4; 6, 4; 29, 5.

küyövní ḵondurduḡ: ‘Güveyini barındırdın’ 138, 10 şeklinde geçmektedir.

ḵondur- ‘yerleştirmek’ (< *ḵo-n-* ‘yerleşmek’ -*dur-*) eylemi *ḵon-* eylemine -*dur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *ḵon-* ‘yerleşmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 636a; DanKelly, 1985, 140; OTWF II: 807; Berta, 1996, 262).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *ḵontur-* ‘kondurmak, yerleştirmek’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *ḵontur-* ‘kondurmak, yerleştirmek’ (EDPT: 636b); DLT’de *ḵondur-* ‘kondurmak, üzerine koymak’ (Atalay II, 192; DanKelly, 1985, 140); KE’da *ḵondur-* ‘kondurmak, yerleştirmek’ (Ata, 1997, 116v8); NF’te *ḵondur-* ‘yerleştirmek’ (Ata, 1998, 71-14), ME’de *ḵondur-* ‘konaklatmak’ (Yüce, 1993, 147); HŞ’de *ḵondur-* ‘zostawić na nocleg, przemocować’ (Zajaczkowski, 1961, 140); Çağataycada *ḵondur-* ‘yerleştirmek’ (Seng. 290v25, bkz. EDPT: 636b); Osmanlıcada *ḵondur-* ‘yerleştirmek’ (TTS I: 480; TTS III: 471; TTS IV: 536) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

küydür-, köydür-; küydürü, köydürü [coydur-; coyduru / cöydur-, cvydur-]
Grønbech 1942: 150 /158)

Yakmak, ateşlemek, ‘ardere’ 6, 1–3 şeklinde geçmektedir.

küydür-/köydür- ‘yakmak, ateşlemek’ (< *küñ-* ‘yakmak’ -*dür-*) eylemi *küy-/köy-* eylemine -*dür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda *küñ-* ‘yakmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 730b; DanKelly, 1985, 112; OTWF II: 807; Berta, 1996, 602).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *küydür-* ‘yakmak’ (EDPT: 730b); DLT’de *köytür-* ‘yakmak; yaktırmak’ (Atalay III, 193; DanKelly, 1985, 112); KE’da *köydür-* ‘yakmak, yaktırmak’ (Ata, 1997, 211r14); NF’te *köydür-* ‘yakmak’ (Ata, 1998, 315-17); ME’de *köydür-* ‘yakmak’ (Yüce, 1993, 150); HŞ’de *küydür-* zapalać, spalać, palić’ (Zajaczkowski, 1961, 106); Çağataycada *küydür-* ‘yakmak’ (Seng. 310v17, bkz. EDPT: 730b); Osmanlıca *göydür-* ‘yakmak’ (TTS I: 329; TTS II: 429; TTS III: 316; TTS IV: 360) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *köyündür-* ‘yakmak’ (Atalay, 1945, 209); Kİ’te *küyündür-* ‘yakmak’ (Caferoğlu, 1931, 53; Özyetgin, 2001, 577); TA’de *köyündür-* ‘yakmak’ (Toparlı, 2000, 123); GT’de *küydür-/köydür-* ‘yakmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 315); İM’de *köydür-* ‘yakmak; yaktırmak’ (Toparlı, 1992: 558) biçimlerinde bulunmaktadır.

öldür-, öltür-, -ür [öldür- 122, 15; 126, 9, 25; oldorur 125, 35. öltvr- 132, 5 1; öltir 138, 16; oltir- 143, 10] (Grønbech, 1942, 182)

Öldürmek 122, 15; 125, 35; 126, 9, 25; 138, 16; 143, 10

kişini öltürmegil: ‘Öldürmemelisin’ 132, 5 1 şeklinde geçmektedir.

öldür-/öltür- ‘öldürmek’ (< *öl-* ‘öldürmek’ -*dür-*) eylemi *öl-* eylemine -*tür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *öl-* ‘öldürmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 159; EDPT: 133b; DanKelly, 1985, 47; Berta, 1996, 231).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede krş. *ölür-* ‘öldürmek’ (Tekin, 2000, 251); Eski Uygurcada *ölür-* ‘öldürmek’ (OTWF II: 782); DLT’de *öldür-* ‘öldürmek’ (Atalay I, 224 DanKelly, 1985, 47); KE’da *öltür-* ‘öldürmek’ (Ata, 1997, 15r20); NF’te *öltür-* ‘öldürmek’ (Ata, 1998, 48-13); ME’de *öldür-* ‘öldürmek’ (Yüce, 1993, 166); HŞ’de *öltür-* ‘zabijać, zamordować’ (Zajaczkowski, 1961, 123);

Çağataycada *öltür-* ‘öldürmek’ (Seng. 82v15, bkz. EDPT: 134a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *öltür-* ‘öldürmek’ (Atalay, 1945, 225); Kİ’te *öltür-* ‘öldürmek’ (Caferoğlu, 1931, 65; Özyetgin, 2001, 597); BM’te *öldür-* ‘zabıjac’ (Zajaczkowski, 1954, 64); TA’de *öldür-* ‘öldürmek’ (Toparlı, 2000, 132); KK’de *öltür-* ‘öldürmek’ (Toparlı, 1999, 120); GT’de *öltür-/öldür-* ‘öldürmek’ (Karamanlioğlu, 1989, 345); İM’de *öltür-* ‘öldürmek’ (Toparlı, 1992, 580) biçimlerinde bulunmaktadır.

övdür- [oúdir-] (Grønbech, 1942, 185)

Övülmek

övdürgen ana: ‘Gıpta edilen ana’ 144, 8 şeklinde geçmektedir.

övdür- ‘övülmek’ (< *ög-* ‘övmek’ -*dür-*) eylemi *öv-* eylemine -*dür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *öv-* ‘övmek’ köküne dayandırmıştır (Berta, 1996, 228).

Sözcük Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bulunamamıştır.

sağındır-; sağındırı [sagin- (doğrusu, sagindir-) 8, 16, 17; sagindire 8, 15] (Grønbech, 1942, 211)

Hatırlatmak, ‘admonere’ 8, 15–17 şeklinde geçmektedir.

sağındır- ‘hatırlatmak’ (< *sağın-* ‘düşünmek; sanmak; inanmak, güvenmek; söz etmek’ -*dır-*) eylemi *sagin-* eylemine -*dır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Marcel Erdal eylemi *sağın-* ‘düşünmek; sanmak; inanmak, güvenmek; söz etmek’ sözcüğüne dayandırmaktadır (OTWF II: 822). Bu eylemin de etimolojisi *sağın-* ‘düşünmek’ > *sağın-* ‘düşünmek; sanmak; inanmak, güvenmek; söz etmek’ şeklindedir (bkz. EDPT: 812b; DanKelly, 1985, 152; OTWF II: 612; Tekin, 2000, 96). Talat Tekin bu eylemin kökü olan *sāğ-* ‘düşünmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 174).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *saķıntur-* ‘düşündürmek’ (OTWF II: 822); KE’da *saķındur-* ‘düşündürmek’ (Ata, 1998, 84r5) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

seskendir-; seskendirri [seskendir-; seskendirri] (Grønbech, 1942, 218)

Korkutmak

seni seskendirri-men: ‘Seni korkuturum’ 111, 3.

anı seskendirdim: ‘Onu korkuttum’ 111, 4 şeklinde geçmektedir.

seskendir- ‘korkutmak’ (< *sesken-* ‘ürkmek, korkmak’ *-dir-*) eylemi *sesken-* eylemine *-dir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda tanıklanamamıştır; ancak Räsänen’de eylemin gövdesi olan *sesken-* ‘ürkmek, korkmak’ sözcüğüne bulunmaktadır. Bu eylemin de gelişimi *sez* > *ses* ‘sezmek, hissetmek’ > *ses+ke-* > *seske-n-* ‘ürkmek, korkmak’ biçimindedir (VEWT: 413a)

Sözcüğün gövdesi Harezmi Türkçesi eserlerinden HŞ’de *sesken-* ‘przestraszyć się’ (Zajaczkowski, 1961, 156) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sezgen-* ‘deprenmek’ (Atalay, 1945, 236); GT’de *sesken-* ‘ürkmek, korkmak’ (Karamanlıoğlu, 1989, 356); İM’de *sesken-* ‘vehimlenmek, kuruntulu olmak’ (Toparlı, 1992, 590) biçimlerinde bulunmaktadır.

sındur-, -ur [sındur-; sındurur/sındur-] (Grønbech, 1942, 228)

Kırmak, parçalamak, ‘frangere’, ‘fracturare’ 25, 14–15; 25, 16.

öktemniñ müzin sındurğan: ‘Boynuzlarını kıran sen’ 143, 20.

sındurmak: ‘Kırılma, kırma’ 25, 17 şeklinde geçmektedir.

sındur- ‘kırmak, parçalamak’ (< *sin-* ‘kırmak, parçalamak’ *-dur-*) eylemi *sin-* eylemine *-dur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *sin-* ‘kırmak, parçalamak’ sözcüğüne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 604). Bu eylemi de *sı-* ‘kırmak, bozmak, kırılmak’ > *sı-n-* ‘kırmak, parçalamak’

şeklinde açabiliriz. Talat Tekin *sī-* ‘kırmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 176).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kök olarak *sı-* ‘kırmak, tahrip etmek’ ve *sin-* ‘kırılmak’ (Tekin, 2000, 252); Eski Uygurcada kökün başka bir türevi olarak *sıtur-* ‘kırdırmak’ (OTWF II: 809); DLT’te *sin-* ‘kırılmak, bozulmak, incimek’ (Atalay II, 29; DanKelly, 1985, 160); ME’de *sin-* ‘kırılmak’ (Yüce, 1993, 175); KE’da *sındur-* ‘kırdırmak, kırmak, bozmak’ (Ata, 1997, 159v4); NF’te *sındur-* ‘kırmak’ (Ata, 1998, 307-12); HŞ’de *sındur-* ‘lamać, rozbijać, naruszać, zniéniać (pieniądze)’ (Zajaczkowski, 1961, 164) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sıdır-* ‘kırmak’ (Atalay, 1945, 236); Kİ’te *sındur-* ‘kırmak’ (Caferoğlu, 1931, 91; Özyetgin, 2001, 622); BM’te *sındur-* ‘lamać’ (Zajaczkowski, 1954, 73); TA’de *sındur-* ‘kırmak’ (Toparlı, 2000, 122); GT’de *sındur-/sındur-* ‘kırmak’ (Karamanlioğlu, 1989, 357); İM’de *sındur-* ‘kırdırmak’ (Toparlı, 1992, 591) biçimlerinde bulunmaktadır.

söndür-, -ür [sondur-, sondurur] (Grønbech, 1942, 223)

Söndürmek, ‘extingere humen’ 22, 4–6 şeklinde geçmektedir.

söndür- ‘söndürmek’ (< *sön-* ‘sönmek’ -*tür-*) eylemi *sön-* eylemine -*dür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sön-* ‘sönmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 837a; OTWF II: 809; Berta, 1996, 602). Talat Tekin *sön-* ‘sönmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 184).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *söntür-* ‘söndürmek, bitirmek’ (özellikle şeytanın etkilerini) (OTWF II: 809); KE’da *söndür-* ‘söndürmek’ (Ata, 1997, 42v7); NF’te *söndür-* ‘söndürmek’ (Ata, 1998, 31-17); ME’de *söndür-* ‘söndürmek’ (Yüce, 1993, 177); HŞ’de *söndür-* ‘gasić’ (Zajaczkowski, 1961, 160); Çağataycada *söndür-* ‘söndürmek’ (Seng. 247r13, bkz. EDPT: 837a); Osmanlıcada *söyündür-* ‘söndürmek’ (TTS I: 642; TTS II: 840; TTS III: 638; TTS IV: 706) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *sövündür-* ‘söndürmek’ (Atalay, 1945, 241); Kİ’te *söyündür-* ‘söndürmek’ (Caferoğlu, 1931, 93; Özyetgin, 2001, 634); BM’te kök olarak *sön-/söyünür(!)* ‘zgasnać’ (Zajaczkowski, 1954, 71); TA’de *söyündür-*

‘söndürmek’ (Toparlı, 2000, 139); GT’de *söndür-* ‘söndürmek’ (Karamanloğlu, 1989, 358); İM’de *söndür-* ‘söndürmek’ (Toparlı, 1992, 593) biçimlerinde bulunmaktadır.

sövündür- [søvndür-] (Grønbech, 1942, 224)

Sevindirmek

barçaları sövündürdi: ‘Hepsini sevindirdin’ 138, 10 şeklinde geçmektedir.

sövündür- ‘sevindirmek’ (< *sev-in-* ‘sevinmek’ *-dür-*) eylemi *sövün-* eylemine *-dür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sevin-* ‘sevinmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 791a; OTWF II: 822; Berta, 1996, 292).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sevintür-* ‘sevindirmek’ (EDPT: 791a); KB’de *sevindür-* ‘sevindirmek’ (EDPT: 791a); KE’da *sevündür-* ‘sevindirmek’ (Ata, 1997, 103r4); ME’de *sevündür-* ‘sevindirmek’ (Yüce, 1993, 174); Çağataycada *sévindür-* ‘sevindirmek’ (Seng. 258v27, bkz. EDPT: 791a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *söyündür-* ‘sevindirmek’ (Atalay, 1945, 242); BM’te *söyündür-* ‘zgasić’ (Zajaczkowski, 1954, 71); KK’de *sevindir-* ‘sevindirmek’ (Toparlı, 1999, 122) biçimlerinde bulunmaktadır.

toltur- [toltur-] (Grønbech, 1942, 249)

Doldurmak

kök yerni barça tolturdi: ‘(Taş) yeri göğü tamamen doldurdu’ 143, 8 şeklinde geçmektedir.

toltur- ‘doldurmak’ (< *tol-* ‘dolmak’ *-tur-*) eylemi *tol-* eylemine *-tur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tol-* ‘dolmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 495a; DanKelly, 1985, 193; OTWF II: 811; Berta, 1996, 368). Talat Tekin *töl-* ‘dolmak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 178).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *toltur-* ‘doldurmak’ (OTWF II: 811); DLT’de *toltur-* ‘doldurmak’ (Atalay II, 175; DanKelly, 1985, 193); KE’da *toltur-* ‘doldurmak’ (Ata, 1997, 43r11); NF’te *toltur-* ‘doldurmak’ (Ata, 1998, 319-4); ME’de *toldur-* ‘doldurmak’ (Yüce, 1993, 189); Çağataycada *toldur-* ‘doldurmak’ (Seng. 183v4, bkz. EDPT: 495a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KI’te *toltur-* ‘doldurmak’ (Caferoğlu, 1931, 105; Özyetgin, 2001, 675); TZ’de *toldır-* ‘doldurmak’ (Atalay, 1945, 261); BM’te *toldur-* ‘napelnić’ (Zajaczkowski, 1954, 76); KK’de *toltur-* ‘doldurmak’ (Toparlı, 1999, 126); GT’de *toldur-* ‘doldurmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 377); İM’de *toltur-* ‘doldurmak’ (Toparlı, 1992, 609) biçimlerinde bulunmaktadır.

toydır-, tóydir-, -ır [toydır-, toydır-; toydür 149, 3; tóydirir 140, 6] (Grønbech, 1942, 248)

Doyurmak, ‘satiare’, ‘saturare’ 144, 19; 140, 6; 144, 6

(suv kim) toydırdı canını: ‘Su ki canını doyurdu’ 149, 3 şeklinde geçmektedir.

toydır-/tóydir- ‘doyurmak’ (< *toy-* ‘doymak’ (ET *toğ-*) *-dır-*) eylemi *toy-* eylemine *-dır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *toy-* ‘doymak’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 605).

Sözcüğün kökünün farklı türevleri Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *toğgur-* ‘doyurmak, bıktırmak’ (Atalay II, 176; DanKelly, 1985, 193); HŞ’de *toyur-* ‘nakarmić, nasycić’ (Zajaczkowski, 1961, 182); Çağataycada *toyğar-* ‘doyurmak’ (Seng. 187v19, bkz. EDPT: 454a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *toydur-* ‘doyurmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 378) biçiminde bulunmaktadır.

yándır- [jándirdi 162, 13 1; jándirmen (doğrusu, jándirimen) 162, 29 1] (Grønbech, 1942, 113)

Geri vermek, ‘retribuere’ 162, 13 1, 29 1 şeklinde geçmektedir.

yándır- ‘geri vermek’ (< *yan-* ‘dönmek, döndürmek’ *-dır-*) eylemi *yan-* eylemine *-dır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yan-* ‘dönmek, döndürmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 947b; DanKelly, 1985, 212; OTWF II: 813; Berta, 1996, 420; Tekin, 2000, 97).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yantur-* ‘geri döndürmek’ (Tekin, 2000, 258); Eski Uygurcada *yantur-* ‘geri vermek’ (EDPT: 947b); DLT’te *yandur-* ‘döndürmek, kusmak, korkutmak’ (Atalay III, 99; DanKelly, 1985, 212); KE’da *yandur-* ‘geri çevirmek, çevirmek, göndermek’ (Ata, 1997, 77v13); Çağataycada *yandur-* ‘göndermek, geri çevirmek’ (Seng. 338r3, bkz. EDPT: 947b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden BM’te *yandur-* ‘obracá, zwracać’ (Zajaczkowski, 1954, 55) biçiminde bulunmaktadır.

yandur-; yanduru [yandur-; yanduru] (Grønbech, 1942, 113)

Işık yakmak, ‘acendere luman’ 5, 15–17 şeklinde geçmektedir.

yandur- ‘ışık yakmak’ (< *yan-* ‘yakmak’ -*dur-*) eylemi *yan-* eylemine -*dur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda *yan-* ‘yakmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 947b; Berta, 1996, 602).

Sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren görülmektedir. NF’te *yandur-* ‘yakmak’ (Ata, 1998, 299-9); ME’de *yandur-* ‘yakmak’ (Yüce, 1993, 202); HŞ’de *yandur-* ‘zapalać, rozpalać, wzniecać (ogień)’ (Zajaczkowski, 1961, 67); Çağataycada *yandur-* ‘yakmak’ (Seng. 338r3, bkz. EDPT: 947b); Osmanlıcada *yandur-/yandır-* ‘yakmak’ (TTS I: 778; TTS II: 991; TTS III: 764; TTS IV: 836) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yandır-* ‘yakmak’ (Atalay, 1945, 278); Kİ’te *yandur-* ‘yakmak, tutuşturmak’ (Caferoğlu, 1931, 119; Özyetgin, 2001, 719); BM’te *yandur-* ‘zapalać, palić’ (Zajaczkowski, 1954, 55); TA’de *yandur-* ‘yakmak’ (Toparlı, 2000, 154); İM’de *yandur-* ‘yakmak’ (Toparlı, 1992, 618) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaraştır-, yaraştır-; -ur [jarastur-, jarastir-; jarasturur / yaraştır-] (Grønbech, 1942, 115)

Düzenlemek, birleştirmek, ‘ordinare’, ‘concordare’ 38, 2–4; 10, 8.

yaraştırma: ‘Düzenleme’ 38, 5 şeklinde geçmektedir.

yaraştır-/yaraştır- ‘düzenlemek, birleştirmek’ (< *yara-ş-* ‘anlaşmak, yaraşmak, yakışmak, uygun gelmek’ -*tur-*) eylemi *yaraş-* eylemine -*tur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaraş-* ‘anlaşmak, yaraşmak, yakışmak, uygun gelmek’ sözcüğüne dayandırılmaktadır (EDPT: 973a; OTWF II: 818; Berta, 1996, 442).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaraştır-* ‘hazırlamak’ (EDPT: 973a); KB’de *yaraştır-* ‘düzenlemek’ (EDPT: 973a); KE’da *yaraştır-* ‘hazırlamak, alıştırmak’ (Ata, 1997, 65r2); NF’te *yaraştır-* ‘hazırlamak, düzeltmek’ (Ata, 1998, 48-5); ME’de *yaraştır-* ‘uydurmak, alıştırmak’ (Yüce, 1993, 203); HŞ’de *yaraştır-* ‘dostosować, dopasować, przygotować, urządzić’ (Zajaczkowski, 1961, 70); Çağataycada *yaraştır-* ‘barıştırmak, uzlaştırmak; düzenlemek’ (ŞTe: 89b9); Osmanlıcada *yaraştır-* ‘düzenlemek, birleştirmek’ (TTS II: 1003; TTS III: 772; TTS IV: 847) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yavdır- [yaúdır-] (Grønbech, 1942, 119)

Yağdırmak, ‘pluere facere’ 144, 6.

andan bizge sen yavdırdıñ kök ötmekin: ‘Oradan bize gök ekmeğini yağdırdın’ 140, 2 şeklinde geçmektedir.

yavdır- ‘yağdırmak’ (< *yağ-* ‘yağmak, dökülmek’ -*tur-*) eylemi *yav-* eylemine -*dır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yağ-* ‘yağmak, dökülmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 900a; DanKelly, 1985, 208; OTWF II: 813; Berta, 1996, 450).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada kökün başka bir türevi olarak *yağıt-* ‘yağdırmak’ (OTWF II: 792); DLT’de *yağtur-* ‘yağdırmak’ (Atalay III, 95; DanKelly, 1985, 208); KE’da *yağdur-* ‘yağdırmak’ (Ata, 1997, 142r20); NF’te *yağdur-* ‘yağdırmak’ (Ata, 1998, 334-10); ME’de *yağdur-*

‘yağdırmak’ (Yüce, 1993, 200); HŞ’de *yağdur-* ‘zsylać (deszcz, śnieg itd.)’ (Zajaczkowski, 1961, 64); Çağataycada *yağdur-/yağdurt-* ‘yağdırmak’ (Seng. 333r8, bkz. EDPT: 900a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de kök olarak *yağ-* ‘yağmak’ (Atalay, 1945, 275); Kİ’te *yağ-* ‘yağmak’ (Caferoğlu, 1931, 117; Özyetgin, 2001, 713); TA’de *yağ-* ‘yağmak’ (Toparlı, 2000, 152); GT’de *yağ-* ‘yağmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 390); İM’de *yağ-* ‘yağmur yağmak’ (Toparlı, 1992, 616) biçimlerinde bulunmaktadır.

yendir- [jender-] doğrusu, jeñdir; jen- = jeñ-] (Grønbech, 1942, 121)

Yendirmek, yenilmek

murvatuña sen yendirip yázıñımıznı kőtirdiñ: ‘Lütuflarınla günahlarımızı yenip götürdün’ 144, 13 şeklinde geçmektedir.

yendir- ‘yendirmek, yenilmek’ (< *yeñ-* ‘yenmek’ -*dir-*) eylemi *yeñ-* eylemine -*dir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Berta eylemi *yeñ-* ‘yenmek’ köküne dayandırmaktadır (Berta, 1996, 459).

Sözcük Harezmi Türkçesi eserlerinden ME’de *yeñdür-* ‘galip getirmek’ (Yüce, 1993, 207) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

yuğtur- [juktur] (Grønbech, 1942, 129)

Yapıştırmak

kir yuğturmay: ‘Kendini kirletmeden, kendini kir bırakmadan’ 151, 14 şeklinde geçmektedir.

yuğtur- ‘yapıştırmak’ (< *yuğ-* ‘sıçramak, bulanmak, (hastalık) bulaşmak’ -*tur-*) eylemi *yuğ-* eylemine -*tur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yuğ-* ‘sıçramak, bulanmak, (hastalık) bulaşmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 900b; DanKelly, 1985, 235; Berta, 1996, 603).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’de *yuḡtur-* ‘sürdürmek, bulaştırmak’ (Atalay III, 96; DanKelly, 1985, 235) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

4.20. -Ur-

Bu ek ettirgen çatılar türeten işlek bir ektir (bkz. Räsänen, 1957, 154; Tekin, 2000, 97; Banguoğlu, 2000, 286). Marcel Erdal bu ekin basit yapıları bir ek olarak değerlendirmekte, ekin /n/ ve /z/ ile biten eylemlere gelmediğini /r/ ile biten eylemlerde ise çok az görüldüğünü ifade etmiştir. Ayrıca bu ekle türeyen eylemlerin iki heceli olduğunu iki heceli köklere geldiğinde hece düşmesine uğrayarak yine eylemin iki heceli kaldığını belirtmiştir (*eṣtūr-* < *eṣit-ür vb.*) (OTWF II: 733).

Gabain Eski Türkçede bu ek için *öl-ür-* ‘öldürmek’; *bas-ur-* ‘ezilmiş olmak, birinin emrine girmek’; *kel-ir-* ‘getirmek’; *büt-ür-* ‘bitirmek’; *ert-ür-* ‘yapmak, geçirmek’; *kel-ir-* ‘getirmek’ örneklerini vermiştir (Gabain, 1941 (2003), 60). Talat Tekin *sök-ür-* ‘diz çökertmek’; *yüt-ür-* ‘yitirmek, kaybetmek’; *tüş-ür-* ‘indirmek’ eylemlerini belirtmiştir (Tekin, 2000, 97).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *yét-ür-* ‘kaybetmek, yitirmek’ (Atalay III: 67; DanKelly, 1985, 223); *tüş-ür-* ‘düşürmek, indirmek’ (Atalay II, 79; DanKelly, 1985, 206); *bat-ur-* ‘saklamak, batırmak’ (Atalay II, 73; DanKelly, 1985, 168); *çöm-ür-* ‘daldırmak’ (Atalay II, 85; DanKelly, 1985, 94) örnekleri bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden KE’da *köç-ür-* ‘göçürmek, göç ettirmek’ (Ata, 1997, 105r7); ME’de *art-ur-* ‘arttırmak’ (Yüce, 1993, 93); NF’te *çok-ür-* ‘diz öktürmek’ (Ata, 1998, 40-17); KE’da *köy-ür-* ‘yakmak’ (Ata, 1997, 51v14); ME’de *tüş-ür-* ‘düşürmek, indirmek’ (Yüce, 1993, 192) eylemlerini görebilmekteyiz.

Çağataycada *aş-ur-* ‘aşırarak’ (Seng. 41r2, bkz. EDPT: 265a); *sav-ur-* ‘savurmak’ (Seng. 236r22, bkz. EDPT: 791a); *yaş-ur-* ‘gizlemek, örtmek’ (Seng. 332v1, bkz. EDPT: 979b) örnekleri yer almaktadır.

Kıpçak Türkçesinde bu ek eylemlerden ettirgen eylemler türetmektedir (bkz. Karamanlolu, 1994, 549).

Codex Cumanicus’ta -Ur- eki ile türemiş eylemler:

artır-, artırı [artiri] (Grønbech, 1942, 41)

Yenmek, aşmak, bastırmak

artır-men: ‘Yenerim’ 162, 32 l şeklinde geçmektedir.

artur- ‘yenmek, aşmak, bastırmak’ (< *art-* ‘artmak’ -*ır-*) eylemi *art-* eylemine -*ır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *art-* ‘artmak’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 154; EDPT: 210a; DanKelly, 1985, 13; OTWF II: 710). Talat Tekin *ārt-* ‘yüklemek, sırtına almak’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 172).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *artur-* ‘artırmak, çoğaltmak’ (UW: 216a); DLT’de *artur-* ‘artırmak, aşırı gitmek’ (Atalay I, 219; DanKelly, 1985, 13); KE’da *artur-* ‘artırmak’ (Ata, 1997, 111v12); KE’da *artar-* ‘bozmak, harap etmek’ (Ata, 1997, 39v12); NF’te *artur-* ‘artırmak’ (Ata, 1998, 340-11); ME’de *artur-* ‘arttırmak’ (Yüce, 1993, 93); HŞ’de *artur-* ‘powiększać’ (Zajackowski, 1961, 11); Çağataycada *artur-* ‘artırmak’ (Seng. 35r24, bkz. EDPT: 210a); Osmanlıcada *artur-* ‘artırmak’ (TTS I: 45; TTS II: 58; TTS III: 41) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *artur-* ‘artırmak’ (Atalay, 1945, 142); KI’te *artur-* ‘artırmak’ (Caferoğlu, 1931, 6; Özyetgin, 2001, 359); BM’ta *artur-* ‘powiększać, pomnażać’ (Zajackowski, 1954, 42); TA’de *artur-* ‘artırmak, çoğaltmak’ (Toparlı, 2000, 88); GT’de *artur-* ‘artırmak’ (Karamanhoğlu, 1989, 205); İM’de *artur-* ‘artırmak, fazlalaştırmak’ (Toparlı, 1992, 502) biçimlerinde bulunmaktadır.

batır-; batırnı [batır-; batırnı] (Grønbech, 1942, 53)

Gizlemek, saklamak, ‘celare’ 16, 20–22.

batırmağıl: ‘Saklama’ 113, 11 şeklinde geçmektedir.

batır- ‘gizlemek, batırmak’ (< *bat-* ‘batmak’ -*ır-*) eylemi *bat-* eylemine -*ır-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bat-* ‘batmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 308a; DanKelly, 1985, 68; OTWF II: 711).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *batır-* ‘batırmak’ (OTWF II: 711); DLT’de *batır-* ‘saklamak, batırmak, bağlatmak’ (Atalay II, 73;

DanKelly, 1985, 68); KE'da *batur-* 'batırmak, boğdurmak' (Ata, 1997, 46v2); ME'de *batur-* 'geçirmek, sokmak, suda batırmak' (Yüce, 1993, 99) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde Kİ'te *batur-* '(Trkm.) inkâr etmek' (Caferoğlu, 1931, 16; Özyetgin, 2001, 384) biçiminde bulunmaktadır.

bişür-, bişir-, -ür [bisur-; bisutur doğrusu, (bisurur) 12, 13 / bişir- / bizşir-]
(Grønbech, 1942, 60)

Olgunlaştırmak, pişirmek, 'maturare', 'coquere' 34, 19; 12, 13–15.

bişürmiş: 'Pişirmiş' 16, 19, **bişirmiş:** 'Pişirmiş' 16, 19.

aş bişürgen ev: 'Aş pişiren ev, mutfak' 12, 17 şeklinde geçmektedir.

bişür-/bişir- 'olgunlaştırmak, pişirmek' (< *bış-* 'pişmek' -*ir-*) eylemi *bış-* eylemine -*ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *bış-* 'pişmek' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 154; EDPT: 383b; DanKelly, 1985, 74; OTWF II: 711; Berta, 1996, 87).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bışur-* 'pişirmek; fiziksel ve ruhsal olgunlaştırmak' (OTWF II: 711); DLT'de *pişur-* 'pişirmek' (Atalay II, 78; DanKelly, 1985, 74); KE'da *bişür-* 'pişirmek, kızdırmak' (Ata, 1997, 88r16); NF'te *bişür-* 'pişirmek' (Ata, 1998, 141-7); ME'de *bişür-* 'pişirmek' (Yüce, 1993, 104); HŞ'de *bişür-* 'ugotować' (Zajaczkowski, 1961, 34); Çağataycada *bişür-* 'pişirmek' (Seng. 145v8, bkz. EDPT: 383b); Osmalcada *bişür-/bişir-* 'pişirmek' (TTS I: 104; TTS II: 154; TTS III: 105; TTS IV: 114) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *pişir-* 'pişirmek' (Atalay, 1945, 229); Kİ'te *bişir-* 'pişirmek' (Caferoğlu, 1931, 19; Özyetgin, 2001, 399); BM'ta *bişür-* 'gotować' (Zajaczkowski, 1954, 47); TA'de *büşür-* 'pişirmek' (Toparlı, 2000, 98); KK'de *bişir-* 'pişirmek' (Toparlı, 1999, 104); DM'de *bişir-* 'pişirmek' (Toparlı, 2003, 77); İM'de *bişir-/büşür-* 'pişirmek' (Toparlı, 1992, 510) biçimlerinde bulunmaktadır.

bitir-, bitirri [bitir-; bitirri] (Grønbech, 1942, 61)

Bitirmek, 'perficere' 43, 19–20.

bitirmek: ‘Bitirme’ 43, 21 şeklinde geçmektedir.

bitir- ‘bitirmek’ (< *bit-* ‘bitmek, tamamlanmak’ -ir-) eylemi *bit-* eylemine -ir- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *büt-* ‘bitmek, tamamlanmak’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 154; EDPT: 308a; DanKelly, 1985, 84; OTWF II: 713; Berta, 1996, 91).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *bütür-* ‘bitirmek, tamamlamak’ (OTWF II: 713); DLT’de *bütür-* ‘sağaltmak, sağlam hale koymak; alacağını tanıklamak, isbat etmek’ (Atalay II, 73; DanKelly, 1985, 84); KE’da *bütür-* ‘bitirmek’ (Ata, 1997, 208r12) ve *bitür-* ‘bitirmek, tamamlamak’ (Ata, 1997, 216v10); ME’de *bitür-* ‘bitirmek, yapmak’ (Yüce, 1993, 104); HŞ’de *bitür-* ‘dokończyć, ukończyć, spełnić, zalatwić’ (Zajaczkowski, 1961, 34) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde KI’te *bitür-* ‘yarayı bağlamak, iyileştirmek’ (Caferoğlu, 1931, 20; Özyetgin, 2001, 401); BM’te *bitür-* ‘kończyć, zakończyć (Zajaczkowski, 1954, 47); TA’de *bütür-* ‘bitirmek, sona erdirmek’ (Toparlı, 2000, 98) biçimlerinde bulunmaktadır.

bürkür-; bürküri [bvrkvri] (Grønbech, 1942, 71)

Sıçratmak, püskürtmek

bürküri- men: ‘Sıçratırım’ 160, 19 r şeklinde geçmektedir.

bürkür- ‘sıçratmak, püskürtmek’ (< *burk-* -ür-) eylemi *bürk-* eylemine -ür- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda **burk-* köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 363b; DanKelly, 1985, 84; OTWF II: 466).

Sözcük Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT’te *bürkür-* ‘yağmur sürekli yağmak; püskürtmek; fışkırtmak’ (Atalay II, 170; DanKelly, 1985, 84) şeklinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ıdır- [jdir-] (Grønbech, 1942, 272)

Gönderilmek 151, 2 şeklinde geçmektedir.

ıdır- ‘gönderilmek’ (< ıç- ‘göndermek’ -ır-) eylemi ıç- eylemine -ır- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır

Etimolojik sözlük ve kaynaklarda eylem tanıklanamamıştır; ancak eylemin kökü olan ıç- ‘göndermek’ sözcüğü bulunmaktadır (EDPT: 37b; DanKelly, 1985, 323). Talat Tekin ıç- ‘göndermek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 175).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede kök olarak ıđ-/id- ‘göndermek’ (Tekin, 2000, 244); Eski Uygurcada ıđ- ‘göndermek’ (EDPT: 37b); DLT’de ıđ- ‘göndermek’ (Atalay III, 438; DanKelly, 1985, 32); KE’da ıdur- ‘göndermek’ (Ata, 1997, 11v21); NF’te ıđ- ‘göndermek, yollamak, atmak’ (Ata, 1998, 173-15); ME’de ıđ- ‘göndermek’ (Yüce, 1993, 127); HŞ’de ıđ- ‘posylac, pušcic’ (Zajaczkowski, 1961, 56); Çağataycada ıđ- ‘göndermek’ (Seng. 347v22, bkz. EDPT: 37b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

ıçır- [içir-] (Grønbech, 1942, 105)

İçirmek

ovluğa... ötli sirke içirdiler: ‘Oğluna...safralı sirke içirdiler’ 143, 10 şeklinde geçmektedir.

içir- ‘içirmek’ (< iç- ‘içmek’ -ır-) eylemi iç- eylemine -ır- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda iç- ‘içmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 154; EDPT: 30a; DanKelly, 1985, 31; OTWF II: 715).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada içür- ‘içirmek’ (EDPT: 30a); DLT’de içür- ‘içirmek’ (Atalay I, 177, DanKelly, 1985, 31); NF’te içür- ‘içirmek’ (Ata, 1998, 22-11); ME’de içür- ‘içirmek’ (Yüce, 1993, 128); HŞ’de içür- ‘poic, napoić’ (Zajaczkowski, 1961, 56); Çağataycada içür- ‘içirmek’ (Seng. 96r21, bkz. EDPT: 30b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de içir- ‘içirmek’ (Atalay, 1945, 175); Kİ’de içir- ‘içirmek’

(Caferoğlu, 1931, 37; Özyetgin, 2001, 476); TA'de *içir-* 'içirmek' (Toparlı, 2000, 108); KK'de *içir-* 'içirmek' (Toparlı, 1999, 109); DM'de kökün farklı bir türevi olarak *iştir-* 'içirmek' (Toparlı, 2003, 86); GT'de *içir-* 'içirmek' (Karamanlioğlu, 1989, 273); İM'de *içir-* 'içirmek' (Toparlı, 1992, 536) biçimlerinde bulunmaktadır.

keçir- [keçir-] (Grønbech, 1942, 135)

Geçirmek, geçiştirmek, fırsatı kaçırmak

yamanımızı keçirgil: 'Günahlarımızı affet' 144, 18.

otdan keçirip: 'Ateşten geçirerek' 143, 3 şeklinde geçmektedir.

keçir- 'geçirmek, geçiştirmek, fırsatı kaçırmak' (< *keç-* 'geçmek, ölmek' -*ir-*) eylemi *keç-* eylemine -*ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *keç-* 'geçmek, ölmek' köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 154; EDPT: 698b; DanKelly, 1985, 99; OTWF II: 715).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keçür-* 'geçirmek' (EDPT: 698b); DLT'de *keçür-* 'geçirmek' (Atalay II, 75; DanKelly, 1985, 99); KE'da *keçür-* 'geçirmek, affetmek, bağışlamak' (Ata, 1997, 17v6); NF'te *keç(ü)r-* 'geçirmek, sürdürmek, devam ettirmek' (Ata, 1998, 284-3); HŞ'de *keçür-* 'przeprowadzać, prowadzić, doznac, spędzać (czas), doprowadzać' (Zajaczkowski, 1961, 96); Çağataycada *kéçür-* 'geçirmek' (Seng. 312r24, bkz. EDPT: 699a) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde GT'de *kiçür-* 'geçirmek' (Karamanlioğlu, 1989, 300); İM'de *kiçür-* 'geçirmek' (Toparlı, 1992, 554) biçimlerinde bulunmaktadır.

kemir-; kemirri [kemirri] (Grønbech, 1942, 137)

Kemirmek

kemirri-men: 'Kemiririm' 115, 1 m şeklinde geçmektedir.

kemir- 'kemirmek' (< *kem-* -*ir-*) eylemi *kem-* eylemine -*ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır

Clauson *kemür-* eyleminin **kem-* eyleminin ettirgen biçimi olduğunu; *kemiş-* eylemi ile sıkı bir anlamsal ilişkisi olduğunu belirtmiştir (EDPT: 723a). Berta eylemi *kemir-* şeklinde vermiş, eylem için herhangi bir kök belirtmemiştir (Berta, 1996, 2.50).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada eylemden *-ök* eki ile türemiş *kemrök* (OTWF I: 235); DLT’de *kemür-* ‘kemirmek’ (Atalay II, 86; DanKelly, 1985, 101); ME’de *kemür-* ‘kemirmek’ (Yüce, 1993, 138); Çağataycada *kömür-* ‘kemirmek’ (Seng. 309r18, bkz. EDPT: 723b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *kemir-* ‘kemirmek’ (Atalay, 1945, 194), Kİ’te *kemür-* ‘kemirmek’ (Caferoğlu, 1931, 44; Özyetgin, 2001, 513) biçimlerinde bulunmaktadır.

ketir-, [katir-] (Grønbech, 1942, 142)

Gidermek

yemiş...Hava sıgıtın ketirgen: ‘Havva’nın utangaçlığını gideren meyve’ 143, 5 şeklinde geçmektedir.

ketir- ‘gidermek’ (< *két-* ‘gitmek’ *-ir-*) eylemi *két-* eylemine *-ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda *keter-* biçiminde geçmektedir ve *ket-* ‘gitmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 153; EDPT: 705b; DanKelly, 1985, 104; OTWF II: 735). Talat Tekin *kēt-* ‘gitmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 182).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *keter-* ‘göndermek’ (OTWF II: 735); DLT’de *kéter-* ‘gidermek’ (Atalay III, 164; DanKelly, 1985, 104); KE’da *kiter-* ‘gidermek, yok etmek, uzaklaştırmak’ (Ata, 1997, 4v16); NF’te *keter-* ‘gidermek, yok etmek; sürmek, kovmak, kovalamak; çekmek, çıkarmak’ (Ata, 1998, 11-14); ME’de *kiter-* ‘gidermek’ (Yüce, 1993, 146); Çağataycada *kéter-* ‘gidermek’ (Seng. 311v15, bkz. EDPT: 705b); Osmanlıcada *gider-* ‘gidermek’ (TTS I: 311; TTS II: 436; TTS III: 397; TTS IV: 341) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden KK’de *keter-* ‘gidermek’ (Toparlı, 1999, 114); İM’de *keter-* ‘ortadan kaldırmak, gidermek’ (Toparlı, 1992, 551) biçiminde bulunmaktadır.

köçür- [kœçvr-] (Grønbech, 1942, 150)

Herhangi bir yere götürmek, göçürmek

Teñri köçürdi hazız boyıñ meñülükge: ‘Tanrı senin kutsal vücudunu ebediyete göçürdü’ 140, 15 şeklinde geçmektedir.

köçür- ‘herhangi bir yere götürmek, göçürmek’ (< *köç-* ‘göçmek’ -ür-) eylemi *köç-* eylemine -ür- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *köç-* ‘göçmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 699a; DanKelly, 1985, 107; OTWF II: 717).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *köçür-* ‘göçürmek’ (OTWF II: 717); DLT’de *köçür-* ‘göçürmek; yazmak, istinsah etmek, nakletmek’ (Atalay II, 76; DanKelly, 1985, 107); KE’da *köçür-* ‘göçürmek, göç ettirmek’ (Ata, 1997, 49r6); Çağataycada *göçür-/göcür-* ‘göçürmek’ (Seng. 303r25, bkz. EDPT: 699a); Osmanlıcada *göçür-* ‘göçürmek’ (TTS I: 315; TTS II: 442; TTS III: 302; TTS IV: 347) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

kötür-, köter-, -ir [kœtvr-, kœtur-, kœtir-, cœtur-, kœtir-; kœtirir; köter- 140, 9] (Grønbech, 1942, 156)

Kaldırmak, götürmek 138, 14.

terezü dek bir başını endirip birin kötürdi: ‘Terazi gibi bir başını indirip diğerini kaldırdı’ 147, 11.

kücsizimizni kötürir: ‘İçimizdeki zayıflığı götürür’ 139, 2.

köterdiñ barça tügel küsençleriñ teñrige: ‘Bütün mükemmel isteklerini Tanrı’ya götürdün’ 140, 9.

teñrige kötürdiñ kurban öz bavursaķıñ Jesusnı: ‘Tanrı’ya senin kendi sevgili oğlun İsa’yı kurban olarak götürdün’ 142, 3.

Kaldırmak ve alıp götürmek.

yázıñımıznı [-inizni doğrusu, -imizni] kötürdün: ‘Günahlarımızı götürdün’ 144, 14.

kötürdi kıız ...emanuelni: ‘Kız Emanuel’i götürdü’ 151, 12.

yovık kötürmeklik: ‘Günah çıkarmak’ 70, 20 şeklinde geçmektedir.

kötür- ‘kaldırmak, götürmek, alıp götürmek’ (< *köt-* ‘kalkmak, yükselmek’ -ür-) eylemi *köt-* eylemine -ür- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *kötür-* ‘kaldırmak, götürmek, alıp götürmek’ şeklinde bulunmaktadır (VEWT: 294b; DanKelly, 1985, 111; OTWF II: 718). Clauson *kötür-* eyleminin ettirgen olduğunu ancak kökünün neye dayandığını tam olarak bilinemediğini, değişik dillerde *köter-* şeklinin yaygın olduğunu belirtmiştir (EDPT: 706a)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *kötür-* ‘kaldırmak, yükseltmek’ (Tekin, 2000, 248); Eski Uygurcada *kötür-* ‘kaldırmak, yükseltmek, götürmek, büyülemek’ (OTWF II: 718); DLT’de *kötür-* ‘götürmek’ (Atalay II, 75; DanKelly, 1985, 111); KE’da *köt(ü)r-* ‘götürmek; kaldırmak, yükseltmek’ (Ata, 1997, 45r19); NF’te *köt(ü)r-* ‘kaldırmak, taşımak, götürmek; ortadan kaldırmak, yol etmek’ (Ata, 1998, 8-11); ME’de *kötür-* ‘kaldırmak, tahammül etmek’ (Yüce, 1993, 150); HŞ’de *kötür-* ‘podnosić, usuwać’ (Zajaczkowski, 1961, 104); Çağataycada *köter-* ‘götürmek’ (Seng. 302v27, bkz. EDPT: 706a); Osmanlıcada *götür-* ‘götürmek; kaldırmak, yükseltmek’ (TTS I: 327; TTS II: 457; TTS III: 313; TTS IV: 358) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *kötür-* ‘götürmek’ (Atalay, 1945, 209); Kİ’te *kötür-* ‘götürmek’ (Caferoğlu, 1931, 79; Özyetgin, 2001, 562); TA’de *kötür-* ‘götürmek, kaldırmak’ (Toparlı, 2000, 123); KK’de *kötür-* ‘götürmek’ (Toparlı, 1999, 117); GT’de *kötür-* ‘kaldırmak, götürmek, taşımak’ (Karamanhoğlu, 1989, 310); İM’de *kötür-* ‘kaldırmak, taşımak’ (Toparlı, 1992, 558) biçimlerinde bulunmaktadır.

sekir-; sekirü [sechir-; sechiru] (Grønbech, 1942, 216)

Sekmek, sıçramak, ‘saltare’ 53, 11–13.

sekirnek: ‘Sekme, sıçrama’ 53, 14 şeklinde geçmektedir.

sekir- ‘sekmek, sıçramak’ (< *sek-* ‘sekmek, sıçramak’ -ir-) eylemi *sek-* eylemine -ir- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişsiz eylem yapılmıştır

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *sek-* ‘sıçramak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 822a; DanKelly, 1985, 158; OTWF II: 480). Talat Tekin *sēkri-* ‘sıçramak, koşmak, seğirmek, seğırtmek’ eyleminin uzun ünlülü olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995, 181).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *sekri-* ‘sıçramak’ (OTWF II: 480); DLT’te *sekri-* ‘seğırtmek’ (Atalay III, 281; DanKelly, 1985, 158) ve *sekre-* ‘seğırtmek’ (Atalay I, 142; DanKelly, 1985, 158); KE’da *sekri-* ‘sıçramak, zıplamak, atlamak’ (Ata, 1997, 28v15); KE’da *sekir-* ‘seğirmek, sıçramak’ (Ata, 1997, 190v18); NF’te *sekir-* ‘koşmak, harekete geçmek, hamle kılmak’ (Ata, 1998, 81-3); ME’de kökün türevi olarak *sekiş-* ‘sıçramak’ ve *sekirt-* ‘sıçratmak’ (Yüce, 1993, 174); HŞ’de *sekir-/sekir-* ‘skakać, podskakiwać’ (Zajaczkowski, 1961, 157); Çağataycada *ségri-* ‘sıçramak’ (Seng. 254v13, bkz. EDPT: 822a); Osmanlıcada *sekri-* ‘sıçramak’ (TTS I: 611; TTS III: 806; TTS IV: 673) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *segir-* ‘ oynamak, kınıldamak; seğırtmek’ (Atalay, 1945, 235); KI’te *sekri-* ‘sıçramak’ (Caferoğlu, 1931, 88; Özyetgin, 2001, 615); TA’de *segirt-* ‘atı sürmek’ (Toparlı, 2000, 136); GT’de *sekir-* ‘sıçramak, hoplamak’ (Karamanlioğlu, 1989, 354) biçimlerinde bulunmaktadır.

siñir-; siñiri [singiri] (Grønbech, 1942, 220)

Solumak

siñiri-men: ‘Solurum’ 114, 13 1 şeklinde geçmektedir.

siñir- ‘solumak’ (< *siñ-* ‘sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak’ -ir-) eylemi *siñ-* eylemine -ir- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *siñ-* ‘sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 841a; DanKelly, 1985, 162; OTWF II: 720).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *siñir-* ‘yutmak’ (EDPT: 841a); DLT’de *siñir-* ‘sindirmek, emdirmek’ (Atalay III, 392; DanKelly, 1985, 162); NF’te *siñür-* ‘sindirmek, bastırmak’ (Ata, 1998, 150-1); ME’de *siñür-*

‘sindirmek’ (Yüce, 1993, 176); HŞ’de *siñür-* ‘wchlaniac’ (Zajaczkowski, 1961, 165); Çağataycada *siñür-* ‘sindirmek, emmek’ (Seng. 257r27, bkz. EDPT: 841b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

siñir-; [siñir-] (Grønbech, 1942, 220)

Sindirmek, içine almak

içip-tir-sen etezge siñiriptir-sen: ‘Onu içmiş ve vücudunda sindirmişsin’ 142, 18 şeklinde geçmektedir.

siñir- ‘sindirmek, içine almak’ (< *siñ-* ‘sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak’ -ir-) eylemi *siñ-* eylemine -ir- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *siñ-* ‘sinmek, hazmedilmek; işlemek, girmek; saklanmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 841a; DanKelly, 1985, 162; OTWF II: 720).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *siñir-* ‘yutmak’ (EDPT: 841a); DLT’de *siñir-* ‘sindirmek, emdirmek’ (Atalay III, 392; DanKelly, 1985, 162); NF’te *siñür-* ‘sindirmek, bastırmak’ (Ata, 1998, 150-1); ME’de *siñür-* ‘sindirmek’ (Yüce, 1993, 176); HŞ’de *siñür-* ‘wchlaniac’ (Zajaczkowski, 1961, 165); Çağataycada *siñür-* ‘sindirmek, emmek’ (Seng. 257r27, bkz. EDPT: 841b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

tatır- (tattır-?) [tatır-] (Grønbech, 1942, 237)

Tattırmak 140, 2.

anı bizge sen tat(t)ırğıl: ‘Onu bize sen tattır’ 139, 18 şeklinde geçmektedir.

tatır- ‘tattırmak’ (< *tat-* ‘tatmak’ -ır-) eylemi *tat-* eylemine -ır- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tat-* ‘tatmak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 459b; DanKelly, 1985, 181; OTWF II: 722; Berta, 1996, 339).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *tatur-* ‘tattırmak’ (Atalay II, 73; DanKelly, 1985, 181); ME’de *tatur-* ‘tattırmak’ (Yüce, 1993, 184); Çağataycada *tatur-* ‘tattırmak’ (Seng. 152r3, bkz. EDPT: 459b) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TA’de *tattur-* ‘tattırmak’ (Toparlı, 2000, 143) biçiminde bulunmaktadır.

teyir-; teyirü [teyr-; teyrn / teyir-] (Grønbech, 1942, 239)

Ulaştırmak, yönetmek, nasip aldirtmak

yemişin bizge teyirdiñ: ‘Yemişini bize ulaştırdın’ 137, 2; krş. 137, 8.

asrovın bizge teyirgil: ‘Bizi koru’ 141, 3.

miskini bahtğa teyirgen: ‘Alçak gönüllüye rahmet verdin’ 143, 20.

muradımızğa teyire: ‘Muradımıza erdire’ 144, 19.

ħaħ teyir-: ‘Ödemek’ 49, 16.

ħaħ teyirmek: ‘Ödeme’ 49, 19 şeklinde geçmektedir.

teyir- ‘ulaştırmak, yönetmek, nasip aldirtmak’ (< *teg-* ‘değmek; dokunmak; ermek, erişmek, varmak’ -*ir-*) eylemi *tey-* eylemine -*ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *teg-* ‘değmek; dokunmak; ermek, erişmek, varmak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 468b; EDPT: 485b; DanKelly, 1985, 183; OTWF II: 722; Berta, 1996, 343; Tekin, 2000, 97).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *tegür-* ‘getirmek’ (EDPT: 485b); DLT’de *tegir-* ‘yaklaştırmak’ (Atalay II, 148; DanKelly, 1985, 183); KE’da *tegür-* ‘değdirmek, ulaştırmak’ (Ata, 1997, 29v1); NF’te *teg(ü)r-* ‘değdirmek, dokundurmak; vermek, ulaştırmak, bildirmek’ (Ata, 1998, 285-15); ME’de *tegür-* ‘ulaştırmak’ (Yüce, 1993, 185); HŞ’de *tegür-* ‘doprowadzić’ (Zajaczkowski, 1961, 174); Çağataycada *tégür-* ‘taşımak, dağıtmak’ (Seng. 197r10, bkz. EDPT: 486a); Osmanlıcada *degür-* ‘ulaştırmak bildirmek’ (TTS I: 185; TTS II: 267; TTS III: 173; TTS IV: 197) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden İM’de *tegür-* ‘ulaştırmak’ (Toparlı, 1992, 603) biçiminde bulunmaktadır.

toğur-, tuvur-, -ur [toğur-, toğir- (122 ve 145) tuur, tuurur, tuurur (genellikle).
tuvr-: tuórup 138, 1] (Grønbech, 1942, 247-258)

Doğurmak, ‘gignere’ 132, 26 r; 137, 2, 3; 139, 10; 138, 1; 141, 2.

yulduz kıyaşını toğurdu: ‘Yıldız güneşi doğurdu’ 145, 10.

tuvurmağannı tuvurdu: (Meryem) kimsenin doğurmadığını doğurdu’ 151, 5 f

toğurğan oğlan : ‘Doğan oğlan’ 122, 5.

yañı han toğurmuş: ‘Yeni han doğmuş (yeni hanı doğurmuş)’ 122, 37.

Yaratmak, üretmek, ‘generare’ 137, 4; 140, 19.

tuvurur ata: ‘Yaratan baba’ 151, 17.

tuvurdaçı: ‘Doğurucu, doğuran’ 141, 18; 151, 5; 131, 22 1.

tuvurğuçı: ‘Doğurucu, doğuran’ 131, 22 1 şeklinde geçmektedir.

toğur-/tuvur- ‘doğurmak’ (< toğ- ‘doğmak; meydana çıkmak; belirlemek; yükselmek’
-ur-) eylemi toğ- eylemine -ur- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem
yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda toğ- ‘doğmak; meydana çıkmak; belirlemek;
yükselmek’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 472a; DanKelly, 1985, 199; OTWF
II: 723).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tuğur-* ‘(güneş)
doğmak’ (Tekin, 2000, 255); Eski Uygurcada *tuğur-* ‘doğurmak’ (EDPT: 472a);
DLT’de *toğur-* ‘doğurmak’ (Atalay II, 80; DanKelly, 1985, 199); KE’da *tuğur-*
‘doğurmak’ (Ata, 1997, 40v4); NF’te *tuğ(u)r-* ‘doğurmak; doğmak, doğurtmak’ (Ata,
1998, 26-15); ME’de *toğur-* ‘doğurmak, doğdurmak’ (Yüce, 1993, 188);
Çağataycada *tuğur-* ‘doğurmak’ (Seng. 179r9, bkz. EDPT: 472b) şekillerinde yer
almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ’de *toğur-*
‘doğurmak’ (Atalay, 1945, 260); BM’te *doğur-* ‘urodzić’ (Zajaczkowski, 1954, 51);
TA’de *toğur-* ‘doğurmak’ (Toparlı, 2000, 147); GT’de *toğur-* ‘doğurmak’
(Karamanlioğlu, 1989, 377); İM’de *toğur-* ‘doğurmak’ (Toparlı, 1992, 608)
biçimlerinde bulunmaktadır.

tut(t)ur- [tutur-, tutvr-] (Grønbech, 1942, 258)

Tutturmak 139, 8 = tut- 143, 17 şeklinde geçmektedir.

tut(t)ur- ‘tutturmak’ (< *tut-* ‘tutmak, yakalamak’ -*ur-*) eylemi *tut-* eylemine -*ur-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tut-* ‘tutmak, yakalamak’ köküne dayandırılmaktadır (EDPT: 459b; DanKelly, 1985, 202; Berta, 1996, 390).

Sözcük Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmektedir. DLT’de *tuttur-* ‘tutturmak, yakalatmak’ (Atalay II, 174; DanKelly, 1985, 202); KE’da *tutdur-* ‘tutturmak, yakalatmak’ (Ata, 1997, 103r7); HŞ’de *tutur-* ‘nakazać, polecic’ (Zajaczkowski, 1961, 188) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde bu eyleme rastlanmamıştır.

tüşür-, -ür [*tusur-*; *tusurur* / *tuşurgergeč* (doğrusu, -geygeč)] (Grønbech, 1942, 261)

Düşürmek

manmağanlar örtli tamuğ[ka] түşürgey-geç: ‘İnanmayanları düşüreceği ateşli cehennemde’ 159, 6.

yük түşür-: ‘Yük boşaltır’ 18, 3–4 şeklinde geçmektedir.

tüşür- ‘düşürmek’ (< *tüş-* ‘düşmek, inmek’ -*ür-*) eylemi *tüş-* eylemine -*ür-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *tüş-* ‘düşmek, inmek’ köküne dayandırılmaktadır (Räsänen, 1957, 154; EDPT: 566a; DanKelly, 1985, 206; OTWF II: 723; Berta, 1996, 393)

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *tüşür-* ‘indirmek’ (Tekin, 2000, 256); Eski Uygurcada *tüşür-* ‘düşürmek’ (EDPT: 566a); DLT’de *tüşür-* ‘düşürmek, indirmek’ (Atalay II, 79; DanKelly, 1985, 206); KE’da *tüşür-* ‘düşürmek; indirmek’ (Ata, 1997, 74v19); NF’te *tüşür-* ‘düşürmek, indirmek; (akla) getirmek’ (Ata, 1998, 369-14); ME’de *tüşür-* ‘düşürmek’ (Yüce, 1993, 192); HŞ’de *tüşür-* ‘pozwołic zejść (z konia), zdjać’ (Zajaczkowski, 1961, 191) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden GT’de *tüşür-*

‘düşürmek, dağıtmak’ (Karamanloğlu, 1989, 382); İM’de *tüşür-* ‘düşürmek’ (Toparlı, 1992, 611) biçimlerinde bulunmaktadır.

yaşır-; yaşuru, yaşırır [yasir-; yasiru / yazir- 6, 12–15; iaşir-, iazir-, iazzir-; iazzirri 124, 39] (Grønbech, 1942, 118)

Gizlemek, saklamak, ‘abscondere’ 124, 27; 125, 19, 32; 6, 12 –14; 139, 18.

vay sen yazıklı kişi kim sen yazıkuşını bu dünyada bir kişiden yaşırır-sen, yaşı bilir-sen kim ol cehanda yaşınmaz-sen: ‘Yazık sana, bu dünyada günahını bir kişiden saklayan kişi, bilmelisin ki öbür dünyada saklayamazsın’ 124, 39.

yaşırmak: ‘Gizleme’ 6, 15 şeklinde geçmektedir.

yaşır- ‘gizlemek, saklamak’ (< *yaş-* ‘gizlemek, saklamak’ -ır-) eylemi *yaş-* eylemine -ır- eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yaş-* ‘gizlemek, saklamak’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 192a; EDPT: 979b; DanKelly, 1985, 218; OTWF II: 724).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yaşur-* ‘gizlemek’ (OTWF II: 724); DLT’de *yaşur-* ‘örtmek, örtülmek, gizlemek’ (Atalay III, 68; DanKelly, 1985, 218); KE’da *yaşur-* ‘gizlemek’ (Ata, 1997, 36r19); NF’te *yaşur-* ‘gizlemek’ (Ata, 1998, 165-5); ME’de *yaşur-* ‘gizlemek’ (Yüce, 1993, 205); HŞ’de *yaşur-* ‘ukrywać, chować’ (Zajaczkowski, 1961, 74); Çağataycada *yaşur-* ‘gizlemek’ (Seng. 332v1, bkz. EDPT: 979b); Osmanlıcada *yaşur-* ‘gizlemek, örtmek’ (TTS I: 794; TTS II: 1012; TTS IV: 854) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden Kİ’te *yaşur-* ‘saklamak, gizlemek’ (Caferoğlu, 122; Özyetgin, 2001, 729); TZ’de *yaşır-* ‘gizlemek’ (Atalay, 1945, 281); KK’de *yaşır-* ‘gizlemek’ (Toparlı, 1999, 129); İM’de eylemin türevi olarak *yaşuru* ‘gizli, gizli olarak’ (Toparlı, 1992, 619) biçimlerinde bulunmaktadır.

yitir- [jütir-] (Grønbech, 1942, 124)

Yitirmek

yitirdim: ‘Yitirdim’ 163, 11 1 şeklinde geçmektedir.

yitir- ‘yitirmek’ (< *yit-* ‘kaybolmak, yitmek’ -*ir-*) eylemi *yit-* eylemine -*ir-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yit-* ‘kaybolmak, yitmek’ köküne dayandırılmaktadır (VEWT: 204a; EDPT: 893a; DanKelly, 1985, 228; OTWF II: 724; Tekin, 2000, 97).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Köktürkçede *yitür-/yütür-* ‘yitirmek, kaybetmek’ (Tekin, 2000, 260); Eski Uygurcada *yitür-* ‘kaybetmek, yitirmek’ (Gabain, 1941 (2003), 311); DLT’de *yitür-* ‘yitirmek, kaybetmek’ (Atalay III, 67; DanKelly, 1985, 228); KE’da *yitür-* ‘kaybetmek, yitirmek’ (Ata, 1997, 97v17); ME’de *yitir-* ‘yitirmek’ (Yüce, 1993, 210); HŞ’de kök olarak *yit-* ‘gınaç’ (Zajaczkowski, 1961, 80); Çağataycada *itür-/itkür-* ‘yitirmek’ (Seng. 94r27, bkz. EDPT: 893b); Osmanlıcada *yitür-/yitir-/itir-* ‘yitirmek, kaybetmek’ (TTS I: 832; TTS II: 1055; TTS III: 812; TTS IV: 889) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerden TZ’de *yitir-* (?) (Atalay, 1945, 287); KI’te kök olarak *yit-* ‘helâk olmak, mahvolmak, kaybolmak’ (Caferoğlu, 1931, 126; Özyetgin, 2001, 742); TA’de *yit-* ‘yitirmek, kaybetmek’ (Toparlı, 2000, 158); KK’de *yit-* ‘kaybolmak’ (Toparlı, 1999, 131); GT’de *yitür-* ‘eriştirmek, yetiştirmek’ (Karamanhoğlu, 1989, 398); İM’de *yitür-* ‘kaybetmek’ (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

yur-; yurı [jur-; juri] (Grønbech, 1942, 129)

Yoğurmak

yurı-men: ‘Yoğururum’ 114, 24 1.

yurdım: ‘Yoğurdum’ 114 25 1 şeklinde geçmektedir.

yur- ‘yoğurmak’ (< *yog-* ‘kalınlaşmak, koyulaşmak’ -*ur-*) eylemi *yu-* eylemine -*r-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik sözlük ve kaynaklarda *yo(g)-* ‘kalınlaşmak, koyulaşmak’ köküne dayandırılmaktadır (OTWF II: 725; Schönig, 1999, 186). Clauson’da eylem *yugur-* şeklinde bulunmaktadır ve eylemin kökü belirtilmemiştir (EDPT: 906a).

Sözcük Eski Türkçeden itibaren görülmektedir. Eski Uygurcada *yugur-* ‘yoğurmak’ (EDPT: 906a); DLT’te *yugur-* ‘yoğurmak’ (Atalay II, 102; DanKelly, 1985, 229);

KE'da *yoğur-* 'yoğurmak, karıştırmak' (Ata, 1997, 14r2); NF'te *yoğur-* 'yoğurmak' (Ata, 1998, 416-6); HŞ'de *yuğur-* 'zamiesić, zagniać (o cieście)' (Zajaczkowski, 1961, 85); Çağataycada *yuğur-* 'yoğurmak' (Seng. 343r22, bkz. EDPT: 906a); Osmanlıcada *yuğur-* 'yoğurmak' (TTS I: 847) şekillerinde yer almaktadır. *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde TZ'de *yovur-* 'yoğurmak' (Atalay, 1945, 288); Kİ'te *yoğur-* 'hamur yoğurmak' (Caferoğlu, 1931, 127; Özyetgin, 2001, 745); BM'te *yoğur-* 'miesić (ciasto), zagniać' (Zajaczkowski, 1954, 57); TA'de *yoğur-* 'hamur yoğurmak' (Toparlı, 2000, 158); KK'de *yoğur-* 'yoğurmak' (Toparlı, 1999, 131); İM'de eylemin türevi olarak *yuğrul-* 'yoğrulmak' (Toparlı, 1992, 622) biçimlerinde bulunmaktadır.

4.21. -(X)z-

Bu ek ettirgen çatılar türetmekte ve sık kullanılmamaktadır (bkz. Gabain, 1941 (2003), 61; Räsänen, 1957, 154; OTWF II: 757; Ergin, 1997, 203; Tekin, 2000, 97; Banguoğlu, 2000, 293).

Gabain, Eski Türkçeden bu ek için *tüt-üz-* 'tüttürmek'; *tut-uz-* 'emretmek, idare etmek, teslim etmek'; *u-tuz-* 'yenilmek, üttürmek' örnekleri vermiştir (Gabain, 1941(2003), 61).

Karahanlı Türkçesi eserlerinden DLT'te *emüz-* 'emzirmek' (Atalay III: 264; DanKelly, 1985, 22); *tut-uz-* 'emretmek' (Atalay I: 462; DanKelly, 1985, 201); *tap-ız-* 'bilmece sormak' (Atalay I, 462; DanKelly, 1985, 177) vb. eylemler bulunmaktadır.

Harezmi Türkçesi eserlerinden NF'de *tüt-üz-* 'koku vermek için bir şeyi yakıp tütsülemek' (Ata, 1998, 33-1); KE'da *küde-z-* 'gözetlemek, korumak' (Ata, 1997, 24v8) örnekleri saptanmıştır.

Çağataycada *ém-iz-* 'emdirmek' (Seng. 113v17, bkz. EDPT: 165a); *aķ-ız-* 'akıtmak' (Seng. 44v25) vb. eylemleri yer almaktadır.

Bu ek Kıpçak Türkçesinde nadir olarak kullanılmıştır (bkz. Karamanlioğlu, 1994, 55).

Codex Cumanicus 'ta -(X)z- eki ile türemiş eylemler:

etiz-, -er [etizer] yet-; krş. yetkir- (Grønbech, 1942, 96)

Ulaştırmak, iletmek, yetiştirmek

men saa asov etizer-men: ‘Ben sana yardım ederim’ 111, 15 şeklinde geçmektedir.

etiz- ‘ulaştırmak, iletmek, yetiştirmek’ (< *yét-* ‘yetmek, ulaşmak, yetişmek’ *-iz-*) eylemi *et-* eylemine *-iz-* eylemden eylem yapım eki getirilerek geçişli eylem yapılmıştır.

Eylem etimolojik kaynaklarda *yét-* ‘yetmek, ulaşmak, yetişmek’ köküne dayandırılmaktadır (Gabain, 1959 (1998), 87; Berta, 1996, 466).

Sözcük bu şekliyle Tarihî Türk dillerinde ve *Codex Cumanicus* dışındaki Kıpçakça eserlerde tespit edilememiştir; ancak *yetür-* eylemini Tarihî Türk dillerinde görebilmekteyiz (bkz. EDPT: 893a).

5. SONUÇ

Codex Cumanicus'ta Eylem adlı doktora tez çalışmamızda *Codex Cumanicus*'taki eylem ve eylem yapımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada Kaare Grønbech'in *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus* adlı eseri esas alınmıştır. *Codex Cumanicus*'taki bütün eylemler çıkarılmış, bu eylemler *Codex Cumanicus*'taki şekilleriyle eylemle ilgili örnek sözcük ve cümlelerle birlikte aktarılmıştır. Kaare Grønbech'teki sayfa numarası da eylemin yanında parantez içinde ayrıca belirtilmiştir. Çalışma Kök Eylemler, Addan Eylem Türeten Ekler ve Eylemden Eylem Türeten Ekler olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Kök eylemler etimolojik kaynaklarla tanıklanmıştır. Türemiş eylemlerde ek kök ayrımına gidilmiş, alan kaynaklarından açıklamalar aktarılmış ve farklı görüşler belirtilmiştir. Kök ve türemiş eylemlerin Tarihî Türk dillerindeki ve Eski Kıpçak sahası sözlük ve gramerlerindeki şekilleri de karşılaştırmalı olarak aktarılmıştır. Yapılan karşılaştırma ve incelemeler sonucunda aşağıdaki tespitlere ulaşılmıştır:

aç- 'açmak', *agrı-/ağır-* 'ağrımak', *artır-* 'yenmek, aşmak, bastırmak', *as-* 'asmak', *asıl-* 'asılmak', *bar-* 'gitmek, herhangi bir yere varmak', *berkit-* 'kuvvetlendirmek, sağlamlaştırmak', *bişür-/bişir-* 'olgunlaştırmak, pişirmek', *bit-* 'bitmek, büyümek, yetişmek', *esirge-* 'merhamet etmek, acımak, esirgemek', *ıgla-/ıla-* 'ağlamak', *karı-* 'yaşlanmak', *karış-* 'karşı koymak, savunmak', *korķ-/korĥ-* 'korkmak', *ogrula-/ogurla-* 'çalmak', *övün-* 'övünmek', *sözle-* 'söylemek, demek', *taşı-* 'taşımak' gibi daha pek çok eylemin Tarihî Türk dillerinde ve Kıpçak sözlük ve gramerlerinde büyük ölçüde eşleşmesi, *Codex Cumanicus*'un hem Kıpçakçanın hem de Eski ve Orta Türkçenin özellikle fonetiğini tespit etmede aydınlatıcı bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır.

andı- 'beklemek, gözetlemek, pusu kurmak', *bele-* 'belemek, kundağa sarmak', *çert-* 'dedikodu etmek, birisi hakkında konuşmak; çamur atmak, şakırdatmak, delmek', *ert-* 'geçip gitmek, yok olmak', *kol-* 'rica etmek', *kün-/kön-* 'itiraf etmek, kabul etmek', *muğra-* 'kükremek, bağırarak, böğürmek', *oñ-* 'sarıp solmak', *sandıra-* 'azmak, kudurmak, kendinden geçmek', *sırla-* '(ağaç) oymak, işlemek', *üñ-* 'kazmak', *yan-* 'dönmek', *yendir-* 'yendirmek, yenilmek' gibi Tarihî Türk dillerinde bulunan bu eylemlerin Kuzey Kıpçak sahasında yaşadığını *Codex Cumanicus*'taki verilerden anlıyoruz. Ancak Memlûk Kıpçak sahası eserlerde bu eylemler tespit edilememiştir. Bu sözcükler *Codex Cumanicus*'un Memlûk Kıpçak sahası eserlerinden ayrılan söz varlığı ve vokal sistemi hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu sözcüklerden yola çıkarak *Codex Cumanicus*'un vokal sisteminin Eski Türkçeden bu yana çok az değişikliğe uğradığını söyleyebiliriz.

ağın- 'yükselmek, çıkmak', *ağınan-* 'çıkmak, yükselmek', *ķstalış-* 'birbiriyle sıkışmak', *könen-* 'tatmin olmak, memnun kalmak', *uyuķısıra-* 'uykusuz kalmak' gibi Tarihî Türk dillerinde tanıklanamayan bu eylemler, *Codex Cumanicus*'ta ve diğer Kıpçak sözlük ve gramerlerinde bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle bu eylemlerin Kıpçakçaya ait olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu sözcüklerden Kıpçakçanın fonetiği hakkında açık fikirler edinebiliriz.

açırğan- ‘pişman olmak’, *arğa-* ‘acelesi olmak’, *asrat-* ‘baktırmak, muhafazasına vermek, emanet etmek’, *berin-* ‘ortaya çıkmak, görülüp anlaşılmak’, *büsre-/büsüre-* ‘izin vermek, tasvip etmek, razı olmak’, *keset-* ‘şaşırtmak, cesaretini kırmak’, *sergiz-* ‘evcilleştirmek, eğitmek’, *sinçla-* ‘gözlemek, göz önüne almak, düşünüp taşınmak’, *sır-* ‘üzerine bir şeyi sürmek, yağ sürmek’, *tuğa-* ‘bildirmek, ilan etmek’, *üksün-/üpsün-* ‘hatırlamak, hatırlatmak’, *yek-* ‘(arabaya) at koşmak’, *yibit-* ‘yumuşatmak’ *yoğ-* ‘itaat etmek’, *yöpsen-/yöpsin-* ‘tasvip etmek, kabul etmek, razı olmak’ gibi eylemler Tarihî Türk dillerinde ve Kıpçak sözlük ve gramerlerinde tespit edilememiştir. *Codex Cumanicus*’ta var olan bu eylemler genel olarak alıntı sözcüklerdir. Bu eylemler *Codex Cumanicus*’un dilinin yabancı dillerle olan etkileşimini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

ğor- ‘sallanmak, yaylanmak’, *ğovar-* ‘ölmek’, *ilik-* ‘alay etmek, eğlenmek’, *keger-* ‘rezil olmak; (ruhen) kirlenmek’, *küşen-* ‘tekrarlamak’, *tavus-/tuvus-* ‘tamamlamak, bitirmek’, *tişsi-* ‘bir şeyin tadına bakmak’, *yılbra-* ‘bağlamak, eklemek, iliştmek’, *yırl-* ‘büzülme, çekmek’, *saarla-* ‘utanmak, mahcup olmak’ vb. eylemler etimolojik kaynaklarda, Tarihî Türk dillerinde ve Kıpçak sözlük ve gramerlerinde tanıklanamamıştır. *Codex Cumanicus*’ta var olan bu eylemler tek veri örneklerdir. Bu verilerden hareketle *Codex Cumanicus*’un kendine has söz varlığı ve fonetiği hakkında fikir edinebiliriz.

Codex Cumanicus’ta bulunan +*Dur-* +(X)*rkA-*, -*AlA-*, -*gUz-*, -*ta-*, -(X)*z-*, -*lA-* gibi ekler Tarihî Türk dillerinde ve diğer Kıpçak sözlük ve gramerlerinde yaygın olarak kullanılmamıştır.

Son olarak, yapılan bu karşılaştırmalar sonucunda pek çok eylemin büyük ölçüde eşleşmesi dönemler arasındaki dil ve kültür etkileşimi ile ticarî ve siyasî ilişkileri göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Çalışmamızın Giriş kısmında Kıpçak Tarihî ve Kıpçak Türkleri, *Codex Cumanicus* ile diğer Kıpçak Sözlük ve Gramerleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Böylece *Codex Cumanicus* ile Eski Kıpçak sahası sözlük ve gramerleri hakkında toplu bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmaya konu olan eylem malzemesinin bugüne kadar işlenmemiş, ham bir malzeme olarak durması bu alandaki araştırmacılar için bir eksiklik doğurmaktadır. Bu malzemenin günümüz dil bilim metotlarına göre tarihî alanda karşılaştırmasının yapılarak ortaya konulması Türkçenin ileride yapılacak tarihsel gramerine ve etimolojik sözlüğüne malzeme oluşturacaktır. Bu çalışma ile Kıpçak Türkçesinin dil yapısı, tarihî gelişim süreci ve diğer Türklük alanlarıyla olan ilişkisi ve bunun dile yansımaları tespit etme imkânı da olacaktır.

DİZİN

Eski Türkçe

ET aç- → aç- 25

ET aç- → aç- 26

ET (DLT) açık- → açık- 303

ET (Uyg.) açıl- → açıl- 308

ET (Uyg.) adır- → ayır-/ayr- 376

ET (DLT) adna- (ile krş.) → aynı- 223

ET (Uyg.) ağır-la- → ağır-la-/avurla- 232

ET ağır- → ağır-/ağır- 222

ET (Uyg.) ak- → ak-/ah-/ih- 27

ET (Uyg.) al- → al- 27

ET (Uyg.) alış- → alış- 380

ET (Uyg.) alkış (ile krş.) → algışla- 233

ET (Uyg.) alta- → alda- 216

ET (DLT) andı- → andı- 29

ET (DLT) anla- → anla- 233

ET (Uyg.) anukla- → anukla- 234

ET (Uyg.) ar- → ar- 29

ET (DLT) arın- → arın- 337

ET (Uyg.) arıt- → arıt- 398

ET (Uyg.) art- → art- 31

ET (Uyg.) artur- → artır- 442

ET (Uyg.) as- → as- 31

ET (Uyg.) asıl- → asıl- 308

ET (Uyg.) aş- → aş- 33

ET (Uyg.) aş-a- → aş-a- 203

ET (Uyg.) aşuk- → aşık- 303

ET (DLT) atlan- → atlan- 338

ET (Uyg.) avıt- → uvut- 415

ET (Uyg.) aya- → aya- 34

ET (Uyg.) ayan- → ayan- 338

ET ayıt- → ayt- 400

ET (DLT) ayıl- → ayıl- 309

ET (DLT) aytur- → aytır- 424

ET (DLT) bağışla- → bağışla- 235

ET (Uyg.) bağla- → bağla-/balğa-/bavla- 236

ET (DLT) bağ- → bağ-/bağ- 34

ET (DLT) balıqlan- (ile krş.) → baluqla- 237

ET (DLT) balıqlan- (ile krş.) → baluqla- 271

ET bar- → bar- 35

ET bas- → bas- 36

ET (Uyg.) başkar- (ile krş.) → başkarış- 382

ET (Uyg.) başla- → başla- 237

ET (Uyg.) bat- → bat- 37

ET (Uyg.) batur- → batır- 443

ET (DLT) bele- → bele- 38

ET (Uyg.) belgürt- → belgirt- 382

ET bér- → ber-/bir- 38

ET (DLT) béril- → beril- 309

ET (Uyg.) beriş- → beriş- 383

ET (DLT) berkit- → berkit- 402

ET (Uyg.) bez- → bez- 43

ET (Uyg.) **biş-** → *biş-* 44
 ET (Uyg.) **bişur-** → *bişir-/bişür-* 444
 ET **bil-** → *bil-* 43
 ET (DLT) **bile-** → *bile-* 239
 ET (Uyg.) **bilin-** → *bilin-* 339
 ET (Uyg.) **biltür-** → *bildir-* 425
 ET **bin-** → *min-* 112
 ET (Uyg.) **birik-** → *birik-* 226
 ET (Uyg.) **biriktür-** → *biriktir-* 425
 ET **biti-** → *biti-* 224
 ET (Uyg.) **boğ-** → *buv-* 51
 ET (DLT) **boğul-** → *boğul-* 310
 ET **bol-** → *bol-/bul-* 46
 ET (Uyg.) **boluş-** → *boluş-* 384
 ET **boşun-** → *boşan-* 340
 ET (Uyg.) **boşut-** → *boşat-* 403
 ET (Uyg.) **bödi-** → *beyi-/biyi-* 42
 ET **bödi-** (ile krş.) → *beyin-* 339
 ET **bulğa-** → *bulğa-* 50
 ET (Uyg.) **bulğan-** → *bulğan-* 341
 ET (Uyg.) **buruş-** → *buruş-* 384
 ET (DLT) **buyur-** → *buyur-* 52
 ET **buz-** → *buz-* 52
 ET (DLT) **büg-** → *bük-* 53
 ET (Uyg.) **bükül-** → *bügül-* 311
 ET (DLT) **bürkür-** → *bürkür-* 445
 ET (DLT) **bürlen-** → *bürlen-/börlen-* 341
 ET (DLT) **bürül-** → *burul-* 310
 ET (Uyg.) **büt-** → *bit-* 45
 ET (Uyg.) **bütür-** → *bitir-* 444
 ET (Uyg.) **çağ-** → *çağ- çağ-* 55
 ET (Uyg.) **çağ** (ile krş.) → *çâğla-* 240
 ET (Uyg.) **çal-** → *çal-* 56
 ET (DLT) **çavlan-** → *çovlan-* 342

ET (Uyg.) **çebir-** → *çövür-* 61
 ET (DLT) **çeçeklen-** → *çiçeklen-* 342
 ET (DLT) **çert-** → *çert-* 57
 ET (DLT) **çık-** → *çılğ-/çık-* 58
 ET (DLT) **çıkar-** → *çığar-* 285
 ET (Uyg.) **çımık-** → *çınık-* 226
 ET (Uyg.) **çız-** → *çiz-* 59
 ET (DLT) **çikne-** (ile krş.) → *çine-* 204
 ET (DLT) **çöj-** → *çöz-* 61
 ET (Uyg.) **çök-** → *çök-* 60
 ET (DLT) **çuğlan-** → *çulğan-* 343
 ET (Uyg.) **eñ-** → *eñ-* 65
 ET **egir-** → *egir-* 376
 ET **egir-** (ile krş.) → *yir-* 378
 ET (Uyg.) **egsüt-** → *eksit-* 403
 ET (DLT) **elgen-** → *elgen-* 344
 ET (DLT) **elgen-** (ile krş.) → *elgendir-* 427
 ET **élt-** → *elt-* 64
 ET (Uyg.) **emgen-** → *emen-/imen-* 344
 ET (Uyg.) **emgen-** → *emgen-* 345
 ET (Uyg.) **emle-** → *emle-* 242
 ET (Uyg.) **entür-** → *endir-/endür-* 427
 ET **er-** → *er-* 66
 ET (Uyg.) **erksin-** → *erksin-* 279
 ET (Uyg.) **ert-** → *ert-* 69
 ET (DLT) **erü-** → *iri-* 84
 ET (DLT) **erükle-** → *erikle-* 243
 ET (Uyg.) **esirge-** → *esirge-* 275
 ET (Uyg.) **esne-** → *esne-* 205

ET (Uyg.) **esür-** → *esir-* 69
 ET (DLT) **esürt-** → *esirt-* 404
 ET (DLT) **eş-** → *eş-* 70
 ET (Uyg.) **eşid-** → *eşit-/iştir-* 70
 ET (Uyg.) **eşidtür-** → *eşittir-/iştirtir-* 428
 ET **ét-** → *et-* 71
 ET (Uyg.) **étil-** → *etil-* 313
 ET **ıçğın-** → *ıçkın-* 80
 ET **ıd-** → *ı-/ıy-* 81
 ET **ıd-** (ile krş.) → *ıdır-* 445
 ET (Uyg.) **ıman-** → *ıman-* 347
 ET (Uyg.) **ınçıkla-** (ile krş.) → *ınçka-* 206
 ET (Uyg.) **ırğal-** → *ırğal-* 314
 ET (Uyg.) **ırla-** → *ırla-* 245
 ET (Uyg.) **ıç-** → *ıç-* 82
 ET (DLT) **ıçış-** → *ıçış-* 386
 ET (Uyg.) **ıçür-** → *ıçır-* 446
 ET (Uyg.) **ıl-** → *ıl-* 83
 ET (Uyg.) **ilin-** → *ilin-* 348
 ET (Uyg.) **ilintür-** → *ilindir-* 428
 ET **in-** → *en-* 65
 ET (KB) **irik-** → *erik-* 304
 ET (Uyg.) **isin-** → *issın-* 349
 ET (Uyg.) **izde-** → *izde-* 217
 ET (DLT) **işen-** → *işan-* 80
 ET (DLT) **it-** → *it-* 84
 ET (DLT) **it-** (ile krş.) → *yıt-* 192
 ET **kabış-** → *kovuş-* 389
 ET **kaç-** → *kaç-* 85
 ET (Uyg.) **kadğur-** → *kayğır-* 270
 ET (Uyg.) **kadıt-** → *kayt-* 405
 ET (DLT) **kadu-** → *kada-* 86
 ET (ile krş.) **kağı-** → *kağı-* 86

ET **kal-** → *hal-/kal-* 87
 ET (DLT) **kıama-** (ile krş.) → *kama-* 87
 ET (Uyg.) **kaml-** (ile krş.) → *kamal-* 315
 ET (Uyg.) **karar-** → *karar-* 269
 ET (DLT) **karğa-** → *karğa-* 88
 ET (Uyg.) **karı-** → *karı-* 89
 ET (Uyg.) **karıl-** → *karıl-* 315
 ET (Uyg.) **karış-** → *karış-* 386
 ET (Uyg.) **karmala-** → *karmala-* 247
 ET (Uyg.) **karva-** → *karma-* 89
 ET (Uyg.) **katıgılan-** → *katulan-* 350
 ET (DLT) **kaşı-** → *kaşa-/kaşı-* 90
 ET (Uyg.) **kayna-** → *kayna-* 90
 ET (Uyg.) **kaynat-** → *kaynat-* 405
 ET (DLT) **kaytar-** → *kaytar-* 287
 ET **kazgan-** → *kazan-/kazgan-* 351
 ET (Uyg.) **keç-** → *keç-* 91
 ET (Uyg.) **keçür-** → *keçir-* 447
 ET (Uyg.) **keç-** → *key-/kiy-* 96
 ET (DLT) **kegir-** → *kekir-* 92
 ET **kel-** → *kel-* 92
 ET (Uyg.) **keltür-** → *keltir-/keltür-* 430
 ET (Uyg.) **kemiş-** → *kemiş-* 387
 ET (Uyg.) **kemişil-** → *kemişil-* 316
 ET (DLT) **kemür-** → *kemir-* 447
 ET (Uyg.) **keñeş-** → *keñeş-* 388
 ET (DLT) **ker-** → *ker-* 93
 ET (Uyg.) **keril-** → *keril-* 316

ET (DLT) **kert-** → *kert-* 94
 ET (Uyg.) **kes-** → *kes-* 94
 ET (Uyg.) **két-** → *ket-* 95
 ET (Uyg.) **keter-** → *ketir-* 448
 ET (Uyg.) **kez-** → *kez-* 96
 ET (Uyg.) **kıķır-** (ile krş.) → *ķaķır-* 229
 ET (Uyg.) **kıķır-** (ile krş.) → *ķaçķır-* 230
 ET **ķıl-** → *ķıl-* 97
 ET **ķılın-** → *ķılın-* 352
 ET (Uyg.) **ķına-** → *ķına-/ķıyna-* 207
 ET (Uyg.) **ķırıl-** → *ķırıl-* 318
 ET (Uyg.) **ķırıl-** (ile krş.) → *ķırılış-* 388
 ET (Uyg.) **ķırķ-** → *ķırķ-* 304
 ET **ķıs-** → *ķıs-* 98
 ET (Uyg.) **ķısģan-** (ile krş.) → *ķızģan-* 352
 ET **ķışla-** → *ķışla-* 247
 ET **ķız-** → *ķız-* 98
 ET (DLT) **ķızar-** → *ķızar-* 287
 ET (DLT) **ķiçi-** → *ķiçi-* 99
 ET (Uyg.) **ķigür-/ķirģür-** → *ķüvür-* 295
 ET **ķir-** → *ķir-* 99
 ET (DLT) **ķışne-** → *ķışine-/ķışne-* 100
 ET (Uyg.) **ķizlen-** → *ķizlen-* 353
 ET **ķol-** → *ķol-* 101
 ET **ķon-** → *ķon-* 101
 ET (DLT) **ķoģra-** (ile krş.) → *ķoģran-* 354
 ET **ķontur-** → *ķondur-* 432
 ET (DLT) **ķonuķla-** → *ķonaķla-* 248
 ET **ķop-** → *ķop-/ķop-* 102
 ET (Uyg.) **ķopur-** → *ķobar-/ķopar-* 288
 ET (Uyg.) **ķora-** → *ķora-* 205
 ET **ķorķ-** → *ķorķ-/ķorķ-* 305
 ET (DLT) **ķorķut-** → *ķorķut-* 407

ET (Uyg.) **ķoşul-** → *ķoşıl-* 318
 ET (DLT) **ķotur-** (ile krş.) → *ķotar-* 286
 ET (DLT) **ķov-** → *ķuv-* 79
 ET (Uyg.) **ķovla-** (ile krş.) → *ķuvala-* 284
 ET (DLT) **ķoyģaş-** → *ķoyģaş-* 390
 ET (DLT) **ķoyul-** → *ķoyul-* 319
 ET (DLT) **ķöç-** → *ķöç-* 103
 ET (Uyg.) **ķöçür-** → *ķöçür-* 449
 ET (Uyg.) **ķöm-** → *ķöm-* 104
 ET (Uyg.) **ķömül-** → *ķömül-* 319
 ET (Uyg.) **ķön-** → *ķün-* 109
 ET (Uyg.) **ķöntür-** → *ķönder-* 289
 ET **ķör-** → *ķör-* 104
 ET (Uyg.) **ķörügse-** → *ķörüvse-* 292
 ET (Uyg.) **ķörün-** → *ķörün-* 355
 ET (Uyg.) **ķösül-** → *ķösül-* 320
 ET (Uyg.) **ķötrül-/ķötröl-** → *ķötürül-* 321
 ET **ķötür-** → *ķöter-/ķötür-* 449
 ET (Uyg.) **ķuç-** → *ķuç-* 106
 ET (Uyg.) **ķulunla-** → *ķulunla-* 249
 ET (DLT) **ķupza-** → *ķopsa-* 207
 ET (Uyg.) **ķur-** → *ķur-* 106
 ET (Uyg.) **ķurşan-** (ile krş.) → *ķurşovla-* 249
 ET (Uyg.) **ķus-** → *ķus-* 107
 ET (DLT) **ķutģar-** → *ķutģar-/ķutģar-* 294
 ET (DLT) **ķutul-** → *ķuttul-/ķutul-* 321

ET (Uyg.) **ķutur-** → *ķutur-* 108
 ET (Uyg.) **ķūĉe-** → *ķūĉe-* 209
 ET (Uyg.) **ķūĉen-** → *ķūĉen-* 357
 ET (Uyg.) **ķūkre-** → *ķōkre-* 272
 ET (DLT) **ķūl-** → *ķūl-* 108
 ET (Uyg.) **ķūsen-** → *ķūsen-* 357
 ET (Uyg.) **ķūt-** → *ķūt-* 109
 ET (Uyg.) **ķūt-/ķūd-** → *ķūy-* 110
 ET (Uyg.) **ķūven-** → *ķovan-/ķovan-* 354
 ET (Uyg.) **ķūydūr-** → *ķōydūr-/ķūydūr-* 432
 ET (DLT) **man-** → *man-* 111
 ET (Uyg.) **maņra-** → *maņra-* 111
 ET (DLT) **meņze-** → *benze-* 203
 ET (Uyg.) **mūņre-** → *muņra-* 112
 ET (Uyg.) **oğun-** → *uyan-* 371
 ET (Uyg.) **oğurla-** → *oğrula-/oğurla-* 252
 ET (Uyg.) **oĥša-** → *oķša-/ovša-/oķķa-* 113
 ET (DLT) **oĥša-** → *uvša-* 170
 ET (DLT) **oĥşat-** → *oķşat-* 408
 ET (Uyg.) **oķı-** → *oķu-* 114
 ET (Uyg.) **oķıt-** → *oğut-* 407
 ET **olort-** (ile krş.) → *olturt-* 408
 ET **olur-** (ile krş.) → *oltur-* 114
 ET (DLT) **oņ-** → *oņ-* 115
 ET (Uyg.) **orna-** → *orna-* 209
 ET (Uyg.) **oy-** (ile krş.) → *oyovla-* 253
 ET (Uyg.) **oyna-** → *oyna-* 210
 ET (Uyg.) **oyul-** → *oyul-* 322
 ET **oz-** → *oz-* 116
 ET (KB) **ōĉep** (ile krş.) → *ōĉü-* 282
 ET **ōĉeş-** → *ōĉeş-* 392
 ET **ōg-** → *ōg-/ōv-* 116
 ET (DLT) **ōgit-** → *ōvūt-* 411

ET (Uyg.) **ōgren-** → *ōvren-/üren-* 359
 ET (Uyg.) **ōgret-** → *ōvret-/üret-* 410
 ET (DLT) **ōgün-** → *ōvün-* 360
 ET (KB) **ōktem** (ile krş.) → *ōktemlen-* 358
 ET **ōl-** → *ōl-* 117
 ET **ōlūr-** (ile krş.) → *ōldūr-/ōltūr-* 433
 ET (DLT) **ōp-** → *ōp-* 119
 ET (Uyg.) **ōvkele-** → *ōpkele-* 253
 ET (Uyg.) **saĉ-** → *saĉ-* 120
 ET **saķın-** → *sağın-* 360
 ET (Uyg.) **saķıntur-** → *sağındır-* 434
 ET (Uyg.) **salın-** → *salın-* 361
 ET (Uyg.) **sana-** → *sana-* 211
 ET **sanĉ-** → *sanĉ-* 121
 ET (Uyg.) **sap-** → *sap-* 122
 ET (Uyg.) **sası-** → *sası-* 123
 ET (Uyg.) **sat-** → *sat-* 123
 ET (Uyg.) **satġa-** → *satķa-* 124
 ET (DLT) **savaş-** → *sovaş-* 392
 ET (Uyg.) **savıl-** → *suvul-* 324
 ET **sebin-** → *sevün-/sövin-/sövün-/söyn-* 363
 ET (Uyg.) **sev-** → *sev-/söv-/söy-* 126
 ET (Uyg.) **sevintūr-** → *sövündür-* 437
 ET (Uyg.) **sıġ-** → *sıy-* 129
 ET (Uyg.) **sıġm-** → *sıġın-/sun-* 363

ET (Uyg.) **sık-** → *sıh-/sık-* 127
 ET (Uyg.) **sıka-** (ile krş.) → *sıhan-* 364
 ET (Uyg.) **sin-** → *sin-* 365
 ET (Uyg.) **sma-** → *sma-* 212
 ET (DLT) **sımal-** → *sımal-* 323
 ET (DLT) **sırla-** → *sırla-* 255
 ET (DLT) **sız-** → *sız-* 129
 ET (Uyg.) **sızgır-** → *sızgır-/sızgır-* 296
 ET (Uyg.) **sid-** → *siy-* 131
 ET (Uyg.) **silk-** → *silk-* 130
 ET (DLT) **silkin-** → *silkin-* 365
 ET (Uyg.) **siñ-** → *siñ-* 131
 ET (Uyg.) **siñir-** → *siñir-* 451
 ET (Uyg.) **soķ-** → *soñ-* 132
 ET (Uyg.) **sor-** → *sor-* 133
 ET (Uyg.) **soyurķa-** → *soyurģa-/sıyurģa-* 134
 ET (Uyg.) **soyurķa-** (ile krş.) → *soyurģat-* 411
 ET **sök-** → *sök-* 135
 ET (DLT) **sökül-** → *sökül-* 324
 ET (Uyg.) **söntür-** → *söndür-* 436
 ET (Uyg.) **sözle-** → *sözle-* 256
 ET (Uyg.) **suçul-** (ile krş.) → *çuçul-* 313
 ET (Uyg.) **suçul-** → *soçul-/suçul-* 323
 ET (Uyg.) **suklan-** → *suñlan-* 366
 ET (Uyg.) **sun-** → *sun-* 366
 ET (Uyg.) **suvsa-** → *susa-/suvsa-* 276
 ET **sür-** → *sür-* 136
 ET (Uyg.) **sürt-** → *sürt-* 137
 ET (Uyg.) **süz-** → *süz-* 137
 ET (Uyg.) **şeş-** → *seş-* 125
 ET (Uyg.) **şış-** → *şış-* 138
 ET (Uyg.) **taķ-** → *taķ-* 138

ET (Uyg.) **talaş-** → *talaş-* 393
 ET (DLT) **tam-** → *tam-* 139
 ET (Uyg.) **tan-** → *tan-* 139
 ET (DLT) **tañ-** → *tañ-* 140
 ET (Uyg.) **tañla-** → *tañla-* 257
 ET (DLT) **tañlaş-** → *tanlaş-/tañlaş-* 394
 ET (DLT) **tañ** (ile krş.) → *tanla-/tañla-* 257
 ET (DLT) **tanu-** → *tanı-* 140
 ET (Uyg.) **tap-** → *tap-* 141
 ET (Uyg.) **tapın-** → *tabun-* 367
 ET (Uyg.) **tapış-** → *tabuş-* 392
 ET (DLT) **tar-** → *targat-* 413
 ET (Uyg.) **tart-** → *tart-* 142
 ET (Uyg.) **tartın-** → *tartın-* 368
 ET (DLT) **taşla-** → *taşla-* 258
 ET (Uyg.) **taşu-** → *taşı-* 224
 ET (Uyg.) **tat-** → *tat-* 142
 ET (DLT) **tatur-** → *tatır-* 452
 ET **te-** → *de-* 63
 ET **teg-** → *teg-/tey-* 143
 ET (DLT) **tegiş-** → *teyiş-* 394
 ET (Uyg.) **tegür-** → *teyir-* 453
 ET (Uyg.) **tegin-** → *tezin-* 369
 ET (Uyg.) **tepret-** → *tepret-* 413
 ET (Uyg.) **terle-** → *terle-* 259
 ET (Uyg.) **tevir-** → *tüvür-* 165
 ET **tıd-** → *tıy-* 145
 ET (Uyg.) **tıdıl-** → *tıyıl-* 325
 ET (Uyg.) **tıķ-** (ile krş.) → *tıģa-* 283
 ET (Uyg.) **tılta-** → *tılta-* 219
 ET (Uyg.) **tın-** → *tın-* 144

ET tıpla- → <i>tıpla-</i> 259	ET (Uyg.) uğıt- → <i>uyut-</i> 416
ET tık- → <i>tık-</i> 146	ET (Uyg.) ula- → <i>ula-</i> 166
ET tile- → <i>tile-</i> 147	ET (Uyg.) ulğad- → <i>ulğay-</i> 215
ET (DLT) tiren- → <i>tiren-</i> 369	ET (Uyg.) ulı- → <i>ulu-</i> 167
ET tirgür- (ile krş.) → <i>tirgiz-</i> 301	ET una- → <i>una-</i> 167
ET tiril- → <i>tiril-</i> 326	ET (Uyg.) unıt- → <i>unut-</i> 168
ET (Uyg.) tısla- → <i>tışle-</i> 260	ET ur- → <i>ur-</i> 168
ET (Uyg.) tısla- (ile krş.) → <i>tışsızlühle-</i> 260	ET (DLT) urun- → <i>urun-</i> 371
ET (Uyg.) titre- → <i>titre-</i> 149	ET (DLT) uruş- → <i>uruş-</i> 395
ET (DLT) toğgur- (ile krş.) → <i>toydır-</i> / <i>tóydır-</i> 438	ET (DLT) uv- → <i>uv-</i> 170
ET toğ- → <i>toğ-/tov-/tuv-</i> 149	ET (DLT) uv- (ile krş.) → <i>uvsnla-</i> 262
ET toķı- → <i>toķu-</i> 151	ET (Uyg.) uyad- → <i>uyat-</i> 290
ET (Uyg.) tol- → <i>tol-</i> 152	ET (DLT) uyal- → <i>uyal-</i> 327
ET (Uyg.) toltur- → <i>toltur-</i> 437	ET (Uyg.) uzat- → <i>uzat-</i> 416
ET toņ- → <i>toņ-</i> 153	ET (Uyg.) üleş- → <i>üleş-</i> 396
ET tök- → <i>tök-</i> 153	ET (Uyg.) ün- → <i>ün-</i> 172
ET (Uyg.) tökül- → <i>tögül-</i> 326	ET (DLT) üņ- → <i>üņ-</i> 172
ET (Uyg.) töle- → <i>töle-</i> 212	ET (Uyg.) ün- → <i>ön-</i> 118
ET (DLT) tön- → <i>tön-</i> 154	ET (Uyg.) ündet- → <i>ündet-</i> 417
ET (Uyg.) törüt- → <i>töret-</i> 414	ET (Uyg.) ün-te- → <i>ünde-</i> 218
ET (DLT) töz- → <i>töz-</i> 155	ET (Uyg.) ür- → <i>ür-</i> 173
ET tu- → <i>tu-</i> 156	ET (DLT) üşi- → <i>üşi-</i> 173
ET tuğur- → <i>toğur-/tuvur-</i> 454	ET (DLT) üt- → <i>üt-</i> 174
ET (Uyg.) tur- → <i>tur-</i> 157	ET üz- → <i>üz-</i> 174
ET tut- → <i>tut-</i> 162	ET yabrit- → <i>yavrut-</i> 399
ET (DLT) tuttur- → <i>tut(t)ur-</i> 454	ET (DLT) yaçan- → <i>yaçan-</i> 175
ET tuy- → <i>tuy-</i> 163	ET (Uyg.) yad- → <i>yay-/yáy-</i> 183
ET (DLT) tuzla- → <i>tuzla-</i> 262	ET (Uyg.) yadıl- → <i>yáyıl-</i> 329
ET tüş- → <i>tüş-</i> 164	ET (Uyg.) yağ- → <i>yağ-/yav-</i> 176
ET tüşür- → <i>tüşür-</i> 455	ET (DLT) yağtur- → <i>yavdır-</i> 440
ET uç- → <i>uç-</i> 165	ET (Uyg.) yak- → <i>yáh-</i> 176
ET uğı- → <i>uyu-</i> 171	ET (Uyg.) yalğa- → <i>yala-</i> 177

ET (Uyg.) yaltrı-/yaltra- (ile krş.) → <i>yultra-</i> 213	ET yé- → <i>ye-</i> 185
ET (Uyg.) yalvar- → <i>yalbar-/yarbar-</i> 177	ET (DLT) yeñ- → <i>yen-/yeñ-</i> 187
ET (DLT) yama- → <i>yama-</i> 179	ET (Uyg.) yér- → <i>yer-</i> 188
ET yan- → <i>yan-</i> 179	ET yet- → <i>yet-</i> 188
ET (Uyg.) yan- (ile krş.) → <i>yanı-</i> 301	ET (Uyg.) yıdla- → <i>ıyla-</i> 246
ET (Uyg.) yanç- → <i>yanç-</i> 180	ET yığ- → <i>yı-</i> 189
ET yañıl- → <i>yañıl-</i> 327	ET (Uyg.) yıgıl- → <i>yıl-</i> 331
ET (DLT) yanķula- (ile krş.) → <i>yáñlan-</i> 372	ET (Uyg.) yıgla- → <i>ıgla-/ıla-</i> 245
ET yantur- → <i>yándır-</i> 439	ET (Uyg.) yıķ- → <i>yıķ-</i> 190
ET (Uyg.) yap- → <i>yap-</i> 180	ET (DLT) yıķıl- → <i>yıgıl-/yıķıl-/yıkıl-</i> 330
ET (DLT) yapsa- → <i>yapsa-</i> 379	ET (DLT) yırt- → <i>yırt-</i> 192
ET (Uyg.) yar- → <i>yar-</i> 181	ET (Uyg.) yırtıl- → <i>yırtıl-</i> 331
ET yara- → <i>yára-</i> 182	ET (DLT) yigren- → <i>igren-</i> 348
ET (Uyg.) yaraş- → <i>yaraş-</i> 396	ET (DLT) yınd- (ile krş.) → <i>tint-</i> 148
ET (Uyg.) yaraştur- → <i>yaraştır-/yaraştur-</i> 439	ET (Uyg.) yıdın- (ile krş.) → <i>ıtlen-</i> 349
ET yarat- → <i>yarat-</i> 418	ET yitür- → <i>yitir-</i> 456
ET (Uyg.) yargu (ile krş.) → <i>yargula-</i> 263	ET (DLT) yokağ- (ile krş.) → <i>yoħa-</i> 214
ET (Uyg.) yarıl- → <i>yarıl-/yárlı-</i> 328	ET (Uyg.) yokla- → <i>yoħla-</i> 265
ET yarlıķa- → <i>yarılģa-/yarlıģa-</i> 228	ET (Uyg.) yoluķ- → <i>yoluħ-/yoluk-</i> 227
ET (DLT) yarsıt- → <i>yársıt-</i> 419	ET (Uyg.) yor- → <i>yor-</i> 195
ET (Uyg.) yarıt- → <i>yarıt-</i> 419	ET (Uyg.) yor- (ile krş.) → <i>yorala-</i> 266
ET yaşa- (ile krş.) → <i>yášat-</i> 420	ET yori- → <i>yür-/yürü-</i> 200
ET (Uyg.) yaşu- (ile krş.) → <i>ışır-</i> 377	ET (Uyg.) yu- → <i>yu-/yuv-</i> 196
ET (Uyg.) yaşur- → <i>yaşır-</i> 456	ET (DLT) yuban- → <i>yuban-</i> 373
ET yat- → <i>yat-</i> 182	ET (Uyg.) yuğur- → (ile krş.) <i>yur-</i> 457
ET (Uyg.) yayla- → <i>yáyla-</i> 264	ET (Uyg.) yuk- → <i>yuħ-/yuk-</i> 196
ET (DLT) yaz- → <i>yaz-</i> 184	ET (DLT) yuktur- → <i>yuktur-</i> 441
ET (Uyg.) yaz- → <i>yaz-</i> 184	
ET (Uyg.) yaz- → <i>yaz-</i> 185	
ET (DLT) yazıl- → <i>yazıl-</i> 329	
ET (Uyg.) yazokla- → <i>yazuķla-</i> 264	

ET (Uyg.) **yul-** → *yul-* 197
 ET (DLT) **yulq-** → *yulq-* 306
 ET (Uyg.) **yulun-** → *yulun-* 373
 ET (Uyg.) **yum-** → *yum-* 197
 ET (Uyg.) **yumdaru** → *yomdar-* 290
 ET (DLT) **yumut-** (ile krş.) → *yomuq-* 194
 ET (Uyg.) **yun-** → (ile krş.) *yuvun-* 374
 ET (DLT) **yut-** (ile krş.) → *yovut-* 195
 ET **yügür-** → *yügür-* 198
 ET (DLT) **yükle-** → *yükle-* 267
 ET **yükün-** → *yügün-* 374
 ET (DLT) **yüli-** → *yülü-* 199
 ET (Uyg.) **yüz-** → *yüz-* 201

Çağatay Türkçesi

Çağ. **begen-** → *biyen-* 46
 Çağ. **çaykal-** → *çáyhal-* 312
 Çağ. **çırma-** → *çırma-* 59
 Çağ. **çırmal-** → *çırmal-* 312
 Çağ. **çimdi-** → *çımdı-* 59
 Çağ. **esker-** → *esker-* 221
 Çağ. **maқта-** → *mahta-* 111
 Çağ. **ös-** → *ös-* 119
 Çağ. **sipa-** → *sipa-* 128
 Çağ. **söye-** (ile krş.) → *süyen-* 367
 Çağ. **uyaq-** → *uyah-* 171
 Çağ. **yalanğaçla-** → *yalanğaçla-* 263

Harezmi Türkçesi

Har. **anuqlan-** → *anıqlan-* 336
 Har. **atla-** → *atla-* 332
 Har. **arzula-** → *arzula-* 234
 Har. **begsin-** (ile krş.) → *biysin-* 278

Har. **besle-** → *besle-/bestle-* 238
 Har. **bolal-** (ile krş.) → *bollaş-* 383
 Har. **boya-** → *boya-* 204
 Har. **bulğaştur-** → *bulğaştur-* 426
 Har. **bur-** → *bur-* 50
 Har. **çaқır-** → *çağır-* 54
 Har. **çaқır-** (ile krş.) → *çáhar-* 55
 Har. **çeyne-** → *çayna-* 57
 Har. **çüriş-** → *çürüş-* 385
 Har. **elikle-** → *elikle-* 242
 Har. **eñsele-** → *eñsele-* 242
 Har. **esle-** → *esle-* 243
 Har. **horla-** → *horla-* 244
 Har. **қарыштур-** → *karıştur-* 429
 Har. **keçik-** (ile krş.) → *keçiktir-* 429
 Har. **keydür-** → *keydir-* 431
 Har. **kınal-** → *kınal-* 317
 Har. **kısta-** → *kısta-* 206
 Har. **körgüz-** → *körgüz-* 299
 Har. **nişānlan-** (ile krş.) → *nişanla-* 251
 Har. **n'it-** → *net-* 78
 Har. **oḡşaş-** → *oḡşaş-* 391
 Har. **olturğuz-** → *olturğuz-* 299
 Har. **oñalt-** → *oñalt-* 409
 Har. **otala-** → *otala-* 332
 Har. **ögür-** → *ögür-* 117
 Har. **ölç-** → *ölç-* 118
 Har. **öldürül-** → *öltürül-* 323
 Har. **öskür-** → *öskür-* 120
 Har. **sağışla-** → *sağışla-* 254
 Har. **sağıthğ** (ile krş.) → *sağıtlan-* 361

Har. **santıra-** → *sandıra-* 122
 Har. **sekir-** → *sekir-* 450
 Har. **semür-** → *semir-* 124
 Har. **sesken-** → *sesken-* 362
 Har. **sesken-** (ile krş.) → *seskendir-* 435
 Har. **sevünçile-** → *sövünçle-* 255
 Har. **sez-** → *sez-* 126
 Har. **sıla-** → *sıla-* 127
 Har. **sındur-** → *sındur-* 435
 Har. **soğran-** (ile krş.) → *soğran-* 133
 Har. **solı-** → *solu-* 133
 Har. **toğta-** → *toğta-* 151
 Har. **töre-** → *töre-* 154
 Har. **töre-** (ile krş.) → *törele-* 261
 Har. **tüken-** → *tügen-* 370
 Har. **tüvkür-** → *tükür-/tüpkür-* 163
 Har. **tüzet-** → *tüzet-* 414
 Har. **yada-** → *yádá-* 175
 Har. **yalın-** → *yáln-* 178
 Har. **yandur-** → *yandur-* 439
 Har. **yarlıkat-** → *yarılğat-* 418
 Har. **yaşun-** → *yaşın-/yaşun-* 372
 Har. **yelpi-** → *yelpi-* 186
 Har. **yeñdür-** → *yendir-* 441
 Har. **yetkür-** → *yetkir-* 297
 Har. **yon-** → *yon-* 194
 Har. **yozaqla-** → *yuzaqla-* 267
 Har. **yövütke-** (ile krş.) → *yüvütke-* 333

Kıpçak Türkçesi

Kıp. **ağın-** → *ağın-* 335
 Kıp. **ağın-** (ile krş.) → *ağınan-* 336
 Kıp. **ağın-** (ile krş.) → *ağındır-* 423
 Kıp. **horla-** → *körle-* 105

Kıp. **şüşkür-** (ile krş.) → *çüçkür-* 62

Kıp. **uyuğsıra-** → *uyuğsıra-* 280

Çeşitli Kaynaklardan

Berta **açıgan-** → *açıgan-* 334
 Berta **ağızdır-** (ile krş.) → *ağışdır-* 424
 Berta **berin-** → *berin-* 339
 Berta **biştür-** → *biştür-* 426
 Berta **etiz-** → *etiz-* 458
 Berta **keltiriş-** → *keltiriş-* 387
 Berta **keyin-** → *keyin-* 351
 Berta **kıstalış-** → *kıstalış-* 389
 Berta **kirik-** → *kirik-* 305
 Berta **könel-** → *könel-* 320
 Berta **övdür-** → *övdür-* 434
 Berta **tabuvsa-** → *tabuvsa-* 293
 Berta **üksün-/üpsün-** → *üksün-/üpsün-* 279
 Berta **yötkür-** → *yötkür-* 297

Clauson **ağız** (ile krş.) → *avstır-* 220

Clauson **çav** (ile krş.) → *çırvla-* 241

Clauson **ıg** (ile krş.) → *ıgray-* 272

Clauson **kertir-** → *kertir-* 431

Clauson **kön-** (ile krş.) → *könen-* 355

Clauson **öktün-** → *öktün-* 358

Clauson **sağış** (ile krş.) → *sağışa-* 211

Clauson **sus-** → *sus-* 135

Doerfer **ayğaqla** → *ayğaqla*- 235

Doerfer **közğalış** → *közğalış*- 390

Doerfer **sınçıla** → *sınçıla*- 255

Doerfer **sır** (ile krş.) → *sır*- 128

Erdal **kutkaruvsa** → *kutkaruvsa*- 293

Erdal **tanuqlat** → *tanuqlat*- 412

Erdal **tirpilde** → *tirpilde*- 148

Erdal **yelkülde** → *yelkülde*- 219

Räsänen **açurğan** → *açurğan*- 274- 335

Räsänen **erke** → *erkelen*- 346

Räsänen **kebel** → *kebel*- 316

Räsänen **keset** → *keset*- 406

Räsänen **kösürükle** → *kösürükle*- 248

Räsänen **kus**- (ile krş.) → *kustun*- 356

Räsänen **mülkle** → *mülkle*- 250

Räsänen **mülkre** → *mülkre*- 273

Räsänen **sim** → *sim*- 130

Räsänen **taşış** → *taşış*- 393

Räsänen **tapta** → *tapta*- 422

Räsänen **terge** → *terge*- 291

Räsänen **tumala** → *tumala*- 261

Räsänen **yek** → *yek*- 186

Räsänen **yibit** → *yibit*- 421

Räsänen **yul**- (ile krş.) → *yulmala*- 266

Schönig **örgüz** → *örgüz*- 300

Schönig **sergiz** → *sergiz*- 300

Moğolca

Mo. **abura** → *abra*- 25

Mo. **arçıla** → *arçıla*- 30

Mo. **arğa** → *arğa*- 30

Mo. **asara** → *asra*- 32

Mo. **asara**- (ile krş.) → *asrat*- 399

Mo. **bisire** → *büsre*-/ *büsüre*- 54

Mo. **bögelci**- (ile krş.) → *bögövür*- 49

Mo. **böküy**-/ **bökey**- → *bögey*- 49

Mo. **çöble** → *çopla*-/ *çöple*- 240

Mo. **eremsi** → *eremsi*- 268

Mo. **ili**- (ile krş.) → *ilik*- 83

Mo. **tuḡa** → *tuḡa*- 156

Mo. **yoga** (ile krş.) → *yogo*- 193

Mo. **yoga** (ile krş.) → *yógóy*- 193

Arapça

Ar. **cürm**- (ile krş.) → *curumla*- 240

Ar. **hürmet** (ile krş.) → *hormatla*- 244

Ar. **kuvvat** (ile krş.) → *hovatlan*- 346

Ar. **naḡş** (ile krş.) → *naḡşla*- 251

Farsça

Far. **havā** (ile krş.) → *hovanlan*- 346

Far. **mohar** (ile krş.) → *mohorla*- 250

Diğer Eylemler

çan- 57

çüve- 62

CC **çüve**- (ile krş.) → *çüvel*- 313

hor- 79

hovar- 79

itmele- 85

kañırit- 405

CC **keben** (ile krş.) → *kebensi-* 277

keger- 92

küşen- 109

CC **saar** (ile krş.) → *saarla-* 254

tavus-/tuvus- 143

tişsi- 148

tumış- 156

yılbra- 191

yırıl- 191

yipkir- 193

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti. 1955. Kıpçak mad. **İslam Ansiklopedisi** c. VI. İstanbul: MEB: 713-716.
- _____. 1947. **Kutadgu Bilig. I, Metin.** İstanbul: TDK (Ankara, 1999); 1959. **II, Tercüme.** Ankara: TTK (Ankara, 1995); 1979. **III, İndeks.** İstanbul: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü. yay. K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce.
- _____. 1987. **Makaleler I.** haz. Osman Fikri Sertkaya. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- _____. 1991. **Eski Türk Şiiri.** Ankara: TTK.
- Argunşah, Mustafa, Gülden Sağol Yüksekaya, Özcan Tabaklar. 2011. **Karahanlıca Harezmce Kıpçakça Dersleri.** İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, Aysu. 1997. **Nāşırü'd-dīn bin Burhānū'd-dīn Rabgūzī: Kıssaşü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları). II Dizin.** Ankara: TDK.
- _____. 1998. **Nehcü'l-Ferādis, Uştmağların Açık Yolu, Dizin-Sözlük.** Ankara: TDK.
- Atalay, Besim. 1939. **Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi 1. c.** Ankara: TDK.; 1940. **2. c.** Ankara: TDK; 1941. **3. c.** Ankara: TDK.; 1943. **4. c. Dizin 'Endeks'.** Ankara: TDK (1993).
- _____. 1945. **Ettuhfet-üz-zekiyye fil Lugati't-Türkiyye.** İstanbul: TDK.
- Bang, Willy. 1921. Über die Rätsel des Codex Cumanicus. **Sitzungsber.** 334-353.
- Bang, Willy, Annamaria von Gabain. 1929. **Türkische Turfantexte I.** Bruchstückeeines Wahrsagebuches. Berlin.
- _____. 1929. **Türkische Turfantexte II.** Manichaica. Berlin.
- _____. 1930. **Türkische Turfantexte III.** Der grosse Hymnus auf Mani. Berlin.
- _____. 1930. **Türkische Turfantexte IV.** Ein neues uigurisches Sündenbekenntnis. Berlin.
- _____. 1931. **Türkische Turfantexte V.** Aus buddhistischen Schriften. Berlin.
- Banguoğlu, Tahsin. 1959. **Türkçenin Grameri.** Ankara: TDK.
- Barutcu Özönder, F. Sema. 1996. **Alî Şîr Nevâyî, Muhâkemetü'l-Luğateyn, İki Dilin Muhakemesi.** Ankara: TDK.

- Baskakov, N. A. 1976. K kritike Codex Cumanicus: (ob odnoy iz ne razgadannih zagadok) **Hungaro-Turcica. Studies Honour of Julius Németh**: 80-86.
- Berta, Árpád. 1996. **Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen**. Wiesbaden.
- Bilgin, Azmi, Necmettin Hacıeminoğlu. 2002. Kıpçak Türkçesi. **TDV İslâm Ansiklopedisi**. c. 25 Ankara: 421-424.
- Bodrogligeti, Andras. 1962. Notes on the Turkish Literatura at the Mameluke Court. **Acta Orientalia Hungarica XIV**. Budepest: 273.282.
- _____. 1971. A Grammar Of Mameluke-Kipchak. **Studia Turcica**. Budapest: 89-102.
- _____. 1971. **The Persian Vocabulary of the Codex Cumanicus**. Budapest.
- Brockelmann, Carl. 1954. **Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasien**. Leiden: E. J. Brill.
- Caféroğlu, Ahmet. 1931. **Abû Hayyân, Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk**. İstanbul.
- _____. 1972. **Türk Dili Tarihi II**. İstanbul.
- Clauson, Sir Gerard. 1960. **Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xan**. London: E. J. W. Gibb Memorial Series, New Series, XX.
- _____. 1962. **Turkish and Mongolian Studies**. London: The Royal Asiatic Society of Great.
- _____. 1972. **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-Century Turkish**. Oxford: Clarendon Press.
- Clot, André. 2005. **Kölelerin İmparatorluğu Memlûklerin Mısır'ı (1250-1517)**. çev. Turhan Ilgaz. İstanbul: EpsilonYayınları.
- Courteille, Pavet de. 1870. **Dictionnaire turk-oriental**. Paris.
- Csáki, Éva. 2006. **Middle Mongolian Loan Words in Volga Kipchak Languages**, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Çağatay, Saadet. 1944. Codex Cumanicus Sözlüğünün Basılışı Dolayısıyla. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları**. c. II. s. 5: 759-772.
- _____. 1947. Eski Osmanlıcada Fîl Müştakları. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları**. c. V. s. 5: 353-368.
- _____. 1954. Türkçede ɳ~ğ Sesine Dair. **TDAY-Belleten**: 15-30.
- _____. 1963. **Türk Lehçeleri Örnekleri**. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

_____. 1966. Pekiştirilen Füller. **TDAY-Belleten**: 39-50.

Çulha, Tülay. 2006. **Karaycanın Kısa Sözcüğü: Karayca-Türkçe Kısa Sözlük**. İstanbul: Kebikeç Yayınları.

Dankoff, Robert [with James Kelly]. 1982-1985. **Maḥmūd al-Kāšyari, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Luyāt at-Turk)**. I-III, edited and translated with introduction and indices. Cambridge: Harvard University Press.

_____. 1991. **An Evliya Çelebi glossary. Unusual, dialectal and foreign words in the Seyahat-name**. Duxbury: Sources of Oriental languages and literatures 14. Turkish sources XII.

Derleme Sözlüğü. 1962-1982. c. I-XII. Ankara: TDK.

Devellioğlu, Ferit. 1988. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**. Ankara.

Doerfer, Gerhard. 1963, 1965, 1967, 1975. **Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen I-IV**. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Drimba, Vladimir. 1968. Le sermon en vers du *Codex Cumanicus*. **Revue Roumaine de Linguistique XIII**. No. 5: 407-412.

_____. 1968. Sur la datation de la première partie du *Codex Cumanicus*. **Oriens Vol. 27-28**: 388-404.

_____. 1973. **Syntaxe Comane**. Bucureşti.

_____. 2000. **Codex Cumanicus Édition Diplomatique Avec Fac-similés**. Bucarest.

Drüll, Dagmar. 1980. **Der Codex Cumanicus, Entstehung und Bedeutung**. Stuttgart.

Eckmann, János. 1964. Die Kiptschakische Literatur. **PhTF II**: 298-299.

_____. 1964. Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcullaşmasına Dair. **TDK-Belleten**: 35-41.

_____. 1998. **Harezmi Türkçesi**. [Tarihî Türk Şiveleri. çev. Mehmet Akalın Ankara: 173-210].

_____. 1988. **Çağatayca El Kitabı**. çev. Günay Karaağaç. İstanbul.

_____. 1996. **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**. Yayıma Hazırlayan. Osman Fikri Sertkaya. Ankara: TDK.

Elçibey, Ebulfeyz. 1998. **Tolunoğulları Devleti**. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Eraslan, Kemal. 1988. **Eski Türkçede İsim-Füller**. İstanbul.

- Ercilasun, Ahmet B. 2004. **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____. 1984. **Kutadgu Bilig Grameri-Fiil**. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- _____. 1994. Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. **Türk Dili**. 505: 3-9.
- Erdal, Marcel. 1991. **Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II**. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- _____. 2004. **A Grammar of Old Turkic**. Leiden-Boston: E. J. Brill.
- Eren, Hasan. 1999. **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Ergin, Muharrem. 1972. **Türk Dil Bilgisi**. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gabain, Annemarie von. 1941. **Alttürkische Grammatik**. Leipzig [1988. **Eski Türkçenin Grameri**. çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK].
- _____. 1952. **Türkische Turfantexte VIII. Texte in Brāhmīschrift**. Berlin: Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften.
- _____. 1953. Türkçede Fiil Birleşmeleri. **TDAY-Belleten 1988**: 17-28.
- _____. 1959. Die Sprache des Codex Cumanicus. **PhTF:I**, Wiesbaden [Codex Cumanicus'un Dili. çev. Mehmet Akalın. **Tarihî Türk Şiveleri**. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü. 1998: 67-109].
- Gabain, Annemarie von, G. R. Rachmati. 1934. **Türkische Turfantexte VI. Das Buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk**. Berlin: Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften.
- Gallotta, Aldo. 1996. Codex Cumanicus'un Yeni Bir Nüshası. **Uluslararası Türk Dili Kongresi. 26 Eylül-1 Ekim 1992**. Ankara: 267-271.
- Garkavets, Aleksandr. 2004. **Codex Cumanicus: Kıpçako-Polovetskie Teksti XIII-XIV vv.** Almatı.
- _____. 2006. **Codex Cumanicus: Polovetskiye molitvy, gimny i zagadki XIII-XIV vv.** Moskva.
- Gencan, Tahir Nejat. 1979. **Dil bilgisi**. Ankara: TDK.
- Golden, Peter B. 1992. The Codex Cumanicus. **Central Asian Monuments**. edited by H. B. Paksoy, İstanbul.
- _____. 1997. Cumanica IV: The Tribes of the Cuman-Qipçaqs. **Archivum Eurasiae Medii Aevi 9**: 1190-120.
- Gökbel, Ahmet. 2000. **Kıpçak Türkleri**. Ankara: Ötüken Yayınları.

- _____. 2005. Codex Cumanicus Işığında Kuman/Kıpçaklarda Aile Yapısı, Evlenme ve Düğün. **Kibatek-Ydû XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni Bildiriler.** KKTC: 12-20.
- Grønbech, Kaare. 1936. **Der türkische Sprachbau.** Kopenhagen. [2000. **Türkçenin Yapısı.** çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK].
- _____. 1936. **Codex Cumanicus cod. Marc. Lat. DXLIX in Faksimile herausgegeben mit einer Einleitung I.** Kopenhagen.
- _____. 1942. **Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus.** Kopenhagen: Einar Munksgaard.
- _____. 1992. **Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini.** çev. Kemal Aytaç. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülsevin, Gürer. 1997. **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler.** Ankara: TDK.
- György, Györfy. 1942. A Codex Cumanicus Keletkezésének Kérdéséhez. **Magyar Történettudományi Intézet:** 1-25.
- Hacıeminoğlu, Necmettin. 1996. **Karahanlı Türkçesi Grameri.** Ankara: TDK.
- Halasi-Kun, T. 1941-1943. Die mameluk-kiptschakischen Sprachstudien und die Handschriften in Stambul. **KCsA III:** 77-84.
- _____. 1942. **La langue des Kiptchaks d'après un manuscrit arabe d'Istanbul.** Partie II, Reproduction phototypique. Budapest. (Bibliotheca Orientalis Hungarica IV).
- _____. 1947. Philologica I. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.** c. V. s. 1. Ocak-Şubat: 1-37.
- _____. 1949. Philologica II. **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.** c. VII: 415-465.
- _____. 1950. Orta Kıpçakça q-, k- ~ø meselesi. **Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I:** 45-61.
- _____. 1975. Kipchak Philology, And The Turkic Loanwords in Hungarian I. **Archivum Eurasiae Medii Aevi I:** 155-210.
- _____. 1985. Kipchak Turkic Philology X*: The At-Tuhfan and Its Author. **Archivum Eurasiae Medii Aevi Tomus V:** 167-178.
- _____. 1985-1987. Kipchak Turkic Philology. The At-Tuhfan and Its Author. **Archivum Eurasiae Medii Aevi V:** 31-39.
- Hamilton, James. 1998. **Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası Kalyanamkara ve Papamkara.** çev. Ece Korkut-İsmet Birkan. İstanbul: Simurg Yayınları.

- Houstma, M. Th. 1894. **Ein-türkisch-arabisches Glossar**. Leiden.
- İnan, Abdülkadir. 1953. XIII-XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Türkçe. **TDAY-Belleten**: 53-71.
- İzbudak, Veled. 1936. **El-İdrak Haşiyesi**. İstanbul.
- Johanson, Lars. 1998. The History of Turkic. **The Turkic Languages** Ed. L. Johanson; É. Csató, Routledge: 81-125.
- _____. 2007. **Türk Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler**. çev. Nurettin Demir. Ankara: TDK.
- Kaçalin, Mustafa S. 2006. **Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi**, İstanbul: Kitabevi.
- Kaçalin, Mustafa S., A. Azmi Bilgin. 1997. +lağu / +legü Eki Üzerine. **Türkiyat Mecmuası**. c. 20: 69-84.
- Kafalı, Mustafa. 1976. **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim. 1997. **Türk Milli Kültürü**. İstanbul: Ötüken Neşriyatı.
- Karahan, Akartürk. Divanü Lugat'ı-t Türk'e göre XI. yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi. 1963. Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi. **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**. c. XII: 175-184.
- _____. 1989. **Seyf-i Serâyi. Gülistan Tercümesi**. Ankara: TDK
- _____. 1994. **Kıpçak Türkçesi Grameri**. Ankara: TDK.
- Kazak Türkçesi Sözlüğü**. 1984. çev. H. Oraltay, N. Yüce, 1993, S. Pınar. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Korkmaz, Zeynep. 1990. Göktürkçede İsimden Fiil Türeten Ekler ve Köken Yapıları Üzerine. **TDAY-Belleten**: 141-149.
- _____. 1992. **Gramer Terimleri Sözlüğü**. Ankara: TDK.
- _____. 1995. Türkçede -'n zarf-fiil Eki ile -pan/-pen Eki ve Türemeleri. **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**: 179-187.
- _____. 1995. Türkiye Türkçesinde -madan/-meden < -madın < -medin zarf-fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine. **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**. c. 1: 151-159.
- _____. 2003. Türkiye Türkçesinde Fiil Çatısı Üzerine Görüşler. **TDAY-Belleten 2001/I-II**: 193-98.

- Kowalski, Tadeusz. 1929. **Karaimische Texte im Dialekt Von Troki**. Krakowie.
_____. 1959. **Türkische Turfantexte III**. ed. Gabain. A von. Berlin.
- Köprülü, Fuad. 1926. **Türk Edebiyatı Tarihi**. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet. 1937. **Peçenek Tarihi**. İstanbul.
- _____. 1972. **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**. Ankara.
- Kuun, Comes Géza. 1880. **Codex Cumanicus: Bibliothecae ad Templum Divi Marci Venetiarum**. Budapest.
- Kuznetson, İ. P. 1997. Türkiye Türkçesi morfoetimolojisine Dair. **TDAY-Belleten 1995**: 193-260.
- Lehmann, W. P. 1992. **Historical Linguistics: An introduction**. London.
- Lessing, D. Ferdinand. 1960 (1953). **Mongolian-English Dictionary**. [2003. **Moğolca-Türkçe Sözlük I: A-N. II: O-C (Z)**. çev. Günay Karaağaç. Ankara: TDK.].
- Ligeti, Louis. 1981. **Codex Cumanicus With the prolegomena to the codex cumanicus**. Budapest.
- _____. 1981. Prolegomena to the Codex Cumanicus. **Acta Orientalia Academia Scientiarum Hung. XXXV**:1-54.
- Mollova, Mefkure. 1990. Codex Cumanicus, le bouddhisme et le turk oriental. **WZKM 80**: 141-165.
- _____. 1998. Les derniers problemes graphico-phonetiques turks de Codex Cumanicus, **Orientalia suecana**. vol. xvii: 111-130.
- Nadelyaev, M., M. Nasilov, P. Tenişev, A. M. Şçerbak. 1969. **Drevnetyurkskiy slovar'**. Leningrad.
- Necip, E. N. 1995. **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**. çev. İklil Kurban. Ankara: TDK-TTK.
- XIII. asırdan günümüze kadar kitaplardan toplanmış tanıklarıyla tarama sözlüğü**. 1943-1957. 5. c. Ankara.
- Ögel, Bahaeddin. 1993. **Türk Mitolojisi**. c. 1. Ankara: TTK.
- Ölmez, Mehmet. 1993. Ein weiteres alttürkisches *Pañcatantra*-Fragment. **Ural-Altaische Jahrbücher, Neue Folge. band 12**: 179-191.
- _____. 1997. Eski Türkçe Yazıtlarında Yabancı Ögeler (2). **Türk Dilleri Araştırmaları**. c. 7: 175-86.
- _____. 1998. Eski Uygurcada *odug sak* İkilemesi Üzerine. **Türk Dilleri Araştırmaları 8**: 35-47.

- _____. 2006. Türkçede Ezgi ve Kopuz Hakkında. Uluslararası Tarihsel Süreç İçinde Türkiye'de Müzik Kültürü ve Müzik Müzesi Kongresi, 29-31 Mayıs 2006. İstanbul.
- _____. 2007. On Mongolian *asara*- 'to nourish' and Turkish *aşa*- 'to eat'. **Türk Dilleri Araştırmaları**. c. 17: 237-247.
- _____. 2007. **Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen Tuvacanın Sözcükleri: Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle**. Wiesbaden: Harrassowitz. Verlag.
- Ölmez, Zuhal. 1998. Çağatayca Sözlükler. **Kebikeç**. s. 6: 137-144.
- _____. 2003. **Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları**. İstanbul: Kebikeç.
- _____. 2007. Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar. **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**. c. 5. s. 9: 173-220.
- Öner, Mustafa. 1998. **Bugünkü Kıpçak Türkçesi**. Ankara: TDK.
- Özyetgin, Melek. 1996. **Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi**. Ankara: TDK.
- _____. 2001. **Ebü Hayyân Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk Fîl: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi**. Ankara: Köksav Yayınları.
- Piemontese, Angelo Michele. 2000. Un testo latino-persiano connesso al Codex Cumanicus. **Acta Orientalia**. Volume 53, Number 1-2, October: 121-132.
- Poppe, Nicolaus. 1927. **Materialı dıya issledovaniya tungusskogo yazka, nareçie barguzinskih tungusov**. Leningrad.
- _____. 1960. **Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen I. Vergleichende Lautlehre**. Wiesbaden.
- _____. 1962. Die Mongolischen Lehnwörter im Komanischen. **Nemeth Armağanı**. Ankara: 331-340.
- _____. 1965. **Introduction to Altaic languages**. Wiesbaden.
- Pritsak, Omeljan. 1959. Das Kiptschakische. **PhTF:I**. Wiesbaden. [Kıpçakça. çev. Mehmet Akalın. **Tarihî Türk Şiveleri**. Ankara: Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü. 1998: 111-122].
- Radloff, Wilhelm. 1887. Das Türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus. **Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St Petersburg**. VII. série, XXXV. no. 6: 2-5; 79-111.
- _____. 1893-1911. **Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte IIV**. St. Petersburg. (1960. I-IV. Leiden; 1963. I-IV, Moskva).

- _____. 1884-1885. Zur Sprache der Komanen, **Internationale Zeitschrift für allgemein Sprachwissenschaft I**: 377-382- **II**: 13-42.
- _____. 1928. **Uigurische Sprachdenkmäler**. Leningrad.
- Rahmeti, G. R. mit sinologischen Dr. W. Eberhard. 1937. **Türkische Turfan-Texte VII**. Berlin.
- Rásonyi, L. 1939. Tuna Havzasında Kumanlar. **TTK-Belleten III**: 401–422.
- _____. 1942. **Dünya Tarihinde Türklük**. Ankara.
- Rasovskiy, D. A. 1929. K voprosu i proishojdenii Codex Cumanicus. **Seminarium Kondakovianum III**. Prague: 193–214. (Codex Cumanicus'un kökeni meselesi hakkında)
- Räsänen, Martti. 1949. **Materialien zur Lautgeschichte der türkischen sprachen**. Helsinki: Studia Orientalia Editit Societas Fennica.
- _____. 1957. **Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen**. Helsinki: Studia Orientalia Editit Societas Fennica XXI.
- _____. 1969. **Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen**. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Róna-Tas, Andras. 1975. The Altaic Theory and the History of a Middle Mongolian Loan Word in Chuvash. **Research in Altaic Languages**. Budapest: 201-211.
- Roux, Jean Paul. 2001. **Moğol İmparatorluğu Tarihi**. çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil ve Ayşe Bereket. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- _____. 2001. **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**. çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Röhrborn, Klaus. 1977. **Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. I (a–agrig)**. Wiesbaden.
- _____. 1979. **Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. II (agriglan- –anta)**. Wiesbaden
- _____. 1981. **Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, III (anta–asanke)**, Wiesbaden.
- _____. 1988. **Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, IV (asankelig–ayat-)**, Wiesbaden.
- _____. 1994. **Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, V (ayatıl- –ämgäklig)**, Wiesbaden.
- _____. 1998. **Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, VI (ämgäksin- –ärñäk)**, Wiesbaden.

- Ryspakova, Merim. 2007. Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesi arasında bir karşılaştırma denemesi -ses bilgisi-. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Safran, Mustafa. 1986. Codex Cumanicus'a göre kuman: Kıpçaklarda ticari hayat. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____. 1993. Yaşadıkları Sahalarda Yazılan Lügatlara Göre Kuman/Kıpçaklarda Siyasî, İktisadî, Sosyal ve Kültürel Yaşayış. **Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü**: 27-32.
- Schönig, Claus. 1997. A new attempt to classify the Turkic languages 1. **Turkic Languages**. 1/1: 117-133.
- _____. 1997. A new attempt to classify the Turkic languages 2. **Turkic Languages**. 1/2: 262-277.
- _____. 1998. A new attempt to classify the Turkic languages 3. **Turkic Languages**. 2/1: 130-151.
- _____. 2000. **Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen**. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- _____. 1999-2000. Die türkischen Kausativsuffixe mit anlautendem *G ~ K und/ oder auslautendem *z (I) **Ural-Altaische Jahrbücher, Neue Folge**. band 16: 183-201.
- _____. 2001-2002. Die türkischen Kausativsuffixe mit anlautendem *-G ~ -K und/ oder auslautendem *-z (II) **Ural-Altaische Jahrbücher, Neue Folge**. band 17: 106-127.
- _____. 2003-2004. Die türkischen Kausativsuffixe mit anlautendem *-G ~ -K und/ oder auslautendem *-z (III) **Ural-Altaische Jahrbücher, Neue Folge**. band 18: 179-201.
- Sevortyan, E. V. 1966. **Affiksi imennogo slovoobrazovaniya v azerbaidzanskom Yazke. Opıt sravnitel'noo issledovaniya**. Moscow.
- _____. 1974-2003. **Etimologičeskiy slovar' tyurkskih yazkov I-VII**. Moskva.
- Starostin, Sergei, Anna Dybo, Olek Mudrak. 2003. **Etymological Dictionary of the Altaic Languages**. Leiden & Boston: E. J. Brill.
- Steingass, Francis Joseph. 1892. **Comprehensive Persian-English dictionary, including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature**. London: Routledge & K. Paul.
- Sümer, Faruk. 1980. **Oğuzlar (Türkmenler)**. İstanbul: Ana Yayınları.
- Şahin, Hatice. 2003. **Eski Anadolu Türkçesi**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Şeyh Süleyman Efendi Buhari. 1880. **Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî**. İstanbul.

Tarama Sözlüğü I-VI. 1963-1972. Ankara: TDK.

Taş, İbrahim. 2009. **Kutadgu Bilig’de Söz Yapımı**. Ankara: TDK.

Tavkul, Ufuk. 2003. Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi. **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi** 15: 45-81.

Tekin, Talat. 1969. Zetacism and Sigmatism in Proto-Turkic. **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.** vol. 22. s. 1: 51-80.

_____. 1972. Türk Dil Bilimi ve Yeni Kelimeler: 1. **Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**. c. 4. s. 2: 143-150.

_____. 1978. Ön Türkçede Ünsüz Yitimi. **TDAY-Belleten** 1977: 35-51.

_____. 1979. Once More Zetacism and Sigmatism. **Central Asiatic Journal**. vol. 33: 118-137.

_____. 1982. On the Structure of Altaic Echoic Verbs in{-KIrA}. **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.** vol. 36. s. 1-3: 503-513.

_____. 1986. Zetacism and Sigmatism: Main pillars of the Altaic Theory. **Central Asiatic Journal**. vol. 30: 141-160.

_____. 1988. **Orhon Yazıtları**. Ankara: TTK.

_____. 1991. New Examples of Zetacism. **Türk Dilleri Araştırmaları**. c. 1: 145-150.

_____. 1994. Türk Dillerinde Ökseste y- Türemesi. **Türk Dilleri Araştırmaları**. c. 4: 51-66.

_____. 1994. Notes on Old Turkic Word Formation. Review of Marcel Erdal, Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon. **Central Asiatic Journal**. vol. 38: 244-281.

_____. 1993. **İrk Bitig: The Book of Omens**. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

_____. 1994. **Tunyukuk Yazıtı**. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 5. Ankara.

_____. 1995. **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 13. Ankara.

_____. 1996. Altaic Etymologies I. **International Journal of Central Asian Studies**. vol. 1: 245-268.

_____. 1990. Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. **Erdem. Atatürk Kültür Merkezi Dergisi**. c. 5. Ocak 1989: 13

_____. 1997. **Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı**. Ankara: Simurg Yayınları.

- _____.2000. **Orhon Türkçesi Grameri**. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9. Ankara.
- _____. 2008. **Orhon Yazıtları**. Ankara: TDK.
- Tekin, Talat, Mehmet Ölmez. 1999. **Türk Dilleri Giriş**. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, Talat. Mehmet Ölmez, Emine Ceylan, Zuhale Ölmez, Süer Eker. 1995. **Türkmençe-Türkçe Sözlük**. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, Şinasi. 1992. Eski Türkçe. **Türk Dünyası El Kitabı II**. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- Teres, Ersin. 2009. Çağataycada Söz Yapımı. Doktora Tezi. YTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tezcan, Semih. 1974. **Das uigurische Insadi-Sūtra**. Berlin.
- _____. 1981. Kutadgu Bilig Dizini Üzerine. **TDAY-Belleten**. c. 45. s. 2: 23-78.
- Tietze, Andreas. 1966. **The Koman Riddles and Turkic Folklore**. University of California.
- _____. 2002. **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I. Cilt A-E**. İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.
- _____. 2009. **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı II. Cilt F-J**. Budapest.
- Togan, Zeki Velidi. 1946. **Umumi Türk Tarihine Giriş**. İstanbul.
- Toparlı, Recep. 1992. **İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn**. Ankara: TDK.
- _____. 2003. **Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye**. Ankara: TDK.
- Toparlı, Recep. M. Sadi Çögenli, Nevzat H. Yanık. 1999. **El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye**. Ankara: TDK.
- _____. 2000. **Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî**. Ankara: TDK.
- Toparlı, Recep. Hanifi Vural, Recep Karaath. 2003. **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**. Ankara: TDK.
- Toprak, Funda. 2005. **Harezmi Türkçesinde Fiil**. Ankara: Sanat Kitabevi.
- Türk Dünyası El Kitabı, Tarih-Coğrafya**. 1992. c. I. Ankara.
- Türkçe Sözlük**. 2005. Ankara: TDK.
- Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi**. 1939-1952. 6 c. Ankara: TDK.

- Türkmen Diliniň Sözlügi.** 1962. haz. M. Ya. Hamzayev, S. Altayev, G. Atayev vd. Aşgabat.
- Şirin User, Hatice. 2006. **Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri.** Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yakubovskiy, A. Yu. 1992. **Altın Ordu ve Çöküşü.** çev. Hasan Eren. Ankara: TTK.
- Yeni Tarama Sözlüğü.** 1983. Düzenleyen. Cem Dilçin. Ankara: TDK.
- Yüce, Nuri. 1993. **Mukaddimetü'l-Edeb, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks.** Ankara:TDK.
- Zadeh-Monchi, Davoud. 1969. **Das Persische im Codex Cumanicus.** Upsala.
- Zajęczkowski, Ananiasz. 1954. **Słownik Arabsko- Kipczacki z Okresu Państwa Mameluckiego Bułgat Al-Muštāq fi Luġat At-Türk Wa-l-Qifzāq, Część II. Verba.** Warszawa.
- _____. 1958-1961. **Najstarsza wersja turecka Ĥusrāv u Šīrīn.** 3 c. Warszawa.

ÖZGEÇMİŞ

M. Selda Karaşlar

E-posta: cobanselda@yahoo.com

ÖĞRENİM

- * Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, DTCT, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Bilim Dalı, 2005.
- * Lisans, Ankara Üniversitesi, DTCT, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2001.